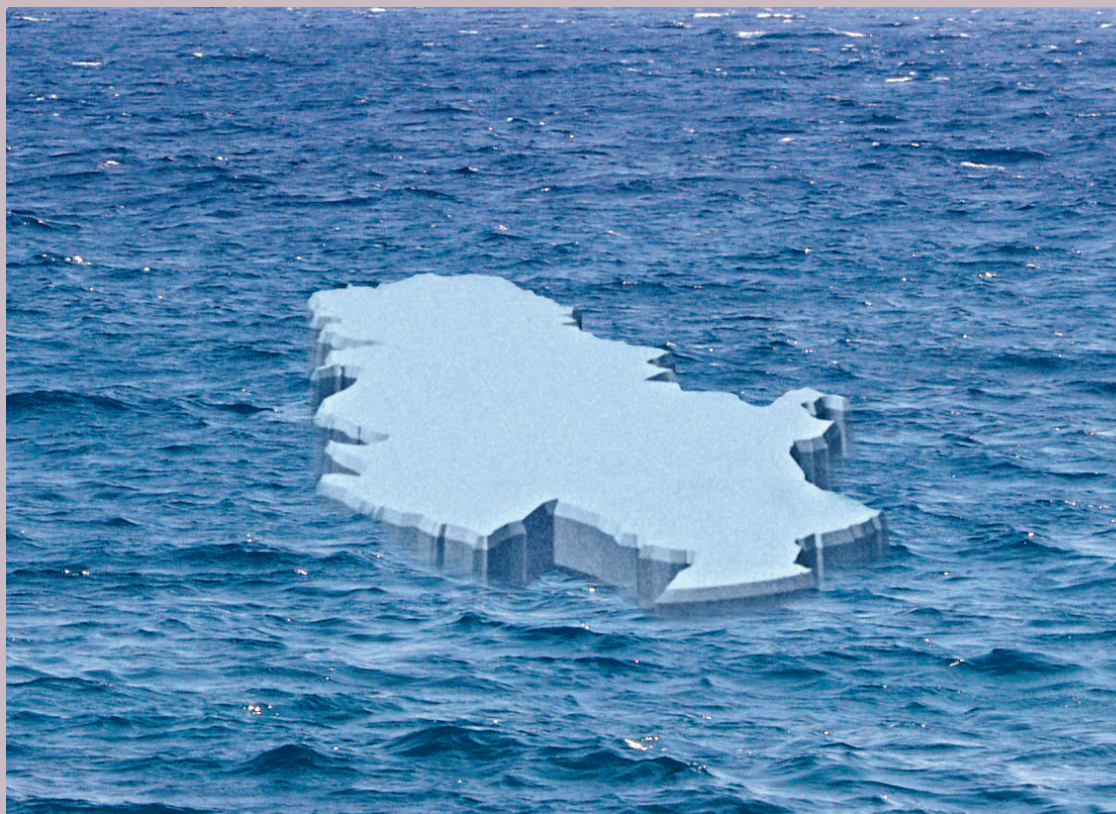

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

godišnji izveštaj : SRBIJA 2007

SAMOIZOLACIJA
realnost i cilj

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Godišnji izveštaj : Srbija 2007

SAMOIZOLACIJA

realnost i cilj

BEOGRAD, 2008

Godišnji izveštaj : Srbija 2007

SAMOIZOLACIJA: REALNOST I CILJ

IZDAVAČ

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA

Zagorac, Beograd

OVA PUBLIKACIJA ŠTAMPANA JE ZAHVALJUJUĆI POMOĆI

Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

ISBN 978-86-7208-146-6

COBISS.SR-ID 148416524

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

323(497.11)"2007"

316.4(497.11)"2007"

SAMOIZOLACIJA:realnost i cilj : godišnji izveštaj: Srbija 2007

/ [priredio] Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. – Beograd

: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2008

(Beograd, Zagorac). – 528 str. 23 cm

Tiraž 500. –

Napomene i bibliografske reference uz tekst

1. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd)

a) Srbija – Političke prilike – 2007

b) Srbija – Društvene prilike – 2007

Sadržaj

ZAKLJUČCI I PREPORUKE	9
I UVOD	
Izgubljena godina	17
II ELITA I ALTERNATIVA	
Nove elite i nacionalna ideologija	43
Manipulisanje pravnom naukom u odbrani "nacionalnog interesa"	77
Branitelji ljudskih prava kao eksponenti Zapada	105
Politička alternativa kao unutrašnji neprijatelj	117
III DRUŠTVENO-EKONOMSKI PROCESI	
Od ekonomskog uspona do nove recesije	127
Odsustvo politike ekonomskih i socijalnih prava	143
IV TRANSFORMACIJA STRUKTURA DRŽAVNE SILE	
Vojska u procesu transformacije	149
Obaveštajne službe: izvan demokratske kontrole	175
V VERSKE ZAJEDNICE	
Odnos države i verskih zajednica	189
VI USTAVNO PRAVNI OKVIR I	
Obesmišljavanje uloge Skupštine Srbije	217
VII USTAVNOPRAVNI OKVIR II	
Sporo, neefikasno i korumpirano	241
VIII REGIONALNI IZAZOVI	
Vojvodina u procepu	265
Posledice represivne politike u Sandžaku	287
IX OBRAZOVANJE	
Obrazovanje po inerciji	317

X MEDIJSKA SCENA	
Igra bez pravila	333
Šovinizam u medijima	349
XI NACIONALNE MANJINE	
Merilo demokratije	363
XII SRBIJA I HAŠKI SUD	
Strategija podrivanja	393
Slučaj "Škorpioni": negiranje genocida	419
XIII REDEFINISANJE SPOLJNOPOLITIČKE ORIJENTACIJE	
Profilisanje antievropske opcije	435
Rusifikacija Srbije	453
XIV NEZAVISNOST KOSOVA	
Efekat nezavisnosti Kosova na političku scenu Srbije	465
XV SRBIJA I SUSEDI	
Hrvatska: spora ali ipak normalizacija odnosa	479
BiH kao talac Beograda	497
Slovenija: nedostižan san	505
Makedonija: zamrznuti odnosi	513
Crna Gora: neprihvatanje realnosti	523

*Dugotrajno robovanje i rđava uprava
mogu toliko zbuniti i unakaziti shvatanje jednog naroda
da zdrav razum i prav sud njemu otančaju i oslabe,
da se potpuno izvitopere*

— IVO ANDRIĆ

Zaključci i preporuke

Reakcije srpskog rukovodstva na proglašenje nezavisnosti Kosova pokazale su da su posledice dugogodišnjeg radikalnog nacionalizma na unutarnje društveno i moralno biće srpske nacije duboke i pogubne, te da kontinuirano ugrožavaju regionalnu sigurnost i njezinu demokratsku konsolidaciju. Srpska politička klasa demonstrirala je, još jednom, da nije u stanju da napusti velikosrpski projekat i da se izvuče iz nacionalističke metastaze. Naprotiv, u žestokoj desničarskoj retorici i orkestriranom demoliranju stranih ambasada i kancelarija LDP širom Srbije, u pojačanom demoniziranju NVO došla je do izražaja duboka antizapadna i antievropska priroda srpske vladajuće elite. Ni osam godina nakon uklanjanja Miloševića, Srbija nije napravila toliko potreban demokratski iskorak niti postigla politički konsenzus u pogledu svoje (evropske) budućnosti.

Permanentna politička i medijska kampanja protiv Evrope i Zapada dovela je do masovnog skepticizma prema tzv. stranim vrednostima i glorifikacije tzv. autohtonih srpskih, pravoslavnih vrednosti. Preko tih prevladajućih slika iz prošlosti formirana je nova identitetska matrica. Po njoj, srpska nacija je istorijski ispravna: ona nikada nije vodila osvajačke ratove, uvek je bila na ispravnoj strani, zadržala je istorijsku nevinost. Takva samopercepcija obezbeđuje apriornu moralnu i svaku drugu neodgovornost, jer, oreol "istorijske čistote", amnestira ne samo u odnosu na prošlost, nego i unapred, od "neispravnosti" koje bi se, eventualno, u budućnosti mogle dogoditi.

Odvojena od realnosti, ta vrsta svesti dovela je naciju u permanentni sukob s okolinom i s ostatkom sveta. Potiče se nacionalna frustracija, psihološki rezervoar koji rađa aroganciju i agresiju, potencijal koji uvek može da se aktivira za revanš i rat. Tako je srpski nacionalizam devastirao društveno tkivo nacije i gotovo uništio potencijal zemlje za demokratsku tranziciju i stvaranje moderne države. Pri tome, nesposobnost pravljenja bilansa i nespornost da se kazne odgovorni za zločine kontinuirano blokiraju energiju za promene.

Vreme je pokazalo da inducirane i objektivne frustracije i ustrajavanje na velikosrpskim, ratnim ciljevima generiše dalji radikalizam. On je istovremeno i odraz siromaštva i ogromnog razočarenje građana Srbije koji je usledio nakon ubistva Zorana Đinđića zbog velikih očekivanja, a malih rezultata. Takvo stanje neminovno vodi u socijalni radikalizam i od smrti Zorana Đinđića beleži se stalni rast podrške radikalima. Oni sve više dobijaju podršku i mlađih generacija koje ne vide nikakvu perspektivu i imaju malo ili gotovo nikakvo znanje o karakteru Srpske radikalne stranke

Frustracija povećana je i time što Srbija nije razrešila pitanje sopstvenog identiteta, a time i svog mesta na Balkanu. Dilema kuda ide Srbija je otvorena. Da li je ona evropska zemlja ili treba da bude neutralna sa osloncem na Rusiju? Srbija je dolaskom Vojislava Koštunice za premijera (2004) sebe definisala kao neutralnu zemlju. Za menjanje kulturne matrice, što je kratkotrajna liberalna elita nagoveštavala još sedamdesetih godina prošlog veka, zahteva ozbiljnu strategiju i vreme. Takav razvoj zavisice u velikoj meri, posebno u vremenu koje traži duboke društvene i ekonomske promene, od intelektualne inovacije i prosvećenog liderstva. Ubistvom Zorana Đinđića, koji se profilisao kao reformator, nastao je vakuum na političkoj sceni kojoj nedostaje takav lider. Naravno, to nije samo problem Srbije, ali Srbiji više nego ikome treba ne vođa, nego vođa s vizijom. Mandat Vojislava Koštunice tome ne pogoduje jer brutalno marginalizuje liberalnu elitu, civilno društvo i slobodne medije.

Međunarodna je zajednica s vremenom postala veoma važan akter rešavanja jugoslavenske krize, kroz medijaciju mirovnih sporazuma, humanitarne akcije i pomoć, izgradnju institucija, stvaranje okvira za demokratsku transformaciju ili direktnu vojnu intervenciju. U stvaranju okvira za demokratsku transformaciju i definiranje akcijskog plana za korenite reforme i integrisanje Balkana u šire evropske strukture ključnu je ulogu odigrala Evropska unija, uprkos tome što se i sama nalazila u procesu promene.

Međutim, činjenica da proces stvaranja demokratskog okvira, tako rteći, nije ni počeo, kao i to da se status Kosova rešava osam godina nakon NATO intervencije, te da Srbija još uvek nije (ili uopšte neće) profilisala svoju budućnost u Evropi, govori o tome da je Srbija *sui generis* slučaj na Balkanu.

Preporuke međunarodnoj zajednici

Međunarodna strategija za Srbiju, od koje presudno zavisi smer kretanja i u Srbiji i ovom delu Europe, mora biti fokusiranija i sveobuhvatnija. Ona sada mora ozbiljno da se pozabavi ne samo obuzdavanjem destruktivne ekspanzije vladajuće srpske elite, nego i sa podsticanjem ozdravljenja društva i promenom vrednosnog sistema jedne arhaične tvorevine, koja ne može da se konstituiše kao moderna država. O tome EU, ali i ostale organizacije, do sada, nisu vodile dovoljno računa. To je novi, teški, dugotrajni i, u svetskim razmerama, nedovoljno razrađen zadatak svojevrsnog nation-buildinga i rekonstrukcije propale države, ovog puta u Evropi.

Promene u Srbiji, naravno, moraju biti praćene i iznutra. Podrška izvana, pre svega iz EU, treba biti velika i osmišljena, kontinuirana i usmerena prema svim liberalnim snagama, partijama, civilnom društvu, nezavisnim medijima, maloj privredi, sindikatima, studentskim i omladinskim organizacijama. Mora se pomoći svim sredstvima malobrojnim demokratskim snagama u društvu da otvaraju i šire prostor za evropeizaciju i demokratizaciju. Samo uz stvaranje kritične mase nove intelektualne i kulturne elite moguće je stvoriti uslove za stvarne promene, poput one osamdesetih godina, ali na demokratskoj matrici.

To znači da EU mora ozbiljno da uzme u obzir potencijale i civilnog društva, onog dela koji već deluje na vrednosnoj matrici koja ga profiluje kao proevropsko. Civilno društvo – barem deo (mediji, omladinske i studentske organizacije, mala i srednja preduzeća, sindikati, brojne profesionalne organizacije, manje političke partije, manjinske organizacije i političke partije itd.) – može imati važnu ulogu u stvaranju atmosfere koja oblikovati novi vrednosni system i otvoriti put evropeizacije i demokratizacije Srbije. Osim toga, to bi umanjilo i monopol političke elite u vezi sa pristupanjem SSP.

U ovom važnom trenutku EU može doprineti u nekim važnim aspektima popravljanja društvenog i moralnog tkiva srbijanskog društva:

- Da pomogne stvaranje “Koalicije za Evropu” koja bi uključila predstavnike svih segmenata društva; to je posebno važno uoči parlamentarnih izbora u maju 2008. godine;
- Da uključi i integriše civilni sektor u politički dijalog Srbije i EU;
- Da uspostavi regionalni *task force* za evropsku budućnost Zapadnog Balkana;
- Da pomogne alternativni obrazovni sistem koji promovise evropske vrednosti;
- Da podrži ulogu organizacija za ljudska prava kao partnere u stvaranju novog kulturnog modela;
- Da umesto suspendovanja viznog režima promovise široki program razmena studenata u regionu i u EU zemljama, kao i da promovise uključivanje mladih ljudi iz Srbije u evropski obrazovni sistem;
- Da organizuje što je više mladih profesionalaca (raznih profila) da prisustvuju kursevima u Evropskoj komisiji; to bi pripremlilo mlade generacije za približavanje Srbije EU;
- Posebna pažnja treba da se posveti vezama između mladih političkih lidera u okviru EU i u regionu;
- Da se omogući pristup EU fondovima za organizacije civilnog sektora;
- Da se organizuju regionalni postdiplomski studiji iz međunarodnog prava;
- Da se pomognu lokalni nezavisni mediji u profesionalnom treninhu mladih novinara;
- Intenzivirati komunikaciju civilnog sektora sa Evropskim parlamentom, kao i parlamentarnu, sindikalnu i drugu vrstu komunikacija među građanima.

Preporuke budućoj vladi Srbije

Poruke da Srbija može biti partner Evropskoj uniji samo ako je cela, dovode u pitanje njenu privrženost procesima evropskih integracija. Optužbe na račun SAD i NATO da podstiču fragmentaciju Srbije i stvaranje “lažne države”, protivljenje dolasku misije EU na Kosovo, povlačenje ambasadora iz zemalja koje su priznale nezavisnost Kosova, pohvale na račun policije nakon skandaloznog mitinga u Beogradu i izostanak oštre osude nasilja i pljački, vode oštroj polarizaciji u društvu i izazivaju zabrinutost ne samo manjina, nego i liberalnog građanstva.

Snažan konzervativni udar, koji je svoj vrhunac doživeo 12. marta 2003. godine, ubistvom Zorana Đinđića, proglašenjem nezavisnosti Kosova ulazi u završnu fazu. Preko Kosova, konzervativni deo elite nastoji da stekne odlučujući uticaj u društvu, potisne i marginazuje proevropske snage, redefiniše spoljnu politiku i izvrši preorijentaciju zemlje sa Evropske unije i NATO na Rusiju. Takva politička nastojanja, ne samo što u zemlji, u kojoj je većina građana za približavanje EU, provociraju nove sukobe, nego nagrizaju i neke, za efikasno funkcionisanje društva, važne nematerijalne, moralne vrednosti i dobra, poput solidarnosti (pitanje readmisije).

Imajući ovo u vidu Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji preporučuje:

- Da nova vlada diplomatske odnose sa svetom odmah vrati na nivo pre proglašenja nezavisnosti Kosova;
- Da u što kraćem roku stabilizuje unutrašnji politički ambijent kako bi se obnovilo poljuljano poverenje stranih investitora i banaka;
- Da se što hitnije nastave pregovori sa EU za pristupanje Sporazumu za stabilizaciju i približavanje (SSP) kako bi se otvorila perspektiva pristupa fondovima EU neophodnim za ekonomski i društveni oporavak zemlje;
- Da se što pre završi proces privatizacije javnih preduzeća;
- Da vlada vodi stimulativnu politiku u odnosu prema malim i srednjim preduzeća;
- Da konstruktivno priđe saradnji sa Haškim tribunalom i u tom smislu preda sve tražene optuženike koji se kriju u Srbiji;

- Da sprovede reformu obrazovanja u skladu sa Bolonjskom deklaracijom i zahtevima vremena bez čega Srbija trajno ostaje bez ljudskog resursa neophodnog za strukturne promene društva i privrede;
- Da se stvori povoljan ambijent za otvaranje rasprave u društvu o Miloševićevom nasleđu kako bi se napravio bilans dvodecenijske promašene politike i stvorili uslovi za raspravu o alternativnim opcijama budućnosti Srbije;
- Da se spreči partokratija i omogući profesionalizacija državne uprave i drugih relevantnih ustanova i institucija;
- Da se stvori atmosfera za promovisanje koncepta ljudskih prava i posebno definiše politika uključivanja manjina u politički, društveni i ekonomski život na ravnopravnim osnovama;
- Da se organi države sa posebnim senzibilitetom odnose prema socijalno ugroženim kategorijama stanovništva: deca, stari, hendikepirani i druge osetljive grupe;

UVOD

Izgubljena godina

Masovna kršenja ljudskih prava (genocida, ratnih zločina, proterivanja, torture) na Blakanu u poslednje dve decenije zaustavila je međunarodna zajednica vojnom intervencijom. Uspostavljanje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (Haški tribunal) nametnulo je i pitranje kažnjivosti, odnosno pravde. Zaustavljanje masovnog i brutalnog kršenja ljudskih prava, nažalost, nije praćeno i adekvatnim sankcionisanjem tih zločina. Proces uspostavljanja pravnog okvira uz uvažavanje relevantnih dokumenata međunarodne zajednice koji se odnose na ljudska prava (kako lokalnih aktera, tako i međunarodnih) teče veoma sporo i uz brojne opstrukcije.

Posle čitave decenije postavlja se, međutim, pitanje da li su svi napori da se zaštite ljudska prava suštinski promovisali koncept ljudskih prava kao imperativ modernog društva koje teži demokratiji. Polazeći od iskustva Srbije, ali i zemalja u susedstvu, očito je da su za takvu ambiciju neophodne decenije upornog i posvećenog rada. Napredak je, svakako, to što je Srbija pod pritiskoim međunarodne zajednice, ali i unutrašnjih aktera, bila prinuđena da prihvati međunarodne standarde iz te oblasti. U tom smislu Srbija je potpisla sve relevantne međunarodne konvencije, u svoj Ustav unela odredbe i donela niz zakona koji regulišu oblast ljudskih prava.

Ljudska prava su proizvod istorijskog procesa svake pojedinačne zajednice i u tom smislu Srbija se nalazi na samom početku tog procesa. Sadašnji politički i društveni kontekst Srbije, nažalost, pokazuje da ljudska prava nisu ideal aktuelne političke klase. Naprotiv, ona čini sve da dezavuiše oživotvorenje tog ideala, posebno kroz vršenje pritska i marginalizacijom branitelja ljudskih prava. Koncept ljudskih i manjinskih prava nema podršku srpskih elita, između ostalog, i zato što je još u uvek u toku ostvarivanje srpskog nacionalnog projekta koji se u ovoj fazi svodi na stvaranje srpske etničke države sa što je moguće manjim postotkom manjina (poželjno, prema srpskim nacionalistima oko 8 odsto). Zvanični procenat manjina u Srbiji (bez Kosova) je 18 odsto. S obzirom da je popis stanovništva

(2002) bio i politički instrumentalizovan, taj procenat bi mogao biti i znatno veći.

Srpska elita u suštini osporava univerzalnost ljudskih prava što argumentuje posebnošću srpske kulturne tradicije, srpskog identiteta i religije. To se poistovećuje i sa konceptom etničke države, koja po definiciji negira ljudska prava, posebno manjinska. U odbrani te posebnosti i etničkog koncepta države važnu ulogu ima Srpska pravoslavna crkva. Otežavajuća okolnost u realizaciji ljudskih prava ima i široka kriminalizacija društva koja je bila u funkciji velikosrpskog projekta. Zato je implementacija ljudskih prava u stalnom sukobu sa odbranom politike, odnosno "patriotizma", koja je dovela do masovnih kršenja ljudskih prava devedesetih.

Karakter političkih promena u Srbiji 5. oktobra 2000. godine i kasnije u decembru 2003 (nakon ubistva premijera Đinđića), nije obezbedio konsenzus u pogledu temeljnih savremenih vrednosti, uključujući i ljudska prava, na kojima srbijansko društvo treba da počiva. To se odražava i na javni diskurs kojim dominira argumentacija o "ugroženosti srpstva" i "zaveri sveta" protiv Srba zbog njihove slobodoljubivosti. U tom smislu poricanje odgovornosti za zločine i masovna kršenja ljudskih prava je "logična" posledica strategije srpskih elita koje sprečavaju otvaranje dijaloga na tu temu.

Prihvatanjem (mada nevoljno i nepotpuno) međunarodnog prava, koje će dugoročno imati važan podsticaj u zaštiti ljudskih prava, Srbija je dobila okvir neophodan za promicanje koncepta ljudskih prava. Međutim, Srbija u toku 2007. godine, kao i prethodnih, nije u potpunosti sarađivala sa Haškim tribunalom. Štaviše, u toku prošle godine ta saradnja je takoreći zaustavljena, a isporuka Ratka Mladića i još trojice optuženih je prestala biti tema u domaćoj javnosti. Medijska manipulacija o tome gde se nalazi Ratko Mladić i slepo verovanje Karle del Ponte, glavne tužiteljke, da će ubediti srbijanskog premijera da preda Ratka Mladića, dovelo je do banalizacije i marginalizacije ove važne teme.

Konceptu ljudskih prava u svetu generalno, zadat je veliki udarac nakon 11. septembra 2001. godine, kada su stabilnost i "rat protiv terorizma" dobili prioritet. Taj novi pristup promovisala je Bušova administracija, ali i EU, što se odrazilo i na ponašanje većine zemalja u tranziciji, uključujući

i Srbiju. Dajući prioritet "ratu protiv terorizma", SAD su oslabile svoju podršku pokretu ljudskih prava koji je izgubio "moralni svetionik". To vešto koriste i srbijanske vlasti, pa tako već dve godine intezivno spinuju opasnost od islamskog fundamentalizma preko slučaja grupe vehabija u Sandžaku.

Rešavanje statusa Kosova vratilo je u javni diskurs ratničku retoriku. Na javnoj sceni dominiraju promoteri ratne politike iz devedesetih. U suštini nastavlja se vođenje rata drugim sredstvima kreiranjem klime vanrednog stanja, bilo u skupštini bilo u vladi. U tome učestvuju čak i crkvena lica, poput vladike Artemija, koji je predlagao da se "pozovu svi vojni obveznici Srbije, pod vidom provere spremnosti, edukacije na tri dana. Organizovati vojne vežbe u oblastima bliskim Kosovu uz učešće nekih posmatrača iz Šangajske organizaciju za saradnju".¹ Otvaranje kosovskog pitanja pratila je represija nad svakim alternativnim mišljenjem o tome. U tom smislu zabeleženo je niz incidenata koji, u suštini, predstavljaju ograničavanje slobode kretanja, slobode mišljenja i kritičkog duha. Najupečatljiviji primer je bila zabrana održavanja tribine *Peščanika* u Arandjelovcu. Organizovana "gomila" je sprečila održavanje tribine u prisustvu brojnih policajaca koja je učesnike tribine (njih pet) savetovala da odustanu od tribine. Na udaru su posebno branitelji ljudskih prava koji se kroz medijsku demonizaciju kvalifikuju kao unutrašnji neprijatelji. Održavanje atmosfere stalne opasnosti od unutrašnjeg/spoljnog neprijatelja opravdava mere represije za "nacionalnu izdaju" i rušenje "ustavnog poretka". Jer, svako ko se izjasni za samostalno Kosovo ruši ustavni poredak

U senci rešavanja statusa Kosova, kroz medije i sa skupštinske govornice sugerise se uniformnost i homogenizacija, vrednosno jedoumlje, jedinstvo nacije i vere. Paralelno sa retoričkom odbranom Kosova, posredstvom medija krivica za celokupno stanje i gubitak Kosova prebacuje se na "domaće izdajnike" koji se tako pretvaraju u "žrtvene jarce".

Osim političkih i društvenih razloga koji sprečavaju promovisanje ljudskih prava i stanje u sudstvu, kao i elementarno nepoznavanje Evropske konvencije za ljudska prava, su razlozi koji Srbiju sve češće dovode pod udar Evropskog suda za ljudska prava. Naročito kada je reč o

¹ *Danas*, 8. i 9. decembar 2007.

nekim "zaštićenim ličnostima" iz Miloševićevog vremena, pa i nakon toga. Obično je izgovor zastarevanje predmeta, dok, kada je reč o braniteljima ljudskih prava i političkim ličnostima vezanim za alternativu, sud radi veoma efikasno i po kratkom postupku.

Nedoumice i kontroverze oko karaktera države, formi institucionalnog organizovanja i ostarivanja ljudskih i manjinskih prava, kao i simuliranje njihove zaštite deklarativno i nekonzistentno, zaokružuje sliku o Srbiji kao državi i društvu koje nije postiglo konsenzus o temeljnim vrednostima današnjice. Osim toga, ljudska fundamentalna prava gube smisao bez promovisanja i angažovanja političke elite na javnom interesu i opštem dobru bez čega nema ni ozbiljnog unapređenja koncepta ljudskih prava. Koncept ljudskih prava nije dobio širu podršku države koja ga još uvek tretira kao instrument rastakanja srpskog identiteta i države.

Politički i društveni kontekst

Srpski radikalni nacionalizam nije, nažalost, poražen ni nakon stotina hiljada mrtvih i dva miliona raseljenih na prostoru bivše zemlje, ni nakon prve intervencije NATO u Evropi nakon Drugog svetskog rata, ni nakon gotovo 20-godišnjeg angažmana međunarodnog faktora. Njegov prioritet i dalje je ostvarivanje državnog pitanja putem teritorijalne ekspanzije, onako kako je to definisao Slobodan Milošević, odnosno *Memorandum* Srpske akademije nauke i umetnosti iz 1986. godine. To je i dalje prepreka za uspostavljanje moderne srpske države, koju, kao što je pokazalo i ubistvo Zorana Đinđića, nije do sada bilo moguće uspostaviti na legalan način. Radikalizam je, takođe, i dalje glavni generator kriza na Balkanu i pretnja miru i stabilnosti Bosne i Hercegovine, Kosova i cele jugoistočne Evrope.

Međunarodna zajednica i, posebno, Evropska unija, su zbog percipiranog, ali i faktičkog centralnog značaja Srbije za mir i stabilnost na Balkanu, od samog početka krize vodile politiku izvesnog dodvoravanja (appeasement) Srbiji. To je naročito, bio slučaj nakon ubistva premijera Zorana Đinđića. Vremenom je ta politika izgubila smisao, jer Srbija nije

pokazala interes za suštinsko približavanje EU, za razliku od svih ostalih zemalja regiona koje je perspektiva članstva pozitivno mobilisala i stavila na isti kolosek približavanja EU.

Mada je od 2000. godine u javnosti stvarana slika o evropskoj Srbiji, njena konzervativna politička klasa nije pokazala spremnost da se na tom putu ozbiljno angažuje. Ona je doduše, prihvatila međunarodnu ekonomsku podršku koja joj omogućava da politički preživi. Uprkos činjenici što 70 odsto stanovništva priželjkuje čvršće povezivanje sa EU, politička klasa se opredelila protiv Evrope (to je, u suštini, njeno istorijsko opredelenje), za tradicionalne patrijarhalne, konzervativne, pravoslavne vrednosti.

2007. godina je za Srbiju još jedna izgubljena godina u traganju za vlastitim identitetom i vizijom budućnosti. Razlozi za to su u tome što je, u suštini, nacionalizam bio i ostao dominantna politička opcija koja do sada nije dobila respektabilnu alternativu. Srpska politička klasa i elita nisu se odrekle teritorijalnih pretenzija, čak ni sada kada Jugoslavija, rešavanjem kosovskog statusa, ulazi u završnu fazu raspada.. Srbija nije mogla da ostvariti funkcionalnu modernu državu, jer je državnom pitanju (ekspanziji) uvek davala prioritet na štetu civilnih vrednosti, suvereniteta građana i participativne demokratije.

U procepu Srbije između Zapada i Istoka, demokratije i haosa, konzervativne snage su blokirale evropsku orijentaciju Srbije². Cela godina je protekla u sučeljavanju dve opcije, dva tabora. Evropska opcija, ionako slaba, znatno je oslabljena ponašanjem DS, pre svega predsednika Borisa Tadića. Bez obzira na to što "budućnost Srbije vidi u EU" i što je upravo njegova stranka omogućila potpisivanje *Partnersva za mir*, Boris Tadić nije jasno profilisao evropsku opciju. Njegove poruke su bile konfuzne a njegov stav prema Kosovu ni u čemu različit od onog Tomislava Nikolića (SRS) i premijera Vojislava Koštunice (DSS). Tomislav Nikolić, (koji zamenjuje odsutnog Vojislava Šešelja), je veoma ozbiljno gradio svoju antievropsku poziciju, koristeći sve slabosti i DS i DSS, posebno njihovih lidera Tadića i Koštunice. Gotovo da na unutrašnjem planu i nije bilo druge teme osim

2 Evropska orijentacija u ovom Izveštaju se odnosi na usvajanje temeljnih vrednosti demokratije, njenih standarda i normi. U tom smislu Srbija još uvek nije postigla politički konsenzus.

statusa Kosova, preko koga su se prelamale sve ostale kjučne teme, pa i EU. Dilema Srbije Istok ili Zapad nije nova, ona je, tako reći, neka vrste vertikalne dvovekovne srbijanske političke istorije.

U sadašnjim okolnostima, pod teretom ratova i ratnih zločina, te kriminalizacije celog društva, teško je očekivati da Srbija pokaže veću spremnost u prihvatanju demokratije, vladavine prava i tolerancije kao temeljnih vrednosti savremene Evrope. Dve trećine stanovništva favorizuje približavanje Srbije EU, što znači da za to postoje motivi koji u ovom slučaju mogu da se svedu na nadu u privredno blagostanje, želju za sigurnošću i mirom. Ako se imaju u vidu kriteriji za prijem novih članica u EU (poznati kao *Kriterijumi iz Kopenhagen –1993*), gde spadaju: 1) *stabilnost demokratije* i njenih institucija (pravna država, višepartijski sistem, ljudska prava, zaštita manjina, pluralizam itd), 2) *održiva tržišna privreda*; 3) *sposobnost preuzimanja prava i obaveza* koje proizlaze iz tekovina EU i 4) *saglasnost sa ciljevima* političke unije, kao i sa ciljevima ekonomske i monetarne unije, Srbija teško da ispunjava te kriterije.

Osim toga, veći deo političke klase i elite je i sam kriminalizovan i nema interes za izrazitije otvaranje prema svetu. Srpska radikalna stranka verovatno, najbolje izražava stanje duha. Zbog toga što će nam "EU institucionalno uzeti Kosmet", Tomislav Nikolić i SRS nikada neće optirati za EU. Naprotiv, on najavljuje izvođenje građana na ulice i okretanje njihovog besa protiv svih onih koji su krivi što je Kosovo nezavisno.³ Antievropski front u koji spada SRS, međutim, ne može se svesti na nekoliko izarzano desnih partija. Uz patriotsku desnicu klerikala i rusofila, tu spadaju i svi oni kojima, pre svega, odgovara pravni haos. To su tajkuni, birokrati i svi oni koji se plaše pravne regulative i odgovornosti.

Spremnost za suočavanje sa nedavnom prošlošću ne postoji, kao ni za suštinski raskid sa politikom Slobodana Miloševića. Čini se ogroman napor da se projekat opravda, pa tako i Slobodan Milošević vremenom dobija sasvim drugačiji oreol. Upravo SPS, SRS, DSS i stare strukture su najžešći kritičari reformske politike Zorana Đinđića, jer je ona značila "gubljenje identiteta i dostojanstva". U tom smislu čak se i predsednik Boris Tadić često tretira kao prozapadnjak zbog potpisivanja sporazuma sa NATO.

³ Tomislav Nikolić u intervjuu za *NIN*, 22. novembra 2007.

Srbija je sve dalje od pravljenja bilansa sopstvene promašene politike, što u velikoj meri blokira i reforme, jer je jedan od glavnih instrumenata promena i kažnjivost.

Poraz se racionalizuje i promovise se "taktika sitnih poslova"⁴ u iščekivanju promena u međunarodnoj konstelaciji, koje će na drugačiji način tretirati srpski nacionalni interes. Na tome je naročito angažovana akademska elita⁵ koja sve žustrije zagovara potrebu "srpskog konfederalnog ujedinjenja sa Rusijom"⁶. Kaže se, između ostalog, da je potreban "put konstruktivnog paralelizma evropskom integralizmu, koji je prema Srbima još i krajnje neprijateljski"⁷. Odbijanje evropskog puta istovremeno je i način da se održi srpski nacionalni projekat, bez obzira na njegove katastrofalne posledice po region, ali i po srpski narod. Zagovaranje konfederacije sa Rusijom, Veselin Đuretić, inače tumači i kao "otvaranje novog puta - puta ka konstruktivnoj budućnosti". Jer, kako on kaže, to "srpstvu neminovno vraća Crnu Goru, Makedoniju, RS i tragičnu RSK, pa potom, kad za to dođe vreme, i muhamedanske Srbe iz BiH, kao i Srbe rimokatolike Dubrovnika, Dalmacije Slavonije..." Dolazak na Balkan ruskog giganta, Đuretić vidi kao garanciju za "zaustavljanje i i poništavanje svih novovekovnih retrogradnih separatističkih procesa i vodi ujedinjenju jugoslovenskih naroda na etnojezičkoj osnovi"⁸. Definisane srpskog nacionalnog interesa kao opstajanje na propalom projektu, u suštini govori o temeljnim problemima tranzicije u Srbiji.

Na tome najviše insistira srpska intelektualna i kulturna elita koja uporno brani stečene pozicije (kroz angažman na nacionalnom pitanju) kroz medijsko prisustvo, ali i proliferacijom brojnih knjiga i časopisa koji brane taj stav. Njeni predstavnici odbojnost prema Zapadu, pre svega, EU i SAD, pravdaju isticanjem njihovog dovekovnog interesa prema Balkanu i njihove negativne percepcije Balkana. Krivica Balkana zbog otpora i posebnosti interesa uvećana je, kako ističe Dragan Simeunović, okretanjem

4 Prof. dr Dragan Nedeljković.

5 Akademici, posebno oni koji su svojevremeno promovisali *Memorandum*.

6 Prof. dr Veselin Đuretić, intervju u *Pravdi*, 5-7. januar 2008.

7 *Ibid.*

8 *Ibid.*

balkanskih naroda ka Rusiji. On ističe da je “oslanjanje na Rusiju, čak i iz moranja, povećavalo krivicu”. Tako se sadašnja “navodna kolektivna krivica Srba” takođe, tumači realpolitikom. Kaže se da su Srbi “svojim posebnim političkim težnjama i posebnim nacionalnim interesom iskazali nerealne političke ambicije i interes koji su direktno suprotstavljeni interesima realno najjačih”. A, zbog suprotstavljana nezavisnom Kosovu Srbiji je “namenjena dugotrajna kazna izolovanosti, pokoravanja i rasparčavanja do beznačajnosti”⁹

Plasiranjem ovakvih stavova pokušava se opstrukcija i zaustavljanje orijentacije Srbije ka EU, i u tom smislu, sprečavanje potpisivanje *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju* (SSP). To pojačava tendenciju samoizolacije i ksenofobije. Insistiranje na neutralnosti i osloncu na Rusiju, dobilo je podršku Srpske akademije nauka i umetnosti, Srpske pravoslavne crkve, konzervativnih struktura, pre svega armijskih (brojne penzionisane generacije koji deluju kroz razna udruženja) i tajkuna, uprkos činjenici da uverljiva većina stanovništva podržava orijentaciju Srbije ka EU.¹⁰ Ovakvi stavovi se podupiru i “glasom javnosti”, pismima čitalaca u medijima, koja se plasiraju veoma vešto sa porukama, poput one da “glasajući za EU, odnosno NATO, glasamo za propast... Jedini spas nam je sa Rusijom”.¹¹ Slepa odbrana jedne pozicije, u suštini pogubne po Srbiju, je odbrana vlastite uloge u protekle dve decenije. Plebiscitarna podrška Miloševiću i njegovoj politici je dovela da opšte kriminalizacije i demoralizacije društva. Odbrana državnog koncepta koga je instalirao Milošević (visoka centralizacija zemlje) danas ima pogubne posledice na samu Srbiju i na njene odnose sa okruženjem i svetom u celini. Sudar realnosti okruženja i propalog koncepta države, vodi potpunoj deinstitucionalizaciji zemlje i socijalnom haosu. A bahatost Rusije, koja koristi Srbiju u profilisanju vlastitih interesa prema EU i SAD, pojačava podaničko ponašanje i poništava dignitet i kredibilitet zemlje.

9 Dragan Simeunović, *Srpska kolektivna krivica*, Nolit, Beograd, 2007.

10 Rezultati ankete koju je sprovedla Kancelarija za pridruživanje Vlade Srbije, pokazuju da je blizu 70 odsto građana za ulazak u EU, ali je samo 33 odsto spremno da se dodatno školuje, prekvalifikuje i usavršava u tom slučaju.

11 Pismo Grupe čitalaca iz Novog Sada, *Pravda*, 8. januar 2008.

Za tranzicijske zemlje poput Srbije, ustavna demokratija se postavlja kao ideal koji stremi uspostavljanju novog demokratskog poretka, redefinisanoj prošlosti i oblikovanju budućnosti. Taj cilj u velikoj meri zavisi od karaktera, odnosno kvaliteta promena. Kada je o Srbiji reč, može se reći, da je 5. oktobra 2000. godine ostvaren minimum, odnosno uklanjanje Slobodana Miloševića sa političke scene. Međutim, nije postignut politički konsenzus o evropskoj budućnosti Srbije, uprkos naklonosti EU i njenom angažovanju da se Srbiji olakšaju uslovi za to. Tragična sudbina reformskog premijera Zorana Đinđića dodatno je otežala promene u pravcu ustavne demokratije. Ustav Srbije koji je donet krajem 2006. godine, takođe pokazuje antimoderne tendencije u definisanju savremene države.¹²

Jedina mogućnost da se Srbija mobilise na savremenium vrednostima u skladu sa okruženjem u kome živi jeste što čvršće vezivanje za evropsku opciju. Zato je potpisivanje SSP sa EU jedini okvir koji garantuje postepeno prihvatanje normi i standarda savremene Evrope. Ciljevi tog pridruživanja, kako se ističe u parafiranom Sporazumu, su: podržavanje napora u Srbiji u jačanju demokratije i vladavine prava, doprinos političkoj, privrednoj i institucionalnoj stabilnosti Srbije, kao i regiona; obezbedijivanje odgovarajućeg okvira za politički dijalog i podržavanje napora Srbije da razvija privrednu i međunarodnu saradnju, podržavanje Srbije da završi tranziciju u funkcionalnu tržišnu privredu, unapređenje skladnih ekonomskih odnosa i podsticanje regionalne saradnje.

Srbija se prema svetskim i uporednim standardima kvalifikuje kao izborna ili minimalna demokratija u kojoj se održavaju slobodni i pošteni izbori, ali koja ima problem sa horizontalnom konsolidacijom, odnosno gde, institucionalno gledano, osim slobodnih i poštenih izbora ne funkcioniše tzv. četvrta grana vlasti – sistem kontrolnih i regulatornih agencija koje bi "razvlastile" izvršnu vlast, preuzele deo njenih ovlašćenja i stavile je pod kontrolu.¹³ Nesposobnost i nespremnost za brže otvaranje

12 Videti poglavlje o Ustavu u godišnjem izveštaju za 2006. godinu.

13 Kontrolna i regulatorna tela razvijena su u poslednjih nekoliko decenija u Evropi kao kontrateža izvršnoj vlasti, jer se ispostavilo da parlament, koji po klasičnom shvatanju demokratije trebao da kontroliše vladu, zbog prevelikog uticaja koji stranke vrše na

prema demokratskim procesima, srpska politička klasa zamagluje veoma konzervativnim tumačenjem nacionalnog interesa.

U održavanju tako selektivnog tumačenja nacionalnog interesa veliku ulogu imaju mediji, koji su stavljeni u funkciju zaštite interesa političke klase i elita koje nisu spremne za otvaranje prema susedima i Evropi, i posebno za otvaranja prema konkurenciji.

Freedom House u studiji *Freedom of the Press* za 2007, Srbiju klasifikuje kao zemlju sa delimično slobodnim medijima. Zaključak je da Ustav iz 2006, garantuje slobodu medija, ali da "vlada, vlasnici medija, lokalni zvaničnici i poslovni ljudi i dalje nastavljaju da vrše pritisak na novinare". Kleveta se tretira kao krivično delo; maksimalna kazna za klevetu iznosi više od 12.000 eura, ali isključuje zatvorsku kaznu. Novinari često pribegavaju samocenzuri, a o nekim temama (na primer, Kosovo) gotovo uopšte nema javne rasprave. Sami mediji se ne bave ubistvima novinara tokom devedesetih, kao i učestalim napadima na novinare koji su ponovo počeli 2007. godine. Posebna meta kritike ove studije je Republička radiodufizna agencija koja je uspostavljena još 2003. godine, a koja ima za cilj da reguliše odnose u oblasti elektronskih medija. Izveštaj kritikuje amandmane koje je 2006. godine usvojila Skupština Srbije, a koji Agenciju finansijski i politički vezuju za vladu.¹⁴

Na ekonomskom planu se favorizuje ekonomski nacionalizam, koji je, prema Vladimiru Gligorovu, izraz nespremnosti da se pređe na tržišni mehanizam, što ide zajedno sa nespreмношću da se dosledno demokratizuje politički sistem.¹⁵ Ekonomski patriotizam je doveo do formiranja oligarhijskog privrednog sistema.

.....

njega, više nije u stanju da valjano obavlja tu svoju funkciju. U ta tela spadaju stalna izborna komisija, izborni sudovi, agencije za finansijsku kontrolu (državni revizor), tela za borbu protiv korupcije, zaštitnik ljudskih prava, administrativni i ustavni sudovi, komisije za kršenje ljudskih prava, komisija za hartije od vrednosti, narodna banka itd.

14 *Economist*, 29.oktobar 2007.

15 Vladimir Gligorov, „Državni i nacionalni interes“: ekonomska strana, „Između autoritarizma i demokratije“, ur. Dragica Vujadinović i Vladimir Goati, CEDET, Beograd, FES, Beograd.

U izveštaju Evropske komisije za zemlje Zapadnog Balkana (6. novembar, 2007) u delu koji se odnosi na Srbiju ističe se da je “ nacionalistička retorika i dalje dominantna i da negativno utiče na političku klimu u Srbiji”. Ističe se da je neophodno “jačanje demokratije i vladavine prava”, te da je “rad parlamenta blokiran političkom situacijom”.

Svi pokazatelji govore da je Srbija stagnirala, odnosno da je proces stagnacije u toku još od 2003. godine, te da je taj trend nezaustavljiv. Pre svega, zato što elita nije spremna za političke promene koje bi dale značajan impuls društvu. Insistiranje na neutralnosti i vezanosti za Rusiju, Srbiju udaljava od demokratskog ideala, jer nema dovoljno potencijala da sama uspostavi neophodni pravni okvir i institucije.

Suočavanje sa prošlošću

Pitanje prošlosti ostaje trajna prepreka u odnosima sa najbližim okruženjem, ali i u oslobađanju energije za profilisanje evropske budućnosti. Srpska elita poraz predstavlja kao otpor neoimperajističkoj Americi i zapadnoj zaveri protiv male slobodarske Srbije. Srbija nema potencijal za težak mentalni napor, neophodan za ozbiljan proces suočavanja. Srpska elita najveću opasnost vidi u pokušajima da se refomiše obrazovanje i promeni kulturni model. Vlada premijera Zorana Đinđića napravila je veliki iskorak u reformi obrazovanja koju je Vojislav Koštunica odmah poništio, kao navodno pogubnu za srpski identitet. Srpski nacionalizam je jedina ideologija i ne postoji svesti o njegovoj pogubnosti za srbijansko društvo. Svi pokušaji iz vana i unutar zemlje da se raščisti sa srpskim nacionalizmom i njegovim posledicama, su u srpskoj javnosti percipirani kao pokušaj rastakanja srpskog identiteta. Tako Danko Popović¹⁶, književnik, kaže da “nacizam nikad nije prenoćio u Srbiji”. On dalje kaže da, svako ko poznaje Srbiju i zna šta je nacizam “mora znati da Srbi nisu sposobni za nacizam, ni karakterni, ni mentalno, jer se od te boljke u Srbiji nije bolovalo”.

16 Poznat po kultnoj knjizi “Knjiga o Milutinu” koja je osamdesetih imala važnu ulogu u mobilisanju srpskog nacionalizma.

Danko Popović smatra da su brojne nevladine organizacije koje se bave suočavanjem sa prošlošću u suštini "Organizacije srbomrzaca" koje izdašno rade "na samodestrukciji i proizvodnji krize identiteta". Pod izmišljotinom koju su nazvali "denacifikacija" zapravo se krije denacionalizacija.¹⁷

Zločin u Srebrenici, koji je verifikovan ne samo u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju, već i u Međunarodnom sudu poravde, je tačka na kojoj se testira poricanje srpskih zločina i njegova relativizacija. Brojne tv-emisije su posvećene tom problemu, ali i brojni napisi u medijima, kao i naučne rasparve. Miroslav Toholj, pisac, svojevremeno bliski saradnik Radovana Karadžića, kaže da je "konstrukcija o Srebrenici sklopljena pre rutinskog oslobađanja kasabe". On smatra da je "mamac navodnog masovnog zločina prvobitno trebalo da posluži kao valjan alibi za borbeno angažovanje zapadne vojne alijanse, prvi put u njenoj istoriji izvan zone njene odgovornosti, a u trenutku proterivanja naroda iz Krajine". On dalje tvrdi da je "Srebrenica izabrana zbog granice sa Srbijom, radi kažnjavanja Srbije", te da "samoprobadanje Srebrenicom preti da se razvije u truležnost ukupnog nacionalnog tkiva". Toholj ipak veruje da je "sve manje onih koji veruju u crnu bajku o Srebrenici", jer "ona postaje teret i za njene navodne žrtve".¹⁸ U međuvremenu je počela akcija izjednačavanja žrtava i u Sarajevu u kome je poginulo oko 12.000 Sarajlija. Na inicijativu Saveza logoraša Republike Srpske /RS/ i porodica poginulih zarobljenih i nestalih civila i vojnika na lokalitetu Zlatište, u opštini Istočno Novo Sarajevo, biće postavljen spomen-krst koji će podsećati na stradalih 5860 Srba u Sarajevu.

Profesor Svetozar Radišić smatra da "Srebrenica ne samo da podseća na podmetanja i insceniranja učinjena u Dubrovniku, na Markalama, u Račku..., nego je pokazatelj da je um običnih ljudi toliko "ispran" da više i ne pokušava da shvati šta se oko njega događa. On smatra da se "omča zvana Srebrenica mora skinuti sa srpskog vrata, radi budućnosti i svih pokoljenja koja slede, jer to je način da Srbija postane oaza slobode i za sve

17 Danko Popović, intervju u *Ogledalu*, 7. novembar 2007.

18 *Ogledalo*, 3. oktobar 2007.

ostale narode, koje beskrupulozno globalisti porobljavaju sve vreme, na sve načine i svim sredstvima”.¹⁹

Presude Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY), kao ni presudu Međunarodnog suda pravde srpska vlada nije valorizirala kroz institucije, niti su one našle svoje mesto u obrazovnom sistemu. Pravni fakultet u Beogradu, na primer, ne priznaje ICTY, pa nije ni uključen u nastavni program ove institucije. Pokušaj da se obrazovni sistem Srbije uskali sa Bolonjskom konvencijom nije uspeo iz više razloga. Osim otpora nastavnog kadra, tu su i problemi suštinskog odbacivanja takvog obrazovnog pristupa. Profesor Danilo Ž. Marković smatra da se u prihvatanju Bolonjske konvencije (Đinđićeva vlada) nije “vodilo dovoljno računa o našim specifičnostima i našoj obrazovnoj tradiciji”.²⁰ Voilfgang Živelbuš u svojoj knjizi “Kultura poraza” ističe da “dok god gubitnička nacija ima komandu nad svojim nacionalnim identitetom, ona će tvrdoglavo odbijati da se povinuje zahtevima pobednika za moralnom i duhovnom predajom”. Ova teza dosta precizno odražava odnos srpske elite prema svakom pokušaju da se naprave rezovi u obrazovnom sistemu. To ima svoje objašnjenje u činjenici da najveći deo kulturne i intelektualne elite ima dominantnu ulogu u mobilisanju srpskog nacionalizma.

Bezbednosni aspekti

Stabilnost Balkana se proteklih godina značajno konsolidovala, mada postoje neuralgične tačke koje region lako mogu vratiti u stanje nasilja. Konsolidaciji je doprinelo razvijanje partnerstva sa NATO (bilo preko članstva, ili Sporazumom o partnerstvu za mir) i EU²¹, što je dovelo do značajnog vojnog i finansijskog investiranja međunarodne zajednice u balkanski region. Vojska Srbije je verovatno jedina institucija u Srbiji

¹⁹ *Ogledalo*, 6. juni 2007.

²⁰ *Ogledalo*, 6. juni 2007.

²¹ Naročito od 2003. godine, kada je EU na samitu u Solunu donela odluku da otvori mogućnost članstva u EU svim zemljama Balkana.

koja je u protekle dve-tri godine zabeležila pozitivni trend u prilagođavanju savremenim potrebama. Veliki iskorak je bio i potpisivanje *Sporazuma o partnerstvu za mir*. To ne znači da taj proces tihog reformisanja vojske nije nailazio na opstrukcije i negiranje konzervativnog bloka. Naprotiv, još uvek postoji latentna opasnost da se reforma zaustavi i poništi. Povratak Rusije na balkansku scenu u velikoj meri je podgrejao nade i očekivanja u konzervativnim krugovima Akademije, Crkve i vojske da proces evropeizacije Srbije može da se zaustavi.

Status Kosova i očekivanje Beograda da nezavisno Kosovo kompenzira prisvajanjem Republike srpske, su dve neuralgične tačke koje mogu dovesti u pitanje bezbednosnu arhitekturu na Balkanu.

Kada je reč o Kosovu, Beograd će podrivati nezavisnu državu Kosovo sve dok bude mogao. U tom smislu bile su indikativne izjave, posebno lidera Srpske radikalne stranke, Tomislava Nikolića koji je najavio da će Srbija na jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova reagovati svim raspoloživim merama. Neke od tih mera su sadržane u tzv. Akcionom planu Vlade Srbije koji nije poznat javnosti. Međutim, Nikolić je najavljiavao i mogućnost stvaranja ruske baze na jugu Srbije kao odgovor američkoj vojnoj bazi Bondstil na Kosovu. Najavu nove misije EU na Kosovu EULEX, Nikolić je takođe označio kao nelegitimnu. U tom smislu se može sagledati njegova izjava, po kojoj, "Naš put ka EU treba biti oprezan, a prema Rusiji otvoren".²²

Drugi bezbednosni problem jesu Srbi na Kosovu, posebno oni južno od reke Ibar koji se nalaze u centralnom Kosovu. Međutim, za njihovu bezbednost je najodgovornija politika Beograda koji sprečava njihovo integrisanje u kosovske institucije. S jedne strane, međunarodna zajednica nije uspela da integriše kosovske Srbe, a s druge, Beograd je uradio sve da spreči bilo kakav napredak u tom pravcu. Strategija Beograda je etnoteritorijalna podela Kosova, što dugoročno dovodi u pitanje stabilnost Balkana. Pre svega, jer i u samoj Srbiji postoje tri neuralgične tačke na kojima može da se razvije isti scenario (jug Srbije, Sandžak i sever Vojvodine), zatim u Makedoniji i Bosni. Podela bi bila poraz za region, jer bi značila ne samo pobedu Miloševićeve logike etničke separacije, već i dalje rastakanje

22 <http://home.eircom.net/content/irelandcom/topstories>, 20. decembar 2007.

društvenog tkiva regiona. I sam Ahtisarijev plan pod “decentralizacijom” u suštini, predstavlja etnoteritorijalnu podelu, koja može da implicira masovnu dislokaciju Srba iz enklava. Zato je održavanje multietničkih društava imperativ, kako iz bezbednosnih razloga, tako i zbog toga što su takva društva u duhu sa vremenom.

U izveštaju direktora Bezbednosno-informativne agencije (podnet Odboru za odbranu i bezbednost) ističe se da je “stanje bezbednosti, sa izuzetkom Kosova, stabilno, ali da postoje rizici koji mogu ugroziti stabilnost”. Glavne pretnje njen šef, Rade Bulatović vidi u “albanskim separatistima” na jugu, islamističkim pokretima u Raškoj oblasti, “ekstremističkim pripadnicima nacionalnih manjina”, kao i organizovanom kriminalu. Među prioritetima je i “doprinos očuvanju suvereniteta na Kosovu”. Bulatović je najavio da se mogu očekivati protesti i nemiri u slučaju jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova, pa čak i oružani sukobi Srba i Albanaca.

Direktor BIA je, govoreći o stanju na jugu Srbije, kazao da je glavni faktor destabilizacije u regionu delovanje ilegalne organizacije ANA (Albanska nacionalna armija) i dodao da je BIA ustanovila njihova uporišta, pojačan stepen mobilnosti njihovih pripadnika, nabavku oružja i regrutovanje novih članova. Govoreći o delovanju islamističkih pokreta, on je naveo da najveća pretnja dolazi od delovanja vehabija iz Raške oblasti i da to može značiti direktnu pretnju bezbednosti. U Izveštaju je navedeno da su jedan od faktora ugrožavanja bezbednosti Srbije i tenzije unutar Islamske verske zajednice, kao i ekstremizam pojedinih pripadnika nacionalnih manjina, kao i delovanje neonacističkih i desničarskih grupa.²³

Instrumetalizacija Kosova

Kosovo je bilo ključna politička tema u Srbiji otkako je stavljeno na međunarodnu agendu. Međutim, srpska vlada nije adekvatno učestvovala u pregovaračkom procesu u Beču koji je moderiraro Marti Ahtisari. S obzirom da su pregovori završeni bez kompromisa, izveštaj koji je Trojka prosledila

23 www.b92.net 1. novembar 2007.

Svetu bezbednosti bio je osnova za kasniji proces priznavanja Kosova kao nezavisne države.

Reakcije elite na proglašenje nezavisnosti Kosova bile su očekivane, mada se sa nezavisnošću računalo. Mediji su obnovili stereotipe o Albancima, ali i o drugima (svima onima koji su priznali Kosovo), koji su u medijima dominirali početkom devedesetih godina. To pokazuje da tokom osam godina, koliko je prošlo od smene Miloševića, nije suštinski promenjena vrednosna matrica na kojoj počiva velikodržavna politika. Ono što je najupadljivije u tim reakcijama jeste neodustajanje od velikodržavne politike i nepristajanje na nestanak Jugoslavije. Ponašanje političke klase u periodu nakon priznanja, uvelo je Srbiju u novi krug izolacije. Povučeni su ambasadori iz svih zemalja koje su priznale Kosovo, a ambasadori tih zemalja u Srbiji, nemaju komunikaciju sa zvaničnim institucijama i vladom.

Kosovo je poslužilo antievropskom bloku da ga ispostavi kao uslov za evropsku opciju, jer je osnovni zahtev srpske političke klase: Srbija u EU samo cela. S obzirom na to da premijer Vojislav Koštunica nije dobio podršku za novu rezoluciju o Kosovu, raspisani su novi prevremeni parlamentarni izbori za maj 2008. Tako je i u završnoj fazi raspada Jugoslavije Kosovo instrumentalizovano za unutarpolitičku konfrontaciju oko orijentacije Srbije.

Pravna država

Srbija ne uvažava instrumente moderne države: participaciju građana, demokratsku politiku, slobodne medije, vladavinu prava i nezavisno sudstvo. Orijehtacija premijera Vojislava Koštunice za vreme prvog, ali i drugog mandata, bila je restauracija centralne uloge države u vođenju politike, medija i privrede. To je dovelo do svojevrstnog nihilizma, koji se može prevazići samo kroz sistem pravnog obrazovanja koje bi doprlo do škola, univerziteta i medija.

Istraživanje organizacije “Transparensi internešnel”, povodom Međunarodnog dana borbe protiv korupcije (9. decembar) građani Srbije su kao najkorumpiranije označili političke partije i skupštinu, dok kao najmanje korumpirane vide verske zajednice i komunalne službe. Svaki peti anketirani građanin je naveo da mu je u pojedinim javnim službama tražen mito, a u tom kontekstu najčešće se pominju policija i zdravstvo. Predstavnik Kancelarije UN za borbu protiv droge i kriminala, Tom Robson, istakao je da je za suzbijanje korupcije neophodna politička volja. “Organi za borbu protiv korupcije, ne bi trebalo da budu glasnjiji od ostalih, kako bi pomogli društvu da izgradi integritet i spreči korupciju. Vlada mora da obezbedi nezavisnost takvih agencija i pruži im sredstva kako bi češće mogli da kažu ne korupciji”, rekao je Robson.²⁴

Odnos države prema Haškom tribunalu i presudi Međunarodnog suda pravde

Rad Haškog tribunala prestao je da bude tema u javnom diskursu Srbije, osim u trenucima kada je Beograd posećivala tužiteljica Karla del Ponte. Odnos sa Haškim tribunalom se pogoršao, a saradnja je gotovo prekinuta kada je postalo jasno da je hapšenje Ratka Mladića postalo imperativ za potpisivanje SSP. Antievropskom delu vlade ovaj prekid saradnje je dobrodošao, jer je pod izgovorom “da je Srbija stalno pod pritiscima” prestao da iole ozbiljno voditi računa o obavezama države.

Odlaskom Karle del Ponte sa funkcije tužiteljke završena je jedna faza saradnje sa Haškim tribunalom, koja je bila obeležena njenim medijskim nadmudrivanjem sa Beogradom. Bez obzira što je znatan broj optuženika otišao u Hag, Beograd je svojom “izlaznom strategijom” (odugovlačenjem) značajno umanjio efekat rada Haškog tribunala. Ne samo da nije saradivao, posebno u otvaranju arhiva, nego je veoma vešto, preko razgrnate mreže saradnika uspeo da razvodni pojedine slučajeve, kao što je, na

²⁴ www.b92.net, 6. decembar 2007.

primer, "vukovarska trojka". Beograd je uspeo da spreči uvid u vojnu arhivu koja je mogla značajno uticati na presudu Međunarodnog suda pravde. Svojom suštinskom nesaradnjom sprečio je profilisanje celokupne slike o radu Tribunala. A veštom medijskom kampanjom sprečio je iole značajniji efekat Haškog tribunala na srbijansko društvo. Knjige Karle del Ponte i njene saradnice Florans Artman pokazuju koliko je velika frustracija Haškog tribunala u saradnji sa Srbijom. Vlada premijera Vojislava Koštunice je razvodnila značaj Haškog tribunala kao institucije i u tome je imala podršku svih relevantnih aktera u zemlji, jer je to definisano kao prioritetni državni cilj. Politički konsenzus na tom pitanju reflektovao se i na karakter suđenja pred nacionalnim sudovima. Ona su se uklapila u državnu strategiju, a to je da se spreči bilo kakva odgovornost države Srbije.

Parlamentarni izbori i funkcionisanje parlamenta

Parlamentarni izbori početkom 2007. godine, učvrstili su Srpsku radikalnu stranku kao pojedinačno najrelevantniju stranku. Ona je, u suštini, preuzela izbornu telo socijalista sa kojima inače ima gotovo identičan program, osim što su socijalisti ipak moderniji. Srpska radikalna stranka je autentična, ima najduži kontinuitet u Srbiji i profilisanu ideologiju: socijalni egalitarizam i velikodržavni nacionalizam. Njen spoljnopolitički oslonac je uvek bila Rusija, bez obzira na prirodu poretka i režima u njoj. S druge strane, demokratski blok je ojačao, ali ne dovoljno da sam sastavi vladu. Liberalno demokratska partija je samo nekoliko meseci nakon osnivanja osvojila 5,3 odsto glasova, što je, prvi put od uvođenja višepartijskog sistema u Srbiji, političku alternativu uvelo u parlament. Čedomir Jovanović, predsednik LDP, i kolacioni partneri su objedinili antiratnu opoziciju u Srbiji koja ima ogroman moralni kredibilitet, a koji je svojevremeno i premijeru Zoranu Đinđiću poslužio za brzo prihvatanje od strane međunarodne zajednice. Međutim, ni demokratski blok, pre svega Demokratska stranka, nema iskristalisan odnos prema pitanjima prošlosti i državnog

projekta. Konsenzus tri vodeće stranke SRS-DSS-DS o državnom pitanju (pre svega Kosovo) blokirao je procese u društvu i preti da Srbiju uvede u dezintegraciju.

Za formiranje nove vlade bilo je potrebno više od tri meseca, jer je stranka Vojislava Koštunice, DSS insistirala na premijerskom mestu, što je i dobila. Koalicioni potencijal Vojislava Koštunice dao mu je velika ovlašćenja i u velikoj meri je blokirao rad vlade u periodu kada je EU nastaviila sa pregovorima o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Vojislav Koštunica je blokirao svaku mogućnost za ispunjenje uslova Haškog tribunala, odnosno da se uhapsi Ratko Mladić. Osim što to stvarno nikada nije ni želeo, to mu je poslužilo za opstrukciju i pregovora sa EU i za sve izrazi-tije okretanje prema Rusiji, kao osloncu.

Stavljanje kosovskog pitanja na međunarodnu agendu ubrzalo je kristalizaciju situacije u Srbiji. Jačanje radikala i Tomislava Nikolića samo je formalizovalo status Radikalne stranke koja je u poslednje četiri godine bila glavni oslonac i saveznik DSS. Neformalna koalicija radikala i DSS potvrdila je premoć radikalne desnice i činjenicu da u Srbiji vlada fasadna demokracija. Gotovo četvoromesečno pregovaranje DS i DSS oko vlade, posebno oko nekih ključnih mesta (vojska i policija), pokazalo je da se, u suštini, radi o konfrontaciji dva koncepta: evropskom i antievropskom. Ova dilema proteže se kroz čitav XX vek, a Slobodan Milošević ju je do kraja ogolio antibirokratskom revolucijom 1989. godine. Nije bilo realno očekivati da će se Srbija, nakon 20 godina radikalnog nacionalizma i ratova koji su usledili, preko noći opredeliti za evropsku opciju 5. oktobra 2000 godine.

Svoju ucenjivačku ulogu je Vojislav Koštunica koristio u svim ključnim trenucima u odnosima sa svetom. Tako je i izbor Tomislava Nikolića, potpredsednika Srpske radikalne stranke, za predsednika Skupštine u maju 2007 (trajao je samo pet dana), bio logičan ishod političke atmosfere koju je omogućio i promovisao premijer Vojislav Koštunica. Istovremeno, treba imati u vidu neformalne krugove koji već duže vreme podržavaju upravo Radikalnu stranku kao jedinu stranku koja je sposobna da «sačuva» suverenitet i teritorijalni integritet Srbije. Ne može se zaobići ni uloga Rusije koja je glavni oslonac politike Vojislava Koštunice, ne samo poslednjih nekoliko meseci, već od 5. oktobra 2000. Neodlučnost ili nespремnost Demokratske

stranke da se aktivnije postavi prema sudskom procesu Đinđićevim ubicama, kao i Tadićeva kohabitacija sa Koštanicom u poslednje četiri godine, značajno su štetili Demokratskoj stranci i doveli do unutrašnje tenzije u njoj.

Rezultat predsedničkih izbora u Srbiji 3. februara 2008. godine (bez obzira na pobedu predstavnika tzv. demokratskog bloka, Borisa Tadića) u suštini je ogolio, ne samo političku scenu Srbije već i stanje duha u društvu. I nakon dve decenije od dolaska Slobodana Miloševića na vlast, Srbija bira između kandidata stranke čijem se predsedniku sudi pred Sudom za ratne zločine i ratno huškanje i slabog kandidata, podložnog uticaju sive zone srpske politike (Akademija, pre svega). Okolnosti i stvarni razlozi ubistva prvog srpskog reformskog premijera, Zorana Đinđića u martu 2003. godine u Srbiji su i dalje tabu, bez obzira na to što je sudski proces njegovim ubicama okončan.

Od tada, najpre postepeno, potom sve izrazitije, srpska politička klasa i intelektualna elita vraćaju se nacionalističkim izvorima i uzorima. Tomislav Nikolić koji u zemlji rukovodi Srpskom radikalnom strankom čiji program i sada sadrži koncept stvaranja Velike Srbije, na predsedničkim izborima početkom 2008. godine izgubio je vrlo tesno od Borisa Tadića sa 47,9 odsto glasova. Boris Tadić je pobedio sa 50,4 odsto, pre svega, zbog straha građana od ponavljanja devedesetih. Boris Tadić nije uspeo da konsoliduje proevropski potencijal srbijanskog društva, na kome je viziju tranzicione Srbije gradio njegov prethodnik Zoran Đinđić. U stalnoj senci lidera Demokratske stranke Srbije i premijera Vojislava Koštunice, ideloški bliskoj radikalima i najkonzervativnijim "narodnjačkim" predstavicima srpske elite (Akademija, Crkva...), Tadić se pokazao slabim za jasno profilisanje evropskog puta Srbije i neodlučnim da na tom kursu objedini političke i društvene snage koje teže istoim cilju.

Manjine merilo demokratije

Zaštita manjinskih prava svela se na simulaciju te zaštite, i na nekonsekventan odnos države prema manjinama. To se odražava i na njihov status u društvenom i političkom domenu. Kada se uzme u obzir demografska

slika Srbije prema popisu iz 2002. godine Srbija (bez Kosova) ima 7.498 001 stanovnika, odnosno 82,86 odsto Srba - proizilazi da ulazi u kategoriju države koja se smatra nacionalno konsolidovanom. Uprkos tome, odnos srpske elite prema manjinama je negativan i još uvek se na njih gleda kao na remetilački faktor. S obzirom na centralistički karakter države, ostaje otvoreno pitanje većih i kompaktnih nacionalnih manjina, kao što su Albanci na jugu Srbije, Bošnjaci u Sandžaku i Mađari u Vojvodini. Srbija svaki zahtev za regionalizacijom i decentralizacijom tretira kao secesionizam i u tom kontekstu sve manjinske zahteve za nekom vrstom autonomije i regionalizacije tretira kao antidržavni akt. Ukoliko Srbija ne krene u susret zahtevima i duhu vremena, centrifugalne sile će jačati.

Uloga religije i odnos države

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je od oktobrskih promena 2000. godine prošla put koji je značajno doprineo narušavanju njenog ugleda. Pokušaj da politički i društveni vakuum popuni vrednosnim sistemom koji korespondira sa Srednjim vekom, doveli su do njene atrofije. Programirana klerikalizacija crkve i društva, uz podršku premijera Vojislava Koštunice, trajno će oštetiti konstruktivni potencijal crkve. Osim toga, korupcija sveštenstva, razne afere i skandali, kao i preterano mešanje u dnevnu politiku, doprinosi negativnoj slici SPC. Problem identiteta koji ima srbijansko društvo ne može se rešavati samo preko crkve i zahteva ozbiljno angažovanje političkih, kulturnih i intelektualnih elita.

Zbog međunarodnog okruženja i objektivne nemoći Srbije kao držve, SPC je jedan od glavnih nosilaca ili čuvara velikosrpskog projekta, posebno u BiH. Svaki pokušaj međunarodne zajednice da Bosnu pokrene iz blokade u koju je dovedena Dejtonskim sporazumom, nailazi na jak otpor Beograda i crkve, pre svega. U svom pismu visokom predstavniku u Sarajevu, episkop Grigorije ističe da su "dva entiteta u BiH nastala iz pokušaja da se ratna surevnjivost naroda na ovim prostorima poništi pravnim i legalnim izmirenjem i podjelom unutar bivše jugoslovenske republike.

Uloga visokog predstavnika nije drugačije bila viđena niti određena nego tako da on bude privremeni nadziratelj tamo gdje jedni do drugih žive oni koji su doskora bili u sukobu.”²⁵

Vojvodina i Sandžak: regionalni izazovi

Kada je reč o unutrašnjem uređenju Srbije, tradicionalna država za koju se zalaže srpska politička elita je očigledno u krizi. Tradicionalna država počivala je na “jedinstvu nacije i države”, pri čemu su građani žrtvovani za svaku neodgovornu političku avanturu. Srpska elita nije prepoznala sada već dominantni proces decentralizacije i regionalizacije u svetu, pre svega u Evropi. Iz tog nerazumevanja potiču i svi nesporazumi sa svetom, regionom, ali i sa unutrašnjim regionalnim zahtevima. Zahtevi za regionalizacijom u Srbiji imaju svoju istorijsku pozadinu, pre svega u Vojvodini i u Sandžaku. U novije vreme ti zahtevi su sve intenzivniji, a proizlaze iz neuspešnog autoritarnog i centralističkog upravljanja državom. Vlada premijera Zorana Đinđića je napravila važan iskorak u odnosu na model većinske demokratije (inače karakteristične za Miloševićevo vreme), jer je u vladu uključio predstavnike raznorodnih subjekata, uključujući i manjinske partije. Inkluzivni pristup tadašnje vlade je promenjen 2004. godine, kada je izborni cenzus povećan na 5 odsto, što je umanjilo šansu manjinskih partija da učestvuju u političkom životu. Međutim, cenzus je za manjine, naknadno vraćen na 3 odsto. Politička klasa Srbije se žestoko opire evropskom modelu regionalizacije bez čega nema ni evropske Srbije. Jovan Komšić, sociolog politike, ističe da autonomija Vojvodine nije tema “separatizma i odvajanja regija u državi Srbiji, evropski modus pokazuje da je to modus harmonizacije različitosti, to je modus sinergičnog uvećanja svih resursa, uključujući ekonomske, bezbednosne, kulturološke i informatičke”²⁶

25 Otvoreno pismo episkopa Grigorija visokom predstavniku u BiH Miroslavu Lajčaku, *Pravoslavlje*, br. 975, 1. decembar 2007.

26 *Danas*, Autoritarna država je propala avantura, 16-17. februar 2008.

Srbija i svet

Stavljanje Kosova na međunarodnu agendu i najava SAD da će Vašington priznati nezavisnost Kosova, samo je dodatno ogolila antiameričku, antinativovsku i antizapadnu kampanju premijera Vojislava Koštunice i čitavog narodnjačkog bloka kojeg on personifikuje. Savkodnevna antizapadna kampanja, posebno antinativovska, zaoštrila je odnose Srbije sa vodećim zemljama sveta, SAD, Velikom Britanijom, ali i sa susedima. Prekidanje saradnje sa Haškim tribunalom i neisporučivanje Ratka Mladića i drugih optuženika dodatno je ozlovoljilo neke zemlje EU (Holandija, Belgija) u pogledu potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa EU. Nespreman da ispuni neke zahteve međunarodne zajednice na koje se država Srbija obavezala, premijer Vojislav Koštunica koristi za radikalizaciju odnosa sa spoljnim svetom, posebno prema SAD i NATO. Novi talas ksenofobije i izolacionističke politike najviše se prelama preko odnosa sa susedima. Kosovo je značajno uticalo na dinamiku odnosa sa zemljama nastalim raspadom Jugoslavije. U suštini, zahteve međunarodne zajednice premijer koristi za hibernaciju Srbije i njeno okretanje prema Rusiji. Retorička odbrana Kosova Vojislavu Koštunici je poslužila da nametne "Kosovo kao fundamentalno državno i nacionalno pitanje" preko koga pokušava da prikriva svoj politički poraz, ali i da spreči DS i Borisa Tadića da preuzme vođstvo u tzv. demokratskom bloku.

Odvojena od realnosti, samoizolacija je naciju dovela u kontinuirani sukob s okolinom i s ostatkom sveta. Poticanjem nacionalne frustracije, stvoren je psihološki rezervoar koji rađa aroganciju i agresiju, potencijal koji uvek može da se aktivira za revanš i rat. Tako je srpski nacionalizam devastirao društveno tkivo nacije i gotovo uništio potencijal zemlje za njeno pozicioniranje u regionu i u svetu. Srbija je izgubila dve decenije za uključivanje u regionalnu mrežu odnosa i stvaranje istinskog partnerskog odnosa sa vodećim zemljama sveta, posebno zapadnim.

I

Elita i alternativa

Nove elite i nacionalna ideologija

Politika Vojislava Koštunice i koalicije na vlasti u poslednjih pet godina (od 2003 god.) dovela je Srbiju u ćorsokak u pogledu budućnosti i vizije Srbije u Evropi. Premijer Vojislav Koštunica je nespremnost za promene u zemlji vešto preneo na pitanje Kosova koje je plasirao kao pitanje svih pitanja. Stoga je bilo i logično njegovo blokiranje potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, što je predstavio kao “nedostojnu trgovinu” u zamenu za “otimanje Kosova”. Plasirajući ovu tezu kroz medije, politička scena se pretvorila u kosovski mit, koji je zarobio i blokirao energiju celog društva. Sa vrha vlasti su dozirane pretnje o opstanku države i mogućnosti uvođenja vanrednog stanja ako dođe do proglašenja nezavisnosti pokrajine. Rezultat takve politike je ideologija o ugroženosti nacije koja je postala “osnova pravdanja procesa pojačanog nacionalnog osvešćivanja u kom se potiskuju, prećutkuju ili relativišu tamne strane vlastite prošlosti”.²⁷ Ova ideologija o ugroženosti predstavlja i veoma važan element političke borbe jer ukoliko smo zaista ugroženi onda se naša pažnja usmerava na one koji nas ugrožavaju (“šiptari”, stranci, domaći izdajnici) dok reforme postaju sekundarna stvar.

Ova matrica datira još od osamdesetih godina prošlog veka kada je srpska javnost, obnavljanjem kosovskog mita, kondicionirana za prelazak sa internacionalnog, socijalističkog sistema vrednosti na onaj nacionalistički i etnički. Elita je insistirala na osećanju ugroženosti od demokratskih promena koje su dolazile iz drugih republika i nacija. To je dovelo do vraćanja na nacionalnu, “slavofilsku” struju koja je uvek bila veoma jaka u srpskoj političkoj kulturi. Na novom-starom modelu podignute su dve generacije koje su se okrenule antizapadnjaštvu, antievropeizmu, antitržištu i, iznad svega, odbijanju koncepta ljudskih prava, odnosno pluralizma, tolerancije i različitosti.

27 Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2002. str. 451.

Permanentna politička i medijska kampanja protiv Europe i Zapada dovela je do masovnog skepticizma prema tzv. stranim vrednostima i glorifikacije tzv. autohtonih srpskih, pravoslavnih vrednosti. Preko tih prevladajućih slika iz prošlosti formirana je nova identitetska matrica. Po njoj, srpska nacija je istorijski ispravna: ona nikada nije vodila osvajačke ratove, uvek je bila na ispravnoj strani istorije, zadržala je istorijsku nevinost. Takva samopercepcija obezbeđuje apriornu moralnu i svaku drugu neodgovornost, jer, dajući oreol "istorijske čistote", oslobađa ne samo u odnosu na prošlost, nego i unapred, od "neispravnosti".²⁸ Ta svest dovela je naciju u permanentni sukob s okolinom i s ostatkom sveta. Na kreiranju ovog modela bila je angažovana najprominentnija srpska elita iz Akademije, Univerziteta, kulture, medija. Na tom poslu su se zajedno našli neki praksisovci, deo šezdesetosmaša i nacionalista. Skoro trideset godina posle, na delu je nova generacija koja obezbeđuje kontinuitet istog mišljenja, iste samopercepcije i percepcije sveta. Ta matrica je nakon svih ratova u periodu nakon 5. oktobra 2000. godine dobila još suženiji vidik jer se oslanja na vrednosti koje su svojevremeno promovisali general Milan Nedić i Dimitrije Ljotić. Nije ni čudo što je Nedić tretiran kao heroj koji je navodno spasio srpski narod od stradanja u Drugom svetskom ratu. Dobio je istaknuto mesto na listi od 100 najznamenitijih Srba.

Inteligencija je oduvek bila neosporan element pružanja legitimiteta aktuelnoj vlasti. Danas intelektualnu elitu u Srbiji čine uglavnom bivši konvertiti. O pojmu konverzije i njenim različitim oblicima dosta se raspravljalo u stručnoj literaturi, tako da je kao osnovni obrazac utvrđeno napuštanje komunističkog internacionalizma, čak i pre raspada socijalističkog sistema, i skretanje u različite verzije liberalizma i konzervativnog nacionalizma. To skretanje za sobom povlači neophodnu reviziju prošlosti, a za pojedine intelektualce konvertite to znači satanizaciju komunizma, tj. onog što su bili. Ovo je za njih bitno jer time pravdaju svoj intelektualni obrt i sadašnju delatnost. U ovu grupu prvenstveno spada bivša jugoslovenska elita Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU). Njihov doprinos savremenoj istoriji sadržan je u strateškom dokumentu koji uobličava ideju velikosrpskog projekta. Memorandum SANU je prvi put objavljen u

javnosti 1986 god. u *Večernjim novostima*. Ovaj idejni projekat je od 1990 god. realizovao Milošević (i ostali kadrovi) ratnim razaranjima u pokušaju prekrajanja etničkih granica.

Poražavajuće je što je to nasleđe SANU i dan danas aktuelno i ima svoja značajna intelektualna uporišta. Ideje koje su kreirali "naši" akademici mogu se u komercijalnoj verziji naći u časopisu *Nova srpska politička misao*²⁹, čiji je glavni i odgovorni urednik Đorđe Vukadinović (asistent Filozofskog fakulteta na katedri za filozofiju). Značajnu ulogu iz istog intelektualnog tabora ima Slobodan Antić (takođe prof. Filozofskog fakulteta na katedri za sociologiju). Njegova konverzija može se opisati kao obrt od strastvenog kritičara Miloševića, preko nedemokratskog liberalizma, da bi na kraju završio na krajnjoj desnici. Oba autora su ugledni politički analitičari koji svoj ogroman medijski prostor (režimski list *Politika* čiji su kolumnisti, brojne TV emisije i sajt *www.nspm.or.yu*) koriste za promovisanje politike "trećeg puta" i za normalizaciju politike Srpske radikalne stranke (posebno u drugoj polovini 2007. kada dolazi do prećutne koalicije između predsednika vlade i ove stranke). Ostali propagatori ideja koje su kreirali akademici su okupljeni ili oko ovog časopisa (Marinko M. Vučinić, politikolog Saša Gajić, Zoran Grbić, Branko Radun), zatim takođe autor koji objavljuje svoje tekstove u NSPM Miša Đurković-*Institut za evropske studije*, ili su poznati novinari kao Zoran Ćirjaković (novinar nacionalističkog časopisa *NIN*). Još uvek jak uticaj ima i Svetozar Stojanović (univerzitet-ski profesor u penziji, poznat kao savetnik Dobrice Ćosića i predsednik *Srpsko-američkog centra* u Beogradu). Značajnu ulogu imaju i intelektualci okupljeni u Komisiji za istinu i pomirenje, koju je 20001. osnovao tada predsednik SRJ V. Koštunica. Komisija je po rečima tadašnjeg ministra pravde Momčila Grubača trebala da deluje kao "moralna katarza cele nacije", a ne kao pravno telo. Ako se povežu dve stvari tj. članovi te komisi-

29 U broju koji datira iz 1999 god. našli su se tekstovi najpoznatijih akademika: Dobrica Ćosić, Mihailo Marković, Vasilije Krestić, Milorad Ekmečić, Zoran Konstatinović, Miodrag Jovičić, Dragan Nedeljković. U uvodu se isti označavaju kao "naši najugledniji savremeni društveni mislioci... koji preispituju ogromna iskušenja koji su srpskom narodu nametnuti iznutra i spolja". *Srpska politička misao*, 1–2, 1999.

je³⁰ i period u kom je osnovana (nakon pripremljenog Zakona o saradnji s Haškim tribunalom), jasno je da je njen cilj bio da "neutrališe efekat tribunala" i bude "srpski alibi" za počinjene zločine.

Za sve njih je zajednička jedna delatnost – nekritička i režimska revizija prošlosti, kao i proizvodnja "selektivnog kolektivnog sećanja". Nacionalizam koji promovišu "ima nekoliko opštih mesta: u njegova osnovna polazišta ulazi kritika marksističkog internacionalizma, naglašavanje ugroženosti vlastite nacije, slabljenje kritičnosti prema konzervativnim uticajima i vrednostima i zanemarivanje interesno-racionalne, društveno-ekonomske dimenzije društvenog života".³¹ Zavisno od istorijskog okvira neki elementi konzervativne misli dobijaju više na značaju. Nacionalizam u sadašnjoj političkoj situaciji karakteriše izrazit antizapadni kurs.

30 Od 2001 god. članovi su: teolog Radovan Bigović, sociolškinje Mirjana Vasović i Radmila Nakarada (Fakultet političkih nauka u Beogradu), pravnik Tibor Varadi, književnica Svetlana Velmar Janković, istoričar Mihajlo Vojvodić, profesor književnosti Đorđije Vuković, vladika Sava, istoričar Ljubodrag Dimić, publicista Slavoljub Đukić, pravnik Aleksandar Lojpur, ekonomista Boško Mijatović, patolog Zoran Stanković, filozof Svetozar Stojanović, profesor orijentalistike Darko Tanasković i psiholog Sulejman Hrnjica. Ostavke na članstvo u Komisiji podneli su Vojin Dimitrijević i Latinka Perović. U pismu upućenom predsedniku SRJ Latinka Perović navodi da ne uspeva da sebi nađe mesto u državnoj komisiji, koja je čvrsto institucionalizovana i čiji mandat nije jasan. Vojin Dimitrijević navodi da komisija koja je "sastavljena isključivo od građana SRJ, a u kojoj čak nema nikoga iz Crne Gore, neće moći da izgleda nepristrasno ako donosi sudove o događajima van današnje teritorije SRJ(www.glas-javnosti.co.yu)". Krajem 2002. god. u Komisiju za istinu i pomirenje imenovani su: Emir Kusturica, Ljiljana Smajlović, glavni i odgovorni urednik NIN-a Slobodan Reljić i imam beogradske džamije Mustafa Jusufspahić. Ovo uvođenje članova druge nacionalnosti i vere je bio manevarski potez, jer se ne radi o neistomišljencima sa zvaničnom srpskom politikom (naprotiv, u pitanju su nekadašnji propagatori Miloševića ili Karadžića).

31 Vladimir Ilić, *Oblici kritike socijalizma*, Gradska narodna biblioteka "Žarko Zrenjanin", Zrenjanin, 1998. str. 279.

Određenje nacionalizma “naše” intelektualane elite

Ono što generalno karakteriše “domaći” nacionalizam nakon petooktobarskih promena, kada su glavni problemi državne politike bili suočavanje sa svežim posledicama rata, jeste nemogućnost razlikovanja patriotizma od šovinizma a ovog od fašizma. U tu svrhu promovosina je ideja “dobrog” ili “demokratskog” nacionalizma. Ovaj eufemizam je trebalo da normalizuje “miloševićev” nedemokratski nacionalizam. U praksi, to je kao što će pokazati analiza tekstova NSPM, *Politike* i *NIN*-a, proizvelo samo pogubnu relativizaciju prošlosti koja amnestira srpske ratne zločine.

Jedan od najpouzdanijih pokazatelja te relativizacije jesu reakcije naše političke i intelektualane elite na presudu Međunarodnog suda pravde po tužbi BiH protiv tadašnje Savezne Republike Jugoslavije za kršenje Konvencije o genocidu. Iako nije osuđena za genocid, Srbija je prva država koja je optužena za kršenje Konvencije o genocidu jer ga nije sprečila i jer nije isporučila njegove izvršioce. Međutim, ova presuda je u Srbiji dočekana pozitivno i sa olakšanjem i tako dala povod za dalje institucionalno negiranje zločina.³² Pored ocene akademika Koste Čavoškog (predsednik Međunarodnog odbora za istinu o Radovanu Karadžiću i saradnik klerofašističke organizacije *Obraz*) o “navodnom genocidu Srba nad muslimanima” u Srebrenici, “lažnim svedocima i brojkama”, Đ. Vukadinović interpretira presudu na ništa manje ekstremno način: “Već smo nekako navikli da smo unapred krivi i naučeni da se, po pravilu, uvek ostvaruju najgori scenariji i obistinjuju najcrnje slutnje. Nema veze što bošnjačka tužba, takva kakva je, od početka nije imala mnogo veze sa pameću, činjenicama i logikom. Srbi su na najteži mogući način, na sopstvenom primeru i na sopstvenoj koži naučili da činjenice i logika ne važe i ne pomažu

32 Nataša Kandić: “Domaća presuda Škorpionima pada posle presude

Međunarodnog suda pravde. Beogradska presuda ide još jedan korak dalje, jer potpuno negira svaku vezu Škorpiona sa genocidom u Srebrenici. Sudija u obrazloženju navodi da sud nije imao dokaze da su žrtve koje su streljane u Godinskim barama, njih šestorica, dovedeni iz Srebrenice”. www.b92.net

mного kada se nađete na putu interesima globalne sile. Zato je ova, svakako neprijatna, ali u osnovi pozitivna presuda mnoge iznenadila, gotovo sve zbunila, a neke, bogami, i ozbiljno razljutila i razočarala”.³³

Jedna od najbitnijih odrednica konzervativnog nacionalizma intelektualne elite jeste antizapadnjaštvo. Ono je u suštini povezano sa teorijom zavere po kojoj je najprepoznatljivije, tako da se zapad percipira kao “arogancija i brutalnost brojnih međunarodnih predstavnika”³⁴ ili “Ali, možda nam kao uslov za priključenje ipak neće postavljati priznanje nezavisnosti Kosova? Možda će nam ostaviti makar tu mrvicu samopoštovanja, možda nas neće terati da se ponizimo do kraja?”³⁵. Ova emotivna retorika je tipična za današnji nacionalizam u Srbiji (opterećen osvetničkim ili stradalničkim mitovima), ali je viđena i kao pogodan instrument za propagiranje istog.

Teorija zavere služi i za negiranje/nivelisanje krivice /odgovornosti/ neodgovornosti srpskog naroda. Mit o mučeništvu nikad nije bio popularniji jer i sada kao i ranije njen okvir čini delatnost Srpske pravoslavne crkve sa podrškom akademskih krugova. Antizapadnjaštvo dobija poene i kada se posmatra kao uporna igra skrivanja srbijanske vlade. To je uvek “uspešan” mehanizam za skretanje pažnje javnosti sa socijalno-ekonomskih i društvenih problema, a naročito je efektan ako se želi izbeći bolno suočavanje sa ratnim zločinima. Na taj način rešavanje statusa Kosova se predstavlja kao problem na relaciji Rusija-Brisel-Amerika. A preuzimanjem argumenata ministara i političara, pitanje Kosova se dalje tumači kao “amputiranje”, “otimanje”, “komadanje” delova države³⁶, kao da “Srbija neće preživeti” ako pokrajina dobije nezavisnost. Takvo konzervativno organicističko poimanje društva je stalno prisutno kod intelektualne elite. Ono se svodi na

33 Politika, 6. mart 2007.

34 Đorđe Vukadinović, Politika, 19. februar 2007.

35 Slobodan Antonić, Politika, 12. april 2007.

36 Na proslavi Dana državnosti u Orašcu, mestu prvog srpskog ustanka, premijer Koštunica je poručio: “U našoj istoriji, ovo je prvi put da otimači od nas traže da se složimo, da odobrimo i prihvatimo, da ropski pozdravimo otimanje Kosova. Da potpišemo da nije naše – ono što vekovima jeste naše. Da priznamo kako nismo sa Kosova, odakle jesmo”. www.b92.net/info/vesti

fiksiranost identiteta, na njegov prirodni karakter: "Nacionalni identitet je nešto poprilično postojano i ne može se tek tako menjati"³⁷.

Antizapadnjaštvo je i dobar instrument za diskreditovanje političkih neprijatelja iz vladinog i nevladinog sektora. Na udaru su "proevropski"³⁸ i modernizacijski orijentisani mediji i manjinske partije (radio televizija B92, radio emisija Peščanik, i časopisi *Vreme*, *Danas*, *Helsinška povelja*, *Republika*, i posebno satanizovana Liberalno demokratska partija) koji se opisuju kao zombiji: "Zombiji se lako prepoznaju. Ne misle svojom glavom i automatski ponavljaju fraze kao što su "budimo realistični"³⁹, "kasa-pi" koji "hodaju naokolo kao automati i neumoljivo ponavljaju istovetna objašnjenja, istovetne optužbe i istovetne pretnje. Jer, ako se sa njegovim objašnjenjem ne složite, odmah slede optužbe: da ste nacionalista, fašista, nacista... A ako se od njegovih optužbi branite, odmah slede pretnje: da vas treba denacifikovati, lustrirati, suočiti sa prošlošću".⁴⁰ Princip se svodi na pripisivanje isključive prozapadne retorike i usmerenja ovim pojedincima i pojedinicima. Međutim, to je najčešće projekcija sopstvene jednostrane vizije spoljne politike (uglavnom rusofilske) oličene u aktivnostima DSS-a i prvenstveno pogubnim potezima premijera Vojislava Koštunice (onda je i očekivana istovetnost stavova ovih inetelektalaca, naročito onih okupljenih oko NSPM, sa politikom premijera, s tom razlikom što se njegove pojednostavljene i tokom 2007 godine ponavljane istovetne izjave o statusu Kosova, u pisanju ovih intelektualaca detaljno razrađuju). Tako da kada je reč o Demokratskoj stranci Srbije i autorima kao što su Antonić i Vukadinović, može se zaključiti da se radi o jednoj intelektualno-političkoj kohabitaciji (u daljoj analizi pokazaće se da Antonić pruža i otvorenu podršku Srpskoj radikalnoj stranci).

37 Slobodan Antonić, *Politika*, 5. april 2007.

38 Potrebno je naglasiti da sadržaj pojmova kao što su "evropske vrednosti", "evropeizacija" varira kod različitih autora iz ovih krugova. Postoji saglasnost po pitanju poštovanja ljudskih prava onako kako su propisana Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, ali postoje i oprečna shvatanja naročito kada je u pitanju ulazak države u NATO pakt.

39 Slobodan Antonić, *Politika*, 14. decembar 2007.

40 Ibid.

Antikomunizam kod današnjih nacionalista je manje odricanje socijalističkog poretka, a više odricanje od nekadašnjeg jugoslovenskog internacionalizma. Ovo je izraženije ako su ga sami zastupali, a što je pomenuto na početku kao potreba konvertiranih intelektualaca da se ograde od prošlih pozicija kako bi brže i ubedljivije zauzeli sadašnje. Ono što se negira kao tamnica srpskog naroda jeste “opasnost” koju desni liberali ili konzervativni ili šovinistički nacionalisti vide u njegovim ostacima. Njih posebno brine taj jugoslovenski internacionalizam koga izjednačavaju sa multikulturalnošću današnjih država.⁴¹ Tvrdi se npr. da je u “SFRJ izmišljena nova narodnost, muslimani” (Zoran Grbić). Institucionalna potvrda takve interpretacije sekundarnih (ili nepostojećih) i primarnih naroda jeste i sam Ustav države, tako da iz njega uvek mogu da crpe opravdanje za svoj srpski patriotizam. S druge strane kada se afirmiše ispolitizovano rusofilstvo, onda se priziva ta ista država tj. njena stara slava i njen nesvrstan položaj. Upravo u tome se ogleda selektivno sećanje i instrumentalizacija istorije zarad aktuelnih političkih ciljeva.

Fantazma o avetima komunizma takođe služi napadima na liberalne intelektualce i posebno NVO. Oni se prikazuju kao “nacionalno odrođena deca i unuci komunističkih komesara i udarnika”⁴² pa se opsjednutost tradicijom kod patriota sada primenjuje i na vrstu izdajnika, jer da bi se postigao propagandni efekat ta etiketa mora da ima kontinuitet sa satanizovanom prošlošću. To se najbolje vidi iz debate o fašizmu i antifašizmu, gde se kao “očekivani” izdajnici ne pominju kolaboracionisti već se paralela pravi sa komunističom vlašću.

41 Što nije sasvim utemeljeno, jer se u SFRJ negovao jugoslovenski “nacionalizam” (do polovine osamdesetih održavao se parolom bratstva i jedinstva slabeći republičke nacionalizme, da bi nakon Titove smrti, slabljena uloge KPJ i dolaskom Miloševića na scenu stupio model prosrpskog jugoslovenstva. U pitanju je bila ideologija koja zagovara opstanak Jugoslavije, ali sa jednim dominantnim narodom – srpskim). S druge strane politika multikulturalizma radi suprotno – ona ne suzbija etničke razlike već ih ohrabruje, ali uz promovisanje ideja verske, rasne i etničke tolerancije.

42 Đorđe Vukadinović, Politika, 19. jun 2007.

O patriotizmu, ili zašto treba voleti svoju državu

U više navrata pokazana je razlika između etničkog shvatanja nacije kao zajednice po poreklu (svojestvenog desnici) i političkog shvatanja nacije kao građana (svojestvenog levici).⁴³ Uvek postoje oni teoretičari koji iz raznih pobuda deklarativno izražavaju pohvale na račun demokratskih država koje poštuju sve svoje građane bez obzira na njihovu kulturno-etničku pripadnost, ali ujedno teže da diskvalifikuju isto. Tako npr. Svetozar Stojanović⁴⁴ smatra da ovakav princip ustrojstva država jeste naivan, jer uvek može doći do situacije da se predstavnici najbrojnije etničke grupacije u jednom više-nacionalnom društvu zalažu za princip "jedan građanin-jedan glas", a što vodi ka dominaciji iste grupe. Tako može doći do fenomena "građanskog nacionalizma". Ovo nije isključeno (mada u tom slučaju na delu ne bi bila građanska država već etnička, kao što se uostalom i Milošević zalagao za

43 Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2002. str. 118.

44 Jedan od praksisovaca i kritičara ne samo socijalističkog režima već kasnije ukazivao na probleme tranzicije postkomunističkih zemalja (mnogi ga smatraju "jednim od naših najuticajnijih teoretičara iz oblasti političke filozofije"). Međutim od disidenta iz perioda socijalizma do danas, Svetozar Stojanović je skliznuo u krajnji nacionalizam, posebno imajući u vidu saradnju sa Ćosićem. Danas je predsednik Srpsko-američkog centra, koji zagovara koncept neutralne Srbije i izlaže svoj plan o podeli Kosova: "Zato kao prvu fazu rešavanja (a ne rešenja) kosmetskog problema vidim upravno funkcionalnu, a ne teritorijalnu podelu. To znači da onaj deo u kome su Albanci bili većina pre dolaska NATO trupa treba da bude podveden pod upravu EU (ali samo shodno novoj rezoluciji SB o predaji KiM iz ruku UNMIK-a u ruke EU, uz dalje važenje Rezolucije 1244), dok bi drugi deo u kome su većina bili Srbi pre proterivanja i bekstva trebalo da bude pod upravom Beograda. Taj albanski deo imao bi nadziranu, ali i krajnje proširenu i produbljenu autonomiju (sve do granice pretvaranja u državu). Samo – da se potpuno razumemo – on ne bi smeo da ima vojsku, nego samo policiju, to je u vitalnom bezbednosnom interesu i Srbije." www.nspm.org.yu. Ova nazovi podela ustvari ne predstavlja ništa za kosovske Albance, jer ne samo što ne ispunjava njihov najbitniji cilj, već daje i veliki prostor za manevrisanje srpske strane, koja bi bila pod upravom Beograda, a ne pod upravom međunarodne zajednice.

samoopredeljenje naroda, a ne opredeljenje republika), ali treba biti skeptičan prema ovoj analizi, jer se kod autora možda radi o racionalizaciji dok se ustvari ističe zalaganje za dominaciju etničkog (srpskog) naroda. Naime, ako Stojanović kritikuje građanski shvaćenu naciju, on to čini tako što joj manipulativno pripisuje nešto što je u srbijanskoj istoriji poznato kao antibirokratska revolucija tj. pokušaj promene Ustava iz 1974 god. pod parolom "dogodio se narod".⁴⁵ Kako je to bio pokušaj teritorijalne ekspanzije srpske strane, može se reći da autor ovom zamenom teza ujedno pripisuje Miloševićvoj politici koncept građanstva koji mu ne pripada.

Na isti način Svetozar Stojanović iskrivljuje smisao i ideju multikulturalizma. On smatra da multikulturalistima nije primeren čist model državno-teritorijalnog pojma nacije, već da se "multikulturalisti više približavaju maksimalističkim varijantama, tj. shvatanju posebnih kultura kao čistih partikulariteta koje implicira čisti kulturno-etnički pojam nacije". Na ovaj način multikulturalizam je predstavljen kao skup etničkih ekstrema: "odnos između ovih različitih grupa bi zapravo bio odnos potencijalnog rata"⁴⁶. Kada se tumačenje multikulturalizma prenese na polje dnevne politike, nailazi se na autorov stav da su svi oni teoretičari koji su se zalagali za uspostavljanje građanske države Bosne i Hercegovine, ustvari vršili nasilje nad realnošću. On to objašnjava postojanjem tri etnosa u BiH koji su na prvim višestranačkim izborima glasali uglavnom na osnovu sopsvene etničke pripadnosti. Na osnovu iznesenog zaključak je da Stojanović svesno instrumenatlizuje predratno stanje i oštri propagandni rat doziran s vrhova republičkih vlada od sredine '80-ih i takođe meša uzroke s posledicama. Naime, on se ne bavi uzrocima kako je uopšte došlo do etničkih tenzija u BiH, jer upravo je to slaba tačka koju zaobilazi, tj. kojom negira krivicu srpske strane. Za njega je uzrok glasačko opredeljenje, a

45 Na osnovu projekta SANU i srpske vlasti Dobrica Ćosić "je zaključio da je izlaz iz jugoslovenske egzistencijalne krize promišljena, odlučna, temeljna demokratska reforma celokupnog društvenog, ekonomskog i državnog uređenja Jugoslavije, čiji osnovni politički subjekat 'neće biti suverene država kao 'birokratsko kraljestvo' nego čovek pojedinac slobodan građanin' " (Sonja Biserko, Helsinška povelja, br. 111–112, 2007).

46 Preuzeto sa sajta www.nspm.org.yu

što je upravo posledica predratne histerije za koju autor misli da je rezultat nekih većitih sukoba između tri naroda. Ili komentarišući aktuelno stanje: "Ambasador Nemačke u BiH Mihael Šmunk izazvao je opravdanu buru kod Srba i Hrvata kad je izjavio: 'Najvažniji cilj ustavne reforme trebalo bi biti da od BiH stvorimo naciju.' Stojanović sumnja u takvu mogućnost „kad se dobro zna da u Bosni i Hercegovini već postoje tri nacije? Utopijskim silovanjem stvarnosti".⁴⁷ Isti otpor multietničkom karakteru BiH izražava i Vukadinović: "(Zapad)" i njeni visoki predstavnici sistematski rade na gušenju i eliminisanju svih državnih atributa Republike Srpske, pokušavajući da od BiH naprave što jedinstveniju državu"⁴⁸. Ovo je samo šovinstički odgovor na projekat denacionalizacije (jedini konstruktivan put koji bi omogućio suživot tri naroda na teritoriji BiH) u jednom etnički i verski heterogenom društvu.

Međutim ne teži se samo osujetiti to nastojanje nekih liberalnih krugova da se kako u BiH, tako i na Kosovu "marginalizuju" mitološka svest, tj. one tradicije koje se svode na kult "svete zemlje" i krvne istorodnosti sunarodnika. Teži se odstranjivanju tih pitanja iz javnog diskursa, tako što se kosovski problem (dakle i "naš" problem) prebacuje isključivo na geopolitički teren. Tako se izjava⁴⁹ visokog funkcionera Ministarstva inostranih poslova SAD Nikolasa Bernsa komentariše kao da je u pitanju neki inat: "Pada u oči da se Berns više i ne trudi da opravda podršku kosovskim separatistima. Biće zato što je dosad neuspešno isprobao sve moguće argumente. Kao da u njegovom podtekstu stoji stav da Kosovo treba da bude nezavisno u krajnjoj liniji zato što SAD to hoće i kažu".⁵⁰ Ova strategija negiranja je sveprisutna i svodi uglavnom na ćutanje o periodu tokom i pre '99-te: "U profilisanju postkomunističke i posleratne Srbije, deo političke, intelektualne i kulturne politike nastoji da protekle dve decenije, uključu-

47 Svetozar Stojanović, Srbi i dominantni svet danas.

48 Politika, 19. februar 2007. Antizapadnjaštvo u ovoj kritici služi za skretanje pažnje sa srbijanskih pretenzija na teritoriju RS.

49 N. Berns: „Snažno podržavamo predlog da Kosovo postane nezavisno 2007. To je zvanična pozicija SAD. Težimo i da očuvamo i Bosnu i Hercegovinu kao celovitu, mirnu i ujedinjenu zemlju”

50 Svetozar Stojanović, Arogancija na delu, 30. avgust 2007, www.nspm.org.yu

jući i Miloševiću eru, definiše kao sticaj međunarodnih okolnosti u kojima je Srbija bila žrtva neprincipijelne zapadne politike. ”⁵¹

Svetozar Stojanović u svom shvatanju problema nacije stavlja u prvi plan kulturno-etnički faktor: “... kategorijom nacija, ističe on, možemo da obuhvatimo tek “srodnički slične”... velike društvene grupe... Jedine nužne (mada nipošto i dovoljne) identifikatore nacije vidim u *samoidentifikaciji* putem osećanja pripadanja i privrženosti toj kontinuirano-povesnoj grupi sa vlastitim imenom i doživljajem sebe kao posebne zajednice”. On pravi razliku između kulturno-etničke i državno-teritorijalne (građanske) koncepcije nacije, ali tako što drugu tretira kao manjkavu zbog individualističkog utemeljenja i zbog navodno neutralnog odnosa prema kulturi kolektiviteta. Međutim autor ne misli da je njegovo shvatanje nacije etničko, a što se može i shvatiti kao svestan otklon od nečeg što se *a priori* stigmatizuje. Ali pored retorike koju Stojanović koristi teško da se može reći da ne poseduje isključivost kada Srbiju danas može da sagledava kroz ime, poreklo i osećanje posebnosti⁵²: “A državna zajednica treba da počiva na dugoročnom interesu, poštovanju volje onih koji su nas izrodili”, ili “Kao Crnogorac po majčinoj liniji, uzimam sebi dodatnu slobodu da govorim tako otvoreno” (ovo izgovara (ko)predsednik Foruma za dijalog sada bivše zajednice Srbije i Crne Gore). ⁵³

Za razliku od S. Stojanovića, Zoran Ćirjaković ne prognozira da će teritorijani integritet i suverenitet biti očuvan bar kada je Kosovo u pitanju. On to objašnjava ekstremno šovinistički uz neskrivenu mržnju prema albanskoj strani: “Ali, u situaciji kada je postalo sasvim jasno da nikakav kompromis nije moguć, postoji bar jedan razlog zašto verujem da uprkos svega – i prava i pravde i istorije i inata i ponosa i časti i “patriotizma”...

51 Videti izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava iz 2006. str. 23.

52 Ovo ekskluzivističko poimanje bilo koje nacije, ukazuje nam da se radi o izrazito nacionalističkoj poziciji, i to onoj koja je sklona da preraste u žestoki šovinizam. Objašnjenje se svodi na teoriju o Drugom, odnosno na nasilje nad drugom grupom koja se po automatizmu posmatra kao manje vredna, ako je već naša “posebna”. Treba naglasiti da posebnost nije isto što i različitost i da se u tom smislu ne može pravdati ovaj autorov stav.

53 <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2001/01/28/srpski/101012702.shtml>

– ipak treba da prihvatimo da Kosovo više ne može biti deo Srbije. i taj razlog je vezan za kosovske Albance. Albanci se bore tako što svoje neprijatelje – a njima, što će često i sami priznati, neprijatelj nije Srbija, već Srbi – teraju da postanu životinje”.⁵⁴ Kod Ćirjakovića nalazimo pretnje da “je sve više Albanaca i za dvadesetak godina vladace Srbijom” i otvoren rasizam prema Albancima “sklonih etničkom čišćenju hrišćana” i kao “narodu zaljubljenom u nasilje” za koji su nekada i Čerčil i danas Amerikanci znali da su nedokučivi i “uporni neprijatelji”. Ovo ima za cilj da amnestira srpski narod: “U slučaju Srba i Srbije otežavajuća okolnost je to što oni u Miloševiću i Srebrenici nalaze izgovor za svoje odbijanje da se kritički bave teško dokučivim Albancima i da pažljivije pogledaju u njihovo prljavo “dvorište”. Pri tome sve srpske verzije se olako diksvalifikuju kao izgovor ili opravdanje za zločine i teritorijalne pretenzije navodno nepopravljivih Srba”.⁵⁵

U svom tekstu “Šta bi Isus uradio sa Kosovom”, Zoran Ćirjaković se bavi evangelističkim verskim zajednicama u Americi, i njihovim uticajem kojim su navodno obezbedili dve izborne pobede Bušu na izborima. Vođe tih pokreta Dževri Falvel i Pat Robertson, poznati su po svojim antiislamsističkim stavovima (Falvel je izjavio da je “Muhamed bio terorista”) ili po Robertsonovom zahtevu za ubistvo Huga Čaveza. Ovo se jasno i uklapa u Bušovu politiku propagande o islamskom terorizmu kojim se pravdaju ratovi u Iraku. Upravo u takvim evangelistima Ćirjaković vidi mogućnost “iskrene podrške Srbiji... protiv Albanaca sklonih etničkom čišćenju hrišćana”.⁵⁶ “Problem” je ipak što su ovi pokreti u Americi prezauzeti borbom protiv abortusa i lezbejskih venčanja. Ćirjaković dalje u tekstu izražava nadu (zajedno sa episkopom Artemijem kako navodi) da bi i u Srbiji crkva mogla da se više angažuje po pitanju očuvanja Kosova. To bi značilo da ovakav retrogradni verski pristup za koji se zalaže Ćirjaković, daje prostor npr. i Amfilohiju Radoviću koji je nedavno izjavio kako će prokleti Crnogorce ako priznaju nezavisnost pokrajine Kosovo. Put kojim SPC koristi svoj monopol nad duhovnim pitanjima u domenu državne diplomatije

54 “Patriotizam posle Kosova” 28. mart 2007. www.nspm.org, yu

55 Ibid.

56 NIN,

mogao bi imati kao krajnji rezultat opravdanje kleronacionalizma i nasilja nad kosovskim Albancima.

Miša Đurković, predsednik Centra za evropske studije i savetnik Srpske narodne stranke u Crnoj Gori, čiji je lider Andrija Mandić, bavi se shvatanjem desnice i konzervativizma u postkomunističkoj Srbiji, prvenstveno sa namerom da ponudi jedno ispravno shvatanje desnice. Autor ustvari izražava žaljenje što o desnici uglavnom govore liberalni krugovi, pa se dobija utisak da se o desnici može govoriti samo na negativan način. Paradoksalno je što se Đurković zalaže za uspostavljanje liberalno-demokratskog društva, dok zaštitu ljudskih prava, globalizaciju i multikulturalizam naziva "zapadnim popularnim mantrama".⁵⁷ Međutim, taj paradoks se gubi kada autor promoviše "konzervativizam kao legitiman deo savremenog liberalno-demokratskog spektra".⁵⁸ Jasno je da je autor na poziciji konzervativnog liberala (dakle nacionalistički orijentisanog), ali koji teži da današnjoj desnici u Srbiji pruži legitimitet. To je npr. uočljivo iz njegovog nastojanja da povuče razliku između umerene parlamentarne desnice i radikalne desnice (taj napor bio bi opravdan kada bi govorili o prostoru koji nije opterećen takvom društvenom klimom u kojoj je linija razgraničenja između umerene i radikalne desnice uvek vukla na stranu radikalizacije).

Po njemu postoji to izjednačavanje kod "mnogih interesnih grupa koje se nalaze u medijima, pojedinim NVO i nekim levim partijama, koje su jako dobro živele od srpskog fašizma... one stalno pokušavaju da traže i nalaze antisemitizam, fašizam, ksenofobiju, rasizam, koje pripisuju i umerenoj desnici pokušavajući da je izjednače s krajnjom".⁵⁹ Dakle, tvrdi se da se ksenofobija izmišlja kako bi neki mediji i NVO profitirali od toga, jer oni ionako "samo misle na novac". Ova vrsta diskvalifikacije pokazuje strah današnje umerene ili ekstremne desnice, jer je prinuđena da neargumentovano osuđuje neke aktere u stilu tabloida, sa ciljem da prikrije navedene ekstremno šovinističke struje u našem društvu.

57 Miša Đurković, "Bauk desnice i konzervativizma",

Nova srpska politička misao, vol. XI, no 1-4, 2005. str. 9.

58 Ibid, str. 11.

59 Ibid, str. 17.

Isti trend relativizovanja je upadljiv u stavu da navedene “profiter-ske” grupe “projektuju fašizam i konzervativizam”, pa tako one nastoje da “s jedne strane, Ljotićevom Zboru i nekim napisima Nikolaja Velimirovića prida(ju) ogromnu važnost i, s druge, da se ovi fenomeni prikažu kao autentično srpski s utemeljenom tradicijom”.⁶⁰ Autor zaboravlja da Dimtrija Ljotića veličaju mnoge ultradesničarske organizacije kao što su Obraz, ali ako želi da se distancira od njih onda je možda zanimljiviji primer kulta Nikolaja Velimirovića koga aktuelni premijer imenuje rečima “naš putovođa”, koji “jeste i biće vazda sa nama”⁶¹ ili koji je za Vladana Batića “neosporni moralni i intelektualni autoritet”⁶². Članstvo klerofašističkog pokreta Zbor se poklapalo sa Bogomoljcima koji su pred Drugi svetski rat bili u nadležnosti Velimirovića. Nije onda jasno gde se tu pridaje veća važnost od one odanosti koju su svom svetitelju priznali i sami “autentični Srbi”.

Dalje, autor smatra da je “komunistički duh i dalje izuzetno snažan” i da on proizvodi “isključivost” i “represiju” koja se svodi na to da se sada “svako mora opredeljavati da li je za ili protiv Haga, ljudskih prava, globalizacije, nacije i nacionalizma, demokratije, rata, bombardovanja, Klintona ili Miloševića”. Ovo je tipičan diskurs za konzervativne nacionaliste koji ne samo da potcenjuju mogućnost i interesovanje “običnog” čoveka za najbitnija društvena pitanja, već ne pokazuju interesovanje za aktivnije uključivanje građana i građanki u politički život. Što se tiče “komunističkog duha”, on se verovatno odnosi na političke neistomišljenike, jer im se pripisuje neka vrsta isključivosti i represije, a što je potpuno neargumentovano s obzirom da ta obeležja može nositi svaki autoritarni režim, a ne samo komunistički. Pa npr. Milošević, čije pominjanje za autora očigledno predstavlja problem, jer nije jasno kako to da ličnost čija je vlast obeležila jednu deceniju najstrašnijih stradanja i ratova, sada ne zahteva neko opredeljivanje i stav. Odnos prema tom režimu je neophodan, kao i prema Hagu, kao i prema svemu što diktira sadašnje stanje u državi. U pitanju je odgovornost aktera koji su proizvodili (i bili proizvođeni) tu istu vlast,

60 Ibid, str. 17.

61 Jovan Byford, Potiskivanje i poricanje antisemitizma,

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2005. str. 43.

62 Ibid.

opredeljeni ili neopredeljeni (ako je ta kategorija uopšte moguća u čistom obliku). Dakle, antikomunističkim stavom o tome kako je komunizam još uvek živ, čini se da autor teži da preskoči jedan period istorije. Princip je sledeći: ako napadam Partiju, njeno jednoulje i žrtve komunističkog terora, onda sam sigurno liberal i to demokratski, pa me ne pitajte onda za ljudska prava i to još ugrožena deceniju nakon toga.

Slobodan Antić je poznat po konstruisanju ideje dobrog nacionalizma, sličnoj onoj Đorđa Vukadinovića, "elementarni patriotizam". Ne označavamo date sintagme kao nove ideologije, jer su one prvenstveno nastale sa namerom spasavanja "stare" ideologije, tj. Miloševićevog ekstremnog nacionalizma. Kako je tokom 90-ih, taj nacionalizam kompromitovan do granica neupotrebljivosti, jer je "etničko čišćenje prostora u praksi pravdano šovinističkim patriotizmom" pokazalo da "nema granice između zločina i patriotskog čina"⁶³ onda se prišlo njegovom recikliranju. Proizvodnja "dobrog" nacionalizma morala je da bi opstala u postratnoj atmosferi da angažuje "velike intelektualne snage kako bi se nacionalizam redefinisao i dobio "dobru" sadržinu. Uočeno je da je najlakši put do postavljenog cilja permutovanje uzroka i posledica, odnosno, odricanje da je nacionalizam ideologija politike moći "u ime" nacije, već naprotiv, da predstavlja sâm njen identitet"⁶⁴.

Ta konstrukcija je postala "utočište za mnoge, ideološki samo prividno raznorodne pripadnike intelektualne i političke elite".⁶⁵ To utočište je steklo privid legitimiteta, posebno u borbi sa svojim najgorim neprijateljem-suočavanjem sa prošlošću, odnosno sa "misionarskom inteligencijom".⁶⁶ To je prema Antiću ona inteligencija okupljena "oko listova *Danas*, *Republika* i *Helsinška povelja*"⁶⁷, čiji je najveći "problem" pored "namećanja domaćoj javnosti" priznavanje srpskih zločina, njihovo "odbijanje zajednice"! Oni po Vukadinoviću "neki drugi grad ili zemlju doživljavaju

63 Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2002.

64 Olivera Milosavljević, "Dobri nacionalizam", www.helsinki.org.zu

65 Ibid.

66 Slobodan Antić, "Misionarska inteligencija u današnjoj Srbiji".

67 Na udaru kritika su: Ivan Torov, Gordana Logar, Nataša Odalović, Nebojša Popov, Sonja Biserko, Teofil Pančić i dr.

kao svoj duhovni zavičaj, dok podneblje u kom žive osećaju kao tuđinu”.⁶⁸ Navedenim neljubiteljima svog zavičaja, se ne oprašta iskakanje iz moda “elementarnog patriotizma”⁶⁹, jer ovaj koncept podrazumeva obavezni deo nacionalnog (srpskog) identiteta koji ima funkciju da mobiliše mase. Odrođavanje jednostavno nije u planu zajednice po poreklu i srodnosti.

Pitanje je zašto se napadi na ove intelektualne krugove doživljavaju kao veća opasnost od npr. međunarodne zajednice ili drugih etničkih grupa u zemlji. Odgovor je čini se u ofanzivnoj odbrani koncepta “dobrog” nacionalizma. Zato taj koncept kako je napomenuto nema samo funkciju utočišta za razne antoniće i vukadinoviće. Njegov glavni projekat je ustvari državni, tj. očuvanje “nacionalnih interesa” i “nacionalnog jedinstva”.⁷⁰ A dovodeći u pitanje to “jedinstvo” ovi žigosani intelektualci postaju istinski unutrašnji neprijatelji.

Nacionalni konsezus po svim suštinskim pitanjima ili “pitanjem svih pitanja”, angažovao je naročito S. Antonića i Đ. Vukadinovića da proanaliziraju dnevno političku scenu Srbije u vreme krize koalicije. Tako da je Antonić optužio Borisa Tadića, ali sa kritikom koja se uz sve napore teško može okarakterisati kao nepristrasna politička analiza: “U DS su odlučili da ne čekaju proleće, ma šta njihov koalicioni partner mislio o tome. Tako je Dulić, 12. decembra, objavio početak predsedničke utakmice. Značaj 12. decembra nije samo u krizi poverenja među partnerima. Njegov značaj je u tome što je DS tog dana krenuo putem koji bismo mogli nazvati „pragmatičnim patriotizmom”. DS je shvatio da je secesija Kosova neminovnost. Ali u DS-u su takođe shvatili i da je žalosna uloga koju je na sebe preuzela EU takođe nekakva neminovnost. „Hajde da spasemo šta se spasti može”, zaključili su. „Srbiji će, koliko god bilo odvratno ovo što nam rade s Kosovom, ipak biti bolje u EU, nego van nje. Stisnimo zube i uhvatimo se u kolo”. Ne mislim da takav stav nije patriotski. On je vrsta političkog izbora

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ “Ono što u svemu ipak raduje jeste činjenica da se izbori u Srbiji, baš kao ni u bilo kojoj drugoj zemlji, više ne mogu dobiti bez jedne elementarno patriotske priče. Niti se bez toga na njima uopšte može biti iole ozbiljan kandidat.” *Politika*, “Može biti samo jedan”, 8. januar 2007.

⁷⁰ Ibid.

koga je istorija često nametala Srbiji. Taj izbor je nekada bio tragičan – kao u slučaju generala Nedića. No to jeste bilo legitimno nastojanje da se kao narod preživi vreme sile i nepravde.”⁷¹

Ali ako uzmemo u obzir činjenicu da je nešto što je “nepristrasno” ili “nezavisno” posmatranje političke scene nepostojano i uvek rukovođeno interesima (kao uostalom i pisanje ovih redova), onda treba objasniti karakter tih interesa. Dakle, autorov cilj na prvom mestu je bio diskreditacija politike Demokratske stranke njenim izjednačavanjem sa klasičnim fašizmom. Proizvoljno tumačenje fašizma je razumljivo kada se upotrebljava u svakodnevnoj upotrebi kao etiketa ili najteža uvreda, ali za jednog sociologa nije. Drugi cilj se može objasniti samo u širem kontekstu instrumentalizovanja i prerade prošlosti. General Milan Nedić se predstavlja kao “patriota”; antisemita koji je sa Vladom nacionalnog spasa “legitimno” sproveo konačno rešenje Jevreja i Roma u Srbiji! Ovim izjednačavanjem sa demokratama amnestiraju se dokazani fašisti i kvislinzi. Ali, ne misli se na sve “demokrate”, jer se u istom tekstu za DSS kaže da je to stranka koja je ostala dosledna sebi, jer je nastavila da pruža otpor, “borbeni patriotizam koji se poziva na univerzalne zakone i na univerzalni moral”.

Slična shvatanja iznosi i Vukadinović. On nagoveštava kako se DS “malčice umorio od patriotizma” dok nam u sledećim redovima opisuje ono što bi taj patriotizam⁷² značio u jednoj istinskoj borbi za Kosovo: “Ne radi se naravno o tome da će, nakon što obnovi mandat, Tadić, navodno “izdati na Kosovu”, kao što mu spočitavaju radikalski kritičari, već o tome šta je ko ZAISTA spreman da preduzme i koliko daleko da ide u suprotstavljanju nameri većine zapadnih metropola da protiv međunarodnog prava i mimo rezolucije Saveta bezbednosti priznaju nezavisnost Kosova”.⁷³ Dalje nastavlja: “... pokazuje da u ovom trenutku *Tadić i DS izgleda nisu spremni da idu (pre)daleko* (italic, HO). Ne pomaže tu nikakvo zaklinjanje

71 Politika, 10. januar 2008.

72 Pri tom ti stavovi su identični sa politikom DSS-a ili čak pooštreni sa eksplicitnim pozivima na nasilje u slučaju da dođe do proglašenja nezavisnosti KIM. Sada, nakon 17. februara i proglašene nezavisnosti, postavlja se pitanje u kolikoj meri je ta propaganda bliska politici koju su vodile i koju i dalje provociraju stranake SRS i DSS.

73 Đorđe Vukadinović, Politika, 7. decembar 2007.

u stilu „nikada neću potpisati nezavisnost Kosova“ – to ionako više niko od nas neće ni tražiti. Ali će se zato itekako tražiti „kooperativnost“, *odustajanje od pretnji silom*, odsustvo teritorijalnih sporova i dobrosusedski odnosi sa drugim članicama i kandidatima. A među tim susedima i potencijalnim kandidatima, ako niste znali, već sada se u raznim EU izveštajima ravnopravno pominje – i Kosovo. ”⁷⁴

Vukadinović, kao i mnogi drugi, najveću prepreku vidi u ponašanju vojske koja se sve vreme držala po strani za razliku od prethodnog iskustva. Vukadinović kaže, “Zato su, pored ostalog, neumesne izjave aktuelnog ministra vojnog koji ovih dana maltene poručuje da dok je on ministar srpska čizma neće kročiti na Kosovo i Metohiju i u svom pacifizmu, tako reći, nadmašuje Jehovine svedoke i nevladine mirovne aktiviste. ”⁷⁵

Vukadinović ide dalje: “Srbija se ne inati i ne preti bilo kome (a verovatno nema ni čime). Ali da se ne lažemo – nijedna opcija nije isključena, pri čemu ono radikalsko „proglašenje okupacije“, nad kojim se svojevremeno zgražavao deo domaće evro-atlantske javnosti, danas uopšte ne deluje kao najoštrija i najradikalnija mera. No, s druge strane, veliko je pitanje da li su srpska javnost i srpska politička elita, odnosno ono što se tako naziva, uopšte sposobne za neke ozbiljnije mere. Pitanje je, takođe, da li bi u ovoj odocneloj fazi takva čvrstina donela željeni rezultat. *Ali, ukoliko nema iskrene spremnosti da se takve oštrije mere – u rasponu od preki-da diplomatskih odnosa i preispitivanja spoljno-političke orijentacije, pa do eventualne vojno-policijske akcije – zbilja preduzmu onda bi bilo bolje da se nismo folirali* (italic, HO) i da smo, recimo, odmah prihvatili neku varijantu Ahtisarijevog predloga. ”⁷⁶

Zveckanje oružjem u medijima podseća na 90-te i logično da kao takvo ima identičan prijem kod dela publike. U pitanju su komentari posetilaca sajta *www.politika.co.yu* čije uredništvo cenzuriše kritične izjave na kolumne (na osnovu negodovanja brojinih komentatora/ki), a “pušta” one koji npr. opravdavaju ubistvo bivšeg premijera:

Mile Milić (), 18.06.2007, 22:46

74 Ibid.

75 Politika, 25.09 2007.

76 Politika, 11. septembar 2007.

Ovaj tekst me navodi na jedno pitanje, a to je: Da li je 12. mart 2003. (ali u daleko širem obimu), trebalo da se dogodi otprilike 10 godina ranije?

Neša (), 18.06.2007, 23:07

Pisac je u pravu kada kaže da se Ameri čekaju od 1945. E kamo lepe sreće da su podržali pokret Draže Mihajlovića i da se ra saradnja održala do kraja rata, i da se nisu okrenuli komunjarima. Kako kaže ona narodna: "Da se Dražin bajrak vije ne bi bilo Albanije". Ovako komunistička je napravila Srbiji probleme koje ne ona može rešiti u narednih 200 godina.

Marko-2 (), 17.04.2007, 12:25

... U vezi svega ovoga, zaista sam ogorcen na izjavu g. predsjednika Srbije, Tadića... od prije nekoliko mjeseci... da Srbija neće ratovati za Kosovo... ".⁷⁷

Radikalizacija stavova akademske elite dolazi do izražaja u periodu kampanje za predsedničke izbore, kada je bilo potpuno neizvesno da li će u drugom krugu Koštunica podržati svog koalicionog partnera ili Tomislava Nikolića. Kako je na osnovu žestokog antievropskog stava postalo jasno da su razlike između DSS i SRS minimalne, bilo je za očekivati da one uđu i u koaliciju. To je nakon nepodrške Tadiću od strane DSS i svog kvazineutralnog stava, i dalje na stolu, jer predstoje parlamentarni izbori. Antonić u svojim kolumnama možda samo priprema teren (ideološko oblikovanje i podrška) za takav potez Koštunice. U tekstu "Novinari navijači" kritikuje se radio televizija B92 zbog emitovanja priloga koji podsecaju kao "da ste se vremeplovom vratili u doba Miloševića".⁷⁸

Antonić navodi primer iz Nikolićeve predsedničke kampanje: "Recimo, u utorak je Tomislav Nikolić održao konvenciju u beogradskoj Areni. Sećate se kako je Miloševićeva TV izveštavala sa opozicionih skupova? Glavne poruke i događaji gurani su u pozadinu, a u prvi plan je izvlačeno sve što je bizarno, glupo ili kompromitujuće. Ako bi došlo pedeset hiljada pristojnih ljudi, reporter ih ne bi ni pomenuo. Ali, zato bi petorica krezubih pijanaca sa kokardama bili uslikani sa svih strana.. Reporter bi nabrojao ko se sve ređao za govornicom. Ali, iz svih govora bio bi izdvojen samo jedan, naj-

⁷⁷ www.politika.co.yu

⁷⁸ www.nspm.org.yu

sablažnjiviji detalj. Onda bi reporter slavodobitno zaključio da je opozicija “još jednom pokazala svoje pravo lice” i da su “sada sve maske pale”.

Upravo po toj metodologiji, kaže on, B92 je pripremio izveštaj sa ovog skupa. Snimatelji su se baš namučili. Ali, između 30.000 ljudi ipak su prošli nekolicinu sa kokardama i Mladićevim slikama. Sada su oni za B92 reprezentovali sastav celokupne publike. U Areni je bilo mnogo zanimljivih govora. Ali, iz svih njih naglasak je stavljen na završni usklik Gordane Pop-Lazić “Živela Velika Srbija!”.⁷⁹

Upadljivo je vređanje građana na osnovu fizičkog izgleda i stav da je kokarda kao simbol sasvim nebitan na jednom političkom skupu. Ne postavlja se pitanje zašto se npr. kokarde ili transparenti s likom Ratka Mladića ne pojavljuju na skupovima DS ili LDP?! Ovdje Antonić (ne prvi put i ne jedini on) meša navodnu pristrasnost novinara sa profesionalnim zapažanjem jednog socijalno-kulturnog fenomena koji je obeležio i obeležava i dalje “srpstvo”.

Antonić, takođe, kritikuje satanizaciju medija koji navodno tenedeciozno uočavaju vezu sa Miloševićevim vremenom, a što samo pothranjuje govor mržnje protiv kritičkog novinarstva (iako je u pitanju vrednosno odgovorno izveštavanje i posmatranje političke stvarnosti uz argumentovano i opravdano uviđanje logičkih veza između prošlosti i njenih efekata u sadašnjem predstavljanju DSS i SRS). Te optužbe služe jeftinom triku prikrivanja činjenice da se upravo pomenutim prilogom ubola najbolnija tačka radikala, tj. njihova bliskost sa žigosanim režimom. Ali kako je autor poznat kao kritičar Miloševica, čini se da iz toga crpi alibi za svoj današnji konzervativni nacionalizam, a što za sobom povlači i taj privid mogućnosti da se isti “dijaboločni” objekat koji je kritikovao sada pripisuje političkim neistomišljenicima.⁸⁰

79 Ibid.

80 To što je neko bio kritičar Miloševića danas ne znači ništa ako se ne sagleda sadržaj te kritike. Kod Antonića npr. neuspeh transformacije srbijanskog društva leži u jednom glavnom akteru a to je S. Milošević. On u svom radu “Društveni sklopovi, politički delatnici, demokratski poredak” (videti u Račji hod, Filip Višnjić, Beograd 2000) primat daje ličnostima nad društvenom strukturom. Zato za njega isporučivanje Miloševića u Hag predstavlja “kraj istorije” i završetak

Nakon prvog kruga izbora i pobjede Tomislava Nikolića, u jednoj kolumni Antić prvo obrazlaže moć ove partije, ali sa argumentima kako je čitav sistem bio protiv Nikolića, a kako ih je on ipak "pregazio". Upadljivo je likovanje nad ovom pobjedom koje kulminira otvorenim pozivom na podršku ovom kandidatu u drugom krugu: "Čuda se retko dva puta dešavaju. Nikolić samo čudom još jednom može biti prvi. Ali, dobro su se uplašili. Dobro ste ih uplašili, dragi gubitnici. Te graške znoja, taj strah koji ste kod njih proizveli, kod svih tih magnata, advokata i rentijera evrotranzicije, sve je to zaista autentično. Neće ih oni još dugo zaboraviti. Nemojte ni vi. *Jer, sledeću priliku da ih ovako ponizite i uplašite, izvesno je, više vam nikada neće dati.*"⁸¹

Veza opisane intelektualne elite sa SANU i pojedinim profesorima Pravnog fakulteta u Beogradu evidentna je na osnovu poklapanja svih odrednica koje čine nacionalizam ovih grupa i na osnovu objavljenih radova akademika u časopisu *Srpska politička misao*. Prof. Kosta Čavoški je najistaknutiji negator genocida u Srebrenici. U članku koji se bavi tom temom novinar Svetozar Radišić u listu *Skandal* piše: "Koliko su stvaraoci novog planetarnog poretka ogrezli u zlo najbolje kazuje "slučaj Srebrenica". To mesto i režirana filmska farsa puštena u svet, oličenje su besrama svetskih moćnika i bede obespravljene i raslabljene rulje".⁸² U istom članku citira se izjava Čavoškog: "Žao mi je što holandski institut nije bio temeljitiji, pa ispitaao kako se to desilo da je 'pokolj u Srebrenici' francusko Ministarstvo inostranih poslova obnoradovalo još u proljeće 1993. godine, dakle dve i po godine pre zbivanja o kojima je reč. Da su uzeli u obzir feljton o stvaranju Stranke demokratske akcije (SDA), našli bi odgovor: pokolj je bio dogovoren i isplaniran na Zapadu".

.....

krize, jer nema više sultana: "A onda smo oterali Miloševića. Mislili smo da je sada sve gotovo. Ali ništa nije bilo gotovo. Ni Kosovo. Ni stogodišnje haške kazne za Srbe, a oslobađajuće presude za Orića i Čekua. Ni nove pretnje i uslovljavanja. Ni ponovne storije na Si-En-Enu o „obnovi militantnog srpskog nacionalizma“ koji prethodi „mirnim susedima“... " (Politika, 8. novembar 2007.) Antić danas traži amnestiju kolektiva, on prikriva dela nacije zločinima jednog pojedinca.

81 Politika, 24. januar 2008.

82 Skandal, 17. april 2007

“Argumenti” o zaverama sa Zapada prisutni su i kod Mihaila Markovića koji globalizaciju i “novi svetski poredak” vidi kao “sile koje mogu sprečiti stvaranje jedinstvene srpske države u dogledno vreme”.⁸³ U jedinstvenu srpsku državu spaja osim tada neupitnog Kosova i Crne Gore i Republiku Srpsku čija integrisanost još može biti ostvarena. Veliča snagu nacionalne države “vezane zajedničkim simboličkim formama i istorijom”, ali čiju koheziju mogu da oslabe etnički heterogeni region (Kosovo, Raška, Vojvodina). Po njemu ono što je “presudno za budućnost srpskog naroda i u tom smislu najveći zadatak srpskih intelektualaca i političara” jeste “razvijanje jedinstvenog duhovnog prostora”. Kultura (srpski jezik, srpska umetnost, pravoslavlje) bili bi vezivno tkivo te teritorijalne integracije. Pored globalizacije, demokratija se takođe vidi kao remetilački faktor na tom putu: “bilo bi pogrešno usloviti rad na stvaranju jedinstvenog srpskog duhovnog prostora prethodnim obezbeđivanjem visokog stepena demokratije.” Isti stav o mogućnosti ostvarenja demokratije zastupa i Antić “tvrdeći da je stabilna demokratija moguća samo u nacionalno i verski homogenim zemljama i da se višenacionalne zajednice mogu održati isključivo terorom i manipulacijom”.⁸⁴

Ideja o etnički homogenoj državi postaje razumljivija kada se kod savremene grupe intelektualaca poveže sa secesionističkom propagandom i pokušajima da se izazove strah. Tako se prognozira otepljenje Sandžaka, Vojvodine, a što je povezano sa npr. brojnim napadima na Nenada Čanka i njegovim “fašizmom” (Antić). Čini se da je ta propaganda ne samo strah od mogućeg daljeg gubitka teritorija, već je i racionalizacija za napade na etničke manjine i njihove manjinske partije. U suštini to je otpor ideji kosmopolitizacije koja bi se prvobitno kretala ka ustrojstvu države po građanskom principu. Jedno takvo gledište izneo je predsednik Skupštine APV Bojan Kostreš, na okruglom stolu koji se bavio pitanjem identiteta Vojvodine: “Po mom mišljenju, Vojvođani nisu nacija, niti treba da budu nacija, Vojvođanin je stanje duha... čovek koji prihvata različitosti, koji živi

83 Mihailo Marković, “O pojmu jedinstvenog duhovnog prostora srpskog naroda”, *Srpska politička misao*, 1–2/1999.

84 Vladimir Ilić, *Oblici kritike socijalizma*, Gradska narodna biblioteka “Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin, 1998. str. 303.

u različitostima i koji različitosti svoje sredine prihvata kao najveću vrednost... Milsim da Vojvođani nemaju, ako mogu tako da kažem, prioritet, ili nisu samo Vojvođani ti koji mogu imati vojvođanski identitet".⁸⁵

Što se tiče delatnosti Univerziteta, osim pomenutih predavača na Filozofskom fakultetu, zagovornici sličnih i/ili istih teza su ugledni profesori na Fakultetu političkih nauka (Mirjana Vasović⁸⁶ i aktuelni ministar za KiM Slobodan Samardžić). Ali naznačajnije akademsko uporište srpskog nacionalističkog projekta jeste Pravni fakultet. i pored profesora/ki koji ne dele mišljenja jednog Koste Čavoškog, Olivera Antića, Ratka Markovića (za vreme Miloševića potpredsednik Vlade Republike Srbije koji je učestvovao u donošenju zakona koji je ukinuo autonomiju Univerzitetu 1998.) ili Smilje Avramov (i ostalih potpisnika peticije protiv Zakona o saradnji s Haškim tribunalom) ovaj fakultet je nažalost preplavljen žestokom antievropskim kampanjom i ultradesničarskim sadržajima (česte tribine omladinskih organizacija Nomokanona i Dveri na čijim predavanjima nastupaju sveštena lica i članovi SRS). Slične tribine se održavaju i na Mašinskim fakultetu ili u Domu kulture studentski grad.⁸⁷

85 Bojan Kostreš, "Vojvođanin je stanje duha", Identitet Vojvodine, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.

86 Socološkinja Mirjana Vasović piše o radu NVO: "Što iz neznanja, a više iz zlonamernosti, oni nude (onima koji to žele da iskoriste) iskrivljenu sliku društvene stvarnosti prevodeći pojedinačne šovinističke ekscese u opšta pravila. Prema takvoj slici, u Srbiji se manjine sistematski progone, Romi ubijaju, Jevreji isteruju, žene zlostavljaju, a izbeglice diskriminišu (pogledati tekstove i izveštaje referentnih glasila i nevladinih organizacija). Neprestanim umnožavanjem "nacionalista" nastoje da održe društvo u vanrednom stanju, jer samo u takvoj klimi mogu da preuzmu na sebe (ili da ustupe nekom drugom) "misiju" ili "teret belog čoveka" nad narodom nesposobnim za civilizovan život, demokratiju ili upravljanje sopstvenom sudbinom. Sve to već je opisano u literaturi i zabeleženo u političkoj istoriji sveta. Ovi prijatelji svih naroda osim sopstvenog uporno šire i pothranjuju negativne stereotipe o sredini i naciji iz koje su potekli" (Vreme, Proizvodnja nacionalista, br. 634). Ovim člankom autorka ne samo što negira tj. opravdava zlostavljanje žena u društvu ili diskriminaciju Roma, već to imputira radu NVO. Ovo može samo da znači da je autorka svesna tih problema, ali da je potrebno naći "pogodnu" žrtvu kojom bi se amnestirala država.

87 Decembar 2007. tribina: "Amputirano Kosovo", februar 2008, govornici raznih tribina su bili: Vladeta Jerotić, Kosta Čavoški, Đorđe Vukadinović.

Što se tiče web sajta NSPM, postoji jedan zanimljiv indikator njegovog političkog profila. To su ankete o najaktuelnijim političkim pitanjima, a koje na osnovu opredeljenja posetilaca sajta govore u prilog tome da je sajt kao i časopis izrazito desničarskog karaktera.

**Ko će, po vašem mišljenju, pobediti
u drugom krugu predsedničkih izbora?**

Boris Tadić	24% (64)
Tomislav Nikolić	70% (184)
ne znam / nemam stav	5% (14)

**Da li bi, po vašem mišljenju, Srbija trebalo da
prekine/zamrzne odnose sa zemljama koje bi
eventualno priznale nezavisnost Kosova?**

Da	65% (782)
Ne	32% (385)
Nemam stav	3%

anketa okončana 25.12.07. ⁸⁸

.....
U Studentskom gradu je 2007. god. otvorena i mala kapela Srpske pravoslavne crkve u jednom od blokova za smeštaj studenata.

88 www.nspm.org.yu, sajt posećen 2. januara 2008.

Ko su "izdajnici"

U vreme donošenja ključnih odluka za opstanak države (ovde se ne misli na teritorije, već na opstanak koji bi obezbedio socijalni i ekonomski prosperitet zemlji) javni diskurs u Srbiji je preplavljen sadržajima koji prizivaju tradiciju, istorijske veze sa Rusijom, stradanje kroz vekove, iskonstruisanu sliku o moći jednog malog naroda, žigosanje kosovskih Albanca koje se graniči sa rasizmom. Ali upadljivije je ono čega nema u tom diskursu, ono što se u medijima ne može čuti od momenta kada je vladajućoj garnituri postalo jasno da će Kosovo biti nezavisno. Iz javnog diskursa izbrisana su pitanja evropskih integracija, saradnje sa Hagom i hapšenja Mladića. To očigledno odgovara svima, jer vlada skreće pažnju javnosti sa svog neuspeha, u prvom redu nepotpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. U toj ekstremnoj društvenoj klimi gde jedna većinska strana takođe izražava nezadovoljstvo svojom lošom socijalnom pozicijom i siromaštvom otvara se prostor koji dozvoljava da se agresija usmeri ka onoj drugoj strani koja izlaz vidi u evropskoj budućnosti, a ne izolaciji države. Tako nagonilana agresija se orkestrirano sprovodi odozgo (stranke kojima je cilj da zadrže svoje položaje kao Koštunica i DSS, mediji koji sprovode linč kritičke svesti i njenih aktera i intelektualci koji oblikuju ideologiju neophodnu vlasti) a opasna je baš zbog naroda koji u tome vidi egzistencijalnu korist.

U takvoj atmosferi svaki kritički glas i otpor predstavljeni su i prihvaćeni kao pretnja egzistenciji velikog dela naroda – oni su istinski izdajnici za njih. Ovi "unutrašnji neprijatelji" su produkt osobenog nacionalizma u Srbiji: "Nacionalizam, pogotovo na Balkanu, predstavlja plodno tlo za nastanak i razvoj etničkog ekskluzivizma i militantnog šovinizma. Specifičnost šovinizma u odnosu na nacionalizam jeste tretiranje 'odnarođenih' pripadnika vlastite nacije kao većih, prioritetnijih i značajnijih protivnika od etničkih konkurenata".⁸⁹

Na udaru su najčešće prozapadno orijentisane nevladine organizacije, posebno one koje sa bave ljudskim pravima i suočavanjem sa prošlo-

89 Vladimir Ilić, *Oblici kritike socijalizma*, Gradska narodna biblioteka "Žarko Zrenjanin", Zrenjanin, 1998. str. 280.

šću, čija je slika u raznim medijima jednoobrazna i uvek kritikovana sa istim argumentim. Retorika i izrazi su potpuno identični: "vatreni evro-ljupci", "liberalne elite koja je toliko zaslepljena ujedinjenom Evropom i kulturasizmom"⁹⁰, "lešinari", "on je izjednačio „biti moderan“, sa „misliti samo na sebe i misliti samo na novac“" (Antonić). "Evro-Srbi" ili "druga Srbija"⁹¹ su sinonimi kojima se označavaju i Peščanik i medijska kuća B92 i stranke LDP, SDU, LSV kao i predstavnici NVO sektora. Upadljivo je da se raznoliki "mondijalisti" sada svode na jedinstvenog neprijatelja, kao što uostalom i nacija treba da bude jedinstvena. Ta polarizacija i potreba za njom je odraz krize u društvu.

Ono što je glavni motiv napada na ove aktere jeste njihova delatnost na prevazilaženju prošlosti na način koji bi osvetlio pojedinačne krivce i udeo kolektiva i institucija u ratnim razaranjima. To je motiv, a ideologija kojom se sprovodi, kako je pomenuto, je prerada prošlosti sa posebnim naglaskom na sada permutovane aktere u podeli fašisti-antifašisti, pri čemu se fašisti proglašavaju patriotama.

Motiv je naglašen u pisanju Vukadinovića i Antonića koji se oštro su-prostavljaju pominjanju 90-ih, a posebno u izbornoj kampanji jer se po njima navodno radi o manipulaciji strahom od strane DS. To je isto kao i pokušaj radikala da jednom umivenom retorikom u izbornoj kampanji naprave diskontinuitet sa Šešeljevom/sopstvenom politikom. Guranje prošlosti pod tepih, podrazumeva sada njenu normalizaciju. Tako se npr. pominjanje Miloševića karakteriše kao prljava taktika koja narušava nacionalnu homogenost (tj. mobilizaciju biračkog tela) koja je sada neophodna za rešavanje suštinskog pitanja statusa Kosova.

Tako da "logično", svako ko se usudi da podseća na etničko čišćenje prostora, na muslimanske žrtve, albanske žrtve, na sve zločine postaje izdajnik srpske stvari. Vukadinović na sledeći način obrazlaže kako to "manipulišu

90 NIN, 17. januar 2008.

91 Međutim izraz "druga Srbija" je potpuno neprimeren čak i kada bi trebao da bude u funkciji žigosanja nekog. Naime, Druga Srbija je knjiga u kojoj su sakupljeni tekstovi mnogobrojnih učesnika sa tribina koje su se održavale u toku 1992 god. a koje su bile obeležene antiratnom politikom. Ali među svim tim učesnicima bilo je i današnjih nacionalista kao npr. Đ. Vukadinović.

evro-reformatori”, kako to “zavaravaju” narod nadom da će ikada putovati bez viza i kako su oni koji mrze Miloševićevu deceniju ustvari “patološki jugonostalgičari”: “... današnji evro-reformatori pokušavaju da manipulišu nataloženim negativnim iskustvima i traumama građana tokom prethodne decenije, njihovim strahom od sankcija, željom da putuju bez viza i „žive kao sav normalan svet““. ⁹² On dalje navodi da oni “... gaje gotovo patološku odbojnost prema svojoj zemlji i mržnju prema svemu što nosi srpski nacionalni predznak. Svako od nas poznaje bar nekog takvog, a poneko će se u gornjem opisu možda malo i prepoznati” (gornji opis se odnosi na NVO sektor). Dalje tvrdi da su to “nepopravljivi jugonostalgičari koji nika-ko ne mogu da se pomire sa činjenicom da Jugoslavije više nema, koji ne mogu da prežale šopinge po Trstu i “crveni pasoš sa kojim si mogao putovati po celom svetu” i bes zbog toga iracionalno i gotovo patološki usmeravaju prema ovom jadu od države u kojoj su prinuđeni da žive”.

U ovom slučaju Vukadinović teži legitimisati nacionalizam kao poželjan ili kao neku vrstu odbrambenog otpora – u ovom slučaju kao otpor “avetima komunizma” koji se ko zna može i povratiti. Antikomunizam je standardno izjednačavanje sa svim strankama koje propagiraju poštovanje višenacionalnih država: “Za njih je, na jedan perverznan, gotovo vampirski način, još živa SFRJ... Oni zaista više ništa ne razumeju. Oni zaista ponavljaju samo stare, oveštale fraze. i jedina razlika je u tome što umesto man- tre: „Samo da ode Milošević“, sada stoji mantra: „Samo da ode Koštunica“. Ali, u toj lenjosti misli, u toj zadrživosti mozga korumpiranog grantovi- ma, suportima, stipendijama i fijima, već je spreman i treći nastavak NVO. Posle Miloševića i Koštunice na redu je novi univerzalni krivac – Boris Tadić. i nimalo ne sumnjam. Tu je i četvrti, i peti nastavak. Onaj koji objaš- njava da će se sve rešiti, samo ako se vratimo u 1992. godinu. Ali, stvarnost je neumoljiva. Republika Srpska je stvarnost. Demokratska Srbija je stvar- nost. Ovo je 2007. godina. Ovo nije 1992. A Čeda Jovanović nije Broz. Da li je to jasno? Da li je to dovoljno jasno? i šta još treba da se dogodi da biste vi to razumeli?”⁹³

92 Politika, 5. februar 2007.

93 S. Antonić, Politika, 8. novembar 2007.

Naravno da je jasno da LDP kao stranka sa vrednostima liberalnog tržišnog sistema, policentričnog shvatanja vlasti, poštovanja ljudskih prava, ne može imati nikakvu vezu sa KPJ. Pitanje koje nam se paternalistički postavlja treba valjda da mobiliše i navede publiku na pomisao kako eto neko želi još jednom "da nas pređe", da nam proturi još jedan internacionalizam i time razori etnički homogenu Srbiju. Pri tom autor opet vulgarizuje stvari upoređujući sadržaje dva potpuno suprotna sistema.

Poricanje prošlosti je očigledno u scenariju tipa žrtveno jagnje, Srbija koju svetska sila želi "da po svaku cenu povredi, porazi i ponizi". A odgovor na pitanje "Zašto baš prema nama?" je prema autoru legitimno postavljeno, a odgovor glasi: "Nema nikakvog razloga". Odnosno, jedini razlog, navodno, jeste zlo koje je u naše ime Miloševićev režim činio našim susedima, zbog čega danas manje-više opravdano ispaštamo. ⁹⁴

O "profitiranju" NVO i medija piše i Miša Đurković: "interesi mnogih interesnih grupa koje se nalaze u medijima, pojedinim NVO i nekim levim partijama, koje su jako dobro živele od tzv. srpskog fašizma, predstvaljajući Miloševićevu Srbiju kao Hitlerovu Nemačku a sebe kao navodne moralne heroje i savremene antifašiste; tim grupama je takođe u interesu da se ovde ne uspostavi stanje normalnosti jer onda gube smisao postojanja, legitimitet i novac i stoga stalno pokušavaju da traže i nalaze antisemitizam, fašizam, ksenofobiju, rasizam..." ⁹⁵

Ono što karakteriše debatu o neofašizmu koja se tokom 2007 godila vodila u mnogim medijima (čiji je neposredan povod bio antifašistički skup u Novom Sadu 7. oktobra protiv skupa neonacista "Marš za jedinstvo Srbije") je novo viđenje klasičnog fašizma i njegove istorije na ovim prostorima. Kako su ekstremne desničarske organizacije nešto što obeležava i evropske zemlje, a ne samo Srbiju, to se često koristi kao argument za opravdanje ovdašnjeg stanja. Međutim, pogled u tuđe dvorište najčešće služi legitimisanju te vrste nasilja. A i kada bismo upoređivali ideologiju ultrasdesničarskih grupa u raznim zemljama, postoji razlika koja se ukratko svodi na to da evropska krajnja desnica ima problem sa imigrantima (Azijati,

94 Đ. Vukadinović, *Politika*, 28. avgust 2007.

95 Miša Đurković, "Bauk desnice i konzervativizma", *Nova srpska politička misao*, vol. XI, no 1-4, 2005. str. 17.

Afroamerikanci idr.) i nastupa pod sloganom "Evropa Evropljanima", dok u Srbiji organizacije kao što su Nacionalni stroj, Rasonalisti, Obraz, Dveri, Pokret 1389 vrše verbalno i fizičko nasilje nad etničkim manjinama i državama susedima (to je desnica koja vodi samoizolaciji). Oni propagiraju u različitim verzijama ideologiju "krvi i tla", zalažu se za čistotu nacije i veličaju ličnosti Dimitrija Ljotića, Nikolaja Velimirovića, Ratka Mladića, Radovana Karadžića i dr.⁹⁶ Pomenute organizacije vrlo često prevazilaze međusobne razlike i zato je bilo moguće videti 7. oktobra 2007. godine u Novom Sadu ili 10. decembra na Međunarodni dan ljudskih prava na Trgu republike "Obrazovce" koji zajedno sa navijačima i neonacistima podižu desnu ruku u znak fašističkog pozdrava.

Negiranje ili ublažavanje njihove ideologije i okupljanja neonacista 7. novembra 2007. godine ima za cilj dve stvari. Prva se tiče odbrane ekstremnog nacionalizma nekih parlamentarnih stranaka, jer je ideologija (uz izuzetak pronacističkog programa) pomenutih ultradesničara njima bliska. Razlika je u izražavanju ili praksi, jer stranke npr. ne mogu izaći na trg i skandirati "Ustaše", "Ubij pedera", "Biće mesa", ali zato mogu ne kazniti taj govor mržnje. Drugi cilj služi za obračun sa političkim neistomišljenicima, po principu izjednačavanja levog i desnog ekstremizma.

Kako je "antifašizam kod mnogih ideologija ključni sadržaj kojim se dokazuje progresivna i humanistička usmerenost režima, revizionisti dovođenjem u sumnju ovog sadržaja, pokušavaju da ospore legitimnost režima".⁹⁷ Ovo je sastavni deo antikomunističke usmerenosti savremenih intelektualaca, jer se otporom prema antifašizmu pruža otpor širem socijalističkom kontekstu, a sve u cilju normalizacije nacionalizma koji traje od sredine 1980-ih. Zato su današnji antifašisti viđeni kao isti gore pomenuti "izdajnici", a što je ispravna identifikacija s obzirom da u srbijanskom društvu antifašizam podrazumeva i borbu protiv nacionalizma koji poprima fašisoidne elemente. Njihova diskreditacija se kako je pomenuto sprovodi podvođenjem pod imenitelj "ekstremisti", pa su npr. ekstremni Garda

96 NS i Rasonalisti su neonacističke organizacije, pa uz male izmene pored pomenutih odrednica u svom programu imaju klasičnu fašističku ideologiju.

97 Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2002. str. 443.

cara Lazara i Peščanik ili Nenad Čanak i Goran Davidović (poznatiji kao Firer i najverovatniji lider Nacionalnog stroja) su "Fireri iz našeg sokaka". Ono što karakteriše ova poređenja je neodgovorno korištenje termina "fašizam" koji se nikada i ne definiše, jer se radi o propagandi. "Pisac ovih redova iskreno veruje da u Srbiji danas nema pravih fašista. Ali ukoliko bi ih bilo, onda su gospodin Davidović i gospodin Čanak najozbiljniji kandidati za to "laskavo" zvanje. S tim da bi prvi više nalikovao nemačkoj, a drugi italijanskoj, tj Musolinijevoj verziji fašizma. Tako bi se i njihov ljuti sukob možda mogao podvesti pod izraz "narcizam malih razlika", ili jedan, tako reći, "porodični" spor."⁹⁸

Vukadinović podvlači da "Sve i kada bi Čankov antifašizam bio iskren – a nije – i da mu je zaista stalo do toga da se Srbija spase od fašističke pogibelji koja joj, po njegovom mišljenju, preti, onda bi morao biti svečan da njegova pojava i njegovi "antinacistički" nastupi na fenomen protiv kojeg se, navodno, bori imaju otprilike isti efekat kao i pokušaj da se čašom benzina ohladi pregrejani motor. Nije on ni glup ni naivan da ne zna da svaki njegov, kao bajagi, radikalni "antifašistički" ispad, negova bahatost, pretnje i njegovo provokativno izjednačavanje fašizma/nacizma sa praktično svakim (srpskim) nacionalnim stavom i organizacijom upravo do u nebesa podižu rejting radikala u Vojvodini i regrutuju barem nekoliko desetina novih "nacionalnih strojevaca"⁹⁹. Poruka je dakle: Ne dirajte neonaciste dok šamaraju, pale pekare, maltretiraju, prebijaju pripadnike nacionalističkih manjina, prete ubistvima.. pustite ih, jer ako ih provocirate biće vam gore i onda ste sami krivi, jer lepo ste upozoreni. Stavovi o tome kako u Srbiji nema pravog fašizma ili o tome kako su oni malobrojni i samim tim bezopasni samo daje legitimitet istima.

98 Đ. Vukadinović, "Fireri iz našeg sokaka", Politika, 9. novembar 2007.

99 Ibid.

Zaključci i preporuke

Na osnovu izloženih stavova savremene intelektualne elite u Srbiji može se zaključiti da je dominantan nacionalizam koji ima snažan šovinistički karakter. On se ogleda u satanizaciji kako spoljašnjih tako i unutrašnjih neprijatelja. Opasnost je veća za poslednje, jer se šovinizam odlikuje većom agresijom ka unutrašnjem neprijatelju. Taj nacionalizam ima rasiističke elemente, usmerene ka Albancima, a što je samo neizrečena praksa institucija i većinskih partija u državi koje odlikuje ksenofobija ka svim etničkim manjinama. Veza akademske elite sa režimom (misli se na DSS) vidljiva je i na osnovu negiranja genocida u Srebrenici, smatrajući presudu MSP¹⁰⁰ pozitivnom, a tužbu BiH kao onu koja "nema mnogo veze sa pameću". Izrazit antizapadni kurs i propagiranje jednog romantizovanog odnosa prema naciji, je ujedno indikator i jedan od uzroka blokirano stanja u Srbiji koja tokom 2007 godine nije pokazala ni najmanji pomak ka evropskoj budućnosti (za sada jedinoj opciji). Jedna od najopasnijih posledica delovanja akademske elite je ogroman medijski prostor koji im je na raspolaganju. Tu se pre svega misli na režimske listove *Politiku* i *NIN* kao i na *Novu srpsku političku misao*. Međutim, osim medijske promocije, propaganda može da se sprovodi i na predavanjima pomenutih profesora ili putem ispitne literature ili samim prepuštanjem fakultetskog prostora na raspolaganje ultradesničarskim organizacijama. Na taj način, ekspanzija nacionalizma dobija povlašćen položaj ako studentsku populaciju posmatramo kao jedne od bitnih aktera budućeg političkog života u državi. Time se blokira prodor drugačijih ideja među mladim ljudima i ostalom publikom, a o "blokadi" se mora govoriti kada je politička svest u Srbiji u ogromnoj meri samo kontinuitet iste one svesti koja se reprodukuje još od sredine osamdesetih. Generacije "roditelja" moraju da raskinu sa tom prošlošću, jer ćemo u bližoj budućnosti imati isti "roditeljski model" koji će državu koja je multnietnička voditi u izolacionizam. Tako će glasovi ko-

100 Presuda MSP, bez obzira na kompromise koji su napravljeni, ipak govori o odgovornosti države Srbije koja nije sprečila genocid, što je prva takva presuda u istoriji. Zato što se očekivala drastičnija presuda, u javnosti se promovise interpretacija presude da je Srbija skroz amnestirana od odgovornosti.

smpolitske svesti biti još više marginalizovani, a položaj manjina biti znatno ugrožen.

U skladu sa navedinim preporučuje se:

Na institucionalnom nivou sankcionisanje govora mržnje u medijima (navedeni su primeri ispoljavanja rasizma prema Albancima u *NIN*-u i opravdavanje ubistva na sajtu *Politike*) u skladu sa Zakonom o javnom informisanju.

Cenzura udžbenika koji se pokažu neadekvatnim u smislu pisanja istorije iz vizure opravdavanja srpskih zločina, ali ne na način njihovog odstranjivanja, već njihovom kritikom. Ispitna literatura na taj način mora uključiti i radove autora iz regiona (ako govorimo o istoriji i ako govorimo o prevladavanju prošlosti rata).

Zbog sramnog pozitivnog stava većinske političke scene u Srbiji na presudu MSP zbog genocida u Srebrenici moraju uslediti odgovarajuće sankcije. Ako se ne preuzme odgovornost za sopstvene izjave, onda toj politici nije mesto u evropskoj zajednici, bar dok se ne reši unutrašnja politika države. Da bi se ubrzao taj put potrebno je na najoštriji način kritikovati taj negatorski stav, i takođe raditi na upoznavanju javnosti sa pogubnom politikom.

Zabrana relativizacije genocida u Srebrenici može da se u skladu sa evropskom Direktivom o rasizmu i ksenofobiji uključi u Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o radiodifuziji i/ili Zakon o javnom informisanju.

Manipulisanje pravnom naukom u odbrani “nacionalnog interesa”

Svojim višegodišnjim istupanjem u javnosti i raznim angažmanima, bilo kao pojedinci, a neretko kao grupa, profesori Pravnog fakulteta su sebi pribavili epitet „antihaškog lobija“, a Pravnom fakultetu „antihaškog bastiona“. Mada je široj javnosti najviše poznat profesor Kosta Čavoški, koji je svakako najeksponiraniji, te profesori Oliver Antić, Ratko Marković i Smilja Avramov, broj nastavnika i saradnika koji su svojim imenom i profesionalnim integritetom stali iza raznih kampanja usmerenih protiv saradnje sa ovim sudom zabrinjavajuće je veliki. Primera radi, čak dva puta je 51 profesor potpisao peticiju protiv Zakona o saradnji sa Haškim tribunalom, pri čemu je ukupan broj nastavnika i saradnika oko 115, sudeći prema zvaničnoj internet prezentaciji Pravnog fakulteta¹⁰¹. Pored pomenutih peticija, mnogi profesori i njihovi asistenti su često viđeni na skupovima koje organizuje Srpska radikalna stranka, kao i razna udruženja (Nomokanon, Obraz, Svetozar Miletić, Dveri...), a njihovi tekstovi i intervjui su neizbežni u gotovo svim pravoslavno-nacionalističkim medijskim izdanjima srpske dijaspe.

Kontinuirano oglašavanje u javnosti, brojnost i prepoznatljiva ideološka matrica, uz činjenicu da se radi o visokoobrazovanim intelektualcima, daju ovoj grupi specifičnu težinu koje su lišene mnoge druge grupe i udruženja slične provenijencije. Radi se o vrhunskim pravnim stručnjacima, koji su Slobodanu Miloševiću, a kasnije i Vojislavu Koštunicu, davali pravni legitimitet posebno u vreme tragičnih događajaja koji su obeležili raspad Jugoslavije, od ustavno-političkog nasilja, preko sistematskog

kršenja ljudskih prava do masovnih razaranja i ratnih zločina. Sve to upućuje na složen, i nikako slučajan splet mnogih događaja i okolnosti koje su profilisale ovakvu pojavu na beogradskom Pravnom fakultetu. Naravno da pomenuta grupa nipošto ne reprezentuje kompletno nastavno osoblje ove visokoškolske ustanove, među kojima je mnogo i idejnih, i profesionalnih oponenta. Njihov glas se, na žalost, u javnosti mnogo ređe čuje.

„Slučaj Pravni fakultet“

Već sredinom '60-tih godina, jugoslovensko društvo se suočilo sa reformskim zahtevima iz svih republika. Nakon što je propao pokušaj privredne reforme iz 1965. godine, bilo je jasno da politički sistem i odnosi u federaciji zahtevaju ozbiljne promene. Nakon donošenja Ustava 1974. srpska elita, koja nikada nije prihvatila taj ustav, počinje sa pripremama za Titovo nasleđe. Već tada, a naročito, nakon albanskih demonstracija 1981. godine, srpsko nacionalno pitanje definitivno preuzima primat nad svim pitanjima i problemima koji su stajali pred partijskim rukovodstvom. *Memorandum SANU* iz 1986. samo je potvrdio već postojeću preokupaciju srpskih intelektualaca i ozvaničio pravac rešavanja „srpskog pitanja“.

Među događajima koji su bitno uticali na kristalisanje budućeg nacionalnog jezgra među srpskim intelektualcima, naročito je zanimljiv tzv. „Slučaj Pravni fakultet“, koji je imao značajnog odjeka u srpskoj, ali i jugoslovenskoj javnosti. Diskusija o ustavnim amandmanima koju je organizovao Pravni fakultet u Beogradu 18, 19. i 22. marta 1971. godine, a kojoj su prisustvovali i predstavnici Ustavne komisije, Vrhovnog i Ustavnog suda SR Srbije, predstavnici studenata i saveza komunista i dr., dobila je i svoj sudski epilog – redovni profesor ovog fakulteta, dr Mihailo Đurić izdržao je devetomesečnu zatvorsku kaznu zbog neprijateljske propagande i odstranjen sa fakulteta. Anali Pravnog fakulteta, u kojima su objavljene diskusije, zabranjen je, a petoro potpisnika peticije za pomilovanje partijski kažnjeno (dr Andrija Gams, dr Stevan Vračar i tada asistent Danilo Basta, isključeni su iz Saveza komunista, a docent Branislava Jojić i dr Ružica

Guzina kažnjene su opomenom). Zanimljivo je da su studenti u svojoj osudi potpisnika peticije zahtevali mnogo strožije od izrečenih kazni, čak i obavezno odstranjivanje iz službe. Jedan od istaknutih studentskih lidera bio je i Oliver Antić, budući dekan Pravnog fakulteta. Bio je to prvi slučaj da je jedna renomirana visokoškolska ustanova praktično institucionalizovala nacionalizam i legitimisala ga na pravnoj razini. Uprkos činjenici da su i kampanja protiv diskutanata i njihovih stavova, kao i samo suđenje profesoru Đuriću, nesumnjivo odražavali nedemokratski i autoritarni sistem, značaj ovog događaja ima posebnu važnost upravo zbog jasno profilisanog pogleda na odnose u jugoslovenskoj federaciji i ustavno-pravni položaj Srbije. Mnogi od tadašnjih diskutanata imaju zapaženu ulogu u događajima koji su usledili, od kritike Ustava iz 1974. godine, preko podrške Miloševiću i konstituisanju države svih srpskih naroda, do osporavanja legitimiteta Haškog tribunala.

Predloženi ustavni amandmani su u suštini otvorili put konfederalizaciji i drugačijem uređenju međurepubličkih odnosa; tačno je i da je položaj Srbije bio drugačiji u odnosu na sve druge republike, zbog postojanja dve autonomne pokrajine; većina profesora to i konstatuje u svojim izlaganjima, ali je upadljiv broj onih koji već tada nastupaju sa pozicija neprihvatljivosti republičkih granica, osporavanja autonomija, isticanja zahteva za reviziju srpskog pitanja i položaja Srbije u Jugoslaviji, uz naglašavanje doprinosa i žrtvovanja Srba zarad jugoslovenstva itd.

Profesor Mihailo Đurić je svakako bio najeksplicitniji: „ Treba odmah reći da predložena ustavna promena iz osnova menja karakter dosadašnje državne zajednice jugoslovenskih naroda. Ili tačnije: tom promenom se, u stvari, odbacuje sama ideja jedne takve državne zajednice. Ukoliko nešto još i ostaje od nje, to je samo zato da bismo u sledećoj, tzv. drugoj fazi promene imali još šta da privedemo kraju. Treba biti načisto s tim da je Jugoslavija već danas gotovo samo geografski pojam, budući da se na njenom tlu ili, tačnije, na njenim razvalinama, i to pod maskom doslednog razvijanja ravnopravnosti između naroda koji u njoj žive, uspostavlja nekoliko samostalnih, nezavisnih, čak međusobno suprotstavljenih država.... Ali, ako već ne možemo da se otresemo od onoga što su nam drugi natovarili na pleća, ako već moramo da mislimo i govorimo o nacionalnim

i državnim stvarima, ako već moramo da se nacionalno i državno određujemo i razgraničavamo, onda moramo biti svesni svoje istorijske odgovornosti pred narodom kome pripadamo, onda moramo znati da je za srpski narod u ovom času od najveće važnosti pitanje njegovog identiteta i integriteta, dakle, pitanje njegovog političkog, njegovog državno-pravnog objedinjavanja“.

Profesor Đurić dalje konstatuje da „... ni sadašnji položaj srpskog naroda u Jugoslaviji nije nikako dobar... i to ne samo zbog toga što je srpski narod danas tako nemilosrdno i nepravedno optužen za centralizam i unitarizam prethodnog perioda. Kao da je je centralizam u bilo kom pogledu pogodio srpskom narodu, kao da taj centralizam nije bio zaveden, između ostalog, i zato da bi se sprečilo postavljanje pitanja nacionalnih odgovornosti za genocid koji je za vreme drugog svetskog rata izvršen nad srpskim narodom“. Ističući da se srpski narod nalazi u neravnopravnom položaju prema drugim narodima, profesor Đurić zaključuje „da granice svih sadašnjih republika u Jugoslaviji imaju uslovno značenje“ pa stoga „neprikladnost, proizvoljnost i neodrživost tih granica postaje očigledna onda kad se one shvate kao granice nacionalnih država“¹⁰².

I profesor Andrija Gams, koji će ubrzo napustiti Pravni fakultet, ocenjuje ustavne amandmane kao razbijanje Jugoslavije, uz napomenu da „odbacivanje ideje jugoslovenstva predstavlja jednu činjenicu koja eventualno može da se pretvori u vrlo tragičnu istorijsku situaciju“. Pozivajući se na evropske integrativne procese, on ističe da je „kroz formulu jugoslovenstva trebalo da po etničkom poreklu i sastavu slični narodi i narodnosne grupe ostvare normalnu istorijsku tendenciju ka privrednoj i kulturnoj integraciji i međusobnoj asimilaciji u jednu višu celinu.... međutim, izvesno je da se u Hrvatskoj stvorila jedna jaka politička grupacija koja je počela da sprovodi jednu određenu strategiju i taktiku za ostvarivanje jedne zamisli koja je zvanično bila označena kao ostvarenje ravnopravnosti, kao stvaranje pune ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i tendencija da se hrvatski narod oslobodi izvesnih 'hegemonističkih' i 'centralističkih' pritisaka“¹⁰³.

102 Dr Mihailo Đurić: „Smišljene smutnje“, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, reprint zabranjenog broja 3 za 1971. godinu, str. 230.

103 Dr Andrija Gams: „Konceptije amandmana: istorijski-promašaj, naučno-zbrka“,

Pokušaj preuređenja jugoslovenske federacije i drugi učesnici su videli kao kraj te države, a izjednačavanje srpskih sa jugoslovenskim interesima još jednom je potvrdilo prikrivenu i neosveščenu tendenciju srpskog hegemonizma. Često izlazeći van okvira profesije, profesori Pravnog fakulteta demonstrirali su veliko jedinstvo u javnoj osudi kako ustavnih rešenja, tako i partijskih rukovodstava i vrha države. Iako se niko od njih u to vreme nije zalagao za izlazak Srbije iz Jugoslavije, upravo je nepristajanje i osuda svakog drugačijeg viđenja zajedničke države, koje bi srpskom narodu umanjilo ili onemogućilo dominantni uticaj, odredilo buduću nacionalni angažman većine. Istine radi, treba reći da je među profesorima bilo i onih sa drugačijim stavovima, koji su i tokom same diskusije upozoravali na neprihvatljivost i ozbiljnost nacionalističkih kvalifikacija, zloupotrebu istorije i manipulaciju statističkim podacima (Vojin Dimitrijević, Dragoslav Janković, Aleksandar Vacić, Vera Petrić...).

Nasuprot tvrdnjama nekih, i danas aktivnih učesnika, poput profesora Koste Čavoškog, da je raspad Jugoslavije '90-tih opravdao njihove strahove i praktično potvrdio sumnje na koje su još tada upozoravali, istina je sasvim obrnuta: svojim profesionalnim i intelektualnim svrstavanjem u nacionalističku struju srpske elite, oni su upravo doprineli takvom razvoju događaja. Sam Kosta Čavoški je svoje izlaganje na pomenutom skupu završio upozoravajućim tonom: „... istorija ne poznaje samo redovni, odnosno ustavni postupak za promenu postojećeg ustava, već i neustavni put... narod nema samo dužnost da se pokorava legitimnoj vlasti, već da izvorno raspoláže pravom na otpor i pobunu... stoga bi trebalo još jednom da se zapitamo: da li će zadatak nas pravnika biti da tumačimo i branimo ustav ili da dovodimo narod do svesti o pravu na pobunu?¹⁰⁴“

.....

Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, reprint zabranjenog broja 3 za 1971. godinu, str. 234.

104 Kosta Čavoški: „Ustavnost i pravo veta“, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, reprint zabranjenog broja 3 za 1971. godinu, str. 220.

Odnos prema Slobodanu Miloševiću

Umesto da na rastuće probleme, pa i međunacionalne odnose, ponudi rešenja u vidu opšte demokratizacije države i institucija, intelektualna elita u Srbiji se opredelila za rešavanje nacionalnog, kao temeljnog pitanja srpskog naroda i države. Iako su u početku nastupali sa levičarskih i jugoslovenskih pozicija, nakon Titove smrti nacionalizam kod intelektualaca postaje sve ogoljeniji, a njegove pristalice sve brojnije. Tokom 1984. Beograd je ponovo u žiži interesovanja jugoslovenske javnosti; „sudenje šestorici“ se pretvorilo u fijasko režima i izazvalo burne reakcije ne samo u Srbiji, već i u Hrvatskoj i Sloveniji, a podršku srpskim intelektualcima su pružile i brojne međunarodne organizacije i pojedinci; Dobrica Ćosić osniva Odbor za odbranu slobode misli i izražavanja, čiji je član i Kosta Čavoški, pored brojnih predstavnika kritičke inteligencije među kojima je bilo čak 14 članova SANU; iste godine Ćosić poziva ovu prestižnu akademsku institucija „da se trgne iz svoje konformističke inercije“; na mesto predsednika Gradskog komiteta dolazi Slobodan Milošević.

Nakon objavljivanja Memoranduma 1986. , čijim se idejnim tvorcem smatra Dobrica Ćosić, čuvene Osme sednice, proslave na Gazimestanu i antibirokratske revolucije, postalo je jasno da je srpski nacionalizam prevagnuo nad svim drugim idejama među inače raznolikom inteligencijom. Iako su intelektualci u najvećoj meri, bar u početku, podržali Miloševića, on je ovo savezništvo iskoristio da se učvrsti na vlasti. Među prvima koji su ga napustili bio je Kosta Čavoški, koji je već 1991. godine izdao knjigu pod nazivom „Slobodan protiv slobode“. Objasnjavajući svoj odnos prema Miloševiću, Čavoški kaže: „I u toj knjizi sam pokazao da je Slobodan Milošević, koji je tada bio na vrhuncu svoje moći, bacio pod noge liberalne vrednosti, pre svega slobodu, i da je sa njom u ozbiljnom sukobu. i od tog mišljenja nikada nisam odustao, a poslednji događaji potvrdili su ono što sam još tada (to je pisano '90. godine) o Slobodanu Miloševiću izrekao. Takođe, tu svoju knjigu završio sam rečima koje su, možda, nagoveštavale ono što će se kasnije dogoditi. Rekao sam da je Slobodan Milošević koban čovek, koji donosi nesreću narodu i državi. i zaista se tako i pokazalo“¹⁰⁵.

105 Intervju Koste Čavoškog listu „Svedok“, broj 258, 3. jul 2001.

Međutim, Milošević je nastavio da iznova pronalazi i okuplja oko sebe intelektualce svih vrsta: nekadašnje disidente i poslušnike režima, liberalne i predstavnike „crnog talasa“, nacionalne romantičare i osvešćene demagoge, demokrate i ortodoksnе konzervativce... u zavisnosti od potreba i aktuelnog trenutka. Postavljajući svoje ljude na ključna mesta, polako je preuzeo kontrolu nad svim institucijama sistema-u sudstvu, nauci, policiji, vojsci, privredi, medijima, kulturi, sportu...

Disciplinovanje univerziteta, kritički nastrojenih profesora i buntovnih studenata, bilo je za Miloševića od izuzetne važnosti. Taj posao je obavila predsednikova supruga Mirjana Marković, profesor sociologije na Geografskom fakultetu i predsednica Direkcije JUL-a, partije koja je na visokoškolskim ustanovama delovala kroz Komitet univerzitetske levice, uprkos zakonskoj zabrani političkog organizovanja na univerzitetu. Smenjivanjem i potkupljivanjem čelnih ljudi i profesora, fakulteti su postepeno prestali da pružaju otpor, a veliki broj stručnog kadra napustio je univerzitet. Paralelno sa disciplinovanjem, ne samo beogradskog univerziteta, Milošević i njegov režim posebnu pažnju posvećuju kontroli svih segmenata delovanja u okviru studentskog standarda. Podilaženjem studentskoj populaciji kroz izuzetno povoljne uslove korišćenja studentskih domova, ali i partijsko-polijskom kontrolom delovanja organizacija iz oblasti kulture i informisanja (SKC, Dom kulture „Studentski grad“, Radio Index...), režim Slobodana Miloševića je u potpunosti zatvorio krug kontrole nad oduvek nezgodnim delom društva, univerzitetom.

Čvrstim kadrovskim rešenjima u okviru svih univerzitetskih institucija, napredovanjem u službi, potkupljivanjem ili represijom univerzitet se pretvorio u partijsku bazu i uporište režima bračnog para Milošević-Marković. Pored univerziteta, posebnu pažnju Milošević je posvetio kontroli medija

Kao diplomirani pravnik imao je poseban odnos prema ovom fakultetu, a na njemu je jedan od najvernijih i najomiljenijih Miloševićevih saradnika bio i ostao profesor Pravnog fakulteta dr Ratko Marković. Pored izrade ustava Srbije 1990. i tzv. "Žabljačkog ustava" 1992. kao i niza važnih zakona, u periodu 1987–1989. bio je prodekan Pravnog fakulteta u Beogradu, član Komisije za ustavna pitanja Skupštine SR Srbije

(1985–1991), sudija Ustavnog suda Jugoslavije (1991–1992), savezni poslanik u Veću građana Savezne skupštine (1992–1996), a od 1994–2000 bio je potpredsednik Vlade Republike Srbije. Akademska javnost mu nikada nije oprostila rad na donošenju i sprovođenju Zakona o univerzitetu iz 1998. godine, koji je ukinuo njegovu autonomiju. Za nepune dve godine, oko 200 nastavnika i saradnika izgubilo je posao zbog političke nepodobnosti i neposlušnosti. Njihova mesta zauzeli su partijski podobni, ali često nekvalifikovani kadrovi koji su kvalitet studiranja spustili na najniže grane, a univerzitet umrtvili i oduzeli mu svaku kreativnu i prosvetiteljsku ulogu. Pored enormnog trošenja budžetskih sredstava od strane novopostavljenih dekana, ovaj period će ostati upamćen i po angažovanju privatnih obezbeđenja koja su zavela teror i batinala studente. Ipak, i na samom univerzitetu je izostao značajniji otpor jednom od najrestriktivnijih zakona. Ondašnji rektor BU Jagoš Purić iznosio je podatak da je svega oko tri odsto zaposlenih odbilo da potpiše ugovore o radu.

Nekadašnji studentski lider i istaknuti komunista u vreme kada se dešavao pomenuti „slučaj Pravni fakultet“ sredinom '70-tih godina, Oliver Antić, u međuvremenu je postao profesor ali i član Socijalističke partije Srbije, što je bilo dovoljno za imenovanje na mesto dekana Pravnog fakulteta. Zanimljivo je da su mu kao dekanu otpor, između ostalih, pružili i profesori Kosta Čavoški, Mirjana Stefanovski i Danilo Basta, danas svi zajedno potpisnici antihaških peticija. Dekan Antić je, u to vreme, javno govorio da će uvesti red na fakultet i obračunati sa simpatizerima Građanskog saveza (Gašom Knežević, Dragorom Hiberom, Vesnom Rakić-Vodinić, Jovicom Trkuljom i dr.). Otpuštanje 15 profesora obrazložio je sledećim rečima: „Jedan broj je otišao sasvim normalno u penziju, drugi deo je već i tako planirao da ode, pa je sve uradio da ode, ali ne elegantno i kako to odgovara univerzitetu, nego uz buku, pošto je njihov posao i bio da vode politiku, a ne nastavu. Oni su se jako lepo snašli. Nagrađeni su od svojih mentora, dobili su i veće plate i zaposlili su se, neki i u inostranstvu, gde su i bili njihovi pravi izvori prihoda, tako da tu nema nikakvih problema”¹⁰⁶.

106 Glas javnosti, 25. oktobar 1999.

Ratko Marković je sporni zakon komentarisao kao potpredsednik vlade: „Niko sa univerziteta nije konsultovan o Predlogu zakona o univerzitetu, jer po našem Ustavu podnosilac zakona je vlada, narodni poslanik ili grupa građana. Na šta bi to ličilo da sada vlada prilikom donošenja zakona konsultuje svakog na koga se primenjuje pojedina zakonska norma. Univerzitet je prema novom predlogu zakona koncipiran kao državna institucija čija je osnovna delatnost obrazovna i naučna i jedino u tim oblastima postoji apsolutna sloboda i autonomija. Autonomija o kojoj pojedini govore je tugovanka za samoupravljanjem”¹⁰⁷.

Pored pomenutih dešavanja, Pravni fakultet i dekan Antić ostaće upamćeni i po postavljenju Vojislava Šešelja za redovnog profesora. Iako je ceo postupak obilovao nepravilnostima i nepoštovanjem zakona i procedure, ostaće zapisano da je samo profesor Radoslav Stojanović javno reagovao. Opšti zaključak komisije pri oceni Šešeljevih radova bio je da su „njegovi radovi neujednačenog stepena produbljenosti ali im se nikada ne može osporavati autorovo znanje iz oblasti političke teorije, filozofije, prava, istorije, obaveštenost, britak i pismen jezik i polemički stil, opšta kultura i gotovo strasna posvećenost temama o kojima piše... Dr Vojislav Šešelj suvereno vlada na javnoj sceni, što je dokazano nebrojenim javnim istupanjima na javnim tribinama, televiziji i radiju, javnim predavanjima, političkim agitacijama i sl. (...) Kristalna jasnoća njegove usmeno izgovorene reči, logičnost u zaključivanju, bogata leksika i gotovo perfektna intonacija njegovog govora su garancija da će dr Vojislav Šešelj biti za studente atraktivan i uvek rado slušan predavač (...) Sadržina i broj njegovih publicističkih, stručnih i naučnih radova, bravurozni govornički dar i sugestivnost njegovog obraćanja drugima više su nego dovoljni razlozi da se dr Vojislav Šešelj predloži za izbor u jedino, a ujedno i najviše fakultetsko nastavničko i naučno zvanje koje je dosad imao – zvanje redovnog profesora”¹⁰⁸. Ovakvo obrazloženje komisije o stručnosti i referencama kandidata, nezabeleženo je u istoriji univerziteta. Komisiju su, inače, činili profesor Ratko Marković kao prvi referent, i profesori Miloš Aleksić i Radivoje Marinković.

107 Dnevni Telegraf, 19. maj 1998.

108 Vreme br. 484, 15. april 2000.

Antihaški bastion

Tek što je novoformirana prva demokratska vlada u aprilu 2001. izdejstvovala donošenje Uredbe Savezne vlade o postupku saradnje s međunarodnim krivičnim tribunalom, javnost Srbije je ostala zatečena veću koju su preneli svi mediji, da je velika grupa najistaknutijih pravnih stručnjaka i profesora Pravnog fakulteta u Beogradu podnela inicijativu Saveznom ustavnom sudu za ocenu ustavnosti i zakonitosti pomenutog pravnog akta¹⁰⁹. Izuzev nekoliko profesora koji su sve vreme Miloševićeve vladavine na razne načine bili prisutni u javnosti (Ratko Marković, Smilja Avramov, Kosta Čavoški, Oliver Antić), širem auditoriju većina potpisnika ove inicijative bila je potpuno nepoznata. Retko ko se sećao Budimira Košutića, jednog od Miloševićevih potpredsednika vlade i ambasadora, Mirjane Stefanovski, Danila Baste...

Tokom '90-tih neki profesori su na Pravni fakultet stigli kao partijski kadar, neki su to zvanje stekli bez potrebnih naučnih referenci, neki su došli sa drugih fakulteta i univerziteta, a prisutni su i mladi asistenti... Pozivajući se na ljudska prava i slobode, potpisnici su zatražili da se

109 Potpisnici inicijative su: prof. dr Ljubiša Lazarević, prof. dr Kosta Čavoški, prof. dr Dragutin Šoškić, prof. dr Miodrag Orlić, prof. dr Budimir Košutić, prof. dr Slobodan Marković, dr Slobodan Panov, docent, Balša Kaščelan, asistent-pripravnik, prof. dr Ratko Marković, dr Mirjana Stefanovski, vanredni profesor, prof. dr Zagorka Jekić, dr Đorđe Lazin, vanredni profesor, dr Branko M. Rakić, docent, prof. dr Stevan Đorđević, prof. dr Jugoslav Stanković, dr Saša Bovan, docent, dr Milena Polojac, docent, dr Miroslav Milošević, docent, mr Goran Ilić, asistent, dr Žika Bujuklić, docent, Dejan Đurđević, asistent, Bojan Milisavljević, asistent, dr Vladimir Stojilković, docent, prof. dr Oliver Antić, prof. dr Obrad Stanojević, dr Gordana Pavićević-Vukašinić, docent, prof. dr Zlatija Đukić-Veljović, Vladan Petrov, asistent-pripravnik, Aleksandar Gajić, asistent-pripravnik, prof. dr Vera Čučković, mr Miodrag Jovanović, asistent, dr Olivera Vučić, docent, prof. dr Mirko Vasiljević, prof. dr Borivoje Šunderić, prof. dr Ranko Keča, akademik Vlajko Brajić, redovni profesor, mr Marko Đurđević, asistent, prof. dr Đorđe Ignjatović, mr Zoran Mirković, asistent, dr Vladan Jončić, docent, dr Nebojša Jovanović, vanredni profesor, dr Milan Škulić, docent, mr Nataša Delić, asistent, Nenad Tešić, asistent-pripravnik, prof. dr Vladimir Milić, dr Aleksandar Jakšić, docent, prof. dr Miodrag Simić, prof. dr Zoran Stojanović; "Glas", 26. jun 2001.

uredba u celini proglašeni neustavnim i protivzakonitim, posebno apostrofirajući zabranu izručenja jugoslovenskih državljana. Pomenuta inicijativa prva je u nizu oglašavanja koja će uslediti u kontinuitetu i grupi doneti epitet „antihaškog lobija“. Iako se sva imena ne pojavljuju uvek i istim povodom, nema dileme da su članovi grupe ideološki istomišljenici. To konstatuje i Stevan Lilić, takođe profesor Pravnog fakulteta: „U javnom diskursu, eksponenti tzv. antihaškog lobija posebno naglašavaju pravne elemente. Međutim, tzv. pravni argumenti antihaškog lobija uopšte nisu pravno utemeljeni (već su po svojoj prirodi politički i ideološki). Ova prosta činjenica istovremeno potvrđuje da je u osnovi antihaškog lobija jedan antipravni lobi”¹¹⁰. Jedan od najistaknutijih predstavnika antihaškog lobija i nekadašnji dekan Oliver Antić suštinu ovog, naizgled, nespojivog javnog angažmana sa profesijom potpisnika, objašnjava: “Problem je to što oni koji se zaista bave pozitivnim pravom znaju da je najveći broj pravnih problema prouzrokovao taj nelegalni i nelegitimni sud. A pošto je ovo mesto gde se izučava pravo, normalno je da ovde ima najviše ljudi koji se protive tom i takvom rušenju međunarodnog prava i tom i takvom jednom kvazisudu, kakav je zaista Haški tribunal”¹¹¹.

Najglasniji kritičar Haškog tribunala, profesor Kosta Čavoški, još je 1998. u svojoj knjizi “Hag protiv pravde”, između ostalog, posvetio posebno poglavlje temi “Sporni pravni osnov za obrazovanje Međunarodnog suda u Hagu” (str. 22–28). Između ostalog, on ističe i sledeće: “A onda je Savet bezbednosti svojom Rezolucijom br. 827 od 23. maja 1993. godine uzeo sebi pravo da obrazuje *ad hoc* sud čija je nadležnost i vremenski i prostorno ograničena – počev od 1. januara 1991, a za teritoriju bivše SFRJ. Kako nikad do sada Savet bezbednosti nije obrazovao ni jedan sud, valjalo je naći kakav-takav pravni osnov da ne bi baš ispalo da sila čini pravo”; “Amerikanci žele da imaju potpuno slobodne ruke, tako što će oni, kad to njima odgovara, nešto kvalifikovati kao agresiju pa primeniti sankcije, a onda svoje angažovanje poput bombardovanja južnog dela Iraka, predstaviti kao vojnu intervenciju. Dakle, kao što vidite, za agresiju se uopšte ne

110 Stevan Lilić: “Kvalifikacije umesto argumenata”, Danas, 18. februar 2005.

111 B92, 11. februar 2005.

odgovara”¹¹². Ovakvim i sličnim „argumentima“ profesor Čavoški i njegove kolege istovremeno ukazuju na poimanje međunarodne zajednice i njenih institucija kao eksponente sile nad malim i pravdoljubivim narodima koji su se našli na putu njihovih interesa. Ta retorika je više nego karakteristična za čitavu srpsku nacionalističku demagogiju, od Dobrice Ćosića, preko Miloševića do Vojislava Šešelja.

S obzirom da pripadnici antihaškog lobija nikako nisu mogli osporiti sam Haški tribunal kao nelegitiman i nelegalan, u javnosti najčešće pokušavaju da svoju kritiku valorizuju sa aspekta profesije, iznošenjem niza primedbi formalno-pravne prirode u vezi sa organizacijom i statutom suda, njegovima pravilima, pritvorom optuženih itd. Iako su se u Srbiji kao grupa javno oglasili već 2001. godine, neki od profesora bili su vrlo aktivni u osporavanju međunarodnog suda i krajem '90-tih, s tim što su njihove aktivnosti bile usmerene na Republiku Srpsku protiv čijih državljana se podiže i najveći broj optužnica i gde je i najviše uhapšenih od strane međunarodnih snaga SFOR-a. Zajedno sa mnogim intelektualcima iz Srbije i R. Srpske, profesori Kosta Čavoški (inače, u jednom periodu poslanik a potom i senator RS), Mirjana Stefanovski, Danilo Basta, Smilja Avramov, potpisuju 1997. godine peticiju kojom se traži obustavljanje postupka prema Radovanu Karadžiću. Ratno rukovodstvo bosanskih Srba, pre svih Radovan Karadžić i Ratko Mladić, i danas se među velikosrpskim nacionalistima tretiraju kao nacionalni heroji najvišeg ranga. Još u decembru 2001. profesor Kosta Čavoški osniva „Međunarodni odbor za istinu o Radovanu Karadžiću“ čiji je i predsednik, dok je počasni predsednik profesorka Smilja Avramov¹¹³. Čavoški sa ponosom ističe svoje blisko prijateljstvo sa Radovanom Karadžićem i njegovom porodicom, a ima zapaženu ulogu i u objavljivanju dve knjige ovog haškog begunca („Sitovacija“ iz 2002. i „Čudesna hronika noći“ iz 2004.). Zbog sumnje da je deo mreže

112 NIN br. 2472, 14. maj 1998.

113 Članovi ovog odbora su još: Dragoš Kalajić, Momo Kapor, Dimitri Analis, Radoslav Bratić, Brana Crnčević, Rajko Petrov Nogo, Slobodan Rakitić, Miloš Šobajić, Ljuba Popović, Vasilije Krestić i Nikola Kusovac; Bilten, www.pcnen.org.yu (Prve crnogorske nezavisne elektronske novine), 6. decembar 2001.

podrške haškim optuženicima, u više navrata je bio na informativnim razgovorima, poslednji put u septembru 2007. na Palama¹¹⁴.

U mnogim intervjuima i javnim nastupima bespogovorno zastupa tezu da ne postoji pravni osnov za optužnicu protiv Radovana Karadžića: „Da uopšte ne može biti pozvan na odgovornost, govori činjenica da je on, najpre u svojstvu predsednika Predsedništva, a zatim u svojstvu inokosnog šefa države... izdavao čitav niz naredbi, odluka, uputstava i drugih akata kojima je upozoravao sve pripadnike vojnih i policijskih snaga Republike Srpske da se strogo pridržavaju ženevskih konvencija i drugih međunarodnih akata, koji zabranjuju vršenje bilo kakvih ratnih zločina i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava. Čak je u svojstvu inokosnog šefa države, iako za to po Ustavu nije bio ovlašćen, naređivao sprovođenje istrage u pojedinim slučajevima ili je zahtevao preduzimanje mera predohrane i pojačanog obezbeđenja da do ratnih zločina i drugih nedela ne bi došlo...Inače, civilni šef države nikada ne vrši neposredno komandovanje u smislu da komanduje jedinicama na terenu. On daje samo opšte naloge koji se tiču širih vojnih operacija, a samo izvođenje ratnih dejstava zavisi od područnih komandanata. i samo vojnici na terenu vrše ratne zločine“¹¹⁵.

Naklonost koju srpski intelektualci, uz mnogo emocija i energije, pune dve decenije posvećuju bosanskim Srbima, sasvim je specifična. Ona možda najrečitije ukazuje na životnost velikosrpskog nacionalnog programa i projekta od koga se, i pored istorijskog poraza, ne odustaje. Republika Srpska se vidi kao temeljna vrednost koja se mora braniti svim sredstvima, do ostvarenja konačnog cilja-stvaranja srpske države koja će obuhvatiti sve teritorije na kojima srpski narod živi. To je, naravno, samo potvrda srpskog hegemonizma sa kojim je ušao i u stvaranje Jugoslavije, i zbog koga je tako grčevito branio njen opstanak i unitarizam. Pojavljujući se kao veštak na okolnosti *casus belli* u BiH u slučaju generala Stanislava Galića, optuženog za zločine protiv čovečnosti, terorisanje civila, povrede zakona i običaja rata, profesor Čavoški obrazlaže: „Ja, takođe, dodajem da je i sam pokušaj secesije *casus belli*. Dakle, ako posmatrate istoriju saveznih drža-

114 Beta, Tanjug, B 92, 14. septembar 2007.

115 NIN, br. 2472, 14. maj 1998.

va, pokušaj jedne ili više federalnih jedinica da se otcepe, po pravilu vodi u izbijanje rata”¹¹⁶.

Sve dok je Slobodan Milošević težio tom cilju, imao je široku podršku nacionalista; danas je ona usmerena ka Srpskoj radikalnoj stranci koja se tog cilja nikad nije odrekla. Sam Milošević donekle je povratio njihove simpatije svojom čvrstom politikom prema Kosovu, mada mu nikada nije oproštena izdaja srpskih interesa i teritorija u Hrvatskoj. U svom autorском tekstu „Sudska farsa u Hagu”¹¹⁷, Čavoški kaže: „Da je Milošević bio spreman da bez borbe preda Kosovo i Metohiju, on bi, uz američku podršku, i dan-danas bio na vlasti. No, kako je prestao da bude ‘kooperativan’, njega je trebalo surovo kazniti da bi se i drugi slični njemu – i kod nas i u drugim zemljama – upozorili kako ce proći ako u dovoljnoj meri ne budu spremni da postupaju po ‘savetima’ svojih stranih pokrovitelja. A pre toga valjalo je naći kakav-takav izgovor za agresiju NATO na našu zemlju i on je tokom same agresije nađen u navodnim zločinima za koje je odmah optužen Milošević...Time je iznova potvrđeno da – kad su posredi zločini vojnika i zvaničnika vodećih zemalja Zapada – Haški sud nije ništa drugo doli sredstvo kojim se zapadne volje služe da bi izbegle odgovornost”.

Miloševićevim izručenjem Hagu, dolazi do ponovne mobilizacije i homogenisanja svih nacionalističkih snaga, pa i ustanova koje su predstavljale stubove njegovog režima, poput Pravnog fakulteta i SANU. Otuda podnošenje inicijativa i peticija protiv Haškog tribunala nikako nije ni slučajna, ni trenutna gest, a najmanje reakcija bazirana na nezavisnom profesionalnom stavu. Grupa profesora Pravnog fakulteta podnosila je i zahtev da se pred Tribunalom pojave u svojstvu prijatelja suda. Zahtev su podneli Kosta Čavoški, profesor teorije države i prava, Zagorka Jekić, profesor krivično-procesnog prava, Ratko Marković, profesor ustavnog prava, Zoran Stojanović, profesor krivičnog prava, Dorđe Lazin, profesor krivično-procesnog prava, Mirjana Stefanovski, profesor istorije države i prava, Aleksandra Jakšić, docent međunarodnog prava, Milan Škulić, docent krivično-procesnog prava, Saša Bovan, docent sociologije, Branko Rakić, docent međunarodnog prava, Aleksandra Gajić i Bojan Milisavljenić, asistenti

116 NIN, br. 2722, 27. februar 2003.

117 www.medijaklub.cg.yu

na međunarodnom pravu¹¹⁸. Takođe, u više navrata su profesori Ratko Marković, Kosta Čavoški i Smilja Avramov bili svedoci odbrane u slučaju Miloševića, Milana Milutinovića, generala Stanislava Galića... Branko Rakić je bio i pravni savetnik Miloševića, kao i sekretar udruženja "Sloboda", jugoslovenskog komiteta za odbranu Slobodana Miloševića.

Svog kolegu, predsednika Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja, antihaški lobi brani sa još više elana. Pored velikog broja književnika, istoričara, lekara, filozofa... na naučnim skupovima koje je u tri navrata tokom 2005. godine organizovala SRS¹¹⁹ bilo je zapaženo prisustvo i mnogih profesora Pravnog fakulteta. Među impozantnim brojem učesnika koji su pripremali govore i naučne referate našli su se i Kosta Čavoški, Oliver Antić, Stevan Đorđević, Dejan Đurđević... Majstor medijskih nastupa i manipulacije, Šešelj je povodom svog štrajka glađu 2006. godine organizovao pravi spektakl; Haški tribunal, ali i predsednici Tadić i Koštunica, bili su zatrpani protestima javnih ličnosti i nepoznatih simpatizera, raznih organizacija i udruženja, među kojima su i profesori i studentski parlament Pravnog fakulteta. U svom obraćanju javnosti ovim povodom, Kosta Čavoški na kraju teksta pod nazivom „Haško ubijanje Šešelja“ ističe: „Prof. dr Vojislav Šešelj je sigurno dobro promislio i zaključio da se tom Haškom Minotauru, koji je uništio već jedanaest srpskih života i koji je i dalje žedan srpske krvi, jedino može suprotstaviti tako što će u toj neravnoj borbi založiti i vlastiti život. Ta njegova žrtva zaslužuje svako poštovanje i pred njom treba da pognu glave naši sadašnji glavari koji trabunaju o 'saradnji' sa Haškim tribunalom kao uslovu za ulazak u Evropu, koja baš u ovom času namerala da nam otme Kosovo“¹²⁰.

118 Blic, 8. septembar 2001.

119 Sva tri skupa su održana u beogradskom centru Sava. Prvi je održan 23. januara 2005. godine, a tema je bila „Pravni i politički aspekti optužnice Haškog tribunala protiv prof. dr Vojislava Šešelja“; drugi skup je održan 29. maja 2005. godine, sa temom „Udruženi zločinački poduhvat kao pravna i politička konstrukcija, posebno u optužnici Haškog tribunala protiv prof. dr Vojislava Šešelja“; treći skup je održan 19. novembra 2005. godine, sa temom „Falsifikovanje opštih istorijskih okolnosti kao način delovanja Haškog tribunala sa posebnim osvrtom na optužnicu protiv prof. dr Vojislava Šešelja“. www.srs.org.yu

120 www.srpskapolitika.com

Mada je rad Haškog tribunala od početka pomno praćen od strane nacionalističke elite, van svake sumnje je da suđenje Vojislavu Šešelju izaziva posebnu pažnju. Veoma je važno primetiti da su se u različite kampanje promocije ličnosti i dela ovog optuženika aktivno uključili i studentski parlament, kao i udruženje studenata „Nomokanon“, oba sa Pravnog fakulteta. Zabrinjavajući trend rasta nacionalističkih i radikalskih ideja među mladima, prvenstveno se može pripisati višegodišnjoj pogubnoj kadrovskoj politici u obrazovnim ustanovama, kao i celokupnom stanju u obrazovnom sistemu i ozbiljnim nedostacima prosvetne politike. Na takav zaključak nedvosmisleno upućuje čak i letimičan pogled na ciljeve i stavove koji dominiraju u saopštenjima i na tribinama koje organizuje „Nomokanon“. Internet prezentacija¹²¹ ovog udruženja studenata prepuna je jezika mržnje, ekstremnih nacionalističkih stavova i, najblaže rečeno, problematičnih pogleda na društvo i svet. Tribine i gosti koji na njima učestvuju, kao i komentari urednika, jasno ocrtavaju ideološka i politička ubeđenja ovih mladih ljudi.

U prikazu tribine pod nazivom „Haška ‘pravda’“, stoji: „Krcata petica (amfiteatar), salve aplauza i veliki patriotski naboj mladih ljudi na tribini koja je održana 29. decembra na Pravnom fakultetu jasan su pokazatelj da Srbija ipak ima perspektivu i da i bez para sa Zapada možete da okupite veliki broj ljudi... Možda bi trebalo i po stotinu puta da se održe tribine na Pravnom fakultetu kako bi se nesrećnicima iz raznoraznih Soroševih medija i nevladinih organizacija, a posebno onima iz Demokratske stranke dokazalo koliko taj fakultet ima budućih pravnika koji nisu spremni da svoje znanje i pravdu, za koju su učeni da se bore, prodaju zarad toga što nam neko uporno nameće da moramo da saradujemo sa Haškim tribunalom. Oni koji su došli na tribinu, došli su da izraze svoj revolt prema tom kvazisudu, nesudu“. Atmosfera na tribini „Agresija NATO na SRJ“ opisana je sledećim rečima: „Pravni fakultet... sedam godina posle. Natpis ‘Otađbina iznad svega’, grb Prištinskog korpusa, suze, bol, tuga, ponos!... Tribina nije počela izlaganjem gostiju već molitvom, molitvom za sve Srbe koji su stradali u NATO agresiji“. Pored pomenutih, „Nomokanon“ je organizovao i tribine: „Srpsko pitanje na Kosovu i Metohiji“, „Ne damo Kosovo

121 www.nomokanon.org.yu

i Metohiju“, „Pravo u službi sile“, „Verske sekte u Srbiji“, „Nevladine organizacije-uloga i način delovanja“, „Istina o sarajevskom ratištu“ („Na samom početku tribine, preko video bima, posetiocima tribine je pušten kratak film o Markalama. Na filmu je demistifikovana propaganda i manipulacija, i objašnjena je režija izmišljenog zločina“).

„Nomokanon“ je pažnju javnosti privukao 2005. godine, kada je 17. maja na Pravnom fakultetu održao tribinu pod nazivom „Istina o Srebrenici“. Ova tribina bila je mesec dana ranije (19. aprila) odložena pod pritiskom javnosti, jer je na plakatima lepljenim u centru grada i na Filozofskom fakultetu pisalo „Povodom deset godina od oslobođenja Srebrenice“. Međutim, govoreći o razlozima neodržavanja tribine, dekan Pravnog fakulteta u Beogradu prof. dr Mirko Vasiljević je objasnio da se u isto vreme održavao međunarodni okrugli sto „... pa je procenjeno da te dve teme baš ne koincidiraju“¹²². Poput dekana, i većina profesora nije videla ništa sporno u organizovanju ovakve tribine, smatrajući je vidom demokratskog prava studenata da slobodno izražavaju svoje mišljenje i stavove. Tribina je protekla u veoma napetoj atmosferi i uz stalno vređanje okupljenih građana koji su se protivili ovakvom skupu na desetogodišnjicu genocida u Srebrenici, a prisustvovali su joj profesori Kosta Čavoški, Mirjana Stefanovski, Smilja Avramov, Vladan Jončić i Saša Bovan. Skandiralo se Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću, a zviždalo i pretilo nevladinim organizacijama, medijima i strankama koje se percipiraju kao izdajničke.

Udruženje „Nomokanon“ je u svom saopštenju okarakterisalo tribinu kao „naučni skup zasnovan na činjenicama“, koja nije organizovana radi proslavljanja i veličanja zločina. „Posebno nas raduje činjenica da nije uspeo dugo pripreman plan izvesnih političkih grupa i pojedinih nevladinih organizacija da insceniraju incident i prekinu tribinu“¹²³. Iscrpni prikazi ovog događaja, potkrepljeni „činjenicama o tome šta se stvarno desilo u Srebrenici“, objavljeni su u svim „patriotskim“ medijima i na internet prezentacijama domaćih pravoslavno-rodoljubivih udruženja (Obraz, Dveri, Svetozar Miletić i dr.) kao i srpske dijaspore: „... Tokom skupa, na tribi-

122 Danas, 17. maj 2005.

123 Politika, 19. maj 2005.

ni su govorile nekoliko osoba sa namerom da ukažu na veliku podvalu o tome šta se stvarno dogodilo u Srebrenici, kao i na to da se narodu-naročito preko pogubnih medija-neprestano serviraju laži i prevare sa ciljem da se iskrivi prava slika i falsifikuje istorija te da naša buduća pokoljenja za to ispaštaju i vekovima plaćaju odštetu, za nešto što ni oni ni njihovi preci nisu počinili.

Svi govornici su takođe naglasili da je u Srebrenici 1995. godine stradalo oko 2000 muslimana, i to uglavnom ili isključivo vojnika islamske vojske koje je Alija Izetbegović žrtvovao kako bi lakše dobio pomoć u obliku strane vojne intervencije... No najšokantnije od svega je činjenica da je uskoro posle tribune započeta prava hajka protiv patriota i ofanziva protiv istine i to na po nas i naš narod pogubnim medijima (što lokalnim, što inostranim), kao i među određenim političarima, u destruktivnim institucijama i naravno u Hagu. Njihov cilj je izgleda da ubede mase kako su Srbi zločinački narod koji je ubio nedužne pripadnike muslimanske vere; a da to čine neprestanim prikazivanjem jednog video spota i ponavljanjima jednog te istog po principu da svaka laž koja je izgovorena hiljadu puta postaje istina. No film u kome pripadnici neke paravojne grupe "Škorpion" navodno ubijaju šest (vojno sposobnih) muslimana ne može biti i nije nikakav dokaz da su Srbi doista ubili 7000 nedužnih muslimana kako to oni sada već tvrde... Po završetku skupa, studentsko obezbeđenje je sprečilo ogorčen narod da fizički nasrne na izbezumljenu Natašu Kandić, jer je ona oličenje jednog sumanutog zla koji radi sve moguće na štetu našeg naroda. A šta jos treba kazati o osobi koja mrzi svoj vlastiti narod i čini sve i svašta protiv nas kao naroda; izuzev da je parazit i bolest koju treba ukloniti, totalno iskoreniti¹²⁴.

Zločin u Srebrenici profesori Pravnog fakulteta posmatraju u kontekstu antisrpske kampanje i uloge Haškog tribunala, te kontinuiranih napora da se odgovornost za krvavi raspad Jugoslavije stavi na teret isključivo Srbiji. Iako se postojanje zločina više ne negira, sve ostalo u vezi s njim je „politička i pravna konstrukcija“: „Nije, dakle, sporno da je bilo streljanja zarobljenih muslimana i da su streljani samo vojnici, a ne i civili. Sporan

124 Stvarnost (elektronski časopis na srpskom i engleskom), br. 2, 27. jun 2005.

je, međutim, ukupan broj streljanih, to jest razmere zločina koji se danas kvalifikuje kao genocid... Broj ubijenih se, inače, najtačnije može utvrditi na osnovu podataka o ekshumiranim telima iz više masovnih grobnica. Do sada su ekshumirane 1883 osobe, od koje su 1656 bile muškog pola, a samo jedno ženskog, dok se za preostale nije moglo utvrditi pol. Tužilaštvo je ove brojke bez valjanih činjeničkih dokaza pomnožilo sa 2,6 odnosno 3,56 tako da je po njemu na tim istim lokacijama ubijeno između 4900 i 6700 muslimana, dok navodni svedoci iz redova muslimana tvrde da je ubijeno čak 9200 lica¹²⁵.

Braneći, u svakoj prilici i dosledno, ratno rukovodstvo Republike Srpske, profesor Kosta Čavoški tvrdi: „Nesporna je činjenica da je takozvano komandovanje vojskom od strane civilnog šefa države tokom celog rata najviše bilo nominalno i da su visoki oficiri Vojske Republike Srpske bili lojalniji svojim kolegama iz JNA nego dr Radovanu Karadžiću. To se na kraju očitovalo u odbijanju 17 generala, dakle svih generala Vojske Republike Srpske, da prihvate inače legitiman dekret dr Radovana Karadžića o smenjivanju generala Ratka Mladića. Meni se prigovorilo, posle objavljivanja knjige iz 1997, da navodno pravim aluziju da su za događaje oko Srebrenice odgovorni neki drugi ljudi a ne doktor Radovan Karadžić. To nije bila moja aluzija, nego samo citat mišljenja sudije Fuada Rijada prilikom potvrđivanja druge optužnice protiv doktora Radovana Karadžića i generala Ratka Mladića povodom zbivanja oko Srebrenice.

Tom prilikom je sudija Rijad u svojoj odluci nedvosmisleno rekao: ‘Vredno je pomena da, na osnovu iskaza svedoka, postaje očito da nisu samo srpski vojnici iz Bosne nego i vojnici iz Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bili prisutni tokom zauzimanja Srebrenice. Ovi vojnici su se lako razlikovali po svom jasno obeleženom izgledu, osobenim uniformama i korišćenju srpskih dijalekata. Delovi Jugoslovenske narodne armije – (JNA), uključujući Novosadski i Užički korpus, kao i neregularne trupe lojalne Arkanu, videli su brojni svedoci u samoj Srebrenici i u njenoj okolini! Ove dodatne trupe bile su ili pod komandom osumnjičenih (Ratka Mladića i Radovana Karadžića – to je moja napomena) ili pod kontrolom

125 Kosta Čavoški: „Prećutkivanje i krivotvorenje istine o Srebrenici“, Glas javnosti, 22. decembar 2007.

nekog drugog komandanta'... sudija Rijad je inače rekao sve, sem što nije pomenuo ime tog drugog komandanta koji bi očigledno mogao biti jedino Slobodan Milošević. i zaključio sam da je doktor Radovan Karadžić optužen zato što nije bio dovoljno kooperativan, a Slobodan Milošević se neprestano ucenjuje da bi bio kooperativniji"¹²⁶.

Kao pravni zastupnik 26 funkcionera Republike Srpske, koje je bivši visoki predstavnik Pedi Ešdaun smenio zbog sumnji da pomažu optuženima za ratne zločine, Čavoški je odbijanje tužbe od strane Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu nazvao „pravnim skandalom“. Poput Haškog tribunala, i Evropski sud je okarakterisao kao politički: „... Bio je u velikom iskušenju jer iza visokog predstavnika stoje i Evropska unija i kompletna međunarodna zajednica i nažalost, nije mogao da odoli“¹²⁷.

Kosovsko pitanje

Kosovo je kao tema oduvek zaokupljalo pažnju srpske inteligencije. Već od ustavnih amandmana 1971. i događaja na Pravnom fakultetu, kosovsko pitanje postaje prevashodno političko. Od početka '80-tih, kada događaji u južnoj srpskoj Pokrajini dobijaju na intenzitetu i ozbiljnosti, kod većine srpskih intelektualaca dolazi do nacionalističkog izoštravanja problema koje do današnjih dana dominira, gubeći usput svaku racionalnost na uštrb emotivnih konstrukcija. U odnosu na druge probleme kojima se kritička inteligencija u Jugoslaviji bavila nakon Titove smrti, i za koje su alternative takođe pronađene u formiranju nacionalističkog programa, odnos prema Kosovu i Albancima je oduvek bio prejudiciran samo jednim mogućim rešenjem-potpunom kontrolom nad Pokrajinom. Izuzev retkih slučajeva i pojedinaca, o albanskoj eliti se u Srbiji (mada je to bio slučaj i u Hrvatskoj, BiH i Sloveniji, ali manje) uvek govorilo sa pozicija intelektualne nadmoći i arogantne indiferentnosti. Stoga je Miloševiću i tvorcima velikosrpskog nacionalnog projekta bilo lako da iz srpske istoriografije,

126 NIN, br. 2472, 14. maj 1998.

127 Glas Srpske, 27. oktobar 2007.

umetnosti, filozofije itd. , izdvajaju nebrojeno mnogo činjenica kojima se i danas politički manipuliše, a koje u suštini negiraju pravo i mogućnosti albanskog naroda na nacionalno konstituisanje. Potenciranje istorijskih perioda sukoba, preuveličavanje stradanja Srba, kolektivno optuživanje Albanaca, minimalizovanje ili potpuno ignorisanje temeljnih vrednosti albanskog društva... i danas su prisutni, od svakodnevnog govora ulice do najvažnijih državnih institucija.

Pravni fakultet u Beogradu je još od opisane rasprave 1971. godine pa nadalje, imao važnu ulogu u formulisanju politike i kreiranju zakona usmerenih prema ovoj Pokrajini. Od ukidanja autonomije ustavom iz 1990. (pisac ustava je bio profesor Ratko Marković), preko niza zakona i uredbi kojima je Milošević držao Kosovo pod čvrstom kontrolom sve do 1998, do stručne podrške i profesionalnih angažmana u kosovskim ustanovama i institucijama (pre svega na univerzitetu i u sudstvu), partijski i nacionalno podobni profesori ovog fakulteta su dali značajan doprinos. Kao Miloševićev čovek od velikog poverenja i potpredsednik vlade, Ratko Marković je bio i predsednik delegacije Vlade Srbije za pregovore sa albanskom stranom 1998. godine do kojih nije došlo „krivicom albanske strane“. U velikom autorskom tekstu u kome detaljno objašnjava politički i pravni položaj Pokrajine od Drugog svetskog rata do danas, profesor Marković između ostalog kaže: „Politički vođi Albanaca uvek su stavljali znak jednakosti između autonomije Kosova i nacionalnih prava Albanaca, za njih je kosovsko pitanje bilo uvek isto što i albansko pitanje. Albanci na Kosovu svoj status nisu vezivali za ljudska i građanska prava, nego samo za teritoriju, za stepen autonomije Kosova od Srbije. Njihovo shvatanje je da će ljudska i građanska prava Albanaca biti potpuno ostvarena tek kad Kosovo bude nezavisna albanska država (floskula o ‘građanima Kosova’ i o ‘narodu Kosova’ samo je mimikrija tog osnovnog shvatanja)”¹²⁸.

Nakon završetka bombardovanja, u intervjuu časopisu „Jurist“ univerziteta u Pitsburgu profesor Marković, praktično, priznaje da je Srbija izgubila Kosovo: „Rambuže je bio ultimatum, a ne sporazum. Od samog početka on je bio, i ostao, jednostrani američki diktat državnoj delegaciji Srbije. Imajući u vidu da je u Rambujeu i Parizu naša delegacija još delova-

128 Ratko Marković: “Kosovo se ne može odvojiti”, www.srpskapolitika.com/politicke_analize

la manje ili više po svojoj slobodnoj volji, mi to nismo potpisali. Međutim, sada smo kao ranjena osoba koja pristaje na amputaciju ruke ili noge da bi spasla život i stoga smo dali pristanak na amputaciju Kosova da bismo spasili sopstvenu državu i narod. Jasno je šta se dogodilo. S ovakvim mirovnim sporazumom o Kosovu Srbija je lišena Kosova, istorijske kolevke srpske državnosti... Formalno, Kosovo će biti corpus separatum u teritorijalnom okviru Srbije, a zapravo će biti posebna država bez nekih spoljnih obeležja državnosti, iako to ništa ne znači. Na taj način će se samo održavati fikcija teritorijalnog integriteta Srbije¹²⁹. Dalje on upozorava da je: „Cilj uprave koju je nad Kosovom uspostavio NATO i nije da se uspostavi koegzistencija različitih etničkih grupa, nego da se sprovede etničko čišćenje nad nealbanskim stanovništvom. Učinivši Kosovo etnički još čistijim nego što je i sama država Albanija, NATO će lako moći da napravi i sledeći 'logičan' korak – da proglasi spajanje dve albanske države u jednu“¹³⁰.

Profesor Kosta Čavoški jedan je od najvatrenijih zagovarača tvrde i beskompromisne politike prema Kosovu: „Mi nismo u stanju da silom odbranimo Kosovo i Metohiju, jer nam je vojska obogaljena i razoružana. To rade oni koji hoće da nam otmu KiM i stvore drugu albansku državu, ali mi ne trebamo učestvovati u pregovorima koji služe za stvaranje te države na našem nacionalnom i državnom tlu i moramo staviti svima do znanja da ono što je silom oteto, pre ili kasnije će silom biti vraćeno“¹³¹.

U svojim nastupima oštro kritikuje demokratske vlasti zbog „tolerisanja stvaranja države na Kosmetu“, pozivanja srpskog naroda na izборе „čime se daje legitimnost tzv. paralelnim institucijama“, razoružavanja vojske, prihvatanja međunarodnog posredovanja, polemika oko predloga za podelu Kosmeta (što bi bila „veleizdaja“) i sl¹³². „Pored jezika i istorijskog porekla samo su još dve bitne odrednice srpskog nacionalnog identi-

129 www.jurist.law.pitt.edu; 07. jul 1999.

130 Isto

131 Tribina „Ne damo Kosovo i Metohiju“, Pravni Fakultet u Beogradu, 01. mart 2007; www.nomokanon.org.yu

132 Ovo su vrlo često ponavljani stavovi prof. Čavoškog. Videti npr. tribinu „Srpsko pitanje na Kosovu i Metohiji“ održanu 08. decembra 2004. na Pravnom fakultetu u Beogradu; www.nomokanon.org.yu

teta-Svetosavlje i Kosovski mit i zavet, koji se ogleda u besmrtnoj izreci našega epa 'zemaljsko je za malena carstvo a nebesko uvijek i doveka'"¹³³.

Prof. Mirjana Stefanovski takođe se oslanja na pravoslavno-nacionalni romantizam: „Duša države je nevidljiva snaga što državu čuva i omogućuje joj nepromenljivost. To je duboko jedinstvo koje ostvaruje moralnu vezu društva, onaj unutrašnji sklad koji čvrsto tvori naciju i predstavlja temeljno načelo države, sila koja narod čini jedinstvenim moralnim bićem, u neprekinutom sledu naraštaja. Država očuvana u mislima i srcima može opstati u vekovnom robovanju, i traje opstajući sve dok je moralna celina prožeta jednom dužnošću, sve dokle savest i ideali ne budu pokopani i dok joj je moralno biće očuvano“¹³⁴.

Iako navedeni citati govore sami za sebe i ne zaslužuju nikakav komentar, činjenica da se radi o profesorima koji imaju veliki uticaj i neposredno utiču na formiranje i obrazovanje generacija mladih akademskih stručnjaka, alarmantna je i zabrinjavajuća. Činjenica da na sve što se dešava godinama unazad na Pravnom fakultetu u Beogradu (ali i na drugim visokoškolskim ustanovama u Srbiji) niko ne obraća pažnju, a kamoli reaguje, što se dramatično odražava na kvalitet obrazovanja budućih generacija.

Demokratske promene

Demokratske promene 2000. godine samo su na trenutak zaustavile i zabrinule nosioce ideje o „nebeskoj Srbiji“, Srbiji sa granicama „Karlobag-Virovitica-Ogulin“, o Nemanjićkoj, Svetosavskoj, Lazarevoj, Karađorđevoj, Dražinoj... Srbiji. Nova DOS-ova vlast, uprkos dvotrećinskoj parlamentarnoj većini, kao i vladi novoizabranog premijera – reformatora Zorana Đinđića samo je na početku svog mandata delovala jedinstveno, a onda su se vrlo brzo pokazale sve njene pukotine i slabosti. DOS se podelio na dva bloka: reformski i antireformski.

133 Tribina „Ne damo Kosovo i Metohiju“, Pravni Fakultet u Beogradu, 01. mart 2007; www.nomokanon.org.yu

134 Isto

Nakon izručenja Miloševića Haškom tribunalu i definitivnog razlaza na relaciji Đinđić – Koštunica, nacionalisti optužuju Đinđića i deo DOS-a koji je ostao uz premijera, za nezakonito – protivpravno izručenje Miloševića. Na ruku im ide i sporo provođenje reformi, nemogućnost da se kroz pravosuđe utvrdi odgovornost i kazne nosioci prethodnog režima, blokiranje rada parlamenta, niz novih afera i ubistava, te samim tim i sve veće nezadovoljstvo kod građana. Bez sprovođenja lustracije, sa skoro nedirnutim kadrovima Miloševićevog režima, nije se moglo dalje. U zemlji je stvorena atmosfera nesigurnosti, a preko medija je premijer Đinđić satanizovan kao ni jedan političar u Srbiji pre njega. Uboistvom premijera zaustavljene su sve suštinske reforme, pa i irad na novom Ustavu. Ustav Srbije koji je spremala Ustavna komisija na čijem čelu je bio dr Vladan Batić, imao je za cilj da formalizuje nastale državne promene, ali u isto vreme da stvori i pravni okvir za izmenu velikog broja zakona, bez kojih se nije moglo dalje u procesu reformi.

Na samom početku Ustavna komisija je naišla na niz skoro nepremostivih teškoća, koje su dolazile od strane nacionalističkih stranaka u parlamentu; tako su predstavnici radikala odbili učešće u radu, dok su socijalisti, Koštuničina demokratska stranka i Stranka srpskog jedinstva, vršili neprekidnu opstrukciju. Rad Ustavne komisije bio je sve vreme pod lupom javnosti, stranaka, institucija, crkve i pojedinaca, i već na samom startu je pokazao suštinsku podeljenost i dubinu protivurečnosti u Srbiji. Od preambule kojom je trebalo da se definiše građanski ili nacionalni koncept Srbije (Srbija je država svih njenih građana, ili je Srbija država srpskog naroda i svih drugih-sa ili bez nabrojanja ostalih naroda), pa preko teritorijalne organizacije države (u kojoj su takođe bile jasno podeljene dve struje-nacionalna, koja je bila za centralistički koncipiranu državu i reformistička, koja se zalagala za koncept decentralizacije Srbije i njene regionalizacije), pa sve do odeljka o ljudskim pravima, sve više se videla nepremostiva razlika između dva jasno ocrtana koncepta-tvrđog nacionalnog i reformističkog. Omiljena Miloševićeva retorika ('strani plaćenici', 'separatisti', 'razbijači Srbije' itd.) ponovo je bila na delu, sa posebnim akcentom na zagovornike decentralizacije.

Raspisivanjem vanrednih parlamentarnih izbora za decembar 2003. stavljena je tačka na uveliko urađen nacrt ustava, a naredni ustavopisci ga nisu ni pogledali. Nakon pune tri godine, dugočekivani Ustav Srbije je konačno usvojen i potvrđen od strane građana na vrlo sumnjivom, dvodnevno organizovanom referendumu. Već preambula krajnje spornog, nedemokratski donetog Ustava, nesumnjivo ukazuje na nameru i ideološku opredeljenost njegovih kreatora i političkih nalogodavaca: „Polazeći od državne tradicije srpskog naroda i ravnopravnosti svih građana i etničkih zajednica u Srbiji, polazeći i od toga da je Pokrajina Kosovo i Metohija sastavni deo teritorije Srbije, da ima položaj suštinske autonomije u okviru suverene države Srbije i da iz takvog položaja Pokrajine Kosovo i Metohija slede ustavne obaveze svih državnih organa da zastupaju i štite državne interese Srbije na Kosovu i Metohiji u svim unutrašnjim i spoljnim političkim odnosima, građani Srbije donose Ustav... “

Nešto ranije, 2002. godine, profesor Kosta Čavoški je o ustavnim promenama i zalaganju Vojvodine da se donese Osnovni zakon pisao: „Ako se već može razumeti, mada se ne može i opravdati, što među tzv. Dukljanskim Crnogorcima naklonjenim katoličanstvu i hrvatstvu, a protiv pravoslavlja i srpstva, ima i onih koji su potpuno ravnodušni prema KOSMET-u, veoma nam teško pada saznanje da i među Srbima u Srbiji ima onih koji nimalo ne haju za sudbinu KOSMET-a. To se najpre zapaža među onima u Novom Sadu i Beogradu koji bi da baš u ovom času bitno promene ustavni status Vojvodine... vojvođanski autonomaši hoće, uz nevoljni pristanak Đinđićevih Dosmanlija da radikalno promene ustavni status Vojvodine i naprave od nje državu u državi, a da ih pri tom nije nimalo briga šta će biti sa KOSMET-om i da li će on uopšte biti u sastavu Srbije i SR Jugoslavije“¹³⁵.

Profesor Saša Bovan, pet godina kasnije, takođe zabrinut za problem Kosova, analizira istorijske, političke i socijalne uzroke „patoloških pojava“ u srpskom društvu, oličenih u delovanju pojedinih stranaka (LDP, LSV...), nevladinih organizacija i nekih medija: „ Na žalost, danas u Srbiji postoji snažan i izuzetno dobro organizovan antidemokratski i antisrpski front neokomunističke provenijencije, koji svoje pravo lice pokazuje izme-

135 Kosta Čavoški: "Vojvodina-država nacionalnih manjina", Novi Sad, 2002. godine, Srpski narodni pokret "Svetozar Miletić"

đu ostalog i u odnosu na kosovski problem. Bermudski trougao ovog političkog bloka čine pojedine političke partije organizovane oko LDP, deo nevladinog sektora na čelu sa Fondom za humanitarno pravo (pored njih Jukom, Helsinški odbor za ljudska prava, Centar za kulturnu dekontaminaciju, Žene u crnom, itd.), kao i medijski blok na čelu sa TV B92... S obzirom na jednostranost u stavovima, demagogiju i najbeskrupulozniju i agresivnu propagandu, delovanje ovog fronta žarište je najgorih, prvo – antidemokratskih, i drugo – antisrpskih tendencija.... Zato je opravdano pitanje šta je socijalni izvor političkih projekata unutar srpskog političkog korpusa koji su, ne samo anacionalni, nego radikalno antidemokratski i antisrpski. Ove projekte i političke snage označili smo radikalno antidemokratskim jer je njihova politička strategija utemeljena na naglašeno demagoškim i ekstremističkim principima političkog delovanja, nezavisno od ideja koje zastupaju. Ono što ih čini radikalno antisrpskim nije toliko odsustvo nacionalnog programa ili zalaganje za nezavisnost Kosova i Metohije, koliko to što je njihova argumentacija za takve opcije frapantno jednostrana i vrlo često zasnovana na falsifikatima, notornim lažima i nelogičnim obrazloženjima, sa elementima čiste i agresivne antisrpske propagande koju čak ne nalazimo ni u albanskom političko-intelektualnom korpusu, kada se objašnjavaju srpsko-albanski odnosi... bizarni politički savez o kome je reč regrutuje se iz dela nevladinog i medijskog sektora koji je formiran iz inostranstva i koji se otvoreno finansira od strane političkih krugova okupljenih oko lobija kosovskih Albanaca (na primer Dž. Soroša, kao većinskog vlasnika TV B92).

Njihovo delovanje može se bez dvoumljenja kategorisati kao specijalni propagandni rat protiv sopstvenog naroda i države. Međutim, zbog strane podrške gotovo su nedodirljivi, osim kada povremeno unutar njih ne dođe do sukoba oko distribucije sredstava, moći ili ličnog prestiža... Vezivno tkivo ovog ideološko-propagandnog saveza zasniva se na organizacionoj strukturi nekadašnje udružene opozicije protiv Miloševićeve vladavine i snažnoj medijskoj podršci i logistici sklonih im sredstava informisanja. Način političkog organizovanja i delovanja daje im karakteristike verske ili političke sekte, a ne uobičajene političke stranke. Čelnici ovog saveza, pre svega Č. Jovanović i N. Čanak imaju snažne veze sa kriminalnim

podzemljem što pojačava patologiju i opskurnost ove družine... Ono što je nesporno jeste njihov ekstremizam koji ide do ostrašćenosti i pogromaštva, netolerancija prema svima koji drugačije misle i demagogija koja dobija obrise permanentnog propagandnog rata prema političkim protivnicima. Najveća drskost i bezobrazluk ovih građanskih talibana je u tome što se navodno bore protiv raznih oblika ekstremizma (konzervativizma, klerikalizma, nacionalizma i šovinizma), pri čemu je ekstremizam, koji dobija obrise jedne fašoidne ideologije, najviše izražen upravo u njihovom političkom delovanju¹³⁶.

Navedeni citati, i uopšte, javni nastupi eksponiranih profesora Pravnog fakulteta samo su jedan vid njihovog delovanja. Mnogo opasniji i ozbiljniji problem predstavljaju njihovi udžbenici, kao i ostala literatura na koju upućuju studente. Prema pisanju lista *Vreme*¹³⁷, mnogi udžbenici i korisna literatura iz oblasti međunarodnog prava delo su autora koji imaju izrazito negativne stavove prema Haškom tribunalu, najveći broj fusnota upućuje na dela objavljena pre 30 i više godina, nema novijih dokumenata, primera iz prakse međunarodnih institucija i sudova... Nije teško zamisliti kako izgledaju predavanja i vežbe koje drže ovi profesori, kao ni obavezno znanje koje studenti moraju da pokažu da bi kod njih položili ispit. Sve i da su dijametralno suprotnih stavova i razmišljanja od svojih profesora, ostaje pitanje sa kakvim će znanjem izaći sa fakulteta? To se pitanje, naravno, ne odnosi na one koji npr. uživaju u tribinama „Nomokanona“; oni će, sasvim sigurno, u ovakvoj društvenoj atmosferi lako pronaći angažman za budućnost. Što se tiče profesora, članova „antihaškog lobija“, oni su i do sada uspešno izbegli bilo kakvu odgovornost za svoje delovanje.

136 Saša Bovan: "Pseudograđanski ekstremizam u svetlu srpske političke tradicije",

Nova srpska politička misao, 12. decembar 2007; www.nspm.org

137 *Vreme* br. 645, 15. maj 2003.

Branitelji ljudskih prava kao eksponenti Zapada

U zemljama koje još uvek ne prihvataju koncept ljudskih prava kao dosti-
gnuće savremenog sveta, postoji veliki otpor prema braniteljima ljudskih
prava i to, pre svega, državnih institucija i medija. Svaka ozbiljnija kritika
institucija koja krši ljudska prava doživljava se kao akcija „unutrašnjih ne-
pprijatelja“ i takve organizacije i pojedinci gotovo obavezno prolaze kroz
medijsku torturu, a često i ozbiljnije represivne mere.

Srbija spada u zemlje koja se organizovano i sistematski bavi demoni-
zacijom branitelja ljudskih prava, posebno od dolaska Vojislava Koštunice
za premijera. Veoma često ove grupe i pojedinci se tretiraju kao jedina pra-
va opozicija režimu. Od 2003. godine kada je Vojislav Koštunica postao
premijer Srbije, zabeležena su brojna kršenja i intimidacija ove grupaci-
je. To je u skladu sa konceptom društva koji promoviše Vojislav Koštunica.
Upadljivo je njegovo negiranje humanističkih ideala savremenog sveta i
vraćanje na koncept devetnaestovekovne etničke države što po definici-
ji podrazumeva negiranje manjinskih prava. Posledično državnu politiku
karakteriše veoma negativan stav prema manjinama. U poslednje dve go-
dine na delu bio je pokušaj primene Putinovog scenarija diskreditacije i
zabrane NVO u čemu se nije sasvim uspelo. Međutim, vlada je bila mnogo
uspešnija u marginalizaciji „nepoželjnih“ i promovisanju sebi naklonjenih
nevladinih organizacija. Pri tome je u velikoj meri pridobila i EU i ostale
donatore u kvalifikovanju ovih organizacije kao „ekstremnih i radikalnih“,
te u suštini odgovornih za radikalizaciju Srbije.

Kao podršku braniteljima ljudskih prava, EU je njihovu odbranu sta-
vila na prioritetno mesto u spoljnim odnosima sa takvim zemljama. Za to
je čak napravila i Uputstva koja daju praktične sugestije za unapređenje EU
akcije kada je reč poštovanju ljudskih prava i branitelja.

Operativni paragraf 1 „UN Deklaracije na pravo i odgovornost poje-
dinaca, grupa i organa društva koji promovišu univerzalno priznata ljud-
ska prava i fundamentalne slobode“ glasi: Svako ima pravo, individualno ili

udruženo da promoviše i da stremi zaštiti i realizaciji ljudskih prava i fundamentalnih sloboda na nacionalnom i međunarodnom nivou“. Aktivnosti branitelja ljudskih prava obuhvataju: dokumentovanje kršenje ljudskih prava, pomoć žrtvama čija su prava kršena kroz pravnu, psihološku, medicinsku i drugu vrstu pomoći; zatim borba protiv kulture nekažnjivosti koja prikriva sistematsko i stalno kršenje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda.

Savet UN za ljudska prava je u svom izveštaju o Srbiji i Kosovu ukazao na ovaj problem. Specijalni izaslanik izražava zabrinutost zbog neprijateljskog okruženja za branitelje, pogotovo za one koji se bave tranzicionom pravdom i manjinskim pravima i koji su permanentno na meti napada, uglavnom u medijima, gde se prikazuju kao narodni neprijatelji. Vlasti bi morale da preduzmu konkretne korake u pravcu obezbeđivanja političkog uvažavanja i legitimnosti za branitelje ljudskih prava i njihov rad. ¹³⁸

Tri su najznačajnija pitanja na kojima se prelama negativan odnos prema braniteljima ljudskih prava: Kosovo, manjine i suočavanje sa prošlošću. Osim negativne reakcije države, važne su i reakcije ekstremno desničarskih grupa koje uglavnom uživaju otvorenu ili skrivenu podršku države. To se vidi i po tome što većina njih nikada (ili gotovo nikada) nije odgovarala za svoje šovinističke postupke.

Demonizacija NVO se obavlja preko 'istaknutih' javnih ličnosti koje su bile angažovane na realizaciji i definisanju srpskog nacionalnog projekta krajem XX veka. Najagilnija među njma je profesor Smilja Avramov, koja je i autor knjige „Alternativni model svetske zajednice – Civilno društvo i nevladin sektor“. U toj knjizi koja je dobila široki publicitet u medijima konstatuje se da je „uključenje NVO u ideologiju globalizacije za SAD dopunska poluga u sprovođenju politike i oni ih „pošteno i otvoreno plaćaju“. ¹³⁹ Najveći 'greh' NVO je što ukazuje na zločine koje je srpska strana počinila u toku rata i što najveću odgovornost stavljaju na Srbiju. Pitanje interpretacije nedavne prošlosti monopolisala je akademska elita koja je učestvovala u profilisanju srpskog nacionalnog programa. Prof. Smilja Avramov je autoritativni tumač srpskog nacionalizma odnosno nacional-

138 A/HRC/7/28/Add. 3, 29 February 2008.

139 Pravda, 28–29. april 2007.

nih interesa. Organizacije koje ukazuju na odgovornost identifikuju se sa Vatikanom i onim zemljama koje su, po njima, razbile Jugoslaviju. Tako na tezu Helsinškog odbora da je JNA imala važnu ulogu u rušenju Jugoslavije, ona kaže da „Biserko (Helsinški odbor) nije originalna, jer je izvorno tu ideju, da je srpski nacionalizam, uz pomoć JNA, razorio Jugoslaviju, razradio Vatikan u leto 1991. da bi se opravdala secesija Slovenije i Hrvatske.“

140

Kada je reč o presudi Međunarodnog suda pravde, koja je, u Beogradu dočekana sa trijumfom, jer je time potvrđena beogradska teza da „Srbija nije bila u ratu“, mediji su relativno malo ili gotovo nikako o toj temi tražili mišljenje od predstavnika ozloglašanih NVO. S obzirom da su te organizacije davale komentare za bosanske i hrvatske medije, mediji su, mada ne glasno, ipak optužili da, bez obzira na presudu Međunarodnog suda pravde, deo NVO predvođen Natašom Kandić tvrdi da je Srbija odgovorna za genocid u Srebrenici. Navodi se da su presudom „škorpcionima“ za ubistvo šest srebreničkih muslimana zadovoljni u Evropskoj uniji, pa čak, verovali ili ne, i u Hrvatskoj, ali ne i u Srbiji! Neke ovdašnje nevladine organizacije, poput Fonda za humanitarno pravo, koje nikako da se pomiri sa činjenicom da je Međunarodni sud pravde u Strazburu Srbiju oslobodio odgovornosti za genocid u Srebrenici, smatraju da je presuda sramna. Posebno su ogorčeni time što Sud za ratne zločine u Beogradu, navodno, ne samo da nije dovoljno kaznio počinioce zločina (iako su izrečene maksimalne kazne), već nije utvrdio umešanost i odgovornost Srbije kao države za ubistvo šestorice srebreničkih mladića, a time i za genocid u Srebrenici“. ¹⁴¹

NVO se u medijima tretiraju kao sekte koje nikoga ne predstavljaju. U suštini NVO se tretiraju kao političke partije koje nisu prošle izbornu proceduru. Kaže se da „samo jedan odsto stanovnika učestvuje u radu NVO“ ali da niko postavlja ključno pitanje „koga zapravo predstavljaju te organizacije i u čije ime postavljaju zahteve, ultimatumе, žašto toliko zagađuju i razaraju medijski i uopšte javni život“. ¹⁴²

140 Pravda, 30. april 2007.

141 Kurir, april, 2007.

142 Pravda, 4. maj 2007.

Medijske kampanje takođe pokazuju da ne postoji znanje o tome šta je uloga civilnog društva, i posebno NVO koje se bave ljudskim pravima. O njima se govori pežorativno i uglavnom kao o izdajničkim organizacijama koje na videlo iznose 'prljavi veš'. Kaže se da su "NVO kao NLO – neidentifikovani leteći objekti jer se ne zna čemu služe i zašto nas ispitivački posmatraju razrogačenim okicama. Kao da ispituju da li još ima života u ovim ljudima i šta će nam život ako ne priznamo krivicu." ¹⁴³

Najviše smeta ukazivanje na pojave kršenja ljudskih prava i odgovornost za ratne zločine. Ipak postoji svest da te organizacije uživaju podršku i poštovanje svetu, pa se onda cinično plasiraju teze kako su te organizacije preuzele vlast u Srbiji. One „drže konferencije za štampu, vode politiku, odlučuju šta je dobro a šta ne, zovu strance da nas istuku kad nismo dobri... Ne sme niko da ih kritikuje, taj je protiv demokratije i govori govorom mržnje.... Sebe predstavljaju kao „vizionarske organizacije“. U „mraku u kojem se nalazimo“ tu su da nam „otvore oči“. Da progledamo... Pomažu nam da se „oslobodimo od ratnih trauma i diktature“ kako bi se „uspostavio krajnji mir, demokratija, saradnja i pomirenje u Srbiji i među našim susedima – državama i narodima u regionu“. Da bismo sve to mogli treba da se pogledamo u oči i da priznamo istinu, odnosno našu krivicu. Da prihvatimo da nas sustignu „opravdane kazne“ i da se lustriramo. Angažovani su na izradi zakona o lustraciji. ". U tim „grupama za pritisak“ u medijima se izdvajaju četiri organizacije: Fond za humanitarno pravo, Helsinški odbor za ljudska prava, Komitet pravnika za ljudska prava, Centar za kulturnu dekontaminaciju. Odavno su na sebe skrenule posebnu pažnju još dve: Žene u crnom i Centar za antiratnu akciju. Pomenute NVO uvek učestuju u sinhronizovanim akcijama kako bi se pred Haškim tribunalom, tim političkim sudom, svalila krivica na Srbiju za razbijanje SFRJ, ratove i zločine. ¹⁴⁴

Radomir Smiljanić, književnik i osnivač „Akademije Ivo Andrić“, povodom delovanja navedenih organizacija, kaže da je velika podudarnost između suštinskih stavova za koje se zalažu čelnice ovih humanitarnih

143 Glas javnosti, 6. maj 2007.

144 Pravda, 28–29. april 2007.

organizacija u velikoj meri sa idejama koje je imao Hitler: „Te četiri dame, četiri jahačice apokalipse, Kandićeva, Biserko, Vučo i Pavićevićka, donose srpskom narodu, kako se kaže u Bibliji, ono što četiri jahača donose: rat, glad, kugu i smrt. To je njihov ideal koji žele da nametnu srpskom narodu.“¹⁴⁵

Kako ove organizacije nemaju podršku države, one se uglavnom finansiraju preko međunarodnih fondacija koje su i same demonizirane kroz medije. Najosporavanija ličnost je svakako Đerđ Soros koji je među prvim, već devedesetih, počeo da finansira civilno društvo u postkomunističkim zemljama. Za njega se kaže da „predstavlja značajnog kreatora političko, pravne, privredno-finansijske, kulturne, medijsko-informativne slike društva. Na tom putu nastoji da istisne crkvu, jezik, pismo, istoriju, nacionalizam (...) Svoji mrežu uticaja izgradio je još tokom devedesetih godina preko *Fonda za otvoreno društvo*, *Fonda za humanitarno pravo*, *Helsinškog odbora*, *Beogradskog kruga*, *Evropskog pokreta*; *Centra za anti-ratnu akciju*, NUNS, ANEM, OTPOR“. Sve vodeće nevladine organizacije se, između ostalog, vide i kao istureno odeljenje Rotšilda (uglavnom se pominju fondacije na čijem čelu se nalaze Jevreji), koje su zadužene „ne samo da ostvare što veći politički uticaj, već i za psihološko oblikovanje nacije. Putem permanentnog imputiranja genocidnosti, zločinačke naravi i kolektivne krivice, ove fantomske organizacije žela da stvore strah i sramotu u narodu, koji treba da se materjalizuje u vidu indiferentnosti prema komandanju zemje, rasrbljavanju ili bolje rečeno, kolonizaciji.“¹⁴⁶

NVO se imputira da rade za obaveštajne službe, da su bolje opremljene od mnogih vladinih institucija, da su malobrojne ali finansijski moćne, te da pripremaju teren za realizaciju stvarnih ekonomskih, političkih i geostrateških interesa zapadnih vlada. Na njihovoj meti su Crkva (opstruisano je uvođenje veronauke) i Vojska, koje NVO pokušava da pod izgovorom „civilne“ dezorganizuje, i tako, nakon preuzimanja političkih, finansijskih i medijskih poluga, jedan narod liši svake moguće samoodbrane. Uvek se ističe da su zaposleni u nevladinim organizacijama, političkim strankama,

145 Pravda, 5. april 2007.

146 Ogljedalo, 20. jun 2007.

privrednim komorama, esnafskim udruženjima, sindikatima, inicijativama građana i sličnim udruženjima – najbolje plaćeni u Srbiji¹⁴⁷.

Međunarodne nevladine organizacije koje na bilo koji način kritikuju ili izveštavaju o stanju u pojedinim oblastima u Srbiji, takođe su demonizovane i diskvalifikovane u javnosti. Takođe izvštaj Međunarodne organizacije za zaštitu prava mentalno obolelih osoba (MDRI) dočekan na nož, jer je u svet „poslala stravične fotografije dece vezane za krevete u ustanovama socijalne zaštite širom Srbije i niz teških optužbi na račun naše zemlje o lečenju u specijalizovanim ustanovama, u istraživačkom timu koji je prikupljao podatke o stanju u specijalizovanim ustanovama u našoj zemlji koristili su usluge i članova Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji.“¹⁴⁸

I srpska javnost je reagovala na ovaj izveštaj. Mnogi pozitivno, jer su mnogi roditelji, ali i zatposleni u tim institucijama svedočili da je stanje još gore. Očigledno je da vlada nije očekivala da će na videlo izaći podaci o stanju za koji ona sama nije odgovorna jer se radi o nasleđu od dve decenije i opštoj zapuštenosti tih institucija. Zato i čudi njihova histerija u vezi sa tim izveštajem. Pojedini predstavnici vlade su oštro reagovali na ovaj izveštaj optužujući MDRI da je to dodatno diskreditovanje Srbije u trenutku kada se rešava status Kosova. Mediji su su isticali da je taj izveštaj uz „svesrdnu pomoć Helsinškog odbora Sonje Biserko, Srbiju i njeno najviše rukovodstvo optužio za „mučenje i izivljavanje“ nad hendikepiranim osobama. Ni kriva ni dužna, ova deca su postala oruđa u rukama bestidnih aveti kojima su nemoral i beščašće najbliži prijatelji.“

Izvesni Vlada Sindelić je tim povodom izjavio da je taj Izveštaj u suštini rekao da su „Srbi genetski zločinci! Oni, kao i Hitler, hendikepirane trpaju u logore, a samo ih budno oko „Velikog brata“ sprečava da ih ubijaju gasom!“, tako bi glasio izveštaj novog Gestapoa „Kraljevstva Hazara“, odeljak za Balkan, kad bi to moglo da se „proguta“. Ovako, raport „Mentalne policije“ za Srbiju izgleda nešto sofisticiranije, ali ne i istinitije!¹⁴⁹

147 Politika, 31. maj 2007.

148 Politika, 24. septembar 2007.

149 Glas javnosti, 28. novembar 2007.

Reakcije na nezavisnost Kosova bile su dobro pripremljene, posebno onaj destruktivni deo. Danima pre proglašenja nezavisnosti mediji su pokušali da određene NVO stave u fokus. Proglašenje nezavisnosti pratila je „spontana“ erupcija nasilja na ulicama Beograda, kada je grupa od nekoliko stotina uglavnom mladih ljudi, navodno navijača različitih fudbalskih klubova i članova klerofašističkih i nacionalističkih organizacija, blokirala ulice Beograda, kamenovala i pokušala da zapali zgrade ambasade SAD, Hrvatske, Slovenije, Nemačke, Belgije, Turske i nanela znatnu štetu. Jedan od govornika i učesnika protesta 21. februara, filmski režiser Emir Kusturica izazivao je bes okupljenih prema političkim neistomišljenicima, braniocima ljudskih prava i nezavisnim medijima. Pred gomilom od 250.000 ljudi pitao je: “Gde su večeras domaći miševi koji lažu za platu da smo niko i ništa i koji za male pare tvrde da naše vrednosti nisu u temelju civilizacije? Gde su oni koji se rugaju kosovskom mitu i pretpostavljaju mu holivudski. Znam – u mišjim rupama su!”¹⁵⁰

Počinjeno je niz verbalnih i fizičkih napada na predstavnike organizacija koje se bore za zaštitu ljudskih prava i demokratiju, neposredno po proglašenju nezavisnosti Kosova 17. februara 2008. Tako je 20. februara napadnuta i nevladina organizacija Lingua iz Kraljeva, organizacije koja se tokom proteklih deset godina bavila i pružanjem pomoći Srbima izbeglim sa Kosova. Kancelarije ove nevladine organizacije su tokom napada u potpunosti uništene.

Nakon što se saznalo da je Nataša Kandić otišla na proglašenje nezavisnosti u Prištinu, počeo je medijski linč, koji je trajao nekoliko dana. Pod naslovom „Kandićeva na šiptarskoj proslavi“, *Kurir* konstatuje „Predsednica Fonda za humanitarno pravo Nataša Kandić definitivno je pokazala svoje pravo lice – osvedočenog srbomrsca! Kako prenosi sagovornik *Kurira* iz Prištine, Kandićeva je bila počasni gost u kosovskoj Skupštini na jučerašnjem proglašenju nezavisnosti, i to na poziv kosovskog premijera Hašima Tačija!“¹⁵¹ 22. februara 2008, zbog podgrevanja mržnje prema grupacijama i nevladinim organizacijama, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Helsinški odbor za ljudska prava i druge NVO dobile su telefonske pretnje,

150 Politika, 22. februar 2008.

151 Kurir, 18. februar 2008.

o čemu je obaveštena policija. Ove organizacije dobile su posebnu zaštitu, a inspektori su u više navrata dolazili u kancelarije tih NVO.

Na web sajtu Srpske radikalne stranke, na forumu pod naslovom "Demolirano sedište LDP-a" između ostalih postavljen je i sledeći komentar "Veran Matić i one četiri babe treba da zapamte 'nezavisnost' Kosova!". Slične poruke mogu se naći i na internet portalu *Facebook*, gde je formirana grupa "Proterati Natašu Kandić iz Srbije", kao reakcija na prisustvo Nataše Kandić u parlamentu Kosova 17. februara: "Ženu definitivno treba proglasiti za državnog neprijatelja, takođe i one dve preostale kučke (mislili se na Biljanu Kovačević Vučo i Sonju Biserko), tako da bi trebalo veštice spaliti javno, mislim da bi hajka na veštice mogla početi!!!!", "A šta ćemo sa preostala dva skota, onom Biserko i Vučo? Da se ja pitam, malo benzina i jedna šibica rešavaju problem!!! Taj trio fantastiko će i onako pre ili kasnije goreti u paklu!!!".

Još jedna grupa je oformljena na *Facebook*-u pod nazivom "Spaliti B92", gde se ovaj medij definiše kao "Najgora izdajnička televizija u Srbiji, na čelu sa američkim đubretom Veranom Matićem! Grupa koja okuplja sve antisrbe kao što su: Čeda Jovanović, Nataša Kandić, Sonja Biserko i drugi...".

U izjavi datoj medijima 27. februara 2008, ministar Velimir Ilić je, na pitanje da li su osobe koje drukčije misle bezbedne u Srbiji, rekao: "Ne možemo da branimo ljude koji idu i vode akciju da Kosovo nije naše, da ih ne pretuče neko ko je došao sa Kosova". Izjava je ocenjena od mnogih kao otvoreni poziv na nasilje. Bora Đorđević, popularni rok pevač, poznat po svojim ekstremno "patriotskim" pogledima, u redovnoj kolumni u *Politici* od 27. februara je napisao: "Ono malo izdajničkih restlova koje su kupili parama ili obećanjima zavuklo se u mišje rupe...prodane duše mogu da mi...".

U brojnim izveštajima, intervjuima, pismima uredništvu i ostalim priložima u nedeljniku NIN, kao i u dnevnim listovima – *Kurir*, *Press*, *Pravda*, *Borba*, *Glas javnosti* i *Večernje Novosti* kao i u radio i tv raspravama na mnogobrojnim stanicama, govor mržnje, pozivi na linč i ostale forme netolerancije postale su opšte mesto.

U članku pod naslovom "Izbeglica" objavljenom u NIN 6. marta 2008. godine, Momo Kapor, poznati pisac i čovek koji je poznat po javnoj odbrani optuženika pred Haškim tribunalom – Radovana Karadžića i Ratka Mladića, izrekao je gomilu rasističkih uvreda na račun kosovskih Albanaca, nazivajući ih, 'nepismenim divljacima', 'poludivljim plemenima', 'nevernicima' itd. On kaže: "U ovom poslednjem slučaju proglašenja nezavisnosti i otcepljenja radi se suštinski o sukobu sa poludivljim plemenima, koja ne poseduju nijedan dokaz da su imala civilizaciju i kulturu, nijedan spomenik, nijedan hram, nijedan stari rukopis, nijednu fresku. Njihove džamije sagrađene su od kamenja koje su izvukli iz ruševina palata naših divnih careva. Od kamenja su samo isklesali rupe za konopce svojih magaraca. To su njihove jedine skulpture u istoriji. Nemaju nijednog pisca, nijednog slikara koji bi svojim značajem prešao njihove nove granice..."¹⁵²,

Dušan Savić, bivša fudbalska zvezda, sada blizak premijeru Koštunici i vrhu Pravoslavne crkve, takođe i član upravnog odbora javnog servisa RTS je u intervjuu *Kuriru* od 8. marta najvećim delom posvećenog civilnom služenju vojnog roka, vređao one koji ne služe vojsku: "Nije za momka od 25 godina, u punoj snazi, da menja pelene babama i dedama u bolnici, da pomera kulise u pozorištima, da raznosi poštu... Kako će tih 200.000 vojničina da brane državu kad nisu ni plastični pištolj uzeli u ruke?" – što predstavlja tešku uvredu u patrijarhalnoj državi kao što je Srbija.

U noći 8. marta ulazna vrata Liberalno demokratske partije u Aranđelovcu su demolirana kao jasan znak nasilja i mržnje protiv ove partije i njene politike.

U "spontanoj" reakciji na Deklaraciju o nezavisnosti Kosova, "anonična" grupa je na severu Vojvodine u Somboru pokrenula bojkot nekoliko pekara u vlasništvu etničkih Albanaca, od kojih su neki već treća generacija stanovnika Sombora. Članovi grupe su blokirali pekare svakog jutra deleći besplatno vekne hleba građanima, s namerom da ih odvrate od kupovine "albanskog" hleba. Rečeno je da su besplatan hleb dobili od srpskih pekara u Somboru. Imajući u vidu blagu reakciju vlasti (izuzev nekoliko individualnih reakcija, nije bilo zvanične osude od strane vlade), pokušaj iniciranja postupka zvanično je bez rezultata: ni protiv koga nije pokrenut

152 NIN, 6. mart 2008.

postupak zbog ove akcije koja neodoljivo podseća na nacističke napade na jevrejske radnje u Nemačkoj davne 1930. godine.

Povodom Međunarodnog dana žena mirovna ženska organizacija *Žene u crnom* je nameravala da organizuje mirovni ženski marš u centru Beograda 8. marta. Bez obzira što je očekivan mali broj učesnika na relativno malom prostoru u centru grada, Ministarstvo unutrašnjih poslova je zabranilo miting s obrazloženjem da se "ugrožava javni red i zdravlje". Miting je održan 15. marta 2008. uz prisustvo policije koja se ponašala korektno.

Nezavisnost Kosova je iskorišćena za opšti obračun sa nekim NVO i LDP. Svetozar Vujačić, advokat, tako tvrdi da je "cela akcija usmerena na ugrožavanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije! Tužilaštvo bi moralo da reaguje po službenoj dužnosti i podigne krivične prijave protiv organizacije i njenih kolovođa. Ovakav slučaj bi svuda u svetu bio dočekan na nož i onemogućen." ¹⁵³Darko Trifunović, predavač na Fakultetu bezbednosti, (na reakcije nekih NVO i LDP) smatra da bi "njihov istup morao biti najstrože sankcionisan. Usledila bi momentalna zabrana delovanja, jer ne možete pozivati na razbijanje zemlje, bilo da ste građanin demokratske, bilo totalitarne zemlje. To je ozbiljno krivično delo i država te organizacije mora da tretira kao organizovana kriminalna udruženja. Podsetiću na samo jedan sličan primer. Kada je pre desetak godina u Americi nekoliko NVO podupiralo secesiju jednog dela Kalifornije prema Meksiku, sa demonstrantima na ulicama se tada razračunala Nacionalna garda, a tim organizacijama je zabranjen rad." ¹⁵⁴

Poseban vid demonizacije ovih NVO i LDP ide preko mreže "slobodnih strelaca" koji cirkulišu po stranim ambasadama, ali i preko zaposlenih u međunarodnim fondacijama i ambasadama. To je posebno bilo aktuelno nakon ubistva premijera Zorana Đinđića. Glavna teza je bila da su te organizacije "radikalne", odnosno "ekstremne" kao radikali (sa kojima vlasti inače koaliraju na svim nivoima). Posebno se koristi argument da su te organizacije nepopularne u javnosti, te da s njima niko neće da radi. To je u velikoj meri uticalo i na politiku donatora.

153 Kurir, 17. februar 2008.

154 Kurir, 17. februar 2008.

Dva pisma koje su dve grupe NVO uputile EU, zahtevajući da se dijalog proširi i na civilno društvo naišlo je na veliki otpor zvaničnika, ali i nekih provladiinih organizacija. Tako je Sonja Liht, direktorka Fonda za političku izuzetnost, osudila inicijativu osam NVO koje su zatražile da EU ne odustaju od pritiska na Srbiju, jer je, po njoj, "to potpuno pogrešno, jer nastavak tvrdih pritisaka može samo da oslabi proevropske snage u našoj zemlji. Takvom inicijativom ustvari se pomaže protivnicima saradnje sa Haškim tribunalom i ulaska Srbije u EU. Ne vidim kako je moglo da dođe do kratkovidog pristupa ovih organizacija. Slušala sam gospodina Mišela Fušea, koji je bio ministar za EU, sigurno nije manji Evropljanin od navedenih NVO, a čovek ima potpuno drugačiji stav prema tome kako Evropa treba da se ponaša prema Srbiji i ovom problemu. Ne verujem da ovo može da baci senku na rad civilnog društva u celini, jer oni koji znaju šta je civilno društvo shvataju da osam organizacija može da predstavlja samo osam organizacija."¹⁵⁵ Međutim, upravo je jedno od dva pismo zahtevalo od EU da se što pre potpiše SAA sa Srbijom kako bi se stvorio neophodan okvir za saradnu. Očito, i „konstruktivni“ zahtevi nailaze na oštre kritike, jer je generalna strategija da se tim organizacijama ne dozvoli pravo glasa.

Poslednji, u nizu primera, je poseta tima Helsinškog opdbora za ljudska prava u srpske enklave na Kosovu. Poseta je imala za cilj, između ostalog, ispitivanje mogućnosti da NVO igraju aktivniju ulogu u rešavanju problema stanovništva enklava i podsticanju pozitivnih procesa u međuetničkom životu na Kosovu. Već prvog dana posete (21. mart 2008) organizovan je incident protiv ove grupe, tako što je grupa mladića na njih bacala jaja, kamenice i grudve snega uz psovke i vikanje "Ustaše", „Fašisti“ i „srpske izdajice“. Kurir je u toku događaja zvao mobilnim telefonom i pitao Sonju Biserko „Čuli smo da vas neće narod“, na šta je ona odgovorila „Ne narod, već DB“. Sutradan je izašao i kratak članak pod naslovom „Gađao ih narod, a ne DB“.¹⁵⁶

155 Press, 6. april 2007.

156 Kurir, 23. mart 2008.

Zaključci i preporuke

Određeni broj NVO vlasti percipiraju kao pravu kritičnu opoziciju i stoga nastoji da ih na svaki način demonizuje i marginalizuje njihov uticaj u društvu. Činjenica da se vode tako reći dnevne kampanje protiv njih govori u prilog da je njihov uticaj velik na šta je ukazalo i jedno istraživanje javnog mnjenja pre dve godine. Nijedan medij nije objavio te rezultate. Politička klasa pokušava da spreči svako kritičko mišljenje i pluralizaciju društva tako šta kao prioritet ističe državno pitanje. Tokom 2007. godine prioritet je imalo Kosovo i u tom smislu sprečavane su sve druge teme od interesa građana. Osim toga, vlasti pokušavaju da određene NVO prikažu u javnosti isključivo kao „strane plaćenike“ i „izdajice“ kako bi se umanjio efekat njihovog rada koji nije mali.

Predstavnici međunarodne zajednice i donatori moraju proveravati informacije koje dobijaju od predstavnika vlasti i drugih „saradnika“ kada su u pitanju ove NVO;

Predstavnici tih NVO su jedini predstavnici društva koji autentično i iskreno podržavaju i zastupaju vrednosni sistem na kojima počiva savremena evropska civilizacija;

EU i druge međunarodne organizacije treba da prošire dijalog i sa ovim organizacijama i da ih promovišu u svoje partnere po pojedinim pitanjima;

Politička alternativa kao unutrašnji neprijatelj

Nakon ostvarenog uspeha na parlamentarnim izborima 21. januara 2007 god. koalicija LDP-GSS-SDU-LSV, na čelu sa Čedomirom Jovanovićem je ušla u skupštinu¹⁵⁷. U javnosti su se tada oformile dve oprečne slike o nje-
noj politici. Za jedne, to je značilo mogućnost plasiranja svih onih tema
neophodnih za izlazak Srbije iz blokade koja je rezultat vodećeg naciona-
lističkog programa. Kao najžešći otpor politici Vojislava Koštunice, na meti
te koalicije bili su tajkuni Miroslav Mišković, zatim promovisanje konstruk-
tivne strategije za Kosovo i tamošnje Srbe, a to je dijalog sa Albancima, i
kao najbitnije pokretanje pitanja odgovornosti za ratne zločine. Sa druge
strane, postoji kohabitacija narodnjačkog bloka i radikala kojima se kao
stranka centra DS postavlja kao manje više pasivan saučesnik (demokrate
su podržale miting “Kosovo je Srbija” 21. februara 2008. pri čemu se Boris
Tadić nije ni pojavio – bio je u poseti Rumuniji, dok su se u Beogradu pa-
lile ambasade “svetskih silnika”.¹⁵⁸ Licemerno je bilo i pozivanje predsed-
nika na prekid nemira, kada su se oni zbog oštre antizapadne kampanje
očekivali, pa i osmišljavali).¹⁵⁹ Ta stranka u vladi nije učinila nijedan kon-

157 Poslaničku grupu čine: Čedomir Jovanović, Nataša Mičić, Žarko

Korać, Vesna Pešić, Vladan Batić, Nenad Milić, Ivan Andrić, Nebojša
Randelović, Milena Stanković, Nenad Prokić i Slobodan Maraš.

158 Govor premijera Koštunice na mitingu demonizira Zapad: “Silnici žele da se
odreknemo srpstva, porekla, Kosova, predaka i istorije”, “Ako priznamo da nismo
Srbi, obećavaju da će nam, kao narodu bez pamćenja i bez porekla, biti bolje”.
To je bio otvoren poziv huliganima da izraze svoj “protest”. Ministar za KiM
Slobodan Samardžić je takođe opravdao incidente koji su se desili te noći.

159 Protest organizovanju mitinga pružila je stranka LDP, naglasivši da Tomislav Nikolić
nema pravo da govori da se miting održava pod zastavom svih parlamentarnih
stranaka, jer ga one nisu ovlatile za to u Skupštini Srbije: “Tomislav Nikolić je
poslednja osoba koja danas ima pravo da govori u ime svih parlamentarnih stranaka,
jer je upravo njegova politika i oduzela pravo Srbiji da upravlja Kosovom”. Takođe se
u saopštenju LDP-a kritikuje i DS: “nastavljač te nerazumne politike, (srpski premijer

kretan potez na hapšenju Karadžića i Mladića kao obavezama koje je Srbija preuzela Dejtonskim sporazumom. Dok je režim pružao lažna obećanja međunarodnoj zajednici da će doći do izručenja preostalih optuženih kako se ne bi prekinuli pregovori o stabilizaciji i pridruživanju, DS nije pravovremeno artikulisao svoj odnos prema Koštunici jer je bilo jasno da njegov cilj nije ulazak u EU, a kamoli ispunjenje uslova za taj ulazak. Ako se mislilo na početku 2007. da će LDP biti "stranka korektiv" DS, u predizbornoj kampanji 2008. pokazalo se da su interesi Tadića u najmanju ruku nedefinisani, i da im je LDP veći neprijatelj od radikala. Čedomir Jovanović je međutim pokazao pravu fleksibilnost nudeći DS mogućnost koalicije, što je naišlo na otpor kod demokrata i obelodanilo interesnu osnovu i karakter njihove ideologije

Oreksrirani napad na ovu stranku izazvan je i podrškom koju ona dobija od nevladinih organizacija i dela inteligencije koje dele iste vrednosti¹⁶⁰. Na udaru su bile i medijska kuća B92 koja se prepoznaje kao bliska LDP, zato što je na istom polu otvorenog govora o temama o kojima se u društvu čuti. Pretnje su eskalirale u danima oko mitinga "Kosovo je Srbija", kada su polupani izlozi na B92 šopu u Beogradu i kada su se na interent forumima pojavile pretnje o paljenju zgrade B92 ili video klipovi u kojima se prikazuje inscenirano streljanje novinara. Isti linč medija sprovodio se protiv radio emisije *Peščanik*, kada je u Arandelovcu izrežiranim upadom prekinuta promocija ove emisije.

Sami napadi su planirani, neki smišljeno, a neki inspirisani, jer imaju već unapred jaku medijsku i režimsku podršku. Tako se u *NIN*-u objašnjava kako postoje dobrovoljci i plaćenici ali "domaći" su, po pravilu, destruktivniji od "stranih". Ovaj obračun sa "izdajnicima" postaje ne samo

.....

Vojslav Koštunica, i njegov pomagač (predsednik Srbije Boris) Tadić, sa svoje strane ugrozili pravo kosovskih Srba da tamo žive". Preuzeto sa sajta www.b92.net

160 Politički savet Liberalno demokratske partije čine: Vesna Pešić, predsednica, Biljana Kovačević-Vučo, Biljana Srbljanović, Bojan Đurić, Dejan Sinadinović, Filip David, Ivan Andrić, Ivan Torov, Jadranka Jelinčić, Jasna Šakota, Latinka Perović, Nenad Prokić, Nikola Samardžić, Olivera Ježina, Petar Luković, Rajko Danilović, Seška Stanojlović, Sonja Biserko, Srbijanka Turajlić, Veljko Đurović, Vera Marković, Vladimir Gligorov, Zoran Ostojić i Zoran Purešević.

legitiman već i legalan, posebno nakon izjava ministara i premijera uoči i u danima posle 21. februara. Tako pretećim tonom Koštunica na mitingu artikuliše državnu politiku odnosa prema ovim unutrašnjim izdajnicima: “Ima li nekog među nama ko nije sa Kosova? Ima li nekog među nama ko misli da Kosovo nije njegovo?”. Velimir Ilić daje slične izjave povodom tog “veličanstvenog skupa srpskog jedinstva i sloge”, u kojima “demokartija jeste i lomljenje prozora”, a gde su “neki ambasadori, prema onome što su zaslužili, mnogo dobro prošli”. Posledice ovih direktnih poziva na nasilje za rezultat imaju agresiju ispoljenu ne samo u tabloidima, već u fizičkim napadima na lidera stranke Čedomira Jovanovića. Naime, nakon napada na stan Jovanovića i sedište LDP, funkcioner te stranke Zoran Ostojić tvrdi da je ministar Ilić tokom jedne večeri izjavio da bi Jovanović trebao da bude “srećan ako doživi mart, ali da to neće biti tako lako”.¹⁶¹ Mediji su takođe propratili napad na autobus stranke koji ona koristi u izbornoj kampanji, kada je sa vozila otpao točak. *Blic* (4. januar 2008.) prenosi da se “golim okom moglo utvrditi da su šrafovi na oba zadnja leva točka bili razlabavljeni”.

Generalna slika o LDP koju konstruišu uglavnom tabloidi, se svodi na ličnosti i pojedince, a ne na program te stranke. To je obično indikator kvaliteta i ispravnosti politike neke stranke, jer napadaju je oni koji se sa razlogom osećaju ugroženim od ispitivanja njihove uloge i krivice u Miloševićevom i postpetookobarskom periodu. Tako se *Kurir*, *Pravda*, *Press* i *Standard* pune naslovima koji reprodukuju stereotipe o ličnosti Jovanovića (narkoman, veze sa zemunskim klanom) i Vladimira – Bebe Popovića. Nebojša Čović komenatiriše jedan napad na lidera LDP: “Čedomir Jovanović je dobio džip od pripadnika „surčinskog klana“, koji su mu

161 “Nema nijednog razloga da ljudi koji su bili na večeri sa Velimirom Ilićem lažu da se to desilo. To je Ilić izgovorio, iznerviran primedbom jednog od prisutnih na toj večeri da, kako vlada radi, na sledećim izborima će pobediti Čedomir Jovanović, i da će i ta osoba glasati za njega. Tada je to Velimir Ilić izgovorio – da Čedomir Jovanović može da bude srećan da doživi mart, jer ćemo ga poslati, to je jedna verzija, ili otići će tamo gde je Đinđić, a to je druga verzija, do kraja ove do nedelje. Gospodin Ilić zna o kojoj se večeri radi i zna koji su ljudi bili na toj večeri”, tvrdi Ostojić. Preuzeto sa sjata www.b92.net. Scenarij po kome se žigoše ličnost Jovanovića u medijima i izjave političara podsećaju (čak ih Velimir Ilić naglašava) na onaj koji je prethodio 12. martu 2003.

kasnije taj džip digli u vazduh „da bi bio važan“, a kasnije je dobio novi „audi“ od izvesnog „mlekađžije“. ¹⁶² Dragan Šormaz iz DSS: “Jovanović ima samo jednu rečenicu “sistem vrednosti”, a ne zna da “sistem vrednosti” ne podrazumeva konzumiranje droga”. ¹⁶³ Ivica Dačić, predsednik SPS: “Ako nadležni organi utvrde da tu ima elemenata krivičnog dela, veze Čede i Šiptara ne samo da će se naći na dnevnom redu skupštinskog zasedanja, već će biti formiran i novi Anketni odbor”. ¹⁶⁴ Putem naslova i komentara takođe se podstiče govor mržnje: “Čeda uzeo od otmice”¹⁶⁵, “Čeda uzeo milion i po od otmice Miškovića!”¹⁶⁶, “Oružje ostavio kod kuće?... Jovanović”,¹⁶⁷ “Popovićeva paralelna vlast dovela do ubistva Đinđića”. ¹⁶⁸ Ovde treba napomenuti da se klevetama i dovodenjem Bebe Popovića u vezu sa ubistvom premijera, sabotira namera stranke LDP da otkrije političku pozadinu ubistva, bez obzira na kraj sudskog procesa. ¹⁶⁹ U toj nameri izgleda da su mnogi osetili da su “u škripcu”. A ako se i ne radi o ličnoj krivici ili odgovornosti za 12. mart, onda se teži marginalizovati politika i reforme koje je započeo Đinđić. ¹⁷⁰

162 Kurir, 13. jul 2007.

163 Pravda, 2–3. februar 2008.

164 Press, 20. jul 2007.

165 Press, 29. januar 2008.

166 Press, 29. januar 2008.

167 Kurir, 23. januar 2008.

168 Politika, 19. jun 2007.

169 “Jasno je da do sada otkrivanje političke pozadine nije bilo moguće jer Srbijom, na čelu sa Koštunicom, vladaju ljudi u koje kriminalci imaju poverenja. Mi ćemo i dalje insistirati na dobijanju odgovora na pitanja: Zašto je Koštunica podržao pobunu crvenih beretki? Šta je Legiji obećano u noći predaje, šta je sa službenom beleškom, zašto i o čemu su Jočić, Nikitović, Bulatović, Tijanić i Stojković pričali te noći sa Legijom? Zašto pred Specijalnim sudom nisu svedočili Koštunica, Rade Bulatović, Tijanić, Stojković?” Čedomir Jovanović, 23. maj 2007, preuzeto sa sajta www.ldp.org.yu

170 Srbija još uvek nema opšti antidiskriminacioni zakon. Na razmatranje u parlamentu čeka Predlog zakona protiv diskriminacije (na predlog poslaničke grupe LDP), koji po članu 8. Teški oblici diskriminacije, glasi: “Posebno je zabranjeno i kažnjivo:

- izazivanje, podsticanje i raspirivanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti na osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, polnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta ;

Inicijative LDP na primenjivanju zakona o lustraciji¹⁷¹, na formiranju Anketnog odbora Skupštine Srbije koji bi ispitao poslovanje kompanije "Delta" Miroslava Miškovića, i sprečio ostvarivanje njegovog uticaja na medije, na definisanju krivice za zločine počinjene u ime srpskog naroda, na donošenju Deklaracije koja osuđuje genocid u Srebrenici, dovele se u pitanje položaj mnogih centara moći u državi. Kada u osnovnim programskim ciljevima neke stranke stoji da "moderna Srbija ne može biti izgrađena dok postoje politike koje su dovele do zločina. Presuda Miloševiću i Šešelju u Hagu mora da dovede do zabrane (ukidanja) njihovih strana u Srbiji", onda je neizbežan pokušaj odbrane druge strane koja onda primenjuje retoriku satanizacije. U tom stilu, Aleksandar Vučić generalni sekretar SRS izjavljuje: "Bilo bi interesantno da Čedomir Jovanović konačno pred poslanicima objasni svoje odlaske u Šilerovu, kontakte sa ubicama, redovne posete Dušanu Spasojeviću Šiptaru u zatvor. Međutim, pored Jovanovića, tu bi još neki morali da polože račune o druženju sa „zemuncima“ i „surčincima“. Znae kako, nije Čeda jedini... Pod uslovom da za tako nešto postoji podrška, pre svega sudskih organa, Jovanović bi uskoro mogao da se nađe na dnevnom redu Skupštine Srbije. i pravo da vam kažem, mi u SRS-u to jedva čekamo!"¹⁷² Sličnu retoriku koristi i urednik *Pressa* Dragan Vučićević: "Prema Bebinoj verziji, a na osnovu tužbi koje najavljuju njegovi advokati, proizilazi da je jedino on pošten u Srbiji, dok su svi oni koji ne misle kao on „kriminalci, mafijaši i saučesnici u ubistvu Đinđića“!

.....

- propagiranje ili smišljeno vršenje diskriminacije od strane državnih organa, u postupcima pred državnim organima, putem javnih glasila, u političkom životu, prilikom pružanja javnih usluga, u oblasti radnih odnosa, zdrastva, obrazovanja, kulture, sporta i sl. ;
- propagiranje rasne, nacionalne ili verske superiornosti, mizoginije i homofobije ;
- ropstvo, trgovina ljudskim bićima, aparthejd, genocid, etničko čišćenje i njihovo propagiranje;
- diskriminisanje lica po osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena diskriminacija)".

Preuzeto sa sajta <http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/predzakoni.asp>

171 Koji je usvojen 30. marta 2003 god. kao Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, ali se ne primenjuje.

172 *Press*, 20. jul 2007.

Ove njegove tužbe i histerični ispadi Kovačevićke i Danilovića samo pokazuju da se Popović ozbiljno uplašio mogućnosti da se konačno otkrije njegova mafijaška suština. On bi morao da, umesto što tuži, objasni svoje kontakte sa „duvanskim mafijašima”.¹⁷³

Najeskremnije izjave se daju u predizbornim kampanjama, tako da se nedavno u *Kuriru* vodila čitava polemika oko “uloge lidera LDP Čedomira Jovanovića u napadu na Gordanu Đinđić Filipović, sestru ubijenog srpskog premijera Zorana Đinđića”. Naime, još nije završena istraga napada na G. Flipović od pre četiri godine kada su joj prema navodima ovog lista nepoznate osobe nanele povrede ubodom šprica. Sada Kurir prenosi izjave načelnika VMA i doktora o tome kako postoji konfuzija kada se uopšte utvrdilo da postoji injekcioni ubod, a kako je Jovanović zadnji bio u poseti list apostrofira sledeće: “Nejasno je kako je moguće da je Đinđićeva sestra, prema nalazima dve ekipe lekara, primljena na VMA bez uboda, koji su se pojavili tek ujutro, posle nasilnog ulaska lidera LDP u njenu sobu”.¹⁷⁴

Populistička retorika koju kao glavno sredstvo napada koriste *Kurir* ili *Pravda*, razlikuje se od obračuna koje sprovode prorežimski listovi *Politika* i *NIN*, kao i uticajne ličnosti čije izjave prenose. Ta argumentacija kojom se obesmišljava politički program LDP, iako se isto oslanja na klevete, predstavlja pravi obarčun radikalske i DSS inteligencije sa proevropskom opcijom, pružajući pri tom ideološku ili naučnu potporu pomenutim klevetama iz tabloida. Tako, na primer, Zoran Ćirjaković ili Đorđe Vukadinović plasiraju teoriju o postojanju dva suprotna pola na političkoj sceni Srbije (SRS-DSS i LDP), ali su oba opasna jer su navodno ekstremna. Navodi se, na primer, da su jedni “zaslepljeni Srebrenicom, a drugi Kosovom”, da su “jedni mnogo ljuti na Srbe, a drugi na Evropu. Njihov bes isključuje moć racionalnog vrednovanja”¹⁷⁵. Ovaj argument ne može toliko da naškodi radikalima jer je njihova politika sa pitanjem Kosova ionako doživela normalizaciju svoje ratne prošlosti, a i kako očekivati da će većinsko glasačko telo ekstremnim shvatiti nacionalne pretenzije na teritoriju KiM?! Izjednačavanje, stavljanje u isti koš dve krajnje suprostavljene stran-

173 Press, 16. jun 2007.

174 Kurir, 28. mart 2008.

175 Zoran Ćirjaković, *NIN*, 7. februar 2008.

ke je samo vešta manipulacija koja ima za cilj potvrđivanje već postojećih stereotipa o liberalima kao fanaticima, pružanje potvrde biračima radikalna da postoji neka pretnja protiv koje se treba ujediniti (pa je *Peščanik* isto što i *Garda cara Lazara*). U istom tekstu napada se i advokat Srđa Popović zbog izjave da je glasanje u drugom krugu izbor između dva zla, pri čemu je manje zlo glas za Tadića. Naravno da se ova izjava može kritikovati kao neodgovornost u momentu kada se biralo za ili protiv Evrope, ali ne i kao pokušaj "da srušimo demokratiju, tu "okolnost" koja nam se nudi samo u obliku dva "zla".¹⁷⁶ Izjava Popovića je ustvari i doslednost jedne politike koja smatra da je Srbija "u zamci lažne istorije koja nameće lažna rešenja, u zamci lažno projektovane stvarnosti, u zamci iracionalno postavljene budućnosti. Zato od Srbije želimo da napravimo modernu zajednicu nezavisnih i slobodnih pojedinaca".¹⁷⁷ Taj tekst koji poziva na pojedinačnu odgovornost je protumačen kao poziv na izbornu apstinenciju, iako je u njemu naglasak na jedan poželjan put političkog razvitka ličnosti, i u krajnjoj liniji na očuvanju demokratskih kvaliteta jedne stranke.¹⁷⁸

176 Ibid.

177 www.ldp.org.yu

178 "Kada neko pokušava da misli i svojom i tuđom glavom i da svoj stav podešava prema raznim, komplikovanim (često i pogrešnim) kalkulacijama o ponašanju drugih, on nas vara i uskraćuje nam bitnu informaciju o njegovom autentičnom, ličnom mišljenju i volji. Dakle, upravo ono što demokratski proces jedino od njega traži i upravo ono što pojedinca čini suštinski neophodnim i dragocениm učesnikom politike". Srđa Popović, preuzeto sa sajta <http://pescanik.net/>

Zaključci i preporuke

Kada se brani jedna stranačka opcija ne brani se samo politički program te stranke, koliko ili samo, pravo na poštovanje višeglasja u dnevno-političkom diskursu. U srbijanskom društvu je taj kvalitet višestranačkog sistema zamenjen sistematskim linčom protiv onih partija koji narušavaju srpski nacionalni program. To je odraz polarizovanog društva, velikog jaza između dva sistema vrednosti: tradicionalno-konzervativnog i reformskog, liberalnog puta.

Predstavnici liberalne opcije okupljeni oko poslaničke grupe LDP imaju šansu da ublaže taj jaz, ako ostanu dosledni svojoj političkoj retorici koja promovise dijalog. A kako još uvek taj dijalog nije moguć, onda je moguće stvoriti preduslove za njega. To bi bio zahtev (koji se oslanja na postojeće zakone, ali koji se ne sprovode ili koji su neadekvatni) za oslobađanje medijskog izveštavanja i stranačkih prepucavanja od retorike nasilja koja je normalizovana, a koju podržava režim. Dugotrajnost te ksenofobične politke je pogubna za slobodu delovanja ljudi sa novim idejama i jednim pluralističkim viđenjem društva, a Srbija kao zemlja sa heterogenom etničkom strukturom mora da razvija takve kapacitete.

Kako je program LDP (osim manjinskih stranaka u Vojvodini), jedini koji trenutno promovise racionalne strategije za izlaz zemlje iz pogubne stagnacije u kojoj se našla, potrebno je raditi na osnaživanju tih vrednosti. Ovde se misli na poštovanje ljudskih prava, aktivno suočavanje i otvoren govor o ratnim zločinima, rešenja u vezi sa problemom Kosova i posebno Srba u enklavama

Otpor napadima na jednu političku stranku koja promovise pomenute vrednosti u krajnjoj liniji znači otpor kolektivu *srpstvo*, borbu svakog za prostor izražavanja svoje ili tuđe individualnosti, bar u granicama koje nam sada postavlja parlamentarna demokratija.

II

Društveno-ekonomski
proces

Od ekonomskog uspona do nove recesije

Na prvi pogled, Srbija je u 2007. godini ostvarila niz veoma dobrih ekonomskih rezultata: postignut je gotovo rekordan rast bruto domaćeg proizvoda za 7,5 odsto; investicije u osnovne fondove povećane su za rekordnih 19,6 odsto; dostignut je pristojan porast fizičkog obima industrijske proizvodnje za 3,7 odsto (ali uz pad poljoprivredne proizvodnje za 8,1 odsto); zabeležen je i značajan porast izvoza na 6443 miliona evra (ali uz istovremeni porast uvoza na 13.358 miliona evra); produktivnost je povećana za 14,3 odsto¹⁷⁹. No, te zbirne cifre prikivaju raspolućenost i sam privredne godine, na prvi, uspešni deo, i onaj drugi, potonji – koji srpsku ekonomiju gura nizbrdo, a koji najjednostavnije objašnjava visoku godišnju stopu inflacije od 10,1 odsto. Dakle, u najkraćem, iz jedne naizgled veoma uspešne 2007. godine, Srbija je u 2008. godinu ušla sa tendencijom pada proizvodnje i porasta inflacije.

Naime, u 2007. godni u Srbiji se dogodio neobičan slučaj. U prvih pet meseci posle januarskih parlamentarnih izbora, sve dok nije fomirana nova koaliciona vlada načelno demokratskih stranaka, sa starim premijerom na čelu, dr Vojislavom Koštunicom i novim članom vladajuće koalicije, Demokratskom strankom, koja je u novoj vladi dobila najviše ministara – osnovni ekonomski pokazatelji su bili uglavnom dobri, investicije su se uvećavale, vrednost kapitala na Beogradskoj berzi je rapidno rasla (opšti pokazatelj BELEXline je od 1. januara do 3. maja skočio za 99 odsto). Onog trenutka, poslednjeg dana ustavnog roka, polovinom maja, kada je posle dramatičnih peripetija premijer Koštunica bio prinuđen da odustane od već najavljene saradnje sa Srpskom radikalnom strankom Tomislava Nikolića i kada se u poslednji čas opredelio za koaliciju sa Demokratskom strankom predsednika Borisa Tadića, te kada je formirana nova Vlada Srbije – veoma brzo, svi ekonomski indikatori su krenuli nizbrdo, a nova

179 Miladin Kovačević, Rezultati tranzicije i rizici destabilizacije:

Zbornik Kopaonik biznis forum 2008, str. 91.

vlada se gotovo ničim drugim nije bavila do politikom sprečavanja proglašenja nezavisnosti Kosova.

Taj neobičan slučaj, da je državnoj ekonomiji bolje bez vlade, a loše kada se ona napokon formira, nezabeležen je u novijoj svetskoj ekonomskoj istoriji, ali ima jednostavno objašnjenje. U tom petomesečnom razdoblju početkom 2007. godine, između ostalog, stara "tehnička vlada" pre svega nije legalno mogla da povećava javnu potrošnju, a glavni "komandant" privrede zapravo je bio guverner Narodne banke Srbije Radovan Jelašić, kome je pretio reizbor (ili smenjivanje) po novom Ustavu Srbije, donetom oktobra predhodne godine. Guverner je u takvoj situaciji, motivisan da očuva svoj posao, zbog faktičkog blokiranja javne potrošnje na nivou od predhodne godine (dok se ne usvoji novi budžet), imao prostora da "dinamizira" privredu i pokrene visoka konjunkturna očekivanja – tim pre što su i domaća i svetska javnost mogli da računaju da će takozvani demokratski, naizgled proevropski blok stranaka, posle nešto cenjkanja, sklopiti većinu u srpskom parlamentu, da bi se premijer Koštunica (posle predhodne tri godine) oslobodio uslovljenosti parlamentarnom podrškom stare Miloševićeve Socijalističke stranke Srbije (Vlada Srbije između 2004. i 2007. godine je bila "manjinska"). Međutim, kada je taj "odušak" od političkog pritiska krajem maja prošao i kada je nova vlada formirana, te kada je ona usvojila jedan pretežak budžet za tekuću godinu, a istovremeno svu energiju okrenula Kosovu i počela da se sukobljava sa Evropskom unijom – sve je u privredi Srbije krenulo u lošem smeru.

Zbog svega toga, kao što smo već naglasili, ukupni godišnji podaci o ekonomskim kretanjima u Srbiji u 2007. godini aritmetički izgledaju bezmalo sasvim dobro, ali oni zapravo prikrivaju činjenicu da je privreda u Srbiji, već od polovine te godine, počela ponovo da tone u recesiju i stagnaciju – jer su je međunarodne ekonomske okolnosti (kontinentalna suša sa velikim podbačajem poljoprivredne produkcije u Srbiji za 8,1 odsto, kontinuirani porast cena nafte na svetskom tržištu za 50 odsto i globalno širenje američka finansijska kriza praćena naglim slabljenjem dolara), kao i "proizvedene" domaće političke neprilike, izazvane procepom između Kosova i Evropske unije, počele gurati u novu krizu.

Hajde da pokušamo da konkretizujemo spomenute hipoteze. Pošto smo već spomenuli rapidan porast vrednosti akcija na Beogradskoj berzi od 1. januara do 3. maja 2007. godine za 99 odsto, dodajmo da je 2007. godina završena ukupno nauzglad veoma dobrim rastom cene akcija za oko 38 odsto (prema spomenutom indeksu BELEXline). No, očigledno je da taj završni podatak zapravo "krije" snažan pad cene akcija u drugom i trećem kvartalu (koji će se početkom 2008. godine nastaviti do praktičnog sloma Beogradske berze, u polovinom marta)¹⁸⁰.

Pošto je relativno ekonomski dobar deo 2007. godine asimetričan sa onim slabijim, pogledajmo stope rasta industrijske proizvodnje u Srbiji na početku i pri kraju godine. Indeksi rasta industrijske proizvodnje u januaru i februaru 2007. godine, prema istim mesecima predhodne godine bili su 104,8 i 105,2, dok su u novembru i decembru iste godine (po istom poređenju) bili 97,5 i 99,8. Pojednostavljeno, Srbija je 2007. godinu završila u recesiji – mada je zbirni godišnji indeks proizvodnje 2007. u odnosu na 2006. godinu pokazivao zavidnih 103,7¹⁸¹.

Slične razlike možemo uočiti i kod indeksa u spoljnotrgovinskoj razmeni: u januaru i februaru 2007. godine izvoz iz Srbije imao je veoma visoke indekse od 146,8 i 139,2, a na kraju godine, u novembru i decembru oni su pali na 129,5, odnosno 125,6 – što znači: kako je godina odmicala, izvoz je jenjavao. No, kako su uvoz i kreditno finansijske – transakcije nastavile ekspanziju, pri kraju 2007. godine ostvareni su rekordni mesečni i tromesečni deficiti tekućih transakcija sa inostranstvom – u decembru 2007. godine 973 miliona dolara, a u poslednjem tromesečju te godine 2397 miliona dolara.

Ako ove podatke kompletiramo i izrazimo u evrima, to jest u danas mnogo stabilnijoj i "preglednijoj" valuti od dolara, videćemo da je trgovinski deficit u 2007. godini iznosio oko 6,9 milijardi evra (20 odsto BDP), deficit tekućih transakcija porastao je do 4,51 milijardi evra (16 odsto BDP), a spoljni dug Srbije popeo se na oko 18 milijardi evra (preko 75 odsto BDP). Povoljna je okolnost što u strukturi tog spoljnog duga oko 7,8 milijardi

180 „Biznis“, 19. marta 2008, str. 2–3

181 MAT br. 160 : Ekonomski institut Beograd, str. 65

evra predstavlja dugove preduzeća, oko 4 milijarde evra dugove banaka, a samo oko 6,2 milijarde evra se definiše kao javni spoljni dug.¹⁸²

Među ovim ciframa svakako je najnepovoljniji ekonomski indikator Srbije u 2007. godini bio je deficit tekućih transakcija *platnog bilansa* (sa uključenim donacijama) koji je izneo, da se vratimo dolaru, kao uobičajenoj valuti statistike MMF-a, je 6889 miliona dolara, što predstavlja porast za 73,7 odsto u odnosu na 2006. godinu. "Zidanju" tog deficita najveći doprinos dao je nepovoljni kraj 2007. godine.

Inače, nasuprot deficitu tekućih transakcija stoji suficit kreditno-finansijskih transakcija, koji je u 2007. godini izneo 8369 miliona dolara, a koji je, i to treba zapaziti, za 13,9 odsto bio manji nego u 2006. godini (9.716 miliona dolara). Rezultat kretanja ove dve osnovne kategorije platnog bilansa (nazovimo ih uslovno tokovima novca i kapitala), bio je suficit platnog bilansa (porast deviznih rezervi NBS) od 1222 miliona dolara u 2007. godini¹⁸³. Ukoliko Srbija u 2008. godini krene u neki oblik samoizolacije zbog zatezanja odnosa sa zemljama koje priznaju nezavisnost Kosova, taj "suficit" zasnovan na kreditno-finansijskim prilivima jednostavno će nestati, a zemlja se može suočiti sa snažnom krizom likvidnosti.

Prelomni događaj i ekonomskoj 2007. godini, kako će se ispostaviti, bio je izbor nove Vlade Srbije 15. maja, tri meseca nakon konstituisanja novog saziva Narodne skupštine Srbije posle januarskih parlamentarnih izbora. Praktično do poslednjeg minuta ustavnog roka nije se znalo hoće li se dotadašnji premijer dr Vojislav Koštunica okrenuti narodnjačkoj desnici ili Demokratskoj stranci, pa je vlada pod njegovim predsedništvom, u cajtnotu napokon sklopljena od članova DSS (6 ministara), Nove Srbije (1), G-17 plus (4) i Demokratske stranke (13). U promotivnom ekspezuu o prioritetima nove vlade, novi-stari premijer dr Koštunica na prvo mesto je stavio pitanje Kosova, a na drugo evropske integracije, koje je odmah direktno suprotstavio svom ključnom prioritetu: "Jasan je i nesporan stav da

182 Vladimir Čupić, Srđan Kokotović, Performanse i razvoj srpske ekonomije i bankarstva, Zbornik Kopaonik biznis forum 2008, str. 71.

183 MAT 160, str. 3

proces pridruživanja Srbije EU ni u kom slučaju ne može biti kompenzacija za bilo kakve ustupke kada je reč o teritorijalnom integritetu Srbije¹⁸⁴.

U prvom trenutku ovo Koštunicino uslovljavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU smatralo se kao deo taktičkog nadmudrivanja, pa su već krajem maja pregovori sa EU via facti odmrznuti, nakon poseite komesara Oli Rena Beogradu. Procenjivalo se da će taj sporazum biti zaključen već do kraja godine. Međutim, tek 29. novembra 2007. godine, potpredsednik Vlade Srbije Božidar Đelić i Pjer Mirel, direktor Direkcije za zapadni Balkan su u Beogradu potpisali sporazum o odobravanju bespovratne pomoći od milijardu evra u narednih pet godina i tako "otkočili" IPA fond prema Srbiji (ovaj dokument je aktivirao i pomoć od 190 miliona evra za 2007. godinu)¹⁸⁵. Kasnije će, međutim, Koštunicino povezivanje pitanja Kosova i EU postati osnovni kamen razdora unutar nove vlade, jer je tokom gotovo cele 2007. godine (sve do raspisivanja predsedničkih izbora polovinom decembra) premijer držao pod punom kontrolom novoformiranu koaliciju i baš na suprotstavljanju politici Evropske unije prema Kosovu gradio ključni pravac srpske politike. To će na ekonomskom planu rezultirati blokadom svih daljih reformi, znatnim povećanjem budžetske i javne potrošnje, ubrzanjem pada tržišne kapitalizacije akcija na Beogradskoj berzi, sve jačim pritiscima na stabilnost deviznog kursa i sve manjim prilivom investicija iz inostranstva.

Budžet i javna potrošnja

Skupština Srbije usvojila je u noći između 23. i 24. juna Zakon o budžetu za 2007. godinu (133 glasova za, 62 protiv) u kome su predviđeni ukupni rashodi od 581,8 milijardi dinara, naspram projektovanih prihoda od 595,5 milijardi dinara (budžet je stupio na snagu 1. jula). Dakle, u budžetu je bio predviđen deficit od 13,7 milijardi dinara koji se procenjivao na oko 6 odsto bruto društvenog proizvoda.

184 Politika, 16. maj 2007.

185 Politika, 30. novembar 2007.

Po saglasnoj oceni analitičara, nova vlada sa svojim prvim velikim aktom ekonomske politike za odmaklu 2007. godinu nije htela ništa da re-skira, pa je praktično prihvatila predhodni kurs javne potrošnje, koji ju je vodio ka nastavku snažnog porasta javne potrošnje – nominalno čak za oko 25 odsto u odnosu na nivo iz 2006. godine¹⁸⁶. Pored te svojevrzne “legalizacije” još u jesen 2006. godine projektovanog budžetskog kursa (uz njegovo uvećanje za oko 5 odsto), tada je naknadno legalizovano i značajno povećanje plata u državnom aparatu, od oko 22 odsto na godišnjem nivou. i ova “nagrada” političarima, činovnicima, vojnicima, policajcima i svim drugim direktnim korisnicima budžeta na neki način je bila u funkciji potrebe da se državni aparat stabilizuje nakon šest meseci opšte postizborne nervoze (hoće li biti nove vlade ili izbora), pa i da taj aparat motiviše da operacionalizuje ustavne promene i ostane lojalan pri očekivanom “zagrevanju” kosovske krize. Uostalom, da je stabilizacija činovničkog aparata prećutno bila prioritetni cilj nove vladajuće koalicije videlo se i po tome što je odložena primena niza zakonskih propisa koji regulišu položaj tog aparata nakon usvajanja Ustava i pokušaja da se on “depolitizuje” preko novog Zakona o vladi.

Istina, kad je reč o kontinuitetu “budžetske filozofije” u vrhu državne administracije, treba primetiti da se Srbija vratila i na klasično budžetiranje – novi ministar finansija Mirko Cvetković, u skladu sa starom budžetskom teorijom da se svi državni rashodi i prihodi moraju oslikati u konsolidovanom budžetu, ubacio je visoke vanredne prihode od prodaje telefonske kompanije Mobtel u predhodnoj 2006. godini i vanredne rashode projektovane takozvanim NIP-om (novim investicionim planom) u budžet, pa mu se zbog toga i zbog zadovoljavanja želja praktično svih novih-starih ministarstva otvorio gore spomenuti deficit između projektovanih budžetskih prihoda i projektovanih rashoda. Taj sada javni “klasični” budžetski deficit u 2007. godini od 13,6 milijardi dinara (naspram budžetskog “suficita” od 31,5 milijardi u 2006. godini) procenjivano je, trebalo je da iznese oko 5,9 odsto projektovanog bruto društvenog proizvoda za 2007. godinu. On nije izazvao veliku brigu u srpskoj javnosti, pa je navođeno da se čak i u Evropsku uniju može ući sa deficitom do 5 odsto, a kasnije se toleriše

186 Građanski list, 23. jun 2007.

tekući minus do 2,5 odsto BDP-a. No, zbog projektovanog budžetskog deficita praktično se odustalo od politike daljeg snižavanja godišnje stope inflacije, koja je upravo počela da daje pozitivne rezultate (2006. godine godine je iznosila 6,6 odsto), pa se za 2007. godinu morala "planirati" inflaciona stopa "do 6,5 odsto", uz uslov se ostvari porast BDP-a za 5,9 odsto (dakle nešto manji nego 2006. godine godine). Na kraju godine, kao što smo napomenuli, privredni rast je bio viši, budžetska potrošnja je zbog kašnjenja državnih investicija bila manja (čak je evidentiran i izvestan prolazni "suficit") – ali je inflacija ipak bla dvocifrena (10,1 odsto) – što je najbolji pokazatelj da je javna potrošnja u Srbiji veća od njenih realnih mogućnosti. Tome svemu, možda i presudni uticaj dao je politički kurs na sukob sa Evropskom unijom oko slanja evropske misije na Kosovo, što je svakako pokrenulo inflaciona očekivanja.

"Odustanak" od daljeg obaranja inflacione stope pri donošenju odluke u državnom budžetu za 2007. godinu značilo je da će guverner NBS morati i dalje da vodi veoma restriktivnu monetarnu politiku, sa visokom referentnom kamatnom stopom na državne vrednosne papire od oko 10 odsto, koja uvek guši većinu planova o ubrzanom razvoju i celu priču o povećanju novih radnih mesta za preko 700.000 (nezaposlenih je ukupno oko 900.000), u suštini je učinila nerealnom. Jer, dogod se više isplati viškove para ulagati u državne obveznice, a ne u uvek rizične privredne poduhvate, ne može se očekivati povećani tempo otvaranja novih radnih mesta. Odlaganje konačnog obračuna sa inflacijom, juna 2007. godine, predstavljalo je pouzdan znak da ni nova Vlada Srbije nema tranzicione prioritete, nego neke druge.

Zanimljivo je primetiti da su ministri iz Demokratske stranke, koja je dobila pretežnu kontrolu nad finansijskim resorima, zadržali instituciju Nacionalnog investicionog plana (kao državnog fonda koji je stvoren prodajom nacionalizovane državne imovine), iako su je predhodno, zajedno sa mnogim stručnjacima, kritikovali kao oruđe državne političke propagande. Zapravo, sa novom vladom taj NIP je praktično povećan sa oko ranije projektovanih 33 na 44,4 milijardi dinara (oko 700 miliona evra). To je značilo da nova vlada ne odustaje od orijentacije na politiku velikih kapitalnih investicija same države, pošto su uz NIP u samom budžetu

planirani i drugi "kapitalni izdaci" od 26,3 milijarde dinara – što je značilo da je država za 2007. godinu planirala da bude "graditelj" objekata vrednih preko 70 milijardi dinara (to nije ostvareno, ali je pokrenulo dodatna inflaciona očekivanja).

Najviše diskusije među ekspertima izazvala je činjenica da je novi budžet bio "legalizovao" porast državnih plata za oko 22 odsto (realno, dakle, za blizu 14 odsto), koje su, inače u budžetu zauzimale oko 152,8 milijardi dinara. Ova odluka dovedena je u vezu sa spomenutom potrebom vlade da stabilizuje državni aparat uoči očekivanog nastvaka postustavnog izbornog ciklusa (predsednički izbori, pa pokrajinski i lokalni) i zaoštavanja diplomatske borbe oko Kosova. Inače, među ministarstvima, najviše novca je bilo odobreno Ministarstvu odbrane (63,5 milijardi dinara), Ministarstvu prosvete (58,4 milijardi) i Ministarstvu ununutrašnjih poslova (45,5 milijardi dinara).

Od poreskih "inovacija i stimulacija" valja zapaziti da je porez na prenos apsolutnih prava pri kupovini prvog stana bio smanjen sa 5 na 2,5 odsto, a bila je smanjena i stopa PDV poreza na prodaju računara sa 18 na 8 odsto. Prva mera obrazložena je potrebom da se olakša životni start mladim porodicima, dok je druga na liniji pokušaja da Srbija nadoknadi veliki zaostatak u korišćenju pomagala "elektronske pismenosti". Dakle, za velika predizborna obećanja Demokratske stranke odvojena su praktično veoma skromna sredstva, iako je budžet u celini ocenjen kao nerealno visok.

Tako je budžet za 2007. godinu, odmah, indirektno ocenio i guverner NBS Radovan Jelašić, koji je rekao da će centralna banka biti prinuđena da pooštri restrikcije u monetarnoj politici – kako bi se inflacija zadržala u predviđenim okvirima. Guverner je odmah po usvajanju budžeta, 24. juna, rekao da je predviđeni deficit budžeta u stvari veći od 0,6 odsto BDP-a i dodao: "Siguran sam da će moje mišljenje deliti i EU i MMF – da je deficit mnogo veći i da iznosi oko 2,5 odsto BDP, odnosno oko 50 milijardi dinara... Povećanje od 13,6 odsto realnih zarada posle inflacije koja se planira na 6,5 odsto, znači nominalno povećanje zarada za 20 odsto, sigurno neće povećati konkurentnost i negativno će uticati na rast izvoza, povećaće uvoz i dodatno narušiti naš trentni deficit"¹⁸⁷. Sličnu ocenu ovog budžeta

187 Dnevnik, 25. jun 2007.

dala je i Karolin Jungr, šef kancelarije Svjetske banke u Beogradu (na kraju trogodišnjeg mandata) koja je rekla: “Bitno je da vlada ubuduće sve učini kako bi smanjila deficit, da nastavi strukturne reforme koje će omogućiti veće uštede u javnim finansijama i da se čvršćom fisklanom politikom relaksira monetarna, kako bi se omogućile veće investicije i brži razvoj, i da formira vrhovnu revizorsku komisiju”¹⁸⁸

Zanimljive su bile i “političke analize strukture budžeta”. Tako je svoju žestoku kritiku budžeta Srbije za 2007. godinu, Nikola Samardžić, historičar i pristalica Liberalno-demokratske partije, poentirao sledećim rečima: “Socijalnim populizmom potisnuta je razvojna i reformska supstanca. Za dve godine su udvostručene plate u predimenzioniranom državnom sektoru. Nema sredstava za 100 evra po hektaru (što je pred izbore seljacima obećala DS, o. a.). Prioritet je u nastavku resorne feudalizacije. Birokratskom i koruptivnom inercijom država nastavlja da reguliše sektore koji bi trebalo da pripadaju slobodnom tržištu i otvorenoj ekonomiji: nadzire trgovinu, odražava barijere na granicama, nameće neosnovano visoku javnu potrošnju, određuje, na rubovima ili van zakonske procedure, partnere u procesu privatizacije. Država, u osnovi, ostaje plen političkih partija koje otkrivaju težnju da svaku budžetsku godinu istovremeno smatraju izbornom”¹⁸⁹

Zaokret prema ruskom državnom kapitalu

U leto 2007. godine, odmah nakon formiranja nove vlade kontroverznog tandema Koštunica-Tadić, bilo je uočljivo da su ključne snage nove koalicije na vlasti praktično jedino saglasne u tome – da Srbija u ekonomskoj sferi treba više da se otvori ruskom državnom kapitalu. Ovaj zaokret pre svega je tumačen jednostavnom potrebom Srbije da davanjem određenih privilegija ruskom biznisu zadrži podršku Ruske federacije u Savetu bezbednosti protiv inicijativa da se izmeni Rezolucija SB UN 1244 i tako otvori

188 Politika, 25. jun 2007.

189 Danas, 19. jun 2007.

prostor za stvaranje nezavisne države na Kosovu. Ipak, čini se da je srpskim liderima, osim ovog cilja, na umu i niz drugih. Pojednostavljeno, svaki od ključnih srpskih lidera imao je i svoje zasebne razloge za približavanje Putinovoj Rusiji. Kod Tadića se krajem 2007. godine moglo uočiti da mu je približavanje Rusiji potrebno iz unutrašnjopolitičkih razloga, a pre svega zato što se on tada nalazio uoči predsedničkih izbora. Kod Koštunice vidljiva su bar dva razloga: oslanjanje na tradicionalnu popularnost (pravoslavne) Rusije u Srbiji i sličan pogled na glavnu ulogu jednog lidera u vladavini u zemlji, kakav je dominantan u Rusiji. U konkretnom, transparentnom obliku to srpsko približavanje Rusiji bilo je najuočljivije u energetske oblasti, a to je posebno počelo da biva upadljivo polovinom 2007. godine, kada se pitanje energetske bezbednosti i inače, širom sveta, nametnulo kao jedno od najvažnijih pitanja međunarodnih odnosa.

Tako je posle čitave serije rusko-srpskih političkih susreta na najvišem nivou početkom 2007. godine, u kojima je dominiralo Kosovsko pitanje, tokom juna bilo primetno i povećanje broja značajnih kontakata visokih predstavnika dve zemlje u kojima se tragalo za velikim zaokretom ka većoj ekonomskoj saradnji dve države. Naime, posle majskih poseta Beogradu ruskog ministra Sergeja Šojgua, zaduženog ne samo za krizne situacije već i za netipične državne ekonomske operacije, i, nešto kasnije, ličnog privrednog izaslanika predsednika Putina, Georgija Poltavčenka, početkom juna je u Srbiju stigla i visoka delegacija ruske državne kompanije Gaspromnjeft, na čelu sa njenim prvim čovekom Aleksandrom Đukovom. Videlo se da se priprema nešto krupno.

U stvari, kako se tada moglo više naslutiti, nego konkretno saznati, na spomenutim sastancima na kojima su bile prisutne ekonomske teme, razmatran je realni interes ruskog kapitala za krupna energetska ulaganja u Srbiju, a posebno se razgovaralo i o prodaji Naftne industrije Srbije ruskom državnom monopolu „Gaspromu“ – poslovima koji se ne mogu obezbediti samo rutinskom mogućnošću ruskih firmi i investitora da na Beogradskoj berzi ili na tekućim aukcijama i tenderima Agencije za privatizaciju Srbije, po uobičajenim procedurama, ulažu u srpsku privredu i dokopaju se vlasništva nad mnogobrojnim neprodatim društvenim preduzećima Srbije.

Ruski ulagači su, inače, u poslednjih sedam godina takve redovne mogućnosti učešća u srpskoj privatizaciji koristili svega četiri puta – pa su kupili beogradski „Beopetrol“, užičku Fabriku kože (kasnije je taj posao suspendovan), „Gošu From“ iz Smederevske Palanke i „Putnik“ iz Beograda – te su u srpsku privredu, u spomenutom razdoblju uložili relativno skromnih 257 miliona evra¹⁹⁰. Svi ostali veliki planovi, koji su ostali neostvareni, bili su, pretežno, vezani za državni kapital Srbije, jer su se, treba naglasiti, zajedno sa mnogim drugim privatizacionim projektima iz drugih stranih zemalja, na ovom polju sudarili sa načelnim višegodišnjim kolebanjem Vlade Srbije u pogledu strategije privatizacije državnog kapitala i javnog privrednog sektora.

Možda se i u tom svetlu morao posmatrati, ranije javno izraženi ruski utisak (preko ruskog ambasadora u Beogradu Aleksandra Aleksejeva) da njihov kapital u Srbiji nije dobrodošao – jer, sličan utisak su u pogledu srpske gasne industrije ili elektroprivrede mogli imati i ulagači iz zapadnih zemalja. U stvari, kada je reč o bankarstvu i telekomunikacijama, rusko predhodno nezadovoljstvo bi se delimično moglo razumeti, jer su u tim oblastima zapadni i evropski investitori uvek gledani kroz ružičaste naočari, dok se poreklo finansijskog potencijala ruskih interesenata uvek analiziralo kroz „moralne mikroskope“. Istina, uz gore spomenutu cifru od 257 miliona evra ruskih javnih ulaganja u Srbiju trebalo bi, možda, dodati još najmanje toliko „ruskog novca“ koji je u Srbiju ušao u privatizaciju preko zatvorenih investicionih fondova sa Zapada – ali on se kao „ruski“ može atribuirati samo zbog toga što je svojevremeno „izbegao“ iz Rusije u londonske ili njujorške banke.

Ako dakle ostavimo po strani javne ili sive ruske investicije koje su se odvijale na srpskom finansijskom tržištu, na dnevni red su očigledno bili došli takozvani „državni poslovi“ u infrastrukturnom sektoru Srbije – a takvi poslovi su najunosniji i za raznovrsne posrednike i za same ključne aktere, jer se uvek obrazlažu nekakvim višim nacionalnim interesima, pa zbog toga obično ne podležu elementarnim ekonomskim pravilima i proračunima. No, glavni problem kod ovih poslova je što su obavijeni pla-

štom političke tajnosti i što se njihova suština zbog toga simplifikuje do nepodnošljivih granica.

U junskim rusko-srpskim razgovorima jedan od spomenutih slučajeva (neostvarene, a potrebne saradnje) bila je i tajanstvena, ogromna gasna elektrana kraj Novog Sada (ukupne snage od 900 megavata), koju su još 2006. godine, sa jednom strujom u ruskoj administraciji i diplomatiji, uglavili Srpski radikali, ne pitajući ništa nadležno Ministarstvo energetike Srbije. Pošto se ispostavilo da se do te moguće elektrane ne može doturiti dovoljno ruskog prirodnog gasa, paralelno sa isporukom već ugovorenih količina za druge potrebe, preko Mađarske, srpska strana je ponudila da se za takvu elektranu odobri koncesija – ali u blizini Niša – gde bi se snabdevala preko najavljenog magistralnog gasovoda Dimitrovgard-Niš. Sličan problem bio je i kod ponude srpske strane ruskom „Gaspromu“ da kupi deo gasnog skladišta u Banatskom Dvoru, uz čega bi išla i koncesija na gasnu distributivnu mrežu u centralnij Srbiji – jer se i u ovoj varijanti javlja problem „uskosti“ protočnih kapaciteta kroz Mađarsku. Već krajem 2006. godine, inače, bio je između dve države potpisan memorandum o saglasnosti Srbije da preko njene teritorije prođe eventualna trasa poznatog projekta kontinentalnog gasovoda Južni tok iz Rusije prema Austriji i Italiji. To je sa ekonomske strane, zapravo, bila predigra cele kasnije priče o rusko-srpskom energetsom aranžmanu, koji su već ranije, u odvojenim kontaktima sa ruskim tadašnjim predsednikom Vladimirom Putinom pokrenuli i predsednik Srbije Boris Tadić, i premijer dr Vojislav Koštunica.

I najave eventualne prodaje ili tendera za prodaju Naftne industrije Srbije (to jest njenog manjinskog dela) „Gaspromnjeftu“, u leto 2007. godine, morale su se posmatrati u širem kontekstu. Prvo je trebalo imati na umu da se doskora „Gasprom“, kao firma u državnom ruskom vlasništvu, nije bavila naftom, već je imala monopol na gas i u unutrašnjem i u spoljnom prometu. No, nakon što se, 2006. godine, poznati ruski milijarder Abramovič iznenada, nekako nelogično, odlučio da svoju naftnu kompaniju „Sibirnjeft“ proda „Gaspromu“ i pošto je toj firmi priključeno i sve ono što je uzapćeno od nekadašnjeg „Jukosa“ (koji je bio u vlasništvu zatvorenog naftaša Hodorovskog) – a pošto je i vlasnik „Lukoila“, Alekperov početkom 2007. godine potpisao memorandum o razumevanju

sa „Gaspromom“ (koji bi mogao biti prvi korak u „renacionalizaciji“ ove firme u Rusiji) – u okrilju „Gasproma“ izrasla je naftna firma „Gaspromnjeft“ u državnom vlasništvu sa godišnjom proizvodnjom sirove nafte od oko 45 miliona tona, a za njenog direktora postavljen je (navodni) Putinov miljenik, Aleksandar Đukov¹⁹¹.

Dakle, takav „Gasprom“ je paralelno sa ranijom ogromnom gasnom ponudom prema Zapadnoj Evropi postao i znatan ponuđač nafte i derivata, a sa snažnim porastom cena nafte i gasa 2007. godine, on je postao i gotovo nezaobilazan evropski energetski partner – zbog čega su tranzitne zemlje (Bugarska, Rumunija, Mađarska, Austrija, pa i Srbija) postale veoma bitne za obe strane. U tom kontekstu logično je delovala serija poseta ruskih državnih i privrednih ličnosti Beogradu polovinom 2007. godine, gde su mu glavni domaćini bili potpredsednik vlade Božidar Đelić (DS) i ministar trgovine i kopredsednik rusko-srpskog privrednog međudržavnog komiteta Ratko Bubalo (DSS), što je, uzgred, tumačeno saglasnom voljom vodećih stranaka vladajuće koalicije da unaprede ekonomske odnose dve države.

To su, dakle, bile spolja vidljive činjenice uoči 9. oktobra 2007. godine kada je, nekako naprasno, u Beograd doputovala top delegacija menadžemnta „Gasproma“ na čelu sa Aleksejem Milerom predsednikom kompanije, koja je bila primljena i kod predsednika Tadića i kod premijera Koštunice. Ispostaviće se da je glavni cilj Milerovog izleta u Beograd bio postignut: osim što je demonstrirao ruski interes za celu srpsku energetiku, on je ponudio i „celovito rešenje“ za rusko preuzimanje kompletnog naftno-gasnog sektora Srbije, a istovremeno je poslao signal Zapadnoj Evropi da „Gasprom“ ne odustaje od strategije direktnog prisustva na tržištima koje snabdeva gasom i naftom, bez obzira što je Izvršna komisija Evropske unije nešto ranije najavila da neće dozvoliti da se na njenoj teritoriji održavaju ili stvaraju energetski monopoli koji drže sve – i uvoz sirovina, i njihovu preradu, i transport, i distribuciju (Evrpopska komisija je u tom smislu konkretizovala i obavezujuće uputstvo članicama). Direktno rečeno, Miler je u Beogradu istakao upravo suprotno načelo, da se „proizvodnja, transport, prerada i skladištenje gasa uzajamno dopunjavaju“, pa

191 Građanski list, 9. jun 2007.

otuda „Gasprom“ izbor maršute magistralnog gasovoda, preko Srbije ka Evropi, izgradnju podzemnog skladišta gasa u Banatskom Dvoru i učešće u privatizaciji NIS-a povezuje u spomenuti „jedan ukupan i sveobuhvatan projekat“.

Iako je Aleksej Miler obavestio javnost Srbije o ruskim predlozima iznetim Beogradu, jednom kratkom izjavom državnoj televiziji, dalji pregovori su se odvijali potpuno tajno, pa je 11. decembra veći deo srpske administracije, uključujući čak i Ministarstvo energetike Srbije, bio iznenađen kada su ti predlozi bili poslani Vladi Srbije praktično u obliku ultimatum – u kome se tranzitna trasa jednog kraka Južnog toka obećava Srbiji uz uslov da se „Gaspromnjeftu“ proda većinski paket akcija (51 odsto) za 400 miliona evra, uz obećane investicije u rekonstrukciju srpskih rafinerija u vrednosti od 500 miliona evra¹⁹².

Ovom predlogu rusko-srpskog energetskog sporazuma u Vladi Srbije jedino se suprotstavio ministar za ekonomiju i privatizaciju Mlađan Dinkić (lider G-17 plus) u pismu premijeru Vojislavu Koštunici (25. decembra) i u niz intervjuja koje je munjevito dao u nekoliko dana uoči nove godine. Dinkić je ruski predlog nazvao „ponižavajućim za Srbiju“. Ukratko, on je izneo mišljenje da je ponuđena cena za 51 odsto NIS-a od 400 miliona evra neverovatno mala, jer je upola manja čak i od njegove knjigovodstvene vrednosti, te da se za NIS može dobiti cena „pet do osam puta veća od cene koju nude Rusi“. Uz to, Dinkić tada ocenjuje da su obećana ulaganja u modernizaciju NIS-ovih rafinerija od 500 miliona evra u narednih četiri godine manja od očekivanog profita kompanije u tom razdoblju, te da srpska strana smatra da bi se sa 300 miliona evra u tri godine moglo postići ono što je najnužnije. Rusi pri tome traže da za osnovnu cenu steknu vlasništvo i nad srpskim izvorima nafte (što po Dinkiću nije bilo predviđeno za prodaju), a neće ni da daju garanciju da će otkupiti 15 odsto akcija NIS-a koje će biti besplatno podeljene građanima po usvojenom zakonu, niti prihvataju da se te akcije iznesu na berzu kako bi ih neko drugi kupio. Uza sve to, Dinkić je u pismu premijeru Koštunici ocenio štetnim to što „Gasprom“ traži produžetak monopola na uvoz nafte i njenu preradu, kao i moratorijum na evropske ekološke standarde do 2012. godine.

192 Vreme, 10. januar 2008.

U zamenu za preuzimanje NIS-a, prema Dinkiću, Gasprom nije ponudio ništa čvrsto ni dovoljno u domenu snabdevanja Srbije gasom. Teorijski je tada ponuđen samo krak gasovoda iz Bugarske godišnjeg kapaciteta od samo 10 milijardi kubika (i to na kraju 2013. godine), a za skladište gasa u Banatskom Dvoru ruska strana nudi kapacitet od samo 300 miliona kubika, umesto 800 miliona kubika se smatra da ono treba da ima. Uz to, kako je ocenio ministar Dinkić, „Gasprom“ traži vlasništvo nad Srbijagasom (unutrašnje tržište gasa) i ne prihvata da srpsko učesće u zajedničkom preduzeću koje bi poslovalo krakom „Južnog toka“ kroz Srbiju bude vrednost zemljišta na trasi kojom bude prolazio.

Nisko projektovana cena srpske naftne privrede i srpskog tržišta naftnih energenata samo naizgled je u relativno malom raskoraku sa ranije poznatim tvrdnjama čelnika NIS-a da su 2007. godine ostvarili dobit od oko 150 miliona dolara, dakle manji od 100 miliona evra. No, cena NIS-a od najmanje 2 milijarde evra, s kojom kao startnom operiše Dinkić u javnim nastupima, spominje se u većini papira koje je za Vladu Srbije sačinila konsultantska grupa Meril Linč – Rajfajzen Investment, a izvedena je na osnovu petogodišnje procene prometa i prinosa. Ako u cenu svakako ulazi i domaća proizvodnja nafte – a 2007. godine je NIS raspolagao sa „sopstvenih“ 720.000 tona sirove nafte dobrog kvaliteta, onda se ponuđena cena doista mora shvatiti kao niska. Jer, ako se ta godišnja proizvodnja vrednuje po ceni od, na primer, 100 dolara za barel ispada da ta nafta ukupno vredi preko 600 miliona dolara godišnje.

Ruski ultimatum, povezan sa tekućim interesima predsednika Borisa Tadića, i sa strateškim interesima premijera Vojislava Koštunice, daće rezultat, 25. januara 2008. godine, kada je srpska državna delegacija sa Tadićem i Koštunicom na čelu, u prisustvu tadašnjeg predsednika Ruske federacije Vladimira Putina i tada tek budućeg njegovog naslednika Dmitrija Medvedova, u Moskvi potpisala dugoročni sporazum o energetske saradnji u domenu prirodnog gasa i protokol o budućoj prodaji NIS-a „Gaspromnjeftu“.

U Sporazumu je dogovoreno da Srbija Rusiji prepusti (još ne preciziranu) teritoriju za gasovod i gasno skladište u Banatskom Dvoru i da joj proda većinsko vlasništvo nad NIS-om za 400 miliona evra. Istina, u

spomenutom Protokolu na jednom mestu piše da će se ugovor o prodaji NIS-a zaključiti „u najkraćem roku, a najkasnije do 31. decembra 2008. godine“, a na drugom mestu tog dokumenta stoji da će „u slučaju uspešnog zaključenja aranžmana čiji bi rezultat mogao da bude kupovina od strane Gazprom njefta, udela koji se prodaje, Gazprom njeft preuzeti na sebe obavezu da sprovede rekonstrukciju i modernizaciju tehnološkog kompleksa NIS-a sa ukupnim iznosom investicija od najmanje 500 miliona evra u periodu od 2008. do 2012. godine“. To bi valjda trebalo da znači da još nije sve gotovo i da „energetski aranžman“ u celini i ne mora biti „uspešno zaključen“ u domenu nafte, ako Gasprom zapadno ili južno od Srbije ne nađe kupce za 10 milijardi kubika gasa godišnje, baš na tranzitnom kraku za koji je Srbija ponudila svoje zemljište – ili ako Srbija ustraje na svojim elementarnim i suverenim pravima na unutrašnjem tržištu.

Treba na kraju naglasiti da su se pripreme za opisani energetski sporazum Srbije sa Rusijom odvijale paralelno sa naglim zaoštavanjem odnosa Srbije sa Evropskom unijom krajem 2007. godine, a povodom odobravanja misije Eulex na Kosovu. U tom smislu on je ipak jedan od ključnih razloga raspada Vlade Srbije, koji će uslediti marta 2008. godine, bez obzira što je zaključen uz inicijativu i punu asistenciju predsednika Srbije i predsednika Demokratske stranke Borisa Tadića. Jer je nekako ispalo da je aranžman sa Rusijom loša zamena za odloženi sporazum Srbije sa EU o stabilizaciji i pridruživanju.

Odsustvo politike ekonomskih i socijalnih prava

Sa aspekta ekonomije i životnih interesa građana, za Srbiju i reformske procese protekla godina predstavlja još jednu u nizu izgubljenih. Vlada koja je formirana nakon januarskih izbora i troipomesečnih mučnih pregovora i uslovljavanja između DS-a i DSS-a, od početka nije bila politički stabilna, niti je uspjela da se ozbiljno bavi jednim od usvojenih prioriteta - poboljšanjem standarda građana. Stalna trvenja u vladajućoj koaliciji i pitanje statusa Kosova stavili su u drugi plan sve ostale teme; u suštini, i vlada i parlament su se tokom cele godine bavili jedino izborima i Kosovom. Ekonomski deo vlade je funkcionisao više po automatizmu, nego sa preciznim i jasnim planom. Proces ponovnog uspostavljanja pregovora sa Evropskom unijom jedva da je započeo, a već je usledila nova kriza i stagnacija i, na kraju, pad vlade, raspuštanje parlamenta i raspisivanje novih, prevremenih izbora.

Ovakva politička situacija rezultirala je najlošijim zakonodavnim učinkom od promene režima 2000. godine. Na dnevnom redu skupštinskih zasedanja nije bilo nijednog važnog zakona iz oblasti rada, socijalne, zdravstvene, obrazovne politike... resorni ministri su se više bavili stranačkim poslovima, a ustanove i institucije preživljavanjem, svesni da nijedan problem nema šansu da privuče pažnju u godini kada se rešava „pitanje od najvećeg nacionalnog i državnog značaja“. Izuzev štrajka zaposlenih u pravosuđu i nekoliko protesta radnika iz privatizovanih firmi, svi ostali protesti i blokade su bili političke prirode. Smanjenje siromaštva, povećanje plata i opšte socijalne sigurnosti, zapošljavanje, uslovi rada, stručne edukacije i novi, ili bar, poboljšani propisi, moraće da sačekaju neku buduću vladu.

S obzirom da su sve ovo teme od životne važnosti za građane, a problemi su u međuvremenu samo narasli, ko god bude formirao vladu posle 11. maja, neće imati nimalo lak posao. Veliki „patriotski“ zadaci su iscrpljeni, a energije za neke nove „nacionalne poduhvate“ nema. Vrlo brzo, političari će morati da se okrenu svakodnevnom životu, jer on jeste najveći prioritet građanima Srbije.

U takvoj atmosferi velikih političkih tenzija i zapaljivih patriotskih govora, jedan od najvećih skandala koji su privukli ogromnu pažnju javnosti bio je, sasvim neočekivano, događaj upravo iz oblasti socijalne politike. Naime, sredinom novembra, međunarodna organizacija za zaštitu prava osoba ometenih u razvoju MDRI (Mental Disability Rights International) objavila je svoj izveštaj pod nazivom „Mučenje kao lečenje“. Izveštaj govori o položaju institucionalizovane dece i odraslih sa mentalnim poteškoćama u Srbiji, a prilikom njegovog predstavljanja medijima prikazani su i snimci i fotografije napravljeni u nekoliko zdravstvenih i socijalnih ustanova. Građani Srbije su danima bili u stanju šoka, neki zbog potresnih snimaka koje je javnost prvi put imala prilike da vidi, drugi zbog histerične reakcije vlasti kakva odavno nije zabeležena.

Resorni ministri zdravlja i socijalne politike, Tomica Milosavljević i Rasim Ljajić, negirali su zaključke navedene u izveštaju optužujući predstavnike MDRI da nisu kontaktirali ministarstva i da su bez znanja nadležnih obilazili ustanove, zloupotrebivši gostoprimljivost i poverenje zaposlenih i države tako što su sačinili prikaz koji ne odgovara stvarnom stanju. Ministarstvo zdravlja je u svom saopštenju tvrdilo da je izveštaj MDRI nestručan i maliciozan i da predstavlja „žigosanje pacijenata, psihijatrijske struke i celog našeg naroda“¹⁹³. Ministar Tomica Milosavljević, koji već poslovično, ne dozvoljava nikakve kritike na račun njegovog ministarstva i stanja u zdravstvu, nije krio bes zbog bure koja se digla u javnosti, ocenjujući izveštaj kao političku propagandu i kritikujući medije zbog objavljivanja fotografija i snimaka bez provere verodostojnosti¹⁹⁴. Premijer Vojislav Koštunica je najavio formiranje komisije „koja će izvestiti o stvarnom stanju u ustanovama socijalne zaštite za osobe sa posebnim potrebama, jer su mnoge ocene u izveštaju MDRI lažne“¹⁹⁵ i objavljivanje izveštaja

193 Pravda, 22. novembar 2007.

194 Danas, 16. novembar 2007.

195 Između ostalog, Premijer je istakao: „Naročito su tendenciozne i zlonamerne optužbe da se mučenje koristi pod vidom lečenja dece i da je reč o logorima, a ne socijalnim ustanovama. Vlada će insistirati da se do kraja rasvetle činjenice o stvarnom stanju u specijalizovanim ustanovama i pokrenuti pitanje odgovornosti za iskonstruisane optužbe koje su iznete na račun Srbije. Sistemski se vodi propaganda da je Srbija

doveo u vezu sa namerama da se država diskredituje u trenutku kada vodi odlučujuću borbu za Kosovo. Ovakva neumesna i histerična reakcija najviših državnih funkcionera bila je signal pojedinim medijima da započnu pravu hajku protiv MDRI, ali i domaćih nevladinih organizacija koje su podržale izveštaj i takođe upozorile na alarmantno stanje u psihijatrijskim bolnicama i socijalnim ustanovama.

Uprkos unisonom negiranju svih navoda na početku, već narednih dana se mogla primetiti sve očitija razlika u stavovima i nastupima ministara za zdravlje i socijalnu politiku. Dok je ministar Ljajić nevoljno, ali ipak iskreno priznao da je zapravo i sam šokiran stanjem i praksom koja se sprovodi u socijalnim ustanovama, dotle je njegov kolega lekar, ali i „nezamenljivi“ ministar Tomica Milosavljević arogantno i bezobrazno danima nipodaštavao pacijente, porodice, i sve građane Srbije; dok je prvi, makar i zarad političkog marketinga, obišao pomenute socijalne ustanove a u javnim nastupima pokazao da ipak prepoznaje problem, dotle je ministar zdravlja imao preča posla, i izuzev nekoliko uobičajenih političkih floskula, nije ponudio nijedno profesionalno, pa ni ljudsko obrazloženje za nedopustiv tretman bolesnika i uslove u psihijatrijskim bolnicama; ministar Ljajić je bar obećao reforme u socijalnom zbrinjavanju osoba sa mentalnim poremećajima, dok je u zdravstvu, kako izgleda, sve u najboljem redu; obojica su, na svoju i sramotu političkih stranaka iz kojih dolaze, pokušali da izvrše jeftinu zamenu teza, i sopstvenu odgovornost zamagle isceniranjem „sukoba“ na relaciji NVO-zaposleni u ustanovama.

Početak marta 2007. godine, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji izdao je publikaciju pod nazivom „Ljudi na margini-Ljudska prava u psihijatrijskim bolnicama u Srbiji“. Mada je ovaj izveštaj analizirao stanje samo u velikim psihijatrijskim bolnicama (u Kovinu, Vršcu i Padinskoj Skeli) i takođe bio predstavljen javnosti, on nije izazvao tako veliko interesovanje, a reakcije državnih organa gotovo da i nije bilo. Nema sumnje da je objavljivanje uznemirujućih snimaka MDRI na svim televizijama, uz činjenicu da je sedište ove međunarodne organizacije u Vašingtonu, bilo presudno za žigosanje organizacije i izveštaja i ogromnu antikampanju. Ranije objavljen

zahvaćena fašizmom, iako svaki građanin oseća najdublje ogorčenje prema fašizmu, a trenutak u kojem se to dešava nije slučajno izabran“. Danas, 16. novembar 2007.

izveštaj Helsinškog odbora bio je, shodno postojećoj praksi državnih organa, jednostavno prećutan i manje-više ignorisan. Međutim, činjenica da se rezultati istraživanja i analiza položaja psihijatrijskih bolesnika koje je uradio Helsinški odbor na nekoliko mesta pominju i u izveštaju MDRI, bila je dovoljna da se Helsinški odbor ponovo optuži za delovanje protivno interesu sopstvenog naroda. Ipak, mada su se pojedini političari i mediji jako potrudili da čitav događaj ispolitizuju, suština se nije mogla prikriti ni demantovati. Javnost u Srbiji se, po prvi put, suočila sa potresnim posledicama krajnje nebrige sopstvene vlade i izabраниh političara. Činjenica da se radi upravo o najosetljivijem i najnezaštićenijem delu populacije, demistifikovala je svaku priču o „odgovornoj politici u interesu građana“ i to je bio pravi razlog tako žestoke reakcije.

Inače, zaključci i ocene stanja obe organizacije se ni u čemu suštinski ne razlikuju, uprkos različitoj metodologiji, iskustvu i sastavu istraživačkih timova, itd. Iako su „patriotski“ mediji i stranke olako zaključili da je to logična posledica zajedničkog delovanja „unutrašnjeg i spoljnog neprijatelja“, istina je daleko jednostavnija i krajnje prozaična: oba izveštaja se zasnivaju na poređenju zatečenog stanja sa međunarodnim standardima i dokumentima koje se Srbija obavezala da poštuje. Pritom, tretman mentalno zaostalih lica i psihijatrijskih bolesnika u Srbiji ni na koji način ne odudara od prakse koja je postojala, i još uvek postoji u mnogim državama. Smeštanje ovakvih osoba daleko od očiju javnosti, u objekte sa oskudnim i nehigijenskim uslovima, sa malim brojem zaposlenih i nedovoljnim sredstvima, posledica je ne samo ekonomskog siromaštva, već prevashodno odnosa društva prema onima koji su različiti u bilo kom smislu. Slična, pa i gora situacija je konstatovana u svim istočnoevropskim državama, ali i na azijskom i južnoameričkom kontinentu, a ni današnje razvijene demokratske države nisu bile imune na izolaciju kao metod postupanja sa onima koji odudaraju od „normalnih“ standarda. Opšta demokratizacija i promena odnosa u društvu neophodni su preduslovi za stvaranje humanijeg i socijalno odgovornog društva. Stoga su reakcije na ovaj događaj od strane najviših državnih funkcionera zabrinjavajuće upravo iz razloga što ukazuju na duboko nerazumevanje i/ili nezainteresovanost za podsticanje takvih procesa i promociju drugačijih vrednosti.

III

Transformacija struktura državne sile

Vojska u procesu transformacije

Vojska je u 2007. godini evoluirala u ipak, nov entitet. Ne samo da je Vojska nešto drugo u odnosu na ono što je bila u Miloševićevom ratnom vremenu, ili u neposrednom postoktobarskom periodu, već se u nekim elementima pokazala čak bitno različitom i u odnosu na to kakva je bila i šta je bila i u 2006. godini. Nije reč samo o promenama formalne prirode, odnosno o promenama u organizaciono-formacijskoj shemi, već i o začecima promena u njenom profesionalnom i socijalno-političkom biću. Novi načelnik Zdravko Ponoš napravio je nekoliko iskoraka. Knjiga *Vojna tajna*¹⁹⁶ koju je vojni tužilac konfiskovao 2003. godine najzad je vraćena izdavaču. Isto tako, razrešena je dilema o tome ko je nadležan za hapšenje Ratka Mladića i drugih haških optuženika. Dragan Šutanovac, ministar odbrane, je izjavio da je „najvažnije što smo konstatovali da je posao hapšenja zadatak civilnih službi“¹⁹⁷ Istovremeno ministar odbrane je zabranio ulazak haških optuženika u vojne objekte¹⁹⁸, a tokom 2007. godine izvršen je pretes u 104 vojna objekta po njegovoj naredbi.¹⁹⁹

Na te promene Vojske u 2007. uticali su brojni faktori, među kojima su i neki događaji iz 2006. godine. Među njima je, svakako, i disolucija državne zajednice Srbije i Crne Gore, što je nužno dovelo i do podele dotadašnje zajedničke oružane sile na dve vojske – crnogorsku i srpsku. Naravno, taj je proces različito doživljen i prihvaćen u oficirskom koru, a i u celom perso-

196 Knjigu je izdao Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Knjiga sadrži transkripte sa sednica Vojnog saveta neposredno pred intervenciju NATO i promene 5. oktobra 2000. godine. Transkripti daju uvid ne samo u način kako se odlučivalo, već i u kriminalno delovanje tadašnjeg Vojnog saveta-

197 Večernje novosti, 8. jun 2008.

198 Press, 12. jul 2007.

199 Glas javnosti, 17. novembar 2007.

nalnom sastavu Vojske i Ministarstva odbrane. Naročito je jedna grupacija generala i oficira visokih činova uz veliki otpor i negodovanje prihvatila tu činjenicu, dok je druga tu promenu mirno primila "k znanju" i, štaviše, konstruktivno se ponela prema njoj, što je bio jedan o važnih preduslova reformskih poteza u 2007.

Drugi događaj iz 2006. koji je, makar u prvoj polovini 2007. godine, dao ubrzanje transformaciji Vojske – jeste prijem Srbije u *Program Partnerstvo za mir*. Iako Srbija nije bila ispunila ni sve bitne uslove da bi se uključila u tu bezbednosnu asocijaciju, članice NATO su došle do zaključka da će – sa stanovišta kolektivne evropske (pa i globalne) bezbednosti, i naročito sa stanovišta bezbednosti regiona – biti bolje ako Srbiju "uvuku" u sistem kolektivne bezbednosti, nego da je ostave da raspolućena između konzervativnog i reformskog bloka okleva. Treba imati u vidu da vrh političke kaste Srbije nije bio ni voljan ni sposoban da u potpunosti prihvati pravila ove asocijacije, što je moglo dovesti do usporavanja, štaviše, i do zastoja u preobražaju oružane sile i sistema odbrane. To je, po svemu sudeći, bio jedan od ciljeva dela srpske političke elite, naročito izvršne vlasti.

Politička kampanja koja je, pod nazivom "Nećemo u NATO",²⁰⁰ vođena od strane dela izvršne vlasti (DSS) bila je u funkciji sprečavanja partnerstva sa NATO. Uprkos svemu, reforma Vojske Srbije je, na organizacijsko-formacijskoj ravni, izvedena gotovo besprekorno i u rekordnom roku (od juna 2006 do juna 2007), po NATO standardima. i upravo su ta reorganizacija i, s njom u vezi, smanjenje brojnog stanja srpske oružane sile, delovale kao katalizator žestokih napada na generala Zdravka Ponoša, sa zahtevom da se on smeni s mesta načelnika Generalštaba Vojske Srbije.

Vrlo je indikativno da je u toj ofanzivi na Ponoša istaknutu ulogu imao Klub generala i admirala Vojske Srbije, te penzionisani oficiri visokih činova. Intezitet napada na aktuelnog načelnika Generalštaba, čiji je (be)

200 Svako pominjanje ulaska u NATO praćeno je istraživanjima javnog mnjenja preko kojih se lobira protiv članstva sa argumentemon da su "nas bombardovali". Prema istraživanjima agencije IPRES skoro petina ispitanih građana (18,5%) smatra da je srozavanju ugleda Vojske doprinela privrženost komandnog kadra evroatlantskim integracijama, a 54,99 odsto smatra da Vojska Srbije danas nije u stanju da odbrani teritoriju države. Glas javnosti, 16. april 2007.

smisao sadržan u krilatici “Ponoš je uništio srpsku vojsku”, upravo je srazmeran reformskim rezultatima u sistemu odbrane.

U junu je formiran i *Savet za nacionalnu bezbednost*. Pre kraja godine, u prilično nategnutoj skupštinskoj atmosferi, usvojeni su i tzv. vojni zakoni, *Zakon o Vojsci Srbije* i *Zakon o odbrani*, a samo četiri dana uoči Nove, 2008. godine, Narodna skupština donela je i dokument koji je kolokvijalno nazvan *Rezolucija o vojnoj neutralnosti Srbije*.

Prva godišnjica Vojske Srbije

Nakon referenduma u Crnoj Gori (26. maja 2006. godine), od tadašnje Vojske Srbije i Crne Gore nastale su dve oružane sile: manja, crnogorska, i neuporedivo veća, srpska vojska.²⁰¹ (O tome je napisan opširniji prilog i u Godišnjem izveštaju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za 2006. godinu.²⁰²)

Prema nezvaničnim podacima, može se zaključiti da je to bila neka vrsta vododelnice za profesionalni personal Vojske i Ministarstva odbrane. Na jednoj strani se izdvojio nipošto zanemarljiv broj generala i oficira iz Generalštaba, pa i oficira nižeg ranga i čina, i civilnih lica zaposlenih u vojnim strukturama, koji su se teško mirili s činjenicom osamostaljenja Crne Gore, jer “Srbija gubi novu teritoriju i izlaz na more” i jer je to “novo drobljenje srpskog etničkog prostora”, itd.

Međutim, nakon emotivnih izliva protiv odvajanja, ista grupacija počela je da glorifikuje činjenicu da je “Srbija ponovo dobila svoju vojsku”! Tako je, na primer, tim povodom pukovnik dr Borislav Grozdić (inače docent na Vojnoj akademiji) na ovaj način izrazio vlastito oduševljenje:

“Danas Srbija ponovo ima svoju vojsku, koja je prestala da postoji 1. decembra 1918. godine, kada je stvorena Kraljevina Srba, Hrvata i

201 Stipe Sikavica: “Novi početak Srpske vojske”, Helsinška povelja br.95–96, maj-juni 2006, str.17–18.

202 Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za 2006.godinu, poglavlje “Srbija i novi bezbednosni poredak na Balkanu”, str.154 – 157.

Slovenaca. Vojvoda Živojin Mišić je još u martu 1919. godine prestolonasledniku Aleksandru govorio: 'Ja sam duboko zažalio što smo se mi na silu Boga obmanjivali nekakvom idejom bratstva i zajednice...' Jer, kako Ivan Iljin piše: 'Bez vojske, koja duhovno i profesionalno stoji na potrebnoj visini – otadžbina ostaje bez odbrane, država se raspada i nacija iščezava sa lica zemlje.'"²⁰³ I, s tim u vezi, vredno je pomena i to da je upravo Vojislav Koštunica, u svojstvu ondašnjeg "vrhovnog komandanta" oružanih snaga u ondašnjoj SR Jugoslaviji posle oktobarskih promena 2000. godine, često naglašavao taj isti vrednosni sud, to jest da "nema države bez vojske, ni vojske bez države", dakako, u drugačijem kontekstu, pri čemu je SR Jugoslaviju poistovećivao sa Srbijom, a Vojsku srpsko-crnogorske države sa srpskom vojskom.

Nakon što je predsednik Republike Boris Tadić, "u skladu sa svojim ustavnim ovlašćenjima", doneo odluku kojom je kao Dan Vojske Srbije određen 15. februar, vojni eksperti i "eksperti" iz grupacije "oduševljenih oficira", među kojima je bio i potpukovnik Ivan Mijović (zamenik načelnika Vojnog muzeja u Beogradu), objašnjavali su domaćoj javnosti da se "do utapanja srpske vojske u jugoslovensku nije ni obeležavao Dan vojske nego samo dani jedinica i ustanova, a formiranjem jugoslovenske države i vojske obeležavao se Dan armije i Dan vojske SRJ/SCG", ali da "to nisu bili datumi slave ni srpske države, ni srpske vojske".²⁰⁴

To što je izbor "pao na 15. februar – nije slučajnost". Prema rečima generala Petra Radojčića, načelnika Uprave za ljudske resurse u Generalštabu Vojske Srbije, do tog datuma se došlo nakon višemesečnog prebiranja po "bogatoj srpskoj ratnoj istoriji", u čemu su, sem eksperata, učestvovala "sve komande, jedinice i ustanove" One su "iz bogate riznice u širi izbor izdvojile čak 23 datuma", da bi eksperti nadležnim organima predložili onaj "koji je opštepoznat i duboko ukorenjen u svest i biće srpskog naroda". Dakle, 15. februar je "duhovno određen Sretenjem", a to je "ujedno i Dan državnosti Republike Srbije". Odnosno, "posle viševjekovnog ropstva pod

203 Borislav D.Grozdić: "Duhovna vertikala srpstva", magazin Obrana br.33 od 1. februar 2007, str.40 – 41.

204 S.Sikavica: "Čemu služe praznici", Helsinška povelja br.103–104, januar-februar 2007, str.29 – 30.

Turcima, sa Prvim srpskim ustankom javljaju se i prvi organizovani oblici oružane sile, koji su, nepovratno, vodili ka stvaranju srpske vojske. Prvi srpski ustanak upravo i predstavlja začetak moderne vojske. Sretenje objedinjuje identitet vojske i države, čime se obnavlja njihova najdublja povezanost. ²⁰⁵

Vojska Srbije je 15. februara 2007. raznim aktivnostima svečarskog karaktera obeležila "prvi rođendan" po najnovijem kalendaru vojnih i državnih praznika, u kojem je prilikom do izražaja došla konzervativna grupacija vojnog personala. Do zvaničnih podataka o brojnom stanju te grupacije nije moguće doći. Po svemu sudeći, u 2007. nije imala prevagu u sistemu rukovođenja i komandovanja u Vojsci i Ministarstvu odbrane. Međutim, ta tradicionalistička struja u oficirskom koru poistovećuje svoje interese sa interesima i vrednostima nacionalističkih i, uopšte, retrogradnih snaga na političkoj sceni Srbije, i centara moći čije se dejstvo i te kako oseća, iako dolazi iz duboke pozadine – koji Srbiju, dakle i njenu oružanu silu, vraćaju u tradicionalistički mrak Srbije XIX veka.

Nasuprot toj grupaciji, profesionalci koje predvodi aktuelni načelnik Generalštaba Vojske Srbije, general Zdravko Ponoš, su iz sasvim drugačijeg rakursa posmatrali "novi početak srpske vojske". General Ponoš je to kvalifikovao kao jedan od dva "najvažnija događaja" u 2006. godini u odnosu na Vojsku. i to zato što je "proces podela sa Crnom Gorom prošao mirno i konstruktivno, što je pozdravljeno na unutrašnjoj i na međunarodnoj sceni. Dve vojske su se razdružile tako da su i ljudski i materijalni resursi podeljeni korektno..." ²⁰⁶

Reformska orijentacija je zastupljena i u top menadžmentu Ministarstva i Generalštaba, koji je i dao novi ton vojsci. A to su otvaranje prema svetu, saradnja, potreba za unutrašnjom transformacijom, preispitivanjem, borbom protiv korupcije, traženjem načina da se dođe do unutrašnjih ušteda, prezentovanjem Vladi Srbije plana transformacije Vojske. Nezapamćeno je „da neko ko je na državnom budžetu dođe u vladu i traži pomoć, jer hoće

205 Dragana Marković: "Zavetna znamenja" intervju generala Radojčića magazinu Odbrana br.33 od 1. februar 2007, str.34 – 36.

206 Dragana Marković: "Više nema čekanja", intervju Ponoša magazinu Odbrana br.31 od 31. januar 2007, str.8 – 11.

da se transformiše, a ima i plan kako će to da ostvari. Mi smo upravo sve to uradili, i dobili podršku.”²⁰⁷

Pitanje je, međutim, u kojoj je meri ta generalova izjava odgovarala istini, a u kojoj je meri imala taktički karakter. Jer, događaji koji su sledili u 2007. godini nedvosmisleno su potvrdili da je samo deo vlade (u naboljem slučaju polovina ministara) podržavao orijentaciju Vojske i Ministarstva odbrane ka evroatlantskim integracijama, dakle i njihov reformski kurs, dok su ostali ministri, zajedno sa premijerom Vojislavom Koštunicom, bili protiv takvog strategijskog opredeljenja Vojske. Međutim, premijer i ministri iz tog dela vlade svoj antireformski stav nisu izražavali eksplicitno, nego lukavo, najčešće kroz antinativsku i uopšte antizapadnu kampanju, i posredstvom svojih vojnih i političkih komentatora i analitičara, i, dakako, podrškom vrlo razgranate domaće tabloidne produkcije.

U tom kontekstu, veoma je ilustrativan i “odlazak u zaborav” prethodnog ministra odbrane, Zorana Stankovića. Tim pre kada se ima u vidu da je Zorana Stankovića, penzionisanog generala, “reanimirao” baš Vojislav Koštunica i “usidrio” ga na čelnu poziciju Ministarstva odbrane tokom prethodne manjinske vlade, sa jasnim ciljem – da u Vojsci i sistemu odbrane realizuje politiku DSS. Stanković je, po svemu sudeći, izneverio očekivanja. Istina je da on nije napravio gotovo nikakav napredak u transformaciji vojne organizacije. Njegova najveća “reformska zasluga” je u tome što nije ometao one profesionalce koji su znali i hteli da rade, dakle, nije previše intervenisao. Vojna štampa, koja mu je davala dosta prostora, njegov odlazak sa funkcije propratila je malom informacijom o tome da je 16. maja 2007. u Ministarstvu odbrane “izvršena primopredaja dužnosti”²⁰⁸.

207 Isto

208 Redakcijska vest: “Primopredaja dužnosti”, magazin Odbrana br.41 od 1. jun 2007, str. jun

“Partnerstvo za mir” na ozbiljnoj kušnji

Prijem Srbije u program *Partnerstvo za mir* (samit NATO u Rigi 28. i 29. novembra 2006)²⁰⁹ imao je presudan uticaj na reformski proces u Vojsci u 2007. godini. Gotovo sve do početka novembarskog samita u Rigi, u domaćoj (pa i u međunarodnoj) javnosti preovladavalo je uverenje da Srbija nema šansu za ovaj sporazum sa NATO, zbog nesaradnje sa Haškim tribunalom, odnosno zato što nije uhapsila generala Ratka Mladića. Međutim, očigledno je da su članice NATO procenile da će bezbednost Srbije i zapadnog Balkana biti stabilnija ako i Srbiju postane deo sistema kolektivne bezbednosti tako što će pristupiti *Programu Partnerstvo za mir*.²¹⁰ Istovremeno, prijem u Partnerstvo je i veliko priznanje generalu Zdravku Ponošu za transformisanje Vojske i sistema odbrane. Transformacija je počela njegovim dolaskom na tu funkciju.

Međutim, zasluge za reformski uspeh sebi su pripisivali upravo oni koji su opstruirali reformu Vojske, između ostalih i premijer Koštunica.²¹¹ Uključivanje Srbije u tokove kolektivne bezbednosti konzervativni blok je protumačio kao popuštanje Evrope popušta pred strategijom “patriotske Srbije”, jer je Srbija “ušli u *Partnerstvo za mir* pod našim uslovima”²¹².

209 Redakcijski tekst: “Srbija u Partnerstvu za mir”, magazin Odbrana br.29 od 1. decembar 2006, str. mart Opširniji tekst o tome i u Godišnjem izveštaju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za 2006.godinu, poglavlje “Srbija i novi bezbednosni poredak na Balkanu”, str.165 – 167.

210 R.Femić: “Izručenje Mladića nije uslov za prijem u Partnerstvo za mir”, Dans 31. oktobar 2006.

211 Slobodan Pavlović: “Neka se izjasni Koštunica”, Danas, 16. novembar 2006.

212 General Radovan Radinović, jedan od čelnih stratega srpskih vojnih poraza u Miloševićevoj ratnoj deceniji, isticao je još tamo negde prvih godina te decenije da Evropa, odnosno NATO ne bi primio Srbiju u svoje redove, da “mi i ne treba da se učlanjujemo u Partnerstvo za mir”, a “ako bismo se i učlanili, onda bismo to uradili pod našim uslovima”.Videti intervju koji je s generalom Radinovićem vodio Slobodan Reljić, NIN od 22. april 1994, mada je general tu tezu varirao i nakon oktobarskih promena.

Zvanična Srbija je i nakon prijema pokazala da nije spremna da poštuje pravila igre. Vlada Srbije je bila obavezna da u što kraćem roku potpiše set dokumenata sa Alijansom da bi Partnerstvo Srbije i NATO postalo validno. Vlada je tu obavezu prolongirala na neodređeno vreme, tako da je jedan od najvažnijih dokumenata, tzv. *Prezentacioni dokument*, srpski ministar inostranih poslova Vuk Jeremić potpisao tek 5. septembra 2007. godine.²¹³ Osim toga, Vlada Srbije je ušla i u 2008. godinu bez potpisivanja *Sporazuma o razmeni bezbednosnih informacija između Srbije i NATO*. Iz izjave ministra odbrane Dragana Šutanovca – da time što “još nismo potpisali bezbednosni sporazum uveliko smo onemogućili Ministarstvo odbrane da dobije bitne pogodnosti, posebno u oblasti obuke i obrazovanja”²¹⁴ – vidi se da premijeru Koštunici i većini njegovih ministara nije stalo ni do *Partnerstva za mir*, ni do vojnih reformi, iako su njegovi glasnogovornici izjavljivali kako vlada i premijer podržavaju i Partnerstvo.

Ponašanje premijera otvara pitanje zašto o razlozima za odbijanje potpisivanja *Sporazuma o razmeni bezbednosnih informacija*. Logično je pretpostaviti da bi se *Sporazumom* ostvario uvid u arhivu i dosijee koje drže direktor BIA Rade Bulatović i ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić, ljudi od najvećeg Koštuničinog poverenja. Takođe, nije isključeno da toj ekipi poverljivih pripadaju i čelni ljudi iz tajnih vojnih službi (VBA i OA), posebno kada se ima u vidu da je čelni čovek vojne Službe bezbednosti bio “čuveni” general Aleksandar – Aca Tomić, takođe blizak Vojislavu Koštunici.

213 S.Sikavica: “U procepu kosovske retorike”, *Danas*, vikend izdanje od 8 – 9. septembar 2007.

214 Slavoljub M.Marković: “Reforme u korist Vojske i građana”, intervju ministra odbrane D.Šutanovca magazinu *Obrana* br.47.od 1. decembar 2007, str.8 – 11.

Premijer Vojislav Koštunica odbija članstva u NATO

Odnos izvršne vlasti prema *Partnerstvu za mir* u tesnoj je vezi sa propagandom protiv NATO. Početkom jeseni 2007. godine, antizapadne i konzervativne snage Srbije, predvođene DSS i vladom premijera Vojislava Koštunice, pokrenule su žestoku verbalnu ofanzivu u odnosu na kosovsko pitanje (Kosovo – “zlatna grana srpske politike”: dr Ivan Čolović). One su vršile pritisak na Skupštinu Srbije, kako bi se prolongirali lokalni i predsednički izbori za koje je, prema zakonu, krajnji rok početak 2008. godine. Tako je cela predsednička kampanja stavljena u kontekst razmršavanja kosovskog čvora uz argumentaciju da je “Kosmet prioritetno nacionalno i državno pitanje”.²¹⁵ Istovremeno, premijer Koštunica i DSS su otvoreno pozvali srpski parlament da donese odluku da “Srbija ne može postati član NATO-a ako Alijansa podrži jednostranu nezavisnost Kosova i Metohije”.²¹⁶

Bez obzira na to što Brisel i Vašington nisu pokazali spremnost da Srbiju pozovu u članstvo NATO, premijer Vojislav Koštunica i njegovi saradnici su nastavili sa kampanjom da Srbija “neće u NATO”. Ipak čitava kampanja je pokazala antizapadnu orijentaciju strategškog ranga. Vojislav Koštunica je optužio NATO – da na Kosovu stvara svoju državu: “Smatram da moramo izdvojiti glavnog aktera, bez kojeg cele ove priče ne bi ni bilo. To je Severnoatlantski pakt. Započeta je diskusija o suštini Ahtisarijevog plana i njegovog aneksa 11, koji govori o neograničenoj vojnoj vlasti NATO-a na Kosovu. A pre Ahtisarija, NATO je bombardovao zemlju, zatim svojim vojnim snagama došao u jedan njen deo, a sada pokušava da, kroz jednostranu nezavisnost i primenu aneksa 11, bude vrhovna vlast na Kosovu.”²¹⁷

Ova verbalna ofanziva u “odbrani svete srpske zemlje” urodila je plodom. Kampanja se poklopila sa intenzivnijem angažovanjem Rusije na rešavanju statusa Kosova. Srazmerno učestalosti i snazi podrške iz Moskve,

215 S.Sikavica: “U procepu kosovske retorike”, Danas, vikend izdanje 8–9. septembar 2007.

216 Intervju Vojislava Koštunice beogradskim Večernjim novostima od 22. septembar 2007.

217 Isto

sa oslanjanjem na Vladimira Putina, srpska zvanična politika je pojačavala antinатовsku propagandu, koja je na momente dobijala oblike paranoje.

Vojislav Koštunica je kosovsko pitanje nametnuo kao temu i predsedniku Borisu Tadiću. Stavljajući u prvi plan argumentaciju: "Ko ima nameru i želi da mu Srbija bude partner mora znati da Srbija prihvata partnerstvo samo kao cela a ne prepolovljena država." ²¹⁸ Vojislav Koštunica je jasno dao okvir i za kampanju u predsedničkim izborima. Osim toga, Koštunica se usprotivio dolasku Misije EU na Kosovo bez nove rezolucije Saveta bezbednosti UN, jer, kako kaže, "Dolazak Misije EU značio bi početak sprovođenja odbačenog Ahtisarijevog plana i početak sprovođenja jednostrane nezavisnosti. Zato Srbija najenergičnije unapred odbacuje ovakvu protivpravnu odluku o dolasku Misije EU"²¹⁹. Aludirajući na mogućnost da se Srbiji ponudi potpisivanje *Sporazuma o asocijaciji i pridruživanju sa EU*, on je takođe odbacio "svako nuđenje nadoknade u zamenu za jednostranu nezavisnost Kosova i Metohije", jer je to "uvreda za dostojanstvo Srbije"²²⁰. Žestoka antinатовska i antizapadna kampanja završila se Rezolucijom Narodne skupštine o vojnoj neutralnosti Srbije.

Koštunica je u javnosti nametnuo stav konzervativne Srbije o dva ključna pitanja – suprotstavljanje ne samo ulasku Srbije u NATO, nego i prema EU. Pri tome se odnos prema eventualnom integrisanju Srbije u EU ipak pokušavao prekriti političkom mimikrijom. Predsednik Boris Tadić je u ovoj ofanzivi na javnost ostao nedorečen po oba pitanja. Profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu dr Jovan Teokarević²²¹, smatra, kao i mnogi drugi analitičari, da u Srbiji postoje dva potpuno oprečna stava o odnosu Srbije i NATO, pri čemu je Tadić predvodnik proevropske struje, dakle i zagovornik uključenja Srbije u NATO. i upravo je ta, potonja, tvrdnja sporna.

218 18 Izveštaj agencije Beta: "Koštunica: Ne prihvatamo nadoknadu u zamenu za Kosovo", *Danas*, 12. decembar 2007.

219 Isto

220 Isto

221 S.Sikavica: "Zablude, poluistine i izandale fraze", *Hesinška povelja* br.111–112, septembar-oktobar 2007.

U govoru u Fondaciji Heritidž u Vašingtonu, 7. septembra 2006. godine, Boris Tadić je rekao i sledeće: “Moja filozofija veoma je jasna. Novo mesto Srbije u svetu je da bude osovina kolektivne bezbednosti koju NATO gradi na Balkanu...”²²² Teško da se može biti “osovina koju NATO gradi na Balkanu” a da se ne bude član Alijanse. Međutim, godinu dana kasnije, izgleda da se u kohabitaciji sa Koštunicom istopila “jasnoća” Tadićeve bezbednosne “filozofije”. Upitan da li put u Evropsku uniju vodi obavezno preko ulaska u NATO, Tadić je decidno odgovorio: “Ne vodi obavezno. U Evropskoj uniji postoje zemlje koje nisu članice NATO-a, poput Austrije, Švedske... Međutim, njihova pozicija je bitno drugačija od pozicije Srbije. Te zemlje nijednog trenutka nisu bile s druge strane barijere. To jeste problem...”²²³ Međutim, problem je i u tome što je on izostavio da kaže da je put za EU, makar za negdašnje komunističke države, obavezno vodio preko članstva u NATO.

S obzirom na takav odnos srpske izvršne, dobrim delom i zakonodavne vlasti, neizvesna je sudbina saradničkih i partnerskih veza koje su Ministarstvo odbrane, a naročito Generalštab Vojske Srbije uspostavili sa ministarstvima odbrane i armijama više država, gde ipak dominiraju ministarstva i armije članica NATO. Važan je rad *Grupe Srbija – NATO za reformu odbrane* koja je u 2006. i 2007. godini pružala dragocenu pomoć reformskim snagama. Posebnu podršku u reformisanju Vojske Srbije i Ministarstva odbrane (materijalnu i svaku drugu) dala je Norveška.

Paradoksalno, najintenzivniju i najraznovrsniju saradnju na vojnom planu u 2007. Srbija je ostvarila upravo sa SAD, dakle sa državom koju je konzervativni blok proglasio glavnim akterom u “operaciji otimanja 15 posto srpske teritorije” i ključnim protagonistom najvećih zala u svremenom svetu.²²⁴ Vojsci Srbije partner je bila Nacionalna garda Ohaja. Nakon više uzajamnih poseta vojnih delegacija na liniji Beograd – Kolumbus (glavni grad Ohaja) i nužnih priprema, najpre je odabrana ekipa starešina srpske vojske, koja je, u drugoj polovini juna 2007. godine, učestvovala u vež-

222 Isto

223 Dragana Marković, Slavoljub M. Marković: “Rat bi bio poraz”, magazin Odbrana br.50 od 15. oktobar 2007, str.8–13.

224 Duška Anastasijević: “prodor po vojnom krilu”, beogradski nedeljnik Vreme br.819

bi koju je na tamošnjem terenu izvodilo oko 4000 pripadnika Nacionalne garde. ²²⁵ Potom je Vojska Srbije, od 15. do 22. septembra 2007, uzvratila gostoprimstvo ekipi od 39 pripadnika Nacionalne garde Ohaja (oficiri, podoficiri, civilna lica). ²²⁶ Pošto su američki specijalci, između ostalog, učestvovali i u vežbi preživljavanja u prirodi, zajedno sa pripadnicima Specijalne brigade Vojske Srbije²²⁷, poslanici Srpske radikalne stranke su, sa govornice srpskog parlamenta na decembarskom redovnom zasjedanju, posprdno komentarisali kako Amerikanci obučavaju Srbe “ratnoj veštini” – lova guštera i zmija.

Završena prva faza reforme

Zdravko Ponoš je krajem 2006. godine, neposredno pošto je postavljen za načelnika Generalštaba Vojske Srbije, izjavio: „Kada sam došao na dužnost zamenika načelnika Generalštaba nije bilo izvesno da će Srbija već za nekoliko meseci obnoviti svoju samostalnost... Bilo je neophodno započeti konkretne reformske procese. Imali smo veliki zastoj, pa čak i nepoželjan smer, s obzirom na to šta se u prethodnom vremenu dešavalo u Vojsci u odnosu na ono šta bi trebalo da se dešava i što je određujući trend u zemljama i vojskama Evrope. U tom momentu nisam bio u stanju da procenim koliko brzo ćemo moći da idemo u smeru reformi, ali sam znao da moramo da krenemo. Sada, posle godinu dana, mislim da možemo da kažemo da je to bila uspešna godina, u okolnostima koje nisu bile potpuno naklonjene reformskim koracima...”²²⁸

225 R.Mutavdžić: “Uzlazni trend vojne saradnje” i “Znak poverenja”, magazina Odbrana br.41 od 1. jun 2007, str.12–14.

226 R.Mutavdžić: “Godina uspešne saradnje”, magazin Odbrana br.49 od 1.10 2007, str.20–22.

227 Z.Miladinović: “Učimo jedni od drugih”, magazin Odbrana br.49 od 1. oktobar 2007, str.23.

228 Dragana Marković: “Više nema čekanja”, intervju generala Zdravka Ponoša magazinu Odbrana br. 31 od 1. januar 2007, str. 8–11.

Polovinom 2007. godine, nakon uspešno okončane prve faze reforme Vojske i sistema odbrane, general Ponoš je na javnoj tribini, pred tv-kamerama, predstavio analizu prethodnog stanja u Vojsci, na osnovu čega je počela suštinska reorganizacija oružane sile. Deo iz te prezentacije: "... U to vreme dosta je bila aktuelna priča kolika to vojska treba Srbiji, da sa smanjenjem vojske mi u stvari uništavamo odbrambenu sposobnost zemlje. Možemo se zavaravati koliko hoćemo, ali to ne vodi zdravom rešenju. Ja sam već rekao da su to u tom momentu bile razumne pare za sistem koji je pripadao, hajde da kažem, federalnom nivou vlasti, odnosno državnoj zajednici a finansiran iz republika, i te republike gotovo da nisu imale kontrolu trošenja tih para tokom godine...

Ako imate malo para, imate nizak kvalitet vojske i vrlo verovatno da će ta vojska biti velika. To je bio naš slučaj dugi niz godina... Naš pristup je bio: Ovaj kvalitet nije nešto što Srbiji treba i to nije dugoročno opredeljenje. Nama treba kvalitetnija vojska koja je u stanju da uradi posao za što postoji. Vojska ne postoji samo zbog sebe. Nije joj to svrha. To znači, mi težimo nekom većem kvalitetu. A koji je to kvalitet i koji je to standard – pa to je NATO standard. Nije to stvar političkog opredeljenja, nego profesionalnog dostizanja standarda, ugleda u toj profesiji. i šta je najbolje u ovom momentu što svet ima, to su NATO standardi u oblasti vojske. Zato je naše opredeljenje: hajde da pravimo vojsku koja ima taj kvalitet."²²⁹

Zdravko Ponoš je, zajedno sa svojim saradnicima, uspeo da prilično glomaznu, inertnu i neefikasnu vojsku transformiše u manju, čak i opremljeniju, sasvim drugačije struktuiranu, dakle i efikasniju vojsku. Najveći deo reforme obavljen je između juna 2006. i juna 2007. Vojska Srbije je reorganizovana po brigadnom (NATO) principu. Svrstana je u dva vida: Kopnenu vojsku (KoV) i Vazduhoplovstvo i protivvazduhoplovnu odbranu (ViPVO). Mirnodopski sastav Kopnene vojske ima: 1. brigadu (Komanda u Novom Sadu), 2. brigadu (Komanda u Kraljevu), 3. brigadu (Komanda u Nišu), 4. brigadu (Komanda u Vranju) i Specijalnu brigadu (Komanda u Pančevu). Komanda Kopnene vojske, sa komandantom generalom

229 Filip Švarm i Dejan Anastasijević: "Vojska Srbije po NATO standardima", nedeljnik Vreme br.863 od 19. jul 2007.

Mladenom Ćirkovićem, je u Nišu. (U ovom pregledu izostavljeni su Garda, Vojna policija i još neke jedinice u rangu bataljona.)

Vazduhoplovstvo i protivvazduhoplovna odbrana objedinjeni su u sledeće jedinice: 204. avijacijsku bazu, 98. avijacijsku bazu, 250. raketnu brigadu PVO, 126. centar VOJIN (Vazdušno osmatranje, javljanje i navođenje), 333. inženjerijski bataljon i 210. bataljon veze. Komanda ViPVO, sa komandantom generalom Draganom Katanićem na čelu, uspostavljena je u Zemunu.

Prema izjavi generala dr Božidara Force, načelnika generalštabne Uprave za planiranje i razvoj iz jula 2007. godine,²³⁰ "tokom organizacijskih promena 2006. i 2007. godine, u Vojsci Srbije ukinuta su dva operativna sastava, više od 30 jedinica ranga brigade i dvadesetak samostalnih bataljona – diviziona i eskadrila. Na osnovu važećih propisa, Vojska je definisana na nešto više od 27.000 formacijskih mesta, što je za oko 55 odsto manje u odnosu na jun 2006. Trenutno (jun 2007.) Vojska ima 17,24 odsto oficira, 26,87 odsto podoficira i 21,16 odsto vojnika po ugovoru, 21,54 odsto ročnih vojnika i 13,19 odsto civilnih lica", a takva struktura je približna evropskim standardima. "U aprilu 2007. u oficirskom sastavu Vojske Srbije bilo je više od 60 odsto oficira čina potporučnik – kapetan"²³¹. Početkom novembra 2007. ministar odbrane Dragan Šutanovac je izjavio da "danas u Srbiji ima 15 aktivnih i 756 penzionisanih generala".²³²

Iako je tim Zdravka Ponoša učinio velike napore da brojno stanje Vojske svede u planirane okvire, u tome nije sasvim uspeo, jer je brojno stanje u 2007. godini, prema procenama iz raznih izvora, osciliralo oko 33.000. Zbog odugovlačenja u formiranju vlade nakon parlamentarnih izbora, budžet za 2007. usvojen je tek u junu. Za Vojsku je bilo izdvojeno 63,67 milijardi dinara, ili 2,4 odsto bruto društvenog proizvoda²³³, što je za srpsku privredu predstavljalo prilično opterećenje. No, ako se vojni budžet posmatra i nominalno, to je sasvim pristojna suma. Međutim, problem je

230 Vladimir Počuć: "Ostvarivanje vizije", magazin Odbrana br.44 od 15. jul 2007, str.12–17.

231 Isto

232 Miša Brkić: "Vojsku prati ekonomija", intervju ministra odbrane D.Šutanovca Ekonomist magazinu br.390 od 12. novembar 2007, str.24–26.

233 Slavoljub Marković: "Reorganizacija", uvodnik magazina Odbrana br.44, str. maj

u tome što je najveći deo budžeta, gotovo 75 odsto, potrošen za plate i penzije, oko 20 odsto za tekuće potrebe vojne organizacije, i samo nešto više od 5 odsto za investicije. Takva struktura realizacije vojnog budžeta daleko je od evropskih standarda, i daleko od mogućnosti tehničke modernizacije Vojske Srbije, čija je borbena tehnika izraubovana i zastarela preko svake mere.

Prva faza reorganizacije Vojske Srbije je završena po planu reforme koji je sačinjen na temelju Strategijskog pregleda odbrane. Predstoje tehnička i socijalna reforma Vojke i reforma vrednosnog sistema. Nijedna od njih neće biti lako izvodljiva. Najteže će izvodljiva biti reforma vrednosnog sistema, jer će pripadnici Vojske morati da usvoje vrednosti bitno drugačije od tradicionalnih, što podrazumeva i neizostavno suočavanje sa bliskom prošlošću, odnosno sa ratnim zločinima. Srbija za sada za to nije spremna.

Zanimljivo je da se Vojska Srbije sa generalom Zdravkom Ponošem u 2007. okretala ka Zapadu, dok je Vlada Srbije (pa i većina u srpskom parlamentu) bila usmerena na Istok, što je pokazala ne samo izrazitom antinатовskom i uopšte antizapadnom retorikom, već i otvorenom naklonošću prema Rusiji. Vojska je dostigla određeni nivo reforme ali je veliko pitanje kako će, i da li one biti nastavljene.

Kampanja protiv načelnika

Generalštaba VS Zdravka Ponoša

Kampanja protiv generala Ponoša vodi se nesmanjenom žestinom, ne samo iz vojnih i akademskih krugova. Dušan Janjić, direktor Foruma za etničke odnose, smatra da "Srbija još nema zvaničnu politiku u vezi sa ulaskom u Severnoatlantsku alijansu, a to će, kako kažu članci političkih stranaka, doći na dnevni red onog trenutka kada dobijemo i zvaničan poziv od strane NATO. Do tada, kažu, zvaničan stav države o ovom pitanju nije nam ni potreban... Iako se general Zdravko Ponoš na neki način ogradio, rekavši da 'postoji opredeljenje države i ono podrazumeva aktivno učešće Srbije u NATO programu *Partnerstvo za mir*', vojni stručnjaci smatraju da 'vojska

vodi svoju politiku i ide ka integracijama nekim puzećim načinom, što je zabrinjavajuće'... 'General je prekršio profesionalna pravila. Njegovo je da izvršava odluke države, a ne da ih samostalno donosi. To je jako ozbiljna stvar i osnova da se razreši dužnosti. Trebalo bi da snosi odgovornost za izgovoreno, jer vojska nema pravo da se izjašnjava o političkom pitanju. To je čisto politička izjava za potrebe DS-a'.²³⁴

Branko Radun, vojni analitičar, izneo je sličan stav: 'Čudno je da vojska vodi autonomnu politiku, a general je u svojoj izjavi dokazao da to čini. Ne može vojska da vodi Srbiju u NATO bez političke odluke, a takve odluke nema... U normalnoj državi Ponoš bi sigurno snosio odgovornost za ovakvu izjavu...'”²³⁵ To je samo jedan u nizu zahteva da se Ponoš smeni sa čelne pozicije u Generalštabu, zahteva koji su dolazili s krajnje desnice srbijanske političke scene, a izražavani najčešće kroz usta vajnih vojnih komentatora i analitičara. U početku su ti zahtevi tumačeni samo na relaciji odnosa dveju političkih stranaka iz tzv. demokratskog bloka, Demokratske stranke (i njenog lidera Borisa Tadića) i Demokratske stranke Srbije (i njenog lidera Vojislava Koštunice).

O tome je svedočio i ugledni beogradski novinar Dejan Anastasijević: "Iako niko to zvanično nije ni potvrdio ni demantovao, stvari stoje približno ovako: s obzirom na to da DS ne pristaje da tehnički ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić ostane na toj poziciji u novoj vladi, DSS insistira da Jočić preuzme Ministarstvo odbrane, ali traži i da se umesto generala Ponoša, kome se kao greh pripisuje bliskost sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem, dovede neko po ukusu tehničkog premijera Vojislava Koštunice. Demokratska stranka, kažu novine, za sada čvrsto stoji uz Ponoša, čime je general doveden u neprijatnu poziciju: to što je demokratama toliko stalo do njega postaje ključni dokaz da on jeste partijski čovek, pa kao takav podleže kadrovskoj kombinatorici sastavljanja vlade."²³⁶

Penzionisani general Stevan Mirković smatra da je reforma vojske u suštini „dezorganizacija Vojske pod budnim okom Pentagona“. Po njemu, Srbija raspolaže ogromnim ratnim potencijalom koji treba aktivirati or-

234 J.V: "Ponoš mora na odgovornost?", Glas javnosti od 23. septembar 2007.

235 Ibid.

236 Dejan Anastasijević: "Pitanje Ponoša", nedeljnik Vreme od 5. april 2007.

ganizovanjem masovne rezervne vojske partizansko teritorijalnog tipa, u čemu Srbija ima ogromno mirnodopsko i ratno iskustvu ratovima.. ". On poručuje da „ako dođe do gužve na Kosovu, zaštita će trebati KFOR“, a ne Srbima.²³⁷

Odgovornost za „reformu“ vojske pripisuje se Demokratskoj stranici, odnosno Borisu Tadiću, kao bivšem ministru za odbranu i sadašnjem ministru Draganu Šutanovcu. Najveća primedba reformatorima vojske ide na račun smanjivanja vojske. Zato profesor Kosta Čavoški kaže da je „Boris Tadić ozbiljan šef države, on ne bi razoružao već bi ojačavao vojsku Srbije, jer je vojska jedina koja može odbraniti teritorijalni integritet.“²³⁸ Nezavisnost Kosova bila je dodatan razlog za učestale napade na vojsku. Miroslav Lazanski, vojni analitičar, tvrdi da je „Vojska Srbije podvrgnuta proteklih godina pravoj lobotomiji“. On kaže da su penzionisani svi ratni kadrovi u ime transformacije kao da Srbija nema nikakv teritorijalni problem, te je osnovna stvar za napredovanje u karijeri i za uspeh postalo „znanje engleskog jezika i rad na kompjuterima“. Lazanski smatra da je bilo vremena da se mobilišu sva potrebna finansijska sredstva da se stvori armija od 250.000 vojnika sa modernim naoružanjem za odbranu Kosova²³⁹. Inače većina starijeg vojnog kadra smatra da je smanjivanje Vojske Srbije i te kako ugrozilo Srbiju, te da sadašnji broj brojnika ne može da obavlja svoje funkcije, kao što je odbrana teritorijalnog integriteta.²⁴⁰

Međutim, strateški cilj kampanje protiv Zdravka Ponoša²⁴¹ bio je da se zaustave vojne reforme i da se Vojska ne približava NATO. Protivnici Zdravka Ponoša, među kojima su prednjačili neki penzionisani generali, ne biraju sredstva. Zamerali su mu da je “od kaplara postao general” (Ponoš je najpre završio srednju vojnu školu nakon koje je dobio čin vodnika). Međutim, taj je “podoficirčić”, završio i Tehničku vojnu akademiju, i posdiplomske studije na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu i Kraljevski

237 Stevan Mirković, Kao i 1948, borba protiv EU i IB, Pravda, 4.februar 2008.

238 Pravda, 6.februar 2008.

239 NIN, Kad se podvuče crta, 21. februar 2008.

240 Milen Simić, Od junaka pravimo piljare, Pravda, 32–24 februar 2008.

241 S.Sikavica: “Strateški cilj ofanzive na Ponoša”, Helsinška povelja br105–106, mart-april 2007, str.18–21.

koledž za odbrambene studije u Londonu i Školu generalštabnog usavršavanja u otadžbini, tečno govori engleski i ruski.

Očigledno je da Zdravko Ponoš ima adekvatno vrhunsko obrazovanje i to izaziva dodatnu zavist među njegovim starijim kolegama (Ponoš je 2007. imao 45 godina). S druge strane, za srpsku konzervativnu vojnu misao, obrazovanje kakvo je stekao Ponoš ne predstavlja neko preimućstvo. Jer, nad takvim obrazovanjem primat imaju "ljubav prema otadžbini i srpskom narodu", i, naravno, "urođena srpska vojna genijalnost". Posebno mu se prebacuje da u svojoj vojničkoj karijeri, "nije komandovo čak ni četom", a načelnik je Generalštaba.

Tabloidna produkcija Srbije – kojom gospodare i diriguju centri moći iz duboke pozadine, često u sadejstvu sa organima legalne vlasti (posebno sa domaćim tajnim službama) objavila je podatke istraživanja izvesne agencije "Impres", prema kojima od 771 anketiranog punoletnog građanina Srbije 54,99 odsto – "smatra da Vojska Srbije danas nije u stanju da odbrani našu teritoriju". Poenta tog istraživanja je da se dokaže da je "ova poražavajuća činjenica sasvim sigurno plod saznanja građana da Vojskom Srbije rukovode generali – kursisti stranih vojnih seminara, sa iskustvom komandovanja jednim vodom od trideset vojnika."²⁴²

Cilj kampanje protiv Ponoša bio je da se zaustavi Vojska Srbije na putu ka evroatlantskim bezbednosnim integracijama, pa čak i protiv Partnerstva za mir. Srpskim nacionalistima smeta i to što je Ponoš prvi (i jedini do tada) među srpskim generalima javno priznao da je Vojska Srbije (naravno, u sastavu oružane sile u nekom od oblika bivše savezne države) u ratovima na tlu bivše Jugoslavije – zloupotrebjavana. Često se koristio i argument da je on iz Hrvatske, te da mu roditelji tamo još žive. Kandidat patriotskog bloka je penzionisani general Božidar Delić, inače član Srpske radikalne stranke, je odavno istakao svoju kandidaturu i za funkciju načelnika Generalštaba i za funkciju ministra odbrane. Inače je bio i svedok odbrane Slobodana Miloševića.

242 Redakcijski tekst: "Vojska je oslabljena", Glas javnosti od 16. april 2007.

Vojno-penzionerska populacija – uporište konzervativizma

Razlike između aktivnog sastava Ministarstva odbrane i Vojske Srbije i vojno-penzionerske populacije Srbije su brojne. Međutim, među njima ipak postoje i sličnosti. Aktivni vojni sastav i vojni penzioneri povezani su mnogobrojnim sponama: pripadnost profesiji; redovne posete vojnih penzionera (slobodan izbor i na delegatskom principu) njihovim bivšim matičnim jedinicama i ustanovama, te visokim vojnim komandama, naročito o državnim praznicima i praznicima (danima) jedinica i ustanova; redovni informativni skupovi aktivnog starešinskog i u Vojsci i Ministarstvu odbrane zaposlenog civilnog sastava i vojnih penzionera (u kojoj grupaciji ne podrazumevamo samo vojne starešine nego i civilna lica koja su penziju stekla u Ministarstvu odbrane i u Vojsci); izvestan broj eksperata raznih specijalnosti i nakon penzionisanja obavljaju poslove koje su obavljali i u aktivnoj službi (to se posebno odnosi na lica koja su radila u vojnom obrazovnom sistemu), i tako dalje.

Prema izjavi generala Ponoša, Srbija je u 2007. godini imala oko 55.000 vojnih penzionera.²⁴³ Vojno-penzionerska populacija je veoma konzervativna socijalna kategorija stanovništva Srbije. Nema javnih podataka o tome koliko je penzionera na bilo koji način učestvovalo u “odbrani srpstva” u Miloševićevoj ratnoj deceniji, ali, po nekim slobodnim procenama, gotovo da je dve trećine njih na ovaj ili onaj način dali svoj “doprinos” raspadu SFRJ.

Ta grupacija je i dalje aktivna, i više od decenije učestvuje u osmišljavanju i finasijskom servisiranju skrivanja Ratka Mladića, Radovana Karadžića i ostalih “srpskih heroja” sa haških optužnica, obezbeđujući im odstupnicu kada god se organi gonjenja približe njihovim skrovištima. Ujedno, oni su jedno je od uporišta retrogradnih ideja i izborni rezervat političkih stranaka sa desnog krila srpske političke scene, naročito srpskih radikala. Posebno mesto u toj grupaciji ima *Klub generala i admirala Vojske Srbije*.

243 Dejan Anastasijević, Filip Švarn: “Vojska Srbije po NATO standardima”, nedeljnik Vreme, 19. jul 2007.

Članovi toga Kluba su pretežno penzionisani generali i admirali, kojih je u Srbiji 2007. godine bilo 756. Oni su, naročito u vreme Slobodana Miloševića, a i u vreme dok je Vojislav Koštunica bio predsednik SR Jugoslavije, bili respektabilan faktor na srpskoj političkoj areni, pa čudi da su tek 30.6.2005. osnovali Klub generala i admirala Vojske S CG²⁴⁴, koji će, nakon disolucije državne zajednice SCG, jednostavnim preimenovanjem postati Klub generala i admirala Vojske Srbije.

Na osnivačkoj skupštini bilo je 186 generala/admirala, a u aprilu 2006. Klub je brojao 245 članova, dok je krajem 2007. u Klub bilo učlanjeno oko 300 generala/admirala. Članovi Kluba su i Branko Krga, Geza Farkaš, Aco Tomić i Momir Stojanović, dakle generali koji su bili šefovi tajnih vojnih službi. Neke nezvanične informacije govore o tome da je gotovo zanemarljiv broj onih generala i admirala koji u svojoj profesionalnoj karijeri nisu bili aktivni članovi obaveštajne ili kontraobaveštajne službe.

Klub generala i admirala "finansira se sredstvima iz članarine, iz komercijalnog angažovanja članova kroz predavanja i slično, donacija, sponzorstva i drugih izvora²⁴⁵..." i iz te činjenice može se zaključiti da je Klub u neposrednoj ideološkoj i političkoj vezi s skrivenim centrima moći i da on ima određenu političku ulogu. Na to ukazuje i činjenica da članovi Kluba uporno ponavljali da ta asocijacija "nije politička stranka", da "ne navijaju ni za jednu političku opciju". Tako je, na primer, Ljubiša Stanimirović, jedan od članova Kluba, objasnio da je "reč o želji profesionalaca, odnosno prerano penzionisanih generala i admirala – u aktivnoj službi nema ni jednog generala iz rata 1999 – da nastave da se preko Kluba bave onim istim pitanjima kojima su se bavili tokom svoje oficirske karijere" i da "Klub neguje tradicije Vojske Srbije"²⁴⁶.

Međutim, članovi Kluba su se žestoko okomili na reformu Vojske i generala Ponoša, tvrdeći da on "uništava Vojsku". Generalska kritika posebno je bila intenzivna posle 10.9.2007. godine, kada je Ministarstvo odbrane Klubu otkazalo besplatno korišćenje prostorija u Centralnom domu Vojske

244 Dušan Marinović: "Servis dobrih usluga", magazin

Obrana br.14 od 15. april 2006, str.44–46.

245 Isto

246 Isto

u Beogradu. Tada je general Spasoje Smiljanić, predsednik Skupštine Kluba, izjavio da su “nasilno iseljeni iz Doma” i da su iseljeni zato što su “visokim funkcionerima, od predsednika Srbije i premijera, do ministra odbrane i načelnika Generalštaba, ukazivali na propuste u reorganizaciji Vojske i konstituisanja sistema odbrane u novim geopolitičkim uslovima i odnosima... Zaključili smo da nisu dobra reformska rešenja o Vojsci, naročito ona koja se tiču smanjenja Vojske na 25.000 vojnika, odnosno na 0,3 posto prema broju stanovnika Srbije bez KiM. Primera radi, Grčka i Bugarska, koje su članice NATO, imaju vojske koje broje po 170.000 pripadnika. Ako se ostvare planovi resornog Ministarstva odbrane, Oslobođilačka vojska Kosova imaće više vojnika nego Srbija.”²⁴⁷

Klub je bio organizator Okruglog stola, 24. maja 2007. godine, s temom “Uzroci, karakter i posledice krize na Kosovu i Metohiji”.²⁴⁸ Kao referenti i uvodničari u temu smenjivali su se: dr Slobodan Samardžić, dr Ratko Marković, dr Slobodan Terzić, dr Smilja Avramov, Živojin Jovanović (ministar inostranih poslova SR Jugoslavije iz vremena Miloševićeve vladavine), dakle vrh srpske nacionalističke elite. S vojne strane, u raspravi su učestvovali generali Milan Mijalkovski, Miloš Đošan, Ljubomir Domazetović, Ljubiša Stojimirović, Slobodan Petković i Radomir Gojović.

Savet za nacionalnu bezbednost

Nakon što je Vlada Srbije 1. juna 2007. donela odluku o formiranju *Saveta za nacionalnu bezbednost Srbije* (to je u njenoj nadležnosti), 5. juna iste godine je održana konstitutivna sednica Saveta kojom je predsedavao predsednik države Boris Tadić.²⁴⁹ Po pomenutoj odluci vlade, Savet sačinjavaju: predsednik i premijer; ministri – odbrane, unutrašnjih poslova i pravde; načelnik Generalštaba; direktor Bezbednosno-informativne agencije (BIA);

247 Redakcijski tekst, Glas javnosti od 11. septembar 2007.

248 Aleksandar Antić: “Doprinos traženju rešenja”, magazin Odbrana br.41 od 1. jun 2007, str.21.

249 R. Mutavdžić: “Odlučivanje sa vrha”, magazin Odbrana br.42 od 15. jun 2007, str.14.

i načelnici Vojno-bezbednosne agencije (VBA) i Vojno-obaveštajne agencije (VOA). U saglasju s tom odlukom, konstitutivnoj sednici, sem predsednika Tadića, prisustvovali su premijer Vojislav Koštunica, ministar odbrane Dragan Šutanovac, ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić, ministar pravde Dušan Petrović, načelnik Genralštaba general Zdravko Ponoš, direktor BIA-e Rade Bulatović, načelnik VBA penzionisani general Svetko Kovač i pukovnik (ne dugo iza toga unapređen u čin generala) Zdravko Jelisavčić.

U Savetu je bila zastupljen čitav sastav bezbednosnog aparata. Drugo, bilo je nejasno zašto među reprezentima korpusa tajnih službi nije bilo i predstavnika Ministarstva inostranih poslova (Obaveštajne službe i Službe za istraživanje i dokumentaciju, koje će, kako se ispostavilo, ubrzo biti ukinute). Treće, u tom telu nema predstavnika odgovarajućih skupštinskih odbora (Odbora za bezbednost i Odbora za finansije čija bi prevashodna uloga bila da kontroliše sredstva koja će se izdvajati iz budžeta za rad Saveta), zatim, postavlja se i pitanje zašto nema predstavnika Vrhovnog suda i nezavisnog eksperta iz oblasti bezbednosti.

Izgleda da su zbog ovih previda konstituisali *Biro za koordinaciju rada službi bezbednosti* čiji su punonopravni članovi rukovodioci pomenutih tajnih službi i sekretar Saveta. U radu Biroa (ali bez prava odlučivanja) mogu učestvovati još i direktor policije, načelnici policijskih uprava, republički javni tužilac, direktor Uprave carina i drugi rukovodioci državnih organa i institucija koji su u direktnoj ili indirektnoj vezi sa sektorom bezbednosti.

Osim mnogih nejasnoća, ostalo je upitno zašto je formiran Biro, osim da se tajne službe i na taj način izdvoje i da još više mistifikuju svoj rad. Formiranje Saveta za nacionalnu bezbednost Srbije, po svemu sudeći, nije imalo drugu svrhu nego da se pošalje poruka Haškom tribunalu (možda i Evropskoj uniji) – da Srbija “ulaže velike napore” da bi uhapsila Ratka Mladića. Javnosti nije poznata nikakva druga delatnost Saveta za nacionalnu bezbednost.

Zakoni o odbrani i o Vojsci

Narodna skupština Srbije usvojila je 11. decembra 2007. godine vojne zakone, *Zakon o odbrani* i *Zakon o Vojsci*²⁵⁰. Godinama se, posebno u Ministarstvu odbrane i u Generalštabu, raspravljalo o potrebi da Srbija sredi i osmisli odbrambenu sferu tako što bi se donela bazična strateško-doktrinarna dokumentacija koja bi se, nakon toga, i zakonski operacionalizovala. Međutim, na sve zahteve, poruke i upozorenja iz Ministarstva odbrane i Vojske, srpske civilne vlasti odgovarale su – ignorisanjem. Neki indikatori upućuju na pretpostavku da je srpska politička elita tako dugotrajno zapuštala sistem odbrambene zato što je čekala konačan rasplet opstanka državne zajednice SCG, očekujući da se Crna Gora ipak neće odvojiti.

Tek nakon osamostaljivanja Crne Gore, počeo je rad na zakonima i stratejskim i doktrinarnim rešenjima (Strategija nacionalne bezbednosti, Strategija odbrane, Doktrina Vojske Srbije, Plan dugoročnog razvoja sistema odbrane). Značaj pomenutih zakona, između ostalog, jeste što će njihovim “stupanjem na snagu” (1. januara 2008) biti “stavljeno van snage” mnoštvo zakona o raznim izmenama i dopunama zakona koji su odavno prevaziđeni. Nacrti Zakona o odbrani i Zakona o Vojci bili su na sajtu Ministarstva odbrane još 1. avgusta 2007. godine.²⁵¹

Rasprava u Skupštini o vojnim zakonima nije imala najavljivanu žestinu, a još manje valjanu argumentaciju i ubedljivost. Većina opozicinih poslanika je tvrdila da se ti zakoni usvajaju “na brzinu”, jer je raspisivanje predsedničkih (i lokalnih) izbora bilo uslovljeno, između ostalih, i usvajanjem tih zakona. Ministar odbrane Dragan Šutanovac je u uvodnoj reči na skupštinskoj raspravi rekao „da donošenje ovih zakona predstavlja važan doprinos sređivanju i nastavku procesa reformisanja Vojske i sistema odbrane Srbije.“

Suština Zakona o odbrani svodi se na preciziranje nadležnosti, prava i dužnosti državnih organa, organa uprave, privrednih subjekata, drugih organizacija, privatnih preduzetnika i građana u oblasti odbrane. Posebno mesto i u Zakonu dato je ključnim akterima odbrane – Ministarstvu

250 www.parlament.sr.gov

251 Radenko Mutavdžić: “Razvoj sistema odbrane”, magazin Odrana br.46, str.14–17.

odbrane i Vojsci. U okviru ministarstava, podrobnije su razrađeni prava i obaveze Ministarstva unutrašnjih poslova. Takođe, u Zakonu su precizirani i inspeksijski poslovi, obaveštajno-bezbednosni poslovi, upravljanje vazдушnim saobraćajem.

Jedna od pozitivnih strana Zakona o odbrani jeste i to što su (član 4.) definisani osnovni pojmovi koji se provlače kroz ovaj zakonski tekst, definicije ukupno 23 pojma, počev od sistema i snaga odbrane, preko vanrednog i ratnog stanja, te ljudskih i materijalnih resursa, do transparentnosti finansiranja odbrane i multinacionalnih operacija. Međutim, u javnoj i u skupštinskoj debati propuštena je prilika da se jasno razluče vanredno i ratno stanje, posebno načini na koji su ta stanja izražena kroz prava i obaveze nadležnih državnih organa. Kroz mnoge zakonske paragrafe idu paralelno, štaviše i prepliću se, što ovaj zakonski dokument u izvesnoj meri čini konfuznim.

Najznačajnije novine Zakona o Vojsci su:

PRVO. Zakon definiše Vojsku Srbije kao “organizovanu oružanu silu koja brani zemlju od oružanog ugrožavanja spolja” koja “izvršava ostale misije i zadatke, u skladu sa Ustavom Republike Srbije i principima međunarodnog prava koji regulišu upotrebu sile”. Izostavljena je tradicionalna obaveza da ona ima zadatak da brani i ustavni poredak.

DRUGO. Vojskom više ne komanduje kolektivni organ, nego predsednik Republike.

TREĆE. Zakonom je prvi put definisana ideološka, politička i interesna neutralnost Vojske Srbije.

ČETVRTO. Zaposlenima u Vojsci dozvoljeno je da se sindikalno organizuju, ali bez prava na štrajk.

PETO. Zakon predviđa da se u Vojsci Srbije odlukom ministra odbrane, a na predlog načelnika Generalštaba, formira i podoficirski kor.

ŠESTO. U Vojsku se uvodi verska služba.

SEDMO. Civilna lica zaposlena u Vojsci Zakon svrstava u dve kategorije: a) vojne službenike (lica koja obavljaju poslove “iz nadležnosti Vojske Srbije”, ili “sa njima povezane opšte pravne, informatičke, materijalno-finansijske, računovodstvene i administrativne poslove”); b) vojne namještenike (lica koja obavljaju “prateće pomoćno-tehničke poslove”).

OSMO. Ozakonjena je civilna kontrola nad Vojskom, pri čemu je ona definisana na nejasan način (član 29.) koji odavno nelegitimno cirkuliše vojno-političkim prostorom Srbije: “Vojska Srbije je pod demokratskom i civilnom kontrolom”. To bi trebalo da znači da je Vojska podvrgnuta dvema različitim kontrolama, demokratskoj i civilnoj. (Očekivalo se da će Zakon otkloniti tu nejasnoću.)

Najzad, po novom tekstu Zakletve, pripadnici Vojske, kada stupaju u nju, više se ne zaklinju – životom na vernost otadžbini, nego samo “svojom čašću”.

Umesto zaključka

Na sednici od 26. decembra 2007. godine, kojoj je prisustvovao i ceo državni vrh, Narodna skupština Srbije usvojila je dokument: “Rezolucija Narodne skupštine Republike Srbije o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije”²⁵² – poznatija kao Rezolucija o vojnoj neutralnosti Srbije. Ona ima sedam tačaka. Vojna neutralnost Srbije faktički je smeštena u tačku 6. Rezolucije i ona glasi:

“Zbog ukupne uloge NATO-a, od protivpravnog bombardovanja Srbije bez odluke SB do Aneksa 11. odbačenog Ahtisarijevog plana, u kome se određuje da je NATO ‘konačan organ vlasti’ u ‘nezavisnom Kosovu’, Narodna skupština donosi odluku o proglašavanju vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referenduma na kojem bi se donela konačna odluka po tom pitanju”.

Takva formulacija je kulminacija antinativske kampanje koja je unela zabunu više među građanima. Cilj je političke vlasti Srbije da se građanima Srbije usadi u glavu da je “NATO protivpravno bombardovao Srbiju”, i da hoće “na Kosmetu da uspostavi svoju vlast”.

Konzervativni blok, čiji su politički predstavnici Vojislav Koštunica i Tomislav Nikolić, vodi kampanju protiv Zdravka Ponoša i optužuje ga da je, uz diktat i pomoć sa Zapada, “uništio vojsku”.

Obaveštajne službe: izvan demokratske kontrole

Bez obzira na činjenica da su u Srbiji u poslednje dve godine doneti zakonski propisi koji regulišu delovanje policijskih službi (javne bezbednosti i obaveštajnih organa), ove oblasti su još uvek izvan demokratske kontrole javnosti. Ove službe su tradicionalno imale veliki uticaj na politička zbivanja u Srbiji (kroz čitav XX vek) i nije napravljen napor da se njihova aktivnost kanališe na suštinske prioritete bezbednosti države. Lična sigurnost pojedinca nije suština bezbednosnog koncepta, već održavanje pojedinih struktura na vlasti ali i njihove kontrole. Nakon odlaska Slobodana Miloševića, bezbednosna struktura nije više pod jedinstvenom komandom. Zbog opšteg institucionalnog raspada države, službe su postale partijske ili čak i samostalne.

Ključni događaj vezan za obaveštajne i bezbednosne službe u Srbiji u toku 2007. godine, bilo je usvajanje *Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije*. Ovaj Zakon je stručna, ali i šira, javnost u Srbiji očekivala sa velikim nestrpljenjem, pošto je njime trebalo konstituisati obaveštajno-bezbednosni sistem Republike Srbije nakon raspada zajednice sa Crnom Gorom i usvajanja novog Ustava 2006. godine. Zakon o službama bezbednosti bio je i jedan od zakona čije je usvajanje bilo neophodan uslov za raspisivanje predsedničkih izbora, što ga je učinilo dodatno interesantnim široj javnosti u Srbiji.

Nakon odvajanja Crne Gore u Srbiji je ostalo pet obaveštajnih i bezbednosnih službi, od kojih je samo Bezbednosno-informativna agencija (BIA) Vlade Republike Srbije bila „srpska“ služba, odnosno pripadala je Republici Srbiji tokom postojanja zajedničke države sa Crnom Gorom, dok su ostale četiri službe pripadale bivšoj Saveznoj Republici Jugoslaviji, odnosno SCG. U Ministarstvu odbrane, koje je pripadalo saveznoj državi, nalazile su se Vojno-bezbednosna agencija (VBA), kao bezbednosna, odnosno kontraobaveštajna služba i Vojno-obaveštajna agencija (VOA), kao

obaveštajna služba. U Ministarstvu spoljnjih poslova nalazile su se Služba za istraživanje i dokumentaciju (SID), kao obaveštajna i Služba bezbednosti (SB), kao bezbednosna služba. Nakon odvajanja Crne Gore, „savezne službe“ su se našle u svojevrsnom pravnom vakuumu, jer su nastavile da funkcionišu po Zakonu o službama bezbednosti SRJ iz 2002. godine, koji je bio u velikoj meri prevaziđen i protivan Ustavu Srbije iz 2006. godine.

U novonastaloj situaciji BIA, koj je od početka postojala kao hibridna služba sa obaveštajnim i bezbednosnim delom, predstavljala je glavni stub obaveštajno-bezbednosnog sistema Srbije. Takvu poziciju ljudi iz BIA su pokušali da iskoriste i sve ostale službe podrede sebi po „BND modelu“²⁵³, odnosno da ih čak i ukinu kao samostalne organizacije i učine ih delom jedne nacionalne službe čiju bi okosnicu činila BIA.

U toku 2007. bilo je nekoliko pokušaja da se formiraju radne grupe koje bi trebale da sačine predlog novog zakona o službama. Svi pokušaji su propali jer nije bilo jasnog političkog stava o budućnosti srpskog obaveštajno-bezbednosnog sistema a članovi radnih grupa iz različitih službi su pokušavali da nametnu interese svojih službi kao zvaničan predlog, što je kod drugih članova radnih grupa nailazilo na otpor.

Nakon parlamentarnih izbora u januaru 2007. godine, mesto direktora BIA bilo je glavni kamen spoticanja u pokušaju da se formira nova vlada. Javnost je mesecima nagađala ko bi mogao biti novi šef BIA, a potencijalni kandidati su postali prave medijske zvezde. Spor je rešen tako što je Koštunica prevario Tadića i na tom mestu do danas zadržao svog kandidata.

253 BND-Bundesnachrichtendienst Nemačka obaveštajna služba koja se nalazi u okviru Biroa saveznog kancelara. Zagovornici uključnja svih obaveštajnih i bezbednosnih službi u Srbiji u BIA-e tvrdili su da u Nemačkoj BND obavlja celokupnu obaveštajno-bezbednosnu delatnost u Nemačkoj. Ova tvrdnja, naravno, nije bila tačna, pošto u Nemačkoj postoje i službe bezbednosti u okviru Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova – BfV, koja se bavi zaštitom ustavnog poretka i BSI, koja se bavi informatičkom bezbednošću. U okviru Ministarstva odbrane postoje vojna obaveštajna služba ANB i vojna služba bezbednosti MAD. Službe bezbednosti postoje i na nivou pokrajina, što sasvim jasno pokazuje da je „BND-model“ bio običan pokušaj manipulacije donosiocima političkih odluka i javnošću, jer je očigledno da Nemačka ima i druge službe koje se nalaze izvan BND.

Način na koji je utvrđen Predlog Zakona, iznenadio je celokupnu javnost. Predlog zakona oko koga su se mesecima lomila koplja utvrđen je bukvalno preko noći, bez konsultacija stručne javnosti. Sasvim je jasno da je Zakon predložen isključivo radi održavanja predsedničkih izbora i da tvorcima ovog predloga nisu ni imali nameru da njime urede obaveštajno-bezbednosni sistem, jer oko toga nije postojao političko dogovor.

Zakon

Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije uređuje osnove bezbednosno-obaveštajnog sistema Republike Srbije, usmeravanje i usklađivanje rada službi bezbednosti u Republici Srbiji i nadzor nad njihovim radom. Međutim ostaje nejasno zašto Zakon u naslovu govori samo o službama bezbednosti dok se obaveštajne službe izostavljaju.

Službe bezbednosti deluju na osnovu i u okviru Ustava, zakona, drugih propisa i opštih akata, strategije nacionalne bezbednosti, strategije odbrane i utvrđene bezbednosno-obaveštajne politike Republike Srbije. Pripadnici službi bezbednosti su dužni da postupaju u skladu sa Ustavom, zakonom, drugim propisima i opštim aktima, prema pravilima struke, nepristrasno i politički neutralno. Pored toga, Zakon je pripadnicima službi zabranio članstvo u političkim partijama. Interesantno je da Zakon navodi pravne akte koji još nisu usvojeni – Strategija nacionalne bezbednosti, Strategija odbrane kao pravni okvir delovanja službi.

Zakon navodi da su sve službe bezbednosti deo jedinstvenog bezbednosno-obaveštajnog sistema Republike Srbije i utvrđuje Savet za nacionalnu bezbednost koji je već bio formiran Uredbom vlade, kao i Biro za koordinaciju rada službi bezbednosti.

Rad službi bezbednosti je pod nadzorom Narodne skupštine, predsednika Republike, Vlade, Saveta za nacionalnu bezbednost i javnosti, čime se ustanovljava osnov za civilnu kontrolu rada službi bezbednosti.

Službe bezbednosti su Bezbednosno-informativna agencija, kao posebna organizacija, Vojnobezbednosna agencija i Vojnoobaveštajna

agencija, kao organi uprave u sastavu Ministarstva odbrane. Službe bezbednosti obavljaju poslove i zadatke u granicama svoje nadležnosti, u skladu sa zakonom. Službe bezbednosti imaju status pravnih lica. Zakon navodi samo tri obaveštajno-bezbednosne službe, koje naziva službama bezbednosti, dok se status službi u okviru Ministarstva spoljnjih poslova (SID i SB), u ovom delu Zakona ne pominje. Treba napomenuti da tzv “diplomatske obaveštajne službe”, u koje spada i SID, predstavljaju okosnice nacionalnih obaveštajnih sistema u većini država sveta. Jugosovenaska diplomatija i spoljnja politika se decenijama oslanjala na rad SID-a, kao ozbiljan izvor obaveštajnih podataka, analiza i procena. Ostaje nejasan motiv zakonodavca da ovu službu marginalizuje ili potpuno ukine, pošto bi ona u ovom trenutku predstavljala dragocenu pomoć u vođenju spoljnje politike Srbije.

Zakono je definisan i Savet za nacionalnu bezbednost kao telo koordinira i usmerava rad celokupnog sistema nacionalne bezbednosti. Poseban apsurd predstavlja činjenica da je ovako važno telo formirano podzakonskim aktom Vlade Republike Srbije. Savet za nacionalnu bezbednost je bio predmet spora između predsednika Republike i predsednika vlade, jer nije bilo dogovora oko predsedavanja Savetom i načina sazivanja sednica i utvrđivanja dnevnog reda.

Sastav i nadležnosti Saveta za nacionalnu bezbednost trebalo je propisati Ustavom, jer je to, van svake sumnje, ustavna materija, ali i za to nije postojala politička volja. Zbog toga je bilo nužno da se ovim Zakonom uredi rad tog tela, odnosno da se celokupna Uredba vlade kojom je ovo telo ustanovljeno prepiše u Zakon, jer su se, po svemu sudeći, koalicioni partneri jedino oko toga mogli dogovoriti.

Savet za nacionalnu bezbednost je telo Republike Srbije koje obavlja određene poslove i zadatke iz oblasti nacionalne bezbednosti.

Savet se stara o nacionalnoj bezbednosti tako što:

- razmatra pitanja iz oblasti odbrane, unutrašnjih poslova i rada službi bezbednosti;
- razmatra međusobnu saradnju organa nadležnih za odbranu, organa nadležnih za unutrašnje poslove i službi bezbednosti i njihovu saradnju s drugim nadležnim državnim organima, kao i

- saradnju sa organima i službama bezbednosti stranih država i međunarodnih organizacija;
- predlaže nadležnim državnim organima mere za unapređenje nacionalne bezbednosti;
 - razmatra predloge za unapređenje nacionalne bezbednosti koje mu upućuju organi nadležni za odbranu, organi nadležni za unutrašnje poslove, službe bezbednosti i drugi nadležni državni organi;
 - razmatra pitanja iz delokruga organa državne uprave, autonomnih pokrajina, opština, gradova i grada Beograda koja su značajna za nacionalnu bezbednost;
 - razmatra i druga pitanja koja su značajna za nacionalnu bezbednost.
 - Savet usmerava i usklađuje rad službi bezbednosti tako što:
 - razmatra obaveštajno-bezbednosne procene i donosi zaključke kojima određuje prioritete i načine zaštite i usmerava ostvarivanje nacionalnih interesa koji se sprovode putem obaveštajno-bezbednosne delatnosti;
 - donosi zaključke u vezi s radom službi bezbednosti i Biroa za koordinaciju;
 - donosi zaključke kojima usmerava i usklađuje rad službi bezbednosti;
 - donosi zaključke kojima usmerava saradnju službi bezbednosti sa službama bezbednosti stranih država i međunarodnih organizacija;
 - donosi zaključke kojima usklađuje delatnosti državnih organa koje su posvećene međunarodnoj saradnji u oblasti nacionalne bezbednosti i odbrane;
 - prati izvršavanje zaključaka koje je doneo;
 - daje mišljenja o predlozima godišnjih i srednjoročnih planova rada službi bezbednosti;
 - daje mišljenja vladi o predlozima budžeta službi bezbednosti i prati realizaciju odobrenih budžetskih sredstava;
 - daje mišljenje vladi o predlogu za postavljenje i razrešenje direktora službi bezbednosti.

Savet se stara o usaglašenoj primeni propisa i standarda za zaštitu podataka o ličnosti, kao i drugih propisa kojima se štite ljudska prava koja mogu da budu ugrožena razmenom informacija ili drugim operativnim radnjama.

Članovi Saveta su:

- predsednik Republike
- predsednik vlade
- ministar odbrane
- ministar unutrašnjih poslova
- ministar pravde
- načelnik Generalštaba Vojske Srbije
- direktori službi bezbednosti

Šef kabineta predsednika Republike je sekretar Saveta po položaju. Sekretar Saveta učestvuje u radu Saveta bez prava odlučivanja. Sekretar Saveta stara se o izvršavanju zaključaka Saveta i obavlja druge poslove koji su određeni poslovníkom i drugim aktima Saveta.

Sastav Saveta je posebno sporan. Savet treba da donosi političke odluke naj višeg značaja, vezane za sistem nacionalne bezbednosti, pa je potpuni apsurd da članovi Saveta budu lica koja nemaju nikakav politički legitimitet kao što je načelnik Generalštaba Vojske Srbije i direktori službi. Naime, nepolitička lica u Savetu imaju četiri glasa, što znači da bi neki ministar, uz njihovu podršku mogao da preglasa predsednika Republike i predsednika vlade! Pored toga, apsurdno je da ministar spoljnih poslova nije član Saveta jer je to jedan od ključnih državnih organa u sistemu nacionalne bezbednosti. Smatramo da bi članovi ovog tela obavezno morali da budu predsednik Narodne Skupštine i predsednik odbora za odbranu i bezbednost Narodne Skupštine. Načelnik Generalštaba Vojske Srbije i direktori službi svakako treba da učestvuju u radu Saveta za nacionalnu bezbednosti i svojim stručnim mišljenjima pomažu u donošenju odluka, ali ne bi trebali da imaju pravo glasa prilikom donošenja odluka. Pored načelnika GŠ i direktora službi, u radu Saveta treba da učestvuje i predsednik Vrhovnog suda Srbije.

Stiče se utisak da je sastav Saveta za nacionalnu bezbednost određivan na osnovu trenutnih personalnih rešenja za određena mesta, a ne na osnovu značaja koji određene funkcije imaju u sistemu nacionalne bezbednosti. Jedino tako možemo objasniti ovako apsurdan sastav Saveta, kojim je, između ostalog, postignut balans između DS i DSS.

Sednicu Saveta saziva predsednik Republike. Predlog dnevnog reda sednice utvrđuju predsednik Republike i predsednik vlade. Sednici Saveta predsedava predsednik Republike, a ako je on sprečen – predsednik vlade. Zaključke i druge akte Saveta potpisuje predsednik Republike. Sednice Saveta održavaju se po potrebi, a najmanje jednom u tri meseca.

Predsednik Republike može, na svoju inicijativu ili na inicijativu člana Saveta, pozvati na sednice Saveta rukovodioce drugih državnih organa i institucija i druga lica koja nisu članovi Saveta.

Zakon je iz Uredbe vlade, kojom je utvrđen Savet za nacionalnu bezbednost preuzeo i odredbe koje se odnose na Biro za koordinaciju rada službi. Biro za koordinaciju operativno usklađuje rad službi bezbednosti i izvršava zaključke Saveta o pitanjima iz svoje nadležnosti.

Biro za koordinaciju posebno:

- utvrđuje zadatke koji se izvršavaju operativnim usklađivanjem delatnosti službi bezbednosti i službi bezbednosti i drugih državnih organa i s tim u vezi koordinira njihove aktivnosti;
- utvrđuje način operativnog usklađivanja u pojedinim slučajevima;
- osniva mešovite radne grupe za operativne zadatke koji se izvršavaju operativnim usklađivanjem delatnosti i utvrđuje njihove zadatke;
- analizira rezultate operativnog usklađivanja i o tome po potrebi izveštava Savet, a najmanje jednom u šest meseci.

Rad Biroa za koordinaciju detaljnije se uređuje Poslovníkom Saveta.

Biro za koordinaciju čine direktori službi bezbednosti i sekretar Saveta.

U radu Biroa za koordinaciju mogu po pozivu da učestvuju:

- predstavnici Ministarstva spoljnih poslova
- direktor policije i načelnici uprava policije
- Republički javni tužilac
- direktor Uprave carina
- rukovodioci drugih državnih organa, organizacija i institucija

Biro za koordinaciju predstavlja stručno telo koje je neophodno da bi se izvršavale odluke Saveta za nacionalnu bezbednost. Od kvaliteta rada Biro u velikoj meri zavisi efikasnost i efektivnost celokupnog nacionalnog obaveštajno-bezbednosnog sistema.

Posebno zanimljiv deo Zakona predstavljaju odredbe koje se odnose na nadzor nad radom službi bezbednosti. Nadzor nad radom službi bezbednosti zasniva se na sledećim načelima:

- podređenosti i odgovornosti službi bezbednosti demokratski izabranim vlastima Republike Srbije;
- političke, ideološke i interesne neutralnosti službi bezbednosti;
- obaveze službi bezbednosti da informišu javnost o izvršavanju svojih zadataka, u skladu sa zakonom;
- dužnosti nosilaca nadzora nad radom službi bezbednosti da obaveštavaju javnost o rezultatima nadzora;
- profesionalne odgovornosti i operativne samostalnosti pripadnika službi bezbednosti u izvršavanju dobijenih zadataka i odgovornosti rukovodilaca službi za rad službi.

Zakon ustanovljava skupštinski, neposredni i javni nadzor nad radom službi bezbednosti.

Narodna skupština obavlja nadzor nad radom službi bezbednosti neposredno i preko nadležnog Odbora Narodne skupštine.

Odbor naročito:

- nadzire ustavnost i zakonitost rada službi bezbednosti
- nadzire usklađenost rada službi bezbednosti sa strategijom nacionalne bezbednosti, strategijom odbrane i bezbednosno-obaveštajnom politikom Republike Srbije

- nadzire poštovanje političke, ideološke i interesne neutralnosti u radu službi bezbednosti
- nadzire zakonitost primene posebnih postupaka i mera za tajno prikupljanje podataka
- nadzire zakonitost trošenja budžetskih i drugih sredstava za rad
- razmatra i usvaja izveštaje o radu službi bezbednosti
- razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata iz nadležnosti službi bezbednosti
- pokreće inicijative i podnosi predloge zakona iz nadležnosti službi
- razmatra predloge, peticije i predstavke građana koji su upućeni Narodnoj skupštini u vezi sa radom službi bezbednosti i predlaže mere za njihovo rešavanje i o tome obaveštava podnosioca
- utvrđuje činjenice o uočenim nezakonitostima ili nepravilnostima u radu službi i njihovih pripadnika i o tome donosi zaključke
- izveštava Narodnu skupštinu o svojim zaključcima i predlozima

Pozivu za sednicu Odbora dužan je da se odazove direktor službe bezbednosti. Ako je direktor službe bezbednosti sprečen da prisustvuje sednici Odbora, dužan je da na sednicu uputi svog zamenika, odnosno ovlašćenog predstavnika.

Sednice Odbora mogu biti zatvorene za javnost. U tom slučaju, predsednik Odbora obaveštava javnost o radu Odbora, saglasno odlukama donetim na sednici Odbora.

Direktor službe bezbednosti, najmanje jednom u toku redovnog zasedanja Narodne skupštine, podnosi Odboru izveštaj o radu službe (redovni izveštaj).

Direktor službe bezbednosti podnosi izveštaj Odboru i po potrebi ili na zahtev Odbora (vanredni izveštaj).

Direktor službe bezbednosti dužan je, na zahtev Odbora, da omogući članovima Odbora pristup u prostorije službe, dozvoli im uvid u dokumentaciju, pruži podatke i informacije o radu službe i odgovori na njihova pitanja u vezi sa radom službe.

Članovi Odbora ne mogu od službi bezbednosti tražiti podatke o:

- identitetu sadašnjih i bivših saradnika službe
- pripadnicima službe sa prikrivenim identitetom
- trećim licima kojima bi otkrivanje tih podataka moglo da šteti
- metodima pribavljanja obaveštajnih i bezbednosnih podataka
- akcijama koje su u toku
- načinu primene posebnih postupaka i mera
- podacima i informacijama koje su pribavljene razmenom sa stranim službama i međunarodnim organizacijama
- tajnim podacima i informacijama drugih državnih organa u posedu službe

Članovi Odbora i lica koja učestvuju u njegovom radu dužni su da štite i čuvaju poverljive informacije do kojih dođu u radu Odbora i posle prestanka članstva, odnosno rada u Odboru.

Članovi Odbora potpisuju izjavu o obavezi čuvanja tajne posle izbora u Odbor, a lica koja učestvuju u radu Odbora – pre početka angaživanja u Odboru.

Službe bezbednosti obaveštavaju javnost o svom radu preko organa kojima dostavljaju izveštaje, na način kojim se ne ugrožavaju prava građana, nacionalna bezbednost i drugi interesi Republike Srbije.

Službe bezbednosti mogu i neposredno obaveštavati javnost o pojedinim bezbednosnim pojavama i događajima.

Odredbe o nadzoru nad radom službi bezbednosti su uglavnom preuzete iz dosadašnjih zakona i one u dovoljnoj meri obezbeđuju nadzor nad radom službi, šuvajući pri tom princip konspirativnosti, kao osnovni princip bez koga rad obaveštajnih i bezbednosnih službi ne bi bio moguć.

Poseban problem predstavlja primena ovih odredaba u praksi jer smo imali veoma česte primedbe poverenika za informacije od javnog značaja, Rodoljuba Šabića da je BIA organizacija koja se gotovo uvek ogлуši o njegov zahtev za dostavljanjem informacija. Pri tom treba imati u vidu da informacije koje je poverenik tražio ni na koji način ne mogu ugroziti nacionalnu bezbednost niti legitimni interes službe.

Probleme u vezi sa kontrolom rada službi bezbednosti isticao je i predsednik odbora za odbranu i bezbednost Ivica Dačić. On je isticao jedan veoma ozbiljan problem koji se odnosi na činjenicu da Odbor može samo da konstatuje neku nepravilnost ili da ne usvoji izveštaj direktora neke službe bez mogućnosti da pokrene bilo kakav postupak ili izrekne sankciju zbog lošeg ili nezakonitog rada službi.

Prelazne i završne odredbe ovog Zakona sadrže odredbe po kojima će se rad službi urediti posebnim zakonima, a do donošenja tih zakona važiće Zakon o službama bezbednosti Savezne Republike Jugoslavije iz 2002. godine i Zakon o Bezbednosno-informativnoj agenciji, koje nisu u suprotnosti sa odredbama ovog zakona.

Zaključak

Obaveštajno-bezbednosni sistem Republike Srbije u toku 2007. godine nije bitno reformisan uprkos donošenju novog Zakona kojim se uređuju osnove sistema nacionalne bezbednosti.

Positivan pomak učinjen je zakonskim definisanjem sastava i nadležnosti Saveta za nacionalnu bezbednost i uspostavljanjem biroa za komunikaciju službi bezbednosti, čime se stvaraju uslovi za usklađen rad celokupnog obaveštajno-bezbednosnog sistema i sužava prostor za zloupotrebe. Međutim, sastav Saveta je sporan jer u njemu značajan uticaj imaju direktori službi i načelnik GŠ, koji nisu političke ličnosti, a donose veoma važne političke odluke. Pored toga u Savetu nema ministra spoljnjih poslova, predsednika Narodne skupštine i predsednika Odbora za odbranu i bezbednost koji imaju ključni značaj u sistemu nacionalne bezbednosti.

Sistem nadzora nad radom službi bezbednosti, koji je u zakonu realtivno dobro definisan, i dalje pati od istih bolesti kao i do sada. Osnovni problem je što se službe oglašuju o legitimne zahteve za dostavljanjem informacija, a skupštinski nadzor ima samo formalni i protokolarni karakter, jer članovi Odbora za odbranu i bezbednost nemaju mogućnost preduzimanja nikakvih mera ukoliko ustanove neke nepravilnosti. Pored

toga, članovi ovog Odbora nemaju ni stručnih znanja ni političke volje da se ozbiljnije pozabave problemima vezanim za rad službi bezbednosti.

Problem stručnog nadzora nad radom službi mogao bi biti rešen imenovanjem generalnog inspektora, koji je predviđen Zakonom o službama bezbednosti SRJ, koji je još uvek na snazi. Međutim, stiče se utisak da za to nema dovoljno političke volje, jer do sada niko nije imenovan na tu funkciju.

Status SID-a i SB u ministarstvu spoljnih poslova ostaje nejasan. Naime, Zakon ih ne navodi u delu u kome se nabrajaju službe bezbednosti, ali se u prelaznim i završnim odredbama naglašava da Zakon o službama bezbednosti SRJ još uvek ostaje na snazi, a u tom Zakonu se jasno definišu nadležnosti ovih službi.

Obaveštajno-bezbednosne službe nisu uspele da ispune zadatke vezane za saradnju sa Tribunalom za ratne zlošine u Hagu, i to je problem koji se već godinama provlači uz nastavak dileme da li je reč o nesposobnosti ili nedostatku želje da se osumnjičeni za ratne zločine privedu pravdi.

Ostaje utisak da je ovaj Zakon donet isključivo za dnevno-političku upotrebu, da bi se mogli raspisati predsednički izbori, a da nije bilo suštinske političke volje da se obaveštajno-bezbednosni sistem Srbije uredi na adekvatan način.

IV

Verske zajednice

Odnos države i verskih zajednica

U dosadašnjim raspravama o odnosu crkve i države težište je uglavnom stavljano na ulogu verskih zajednica, naročito većinske Srpske pravoslavne crkve, u procesima redefinisanja odnosa države i religije(a) u Srbiji. Proces desekularizacije često se nekritički posmatrao kao isključivo inicirano od strane određenih verskih organizacija, dok se uloga i interesi države u tom pomenutom procesu, tačnije vladajućih političkih elita, često zapostavljala. Nacionalizam koji je pred raspad SFR Jugoslavije indukovala i usmeravala politička i intelektualna elita, sada se generiše iz „baze“, prvenstveno kao socijalni radikalizam, a dobar deo političke elite, zbog suštinske nespremnosti za promene, svesno podilazi radikalizaciji što otkriva demagogiju, konfuziju i protivrečnost vladajuće elite i iznad svega odsustvo odgovornosti. Radikalizacija Srbije je logičan ishod nasleđa ratne politike i otpora suočavanju sa prošlošću, pa i sadašnjošću, a proces rearhaizacije, kojim se otvara put konsolidaciji srpskog konzervativizma, dovodi u pitanje neka civilizacijska dostignuća, kao što je laička država.

Nakon višedecenijske striktno sekularizacije, procesi postsocijalističke transformacije i demokratske konsolidacije u Srbiji, (re)aktuelizovali su problem modela odnosa verskih zajednica i države. Zaštita verskih prava i sloboda u multikonfesionalnom društvu u kome, pored izrazito najvećeg broja pravoslavaca, žive i pripadnici drugih hrišćanskih (katolici i protestanti) i nehrišćanskih (muslimani, Jevreji i dr.) veroispovesti, uslovljeno je redefinisanjem odnosa između verskih zajednica i države, kao i stepenom razvijenosti demokratije i tolerancije.

Od samog početka demokratskih promena većinska crkva u Srbiji je vrlo brzo ostvarila kontakt sa srbijanskom državom, tj. predstavnicima njenih institucija. Direktni kontakt Srpske pravoslavne crkve s državnim institucijama uspostavljen je već u novembru 2000. godine zahtevom

njenog Arhijerejskog sabora da se veronauka uvede kao redovni predmet u državne škole. Uvođenje veronauke, a krajem iste godine i odobravanje prisustva sveštenika u vojnim institucijama, predstavljalo je početak uspostavljanja prisne političke saradnje između države i većinske crkve u Srbiji. U periodu nakon 5. oktobra 2000. godine, SPC je počela sve više da pruža novi ideološki okvir za državne institucije, kao što je, na primer, vojska ili škola. Tako je već krajem decembra 2000. godine Uprava za moral Generalštaba tadašnje Vojske Jugoslavije organizovala okrugli sto na kome se zalagala da „u Vojsku Jugoslavije treba uvesti vojne sveštenike pravoslavne veroispovesti“. Ubrzo nakon toga imenovan je episkop za saradnju sa vojskom i učestale su vojne posete Hilandaru i drugim pravoslavnim manastirima, kao i kolektivna krštenja oficira i vojnika. Prilikom sve češćih međusobnih poseta, zajedničkih inicijativa i akcija predstavnika SPC i predstavnika Vojske Jugoslavije (kasnije Vojske Srbije i Crne Gore, danas samo Vojske Srbije), insistiralo se na ponovnom uspostavljanju tradicije odnosa vojske i SPC koja je prekinuta nakon Drugog svetskog rata, kao i na njihovoj zajedničkoj misiji u očuvanju srpskog identiteta. Afirmacija pravoslavlja kao izvorišta vojničkog morala i motivacije postala je jedna od primarnih tema uređivačke politike zvaničnog vojnog glasila nekadašnje „Vojske“, današnje „Odbrane“. U srbijanskim školama, snažan upliv teološkog diskursa otišao je u jednom momentu toliko daleko da je bivša ministarska prosvete Ljiljana Čolić, u vladi Vojislava Koštunice, pokušala „privatnim dekretom“ da odstrani Darwinovu teoriju evolucije iz školskih programa. Zanimljivo je da su predstavnici Kancelarije za veronauku pri srpskoj patrijaršiji, vrlo brzo nakon oktobarskih promena, saopštili da bi „država morala da zaštiti svoju bit i naciju, i u tom cilju bi morala pravoslavljem da proglasi državnom religijom, odnosno, naša država treba da se verifikuje kao pravoslavna država“. ²⁵⁴

Od 2000. godine na ovamo, a naročito u najnovijem periodu obeleženom Koštuničinom vladavinom, zbog sve značajnije uloge većinske crkve u javnoj politici i državnim poslovima, kao i sve kooperativnijeg odnosa države u svom odnosu prema crkvi, često su u stručnoj, ali i široj javnosti, pokretane, još uvek aktuelne, rasprave o tome da li se u Srbiji

254 Politika, 3. decembar 2000.

proces desekularizacije može okarakterisati kao klerikalizacija društva ili kao podržavljenje crkve. Da li je reč o politizaciji religije ili religizaciji politike?

Pravna regulativa

Konfuzna situacija u kojoj su se nalazile i verske organizacije i država tokom devedesetih godina, ostavila je dubok trag na njihove dalje odnose, o čemu svedoče još uvek aktuelne rasprave o ulozi verskih organizacija u buđenju balkanskih nacionalizama i rasplamsavanju međuetničkih sukoba. Tokom devedesetih, odnos između većinske crkve i države u Srbiji pretrpeo je veoma značajne promene, od kooperativnosti do antagonizma, ili preciznije od mitinga na Gazimestanu do studentskog protesta u Beogradu. Dodatnu konfuziju u tom peridu stvarao je i pravni vakuum, tj. nepostojanje zakona o pravnom položaju verskih zajednica, čime je dodatno otvorena mogućnost manipulaciji.

Zakon o pravnom položaju verskih zajednica iz 1977. godine stavljen je van snage marta 1993. godine, na osnovu Zakona o prestanku važenja određenih zakona i drugih propisa, jer nije bio usklađen sa Ustavom Republike Srbije iz 1990. godine. Tek 2001. godine, Vlada Savezne Republike Jugoslavije pripremila je Predlog Zakona o verskim slobodama koji nije stupio na snagu do februara 2003. godine, kada i Savezna Republika Jugoslavija prestaje da postoji. Formiranjem Državne zajednice Srbija i Crna Gora, ukida se Savezno ministarstvo za odnose sa verskim zajednicama čije poslove preuzima Odeljenje za praćenje verskih prava koje deluje u sklopu Ministarstva Državne zajednice za ljudska i manjinska prava.

Već uvođenjem veronauke u osnovne i srednje škole, 2001. godine, država se opredelila za model priznatih ili istorijskih, tj. tradicionalnih religija²⁵⁵. Naime, sporni pravni akt, koji je stupio na snagu bez javne raspra-

255 Uredba o organizovanju i ostvarivanju verske nastave i alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi (Službeni glasnik RS 46/2001). Ovom uredbom privileguje

ve i mimo brojnih negodovanja, privilegovao je sedam „tradicionalnih“ verskih zajednica i ustanovio model regulisanja odnosa crkve i države. U poređenju sa drugim postsocijalističkim društvima, u kojima su prvo doneseni zakoni o verskoj slobodi, pa se tek onda raspravljalo kakav model religijskog obrazovanja će biti uveden u javne škole, vidimo da je tok pravne regulacije u Srbiji išao suprotnim smerom, tj. da se išlo od posebnog ka opštem, ili od specifičnog ka načelnom. Pre novog ustava Srbije, a eventualno i zakona o verskim organizacijama, na snagu je stupila uredba koja je već u svojoj preambuli definisala status sedam tradicionalnih verskih zajednica, a da položaj tih verskih zajednica nije uopšte bio prethodno definisan višim pravnim aktima. Postavlja se pitanje: ako samo sedam verskih zajednica ima pravo da izvodi veronauku u javnoj školi, kako se onda može govoriti da su verske zajednice jednake pred zakonom i Ustavom? Pored pometug, postavlja se i pitanje da li su škole u Srbiji još uvek laičke institucije u tradiciji prosvete?

Proces pripreme zakona o pravnom položaju verskih zajednica bio je veoma spor i veoma netransparentan. Od 2004. godine naovamo, nezvanično, ispisano je šest predloga ili prednacrt zakona, a samo pojedini su ušli u skupštinsku proceduru. Ono što je bilo zajedničko za skoro sve predloge pomenutog zakona jeste to da nije bilo javnih debata, niti se znalo ko su bili autori predloženih tekstova, a stručna javnost je bila toliko isključena iz ovog procesa, da je bio problem doći do pomenutih tekstova.

Država, tačnije nadležno Ministarstvo vera, predlozima zakona činila je čitav niz ustupaka crkvi, a da za to nije postojao konkretan zahtev od strane verskih organizacija. Na primer, već prvi prednacrt republičkog zakona iz jula 2004. godine²⁵⁶ proklamovao je “imunitet” sveštenika, kao i dužnost organa lokalne samouprave da raspiše referendum ukoliko to traži crkva ili verska zajednica, što je bez presedana u takvim pravnim aktima. Uspostavljanje kontinuiteta sa pravnim subjektivitetom i statusom

.....

se sedam „tradicionalnih“ verskih zajednica: Srpska pravoslavna crkva, Rimokatolička crkva, Jevrejska zajednica, Islamska zajednica, Slovačka evangelička crkva, Reformatska hrišćanska crkva i Evangelička hrišćanska crkva. Interesantno je zapaziti da je etnička struktura skoro svih sedam verskih zajednica gotovo jednonacionalna.

256 Prednacrt Zakona o slobodi vere, crkvama, verskim zajednicama i verskim udruženjima.

koji su verske organizacije imale u Kraljevini Jugoslaviji, koji je nametnut uvođenjem konfesionalne veronauke u osnovne i srednje škole, u ovom predlogu zakona konačno prestavlja pokušaj definisanja i preciziranja modela odnosa između države i verskih zajednica. Već sam naslov Prednacrt, kojima se sve verske zajednice svrstavaju u tri kategorije (crkve, verske zajednice i verska udruženja), ukazivao je na diskriminatorску intenciju ovog predloženog pravnog akta. Ovim prednacrtom, država se odriče puno toga što jedna savremena sekularna demokratska država ne treba da čini i nije tipično za nju.

Pomenuti pravni akti indikatori su uspostavljanja novog odnosa države i crkve, u kom se strukture političke moći sve više prilagođavaju religijskim strukturama, i obratno. Postoje i druge odluke Vlade Republike Srbije u kojima se potvrđuje ovaj trend. Na primer, tokom 2003. godine, u javnosti se u nekoliko navrata spekulisalo o finansijskom stanju Srpske patrijaršije, tako da su mediji iznosili razne podatke o finansiranju Srpske pravoslavne crkve. Između ostalog pominjane su brojne državne subvencije i pomoći,²⁵⁷ a jedna od pomoći jeste i Uredba o izdavanju doplatne poštanske marke „Izgradnja Spomen-hrama Svetog Save“ kojom je uvedena obaveza da svako pismo ili druga pošiljka mora imati ovu doplatnu poštansku marku.²⁵⁸ Široj javnosti malo je poznat i spor između Udruženja banaka i Srpske pravoslavne crkve oko prava za korišćenje holograma sa likom Belog anđela na platnim karticama,²⁵⁹ oko kog se pominju prilično velike sume novca.

Takođe, oštre reakcije dela javnosti izazvala je odluka Vlade Republike Srbije, realizovane početkom 2004. godine, da se Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve vrati u okrilje Beogradskog Univerziteta. Na ovu odluku reagovalе su brojne institucije i pojedinci, među kojima i tadaš-

257 Danas, 18. novembar 2003. ; Pravoslavlje, br. 863, 15.

februar 2003. ; Pravoslavlje, br. 872, 15. jul 2003.

258 Ova Uredba diskutabilna je iz, najmanje, dva razloga: 1) ovim se Srpskoj pravoslavnoj crkvi dodeljuje formalno preferencijalni tretman u odnosu na druge verske zajednice; 2) ovim svojevrsnim oporezivanjem građana krši se načelo da poreska i slična davanja moraju da budu propisana zakonom, a ne odlukama vlade.

259 Republika, 1–30. novembar 2004. , br. 344–345

nji rektor Beogradskog Univerziteta. ²⁶⁰ Pored brojnih diskutabilnih stvari vezanih za ovu odluku, kao što su, na primer, usklađivanje kriterijuma Univerziteta i Bogoslovske fakulteta, zatim saglasnost većine fakulteta Beogradskog Univerziteta sa donetom odlukom, o čemu su vođene i javne rasprave, otvara se i pitanje da li će i fakulteti drugih verskih zajednica biti uključeni u beogradski, ili neki drugi, univerzitet, tj. ne dobija li ovom odlukom jedna konfesija status povlašćene školske institucije?

Nakon nekoliko revizija prednacrtu zakona, Narodna skupština Srbije usvojila je 20. aprila 2006. godine Zakon o crkvama i verskim zajednicama (u daljem tekstu: Zakon) u kome član 4. definiše "subjekte verske slobode", a to su "tradicionalne Crkve i verske zajednice, konfesionalne zajednice i druge verske organizacije".

Ovim Zakonom su zagarantovane verske slobode i zabranjena verska diskriminacija, a crkve i verske zajednice okarakterisane su kao utonomne, nezavisne od države i jednake pred zakonom. Prema članu 6. Zakona crkve i verske zajednice su „slobodne i autonomne u određivanju svog verskog identiteta“ i imaju pravo da „samostalno uređuju i sprovode svoj poredak i organizaciju i da samostalno obavljaju svoje unutrašnje i javne poslove.“

Sveštenici su slobodni i nezavisni u obavljanju bogoslužbene delatnosti, a bogoslužjenje i verski obredi mogu se obavljati na javnim mestima. Na zahtev nadležnog organa bogoslužjenje i verski obredi se mogu obavljati i u bolnicama, policijskim i vojnim objektima, zavodima za izvršenje zavodskih sankcija, a u školama i ustanovama socijalne i dečje zaštite samo u prigodnim prilikama. Sveštenici ne mogu biti pozvani na odgovornost pred državnim organima za svoje postupanje pri obavljanju bogoslužbene delatnosti, imaju pravo da učestvuju u svim vidovima javnog života, a država ne može ograničavati njihova građanska i politička prava. Takođe, svaštenik ne može biti pozvan da svedoči o činjenicama i okolnostima koje je saznao prilikom veroispovesti.

Registar crkava i verskih zajednica vodi Ministarstvo vera, na osnovu njihovog zahteva za upis sa podacima o nazivu, sedištu, osnovama verskog učenja, o obredima, ciljevima i prihodima, o kojima Ministarstvo rešava u roku od 60 dana. Zahtev za upis u registar crkava i verskih zajednica

260 Večernje novosti, 29. oktobar 2003.

može da bude odbijen ako su njihovi ciljevi, obredi ili delovanje suprotni Ustavu i javnom poretku, ugrožavaju život, zdravlje, slobodu i imovinu drugih ljudi. Po Zakonu, to su i razlozi za brisanje crkava i verskih zajednica iz registra.

Pravni okvir je konačno upotpunjen (zaokružen) nakon republičkog referenduma, kada Narodna skupština Republike Srbije na posebnoj sednici održanoj 8. novembra 2006. godine, donosi Odluku o proglašenju Ustava Republike Srbije (u daljem tekstu Ustav). Član 11. Ustava isključuje mogućnost postojanja državne ili obavezne religije u Republici Srbiji, a Srbiju proklamuje kao svetovnu državu u kojoj su crkve i verske zajednice odvojene od države. Sekularni karakter države proklamuje se i u članu 44. kojim se takođe garantuje da su crkve i verske zajednice "ravnopravne i slobodne da samostalno uređuju svoju unutrašnju organizaciju, verske poslove, da javno vrše verske obrede, da osnivaju verske škole, socijalne i dobrotvorne ustanove i da njima upravljaju, u skladu sa zakonom." Zabrana diskriminacije po osnovu veroispovesti i izazivanje verske mržnje proklamovani su članom 21. , odnosno 49. , a sloboda veroispovesti zajemčena je članom 43. najvišeg pravnog akta.

Nakon donošenja Ustava, došli su do izražaja svi nedostaci Zakona na koje je ranije ukazivano. Iako je usvojeni predlog Zakona uvažio primedbe i određen broj sugestija OEBS-a i Saveta Evrope, odmah po njegovom izglasavanju stručna javnost ukazivala je na nedostatke na području registracije, terminološke dvosmislenosti i nepreciznosti, velikih ovlašćenja vlasti, ograničavanja slobode govora i širenja verskih zajednica. Najčešće pominjana zamerka odnosila se na mogućnost održavanja verskih obreda u državnim institucijama kao što su škole, bolnice i vojni i policijski objekti. Zamerke na Zakon izneli su i OEBS, Savet Evrope i Venecijanska komisija izražavajući stav da pojedini članovi ovog Zakona nisu u skladu sa Evropskom poveljom o ljudskim pravima. Ključna sporna mesta u vezi sa Zakonom, po njihovom mišljenju, jesu njegovi članovi 18. i 19. koji sadrže diskriminatorne elemente, pojačane jula 2006. godine donetim podzakonskim aktom Pravilnikom o registraciji crkava i verskih zajednica.

Odredbe člana 18. Zakona utiču na neregistrovanje verskih zajednica zbog sadržaja prijave koju je potrebno dostaviti Ministarstvu vera. Zahtev

za upis u registar treba da sadrži odluku o osnivanju verske organizacije sa imenima, prezimenima, brojevima identifikacionih dokumenata i potpisima osnivača od najmanje 0,001% punoletnih državljana u Republike Srbije koji imaju prebivalište u Republici Srbiji prema poslednjem zvaničnom popisu stanovništva ili stranih državljana sa stalnim boravkom na teritoriji Republike Srbije. Prisutan je strah da spisak vernika može biti zloupotrebljen.

Odredbe člana 19. Zakona uslovile su nemogućnost registrovanja pojedinih verskih zajednica zato što njihov naziv sadrži deo naziva neke već registrovane verske zajednice ili verske zajednice koja je ranije ušla u proces registracije. Kao direktna posledica primene člana 19 Zakona javlja se i nemogućnost registrovanja Rumunske pravoslavne crkve, Makedonske pravoslavne crkve i Crnogorske pravoslavne crkve. Član 19. Zakona stvorio je zasad nasavladive probleme nekim adventističkim i baptističkim crkvama.

Prema podacima iz septembra 2007. godine od tzv. netradicionalnih verskih zajednica registrovane su samo Hrišćanska adventistička crkva, Evangelističko metodistička crkva, Crkva Isusa Hrista poslednjih dana, Evangelička crkva Srbije, Crkva Hristove ljubavi i Hristova duhovna crkva. Odbijene su registracije baptista, starokatolika, pentekostalaca, Jehovinih svedoka i Reformskog pokreta adventista sedmog dana.²⁶¹ Nije registrovana nijedna nehrišćanska verska zajednica, mada i takve deluju u Srbiji.

Verska diskriminacija

Ako se osvrnemo ne odnos države prema manjinskim crkvama i verskim zajednicama i malim verskim zajednicama, među kojima su i one „tradicionalne“, videćemo da je tretman zaštite osnovnih ljudskih prava i slobode veroispovesti selektivan i često u službi dnevnopolitičkih ciljeva.

Od 1991. godine na Bajrakli-džamiju u Beogradu sedam puta su bacane različite eksplozivne naprave, a nadležni organi nijednog napadača

261 Navedeno prema: Ilić, Snežana (ur.) (2007): Smanjivanje verske diskriminacije u Srbiji, Zrenjanin: Centar za razvoj civilnog društva, str. 76.

nisu priveli pravdi. Nakon eskalacije međuetničkih sukoba na Kosovu i Metohiji, 17. marta 2004. godine, u kojima je uništen veliki broj pravoslavnih hramova, usledila je burna reakcija građana Srbije koji su iste večeri izašli na ulice i izrazili svoje nezadovoljstvo paleći Bajrakli i Islam aginu džamiju u Beogradu i Nišu. U Beogradu je zapaljena i zgrada medrese, a u sukobima sa demonstrantima povređeno je desetak policajaca i uništeno je nekoliko službenih vozila.

Na konferenciji za štampu, nakon izjave načelnika beogradskog SUP-a da Ministarstvo unutrašnjih poslova prihvata odgovornost za paljenje beogradske džamije i da procene nisu ukazivale da do njenog paljenja može doći, takođe je usledilo objašnjenje da nije adekvatno reagovano jer je jedini način da se zaustave huligani bio da se primeni veoma ozbiljna sila. Izjave ministra unutrašnjih poslova na istoj konferenciji, kao i zabrana upotrebe sile koju je on izdao²⁶², otvorila su brojna pitanja o reakciji organa reda i mira u ovom slučaju. Nepunih mesec dana kasnije, načelnik muzeološkog odeljenja Vojnog muzeja na Kalemegdanu uklonio je i uništio dva šehidska nišana iz XV i XVI veka²⁶³, koji su predstavljali veoma retke spomenike kulture iz perioda Otomanske imperije.

Savez jevrejskih opština je u brojnim saopštenjima za javnost ukazivao na sve učestalije pojavljivanje literature koja otvoreno izaziva versku, etničku i rasnu netoleranciju i diskriminaciju i predstavlja jedan od najopasnijih antisemitskih elemenata.²⁶⁴ Izdavanje literature poput „Protokoli sionskih mudraca“ i „*Mein Kampf*“ u evropskim zemljama je zakonski zabranjeno, a kod nas ne samo da se reprintuju pomenuta izdanja,²⁶⁵ već postoje i izdavačke kuće čije posebne edicije redovno distribuiraju antisemitske pamflete. Antisemitizam u Srbiji najviše dolazi do izražaja na tribinama i u proglasima paraklerikalnih organizacija i nekih političkih partija, u privatnom izdavaštvu, izjavama pojedinih sveštenika i episkopa,

262 Danas, 20. mart 2004.

263 Danas, 13. april 2004. ; Republika 1–31. maj 2004. , br. 332–333

264 Na primer Danas, 17. avgust 2001.

265 Iako su „Protokoli sionskih mudraca“ na ovim prostorima zakonom zabranjeni 1984. godine, od kraja osamdesetih do danas nekoliko puta su objavljivani, uglavnom kao reprint iz 1939. godine.

kao i konkretnim aktivnostima huligana koji ispisuju antisemitske grafite ili oskrnave jevrejska groblja i druge objekte od religijskog i kulturnog značaja u Srbiji.

Iako je država nakon „petog oktobra“ učinila značajne korake u pravcu promocije ljudskih prava, različiti oblici diskriminacije i netolerancije prema malim verskim zajednicama još uvek su, skoro svakodnevno, prisutni. Tokom 2002. i 2003. godine, u nekoliko navrata provaljivani su, kamenovani ili oskrnavljeni hramovi Hrišćanske adventističke crkve u Bačkoj Palanci, Omoljici kod Pančeva, Beogradu, Sremskoj Mitrovici, Smederevu, Deliblatsu, Kragujevcu, Zrenjaninu, Negotinu, Rumi, Staparau, Kikindi i Novom Sadu, zatim Jehovinih svedoka u Vrbasu, Romske evanđeoske crkve i Protestantsko-evanđeoske crkve u Leskovcu, Evangeličko-metodističke crkve u Vršcu, Hrišćanske baptističke crkve u Pančevu, Islam-agine džamije u Nišu, a nisu bili retki ni slučajevi fizičkih napada na službenike i vernike malih verskih zajednica ili njihovu privatnu svojinu. Nisu pošteđeni ni nadrobnji spomenici na jevrejskim grobljima u Subotici, Nišu i Novom Sadu, zatim luteranskom groblju u Bačkoj Palanci, kao ni na katoličkim grobljima u Novom Sadu i Mužlji kod Zrenjanina²⁶⁶

Ovaj trend nastavljen je istim intenzitetom do današnjih dana. Tako su tokom 2006. godine zabeleženi slučajevi napada na vernike i/ili hramove Katoličke crkve u Smederevu, Subotici, Kaću, Novom Sadu, zatim Hrišćanske baptističke crkve u Novom Sadu, Evanđeoske crkve u Kraljevu, Hadrović džamije u Nišu, dok su oskrnavljeni spomenici na katoličkom groblju u Temerinu i Novom Sadu. U 2007. godini na udaru su se našli hramovi Hrišćanske adventističke crkve u Staparau, Kraljevu, Bačkoj Palanci, Kikindi, Somboru, Novom Sadu, Beogradu i Rumenki, zatim Katoličke crkve u Subotici i Bačkom Petrovom selu, kao i Evangelističke crkve u Čelarevu.²⁶⁷

266 Pregled čestih napada na vernike i objekte malih verskih zajednica u Srbiji videti u: Bjelajac, B. (2002), "Manjinske verske zajednice: incidenti u 2001. godini", u: Kuburić, Zorica (prir.), Religija, veronuka, tolerancija, Novi Sad: CEIR; Bjelajac, B. (2005), "Napadi na manjinske verske zajednice tokom 2002. i 2003. godine u Srbiji", Religija i tolerancija, br. 3, januar-jun, Novi Sad: CEIR

267 Navedeno prema: Ilić, Snežana (ur.) (2007): Smanjivanje verske diskriminacije

Male religijske zajednice derogativno se nazivaju sektama i izložene su permanentnoj diskriminaciji, a akteri kontrolne kulture, čuvajući normativne konture društva od subverzivnih elemenata, uporno uspeavaju da održavaju i pojačavaju uspostavljeni negativni stereotip. Slučajevi moralne panike oko malih verskih zajednica gde se olako i ishitreno dovode u vezu neka grozna ubistva sa delovanjem malih verskih zajednica predstavljaju već ustaljeni obrazac održavanja pomenutog negativnog stereotipa. Tako na primer, tragični događaj dvostrugog ubistva u Novim Banovcima početkom septembra 2007. godine odmah je, od strane zvaničnika izvršne vlasti, povezan sa delovanjem destruktivnih sekti i kultova. Veoma brze i ishitrine izjave glavnog inspektora MUP Srbije Zorana Lukovića da je taj zločin posledica „mogućeg sektno-ritualnog čina“, pa i samog ministra unutrašnjih poslova Dragana Jočića koji je najavio da će policija intenzivirati borbu protiv sekti čiji obredi imaju smrtni ishod ili koje vrše pritisak na svoje članove da izvrše samoubistvo,²⁶⁸ za posledicu imaju napade na potpuno nedužne male verske zajednice koje se stereotipno tumače kao sekte. Upravo zbog ovakvih mogućih posledica ishitrenih izjava predstavnika vlasti, Milorad Janković, bivši načelnik Sekretarijata MUP Srbije u Požarevcu i bivši član Komisije za sprečavanje negativnog uticaja destruktivnih sekti na omladinu, pri Ministarstvu obrazovanja, upozoravao je da treba biti oprezan prilikom definisanja da li je reč o ritualnom ili „običnom“ ubistvu.

Razni vidovi diskriminacije, u širem smislu reči, neretko se, u javnosti, i ne percipiraju kao netolerantno ponašanje, što ukazuje na urgentnost edukovanja stanovništva i veću i odlučniju intervenciju od strane državnih institucija i civilnog društva. Možda je, ipak, potrebno podsetiti da je država dužna da spreči delovanje pojedinaca ili grupa koje podstiču nacionalnu, rasnu ili versku mržnju i da sankcioniše svaki akt nasilja i zastrašivanja motivisan verskom netolerancijom.

Ovde nije toliko reč o međureligijskoj netoleranciji koliko o sasvim indiferentnom odnosu državnih institucija i sudstva prema aktima međureligijske mržnje i nasilja. Takvo ponašanje nadležnih institucija je, na

u Srbiji, Zrenjanin: Centar za razvoj civilnog društva, str. 81–85.

268 Danas, 3. septembar 2007.

žalost, sasvim u skladu s opštim stanjem u našem društvu u pogledu etnocentrizma i velike socijalne distance u odnosu na druge nacionalne i verske zajednice. Država je dužna da ravnopravno štiti verska prava i slobode svakog građanina (poreskog obveznika) bez obzira na njegovo etničko porijeklo ili versku pripadnost. Nejednak tretman zaštite osnovnih ljudskih prava u suprotnosti je sa elementarnim civilizacijskim tekovinama modernog društva, verifikovanim međunarodnim ugovorima i predstavlja ozbiljnu pretnju multikulturnim, multietničkim i multireligijskim sredinama.

Uloga sudskih vlasti

Nekoliko dana nakon paljenja beogradske i niške džamije, u martu 2004. godine, Republičko tužilaštvo podiglo je optužnicu protiv određenog broja lica zbog učestvovanja u grupi koja vrši nasilje. Iako je član 134 tada aktuelnog osnovnog Krivičnog zakona Republike Srbije (izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti) sankcionisao nasilje koje za posledicu ima izazivanje i/ili raspaljivanje neprijateljskog osećanja, suprotstavljenosti i netolerancije prema ljudima druge vere, isti ovom prilikom nije primenjen.²⁶⁹

U slučaju paljenja Islam-agine džamije u Nišu, grupi mladića stavljano je na teret krivično delo učestvovanja u skupini radi vršenja nasilja, za šta je zaprećena kazna zatvora do pet godina. Glavni pretres u Opštinskom sudu u Nišu odlagan je šest puta kako zbog odsustva okrivljenih, njihovih advokata i svedoka, tako i zbog zahteva odbrane za izuzeće niškog pravosuđa. Nakon više od 15 meseci od događaja izrečene su presude jedanaestorici optuženih mladića od kojih je jedan okrivljeni dobio pet meseci, a sedmorica po tri meseca zatvora, dok su dvojica okrivljenih oslobođena optužbe.²⁷⁰ Posle izricanja presude, ispred zgrade Opštinskog suda grupa

269 O posledicama napada na Bajrakli džamiju i položaju muslimana u

Beogradu i Srbiji videti više u: Barišić, S. (2005): "Iz našeg neposrednog susedstva: muslimani", Teme, god. XXIX, br. 4: 597–612

270 Danas, 27. jul 2005.

osuđenih je pevala: "Posle godina robije, zbog Islam-agine džamije, ponovo pevam ja – smrt Muslimanima". Očigledno je da je sve vreme, pa i tada, bilo reči samo o narušavanju javnog reda i mira.

Simbolične kazne izrečene su i članovima neonacističke grupe Nacionalni stroj koji su, novembra 2005. godine, bili vinovnici incidenta na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Njihovo nasilje, takođe, nije okarakterisano kao krivično, već prekršajno delo, a oni su indirektno dobili podršku i od republičkog funkcionera iz Srpske radikalne stranke Milorada Mirčića, predsednika Odbora za bezbednost Narodne skupštine. Mirčić je, naime, povodom upada 25 neonacista na Filozofski fakultet, optužio, pre svega, profesora tog fakulteta Milenka Perovića koji je tu organizovao antifašističku tribinu.

Pored navedenih slučajeva diskutabilnih sudskih presuda, neophodno je pomenuti dva sudska postupka čiji su epilozi izazvali burna i kontraverzna reagovanja javnosti tokom 2007. godine. Ovde je posebno interesantno to što su oba postupka vođena protiv službenih lica SPC, kao i to da su oba postupka okončana na skoro istovetan način.

U krivičnom postupku protiv bivšeg igumana fruškogorskog manastira Hopovo Ilariona, koji je još 2001. godine optužen za bludne radnje nad maloletnicima, nastupila je apsolutna zastarelost, te je Opštinski sud u Novom Sadu 4. jula 2007. godine doneo rešenje o obustavi postupka. Prvu presudu Opštinski sud u Novom Sadu doneo je tek pet godina kasnije, tačnije 9. oktobra 2006. godine, kojom je Ilarion osuđen na 10 meseci zatvora. Okružni sud u Novom Sadu, odlučujući u drugom stepenu, preinačio je kaznu na godinu dana zatvora 26. decembra 2006. godine, a konačnu odluku u ovom slučaju doneo je Vrhovni sud 17. aprila 2007. godine vraćanjem predmeta na novo suđenje. Ta odluka je doneta pošto je Vrhovni sud utvrdio da je presuda Opštinskog suda doneta uz bitne povrede postupka i da je na glavnom pretresu povređeno pravo na odbranu optuženog Jovana Mišića.

Krivični postupak protiv vladike Pahomija, koji je pokrenut 2003. godine u Opštinskom sudu u Vranju, a u aprilu 2005. godine odlukom Vrhovnog suda preseljen u Niš, obustavljen je u martu 2006. godine delom zbog nastupanja apsolutne zastarelosti, a delom „usled nedostatka dokaza“. Iako

je Vrhovni sud utvrdio da je postupak protiv vladike Pahomija za seksualno zlostavljanje četvorice dečaka odugovlačen, da na nezakonit način nisu saslušani svedoci tužbe, te da nisu zaštićeni oštećeni maloletnici koji su posle svedočenja ostajali u sudnici²⁷¹, suđenje nije moglo da se ponovi zbog nastupanja zastarelosti slučaja.

Pod pritiskom javnosti, ministar pravde Dušan Petrović podneo je zahtev za razrešenje sudija Vrhovnog suda zbog zastarevanja krivičnog gonjenja i propusta u postupanju u predmetu protiv bivšeg igumana Ilariona, ali Veliko personalno veće Vrhovnog suda nije prihvatilo njegov zahtev za razrešenje, već je kao kaznu za taj propust izreklo opomene većini sudija.²⁷² Kao epilog obustavljenog postupka u slučaju Pahomije, možda je dovoljno izdvojiti samo izjavu savetnika za odnose sa medijima državnog tužioca Tome Zorića da je „Vrhovni sud utvrdio da je u ovom slučaju došlo do tzv. sekundarne viktimizacije žrtava“.²⁷³

Uticaj SPC na državne poslove i međudržavne odnose

Obraćanje Svetog arhijerejskog sinoda javnosti 1. oktobra 2004. godine, u kome se navodi da “Sinod poziva sve političke faktore u Srbiji” da “ne upućuju poziv kosovsko-metohijskim Srbima za učešće na izborima za tamošnje organe vlasti” predstavlja možda najdirektnije mešanje SPC u državne poslove Republike Srbije od petooktobarskih promena naovamo. Patrijarh Pavle uputio je pismo predsedniku Republike Srbije Borisu Tadiću i predsedniku Vlade Republike Srbije Vojislavu Koštunici, u kom je apelovao da ne pozivaju glasače da izađu na kosovske izbore. Kako predsednik Srbije nije uvažio apel patrijarha, usledila je oštra osuda episkopa raško-prizrenskog Artemija, koji u otvorenom pismu predsedniku Tadiću ocenio njegov potez kao “izdaju od Predsednika naše matične države”. Godinu dana

271 Blic, 3. novembar 2007.

272 Blic, 19. novembar 2007.

273 Blic, 9. novembar 2007.

kasnije, u poruci Sabora SPC o kosovskim pregovorima iz novembra 2005. godine, javno se upozorava da bi „čin otimanja Kosova i Metohije od Srbije, ma koliko bio prikriven, imao suštinski karakter okupacije“. ²⁷⁴

Ulaskom predstavnika SPC u državni pregovarački tim o rešenju statusa Kosova i Metohije, SPC je postala jedan od ključnih aktera u rešavanju tog pitanja. Tokom „ključne“ 2007. godine, najoštrije stavove među zvaničnicima SPC iznosio je upravo episkop raško-prizrenski Artemije. Insistirajući na stavu da se Srbi nikada neće odreći nijednog dela svoje teritorije, „jer Božje tapije su jače od belosvetske mafije“²⁷⁵, pomenuti vladika je u nekoliko navrata iznosio oštre i uvredljive kritike na račun zvaničnika UNMIK-a i međunarodne zajednice. Interesantna su i Artemijeva tumačenja poput sledećeg: „Međunarodna zajednica iz svojih pobuda, ličnih interesa i potrebe da se izvrši dalji prodor na Istok i ugrožavanje Rusije, ne radi svoj posao na Kosmetu.“²⁷⁶ Očigledno je da je politika Koštuničine vlade, približavanja Rusiji i udaljavanja od evropskih integracija, naišla na apsolutnu podršku zvaničnika SPC. Tako je i mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, na promociji knjige „Atlas Stare Srbije – Evropske karte Kosova i Metohije“, poručio da je „ključ rešenja kosovskog problema u ovom trenutku u jednom kratkom ruskom ‘njet’.“²⁷⁷

Kako se približavalo najavljeno jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova i Metohije, pojedini zvaničnici SPC pokazivali su mnogo čvršće stavove o ovom gorućem pitanju i upućivali sve oštrije kritike na račun zvaničnih predstavnika države. Isprovociran najavama državnog vrha Srbije šta će uraditi ukoliko lideri kosovskih Albanca jednostrano proglase nezavisnost Kosova i Metohije, vladika Artemije uputio je oštre kritike na račun Vlade Republike Srbije: „Razne anemične izjave i ograđivanja da ‘nećemo intervenisati’ i da ‘naša vojska neće ići na Kosovo’ predstavljaju odricanje od Pokrajine i ne mogu nam služiti za odbranu Kosmeta“.²⁷⁸ Nekoliko dana pre najavljenog jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova za 10.

274 Danas, 5–6. novembar 2005.

275 Novosti, 3. decembar 2007.

276 Pravda, 25. septembar 2007.

277 Danas, 30. april -2. maj 2007.

278 Pravda, 12. oktobar 2007.

decembar, vladika Artemije ponavljajući kritiku nedovoljno čvrste i odlučne politike Vlade Republike Srbije, predlaže čitav paket mera kao odgovor Beograda na eventualne jednostrane poteze Prištine, a to su: zatvoriti administrativnu granicu Kosova i Metohije prema Srbiji na tri dana, pozvati posmatračku misiju Šangajske organizacije za saradnju, pozvati na mobilizaciju sve vojne obveznike Srbije, pod vidom provere spremnosti, edukacije, na tri dana, zatim organizovati vojne vežbe u oblastima bliskim Kosovu i Metohiji i izvesti masovne demonstracije u Beogradu i ostalim gradovima Srbije.²⁷⁹ Pod geslom „bolje sprečiti nego lečiti“, vladika Artemije je upozoravao da svaka akcija nakon proglašenja neće imati smisla i da je neophodno iskoristiti sva raspoloživa sredstva za „legitimnu odbranu, bez obzira ko je osvajač“. Ova inicijativa vladike Artemija ipak je dobila izuzetnu podršku od strane savetnika predsednika vlade Aleksandra Simića, ali i poslanika koalicije DSS-NS i SRS. Ovakve izjave predstavljaju kontinuitet retorike „odbrambenog rata“ koja je dominirala među zvaničnicima SPC tokom i nakon ratova devedesetih godina.

U zvaničnom javnom diskursu SPC prisutni su i krajnje ambivalentni stavovi o demokratiji i Evropi. Nasuprot stavovima modernih teologa, koji zastupaju trezven i realističan stav o odnosu crkve i društva, postoje veoma česti i glasni stavovi određenih arhijereja koji se protive liberalnoj demokratiji. Stavovi Nikolaja Velimirovića i Justina Popovića prema sekularnom i „dehristijanizovanom“ Zapadu i Evropi nekritički se ponavljaju u knjigama i na tribinama vodećih jerarha SPC poput Atanasija Jevtića, Artemija Radosavljevića ili Amfilohija Radovića. Tako, na primer, mitropolit Amfilohije smatra da je „članstvo u NATO sunovrat Srbije“.²⁸⁰ Pored antidemokratskih i antievropskih stavova, posebno zabrinjava odnos SPC prema optuženima za ratne zločine. Brojne izjave crkvenih velikodostojnika da se pred sud u Hagu izvodi „celi srpski narod“, te da su haški optuženici Karadžić i Mladić „narodni heroji koje narod skriva“, ukazuju na nespремnost predstavnika SPC da se suoči sa neposrednom prošlošću.

Odnos SPC sa jedne i Makedonske pravoslavne crkve (u daljem tekstu MPC) i Crnogorske pravoslavne crkve (u daljem tekstu CPC) sa druge

279 Danas, 4. decembar 2007. ; Glas, 5. decembar 2007.

280 Glas, 21. septembar 2007.

strane, u velikoj meri utiče na međudržavne odnose Srbije i susednih zemalja. Nepriznavanje ove dve crkve *de facto* je nepriznavanje ove dve države i identiteta dvaju naroda, pa je i sukob oko njihovih kanonskih statusa poprimio izrazito političke konotacije. Spor između pravoslavnih crkvenih struktura u Makedoniji i Srbiji, koji datira još od crkveno-narodnog sabora u Ohridu 1958. godine, a konkretnije od 1967. godine proklamacijom autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve koja nije naišla na odobrenje SPC, obnovljen je u proleće 2002. godine inicijativom SPC da crkve pronađu sporazumno rešenje oko kanonskog statusa MPC. Nepriznata MPC traži autokefalnost, odnosno kanonsko „odrešenje“ od SPC, a SPC joj najviše nudi autonomiju.

Ovaj međucrkvjeni spor, u nekoliko navrata, imao je velikoj uticaj na međudržavne odnose Srbije i Makedonije. U sprečavanju makedonske državne delegacije da, 2. avgusta 2003. godine, organizuju susret u manastiru Prohor Pčinjski, povodom godišnjice makedonske državnosti, glavnu reč su vodili upravo visoki predstavnici SPC – episkop bački Irinej i episkop vranjski Pahomije. Naredne godine, nakon pisma patrijarha Pavla upućenog makedonskom predsedniku Crvenkovskom, kojim se dozvoljava državnoj delegaciji Makedonije obeležavanje godišnjice državnosti u manastiru Prohor Pčinjski, izbegnuto je ponavljanje sličnog međudržavnog skandala.

Nakon neuspeha Niškog sporazuma između SPC i MPC, spor oko Ohridske arhiepiskopije, tj. imenovanja mitropolita veleško-povardarskog Jovana Vraniskovskog za egzarha patrijarha srpskog za autonomnu Ohridsku arhiepiskopiju, doveo je do brojnih sudskih procesa, pretresa i osuda, kao i hapšenja.²⁸¹ U maju 2005. godine, nakon zasedanja arhijerejskog Sabora SPC, publikovan je saborski *tomos*²⁸² kojim je egzarhat na području RM uzdignut na nivo autonomne Pravoslavne ohridske arhiepiskopije u sastavu SPC na čelu sa arhiepiskopom Jovanom, koji se povratio u krilo SPC. Nakon što je arhiepiskop Jovan, inače makedonski državljanin, ponovo uhapšen, došlo je do burnih reakcija i protesta od strane državnih organa Srbije koje su išle toliko daleko da je JAT, na zahtev ministra

281 Danas, 20. avgust 2004.

282 Dekret vere kojim se regulišu doktrinarna pitanja iz domena hristologije.

Velimira Ilića, prizemio dva aviona rentirana Makedoncima, zbog „neplaćenih dugova“.

Za razliku od slučaja Makedonije, u kojoj nema podršku ni naroda ni državnog rukovodstva, SPC u Crnoj Gori ima jaku mitropoliju, podršku značajnih delova naroda i političkog rukovodstva. Dok CPC podržava vladajuća politička struktura u Crnoj Gori, SPC podržava snažna crnogorska opozicija, ali i vodeće političke strukture u Srbiji. Odnos između dve crkve, pa i članica tadašnje državne zajednice, dodatno je komplikovan diskutabilnom ulogom vojske (VJ, kasnije VSCG), koja je, kao državna, sekularna institucija, u nekoliko navrata demonstrirala otvorenu podršku SPC u Crnoj Gori. Pored sve učestalijih akcija vraćanja vojne imovine crkvi (npr. Miholjska prevlaka²⁸³), obnavljanja manastira (npr. Zetska sveta gora²⁸⁴), najoštrije polemike javnosti izazvala je akcija podizanja limene crkve na Rumiji u junu 2005. godine. Ova „vojna akcija“ pomoći vojske SPC, naišla je na oštru osudu crnogorskih vlasti koje su optuživale vojni vrh da se direktno i otvoreno meša u odnose države i crkve u Crnoj Gori i podržava političko delovanje SPC u Crnoj Gori. Indpendentistički nastrojene političke vlasti u Crnoj Gori, otvoreno su podržavale nekanonski izabranog poglavara CPC mitropilita Mihaila (Miraš Dedeić), a kao političkog glasnogovornika SPC osuđivale mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija.

Sticanjem nezavisnosti, nakon referenduma održanog 21. maja 2006. godine, problem filetizma manifestovao se u svom najkompleksnijem obliku. Sporovi i sukobi između dve crkvene strukture oko crkvene imovine i istorijskog prava u nekoliko navrata dovodilo je do otvorenih sukoba između njihovih sledbenika. Oспорavanjem prava i kategorisanjem Vladičanskog doma na Cetinju i mitropolita Mihaila kao sekte i raspopa, crkvene strukture SPC, na čelu sa mitropolitom Amfilohijem, ali i politički predstavnici srpske nacionalne manjine u Crnoj Gori, pa i srpske vlasti u Srbiji, osporavaju nezavisnost i identitet Republike Crne Gore.

Odluka Vlade Republike Crne Gore da se zabrani ulazak vladike Filareta na teritoriju Crne Gore, u avgustu 2007. godine, izazvala je burne osude i reakcije srpskih vlasti. Filaretu je zabranjen ulazak u Crnu Goru jer

283 Vojska, 17. maj 2001. br. 485

284 Vojska, 14. mart 2002. br. 528

se nalazi na spisku lica osumnjičenih da su pružali pomoć haškim optuženicima iz Srbije i Republike Srpske. Štrajk glađu vladike Filareta, na graničnom prelazu na kome je zaustavljen, izazvao je zaoštavanje međudržavnih odnosa između Srbije i Crne Gore. Zaoštavanje odnosa najglasnije su propagirali predstavnici Srpske radikalne stranke, koji su među prvima obišli vladiku, zatim predstavnici Socijalističke partije Srbije, ali i ministar za kapitalne investicije Velimir Ilić. Tom prilikom, izjava Aleksandra Simića, savetnika premijera Srbije, u kojoj je Crnu Goru nazvao „kvazidržavom“, naišla je na oštru osudu ambasade Crne Gore u Beogradu, ali i pojedinih ministara iz Demokratske stranke koji su ovu izjavu ocenili kao kršenje međunarodnog prava. Snažnom diplomatskom inicijativom ministra spoljnih poslova Vuka Jeremića „prevaziđen“ je spor oko zabrane ulaska vladike Filareta u Crnu Goru, ali ista inicijativa nije „uklonila“ vladičino ime sa spiska lica osumnjičenih da su pružali pomoć haškim optuženicima.

Položaj muslimana u Srbiji

Tokom 2006. i 2007. godine Sandžak su potresali brojni incidenti koji su ponovo pokrenuli pitanje odnosa srpskih vlasti prema verskim, ali i nacionalnim manjinama. Prema popisu stanovništva iz 2002. godine u Sandžaku, tačnije u opštinama Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Prijepolje, Priboj i Nova Varoš, živi 142.655 muslimana, što čini 60,56% ukupnog stanovništva u pomenutim opštinama.²⁸⁵ Skoro apsolutnu većinu muslimana u Sandžaku čine Bošnjaci, koji svoju veroispovest praktikuju u preko 120 džamija.

Kao jednu od privredno najslabije razvijenih oblasti (regiona) u Srbiji, čije je stanovništvo pretrpelo snažne represije i teror tokom sukoba devedesetih, Sandžak danas predstavlja jednu od potencijalno najosetljivijih tačaka. Pucnjava ispred Arap džamije u Novom Pazaru, 3. novembra 2006. godine, prethodio je incident u samoj džamiji u toku redovne popodnevne

285 Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu (2003), Beograd: Republički zavod za statistiku

molitve. Tada je grupa vernika, poznatih pod imenom vehabije,²⁸⁶ prekinula molitvu pokušavajući da nametne svoj način obavljanja verskih obreda. Prema izjavi predsednika Medžlisa Islamske zajednice za Novi Pazar sedamdesetak vehabija je napalo verske službenike i vernike, a u sukobu su povređene tri osobe.²⁸⁷ Nekoliko meseci ranije, početkom juna, vehabije su prekinule koncert grupe Balkanika u Novom Pazaru.

Polovinom marta 2007. godine, policija je u selu Žabren na planini Ninaja, u sjeničkoj opštini, otkrila kamp s nekoliko šatora i pećinu u kojoj su se obučavali pripadnici „terorističke grupe“ vehabije. Mesec dana kasnije, u selu Donja Trnava, sedam kilometara od Novog Pazara, prilikom pokušaja hapšenja, grupa vehabija sukobila se sa pripadnicima specijalnih policijskih jedinica, pri čemu je stradao jedan pripadnik vehabija, a jedan policajac je ranjen. Dan kasnije, na sahrani preminulog vehabije u Novom Pazaru napadnut je i jedan novinar, što je naišlo na oštru osudu brojnih novinarskih udruženja i nevladinih organizacija.

Akcija hapšenja vehabija od polovinom marta 2006. godine do juna 2007. godine rezultirala je lišenjem slobode 14 pripadnika grupe vehabija, a Specijalno tužilaštvo podiglo je optužnicu protiv vehabija u septembru 2007. godine. Prilikom hapšenja optuženih policija je pronašla veliku količinu eksploziva, pešadijskog naoružanja, municije i sanitetskog materijala.

Hapšenje vehabija pokrenulo je i pitanje da li je reč o verskoj sekti ili terorističkoj grupi. Pojedini poznavaoци islama slažu se da su vehabije tipično puritanska sekta, ali ne i teroristička organizacija. Preko fenomena vehabije obnovljena je teza o opasnosti od islamskog fundamentalizma. Gde god da su se pojavili, vehabije su najopasnije za većinski umerene

286 Vahabizam je u osnovi jedan konzervativan, puristički pokret reforme u islamu, prilično totalitaran, koji je još u 18. veku osnovao Muhamed ibn Abdulvehab (Abd al Wahâb, 1703–1792). Vahabiti (u nas popularno nazvani vehabijama) pristalice su hanbalitske versko-pravne škole u sunitskom islamu, karakteristične po bukvalističkom tumačenju tradicije, integrizmu, pa i fundamentalizmu. Oni su protivnici sufizma, muzike, pluralizma u islamu, svetačkih grobova, mauzoleja, kao i slavljenja Poslanikovog rođendana (mevlud).

287 Danas, 6. novembar 2006.

muslimane i zvaničnu islamsku organizaciju, jer žele da nametnu svoje, konzervativno shvatanje islama. Dok ne idu dalje od toga, oni su unutrašnji problem islamske zajednice. Podrazumeva se da policija treba da završi istragu i saopšti otkud vehabijama oružje i šta su oni to spremali, ali postovećivanje ovog verskog pokreta sa terorističkom organizacijom predstavlja primenu proverenog obrasca izazivanja moralne panike.

Tokom 2006. godine, intenzivirala se inicijativa za objedinjavanje svih muslimana na teritoriji Srbije u jedinstvenu islamsku zajednicu. Zagovornici objedinjavanja smatrali su da će ono omogućiti bolju zaštitu verskih prava muslimana, kao i poboljšavanje njihovog položaja. Nekadašnje rivalstvo Prištine i Beograda, nakon raspada SFR Jugoslavije, premešteno je na relaciji Novi Pazar – Beograd. Mešihat Islamske zajednice u Sandžaku predstavlja autonomnu organizacionu jedinicu u sastavu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, dok Mešihat Islamske zajednice Srbije predstavlja samostalnu organizaciju. Oba mešihata bili su zainteresovana za objedinjavanje svih muslimana u Srbiji u jednu organizaciju, ali problemi odnosa nove jedinstvene Islamske zajednice sa Rijasetom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i budućeg sedišta te jedinstvene organizacije, predstavljali su osnovni kamen spoticanja u pregovorima između njihovih predstavnika.

Sabor Islamske zajednice u Sandžaku, u septembru 2006. godine, formirao je devetočlani Odbor za objedinjavanje Islamske zajednice u Srbiji, kojeg su činili predstavnici sa područja Sandžaka, Preševske doline, Vojvodine i Centralne Srbije. U toku nekoliko sastanaka Odbora i susreta sa predstavnicima odbora Islamskih zajednica, izrađen je predlog Ustava Islamske zajednice u Srbiji koji predviđa četiri muftijstva na teritoriji Srbije: sandžačko muftijstvo, preševsko muftijstvo, beogradsko muftijstvo i novosadsko muftijstvo. Ovim predlogom, predviđeno je da najviši organi Islamske zajednice budu Sabor i Mešihat, dok bi muraselu (ovlašćenje) za muftije u Sandžaku, Beogradu i Novom Sadu izdavao reis-ul-ulema u Sarajevu, a za muftiju preševskog predsednik Predsedništva Islamske zajednica Kosova.

Sa druge strane, Islamska zajednica Srbije, odnosno Mešihat Islamske zajednice u Beogradu predlagao je da se osnuje zaseban Rijaset u Srbiji i da

jedinstvenu Islamsku zajednicu čine tri mešihata sa sedištimama u Beogradu, Novom Pazaru i Preševu. Prema ovom predlogu, vrhovna uprava Islamske zajednice Srbije bila bi u okvirima Republike Srbije, a njeno sedište imalo bi rotacioni karakter. Svaki mešihat imao bi pravo da sačuva postojeću organizacionu strukturu, tj. da ostane u sastavu islamske zajednice kojoj i danas pripada, s tim što bi Islamska zajednica Srbije imala status posmatrača u vrhovnim organima u Sarajevu i Prištini.²⁸⁸

I pored brojnih susreta između visokih predstavnika Islamskih zajednica iz Beograda i Novog Pazara, oko načelnih stvari nije postignut dogovor. Mešihat Islamske zajednice u Novom Pazaru uporno je insistirao na tradiciji odnosa sa Islamskom zajednicom Bosne i Hercegovine, dok je Mešihat Islamske zajednice Srbije uporno insistirao na tradiciji srbijanskih muslimana, heterogenoj etničkoj strukturi muslimana u Srbiji i teritorijalnom integritetu Republike Srbije.

Nakon zastoja u pregovorima oko formiranja jedinstvene Islamske zajednice u Srbiji, 19.2.2007. godine, Sabor Islamske zajednice Srbije u Beogradu usvaja Ustav Islamske zajednice Srbije i formira Rijaset. Prema izglasanom Ustavu, raspisani su izbori za predstavnička tela i organe Islamske zajednice Srbije na svim nivoima, a do izbora za vršioca dužnosti reis-ul-uleme izabran je aktuelni beogradski muftija. Zvaničnici Islamske zajednice Srbije optimisti su da ova odluka neće pogoršati odnose između mešihata u Srbiji i jednoglasno poručuju da „nisu zatvorili vrata za pregovore sa Novim Pazarem”.²⁸⁹ Ova odluka Sabora Islamske zajednice Srbije, u Novom Pazaru i Sarajevu tumačena je kao jednostran i nelegitiman akt.

Nakon nešto više od mesec dana, tačnije 27.3.2007. godine, Objediniteljski Sabor Islamske zajednice u Srbiji, koji je održan u Novom Pazaru, usvaja novi Ustav Islamske zajednice u Srbiji i konstituše Mešihat Islamske zajednice u Srbiji sa sedištem u Novom Pazaru. Za predsednika Mešihata izabran je aktuelni sandžački muftija, a saboru je prisustvovao i reis-ul-ulema iz Sarajeva, kao vrhovni poglavar zajednice. Ova odluka Islamske zajednice u Sandžaku nije priznata od strane Islamske zajednice Srbije sa sedištem u Beogradu.

288 <http://www.izs.org.yu/vesti/aktivnosti/index.php#47>; Danas, Beograd, 30. januar 2007.

289 <http://www.izs.org.yu/vesti/aktivnosti/index.php#50>

Odnosi između vodećih struktura sukobljenih islamskih zajednica konačno su se zakomplikovali 4. oktobra 2007. godine održavanjem sednice Vrhovnog sabora Rijaseta Islamske zajednice Srbije na kojoj je osnovan novi Mešihat Islamske zajednice Sandžaka, smenjen predsednik Mešihata Muamer Zukorlić i obavljena i zvanična primopredaja dužnosti između Hamdije Jusufspahića i novoizabranog reisa Adema Zilkića. Istog dana, oglasio se „smenjeni“ Mešihat Islamske zajednice Sandžaka, na čijem je čelu Muamer Zukorlić koji se trenutno nalazio u Maroku, sa saopštenjem u kome se ističe da je poslednjim činom samo implementirana odluka Sulejmana Ugljanina koji je u septembru prošle godine rekao: “da Mešihat IZ više ne postoji” i “da je pitanje verske zajednice Bošnjaka u nadležnosti Bošnjačkog nacionalnog veća”. U saopštenju se takođe podseća da je Zukorlić još pre nekoliko meseci tražio od Vlade Srbije da se otvore dosijei saradnika DB-a (Udbe) iz redova imama i da su upravo ti ljudi glavni akteri ovih nelegalnih aktivnosti.

Tri dana kasnije, na zasedanju Vanrednog Sabora Islamske zajednice u Srbiji data je puna podrška organima Islamske zajednice na čelu s glavnim muftijom Muamerom Zukorlićem i najoštrije je osuđeno delovanje grupe imama „protiv legalnih i legitimnih organa Islamske zajednice koje ima za cilj cepanje i destabilizaciju institucija i sistema IZ u Sandžaku i Srbiji”. Upozoreni su ministar vera, pravosudni, policijski i državni organi na obaveznost poštovanja Zakona o crkvama i verskim zajednicama „koji jasno predviđa postojanje samo jedne tradicionalne IZ i kategorički zabranjuje mogućnost nastanka nove verske zajednice sa istim ili sličnim imenom na infrastrukturi i u objektima postojeće.”²⁹⁰

Upad nekoliko policajaca (u čizmama) u centralnu džamiju u Sjenici i fizički nasrtaj na dvojicu imama Mešihata Islamske zajednice u Srbiji, predstavljalo je direktno uplitanje izvršne vlasti u rešavanje spora između sukobljenih verskih organizacija. Ovaj incident izazvao je oštru reakciju Mešihata Islamske zajednice kojim rukovodi Zukorlić, ali i Sandžačke demokratske partije koja je odlučila da tri njena narodna poslanika ne učestvuju u radu Skupštine Srbije sve dok policija ne kazni policajce koji su u centralnoj džamiji u Sjenici, 7. oktobra 2007. godine, tukli službenike

290 Danas, 8. oktobar 2007.

Islamske zajednice u Srbiji. Reagujući na oštre osude, ministar unutrašnjih poslova Srbije Dragan Jočić izjavio je da će "svaki pripadnik policije za koga se utvrdi da je učestvovao ili izdao naređenja koja su protivna propisima, biti sankcionisan". Ovaj događaj u Sjenici drugačije je tumačen u sedištu Islamske zajednice Srbije koja je u svom saopštenju optužila Muamera Zukorlića i njegove „naoružane“ imame kao glavne krivce.

U sred spora unutar islamske zajednice, ministar vera Radomir Naumov primio je novog reisa Islamske zajednice Srbije Adema Zilkića, koji je priredio prijem provodom Ramazanskog bajrama u Domu Narodne Skupštine Srbije, naravno sa dozvolom predsednika srpskog parlamenta Olivera Dulića. Zbog ovakvog ponašanja države i državnih medija, muftija Zukorlić je u prazničnoj poruci pozvao sve muslimane u Srbiji da ne plaćaju TV pretplatu, a on sam se pred novinarima odrekao diplomatskog imuniteta i pasoša Republike Srbije. Ministar Rasim Ljajić je ponašanje svog kolege Naumova ocenio kao "politički najblaže rečeno neozbiljno". On je kao "političku grešku" ocenio potez ministra vera da primi "delegaciju samoproklamovane IZ koju predvodi Adem Zilkić", jer se time "ministar direktno svrstao na jednu stranu".²⁹¹

Kao što možemo videti, sama država krši ustavna ovlašćenja i krši svoje vlastite zakone, one zakone koje je predložila vlada i Minisarstvo vera. Član 7. Zakona o crkvama i verskim zajednicama jasno ističe da „... država ne može ometati primenu autonomnih propisa crkava i verskih zajednica“, te ovakvo priklanjanje državnih organa jednoj strani i davanje jasnih signala koga oni podržavaju u ovom sporu, predstavlja grubo kršenje odredbi vlastitog zakona. Možda nije loše ponoviti ono na šta je već upozorio Mirko Đorđević, a to je da „mešanje nadležnosti između struktura moći u verskim zajednicama i struktura moći u državi može da ima veoma loše posledice“.

Ponašanje države u ovom slučaju može se povezati sa problemom konstituisanja bošnjačke zajednice u Srbiji. Naime, politička elita u Sandžaku je izuzetno podeljena i opterećena unutrašnjim sukobima, te Islamska zajednica u Sandžaku na čelu sa efendijom Zukorlićem, predstavlja jedinu instituciju koja okuplja sve Bošnjake u Sandžaku. Politički kapital muftije

291 Danas, 10. oktobar 2007.

Zukorlića neuporedivo je veći od političkih kapitala najznačajnijih političkih figura u Sandžaku, Rasima Ljajića i Sulejmana Ugljanina, te je urušavanje njegovog ugleda najbolji način da se dodatno oslabe, ionako slabi, kapaciteti konstituisanja bošnjačkog identiteta u Srbiji. Politički podeljena, a sada i organizaciono podeljena u verskom smislu, bošnjačka manjina ima još manje šanse da adekvatno artikuliše svoje zahteve za konstituisanje sopstvenog identiteta i njegovu integraciju u srpsko društvo, ali i za decentralizacijom, reformom, evrointegracijama, suočavanju sa prošlošću i odlučnijom saradnjom sa Haškim tribunalom.

Zaključak

Neodgovoran odnos Koštunićine vlade prema veoma važnom pitanju verskih sloboda i prava građana Republike Srbije mogao se naslutiti već 15. maja 2007. godine formiranjem vlade i imenovanjem bivšeg ministra energetike Radomira Naumova za ministra vera. Imenovanje stručnjaka za "pitanja tranzijentnih prenapona u niskonaponskim kolima i uređajima i problematiku elektromagnetske kompatibilnosti različitih sistema" na mesto ministra vera pravdano je njegovim osvedočenim životom u skladu sa verskim normama i aktivnim pevanjem u horu crkve Svetog Marka u Beogradu.²⁹² Novoizabrani ministar, pri prvom susretu sa patrijarhom Pavlom koji je usledio nekoliko dana nakon njegovog imenovanja, najavio je da će njegov kabinet nastaviti kontinuitet dotadašnjih odnosa države i SPC i već određenih prioriteta među kojima je najvažniji očuvanje baštine na Kosovu i Metohiji, ali i verskih sloboda bez obzira na konfesiju.²⁹³

Zakruživanje pravnog okvira kojim se regulišu pitanja slobode i prava veroispovesti nije rešilo probleme pravne (i realne) diskriminacije tzv.

292 Interesantno je da u biografiji ministra vera Radomira Naumova, na zvaničnoj internet prezentaciji Ministarstva vera Republike Srbije, pored svih podataka vezanih za njegovu stručnost iz oblasti energetike, nije čak ni pomenut podatak o njegovom aktivnom učešću u crkvenom horu, što bi bila jedina veza sa ministarstvom na čije čelo je stupio.

Videti: http://www.mv.sr.gov.yu/cir/index.php?option=com_content&task=view&id=121

293 Blic, 21. maj 2007.

netradicionalnih ili malih verskih zajednica u Srbiji. Diskriminatorni članovi 18. i 19. Zakona o crkvama i verskim zajednicama nisu u skladu sa odredbama Ustava Republike Srbije koje proklamuju sekularni principi i slobodu veroispovesti, i predstavljaju nesavladivu prepreku u primeni sloboda i zaštiti prava veroispovesti dela građana Srbije. U sprovođenju sudskih postupaka protiv lica koja ugrožavaju slobodu i prava veroispovesti pripadnika manjinskih i malih verskih zajednica i dalje se izbegava primena odredbi Krivičnog zakonika, a praksa izazivanja moralne panike i straha od subverzivnog dejstva sekti dobija sve sofisticiraniji oblik.

Vlada Republike Srbije je u nekoliko navrata prekršila sopstvena ovlašćenja i direktno se umešala u "rešavanje" unutrašnjih problema Islamske zajednice. Politizacijom religijskih struktura i konstantnim narušavanjem jedinog (verskog) autoriteta manjinske bošnjačke zajednice u Srbiji, država uporno urušava kako osnovne principe demokratskog i sekularnog sistema, tako i osnovne slobode i prava svojih građana. Svojim postupcima država je dovela u pitanje kako verska, tako i etnička kolektivna prava bošnjačke zajednice u Srbiji.

Jedina verska zajednica koja može da "parira" državi, većinska SPC i dalje ne pokazuje spremnost za suočavanje sa vlastitom odgovornošću i, i dalje, nastoji da svoj nacionalni projekat institucionalizuje i legitimiše kao uporišnu tačku državne politike. Kao ravnopravni partner u zaštiti nacionalnih interesa, posebno na Kosovu i Metohiji, SPC i dalje održava prisne odnose sa Koštuničinom vladom i često nastupa kao glavni protagonist u preispitivanju diplomatskih odnosa sa susednim državama i težnji "srpskog nacionalnog bića".

V

Ustavno
pravni okvir I

Obesmišljavanje uloge Skupštine Srbije

Svoje prve parlamentarne izbore otkako je postala samostalna država, Srbija je imala 21. januara 2007. godine. Iako su izbori raspisani po sili zakona, nakon proglašenja Ustava i usvajanja Ustavnog zakona početkom novembra 2006. godine, odnosi među najvažnijim političkim akterima i tada su bili daleko od harmoničnih. Uprkos jedinstvu ostvarenom prilikom izrade Ustava, a potom i referenduma, koji će po mnogo čemu ostati zabeleženi u analima kao simulacija demokratije, stare i nove razlike na turbulentnoj političkoj sceni Srbije postajale su sve očiglednije, a političkantski kompromisi u ime viših ciljeva, sve jasniji. Nakon što je manjinska vlada formirana posle vanrednih izbora 2003. izgubila svaki kredibilitet, a (ne)rešavanje statusa Kosova ušlo u završnu fazu, novi parlamentarni izbori postali su, i bez ustavne obaveze, jedino moguće rešenje.

Ovakvu percepciju imali su i građani Srbije, jer su na izbore 21. januara 2007. izašli u neočekivano visokom procentu (60,56 odsto). Njihova očekivanja, uprkos često kontradiktornim izjavama i porukama lidera političkih partija, ipak su se nazrela kroz izborne rezultate. U konačnoj raspodeli mandata, Srpska radikalna stranka (SRS) osvojila je 81 poslaničko mesto, demokrate (DS) su dobile 64, koalicija Demokratske stranke Srbije i Nove Srbije (DSS-NS) 47, G 17 plus je osvojila 19 mandata, Socijalistička partija Srbije (SPS) 16, koalicija Liberalno demokratske partije, Građanskog saveza, Socijaldemokratske unije i Lige socijaldemokrata Vojvodine (LDP-GSS-SDU-LSV) je dobila 15 mandata, Savez vojvođanskih Mađara (SVM) 3, Lista za Sandžak 2, a po jedan mandat su osvojili Unija Roma Srbije, Romska partija i Koalicija Albanaca Preševske doline. Iako pojedinačno najjača parlamentarna stranka, SRS je zabeležila neznatan rast (oko 100.000 glasova) u odnosu na izbore iz 2003. godine, dok je DS gotovo duplirala broj osvojenih glasova; sve ostale stranke zabeležile su manji ili veći

pad poverenja birača, ne računajući stranke manjina koje nisu morale da ispune izborni cenzus od 5 odsto, i koaliciju koju je na svojim prvim izborima predvodio LDP, a koja je zajedno sa konstantnim glasovima simpatizera LSV, uspela da prekorači cenzus i uđe u parlament.

Nema dileme da su građani Srbije bili razočarani radom prethodne vlade, prvenstveno njenim ekonomskim rezultatima, ali svakako i sporom i neodlučnom politikom evropskih integracija, kao i spornom podrškom SPS. To je išlo u prilog DS predsednika Borisa Tadića, koja se nametnula kao promoter i garant evroatlantskih integracija. Međutim, najjača stranka tzv. demokratskog bloka privukla je deo konzervativnijih birača i pojačanom retorikom baziranom na nacionalnim i državotvornim interesima, ističući da zadovoljavajuće rešenje kosovskog problema nije suprotno, niti nespojivo sa evropskim težnjama Srbije. Predsednik Srbije i DS Boris Tadić ima, van svake sumnje, presudnu ulogu u kreiranju takve politike, koju je protežirao još od predsedničke kampanje 2004. godine. Iako je ovakva politika dovela do nezadovoljstva jednog dela u okviru same stranke, pa i unutrašnjih promena, većina javnosti poznatih članova DS ostala je u stranci, a rast rejtinga ih je ubedio u opravdanost ovakvog političkog opredeljenja. Osnivanje LDP krajem 2005. godine označilo je definitivni razlaz onih članova DS koji su politiku Borisa Tadića videli kao udaljavanje od ciljeva i vizije pokojnog premijera Zorana Đinđića, i nastanak novog i nejakog, ali značajnog korektora stranaka evropske i demokratske provenijencije.

Uprkos povremenom približavanju, pa i podršci koju je DS u prethodnom periodu pružala vladi Vojislava Koštunice, nakon izbora održanih u januaru 2007. pokazalo se da politički kompromisi između najvećih stranaka „demokratskog bloka“ nisu lako ostvarivi, što je bio samo nagoveštaj ipak velikih razlika koje će tokom 2007. neprestano potresati tek formiranu vladu, i na kraju dovesti do njenog pada i raspisivanja vanrednih parlamentarnih izbora zakazanih za 11. maj 2008. godine.

Naime, pravljenje postizborne koalicije koja bi imala kapacitet da formira skupštinsku većinu i vladu, pokazalo se kao gotovo nemoguć poduhvat. Punih tri i po meseca bilo je potrebno da se ostvari kompromis između DS, G17 plus i koalicije DSS-NS, koji je Vojislavu Koštunici doneo još jedan mandat na mestu premijera i 6 ministarskih resora, DS-u

obezbedio 13 mesta u vladi, G17 plus 4, dok je NS dobila jedno ministarsko mesto. Vlada je formirana 15. maja u kasnim večernjim satima, samo 15 minuta pre isteka ustavnog roka, čime je u poslednji čas izbegnuto raspisivanje novih parlamentarnih izbora. Da će pregovori biti teški videlo se već na prvoj, konstitutivnoj sednici Narodne skupštine koja je počela 14. februara, a nastavljena tek 7. maja, i to izborom Tomislava Nikolića za predsednika. Kandidat SRS dobio je 142 glasa poslanika, a njegov izbor su podržali DSS i SPS, uz kuriozitet da se glasalo javno, i to pojedinačnom prozivkom poslanika. Budući da je jedini protivkandidat Nikoliću bila Milena Milošević iz DS-a, ovakav ishod je šokirao javnost Srbije koja je u direktnom TV prenosu pratila zasedanje, i najozbiljnije nagovestio propast ionako malih šansi za dogovor između DS i DSS. Petnaestočasovna sednica je, inače, obilovala uvredama i međusobnim optužbama, a nakon izbora Nikolića salu su napustili poslanici DS, G 17 plus i LDP.

Nakon ovakvog ishoda, Evropska unija je odustala od potpisivanja sporazuma o viznim olakšicama, dok je Savet Evrope otkazao podizanje zastave kao simbol početka predsedavanja Srbije u ovoj instituciji. Nedvosmisleno upozorenje zbog neočekivanih događaja u Skupštini izrazio je i evropski komesar za proširenje Oli Ren, koji je izjavio da je „zabrinut zbog nesposobnosti proevropskih i proreformskih partija da sarađuju u formiranju vlade“, te da se „Srbija nalazi na raskršću između povratka na nacionalističku prošlost i puta ka evropskoj budućnosti“²⁹⁴. U narednim danima od predstavnika DS i DSS čuli su se i prvi nagoveštaji dogovora o vladi koji je G17 plus uslovio smenjivanjem Tomislava Nikolića, što se i dogodilo nakon samo tri dana predsedavanja parlamentom. Iako se DSS uspešno izborio za svoja dva ključna uslova-mesto premijera i ministra policije, koalicija sa radikalima im je donela dugoročnu štetu jer je bila još jedan u nizu detalja koji ukazuju na suštinsko približavanje dveju stranaka, koje je mnogo više od pukog političkog pritiska na DS, kako su mnogi olako ocenili ponašanje DSS. Na drugoj strani, ova stranka nikada nije mogla da privuče birače radikala, i to je rezultiralo padom rejtinga koji je danas na ivici cenzusa.

Radikalna stranka je, pak, uspešno okrenula veliki gaf u igri postavljanja i ekspresnog smenjivanja Nikolića u svoju korist; pokazali su se kao odgovorna i konstruktivna snaga koja se ne libi čak ni da svog prvog čoveka izloži blamu zarad državnih interesa, u situaciji kad su se sve druge političke stranke pokazale nedoraslim ozbiljnosti trenutka. Ovakvu poziciju su dodatno pojačali i odustajanjem od rasprave o amandmanima na Zakon o ministarstvima što je omogućilo izbor vlade pred ponoć, kada je isticao poslednji rok. Narednih dana se Tomislav Nikolić otvorenim pismom obratio premijeru da javno saopšti „pravu istinu“ povodom navodnih spekulacija u javnosti da je radikalima plaćeno da ne bi opstruirali izbor vlade. Da li je ovo oglašavanje bilo marketinškog karaktera, ili uspešno predupređivanje potencijalnog skandala, ostalo je nejasno. Činjenica je, međutim, da SRS nije ni odgovaralo da preuzme učešće u vlasti u trenutku kada Srbija neminovno ulazi u završetak pregovora o Kosovu za koje su svi znali da se neće završiti u skladu sa očekivanjima pa je drama u Skupštini, moguće, bila samo dobro osmišljena i izrežirana predstava radikala u kojoj su svi ostali igrali sporedne uloge. Da SRS ne gubi snagu videlo se i na poslednjim predsedničkim izborima održanim 20. januara i 3. februara 2008. kada je njihov kandidat Tomislav Nikolić osvojio čak 47,9 odsto glasova, u odnosu na predstavnika demokratske opcije Borisa Tadića koji je pobedio sa 50,5 odsto ali tek u drugom krugu, nakon velike mobilizacije svih onih koji radikalnog predstavnika nisu mogli da zamisle na čelu države²⁹⁵.

Već sam početak rada Skupštine obeležila su stranačka nadmudrivanja oko smenjivanja sekretara, inače kandidata DSS, koji je postavljen samo nekoliko dana ranije, za vreme kratkog predsednikovanja Tomislava Nikolića. Demokrate su istrajale u nameri da predsednik i sekretar Skupštine budu iz

295 Važno je ne izgubiti iz vida da je Tomislav Nikolić u prvom krugu izbora, 20. januara, dobio više glasova od Borisa Tadića. Naime, on je tada osvojio 1.612.612 odnosno 39,4 odsto glasova, dok je Tadić zadobio poverenje 1.448.912 odnosno 35,4 odsto birača. Glasovi koje su dobili ostalih sedam predsedničkih kandidata, u drugom krugu izbora su podeljeni između dva prvoplasirana učesnika, ali neverovatno visok odziv birača (čak 67,6 odsto) i oko 850.000 dodatnih glasova koje je dobio Boris Tadić, potvrđuju tezu da je mobilizacija stanovništva bila izuzetno velika, a motivacija zasnovana na sprečavanju SRS da dobije mesto prvog čoveka u državi.

njihovih redova, pa je tako Oliver Dulić postao najmlađi predsednik u istoriji parlamentarizma u Srbiji. Protiv njegovog izbora su bili radikali i SPS, koji su smatrali da Dulić zbog godina, nedostatka iskustva i neadekvatne profesije „ne zaslužuje najvažniju državnu funkciju“, a naročito mu je zamerena izjava „da ne može da stavi Kosmet iznad evropskih integracija“²⁹⁶. Protiv izbora Dulića je bio i LDP, ali iz principijelnih razloga, jer ga je podržala cela vladajuća koalicija: „Mi smo opozicija Vojislavu Koštunici i mislimo da po ovom pitanju ne postoji prostor za promenu stava. Ovo nije lični stav prema Duliću, već prema pogrešnoj politici koja ne odgovara potrebi parlamenta i društva“²⁹⁷. LDP se odrekao i pripadajućeg potpredsedničkog mesta, i ustupio ga predstavnicima manjina.

Parlament je tokom svog kratkotrajnog delovanja imao više nego skroman učinak. Na brzinu doneti Ustav i Ustavni zakon, kao i zaokupljenost vladajuće koalicije međustranačkim problemima i Kosovom, bili su razlog i brojnih propusta u proceduri koje je opozicija, naročito SRS, beskraino kritikovala i tako doprinela da se na skupštinskim zasedanjima raspravlja o svemu, samo ne o tačkama dnevnog reda. Nakon što je prvo zasedanje počelo, pa potom prekinuto zbog „neustavnog stanja“ u kome se parlament našao jer nije ispoštovao imperativnu odredbu Ustavnog zakona²⁹⁸ da se na prvom zasedanju moraju uskladiti sa Ustavom zakoni koji se odnose na zaštitnika građana i pravo građana na obaveštenost, i izabrati zaštitnik građana, organ nadležan za praćenje ostvarivanja prava građana na obaveštenost, guverner Narodne banke Srbije i organ Državne revizorske institucije, usledile su rasprave i usaglašavanja oko kandidata koja su okončana tek krajem septembra. i dok su odluke o izboru zaštitnika građana i poverenika za informacije od javnog značaja donete 29. juna, odluka o izboru Saveta državne revizorske institucije (DRI) je doneta tek 24. septembra, a odluka o izboru guvernera NBS dva dana kasnije. Uprkos brojnim polemikama i kritikama opozicije da su predloženi kandidati za

296 Glas, 23. maj 2007.

297 Pravda, 23. maj 2007.

298 Čl. 5 Ustavnog zakona, Sl.glasnik RS br. 98/06

članove DRI partijski kadrovi²⁹⁹, poslanička većina se ponašala u skladu sa nalogom svojih stranaka.

Tako je Skupština, pored činjenice da je Srbija poslednja država u regionu koja ustanovljava ovu važnu instituciju, unapred obesmisllila njeno postojanje jer je sasvim izvesno da će „izvršna vlast uz pomoć te institucije kontrolisati samu sebe, umesto da DRI bude nezavisna institucija“, kako je istakla Borka Vučić³⁰⁰. Treba istaći da je ovo samo nastavak stare prakse kojom se razna tela čija je funkcija da kontrolišu rad državnih organa osnivaju formalno, često bez elementarnih uslova i sredstava za rad, a i u slučajevima kada nekako počnu da funkcionišu, njihove preporuke ili zahtevi se često u potpunosti ignorišu. To se do sad desilo u bezbroj slučajeva Savetu za borbu protiv korupcije, ali i povereniku za informacije Rodoljubu Šabiću, koji je javno izneo da Bezbednosno-informativna agencija (BIA) nijednom nije odgovorila na njegove zahteve, kao što ni Ministarstvo za infrastrukturu nije stavilo na uvid javnosti famozni Ugovor o koncesiji za autoput Horgoš-Požega, niti prethodno Ugovor o nabavci vozova iz Švedske. i ministar policije Dragan Jočić je dugo ignorisao i obmanjivao javnost u vezi službene beleške o susretu s Miloradom Ulemekom Legijom. Slične probleme ima i Odbor za rešavanje o sukobu interesa, kome državni funkcioneri ne dostavljaju uvek zahtevane izveštaje, niti Odbor ima mogućnost da utiče na sprovođenje donetih mera u slučajevima kad se utvrdi sukob interesa. Postoji, ipak, jedno nezavisno telo za koje se u prethodnom periodu vezuju sasvim suprotna iskustva.

Direktor „Transparentnosti Srbija“ Nemanja Nenadić, koji je u više navrata kritikovao političke stranke i upozoravao na izvore korupcije, ističe: „U tzv. nezavisne državne organe ubraja se i Radiodifuzna agencija. Njihove odluke se i te kako izvršavaju. RRA je u stanju da bude jača i od Vrhovnog suda, ali i da pošalje policiju kako bi sprovela ono što je naumila“³⁰¹. Budući da su u nadležnosti RRA svi elektronski mediji, izdavanje dozvola za emitovanje i raspodela frekvencija, kontrola rada, ali i

299 Za predsednika Saveta Državne revizorske institucije izabran je kandidat DSS-a,

potpredsednik je kandidat DS-a, a preostala tri člana su iz redova DS, G17 plus i NS.

300 Glas, 19. septembar 2007.

301 Kurir, 27. jul 2007.

obavezujuća uputstva i preporuke o ponašanju tokom izbornih kampanja, jasno je zašto su njihova ovlašćenja tako neprimereno velika u odnosu na druge, takođe važne nezavisne organe kontrole. No, to istovremeno govori da ova agencija nikako ne zaslužuje epitet nezavisnog kontrolora, što je potvrdio i prošlogodišnji sukob sa RTS-om kome je RRA najpre prosledila obavezujuće uputstvo o prenosu skupštinskih zasedanja, a potom ga preinačila u preporuku posle oštrih reakcija „javnog servisa građana“ i tužbe Vrhovnom sudu; pomirljivi tonovi koji su usledili sa obe strane signalizirali su da je među političkim strankama došlo do dogovora, nakon što je gotovo cele godine pitanje medijske promocije u kontinuitetu bilo dežurna skupštinska tema.

Čak je i letimičan pregled aktivnosti parlamenta dovoljan da se oce- ni njegov nizak učinak i konstatuje osnovna preokupacija. Skupština je, naime, usvojila jedino zakone koji su po Ustavu obavezni kao preduslov raspisivanja predsedničkih, lokalnih, pokrajinskih i parlamentarnih izbo- ra i zakone o budžetu za prethodnu i tekuću godinu, koji su neophod- ni za funkcionisanje države. Pritom je ignorisana takođe ustavna obaveza o usklađivanju sa Ustavom zakona iz oblasti pravosuđa, što će dodatno iskomplikovati ionako velike probleme u ovoj oblasti. Ostala zakonodavna aktivnost se odnosila uglavnom na tehničke izmene i dopune pojedinih zakona, te na potvrđivanje više međunarodnih sporazuma. Od većeg zna- čaja su jedino Zakon o pravu na besplatne akcije i novčanu naknadu koju građani ostvaruju u postupku privatizacije i Zakon o Ustavnom sudu kojim je konačno izvršena deblokada ove institucije, a od međunarodnih doku- menata potvrđivanje Evropske povelje o lokalnoj samoupravi.

Iako se jedva formirana vlada trudila da što pre profunkcioniše i tako umanjí političku štetu koju su stranke nesumnjivo pretrpele višemesečnim neodgovornim ponašanjem i neprincipijelnim uslovljavanjima, ni nastavak delovanja postizborne vladajuće koalicije nije doneo mnogo razloga za optimizam. Predstavnici DS i DSS su se teško dogovarali oko svake zna- čajnije funkcije, počev od mesta sekretara Skupštine, pa do čelnih pozici- ja u Upravnim odborima najvećih javnih preduzeća oko kojih je dogovor postignut tek početkom oktobra, pa se prethodni saziv Skupštine do kraja svog mandata bavio izborima članova raznih odbora i delegacija. Iako su

se pregovori između najvažnijih koalicionih partnera odvijali izvan očiju javnosti, a vlada odavala utisak jedinstva u vođenju državne politike, na skupštinskim sednicama su se jasno videle sve razlike, pa i neskrivena netrpeljivost između predstavnika različitih političkih opcija nezvano od participiranja u vlasti, ili opozicionog statusa.

Uprkos povremenim sukobima sa uvek kritički nastrojenim radikali- ma, DSS i NS su se svojim delovanjem nesumnjivo približile programu SRS. Na drugoj strani, DS i G17 plus su neprestano manevrisale između želje da očuvaju sopstvenu poziciju na vlasti, naprave iskorak ka evropskim integracijama, spreče ili bar umanje posledice neminovnog gubitka Kosova i učine neki pomak u stagnirajućoj ekonomiji. Pokazalo se da sve to zajedno nije moguće ostvariti, a DS je svojim ustupcima i „politikom kohabitacije“ razočarala dobar deo demokratski opredeljenih građana. Poslanici parlamentarnih stranaka, iako predstavnici suverenosti građana koji ih biraju, nastavili su da deluju kao zastupnici uskostranačkih interesa pa nije čudo da parlament, mada najznačajnija demokratska institucija, uživa najmanje poverenje građana. Ako se pritom ima u vidu da izbor i podrška vladi zavise upravo od parlamentarnih stranaka čiji su najuticajniji funkcioneri u njenom sastavu, i da prema Ustavu vlada utvrđuje i vodi politiku, jasno je da vlada preko političkih stranaka nadmoćno dominira nad Skupštinom.

Potpuno degradiranje Skupštine moglo se videti i iz prošlogodišnjeg apsurdnog zahteva Administrativnog odbora povereniku za informacije da ovom odboru obezbedi podatke o naknadama za rad direktora i članova Upravnih odbora nekih državnih preduzeća i agencija, koje im je Ministarstvo finansija uskratilo. Činjenica da u ovom odboru većinu članova čine predstavnici opozicije i da je predsednik iz redova SRS, objašnjava i ponašanje vlade, i državnih preduzeća. Gotovo je suvišno pomenuti da ni poverenik za informacije nije dobio sve tražene podatke, ali to samo dodatno govori o farsičnim odnosima između vlade i Skupštine, te o izuzetno niskoj parlamentarnoj kulturi i demokratskom potencijalu svih političkih subjekata. Nadalje, vlada je gotovo isključivi predlagач zakona, a pošto je prema Ustavu nadležna i da ih sprovodi, ona tu obavezu često vrlo selektivno izvršava. Tako mnogi zakoni, ili pojedini delovi zakona nikad ne zažive u praksi, što dodatno ruši inače loš kredibilitet parlamenta.

Interesi stranaka i raznih lobija prepoznatljivi su još u toku kreiranja i podnošenja predloga zakona, ali su i razlog blokiranja njihove primene nakon usvajanja. Posebno je to slučaj sa zakonima koji na bilo koji način regulišu „politički osetljiva pitanja“ kao što je slučaj sa tzv. Zakonom o lustraciji. Iako donet pre četiri godine, o njegovoj primeni niko i ne razmišlja. Predsednik LDP Čedomir Jovanović je u junu najavio da će ova poslanička grupa uputiti Skupštini Predlog zakona o otvaranju dosijea koji bi omogućio sprovođenje Zakona o lustraciji. Međutim, lustracija bi bila moguća i jednostavnim dostavljanjem na uvid potrebne dokumentacije od strane BIA, ali nije realno očekivati da će to biti moguće u skorije vreme. Jedna od najvažnijih i najosporavanijih agencija i dalje je pod čvrstom kontrolom stranaka i stecište različitih interesa, a njen prvi čovek, Rade Bulatović ostao je na tom mestu uprkos najavama vladajuće koalicije da će na čelo agencije biti imenovana nestranačka ličnost sa visokim profesionalnim i moralnim kvalitetima. Podsećanje lidera LDP na problem lustracije ni ovog puta nije dobilo podršku. Iako je predsednik parlamenta reagovao i najavio kompletiranje lustracione komisije³⁰², njegov odgovor na pitanje hoće li lustracija biti sprovedena bio je jasan: „Jako teško, s obzirom na to da ne postoje politička volja i raspoloženje. Postoji debata unutar političkih stranaka je li u ovom trenutku pravo vreme da se ulazi u proces lustracije. Mnogi smatraju da je za to kasno, a ja mislim da trenutno imamo ozbiljnije i preče teme“³⁰³.

Nedovoljno ozbiljna poslanicima je izgleda bila i tema o poslovanju kompanije „Delta“ i uticaju i vezama „najmoćnijeg čoveka u Srbiji“ sa po-

302 Komisija za ispitivanje odgovornosti za kršenje ljudskih prava (tzv. lustraciona komisija) izabrana je u julu 2003. godine, nakon usvajanja zakona. Njen mandat je bio šest godina, i mada je održavala sednice, formirala veća i usvojila Poslovnik o radu, ona praktično nikada nije zaživela. Bez uslova za rad (kancelarija, zaposlenih, budžeta...), ignorisana od strane Skupštine i vlade, Komisija nije uspela da otvori nijedan slučaj. U septembru 2004. njeni članovi su podneli ostavke koje Skupština Srbije nikada nije razmatrala. Jedan od članova Komisije, prof. dr Vesna Rakić-Vodinelić smatra da je „Skupština Srbije htela da pokaže koliko snažno omalovažava taj zakon i tu ideju dok je vlada, takođe, na mnogo načina pokazala koliko je snažan protivnik lustracije“. Politika, 5. jun 2007.

303 Evropa br. 166, 14. jun 2007.

litičarima. Nakon zahteva LDP da Skupština formira anketni odbor koji bi se bavio ovim pitanjima i vrlo žučne reakcije Miroslava Miškovića, te dugotrajnih konsultacija poslaničkih odbora, Skupština se početkom decembra i zvanično izjasnila o podnetom zahtevu. Poslanici vladajuće koalicije (DS, DSS i G17 plus) su sa 117 glasova odbili stavljanje zahteva na dnevni red, a SRS nije htela ni da učestvuje u glasanju. Najviši funkcioneri stranaka su povodom čitave priče bili vidno iznervirani, tužilaštvo se nije ni oglasilo, pa su ekonomsko propadanje Srbije tokom '90-tih i njeni „tajkuni“ očito i dalje tabu tema za čije otvaranje još nije vreme.

Takođe, praksa vladanja i izmene smisla zakona putem uredbi i drugih podzakonskih akata koje donosi vlada, iako nezakonita i neustavna, i dalje je vrlo prisutna i omiljena, ali i neosporavana od strane poslanika, zbog već iznetih razloga. Podatak da vlada sve više koristi mogućnost predlaganja zakona Skupštini po hitnom postupku³⁰⁴ ukazuje, s jedne strane, na ozbiljne političke razlike koje otežavaju pronalaženje zadovoljavajućih kompromisnih rešenja, a s druge strane potvrđuje neskrivenu tendenciju stranaka koje participiraju u vlasti da su one jedini kreatori i učesnici političkog života. Svoju neprikosnovenu ulogu koja potpuno isključuje ostatak društva, najveće parlamentarne stranke su dodatno ojačale unošenjem u Ustav odredbe o imperativnom partijskom poslaničkom mandatu (čl. 102 Ustava RS) koji poslanika lišava elementarne autonomije i potčinjava ga partiji, što potpuno degradira i Skupštinu, ali i građane koji su samo na papiru nosioci suvereniteta (čl. 2 Ustava RS)³⁰⁵.

Bahato i u praksi ničim ograničeno delovanje vlade i stranaka koje imaju ministarske resore, u više navrata je izazivalo proteste opozicionih poslanika u Skupštini Srbije, pa i blokadu rada krajem novembra, kada se

304 Zahtev vlade da se neki zakon razmatra i usvoji po hitnom postupku morao bi da se bazira na bitnim razlozima koji ne dozvoljavaju redovnu proceduru, ili pak na vanrednim okolnostima ili razlozima koje nameću odbrana i bezbednost zemlje. Tokom 2001. godine u Skupštini Srbije je po ovom postupku doneto 23 odsto od ukupno donetih zakona, u 2002. čak 40 odsto, u 2003.56 odsto, a u 2004. godini čak 80 odsto od ukupno donetih zakona. Slobodan Vučetić: (Ne)moć Narodne skupštine, Blic, 15. jun 2007.

305 Ustav Republike Srbije, Sl.glasnik RS br. 83/06

na dan predviđen za postavljanje poslaničkih pitanja ministrima niko od njih nije pojavio u sali Skupštine. Na kraju, činjenica je da je definitivni razlaz u vladajućoj koaliciji takođe konstatovan u vladi, kada je premijer Koštunica predložio predsedniku Srbije da raspusti Skupštinu i raspiše prevremene parlamentarne izbore. Parlament je bio samo nemi posmatrač događaja, a najveći broj poslanika uopšte nije znao za ovakvu odluku. Još je indikativnije, međutim, da na nju nije bilo apsolutno nikakve reakcije najvišeg predstavničkog tela.

Mada posao parlamenta nije da vodi državnu i nacionalnu politiku, zbog nedostatka zakonskih inicijativa i predloga, a prevashodno zbog činjenice da su pregovori o statusu Kosova doveli do (ne)nametnutog jedinstva vlade koja se jedino tim pitanjem i bavila cele godine, poslanici Skupštine su takođe najveći deo svog kratkog mandata utrošili na takmičenje u patriotizmu i stranačkim promocijama. Ništa manje važan razlog su bili i izvesni predsednički i lokalni i pokrajinski izbori, pa se može reći da su političke stranke (a nažalost, i vlada i parlament) već više od godinu dana u neprekidnoj izbornoj kampanji.

Naravno, razmatranje i zastupanje nacionalne politike i interesa je sasvim legitiman zadatak u svakoj državi; međutim, zbog nikad napravljenog diskontinuiteta sa ratnom nacionalističkom politikom '90-tih, u Srbiji je ovaj važan posao stalno opterećen hipotekom (ne)odgovornosti za ratne zločine, etnička čišćenja i teške povrede ljudskih prava. Mada je Vlada Srbije predstavila javnosti pet usaglašanih programskih ciljeva³⁰⁶, a Predsednik i Premijer posebno istakli da je pokretanje pregovora o pridruženju i stabilizaciji sa EU jedan od najvažnijih zadataka nove vlade, pokazalo se da među koalicionim partnerima ne postoji precizna saglasnost oko prioriteta, ali ni oko suštinskog pitanja šta su najviši državni i nacionalni interesi Srbije. To pitanje je, zapravo, bilo prelomna tačka na kojoj je došlo do ideološkog i programskog pregrupisanja na političkoj sceni,

306 Pet ciljeva nove vlade koje je premijer Vojislav Koštunica izneo u svom ekspezu pred poslanicima Narodne Skupštine bili su: očuvanje suvereniteta i integriteta Srbije, završetak saradnje sa Haškim tribunalom, omogućavanje boljeg života, nastavak evropskih integracija i borba protiv organizovanog kriminala i korupcije. Politika, 18. maj 2007.

i na kraju, do razlaza vladajuće koalicije. i pored prilično unisonih stavova najviših državnih funkcionera po pitanju Kosova, u skupštinskim raspravama su se mogle primetiti sve veće razlike između koalicije DSS-NS, SRS i SPS na jednoj strani, te DS i G17 plus, na drugoj. Poslanici LDP su ostali dosledni svojim stavovima da Srbija mora raskinuti sa nacionalističkom prošlošću i prihvatiti posledice i realnost političkog trenutka, a njima bliske su bile i stranke manjina iako su često bile prinuđene da traže kompromis.

Ponašanje manjinskih stranaka je bilo sasvim očekivano i jedino moguće imajući u vidu osetljivost međunacionalnih odnosa, brojne probleme sa kojima se nacionalne manjine u Srbiji i dalje suočavaju i neprestanu težnju većinskog naroda da male manjine asimiluje, a one veće marginalizuje. Iako je od demokratskih promena 2000. dosta urađeno na poboljšanje položaja nacionalnih manjina, političke stranke snose nesumnjivu odgovornost za, još uvek, nezadovoljavajući status pripadnika manjinskih naroda. Politika ignorisanja i izolacije, umesto integracije, koja je proistekla upravo iz stranaka, neprestano je prisutna i prepoznatljiva i u radu parlamenta.

Takođe, manipulisanje i potkupljivanje manjinskih stranaka koje imaju svoje zastupnike u parlamentu i predstavljaju relevantno biračko telo, praksa je koju nisu prekinule ni stranke tzv. demokratskog bloka. Ozbiljni sukobi nastali podelom u Islamskoj zajednici posledica su upravo takve politike vođene u DS i DSS. U kojoj meri su poslanici nedorasli svojim odgovornim funkcijama i nesposobni da izgrade autoritet Skupštine videlo se i u reagovanjima na događaje u Sandžaku, kao i u neočekivanoj odluci sredinom oktobra da se u Domu Narodne skupštine organizuje svečani prijem povodom Ramazanskog bajrama³⁰⁷. Na ovom događaju, koji do

307 Svečani prijem u Domu Narodne skupštine je organizovala Islamska zajednica Srbije i novoizabrani reis-ul-ulema Adem Zilkić. Deo Islamske zajednice koji priznaje reisa smatra se bliskim Stranci demokratske akcije Sulejmana Ugljenina i DSS; na drugoj strani su pripadnici Islamske zajednice koji osporavaju izbor reisa i koje predvodi predsednik Mešihata i smenjeni glavni muftija Muamer Zukorlić, a koji se smatraju bliskim Sandžačkoj demokratskoj partiji i DS. Obe bošnjačke političke opcije imaju po dva poslanika u republičkom parlamentu: Ugljaninova Lista za Sandžak je na izborima 2007. nastupala samostalno, dok je SDP Rasima Ljajića bio na izbornoj listi DS.

sada nije bio praksa i teško da proističe iz uvažavanja bošnjačke manjine i islamske vere, selektivno pojavljivanje najviših državnih funkcionera i poslanika je ubedljivo demantovalo nastojanja njihovih partija da prikriju pozadinu i političku zloupotrebu. S druge strane, stranke nacionalnih manjina su prihvatile ponuđena „pravila igre“ i benefite koje takva „kooperativnost“ nosi. Njihovi povremeni sukobi sa neformalnim političkim partnerima takođe su prvenstveno u svrhu zaštite stranačkih pozicija, nego interesa manjina. Odnos manjinskih stranaka koje su zastupljene u parlamentu prema onima koje nisu, kao i prema manjinama koje nisu politički organizovane, takođe je krajnje problematičan i to na isti način koji prema njima upražnjavaju stranke većinskog naroda³⁰⁸.

Pored bošnjačkih poslanika, u Skupštini je bilo i oštrih rasprava između predstavnika romskih partija, ali i međunacionalnih optužbi i svađa. Pritom su poslanici velikih stranaka (DS, DSS, SRS, SPS) najčešće podržavali određenu manjinsku grupaciju, lobirajući i na taj način za glasove nacionalnih manjina.

Mada glasovi srpske dijasporе do sada nisu imali značajniji uticaj na izbore, strategija povećanja broja državljana je nastavljena. Parlament je u septembru usvojio izmene Zakona o državljanstvu³⁰⁹, kojima je omogućeno dobijanje srpskog državljanstva Crnogorcima koji su nakon raspada državne zajednice imali prebivalište u Srbiji. Međutim, na skupštinskom zasedanju su prihvaćena i tri amandmana podneta od strane DSS-a, koji daju mogućnost dobijanja državljanstva bez otpusta iz stranog državljanstva svim pripadnicima srpskog naroda koji nemaju prebivalište u Srbiji,

308 Simptomatična je, recimo, oštra skupštinska rasprava predstavnika Roma i SVM početkom oktobra oko izjave lidera Demokratske stranke vojvođanskih Mađara Andraša Agoštona, da Romi povratnici ne treba da budu naseljavani u većinsko mađarska mesta u Vojvodini, kako ne bi bila menjana etnička struktura. Poslanici SVM-a su pravdali ovakav stav pozivajući se na čl. 78 Ustava, koji zabranjuje preduzimanje mera koje bi menjale sastav stanovništva u manjinskim sredinama. Zaboravili su, međutim, da su i Romi nacionalna manjina, i da nacionalni ekskluzivitet nije prihvatljiv u multinacionalnim državama i građanskim društvima, kako od većinskog, tako ni od manjinskih naroda.

309 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o državljanstvu Republike Srbije, Sl.glasnik RS br. 90/07.

ukoliko su punoletni i poslovno sposobni. Pod ovim uslovima državljanstvo može dobiti i pripadnik drugog naroda ili etničke zajednice s teritorije Srbije, ali samo u roku od dve godine od dana stupanja na snagu zakona. Ovakvim zakonskim rešenjima su se usprotivili jedino poslanici LDP i LSV, ističući neophodnost uspostavljanja saradnje sa Crnom Gorom i prethodnog dogovora³¹⁰, te prestanak ignorisanja crnogorskog suvereniteta. Poslanici SRS i SPS su zastupali sasvim suprotne stavove, polemišući o položaju Srba u „separatističkoj državi“ neprimerenim rečnikom i uz brojne negativne i uvredljive kvalifikacije, ali su zakon ipak podržali. Ministar Dragan Jočić je tokom rasprave rekao da se radi „o privremenim rešenjima“, ali je ostalo nejasno na koje delove zakona misli.

Poslednji skupštinski saziv je posvetio odgovarajuću pažnju i srpskom narodu preko Drine, usvajanjem Zakona o potvrđivanju Sporazuma o uspostavljanju specijalnih paralelnih odnosa između Republike Srbije i Republike Srpske³¹¹. Sporazum su oštro kritikovali predstavnici opozicije, ali sa sasvim suprotnih stanovišta. SRS je u njegovom predlaganju videla nameru vladajuće koalicije da pridobije jeftine političke poene, a radikalski poslanici su iskoristili priliku da javnost podsete na svoj osnovni politički cilj-ujedinjenje srpskih zemalja. Poslanici LDP i LSV su sporazum ocenili kao sredstvo političke manipulacije, upozoravajući parlament i stranke na opasno i neprihvatljivo tretiranje Republike Srpske kao države. Skupštinska rasprava je bila povod za podsećanje na rat i zločine u BiH, genocid u Srebrenici, (ne) saradnju sa Haškim tribunalom, ratne zločince i „ratne heroje“, „izdajnike“ i „patriote“... i još jednom ukazala na nepremostivu i duboku podeljenost u srpskom društvu i neophodnost suočavanja sa bliskom prošlošću.

310 Crnogorski propisi, naime, ne predviđaju mogućnost dvojnog državljanstva, pa je ovakvo zakonsko rešenje krajnje problematično. Ono dovodi Crnogorce u vrlo delikatnu situaciju, jer ne znaju da li će i kako Crna Gora reagovati u slučajevima uzimanja srpskog državljanstva; zbog nepostojanja reciprocitetnog dogovora, srpski državljani su u neravnopravnom položaju; pitanja imovinskog karaktera, porezi, zapošljavanje itd. takođe će biti problem zbog različitog tretiranja i neusklađenog pristupa dveju država. Vremenski ograničen rok za podnošenje zahteva za prijem u državljanstvo pripadnicima drugih naroda i etničkih grupa je diskriminatoran, i izazvaće brojne probleme u praksi.

311 Sl.glasnik RS, br. 70/07.

Poslanici vladajuće koalicije su vidno izbegavali da se upuste u polemiku o neprijatnim pitanjima oko kojih ni među njima ne postoji saglasnost; takvo ponašanje je takođe poruka javnosti i neće doprineti rešavanju problema, niti je konstruktivan prilaz stabilizovanju prilika u regionu. Predsednik parlamenta je narednih dana, prilikom posete BiH istakao da Srbija priznaje njenu celovitost, ali i da ima pravo na specijalne veze sa Republikom Srpskom; izrazio je žaljenje što se Skupština Srbije ni posle dvanaest godina nije odredila prema zločinu u Srebrenici i najavio nameru da do kraja njegovog mandata bude usvojena deklaracija kojom bi bio osuđen „najveći zločin krvavih ratova devedesetih“³¹². Iznoseći, očigledno, stavove svoje stranke, Oliver Dulić je revoltirao koalicione partnere iz DSS, kao i poslanike SRS i SPS. Činjenica je, međutim, da ni poslanici DS ne insistiraju na pominjanoj deklaraciji, jer su samo mesec dana ranije odustali od iste ideje koju je tada pomenuo predsednik Tadić. Tada je DSS jasno stavila do znanja da bi, eventualno, mogla da podrži deklaraciju kojom bi se osudili svi ratni zločini, a da bi isključivo pominjanje Srebrenice dovelo do spora u koaliciji. Zauzvrat, poslanici DSS su početkom novembra odbili da podrže radikale i njihov Predlog rezolucije o neophodnosti poštovanja konstitutivnih prava srpskog naroda u BiH, mada je premijer Koštunica oštro reagovao na mere Visokog predstavnika koje su ocenjene kao redukovanje entitetskih prava Republike Srpske.

Poslanici DS i DSS su još jednom pokazali visok stepen stranačke discipline kada su podržali izmene Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine³¹³, kojim su proširena ovlašćenja tužioca za ratne zločine. Protiv zakona su glasali poslanici radikala i socijalista, a skupštinska rasprava će ostati upamćena i po skandalu koji je izazvao poslanik SRS-a Aleksandar Vučić, koji je sa govornice parlamenta promovisao plakat na kome je pisalo „Sigurna kuća za Ratka Mladića“. Još veći skandal je bila reakcija predsednika Skupštine, koji je rekao „da Skupština nikada neće biti sigurna kuća za nekoga ko je optužen za ratne zločine, ali da ne može da spreči da bilo koji poslanik za govornicom iznese svoj stav“³¹⁴. Neobičnu

312 Danas, 17. jul 2007.

313 Sl.glasnik RS, br. 101/07.

314 Danas, 5. oktobar 2007.

“tolerantnost” Oliver Dulić je ispoljio i povodom prodaje knjiga Vojislava Šešelja “Afera Hrtkovi i ustaška kurva Nataša Kandić”, koju su radikali u novembru organizovali u zgradi Skupštine Srbije. Predsednik parlamenta je bio nedopustivo indiferentan³¹⁵ i apsolutno nedorastao svojoj funkciji propustivši da se, makar i naknadno, izričito odredi prema zloupotrebi Skupštine i zasedanja, i odlučno osudi i kazni ponašanje radikala. Obavezu da zaštiti predsednicu Fonda za humanitarno pravo od grubih vređanja i ponižavanja kojima je bila izložena tokom celog dana sa skupštinske govornice, a time i dostojanstvo parlamenta, poslanika i svih građana Srbije, propustio je da učini i predsedavajući sednice (potpredsednik Skupštine Srbije Esad Džudžević), ali i poslanici vladajuće koalicije. Reagovali su jedino vođanski i poslanici LDP, prema kojima je takođe bio usmeren niz uvredljivih i diskvalificirajućih termina. Najznačajnija demokratska institucija je, inače, isuviše često bila poligon neprimerenih postupaka, a tokom skupštinskih rasprava je neretko korišćen jezik mržnje. Na to nijednom nije reagovao javni tužilac, niti je RTS prekinula direktan prenos, iako je imala zakonsku mogućnost i obavezu da to učini. U omalovažavanju i seksističkim opaskama na račun poslanica takođe su se isticali predstavnici SRS, ali je zabrinjavajući opšti nedostatak kulture i demokratskih standarda i kod žena u parlamentu, koje su, poput svojih muških kolega, stranačku disciplinu nadredile elementarnoj pristojnosti i ljudskoj podršci.

Najveći nacionalni i državni interes bio je, naravno, status Kosova. Situacija u kojoj se Srbija suočila sa definitivnim gubitkom dela svoje teritorije svakako bi bila prioritet u politici bilo koje države; nažalost, način na koji je ona pristupila ovom problemu unapred je odredio i njegovo rešenje. Tvrda nacionalistička politika zasnovana na ignorisanju i poništavanju interesa albanskog naroda, isključivost, egoistično sagledavanje sopstvenog značaja i prava itd. , nikako nisu bili zadovoljavajuća osnova za vođenje dijaloga i traženje zajedničkog rešenja. Dugotrajna i sistematska

315 Brojnim novinarima koji su očekivali reakciju Oliver Dulić, koji tog dana nije predsedavao sednicom, je rekao: “Zna se gde se knjige prodaju. Ako ste snimili da je bilo ko prodao knjigu i da je za to dobio novac, onda to odmah prosledite Ministarstvu finansija, da bismo videli da li je za tu knjigu izdat fiskalni račun”. Blic, 15. novembar 2007.

diskriminacija koja je eskalirala u teške povrede humanitarnog i ljudskih prava krajem prošle decenije, nakon koje nije usledio čak ni pokušaj izvinyjenja ili kakav drugi gest dobre volje, svakoga dana tokom proteklih nekoliko godina smanjivala je šanse za postizanje bilo kakvog kompromisnog dogovora. Ni događaji u samoj Pokrajini, često pogrešne procene i nejasne političke kalkulacije međunarodne zajednice, nisu išli u prilog uspostavljanju odgovarajuće atmosfere koja bi obe strane relaksirala od teškog istorijskog nasleđa. Činjenica je, ipak, da Srbija nije imala dovoljno unutrašnjih kapaciteta i demokratskog potencijala za drugačiji pristup kosovskom problemu. Ekonomski i moralno istrošena, suočena sa posledicama brojnih poraza koje nije imala snage da prizna, i vođena nezrelom političkom elitom Srbija je, naročito od ubistva premijera Đinđića, neprestano varirala između snaga prošlosti i budućnosti. Uprkos mnogim otežavajućim okolnostima, bilo je i vremena i prostora da se politika prema Kosovu definiše na drugačijim i perspektivnijim osnovama. Kada se to nije desilo, postalo je jasno da odabrana platforma ne vodi nikuda, a slepo insistiranje najviših državnih funkcionera na samo jednom, uz to konačnom rešenju, doživelo je očekivani epilog.

Budući da je Kosovo već godinama „dežurna tema za takmičenje u patriotizmu“, i poslednji skupštinski saziv je najveći deo svog vremena utrošio na besmislene i isprazne priče koje su obilovale populističkom demagogijom, a bile lišene svakog racionalnog i odgovornog pristupa problemu. Izuzev vojvođanske poslaničke grupe i LDP, te predstavnika manjina, ostali poslanici su skupštinsku govornicu najčešće koristili za stranačke promocije i međusobne diskvalifikacije. Prisustvo i istupanje najviših državnih funkcionera sednicama na kojima se raspravljalo o izveštaju pregovaračkog tima i rezolucijama posvećenim Kosovu, dodatno je obeshrabrilo i najveće optimiste; njihova retorika se suštinski nije mnogo razlikovala od govora ulice, a argumentacija je bila lišena preko potrebne državničke mudrosti i vizije. Poslanici stranaka koje čine vladajuću koaliciju uglavnom su oponašali svoje lidere, dok su ih radikali i socijalisti besramno ponižavali svojim „aktivnim doprinosom“ borbi koju su upravo oni izgubili. Tako su i parlament, i vlada, na očigled građana Srbije i celog sveta,

demonstrirali jaderno i farsično jedinstvo u verovatno najvećem istorijskom porazu Srbije.

Srpska radikalna stranka je, krajem juna i početkom jula, izvela još jedan marketinški manevar u Skupštini podnošenjem, a potom i povlačenjem zahteva za glasanje o poverenju vladi³¹⁶. Zahtev su svojim glasovima podržali poslanici SPS, a njegovo povlačenje iz skupštinske procedure je obrazloženo neophodnošću državnog jedinstva oko donošenja nove Rezolucije o Kosovu. Narodna Skupština je usvojila Rezoluciju krajem jula, nakon dugotrajnih usaglašavanja i pregovora vladajuće koalicije o njenom predlogu³¹⁷. Ministar za Kosovo i Metohiju Slobodan Samardžić je u razgovorima sa poslaničkim grupama pokušao da obezbedi potpunu podršku usaglašenom predlogu, ali to nije bilo moguće. Očigledno razočaran, ministar Samardžić je izjavio da oni koji ne glasaju za Rezoluciju „imaju ozbiljan problem sa zemljom u kojoj žive³¹⁸“. To se odnosilo na poslanike LDP, LSV i jedinog predstavnika albanske manjine u parlamentu, koji su bili protiv, kao i na poslanike SVM koji su bili uzdržani. Na sednici je usvojen i Izveštaj pregovaračkog tima o pregovorima vođenim u Beču od 21. februara do 2. marta 2007. a vladi je dat mandat da obrazuje novi pregovarački tim. Naravno, na samoj sednici, kao i u tekstu Rezolucije, nije bilo ničeg novog izuzev gomile fraza, zaklinjanja i arhaičnih jezičkih konstrukcija, očitto namenjenih unutrašnjoj upotrebi. Malobrojni protivnici Rezolucije su uzalud isticali njenu neupotrebljivost i ukazivali da je politika uslovljavanja samo nastavak Miloševićeve nacionalističke politike sa kojom je Srbija izgubila četiri rata i posvađala se sa celim svetom.

Iako su premijer i predsednik države zastupali jedinstvenu politiku, u skupštinskoj sali su se ipak mogle primetiti razlike koje su nagovestile

316 Inicijativa za izglasavanje nepoverenja kabinetu Vojislava Koštunice je podneta nakon hapšenja generala Zdravka Tolimira i njegovog izručenja Haškom tribunalu.

Radikali su, kao i general, tvrdili da je uhapšen na teritoriji Srbije, a potom nelegalno prebačen u Republiku Srpsku gde su ga preuzele snage NATO.

317 Rezolucija Narodne Skupštine RS o neophodnosti pravednog rešavanja pitanja autonomne pokrajine Kosovo i Metohija zasnovanog na međunarodnom pravu, 25. jul 2007. www.parlament.sr.gov.yu

318 Kurir, 15 jul 2007.

da koalicija neće preživeti nepovoljan ishod pregovora i rešenja statusa Kosova. U narednim mesecima su, u više navrata, za skupštinskom govornicom iznošena različita viđenja budućih poteza Srbije u slučaju proglašenja nezavisnosti, koje je postajalo sve bliža realnost. Mada su čelni ljudi države odbijali i da govore o takvoj mogućnosti, u stranačkim saopštenjima i u Skupštini se sve jasnije kristalisala izuzetno tvrda nacionalna struja kojoj su bliski DSS, NS, SRS i SPS i nešto mekša, i svakako pragmatičnija, koju zastupaju DS i G17 plus. Nakon što je završena poslednja runda pregovora koju je vodila Trojka Kontakt grupe, Skupština je prihvatila nov Izveštaj državnog pregovaračkog tima i usvojila još jednu Rezoluciju³¹⁹, zadnju pred jednostrano proglašenje nezavisnosti.

U istom odnosu kao i prilikom usvajanja prethodne Rezolucije, poslanici su većinski podržali njeno usvajanje, odnosno, bili protiv i uzdržani. Kako je proglašenje nezavisnosti bilo pitanje dana, Skupština se kroz Rezoluciju unapred odredila prema ovom aktu najavljujući njegovo proglašavanje ništavnim. Međutim, u tekstu se navodi i da svi budući međunarodni sporazumi, uključujući Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU, moraju biti u funkciji očuvanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje. Takođe se proglašava vojna neutralnost u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referendumu na kome bi se donela konačna odluka po tom pitanju. Već tokom skupštinske rasprave, poslanici vladajuće koalicije su pokazali da različito sagledavaju budućnost evropskih integracija. Premijer je bio decidan rekavši da „Srbija može da pristupi tim sporazumima u celini, a ne osakaćena“, dok je tumačenje DS-a bilo „da ni na koji način ne treba dovoditi u pitanje nastavak novih razgovora sa Evropom i potpisivanje onoga o čemu smo se već dogovorili³²⁰“. Pitanje evropskih integracija je tako postalo tema oko koje su se stavovi u naredna dva meseca sve više razmimoilazili, do konačne blokade vlade i zahteva premijera da se raspusti Skupština i održe prevremeni parlamentarni izbori.

Mada nestabilnost vlada nije retka pojava, naročito u državama koje su u tranziciji, u slučaju Srbije to nije posledica uobičajenih ekonomskih

319 Rezolucija Narodne Skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije, 26. decembar 2007. Sl.glasnik RS br. 125/07.

320 Politika, 27. decembar 2007.

poteškoća, niske proizvodnje i životnog standarda građana i sličnih, pratećih posledica tranzicije. Teško istorijsko nasleđe i odgovornost koje Srbija nosi od vremena raspada SFRJ, nespremna i neodlučna da napravi konačan i jasan diskontinuitet sa Miloševićevom ratnom i nacionalističkom politikom, neprekidno se pojavljuje kao nepremostiva prepreka za čije prevazilaženje nema dovoljno unutrašnje snage, ni među građanima, ni među političkom elitom. Taj težak, ali preko potreban korak, uzrok je i sporog diferenciranja na političkoj sceni, što ima za posledicu stalnu konfuziju biračkog tela, gubitak poverenja u demokratske procese i institucije, i rasipanje inače nedovoljne energije za suštinske promene u državi. No, iako je činjenica da je politička elita proizvod i odraz postojećih realnih kapaciteta celokupnog društva, ona bi morala da predstavlja i njegov najbolji deo, kreativan i sa vizijom budućnosti koja će u svakom trenutku obezbeđivati najbolja rešenja za sve građane. Umesto toga, politikantstvo i politička demagogija zasnovana na jeftinom populizmu, nedostatak mudrosti i hrabrosti i primitivna politička ostrašćenost neprestano drže Srbiju u začaranom krugu iz koga se ne vidi izlaz.

Građani većinom doživljavaju politiku kao nužno zlo, a njene nosioce kao nemoralne ličnosti kojima je jedini interes lično bogaćenje i napredovanje. Pa ipak, kontinuirane političke krize, kao izraz još uvek nedovršene disolucije SFRJ, ili pak veštački izazivane, iako rezultat upravo nezrele i istorijskom izazovu nedorasle elite, istovremeno su i njihov najjači oslonac i garant opstanka na javnoj sceni. Uspešno dvodecenijsko manipulisanje velikim „državotvornim i nacionalnim“ temama ipak se bliži kraju, a Kosovo je poslednji u nizu gubitaka sa kojima će Srbija morati da se suoči. Pokušaji gotovo svih parlamentarnih stranaka, izuzev LDP, LSV i stranaka manjina, da se ova tema održi kao prioritet na agendi neophodnih i važnih državnih poslova, svakako će još neko vreme usporavati bilo kakvo napredovanje Srbije i preko potreban zaokret ka bavljenju unutrašnjim problemima koji su za građane od životne važnosti. I mada političke platforme sadašnjih (i budućih) stranaka ne pružaju previše optimizma građanskoj i evropskoj Srbiji, rezultati predstojećih izbora su više nego značajni, jer će definisati pravac u kome se država kreće, ali i tempo stagniranja, zaostajanja ili napredovanja. Naime, i pored velikih i sasvim opravdanih kritika

DS i Borisa Tadića, politički raspored snaga ne dozvoljava njihovu eliminaciju niti marginalizovanje. Stoga je daleko bolje nadati se njihovom dobrom izbornom rezultatu i osvedočenom pragmatizmu koji bi ovu stranku mogao da reformiše i vrati joj leadersko mesto među onima koji jasno vide mesto Srbije u Evropskoj uniji kao jedinu perspektivu.

Propast zajednički vođene, loše i nekompetentne politike prema Kosovu, oslobodila je DS i G17 plus i otvorila prostor ekonomskim temama kao prioritetu koji ne trpi odlaganje; nerazumna politika čiji je talac na kraju postala cela Srbija i svi njeni građani, došla je do svog kraja. Mada će predsednik Tadić, bar dok je na toj funkciji, morati da i dalje vodi „diplomatsku borbu oko povratka Kosova pod suverenitet Srbije“, primetno je blago reteriranje DS od teme na koju je stavljena tačka. Videlo se to i u slučaju organizovanja skandaloznog mitinga „Kosovo je Srbija“ u Beogradu na kome nije bilo poslanika i ministara ove stranke, a sam predsednik Tadić je iznenada bio u službenoj poseti i van zemlje. Iako se DS dosta kompromitovala političkim približavanjem sa nacionalističkim strankama, na njihove kadrove se i nadalje mora računati kao na nosioce reformi. Istina je, takođe, da se na njih može i uticati, pa i konstruktivno saradivati. Nedovoljno snažne, ali veoma važne opozicione stranke (LDP, LSV i stranke manjina) morale bi da dobiju veću i značajniju ulogu; to bi bilo dobro za građane, ali i za DS koja bi prema malim strankama trebalo da se ponaša sa više uvažavanja, a manje arogancije.

Što se rada parlamenta tiče, ne treba imati iluzije da će on u skorijoj budućnosti biti značajno drugačiji. Izgrađivanje autoriteta Skupštine kao najvišeg predstavničkog i zakonodavnog tela, dugotrajan je proces koji je uslovljen prethodnom demokratizacijom političkih stranaka, podizanjem nivoa opšte i parlamentarne kulture, i jačanjem svih kontrolnih mehanizama koji postoje u društvu. Ti procesi su u Srbiji, još uvek, na samom početku.

VI

Ustavno
pravni okvir II

Sporo, neefikasno i korumpirano

Pravosuđe u Srbiji u 2007. ostalo je “mračna strana”, njenog (u)opšte manjkavog društveno – političkog sistema, na gotovo svim nivoima: od opštinskih do Vrhovnog suda Srbije uključujući i zbivanja u javnim tužilaštvima. Uprkos obećanjima, aktuelnog ministra pravde Dušana Petrovića i njegovog prethodnika Zorana Stojkovića, da će pokrenutom “temeljnou reformom” pravosuđe postati efikasno, pošteno i nezavisno, stanje u pravosuđu ostalo je neizmenjeno. U svim anketama agencija za istraživanje javnog mnjenja pravosuđe je i dalje na vrhu lestvice “osumnjčenih” za korupciju. Praksa je, uz ostalo, pokazala da je bolna tačka sudova i presuđivanja ostala neažurnost. Veliki broj predmeta godinama tavori, pa često nastupa zastarelost krivičnog gonjenja, odluka u parničnim postupcima i u izvršenju presuda. Prema analizi Ministarstva pravde za pet godina zastarelo je ukupno čak 4503 predmeta³²¹ Ni prošla godina u pogledu sporosti sudskih postupaka i predistražnih radnji nije bila izuzetak. Neki procesi koji traju već godinama, poput suđenja optuženima za ubistvo premijera Zorana Đinđića (do kraja 2007. presuda u ovom predmetu još nije postala pravosnažna), ukazuju na opstrukciju koju sudovi i sudije nisu u stanju (ili neće) da spreče. Ovo suđenje je pratio niz, u najmanju ruku, “čudnih” događaja kao što su odlazak tužilaca, i predsedavajućeg sudije Marka Kljajevića, ubistvo svedoka saradnika, i još mnogo toga što ukazuje da se proces ne vodi na čisto “pravnom terenu”. Na nedovoljnu efikasnost pravosuđa ukazuje i podatak da su sudnice zatrpane, posebno u Specijalnom sudu za organizovani kriminal gde se vode postupci protiv “stečajne”, “drumske”, “saobraćajne”, “carinske”, “naftne”, “duvanske” i inih mafija.

321 Večernje novosti, 20. novembar 2007.

Jedan od flangrantnih primera u pogledu zastarelosti je i proces protiv monaha Ilarona optuženog za pedofiliju koji je stavljen *ad acta*. Slično se dogodilo i u predmetu za isto krivično delo (pedofilije) po tužbi protiv monaha Pahomija (svetovnog imena Tomislav Gačić) pa je ministar pravde Dušan Petrović pokrenuo postupak za razrešenje Katarine Randelović, sudije Opštinskog suda u Nišu zbog nesavesnog obavljanja dužnosti i odugovlačenja rešavanja predmeta. Utvrđeno je, naime, da sud nije vodio računa o nastupanju zastarelosti za dva krivična dela zbog čega je nastupila zastarelost krivičnog gonjenja. Krajem oktobra 2007. Srbija je, podsetimo, na zasedanju evropskih ministara pravde u Španiji potpisala *Konvenciju o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja* ali će poštovanje ovog dokumenta tek morati da se dokaže u praksi. Možda celu situaciju, u vezi ovog, najbolje ilustruje komentar anonimnog sajtovcu B92 koji konstatuje: "Izgleda da se u Srbiji zločin isplati. Znači ako imaš da platiš "koga treba", tvoj slučaj se "malo" zaboravi... pa posle postane "zastareo"?"

Ovo je, naravno, tek jedan (mada značajan) segment koji ilustruje (ne) funkcionisanje srpskog pravosuđa. Njegova pozicija u odnosu na izvršnu vlast i dalje je podanička što se konkretno odražavalo na imenovanja i razrešenja sudskih poslenika kao i na arbitrarnosti u primeni i tumačenju zakona. U kaznenoj politici Srbije, očigledan je nedostatak neophodnog, ali stručnog (a ne političkog) nadzora nad sudijama i odsustvo jasne strategije u borbi protiv kriminala. Zato, većina ozbiljnih medija i jurista primećuje da su u sudove i tužilaštvo dovedeni nestručni, a često i etički diskutabilni nosioci pravosudnih funkcija, što je degradiralo profesiju. Od obećane lustracije i opšteg reizbora sudija ni zbog, kao ni ranijih godina, nije bilo ništa, a neretko su profesionalci zamenjivani poslušnicima zbog čega danas postoji mnoštvo nelogičnih, pristrasnih ali i sramnih presuda. Ovo je bez sumnje posledica nedostatka jasnih kriterijuma za reizbor sudija, izostanak lustracije, transparentnosti i potpuno nezavisnih tela za (re) izbor u pravosuđu. Društvo sudija Srbije, uprkos tumačenjima političara, smatra, naime, "da Ustavni zakon nije osnov za reizbor sudija jer je on tehnički propis za sprovođenje Ustava koji predviđa stalnost sudske funkcije".³²² Najviši pravni akt, takođe, garantuje nezavisnost sudstva ali je vlast još

322 Glas javnosti, 12. maj 2007.

itekako dominantna nad pravosuđem, koje svim silama žele da zadrže pod svojom kontrolom.

S druge strane, upozoravaju stručnjaci, uloga sudija veoma je značajna za oporavak zemlje i suočavanje sa problemima tranzicije, te za izgradnju demokratskog društva. Dalje, od dugoočekivane reforme pravosuđa nije se stiglo čak ni do formalne reorganizacije sudova a kamoli do konkretnih pomaka u pogledu njegove nezavisnosti (u načinu izbora sudija i tužilaca, osnivanja nezavisnog sudskog budžeta itd...). Početkom 2007. trebalo je da profunkcioniše reformisani sudski sistem u kom bi postojali upravni, apelacioni i prekršajni sudovi. To nije realizovano do kraja godine, a nejasnim odredbama Ustavnog zakona ponovo je odloženo konstituisanje novih sudskih instanci.

Takođe, i u 2007. otpušteni su ljudi iz stručnih pravosudnih službi, što je nezamislivo u demokratskom društvu, jer su to službe koje održavaju kontinuitet, čak i u slučaju (nasilne) promene vlasti. Brojni štrajkovi zaposlenih pravosudnim organima (npr. u novembru 2007. obustavljen je privremeno rad u čak 400 sudova širom Srbije), pokazao je nedostatak motivacije za rad zbog veoma niskih zarada. Koliko su građani nezadovoljni stanjem u pravosuđu, dužinom postupaka i presudama najbolje govori potraga za pravdom izvan granica Srbije. Predsednik Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu Žan Pol Kosta rekao je da je tom sudu upućeno 1200 predmeta iz Srbije i da se očekuje povećanje broja pritužbi. On je objasnio da je od 1200 predstavki građana Srbije 200 upućeno srbijanskoj vladi, a da su donete i četiri presude. "Broj predmeta iz Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu proporcionalan je broju stanovnika"³²³. Direktor Generalnog direktorata Saveta Evrope Filip Boaje rekao je da se više od polovine podnetih žalbi Evropskom sudu za ljudska prava ne bi ni pojavilo da su pravosudni organi u Srbiji radili svoj posao.

Značajne presude i postupci

Pred Specijalnim sudom za organizovani kriminal u 2007. paralelno se odvijalo 30 suđenja, a pokrenuta su 33 nova predmeta. Tokom prošle godine pred tim sudom završena su dva najkrupnija procesa – doneta je prvostepena presuda za ubistvo premijera Zorana Đinđića i taj predmet je, po žalbama, prosleđen Vrhovnom sudu Srbije. Okončano je i suđenje “zemunskom klanu”. Za atentat na srpskog premijera bivši komandanti Jedinica za specijalne operacije Milorad Ulemek Legija i pomoćnik komandanta JSO Zvezdan Jovanović, koji je iz snajpera pucao na premijera, osuđeni su na po 40 godina zatvora. Na po 35 godina zatvora osuđeni su Aleksandar Simović, Ninoslav Konstantinović, Vladimir Milisavljević i Sretko Kalinić, a 30 godina robije dobili su Željko Tojaga, Branislav Bezarević, Miloš Simović, Milan Jurišić i Dušan Krsmanović, dok je Saši Pejakoviću izrečeno osam godina zatvora. Sudsko veće Nate Mesarović nakon 149 radnih dana, tokom kojih su im kroz ruke prošle 12.672 stranice sudskog spisa. Saslušali su 89 svedoka, četvoricu svedoka saradnika, 18 veštaka, a bilo je 37 veštačenja. Sudije su odbile 36 predloga punomoćnika porodice Đinđić i u atentatu ranjenog Milana Veruovića, šefa premijerovog ličnog obezbeđenja, kao i 72 predloga koje su im ispostavili optuženi i njihovi branioci.

U obrazlaganju presude sudija Mesarović je rekla da je “dr Đinđić ubijen nakon demokratskih promena u Srbiji, kad je većina građana verovala da se Srbija može spasti rečju, radom i delom “. Dalje je rekla da “Najteže pada saznanje da u ovoj zemlji predsednika vlade može ubiti organizovana kriminalna neprijateljska organizacija, i to u dvorištu vlade, radi ostvarivanja kriminalno-političkih interesa. To je političko ubistvo upereno protiv države, počinjeno sa umišljajem. Optuženi Ulemek i Dušan Spasojević stvorili su neprijateljsku zaveru od kriminalizovanog dela JSO i Spasojevićeve bande, sa ciljem da vrše krivična dela. Tu zločinačku zaveru karakteriše čvrsta povezanost, dogovaranje, tačno podeljene uloge, a vreme do kada će delovati određeno je njenim ciljem: a to je napad na ustavno uređenje i bezbednost države, nakon toga, uticanje na postavlje-

nje vlasti. ”³²⁴. Ovo, i ostatak obrazloženja, optuženi nisu čuli zato što su u znak protesta što su ih sudije oglasile krivima zatražili preko zatvorske straže da napuste sudnicu.

U Specijalnom sudu izrečene su 2007. i presude pripadnicima zemunskog klana, optuženim za 18 ubistava i otmicu trojice biznismena, pa je Milorad Ulemek osuđen na 40 godina zatvora, kao i Miloš Simović, Vladimir Milisavljević i Sretko Kalinić, koji su u bekstvu. Po 35 godina zatvora dobili su Aleksandar Simović, Nikola Bajić i Đorđe Slavković, dok će Milan Jurišić Juriško iza rešetaka provesti 34 godine. Milan Jurišić Jure i Dušan Krsmanović osuđeni su na po 20 godina. Za tri otmice, sud je naložio da okrivljeni plate, po pravosnažnosti presude, odštetu od oko 12 miliona evra. Milorad Ulemek Legija, je inače, po dosadašnjim izrečenim presudama, osuđen na ukupno 95 godina zatvora. Za atentat na premijera Srbije, prvostepenom odlukom sudećeg veća Nate Mesarović, Legija je osuđen na 40 godina zatvora. Sudsko veće Okružnog suda u Beogradu, u februaru prošle godine, donelo je i treću presudu za zločin na Ibarskoj magistrali, prema kojoj je Ulemek osuđen na 15 godina zatvora, a Vrhovni sud Srbije doneo je i konačnu odluku o presudi optuženima za ubistvo Ivana Stambolića i atentat na Vuka Draškovića. Ova odluka odnosi se na presudu prema kojoj je Ulemek osuđen na 40 godina zatvora u prvom i u drugom stepenu. Međutim, po važećem zakonu maksimalna zatvorska kazna je 40 godina pa se presude iz različitih postupaka ne mogu sabirati.

Istražni sudija Vučko Mirčić završio je tokom 2007. istragu o ubistvu zaštićenog svedoka saradnika Zorana Vukojevića Vuka. ubijenog 3. juna 2006. godine u Beogradu. Vukojević je bio šef obezbeđenja pokojnog Dušana Spasojevića Šiptara, vođe “zemunskog klana”. Status zaštićenog svedoka Vukojević je dobio u procesu za ubistvo premijera Đinđića i bio je pod policijskom pratnjom nepune dve godine kada je, kako su prenosili mediji, zbog nezadovoljavajuće policijske zaštite izašao iz državnog programa zaštite svedoka. Vukojević je u svom svedočenju izneo niz veoma značajnih podataka koji u vezu sa atentatom na premijera dovode, između ostalih, Acu Tomića, Vojislava Šešelja i Radeta Bulatovića koji nisu bili obuhvaćeni optužnicom tužioca Jovana Prijijća. Preispitivanje njihove

eventualne uloge u likvidaciji premijera bez sumnje bi bilo značajno za utvrđivanje političke pozadine tog zločina. Tadašnji tužilac za organizovani kriminal Slobodan Radovanović izjavio je svojevremeno da je oformio predmet “politička pozadina ubistva premijera Srbije Zorana Đinđića” ali to tužilaštvo još nije obavestilo javnost o postupcima koji se preduzimaju u tom predmetu.

U protekloj godini pokrenut je i velik broj novih postupaka, pred Specijalnim sudom. Primljena su 33 nova predmeta sa 240 osobe na optužnicama, a rešeno je 28 predmeta. Počelo je suđenje u slučaju tzv. “drumske mafije” sa 53 optuženih, zatim 28 okrivljenih za pranje novca, pokrenut je i postupak protiv “vehabija”, zatim optuženima za kriminal u postupcima stečaja, suđenje Mihajlu Kertesu za prebacivanje državnog novca na Kipar. Podignuta je optužnica protiv Stanka Subotića Caneta i grupi optuženoj za švercovanje cigareta i otvoren postupak protiv. tzv. “carinske mafije”.

Pred Većem za ratne zločine u aprilu 2007. doneta je presuda u slučaju “Škorpioni” kojom su pripadnici te paravojne formacije (ili zločinačkog udruživanja) Slobodan Medić, Branislav Medić i Pera Petrašević oglašeni krivim za ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Slobodan Medić osuđen je na 20 godina zatvora, Branislav Medić na 20 godina i Petrašević na 13 godina zatvora. Optuženom Aleksandru Mediću izrečena je kazna od pet godina robije zatvora dok je Aleksandar Vukov oslobođen optužbe da je pomagao u tom zlodelu. Reč je o zločinu kojim je bila zgrožena domaća i svetska javnost nakon prikazanog, (veštačenjem utvrđeno) autentičnog snimka zlostavljanja i streljanja šest bošnjačkih civila. Predsedavajući sudija Gordana Božilović Petrović koja je vodila i predmet Suva Reka (osmorici pripadnika srpske policije, optuženih za ratni zločin nad civilnim stanovništvom u Suvoj Reci na Kosovu i Metohiji marta 1999), ubrzo je smenjena. Po njenoj oceni predsednik Okružnog suda Siniša Važić “uklonio ju je iz predmeta Suva Reka jer je preko njega planirana medijska antidržavna kampanja radi slabljenja pregovaračke pozicije Srbije o statusu KiM”. i dodala da je sve učinjeno zato što se na nju ne može uticati, a što se videlo u presudi za “Škorpione”. S druge strane, Važić je saopštio da sudija Gordana Božilović-Petrović nije ponovo raspoređena u Veće za ratne zločine, jer

“nije bila dovoljno efikasna u svom ukupnom radu”. Kompromitacija srpskog pravosuđa dobila je ovim još jedan “prilog”.³²⁵

Ustavni okviri i (de)blokada

Ustavnog suda

Ustavni sud kao organ *sui generis* jedna je od najvažnijih institucija u sistemu centralizovane kontrole ustavnosti. Svrha “ustavnog sudovanja”, kako ukazuju ustavni eksperti, je upravo depolitizacija, tj. odnosno rešavanje ustavnih pitanja pravnim sredstvima i pravni(čk)im rasuđivanjem. Da bi ustavni sud delovao apolitično nužno je da je bez uticaja vlasti ili uticajnih stranaka odnosno da mu se osigura zakonski “milje” u kome može raditi bez političkih pritisaka. Ustavni sud, kao što mu i samo ime kaže, deluje na osnovu najviših pravnih akata: Ustava, Zakona o sprovođenju Ustava i, naravno, merodavnog Zakona o Ustavnom sudu. Kako je izgledao taj “milje” i kako je u njemu funkcionisao ili “funkcionisao” Ustavni sud Srbije u prošloj godini te da li su zakonski okviri za njegovu ulogu adekvatno postavljeni?

Ustavni sud Srbije (USS) bio je u blokadi više od godinu dana zbog okrnjenog sastava. Po samom ustavu, jedini zaštitnik ustavnog pravnog poretka i korektor svih državnih organa vlasti USS, nije mogao da radi jer Skupština Srbije nije pravovremeno izabrala novog predsednika i sudije nakon što je po novom Ustavu, trebalo da bude 15 sudija broj ustavnih arbitara sveo se na – šestoro. Nakon odlaska u penziju tadašnjeg predsednika suda Slobodana Vučetića, više meseci novi predsedavajući USS nije izabran pa sednice nije imao ko da saziva. Takođe, nije bilo mogućnosti za izmenu odluke oko organizacije suda niti da ustavnim zakonom bude propisano da sud u takvom sastavu može da sudi. Mada je predsednik Republike Srbije Boris Tadić ranije predložio kandidate za predsednika i dvoje sudija, Skupština ih nije izabrala. Tek početkom oktobra 2007. Vlada

325 Glas javnosti, 17. oktobar 2007.

Srbije utvrdila je Predlog zakona o Ustavnom sudu Srbije čime su stvoreni uslovi da se izaberu sudije Ustavnog suda i da taj najviši pravosudni organ, posle godinu dana pauze, počne da radi. Ovim zakonom USS je nadležan, kao i ranije, za zaštitu prava, kontrolu ustavnosti i zakonitosti vladinih akata, ali sadrži i kao novinu – ustavnu žalbu kojom se štite ljudska prava građana. Već u fazi predloga Zakona o Ustavnom sudu izrečene su oštre zamerke na neka njegova rešenja. Recimo, u pogledu ograničenja tog propisa koja se ne mogu promeniti ni amandmanima, jer je Ustav, kao najviši pravni akt, odredio kako će funkcionisati Ustavni sud. Ovde je reč je o njegovoj efikasnosti. Dakle, Ustavom je propisano da se odluke u sporovima pred Ustavim sudom donose većinom glasova svih sudija što znači da će sve odluke morati da donosi u plenumu.

Tokom usvajanja ovog zakona poslanica LDP Vesna Pešić, ukazala je u Skupštini, da će ustavnih žalbi, verovatno biti mnogo, možda čak i na hiljade postavljajući pitanje da li će Ustavni sud moći brzo i efikasno da rešava i da odgovori na sva ta pitanja iz svoje nadležnosti. Drugo, stručna javnost stavila je pod upitnik nezavisnost ovog suda, jer je u samoj Skupštini formirana lista kandidata za sudije. Ustanovljeno je, naime, novo pravilo: sve poslaničke grupe imaju pravo da predlože svoje kandidate od kojih se sačinjava lista od deset prihvatljivih. Iz toga proizilazi da se Ustavni sud formira na osnovu koalicionog dogovora.

Iz ustavnih odredbi o prestanku mandata, odnosno razrešenja sudija Ustavnog suda, vidi se da se oni tretiraju kao delegati organa koji ih je predložio, jer su samo ovi organi ovlašćeni da zahtevaju prestanak njihove dužnosti, odnosno razrešenja. Kada je reč o kriterijumu za izbor sudija Ustavnog suda traži se da su oni istaknuti pravnici sa najmanje 40 godina života i 15 godina iskustva u pravnoj struci, ali Ustav ne zahteva da imaju bilo kakve moralne kvalitete. Nasuprot tome Zakon o sudijama član 14. predviđa kao jedan od uslova za izbor, dostojnost za sudsku funkciju.

Nakon usvajanja pomenutog Zakona, rad USS deblokiran je sredinom decembra 2007, nakon što je izabrano deset novih sudija, od 15 (dok ih je ranije bilo ukupno devet). Novi Ustav, podsetimo, predviđa da se USS formira tako što predsednik Srbije predlaže deset kandidata od kojih parlament bira pet, a da Skupština takođe predlaže svojih deset "favorita"

od kojih predsednik države "izdvaja" pet. Na listi sa koje je predsednik Srbije Boris Tadić imenovao petoro sudija su profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Olivera Vučić, državni sekretar Ministarstva prosvete Vesna Ilić-Prelić, vanredni profesor Pravnog fakulteta u Novom Sadu Agneš Kartag-Odri, sudija Vrhovnog suda Srbije Katarina Manojlović-Andrić i profesor Pravnog fakulteta u Nišu Dragan M. Stojanović. Zakletvu su položile i sudije koje je Skupština izabrala sa liste od deset kandidata koje je predložio predsednik Republike. Među njima su sudija Ustavnog suda Srbije Bosa Nenadić, sudija Vrhovnog suda Srbije Dragiša Slijepčević, zamenik Republičkog javnog tužioca Stanko Milanović i profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu Marija Draškić i Predrag Četković, pomoćnik direktora Direkcije za pravne i opšte poslove DDOR Novi Sad. Novi predsednik USS je Bosa Nenadić, izabrana tajnim glasanjem većinom glasova sudija.

Da bi broj sudija bio potpun potrebno je da ih imenuje Vrhovni kassacioni sud koji još ne postoji odnosno nije formiran. Taj bi sud, kako primećuje nedeljnik *Vreme*³²⁶, trebalo da ima mogućnost izbora između deset kandidata koji će na zajedničkoj sednici predložiti Vrhovni savet pravosuđa i Državno veće tužilaca. Međutim, ni ta dva tela još nema u srpskom pravosuđu. Ovaj list istovremeno upozorava da se sudije USS biraju po stranačkim aršinima pa su u prvi mah poslanicima prosleđena samo imena kandidata pa su zatim u Skupštinu stigle oskudne biografije. U nekima od njih naglašava se da kandidat nije ni u jednoj stranci – iako ih upravo po tom principu predlažu u parlamentu.

S druge strane, povodom pitanja o nastupu sudija Ustavnog suda u javnosti još nema jasnog stava osim što je ministar pravde Dušan Petrović izjavio da "to treba jasno definisati i da nije dobro potpuno im onemogućiti da učestvuju u javnom životu i kometarišu zbivanja".³²⁷ Podsetimo, prošle (i ranijih) godine predstavnici različitih političkih opcija zamerali su ex predsedniku USS Slobodanu Vučetiću zbog javnih nastupa, komentara i komentaranja pravnih odredbi u vezi političkih tema. Krajem prošle godine, kritike Vučetiću upućene su zbog tumačenja da bi se odluka o raspisi-

326 *Vreme*, 15. novembar 2007.

327 www.B92.net, 20. novembar 2007.

vanju predsedničkih izbora mogla smatrati neustavnom jer nije poštovan jedan od uslova iz Ustavnog zakona. Vučetić je tada izjavio da "Odluka predsednika parlamenta je u skladu sa Ustavnim zakonom u pogledu krajnjeg roka, a to je 31. decembar".³²⁸ Zakon, međutim, naglasio je on, u členu 3 predviđa još jedan uslov, a to je stupanje na snagu i poslednjeg od šest zakona kojima se regulišu izbori i ovlašćenja predsednika Republike. Zakon o vojsci na snagu stupa 1. januara. S druge strane, brojni juristi ocenili su da je Ustavni zakon veće težine i da, prema tome, treba postupati prema njegovim rokovima.

Inače, nove sudije USS, po izjavama novoimenovane predsednice Bose Nenadić, dočekalo je 970 nerešenih predmeta, uključujući i više od 250 ustavnih žalbi.

Izmene Zakona o krivičnom postupku

U maju 2007. Skupština Srbije usvojila je izmene *Zakona o krivičnom postupku*. One nalažu da se o dužini pritvora posle podizanja optužnice izjašnjava sudsko veće. Utvrđeno je da se pritvor može, nakon predaje optužnice sudu, do završetka glavnog pretresa i po pribavljenom mišljenju javnog tužioca, kada se postupak vodi na njegov zahtev, odrediti ili ukinuti samo rešenjem sudskog veća. Sudsko veće je i bez predloga stranaka dužno da ispita da li još postoje razlozi za pritvor i da donese rešenje o produženju ili ukidanju pritvora po isteku svakih 30 dana do stupanja optužnice na snagu, a po isteku svaka dva meseca posle stupanja optužnice na snagu. Nije dozvoljena žalba protiv rešenja veća kojim se odbija predlog za određivanje ili ukidanje pritvora. Novim rešenjem, predsednik veća može, na zahtev optuženog koji se posle izricanja kazne zatvora nalazi u pritvoru, da donese rešenje o upućivanju u ustanovu za izdržavanje kazne i pre pravosnažnosti presude. Precizirano je da glavni pretres počinje objavljivanjem sadržine optužnog predloga ili privatne tužbe i da se započeti dovrši, po mogućnosti bez prekida. Izmenama Zakonika o krivičnom

postupku predviđa se i da se izuzeće sudija može tražiti samo pre početka glavnog pretresa. Institut zahteva za izuzeće sudije, za kojim su advokati često posezali, došao je u žižu interesovanja javnosti tek posle početka suđenja za organizovani kriminal i prvih sudskih postupaka, pre svega, protiv optuženih za ubistvo premijera Zorana Đinđića. Izuzeće je traženo više puta, suđenje je u očima građana izgledalo previše sporo, a digla se povika na branioce da stalno odugovlače i opstruiraju postupak i da je to glavni razlog za odlaganje pretresa. Brojni pravnici "od prakse", međutim, smatraju da bi institut izuzeća trebalo postupno ukinuti, jer se u istoriji beogradskog pravosuđa na prste mogu izbrojati slučajevi kada je sud prihvatao ovakve predloge branilaca.³²⁹

Izmene ZKP takođe, predviđaju da sud, po zaključenju glavnog pretresa, odmah izrekne presudu i objavi je s bitnim razlozima. Presuda se mora izraditi pismeno u roku od osam dana od dana objavljivanja. U slučaju priznanja okrivljenog na glavnom pretresu, koje je potkrepljeno drugim dokazima, sud, uz saglasnost stranaka, prekida dokazni postupak i izriče kaznu, osim ako se posumnja u istinitost priznanja. U obrazloženju Vlade Srbije navodi se da je izmena ZKP neophodna je da bi se izbegla mogućnost da se optuženi za najteža krivična dela i dela organizovanog kriminala nađu na slobodi ako sudski postupak traje više od četiri, odnosno dve godine. Ovaj Zakon, usvojen je u maju 2006. godine, delimično se primenjuje od 1. januara 2007, u celini je trebalo da stupi na snagu 1. juna 2007. Poslanici su, međutim, izglasali i odlaganje primene do 31. decembra 2008. Lider LDP Čedomir Jovanović je rekao da je njegova stranka glasala za izmene tog zakona da se najgori kriminalci ne bi našli na slobodi³³⁰. Ali, kako je upozorio Jovanović, "način na koji je taj problem rešen je otvorio prostor mnogim zloupotrebama i ugrožavanju elementarnih ljudskih i građanskih prava kroz davanja tako velike slobode izvršnoj i sudskoj vlasti da nekoga može da drži u pritvoru neograničeno. Ja mislim da smo po tome presedan u Evropi, ne bih komentarisao Afriku".

329 Glas javnosti, maj 2007.

330 www.b92.net, 29. maj 2007.

Rad tužilaštava i tužioca – ustavno-zakonski okvir

Kao deo pravosudnog sistema i javna tužilaštva dele sudbinu položaja sudova u Srbiji. Ni sudstvo ni tužilaštvo nemaju odgovarajuću samostalnost. Skupština i vlada su pod očiglednim i snažnim pritiskom političkih stranaka, tako da tužioci, a u određenoj meri i sudije, ne mogu da budu nezavisni. Slaba i nepotpuna ustavna i zakonska rešenja odnose se i dalje i na tužilaštva, posebno u pogledu zavisnosti od izvršne vlasti. Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union Momčilo Grubač upozorio je početkom prošle godine da su javni tužioci “u rukama izvršne vlasti”, a da je nezavisnost tužilaštava samo deklarativna. Skupština, naime, samo formalno bira javne tužioce jer njih predlaže vlada, dok su zamenici tužilaca u boljoj poziciji. Njih bira Visoki savet pravosuđa i oni posle tri godine probnog rada ostaju za stalno na tom mestu, za razliku od tužilaca, čiji je reizbor svakih šest godina. Drugim rečima “nepodobni” tužioci nemaju šanse da prođu reizbor. Međutim, smatra Grubač, ako se donošenje novog Zakona o tužilaštvima ozbiljno i dobro pripremi, ima šansi da se loš položaj tužilaca popravi. Nezavisnost i odgovornost ključna su pitanja za položaj ove institucije kao i ostalih u pravosuđu Srbije. Podsetimo, Ustav Srbije ne predviđa nijedan instrument za nezavisnost javnog tužilaštva i limitira njegove funkcije pa se novim zakonom ne može dodati ni jedna nova nadležnost. Nezavisnost tužilaca nije izjadnačana sa nezavisnošću sudija, već je još manja. Novi ZKP preneo je istragu na tužioce, a da prethodno nije odgovarajuće pripremljen teren za to. Ovo nije praćeno odgovarajućim povećanjem njihove odgovornosti, u smislu ko kome odgovara, koji su instrumenti i sl.³³¹

Budući Zakon o javnim tužiocima predstavlja šansu da se položaj i uloga javnih tužilaštava unaprede, da reforma ode dalje od onoga što se sada nagoveštava. Međutim, ni u okviru samih tužilaštava 2007. godine nije izražen jedinstven stav o tome kako paragrafima treba da bude regu-

331 Sa promocije knjige @Javni tužioci i njihova uloga u uspostavljanju 'vladavine prava', 21. februar 2007.

lisan položaj te pravosudne institucije i kako treba delovati u praksi. U februaru 2007. Republičko javno i Specijalno tužilaštvo pokazali su, naime, neslaganje oko nacrtu zakona o državnim organima u postupku za krivična dela organizovanog kriminala. Stav Republičkog javnog tužilaštva je da su odredbe Nacrta zakona o državnim organima u postupku za krivična dela organizovanog kriminala neustavne i neusaglašene s preporukama Saveta Evrope. Specijalni tužilac za borbu protiv organizovanog kriminala Slobodan Radovanović izjavio je da je "neprijatno iznenađen" negativnim ocenama Republičkog tužilaštva, ističući da je cilj pomenutog zakona suzbijanje korupcije u Srbiji.

Radovanović je istakao da "organizaciono i tehnički imamo sve preduslove za borbu protiv korupcije, ali nedostajao nam je normativni okvir. Zbog toga sam tražio da nam se omogući da procesuiramo i najteže slučajeve korupcije koji dolaze iz najviših državnih organa, pa čak i kada je njihov pojedinac u pitanju ". On je odbacio ocenu Republičkog javnog tužilaštva da u predloženom nacrtu zakona ima neustavnih rešenja. Prema rečima Radovanovića, ocena Republičkog tužilaštva da se predloženim nacrtom u nadležnost Specijalnom tužilaštvu daju pojedina krivična dela koja ne poznaje pravna teorija i materijalno krivično pravo u Srbiji, rezultat je "njihovog nerazumevanja suštine". Radovanović je dodao da je prioritet u borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala rezultat, a ne rasprava oko podele nadležnosti.³³²

Republičko tužilaštvo upozorilo je da ovaj nacrt ne treba ni razmatrati pre izrade nacrtu zakona o javnom tužilaštvu, jer sadrži neustavna rešenja kojima se osporavaju i ograničavaju ovlašćenja RJT kao najvišeg javnog tužilaštva u Republici Srbiji. Radovanović je sugerisao da kod izbora specijalnog tužioca treba da se traži i mišljenje RJT i da se unese stav "da specijalni tužilac za svoj rad treba da odgovara RJT i Narodnoj skupštini". Jovan Krstić, zamenik republičkog tužioca – tužilac za "Eurojust"³³³, rekao je "da je Republičko javno tužilaštvo zastarelo i "koncipirano kao revolucionarna desnica radničke klase". On smatra da je u sklopu modernizacije tužilaštva potrebna harmonizacija celokupne ustanove javnog tužilaštva koje treba

332 Danas, 14. februar 2007.

333 Danas, 14. februar 2007.

da budu u skladu s Ustavom. "Ovaj nacrt nije u saglasnosti s preporukom Saveta Evrope i određenim preporukama Međunarodnog udruženja pravika i drugih stručnih organizacija, jer pravo građana na pravično suđenje najbolje se garantuje dvostepenošću u postupanju, što u predloženom nacrtu nije slučaj.

Međutim, u postojećem ustavnom rešenju ima mesta da se donese zakon o javnom tužilaštvu koji će biti u potpunosti koherentan, harmoničan i u kojem će specijalizacija tužilaštava za ratne zločine i organizovani kriminal biti u najvećoj meri ispoštovane čak i sa specijalnim ovlašćenjima i drugim posebnim nadležnostima koje će se rešiti posebnim zakonom o tim tužilaštvima. Krstić smatra da tužilaštava treba da bude jedinstvena upravo zbog toga što takozvana "ostrvska rešenja" neće pomoći boljoj borbi protiv organizovanog kriminala. On dodaje da iznošenje u javnost stručnih neslaganja u toku zakonodavnog procesa nije dobro zbog toga što se prejudicira stav stručne komisije. Stvara se pogrešan utisak, kako je rekao, "da se Republičko javno tužilaštvo protivi morednizaciji, naprotiv".³³⁴

Profesor Pravnog fakulteta Milan Škulić, koji je učestvovao u izradi spornog teksta smatra da nije reč o pravnom sukobu posebnog tužioca za organizovani kriminal i republičkog tužilaštva, već o različitom tumačenju nekih odredaba. Škulić, takođe, navodi da se deo nacrta koji se odnosi na posebnog tužioca ne razlikuje bitno od sadašnjih normativnih rešenja. Ustav definiše tužilaštvo kao jedinstvenu organizaciju, ali već zatečena praksa nametala je da ostanu neki oblici specijalizovanih tužilaštava, s tim da se naravno može razgovarati o tome na koji se način oni mogu povezivati i biti u sistemu tužilačke organizacije.³³⁵

Prema Predlogu zakona o javnim tužilaštvima koje je predložilo Udruženje tužilaca Srbije svako tužilaštvo formira svoju skupštinu i onda delegira nekoga da bude njihov predstavnik u državnom veću tužilaca. Na taj način će, smatraju oni, za prve ljude biti birani tužioci podržani i predloženi od struke. Na mesta prvih ljudi u tužilaštvo tako ne bi mogao doći neko ko nije iz tog tužilaštva. Obavezno uputstvo višeg tužioca nižem trebalo bi da bude u pisanoj formi sa obrazloženjem zašto poseže za

334 www.b92.net, 3. januar 2007.

335 Danas, 14. februar 2007.

tim institutom. Predviđen je i prigovor profesionalne savesti, ukoliko niži zamenik tužioca ili tužilac proceni da to što mu "naređuje" viši tužilac nije u skladu sa profesionalnim standardima i da je nezakonito.

Do sada, bez obzira na neslaganje sa nalogom više tužilačke instance nalog je morao biti sproveden. Planirano je i osnivanje *Državnog veća tužilaca*, koje bi trebalo biti nezavisno telo i obezbediti nezavisnost javnih tužilaca. Ovakvo rešenje deluje kao kompromis prilikom donošenja Ustava, jer je morao da ostane odgovarajući uticaj političkih stranaka kroz Skupštinu. Ovaj nacrt prosleđen je svim relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama – OEBS, Američkom udruženju pravника (ABA CEELI). Svakako da problemu rada, nadležnosti i položaja tužilačke organizacije treba pristupiti na savremeni način. Zato deo tužilačkih krugova ocenjuje da bi bilo dobro spojiti tužilaštava i pravobranilaštava što bi bila svojevrsna savremena državna advokatura. Klasična podela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku se ne može sprovoditi kada se izvršna vlast krije iza zakonodavne vlasti, odnosno Skupštine. Osnovno je da tzv. nezavisnost tužilaca treba da bude u funkciji smanjenja kriminala.

Potrebno je takođe uvećati i budžet javnih tužilaštava u cilju njihovog kvalitetnijeg rada. Tužioci bi trebalo da budu ne samo samostalni, nego nezavisni. Potrebno je tražiti izmene i dopune Ustava u cilju poboljšanja položaja, naziva, odgovornosti, uloge tužilaštava i drugih pitanja, zbog toga što Ustav u tom delu nije saglasan sa preporukama i drugim dokumentima UN, SE i Međunarodnog udruženja tužilaca. Dalje, U Srbiji bi, po dosadašnjim iskustvima, trebalo uvesti sistem da barem neke policijske jedinice budu pod kontrolom tužilaštva (kao u Italiji). Tužilaštvo bi trebalo i da ima uticaj na kadrovsku politiku i disciplinsku odgovornost u policiji. Srbiji je, inače, kako se procenjuje, trenutno potrebno oko 860 kvalitetnih tužilaca. Za sada, međutim, od tih promena nema ništa uprkos prošle godine izloženim radnim verzijama novog zakona

Tužilačke afere

Udruženje tužilaca tražilo je prošle godine, uz ostalo, uvođenje disciplinske odgovornosti tužilaca, zbog utvrđivanja lične odgovornosti onih koji se ogreše o struku. Jedan od niza slučajeva u kojima su neki tužioci (ne) pravedno kompromitovani je *“slučaj Terzić”*. Prema pisanju medija, sad već bivši okružni tužilac, Rade Terzić naredio je nižim tužiocima, koji su se tome protivili, da predlože ukidanje pritvora članovima *“zemunskog klana”* Terzić je uhapšen ali još nije do kraja razrešeno pitanje radi li se zaista o zloupotrebi dužnosti, ili je reč o političkoj manipulaciji. No, sama tužilačka institucija ponovo je kompromitovana samom činjenicom istupanja *“tužilaca protiv tzužioca”* nakon što su u istrazi protiv Terzića saslušani su Biljana Radovanović, javni tužilac Četvrtog opštinskog tužilaštva u Beogradu, i Mioljub Vitorović, njen nekadašnji zamenik. Njihovo svedočenje odnosilo se na okolnosti pod kojima su Dušan Spasojević i Mile Luković, kao i članovi *“zemunskog klana”* izašli iz pritvora, koji im je određen u istrazi otmice biznismena Miroslava Miškovića. Oni su medijima izjavili da nisu smatrali da *“zemuncima”* treba ukinuti pritvor, ali da su morali da se saglase sa predlogom advokata, jer je Rade Terzić, koji im je bio hijerarhijski nadređen, takozvanim obaveznim uputstvom to zahtevao od njih. Terzić je u medijima, pak, tvrdio da su Biljana Radovanović i Vitorović, mimo njegovog znanja, bili saglasni sa predlogom odbrane da se Spasojeviću ukine pritvor.

Razne optužne *“pljuštale su”* i na adesu tužilaca na višim mestima. Podsetimo, u julu 2006 godine specijalni tužilac za organizovani kriminal Slobodan Radovanović postavljen je na mesto vršioca dužnosti republičkog tužioca, umesto da bude reizabran kako je ranije nagoveštavano. Takva odluka doneta je u poslednjem trenutku a za ovakav obrt, odgovorna je Demokratska stranka koja nije pristala na zahtev Demokratske stranke Srbije da Radovanović nastavi da obavlja svoj dotadašnji posao. Zato je pronađeno kompromisno rešenje da bude izabran za vršioca dužnosti republičkog javnog tužioca. Prva odluka koju je Radovnović doneo bio je izbor tužioca iz Kruševca Miljka Radisavljevića za njegovog naslednika u Specijalnom tužilaštvu. Ovakav rasplet ponovo je protumačen

kao politička trgovina, direktno mešanje stranaka i političkih moćnika u “unutrašnje stvari”, navodno, nezavisnog pravosuđa odnosno tužilaštava. “Radovanović, je u gotovo filmskom obrtu, otišao je na mesto vršioca dužnosti republičkog javnog tužioca.

Ovakav obrt verovatno ni sam Radovanović nije očekivao, jer je samo nekoliko dana pre toga dao saglasnost tadašnjem republičkom tužiocu Slobodanu Jankoviću da mu produži mandat na još dve godine. Slobodan Radovanović bio je na funkciji specijalnog tužioca pune dve godine. Neki mediji nazivali su Radovanovića “srpskim Eliotom Nesom”. Sigurno će ostati upamćen po pokretanju brojnih krivičnih postupaka, prvenstveno po preispitivanju političke pozadine atentata na premijera Zorana Đinđića, ali i po krivičnim postupcima protiv nekadašnjih perjanica režima Slobodana Miloševića i raznih mafija – duvanske, auto, policijske, stečajne, drumske, saobraćajne, carinske. Inicirani su krivični postupci protiv Mirjane Marković, Marka Miloševića, Stanka Subotića Caneta, Mihalja Kertesa, brojnih biznismena, pojedinih sudija, tužilaca, advokata. Gotovo svi krivični postupci dobili su sudski epilog.

Mediji za Radovanovića nisu uspjeli da “iskopaju” nikakve nepodopštine iz privatnog života, kao u nekim drugim slučajevima. Najviše zamjerki u javnosti bilo je u vezi s neprodužavanjem mandata njegovom zameniku Mioljubu Vitoroviću polovinom 2007. godine. S druge strane, Radovanoviću se zamera neispunjeno obećanje da će javnosti saopštiti imena onih koji stoje iza ubistva novinara i urednika Slavka Ćuruvije, a ukoliko istraga izostane, da će otvoriti taj dosije i reći sve što zna o toj likvidaciji. Radovanović je, naime, još u decembru 2006. godine rekao da je “policija u prekrivičnom postupku utvrdila šta se tačno desilo na dan ubistva Ćuruvije, da je pitanje dana kada će građani čuti ko je i zašto naredio taj zločin”. Rekao je “da je policiji jasno ko je pucao, ko čuvao stražu, ko pružao logističku podršku”. Najavio je da će “u vrlo kratkom roku imena biti saopštena javnosti i da će biti otvoren sudski postupak protiv onih koji stoje iza ubistva”, i da će “otvoriti dosije i reći sve što zna o ubistvu Ćuruvije i zašto ne može da pokrene istragu”, ali je godinu dana kasnije, da odgovori za zašto nije ispunio obećanje³³⁶.

336 Blic, 16. decembar 2007.

Radovanović je kritikovan i zbog toga što tužiocu Mioljubu Vitoroviću, uprkos glasu koji ga prati kao nepotkupljivog i neustrašivog čoveka, nije produžen mandat zamenika specijalnog tužioca za borbu protiv organizovanog kriminala. Vitorović je tvrdio da je "lična" odluka specijalnog tužioca Radovanovića, koji je izneo niz navodnih razloga koji opravdavaju njegovu odluku – od Vitorovićeve vlastite bezbednosti, preko (višestruko demantovanog) odavanja službene tajne, sve do sramotne ocene o "nestručnosti" – garniranu pričom o tome da sam bira svoje saradnike u koje ima poverenja i da je neprodužavanje mandata jednom od najboljih njegovih zamenika dokaz o nezavisnosti pravosuđa".³³⁷

Najnovije zamerke Radovanoviću, ovog puta, kao Republičkom javnom tužiocu, upućene su nakon nasilništva u Beogradu i mitinga povodom nezavisnosti Kosova, jer nije reagovao na tužbu LDP protiv ministra za infrastrukturu Velimira Ilića. Ta stranke je saopštila da bi u svakoj normalnoj zemlji bilo nezamislivo da državni tužilac odbije da istraži "javni poziv na nasilje". LDP je ocenila i da Radovanović "selektivnim tumačenjem zakona samo nastavlja da radi ono što je tako savesno obavljao u Specijalnom tužilaštvu, gde je učinio sve da zataška političku pozadinu ubistva premijera (Zorana) Đinđića i zaštiti lik i delo (premijera) Vojislava Koštunice". Radovanović je, tvrdi LDP, proganjao tužioca Jovana Prijića, organizovao smenjivanje tužioca Mioljuba Vitorovića i oterao tužioca Milana Radovanovića u zatvor, gde je on preminuo.³³⁸

Slobodan Radovanovića se našao na meti kritike LDP i jer je, kako je ocenila ova partija, "učinio sve da se zaustavi i poništi istraga" o dugogodišnjoj umešanosti direktora "Delte" Miroslava Miškovića u šverc cigareta. Dodaje se da je Radovanović pomagao kabinet Koštunice u pokušaju "političkog obračuna" sa liderom LDP Čedomirom Jovanovićem i da je "bez ikakvog pravnog povoda" pritvorio bivšeg tužioca Radeta Terzića.

Nakon izbora (imenovanja) novog Specijalnog tužioca za organizovani kriminal Miljka Radovanovića gotovo svi mediji su objavili da je reč o "viskom profesionalcu". Beleži se i da je u svojoj 23-trogodšnjoj tužilačkoj

337 Vreme, br. 810

338 www.b92.net 30. juni 2007.

praksi obradio veliki broj grupa koje su švercovale drogu, a na mesto Specijalnog tužioca postavljen zbog rezultata koje je pokazao u borbi protiv kriminala.

Tužilaštvo za ratne zločine

Iako suđenja za ratne zločine u Srbiji nemaju podršku, a Tužilaštvo za ratne zločine je na stalnoj meti stranačke, uglavnom radikalske i kritike SPS, ovaj važan deo srpskog pravosuđa zadovoljavajuće funkcioniše u tako negativnom okruženju. Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević dobio je prošle godine prestižnu nagradu "Kran Montana" koja se dodeljuje od 1989. najvažnijim ličnostima u svetu. Glavni odbor Foruma Kran Montana naveo je da je Vukčević dobitnik za 2007. zbog rezultata u borbi protiv ratnih zločinaca i velikog doprinosa promeni svesti i poboljšanju pravnog sistema u Srbiji i regionu. Protekle godine Tužilaštvo za ratne zločine procesuiralo je 112 osoba, a 57 je optuženo. Takođe, Srbija je dosad Haškom tribunalu izručila 42 osobe optužene za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije, dok je za 2008. godinu. Vukčević najavio epilog dva važna predmeta. Povodom kritika i pritisaka na rad Tužilaštva Vukčević kaže "da je evidentna promena svesti predstavnika državnih institucija i da je izraženija i podrška tužilaštvu u procesuiranju ratnih zločina. On takođe smatra da javnost u Srbiji počinje da se suočava sa činjenicom da su u njeno ime činjeni zločini i da "to nisu bili nikakvi heroji, već obični zločinci". Vukčević podseća da "ne treba prenebregavati da četvoro haških optuženika nije uhvaćeno"³³⁹. Tužilac za ratne zločine je na kraju prošle godine izjavio da očekuje da bi se i Mladić, kao i ostala trojica haških begunaca, mogli uskoro naći u Sheveningenu.

Tužilaštvo za ratne zločine, odnosno njegovi tužioci, izloženi su stalnim pretnjama i fizičkim napadima. Tako su portparolu Tužilaštva Brunu Vekariću u više navrata bušene gume na automobilu i telefonski mu je prećeno ali i na druge načine. Vekarić je upozorio da su tužiocu nadležnom

339 Danas, 30. jun 2007.

za slučaj "Ovčara" demolirani službeni i privatni automobil, a tužiocu koji vodi predmete u vezi s Kosovom i Metohijom automobil je razbijen, uprkos obezbeđenju koje je imao. On je naveo da su gotovo svi tužioci ovog tužilaštva bili žrtve incidenata, uključujući i saradnike tužioca za ratne zločine Vladimira Vukčevića. Tužilac Vukčević i njegovi saradnici nisu jedini u pravosuđu kojima se pretilo likvidacijama. Slično pismo dobila je 2007. i sudija Nata Mesarović koja je kao predsedavajuća sudskim većem prvostepeno osudila optužene za ubistvo premijera Zorana Đinđića. U sudnici u bačkom gradiću Odžacima, stotinak kilometara severno od Novog Sada, ubijen je sudija Zoran Cvetanović i advokat u postupku Petar Savanović, a povređena zapisničarka. Pipci kriminala, dakle, vidljivi su i unutar pravosuđa, ali i u odnosu na njega jer država nije ustanju da ga zaštiti.

Zaključci i preporuke

Venecijanska komisija, Komisija Evropske unije i Savet Evrope izneli su ozbiljne primedbe u vezi pravosuđa u Srbiji. Najveće zamerke odnose se na uticaj politike odnosno na nedostatak zaštite od političke zloupotrebe prilikom izbora nosilaca pravosudnih funkcija.

U Srbiji gotovo da nema nezavisnih sudija i tužilaca "jer su svi ucenjeni od strane političara i izvršne vlasti", što dovodi u pitanje njihov reizbor, odnosno otkaz. Vrlo često im se preti da će biti lustrirani, odnosno optuženi za političku nelojalnost. Po nalogu političara mogu da budu optuženi za saradnju sa kriminalcima i mafijašima i da završe u zatvoru. Gotovo u svakom velikom procesu protiv organizovanog kriminala, na optuženičkoj klupi ima i tužilaca i sudija. Taj strah tužilaca i sudija da će biti kažnjeni je toliko jak da se oni boje da učestvuju u radu Sindikata pravosuđa, jer su im političari i to zabranili. Time je pravosuđe u Srbiji pretvoreno u servis politike.

Društvo sudija Srbije smatra da neracionalna mreža sudova, neprestano odlaganje racionalizacije i neravnomerna raspodela predmeta čine da sudovi i sudije budu neefikasni i spori. Poseban problem je to što u sadašnjem stanju pri datom broju predmeta nedostaje određeni broj sudija. Izbor je odlagan upravo zbog toga što se čekalo da se reorganizacijom mreže sudova i preraspodelom predmeta napravi racionalnija mreža. Pravosudni propisi, ali i drugi zakoni često su donošeni na prečac bez javne rasprave i konsultovanja sa strukom a da se nije razmišljalo o njihovoj implementaciji i primeni u praksi.

Beogradsko pravosuđe ima u radu više od 60 odsto svih sudskih predmeta u Srbiji, ali da ima samo 18 odsto sudija od ukupnog broja u republici. Osim toga, po težini predmeta, Beograd prednjači, što znači da postupci, dok se ne stvori nova mreža sudova, neće biti ekonomični i efikasni.

Međusobne optužbe izvršne i zakonodavne vlasti na adesu sudske, da je odgovorna za postojanje organizovanog kriminala, i obrnuto, tvrdnje da izvršna vlast pokušava da amnestira sebe, pokazuju da međusobni odnosi nisu rešeni.

Neophodno je da pravosudne i političke vlasti konačno pokrenu suštinske reforme, koje će pokazati da je Srbija krenula u pravcu Evrope.

VII

Regionalni izazovi

Vojvodina u procepu

U vojvođanskoj javnosti sa velikim je interesovanjem praćeno rešavanje kosovskog pitanja. To interesovanje nije bilo bez razloga. Kao etnički veoma osetljivom području, u Vojvodini se na dramatičan način prelama ju zbivanja u široj zajednici. S druge strane, kao najevropskiji deo Srbije, Vojvodina je egzistencijalno zainteresovana za nesputani nastavak procesa evropskih integracija. Nastojanja konzervativnih snaga da se, preko Kosova, Srbija preusmeri sa EU na druge strateške partnere, u velikoj bi meri otežalo i obesmisli lo evropska nastojanja Vojvodine.

Obe teme, i tema Kosova i tema evropskih integracija, bile su prisutne u predsedničkoj izbornoj kampanji dva, u ovom trenutku, najmoćnija politička lidera u Srbiji – Borisa Tadića i Tomislava Nikolića. Svoju pobe du na izborima Boris Tadić je ostvario zahvaljujući glasovima koje je do bio u Vojvodini. Građani su podržali Tadića, uprkos činjenici što su i on, i Demokratska stranka, čiji je lider, stali iza Ustava kome su vojvođani na referendumu rekli: Ne! Podrška Tadiću nije bila, barem ne kod svih bira ča, rezultat političke saglasnosti sa programom koji je on promovisao to kom svoje predsedničke kampanje, nego straha da bi pobedom Tomislava Nikolića evropska orijentacija Srbije bila kompromitovana i opozvana. U politici Srpske radikalne stranke (SRS) građani Vojvodine prepoznaju kontinuitet sa onom politikom koja nije naklonjena autonomiji pokrajine i čije su se tragične posledice itekako osetile i u Vojvodini. Iz činjenice da predsednički izbori za birače u Pokrajini nisu bili uobičajena periodična provera izborne volje, slede i određene obaveze za novog predsednika i njegovu stranku. Najvažnija od tih obaveza odnosi se na očekivanu i snažnu podršku kako Tadića, tako i DS, procesima decentralizacije Srbije i zahtevima za onim stepenom autonomije koji bi Vojvodini omogućio da maksimalizuje svoje prednosti i doprinese što čvršćem i bržem povezivanju sa Evropskom unijom.

Kao najevropskijem delu Srbije i ključnom mobilizatoru evropske opcije u Srbiji, Vojvodini su neophodne, pre svega, ustavne pretpostavke kako bi mogla odigrati svoju modernizacijsku, razvojnu ulogu. Konstatujući da je “novi ustav donet, ali da ustavno pitanje nije zatvoreno”,³⁴⁰ u Vojvodini je tokom godine u više navrata ukazivano na potrebu revizije ustava. “Srbija nikada nije bila centralizovanija, nikada se više odluka nije donosilo na jednom mestu, i nikad nije bila neefikasnija i imala toliko funkcionalnih problema kao danas”, istaknuto je na okruglom stolu “Decentralizacija u okviru novog ustava Srbije i EU integracija”. “Čak i telefon na stolu bilo kog gradonačelnika u Srbiji pripada državi, pošto lokalna samouprava nema svoju imovinu. A kada građani žele da promene ime ulice u kojoj žive, potreban im je potpis ministra iz Beograda”.³⁴¹ Ustav sadrži samo načelnu garanciju prava na autonomiju što, po mišljenju učesnika u raspravi, nije dovoljno. Ako se sadržaj tog prava veže za izvorne nadležnosti pokrajine, onda pokrajina, istakla je Marijana Pajvančić, profesorica Ustavnog prava, samostalno može usvojiti samo svoju zastavu i grb. Sva druga ovlašćenja zasnovana su na drugim zakonima koji će propisati šta je to što se može uraditi u oblasti poljoprivrede, obrazovanja ili zdravstva.³⁴²

Ne samo da novim ustavom nisu dobijena sva ona ovlašćenja i nadležnosti koje su civilni i politički autonomaški akteri zahtevali, nego je i u ovoj godini nastavljeno sa omalovažavanjem i podcenjivanjem Vojvodine. Tako je, na primer, predlogom zakona o državnoj upravi predviđena obaveza pokrajinskog parlamenta da u buduće u roku od 12 sati obavesti republičku vladu, odnosno nadležno ministarstvo, o svakoj odluci koju donese. Predloženo rešenje, po rečima Nenada Čanka, vodi daljoj centralizaciji države, a odnos prema Vojvodini sve više pretvara u patronski i čist policijski nadzor.³⁴³ Veoma je interesantan i podatak na koji je pažnju

340 Dnevnik, 8. jun 2007.

341 Dnevnik, 26. novembar 2007.

342 Građanski list, 19. decembar 2007. Kao najdrastičniji primer nedorečenosti prof.

Pajvančić je navela nedostatke u rešavanju ustavnog spora koji bi mogao nastati ukoliko Narodna skupština ne da saglasnost na novi statut Pokrajine. Ne postoji izlaz iz takve situacije, jer ustav ne sadrži potrebna pravila i procedure.

343 Dnevnik, 31. maj 2007.

skrenula Marija Žekić, sekretar Pokrajinske skupštine. Naime, od svih zakonskih predloga koje je, nakon 2000. godine, Skupština Vojvodine uputila republičkom parlamentu samo je jedan usvojen. “Zakon o utvrđivanju određenih nadležnosti AP Vojvodine (u javnosti poznat kao Omnibus zakon) nije samo jedini usvojeni, već koliko znamo, i jedini zakonski predlog koji je potekao iz skupštine Vojvodine, a koji se našao na dnevnom redu republičkog parlamenta”.³⁴⁴

Posebno je ponižavajući odnos prema Vojvodini bio u slučaju koncesije za izgradnju autoputa Horgoš – Požega. Na više puta javno izrečene sumnje da je koncesija štetna po interese građana Vojvodine, uzvraćano je, pre svega od ministra Velimira Ilića, grubim omalovažavanjem pokrajinske administracije i predsednika vojvođanskog parlamenta. Početkom aprila, Bojan Kostreš, predsednik pokrajinske Skupštine, zatražio je od premijera Koštunice i ministara Parivodića i Ilića, da mu dostave tekst ugovora o davanju koncesije. “Ugovor koji ima 1100 strana nije za nošenje, on može da se pogleda na osnovu službenog zahteva”, poručio je ministar Ilić.³⁴⁵ Kada se Kostreš pojavio u ministrovom kabinetu, upućen je na ministarstvo u Nemanjinoj 22, gde je video ugovor na stolu, ali nije mogao da sazna kakav se sadržaj krije u njemu: “Državni sekretar Marković, koji je bio predsednik tenderske komisije, obavestio me je”, izjavio je Kostreš, “da ne može da nam da ugovore na uvid i čitanje, jer za to nema odobrenje Vlade Srbije. Ugovor je u koricama plave boje i to smo jedino uspeli da vidimo”.³⁴⁶ “Kostrešu je danas ugovor pokazan. On je ugovore dobio i gledao”, izja-

344 Dnevnik, 19. mart 2007.

345 Dnevnik, 11. april 2007. Ilić je poručio Kostrešu da je mogao da dođe u vladu i kaže šta ima u vreme kada se odlučivalo, imao je priliku da kaže šta je hteo kada je za to bilo prvo vreme, nije se javio ni na jedno radno telo, ni vladinu komisiju, nije tražio sastanak sa finansijskim savetnicima, što je bila procedura, a ne samo da drži konferencije za novinare. “Nikada nisam zvanično dobio odluku neke institucije iz Vojvodine koja je odlučivala o koncesiji, gde bi se reklo da se traži to i to, da se taj i taj stav promeni, da se da predlog finansijskim savetnicima da izbace tu i tu stavku i tako dalje. Priča kako nije poštovan Zakon o koncesiji nije tačna, jer je Vojvodina dala svoje mišljenje i dostavila ga resornom ministarstvu, vladi i parlamentu u toku same pripreme koncesije”.

346 Danas, 14. jun 2007.

vio je novinarima Velimir Ilić, “i za to vreme je bio miran kao bubica, ćutao kao zaliven, ali čim je izašao dao je izjavu da mu ništa nije pokazano... Ne znam da li je Kostreš očekivao da mu ja čitam ugovor od hiljadu i više strana i da gubim vreme sa njim”.³⁴⁷

Početkom septembra Velimir Ilić je optužio vojvođanske političare da će svojom halabukom naterati strane koncesionare da odustanu od izgradnje autoputa Horgoš – Požega. On je posebno pomenuo predsednika pokrajinske Skupštine Bojana Kostreša, predsednika Izvršnog veća Bojana Pajtića i potpredsednika Izvršnog veća Tihomira Simića: “Oni u Vojvodini nisu uradili ništa – ni metra nasipa, ni hektar sistema za navodnjavanje, ni puteve. Sve je uradila Srbija”.³⁴⁸ Optužbe na račun pokrajinske administracije, sredinom novembra proširene su i na Ligu socijaldemokrata Vojvodine (LSV). Tako je Igor Mirović, jedan od čelnih ljudi SRS, izjavio da u Vojvodini postoje snage kojima ne odgovara da se izgradi autoput, jer bi bio konkurencija autoputu kroz Hrvatsku i tamošnjim koncesionarima koji bi, u tom slučaju, ostali bez dela profita, zato što bi veći deo saobraćaja iz zapadne Evrope krenuo na jug, posebno na Bliski istok, kraćim putem preko Mađarske i Vojvodine. Mirović je prozvao LSV da, kao produženu ruku Hrvatske, lobira za tamošnje koncesionare kako bi se sprečila izgradnja autoputa kroz Vojvodinu.³⁴⁹

Ugovor o koncesiji na izgradnju autoputa Horgoš – Požega, aktuelizovao je i pitanje vojvođanske imovine. Sredinom marta poslanički klub LSV poručio da će na sednici Skupštine Vojvodine tražiti usvajanje zaključka kojim se od republičke Skupštine traži hitno donošenje zakona o povraćaju imovine. Zahtev da se Vojvodini vrati imovina ponovljen je i na okruglom stolu *Kuda ide Vojvodina*. Učesnici okruglog stola ocenili su da je Vojvodina ‘opljačkana’ od rušenja njene autonomije 1988. godine, a da je ‘pljačka’ cementirana donošenjem tzv *Šešeljevog zakona*, odnosno Zakona o sredstvima u svojini Republike iz 1995. godine. Ovim zakonom je lokalnim samoupravama i pokrajinama oduzeto pravo upravljanja imovinom i sve prebačeno u nadležnost Republike. Eksperti su istakli da nije moguće

347 Dnevnik, 14. jun 2007.

348 Građanski list, 12. septembar 2007.

349 Dnevnik, 15. novembar 2007.

utvrditi tačne gubitke koje je pokrajina pretrpela u poslednjih 19 godina, ali se slažu da se ti gubici mogu meriti desetinama milijardi evra.

Bojan Kostreš je izjavio da: “Bez vraćanja imovine, autonomija Vojvodine i dalje ostaje samo prividna i formalna. Zbog toga Skupština Vojvodine namerava da ubrza aktivnosti za vraćanje vojvođanske imovine, kao i imovine lokalnih samouprava”.³⁵⁰ “Imovina Vojvodine mora biti jasno precizirana i ne može joj se vratiti skoro sve, ili pojedinačna imovina, već mora imati u svom posedu sve ono što joj je Milošević oduzeo. To su, između ostalog, Naftagas, putevi, železnice, DDOR – ako dotad ne bude prodat...”³⁵¹

Predsednik Skupštine Kostreš je najavio da će se vraćanje vojvođanske imovine odvijati u tri faze: u prvoj će se utvrditi imovina koja je oduzeta od Vojvodine, u drugoj će se raditi na zakonodavnom modelu, a u trećoj će se izvršiti primopredaja imovine. Međutim, krajem oktobra, Jovica Đukić, pokrajinski sekretar za finansije, izjavio je da je pokrajinsko izvršno veće odustalo od izrade nacrtu zakona o imovini Vojvodine, pošto će to pitanje biti rešeno na republičkom nivou, izradom više zakona o imovini.³⁵²

Poput novog ustava ili koncesije o izgradnji autoputa Horgoš – Požega, i privatizacija Naftne industrije Srbije i energetski sporazum sa Rusijom, takođe, su bili predmet rasprave. Na okruglom stolu “Kuda ide naša nafta”, Bojan Kostreš je izrazio nadu da će vojvođanska skupština usvojiti zaključak da je predviđena privatizacija za Vojvodinu neprihvatljiva. “Mi se protivimo tome da Vojvodina opet izvuče deblji kraj i da u finansijskom smislu bude oštećena”. On je naveo da se na primeru privatizacije naftne industrije i aranžmanu sa Rusijom pokazalo zašto Vojvođani nisu glasali za Ustav – zato što Vojvodina ne može sama odlučivati o svojoj imovini. Dragan Surdučki, pokrajinski sekretar za energetiku i mineralne sirovine, napomenuo je da niko iz pokrajinske administracije nije bio konsultovan u vezi sporazuma sa Rusijom, koji je državna delegacija potpisala u Moskvi. “Niko nije konsultovao ni predsednika Skupštine Vojvodine, ni predsednika Izvršnog veća Vojvodine, a ni mene kao pokrajinskog sekretara za ener-

350 Dnevnik, 25. maj 2007.

351 Građanski list, 24. oktobar 2007.

352 Građanski list, 24. oktobar 2007.

getiku. Niko nas nije pitao šta mislimo o energetsom sporazumu i prodaji NIS-a ruskoj kompaniji”, rekao je Surdučki. On je podsetio da su konsultacije bile neophodne, jer je sedište kompanije u Vojvodini, a na njenoj se teritoriji nalaze i sva izvorišta nafte i gasa, kao i obe rafinerije.³⁵³

Krajnje ignorantски i nipodaštavajući odnos prema Vojvodini bio je meta čestih kritika. Kritika nije upućivana samo na račun vlade i pojedinih ministara, nego i na adresu centralnih beogradskih stranaka. Na već pomenutom okruglom stolu o decentralizaciji Jovan Komšić, profesor Ekonomskog fakulteta u Novom Sadu, upozorio je da se Demokratska stranka Srbije (DSS) kroz koncept simetrične decentralizacije zalaže za ukidanje vojvođanske autonomije. Još oštrije je bio Radivoje Stepanov, profesor Pravnog fakulteta. On je, u intervjuu datom “Građanskom listu”, izjavio da je Vojvodina najviše varana od Demokratske stranke: “Imam utisak da Demokratska stranka radi više i sistematskije protiv autonomije Vojvodine od svih stranaka koje otvoreno nisu za autonomiju Vojvodine”.³⁵⁴ Kritikujući centralizam beogradskih vlasti, njihovo, kako je rekao, besprizorno gaženje stečenih prava, opstruiranje regionalizacije i podsmevanje procesima evropeizacije, Stepanov je poručio da “ova vlast i desna srpska opozicija naprosto prisiljavaju autonomiju na državnost. S Kosovom to je završena priča. A, pre ili kasnije, Vojvodina će “učinkom” takve politike postati država”.³⁵⁵

353 Građanski list, 28.2, 2008.

354 “Kad je potpuno iskoriste, kad autonomiju Vojvodine potpuno devastiraju, odbaciće je kao islužen prezervativ i potražiti novu regionalnu žrtvu”, izjavio je Stepanov. Građanski list, ¾. 11.2007. i Komšić i Stepanov kritiku su uputili i na odnos manjinskih stranaka prema autonomiji. Svaki spor koji se pokrene na temu autonomije manjinske stranke, istakao je Stepanov, označavaju kao srpsko-srpsku stvar. “Kao da žive na Marsu, a ne u Vojvodini. Kao da se to njih ne tiče. One imaju svoje male autonomije, kao geta, u kojima se trenutno osećaju bolje i bezbednije, ali iz kojih, gledano na duže staze, mogu da izmille samo etnički Liliputanci i naduvani etnički lideri – a ne slobodni ljudi”. Po Komšićevom mišljenju, pojedine stranke nacionalnih manjina bi pristale na ukidanje Pokrajine u zamenu za teritorijalnu autonomiju svoje zajednice. Dnevnik, 26. novembar 2007.

355 Građanski list, ¾. 11.2007.

Oštre kritike na račun “republičkog apsolutističkog centralizma” izrekao je i Živan Berisavljević, čelnik Socijaldemokratske partije Vojvodine (SDPV). On je izjavio da “nikome ne pada na pamet da zagovara nezavisnu državu Vojvodinu”, ali da “vojvođansko pitanje više ne može da bude rešavano na autonomističkom, već na federalističkom konceptu”. Po njegovom mišljenju, krajnje je vreme da se “pokrene svevojvođanska inicijativa kojom će se uputiti jasna poruka političkoj eliti u Beogradu da vojvođansko pitanje konačno mora biti rešeno. Ali ne kroz koncept autonomije u sastavu Srbije. Sada tražimo da Vojvodina dobije položaj ravnopravan sa drugim entitetom, Srbijom, u Republici Srbiji... Jedino rešenje jeste u federalizaciji države Srbije”.³⁵⁶

Ideja da Srbiju treba federalizovati nije ostala bez odjeka. Branislav Kovačević, lider koalicije “Šumadija” ustvrdio je da je ideja o federalizaciji Srbije nerealna. On je za novosadski Dnevnik izjavio da teze o federalizaciji tumači pre svega kao bunt i reakciju na nipodaštavajući odnos centralnih vlasti prema Vojvodini, ali i drugim regijama u Srbiji. “Taj centralizam nam je očigledno došao glave, jer uvek inicira ekstreme... Sve dok Beograd zatvara oči pred potrebom decentralizacije Srbije, dotle će se rađati ekstremne ideje za rešavanje tog problema. Mislim da je Srbija previše mala da bi bila federalno ustrojena. Ali to ne znači da u okviru regionalizacije i decentralizacije Vojvodina ne treba da ima daleko širu autonomiju nego danas”.³⁵⁷

Po Dušanu Bajatoviću, šefu vojvođanskih socijalista, zagovaranje federalističkog uređenja Srbije je na tragu poznatih separatističkih tendencija³⁵⁸ koje nemaju veze sa realnošću. “Iza svega stoji jedan poraženi koncept

356 Dnevnik, 13. avgust 2007. “Ukoliko beogradska elita ostane odbojna prema našim zahtevima, vojvođansko pitanje mora se internacionalizovati1”, naglasio je Berisavljević.

357 Dnevnik, 16. avgust 2007.

358 Optužbe LSV za separatizam nisu ništa novo. Velimir Ilić je zatražio od predsednika tadića da posle pokrajinskih izbora ne ulazi u koaliciju sa LSV Nenada Čanka, pa i po cenu opstanka vlade, jer je to separatistička stranka koja radi na razbijanju Srbije i odvajanju Vojvodine. Ilić je izjavio da slično misli i premijer Koštunica. Uyvratio je Nanad Čanak rečima: da smo mi separatisti već bismo bili uhapšeni. A pošto nismo, znači – ili je policija nesposobna ili Velja Ilić laže. Kako god okreneš neko iz vlade mora da ode. Dnevnik, 21. septembar 2007.

i potpuno poražena politička elita koja se danas predstavlja kao neki pro-vojvođanski blok... Ovde je jasno da se pokušava napraviti Vojvodina republika, koja bi sa drugim entitetom, kako sad nazivaju ostatak Srbije, činila republiku Srbiju... i to je suština ove priče. Srbija je potrebna ekonomska regionalizacija kako bi se obezbedio ravnomerni razvoj. A što se tiče politike, to smo završili. Srbija je jedinstvena država i tu više nema priče!”³⁵⁹ Drugom prilikom, Bajatović je izjavio da pitanje autonomije Vojvodine “treba oduzeti iz ruku autonomaša”, da je “krajnje vreme da se to pitanje skine sa dnevnog reda”, a Srbija konačno stabilizuje. On je upozorio da su autonomaši “započeli drugu postoktobarsku ofanzivu” i da poslednje izjave predstavnika tog pokreta nisu ništa drugo do “uvod u secesiju”.³⁶⁰ i Velibor Radusinović, šef poslaničke grupe Demokratske stranke Srbije, oštro je kritikovao ideju federalizacije Srbije. Vojvođansko pitanje, po njegovom mišljenju, ne postoji. “Takve ideje su u službi razbijanja države... maske su pale kada je reč o snagama koje se nazivaju provojvođanskim”.

U ovom trenutku ideja federalizacije, kao način rešavanja vojvođanskog pitanja, nije, po mišljenju Jovana Komšića, realna. Vojvodina nipošto ne sme odustati od zahteva za jačanje autonomnih pozicija u ustavno-političkom sistemu Srbije. Istraživanja pokazuju, kaže Komšić, da građani Vojvodine “žele širi stepen autonomije, ali izbegavaju ekstremne politizacije i radikalne opcije. Dakle, najoptimalniji koncept bio bi evropski model autonomne Vojvodine”.³⁶¹

Ideja federalizacije Srbije došla je, po mišljenju Radivoja Stepanova, prekasno. “Projekat federalizacije mogao je biti bezbolnije realizovan pre nekoliko godina, kad su na političkoj sceni Srbije bile manje dominantne nacionalističke snage i kad su tu bili i Crna Gora i Kosovo. Zato mi se čini da je taj voz prošao. Jer, u ovom trenutku Srbija je u grču, ona gubi jednu

359 Dnevnik, 14. avgust 2007. Bajatović smatra da veoma opasne mogu biti najave internacionalizacije vojvođanskog pitanja, ali da nisu utemeljene u realnosti.

360 Dnevnik, 15. novembar 2007.

361 Dnevnik, 14. avgust 2007. “Građani su svesni da bi radikalnije proklamovanje ustavnog sistema Srbije bilo opterećeno jakim strastima i potencijalnim konfliktima na političkoj sceni. Naime, ideja federalizma uvek je ovde izazivala podozrenje i bivala etiketirana kao separatizam”.

svoju pokrajinu, ali istovremeno ne priznaje ni činjenicu da se Crna Gora otcepila”. Stepanov je dodao da su “centralizacija Srbije i postojeća teritorijalna organizacija temeljni razlog državne erozije i nemogućnosti državne stabilizacije Srbije. To je odvojilo Crnu Goru od Srbije, to je dovelo do nezavisnosti Kosova. Teritorijalna erozija Srbije još nije rekla poslednju reč”.³⁶²

Vojvođansko pitanje poslužilo je kao povod da se govori i o širim pitanjima. Već pominjani Dušan Bajatović, izjavio je sredinom novembra da je otvaranje vojvođanskog pitanja deo strategije SAD da Kosovu i Metohiji obezbede nezavisnost. Bajatović je kritikovao pokrajinsku vlast zato što nije reagovala na izjavu američkog ambasadora Kamerona Mantera da će SAD podržati nezavisnost Kosova. Nedopustivo je, poručio je on, da Skupština i Izvršno veće APV “prećute takve stavove zvaničnika SAD. Neshvatljivo je da pokrajinski organi nisu postupili u skladu sa zvaničnom politikom Srbije, po kojoj je podrška nezavisnosti Kosova protivna interesima naše zemlje”.³⁶³ Bajatović je zamerio predsedniku pokrajinske Skupštine Kostrešu što je sa američkim ambasadorom razgovarao o pitanjima decentralizacije, prilikama u Vojvodini i vraćanju njene imovine, jer su to unutrašnja pitanja Srbije. “Ako je suditi po izjavama ambasadora SAD, posle sastanka, imamo neku vrstu podrške nezavisnosti Kosova i Metohije po sistemu vi nama investicije, a mi ćemo prećutati da ste nam uzeli 15 odsto teritorije”.³⁶⁴ Poručivši da će poslanička grupa SPS tražiti da se objavi stenogram razgovora američkog ambasadora i predsednika vojvođanske Skupštine, Bajatović je rekao da je siguran u to da u vojvođanskom parlamentu velika većina stranaka nije za saradnju sa SAD po cenu Kosova.³⁶⁵

Početak juna, Tomislav Nikolić, zamenik predsednika SRS, najavio je “bitku za Vojvodinu”,³⁶⁶ jer je, po njegovom mišljenju, sada “Vojvodina

362 Dnevnik, 16. avgust 2007.

363 Dnevnik, 4. oktobar 2007.

364 Građanski list, 4. oktobar 2007.

365 Bajatović je pozvao stranke u parlamentu da zbog internacionalizacije vojvođanskog pitanje smene Bojana Kostreša sa mesta predsednika vojvođanske Skupštine. Dnevnik, 4. oktobar 2007.

366 Dnevnik, 6. jun 2007. “Ne sme se više u Vojvodini dozvoliti”, poručio

na redu".³⁶⁷ "Nemoguće je da kažemo sačuvaćemo Kosovo i Metohiju i ne odustajemo od pregovora sa EU. Mislim da te pregovore treba potpuno obustaviti, da prvo vidimo da li nam otimaju deo teritorije ili ne... vlada nas laže pričama o EU kako bi smo ćutali što nam ta ista EU uzima Kosovo i Metohiju"³⁶⁸. Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova i njegovog priznavanja od strane SAD, Nemačke, Francuske i drugih država, Milorad Mirčić, funkcioner SRS, optužio je međunarodnu zajednicu da težište krize želi da prebaci u Vojvodinu". Funkcioneri EU Havijer Solana, Oli Ren i Doris Pak, izjavio je on, "pripremaju sprovođenje od ranije poznatog scenarija prema kojem bi u severnoj srpskoj pokrajini, kao i na Kosovu i Metohiji, većinu trebalo pretvoriti u manjinu, i tako što više odvojiti Vojvodinu od Srbije".

³⁶⁹

Mirčićeva izjava izazvala je reakciju vojvođanske vladajuće koalicije. "Radikali otvaraju imaginarna pitanja", izjavio je Aleksandar Kravić iz LSV. On je istakao da je situacija u zemlji "zamućena" zbog dešavanja sa Kosovom, te da je veoma opasno "zastrašivati građane Srbije nekim novim zaverama svetskih moćnika koji su se sad, navodno, namerili na Vojvodinu".³⁷⁰ Sada bi se, zbog aktualne situacije u zemlji svi na javnoj sceni, po mišljenju Ištvana Pastora, predsednika SVM, "morali suzdržati

.....

je Nikolić, "vladavina Demokratske stranke i Nenada Čanka".

³⁶⁷ Pažnju javnosti privukla je i izjava Julijana Tamaša, predsednika Vojvođanske akademije nauka i umetnosti: "Kosovo će završiti kako će završiti. O tome ja ne mogu odlučivati, niti me za to iko pita, ali znam da u Strazburu postoje pripremljeni dosiјеi za otvaranje vojvođanskog pitanja". Neimenovane diplomate izjavile su Tanjugu da u Savetu Evrope niko ne namerava da, posle rešavanja statusa Kosova i Metohije, otvara vojvođansko pitanje, te da u SE ne postoje nikakvi planovi, niti SE ima mogućnosti da se bavi pitanjima teritorijalnog integriteta svojih članica, a samim tim ne dovodi u pitanje ni teritorijalni integritet Srbije. Vojvodina ima svog predstavnika u okviru delagacije pri kongresu lokalnih i regionalnih organa vlasti, ali nema nikakvu podršku SE za bilo kakve separatističke ciljeve. Građanski list, 3/4. novembar 2007.

³⁶⁸ Dnevnik, 14. jun 2007.

³⁶⁹ Dnevnik, 26. februar 2007. Mirčić je dodao da uoči pokrajinskih i lokalnih izbora "trojka Solana –Pak – Ren namerava da prisili političke partije tzv demokratskog bloka da u vojvodini prave neprirodne koalicije, kako 11. maja ne bi pobedile patriotske stranke".

³⁷⁰ Dnevnik, 27. februar 2008.

od retorike koja plaši građane i izaziva tenzije”.³⁷¹ U pisanoj izjavi Bojan Kostreš, predsednik vojvođanske Skupštine, istakao je da “Milorad Mirčić tendenciozno i zlonamerno pokušava da unese uznemirenost među građane Vojvodine i izazove atmosferu progona neistomišljenika i nacionalne podele”.³⁷² Ovakve izjave imaju za cilj, smatra Dušan Elezović, predsednik pokrajinskog odbora Demokratske stranke, da izazovu nelagodu među građanima. Po Elezoviću, između Vojvodine i Kosova nije moguće praviti bilo kakvu paralelu.

Stav sličan Elezovićevom, ponavljali su i drugi vojvođanski političari. “Vojvodina i Kosovo nemaju nikakve sličnosti, nikakvih dodirnih tačaka”, izjavljivao je Nenad Čanak: “Kosovo je pokušaj rešenja albanskog etničkog pitanja, Vojvodina je demokratsko pitanje unutrašnjeg uređenja Srbije”.³⁷³ Ivana Dulić Marković, potpredsednica G17 plus, takođe, smatra da je povlačenje paralele između ova dva pitanja potpuno neosnovano. “Istorijski gledano ne postoji nikakva podudarnost između Vojvodine i Kosova”, objašnjavao je istoričar Ranko Končar. “Njihove političke, nacionalne i ekonomske prilike uvek su se razlikovale. Nisu podudarni ni u genezi autonomnog statusa. Autonomne težnje Vojvodine nisu motivisane nacionalnim razlozima, već otporom centralizmu i ekonomskim nezadovoljstvom. Kosovska autonomija inspirisana je, pak, nacionalnim razlozima... ”.

Više-manje saglasni u stavu da su pitanje Kosova i Vojvodine dva potpuno različita pitanja, vojvođanski politički akteri razilazili su se u odgovoru na pitanje hoće li i u kojoj meri rešavanje kosovskog pitanja uticati na zbivanja u Vojvodini.

“Ne verujem da razvoj situacije na Kosovu može imati neke ozbiljnije reperkusije na prilike u Vojvodini”, poručio je predsednik pokrajinske vlade Bojan Pajtić. “I ukoliko nam niko spolja ne bude “pomagao”, mi ćemo,

371 Dnevnik, 27. februar 2008. “Svima je jasno da optužbe da međunarodna zajednica planira premeštanje kosovske krize u Vojvodinu ne sadrže ni trunku realnosti, kazao je Pastor. Takva retorika je na liniji antievropskog raspoloženja.

372 Dnevnik, 27. februar 2008. Kostreš je najavio da će od premijera Koštunice, BIA i MUP tražiti da provere Mirčićeve izjave.

373 Dnevnik, 16. februar 2008.

sigurno znati da sačuvamo stabilne međunacionalne odnose. Inače, priče o nekakvom velikom talasu kosovskih izbeglica, koji bi mogao da se slije u Vojvodinu, nemaju nikakvog osnova".³⁷⁴ "Sasvim je moguće, izjavila je Aleksandra Jerkov, poslanica u republičkom parlamentu, "da se tenzije u rešavanju statusa Kosova prenesu na Vojvodinu". Jerkov je izrazila nadu "da će policija biti mnogo odgovornija i spremnija da reaguje na bilo kakve ekstremne istupe, poput onih koje smo imali povodom talasa nasilja na Kosovu, u martu 2004. godine".³⁷⁵ "Mi smo u Vojvodini većito taoci rešavanja nekih drugih problema, koje nismo ni na koji način prouzrokovali", primetio je Jožef Kasa, nekadašnji prvi čovek SVM. On je u intervjuu novosadskom Dnevniku konstatovao da nam "predstoji radikalizacija, kako zbog Kosova, tako i zbog procesa readmisije, jer nam je iskustvo pokazalo da su migracioni talasi uglavnom vodili ka Vojvodini i značajno menjali njenu etničku strukturu".³⁷⁶

U strahu da bi se, preko readmisije u Srbiju mogao vratiti, a u Vojvodini i nastaniti, veliki broj povratnika koji već duže vreme borave u zemlja-ma EU, politički prvaci vojvođanskih Mađara obratili su se zvaničnicima Republike Mađarske sa molbom da Mađarska, kao članica EU, obrati pažnju na sprovođenje sporazuma o readmisiji, jer postoji opasnost da povratnici budu upućeni u opštine sa pretežno mađarskim življem.³⁷⁷ Kada je sredinom oktobra Skupština opštine Senta donela odluku da može da prihvati samo povratnike sa njene opštine,³⁷⁸ najoštrije su reagovali predstavnici romske nacionalne manjine. Vitomir Mihajlović, predsednik romskog nacionalnog saveta, izjavio je da je užasnut odlukom odbornika

374 Dnevnik, 30. april 2007.

375 Dnevnik, 10. decembar 2007.

376 Dnevnik, 9. novembar 2007.

377 U pismu Kingi Gerc, ministarki spoljnih poslova, Agošton je naveo da su Petar Lađević, direktor Službe za ljudska i manjinska prava, i Velimir Ilić, ministar infrastrukture, uputili pismo predsednicima 24 vojvođanske opštine i pozvali ih da razmotre mogućnost legalizacije i izgradnje romskih naselja o trošku Republike. Agošton je podsedio da u Srbiji postoje 194 opštine, da je pismo upućeno na adrese 39 opština, te da je među njima čak 24 opštine iz Vojvodine. Građanski list, 1. oktobar 2007

378 Po rečima Atile Juhasa, predsednika opštine Senta, odluka je usvojena zbog teške ekonomske situacije i velikog broja nezaposlenih u opštini.

lokalnog parlamenta iz Sente, dok je za govornicom republičke Skupštine Srđan Šajn, čelnik Romske partije, pozvao je tužilaštvo i policiju da ispituju da li Andraš Agošton širi netoleranciju i nacionalnu mržnju.³⁷⁹ Povodom potpisivanja sporazuma o readmisiji, Laslo Đula, poslanik, podneo je pokrajinskom parlamentu predlog deklaracije u kome se izražava spremnost Vojvodine da učestvuje u procesima readmisije, ali ne i kolektivnog naseljavanja povratnika. Skupština nije raspravljala o ponuđenom predlogu, ali je tim povodom predsednik Skupštine Kostreš izjavio da su stavovi pojedinih opština (poput Sente, Bečeja ili Subotice) prema procesu readmisije posledica nepoverenja u državu: "Zbog negativnih iskustava iz prošlosti u Vojvodini ne veruju da readmisija neće biti zloupotrebljena za nasilnu promenu etničke strukture u Pokrajini". Po Kostreševom mišljenju "svi oni koji su iz Vojvodine otišli u zemlje zapadne Evrope dobrodošli su u Vojvodinu, ali bi trebalo da se vrate u svoje matične opštine. Na lokalnoj samoupravi, Pokrajini i državi je da im pomognu da se na najkvalitetniji način integrišu u društvo".³⁸⁰

U izjavi koju je dao budimpeštanskom dnevniku "Mađar nemzemet" Balint Pastor, republički poslanik SVM-a, naglasio je da je sa govornice republičkog parlamenta više puta zatražio od Vlade Srbije da ne donosi mere koje pospešuju promenu etničke strukture. Pastor je tom prilikom odbacio tvrdnje da SVM povlači paralelu između Kosova i Vojvodine, kao i paralelu između položaja Srba na Kosovu i Mađara u Vojvodini. Međutim, ako bi se u "procesu rešavanja kosovskog problema iskristalisala nova rešenja na polju zaštite manjina, onda mađarska zajednica", po Pastorovim rečima, "očekuje primenu takvih rešenja. Na primer, po Ahtisarijevom planu manjine na Kosovu, odnosno Srbi, imali bi pravo da upravljaju školama u kojima je srpski nastavni jezik. U našem slučaju to bi značilo da Mađarski nacionalni savet ima pravo da upravlja mađarskim školama. Ako to može da funkcioniše na Kosovu, onda mora da funkcioniše i u Vojvodini".³⁸¹ i

379 Šajn je izjavio da Agošton pominje Rome zato što ne sme da udari na one koji su politički mnogo bolje organizovani i jači.

380 Dnevnik, 1. decembar 2007.

381 Dnevnik, 4. jun 2007. Pastor je potvrdio da će SVM republičkoj skupštini podneti predlog zakona onacionalnim savetima koji predviđa direktan izbor saveta, na osnovu

Ištvan Pastor, šef SVM, početkom marta je poručio da: "Mi ne odustajemo od stava da bi pozitivna rešenja koja u budućnosti budu zagarantovana srpskoj manjini na Kosovu, treba uskladiti sa našim zakonima i primeniti ih i na manjine u Srbiji, pa tako i na mađarsku zajednicu". Pastor je najavio da su članice mađarske koalicije formirale komisiju sa ciljem izrade koncepcije u kojoj bi bile sadržane zamisli članica o personalnoj autonomiji, srazmernoj zastupljenosti manjina u parlamentima, garantovanim mandatima, pokrajinskoj autonomiji i decentralizaciji lokalne samouprave, ali i o teritorijalnoj autonomiji na etničkoj osnovi za Mađare u Vojvodini, te stvaranju javno-upravnog okruga sa mađarskom većinom.³⁸²

Tokom razgovora sa predstavnicima beogradske kancelarije OEBS-a, zahtevi članova Mađarske koalicije, nisu naišli na razumevanje, jer im je od strane predstavnika ove organizacije rečeno da su delovi Ahtisarijevog plana u vezi sa položajem srpske manjine na Kosovu unikatna rešenja, te da ona ne mogu da se primenjuju na mađarsku manjinu u Vojvodini. "Na naše veliko zaprepašćenje", izjavio je Andraš Agošton, "s predstavnicima OEBS-a nismo mogli da se složimo ni u vezi s principima personalne autonomije, koja ne zahteva teritorijalno razgraničenje. Zbog toga smo odlučili da se obratimo šefici mađarske diplomatije."³⁸³

Veoma je važno šta o nekim pitanjima misle međunarodne organizacije, pa i OEBS, ali nas njihovo mišljenje, izjavio je Ištvan Pastor, ne ograničava u izražavanju naših dugoročnih ciljeva. Nama je potrebna i podrška Mađarske, kao naše matične države, ali naši pravi politički partneri se nalaze "unutar naše zemlje i aktualne parlamentarne većine, jer je to bitka koja se mora voditi na parlamentarnom nivou Srbije".³⁸⁴

.....

posebnog biračkog spiska. Uz to zakonskim predlogom se predviđaju i ozbiljne neadležnosti saveta, pre svega u oblasti obrazovanja, kulture, upotrebe jezika, informisanja a utvrđuju se i garancije za finansijsku samostalnost nacionalnih saveta.

382 Dnevnik, 7. mart 2008.

383 Građanski list, 6. mart 2008. Portparol ministarstva spoljnih poslova mađarske Lajoš Seleštej, izjavio je, kako prenosi informativni sajt "Vajdašag ma", da Mađarska prema mađarskoj autonomiji u Vojvodini ima principijelan stav prema kojem mađarska manjina mora, u vezi sa manjinskom autonomijom, najpre postići sporazum sa većinskim narodom.

384 Građanski list, 7. mart 2008.

O zahtevu predstavnika mađarske zajednice da se pitanje manjina rešava i putem teritorijalnih autonomija na etničkom principu u vojvođanskoj javnosti izricane su, tokom minulih godina kritičke opservacije; isticano je, na primer, da taj predlog nosi sa sobom ne male političke rizike, da se zamišljenom teritorijalnom autonomijom ne mogu obuhvatiti svi pripadnici date manjine, da se time neće doprineti stabilizaciji međuetničkih odnosa, itd. Ponekad, međutim, kao da se gubi iz vida da je zahtev za teritorijalnom autonomijom, jedna vrsta reaktivnog odgovora na krajnje etnizovan kontekst u kome se zahtevi manjina ignorišu, nipodaštavaju ili politički kriminalizuju.

Slična situacija je i u slučaju garantovanih mandata. Garantovani mandati za predstavnike manjina nisu jedini instrument preko koga se može osigurati prisustvo manjina u reprezentativnim telima, ali u situaciji u kojoj su poslanici manjina u parlamentu stranačkom disciplinom obavezani da zastupaju interese stranke koja ih je kandidovala, a ne svoje manjinske zajednice, onda garantovani mandati samo dobijaju na značaju. U maju mesecu Demokratska stranka (DS) i Savez vojvođanskih Mađara (SVM) predložile su pokrajinskom parlamentu izmenu izbornih pravila kako bi se manjinama, preko garantovanih mandata, obezbedila poslanička mesta u Skupštini. Suština predloga je tome da se za one vojvođanske manjine koje su formirale svoje nacionalne savete obezbedi 12 poslaničkih mandata, te da se izrada biračkih spiskova poveri nacionalnim savecima. Ovaj predlog nije podržao četvrti član vladajuće koalicije, LSVD.³⁸⁵ Univerzalistička retorika³⁸⁶ kojim je taj predlog 'pokriven', nije prošla kroz sitno rešeto stranačkih interesa koalicionog partnera. Uostalom, stranački interesi su bili prisutni na obe strane, kako na strani onih koji su stali iza

385 Predsednik Skupštine Kostreš inicirao je izmenu važećeg statuta APV kojim bi se omogućila promena izbornog sistema tako što bi se umesto kombinovanog, uveo čist proporcionalni sistem, za koji je obezbedio podršku DSS, SRS, G17 Plus.

386 "Civilizacijska, politička i moralna obaveza Demokratske stranke kao partije koja se zalaže za evropsku budućnost Srbije jeste da u novu odluku o pokrajinskim izborima ugradi mehanizme koji će omogućiti da se multietnički karakter Vojvodine odsluka i na strukturu njenog najvišeg predstavničkog tela...".

predloga, tako i onih koji su uzvratili kontra predlogom da se izborni sistem u pokrajini upodobi onom u republici.

U javnosti predlog DS i SVM je izazvao oprečne reakcije. Publicista Tomislav Žigmanov je ocenio da uvođenje garantovanih mandata predstavlja značajan pomak na planu političke reprezentacije manjina, ali je i izrazio bojazan da manjinski nacionalni saveti neće moći, zbog nedostatka kapaciteta, da izrade posebne biračke spiskove, ukoliko im bude poverena njihova izrada.³⁸⁷ Moguće su izvesne manipulacije kada je reč o trci za garantovane mandate, ali zbog toga ne treba, po mišljenju Pal Šandora, lidera Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara, odustati od demokratskih standarda. "Ako manjine hoće da izaberu svoje predstavnike po etničkom principu, onda im to treba i dozvoliti. Ne trebaju nama dušebrižnici koji će stalno voditi računa o tome da li će doći do getoizacije manjina zbog ovog ili onog razloga".³⁸⁸

Drugačiju ocenu izneo je Miroslav Samardžić, politikolog: predloženo rešenje je loše "zato što izaziva negativne političke posledice, jer fiksira etničke podelu". Budući da su poslanička mesta rezervisana samo za manjine koje imaju formirane nacionalne savete, Samardžić je postavio pitanje "može li pokrajinska administracija da odlučuje o tome ko je manjina a ko nije". "Uostalom, kakva je to uopšte ideja da nacionalni saveti utvrđuju biračke spiskove. Oni nemaju ni ustavni kapacitet za takav posao, niti organi vlasti na njih mogu prenositi takva ovlašćenja kao što je vođenje biračkog spiska". On je naglasio da se "ovde radi o nastojanju da stranke iz tzv demokratskog bloka ostvare prednost od 12 mandata u odnosu na takozvani patriotski blok".³⁸⁹ Po mišljenju Ivane Dulić Marković "predlog izmene izbornih pravila, kako su ih zamislili DS i SVM ima za isključivi cilj njihov

387 Dnevnik, 28. maj 2008. Žigmanov je odbacio ocene po kojima garantovani mandati vode u getoizaciju. Jedino relevantno pitanje po njemu glasi: hoće li se taj sistem pokazati dovoljno efikasn u praksi, a to ne možemo znati dok ga ne primenimo.

388 Ibid.

389 Ibid. Po Samardžićevom mišljenju, u Vojvodini se ne može primenjivati model zaštite manjina kakav postoji u Sloveniji, jer je reč o potpuno različitim sredinama. Slovenija uopšte nije multietnička sredina. S druge strane, pozivanje na hrvatski model zaštite manjina u najmanju je ruku ciničan, a mislim da je to poslednji model koji treba da se sledi kada je reč o odnosu prema manjinama.

opstanak na vlasti u Vojvodini... Potpuno je neprihvatljivo da se svega 48 poslanika od 120 bira po proporcionalnom sistemu, jer to praktično znači podizanje cenzusa na gotovo 10 posto.³⁹⁰ Milorad Mirčić, šef poslaničke grupe SRS, predlog DS i SVM je ocenio kao protivustavan. Jedino što su, po njegovom mišljenju, ove stranke uspele da urade jeste da "povećaju političke tenzije u Vojvodini, jer sad se većina oseća ugroženom, a manjina prevarenom".³⁹¹

Pošto i nakon nekoliko meseci članice vladajuće koalicije nisu uspele da postignu dogovor neizvesnost oko toga koji će izborni sistem biti primenjen u Vojvodini okončana je tako što su predlagači izmena izbornog sistema povukli svoje predloge. Treba istaći da su i nacionalni saveti podržali predlog o uvođenju garantovanih mandata, ali njih, po rečima Ane Mkanove Tomanove, predsednice Nacionalnog saveta Slovaka, niko nije obavestio da su predlagači odustali od svojih predloga.

Na početku ovog izveštaja istaknuto je da je u Vojvodini posvećena velika pažnja rešavanju statusa Kosova. U javnosti je tim povodom više puta iskazivana bojazan da bi proglašenje nezavisnosti Kosova moglo dovesti do narušavanja međuetničkih odnosa u pokrajini. Ako imamo u vidu činjenicu da je nasilje na Kosovu iz marta 2004. godine, izazvalo destruktivne reakcije i nasilje u Vojvodini, iskazivana bojazan nije bila lišena osnova. Razbijanje izloga, pozivanje na bojkot robe i radnji koje su u vlasništvu građana albanske nacionalnosti, grafiti i verbalne uvrede na račun pripadnika manjinskih zajednica,³⁹² samo su neke su od negativnih pojava koje su usledile nakon proglašenja nezavisnosti Kosova. Pored toga, i prizna-

390 Dnevnik, 13. jun 2007. Vojvodini su, kazala je Ivana Dulić Marković, potrebni i LSV, i G17 plus i LDP, baš kao i DS ili SVM, kako bi brže napredovala.

391 Dnevnik, 19. jun 2007.

392 U Somboru su polupani izlozi pekara i kafića čiji su vlasnici građani albanske nacionalnosti. Takođe, besplatno je, u blizini albanskih radnji, deljen hleb, kao i letci kojima su građani pozivani da ne kupuju hleb u albanskim radnjama, jer navodno, taj novac odlazi na Kosovo za kupovinu oružja. Reagovala je koalicija nevladinih organizacija "Građanska Vojvodina", odlaskom u Sombor u želji da, kupovinom hleba i ostalih proizvoda, iskaže solidarnost sa lokalnim Albancima i ohrabri građane u Somboru da se suprotstave etnonacionalistima i svakom pokušaju ugrožavanja prava i sigurnosti njihovih sugrađana.

vanje nezavisnog Kosova, naročito od strane susednih država, država čije manjine žive u Vojvodini, takođe je nosilo stanovite rizike i nalagalo oprez. Susedne države, Hrvatska i Mađarska, nisu želele da budu u prvom ešalonu država koje će priznati nezavisnost Kosova, jer su nastojale da maksimalno smanje rizik po pripadnike mađarske, odnosno hrvatske zajednice. "Mađari u Vojvodini ne mogu uticati na donošenje odluka u Budimpešti", poručio je Ištvan Pastor, "pa smatram da ne postoji ni jedan razlog zbog koga bi nas mogli prozivati ili napadati u slučaju da Mađarska prizna nezavisnost Kosova".³⁹³ i Pal Šandor i Andraš Agošton su, takođe, izjavili da ne veruju da će doći do napada na pripadnike mađarske zajednice, dodajući da će, ukoliko napada ipak bude, zatražiti zaštitu međunarodne zajednice.³⁹⁴

Postoji još jedna činjenica koja je nalagala oprez, a ona se odnosi na postojanje ekstremnih, neonacističkih organizacija, ali i na reakcije pojedinih frakcija političke elite povodom delovanja ovakvih organizacija. Zahtev pokrajinske Skupštine da se ekstremne organizacije zabrane, ostao je bez odgovora. Kada su početkom oktobra pripadnici Nacionalnog stroja³⁹⁵ napali učesnike antifašističkog protestnog skupa u Novom Sadu, to je još više pojačalo zabrinutost pripadnika, ne samo etničkih, nego i političkih manjina, da bi se ove organizacije mogle, slučaju nezavisnosti Kosova,

393 Građanski list, 29. februar 2008.

394 "U Subotici su demonstranti, po rečima Ištvana Pastora, nekoliko puta skandirali protiv mađarske manjine, u Bečeju su se pojavili grafiti neprimerene sadržine, međutim, vojvođanski mađari nisu bili izloženi drugim problemima". Građanski list, 29. februar 2008.

395 Pripadnici Nacionalnog stroja zakazali su za 7. oktobar Marš za jedinstvo Srbije. Pošto ga je policija zabranila, pripadnici ove neregistrovane organizacije zakazali su drugi skup pod nazivom Za ustavna i ljudska prava Srba. Na ove najave odlučno su reagovala nevladine organizacije, pozivajući novosađane na otpor neonacizmu. Na poziv NVO – Nezavisnog društva novinara Vojvodine, Centra za regionalizam, Otvorenog liceja, Helsinškog odbora za ljudska prava i drugih, odazvalo se nekoliko hiljada građana, ne samo iz Novog Sada, nego i Beograda, Kikinde, Niša i drugih gradova. Protestnu kolonu, koja se kretala od Zmaj Jovinog spomenika ka spomeniku žrtvava racije, kod Doma Vojske, kamenicama je napala grupa neonacista uzvikujući "Srbija Srbima", "Vojvodina Srbija", "Pederi, pederi".

iskoristiti za masovnije izlive šovinizma. Umesto energičnog zalaganja da se nasilnici pohapse, pojedini poslanici u republičkom parlamentu su učesnike antifašističkog potesta, kao i partije koje su protest podržale, a ne organizovale, prozivali za ekstremizam, pa je u jednom trenutku nagoveštena i mogućnost da bi pojedine stranke mogle biti zabranjene.³⁹⁶ Treba naglasiti da su etnizovanom mišljenju daleko su veći protivnici liberali i svi oni koji zagovaraju univerzalni karakter ljudskih prava, od onih skupina koje podvaju građane na temelju etničkog porekla ili boje kože.

Pitanje Kosova nije značajno samo iz bezbednosnog ugla.³⁹⁷ Ono je interesantno i iz informativnog ugla. Novosadska novinarska škola započela je u septembru 2006. godine sa realizacijom projekta čiji je cilj praćenje programa Radiodifuzne ustanove Vojvodine, kroz monitoring programa radija i televizije na srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i romskom programu. Istraživanjem je utvrđeno³⁹⁸ da je tema Kosova izrazito dominirala nad ostalim tematskim repertoarom, a četiri programa – TV programi na srpskom i slovačkom jeziku, kao i u radio programi

396 Miloš Aligrudić, šef poslaničkog kluba DSS izjavio je da su Nenad Čanak i Liga socijaldemokrata Vojvodine ekstremisti, da su isti kao i Nacionalni stroj. On je izjavio i da jedva čeka da bude formiran Ustavni sud koji bi ocenio da li je delovanje pojedinih partija neustavno i da li ih treba zabraniti. *Danas*, 9. X. 2007.

397 Odbor za odbranu i bezbednost Skupštine Srbije

398 RTV građane pokrajine više informiše o zbivanjima u svetu, nego o zbivanjima u Vojvodini, više informiše o događajima u drugim delovima Srbije, nego o onima koji se zbivaju u pokrajini. Događaji u Beogradu imaju primat u odnosu na događaje u Novom Sadu, centralne vlasti imaju privilegovan tretman u programima RTV, građani, njihova udruženja i NVO su potpuno zapostavljeni i marginalizovani, dok su pripadnici vladajućeg establišmenta privilegovani. Pored navedenog, rezultati monitoringa pokazuju da se multietnički karakter Vojvodine retko vidi u informativnim emisijama, i to na svim posmatranim jezicima. Subjekti srpske nacionalnosti ne dominiraju samo na programima na srpskom, nego i programima na jezicima manjina. Pripadnici manjina retko se pojavljuju kao subjekti o čijim se aktivnostima govori. Iako za funkcionisanje višeetničkog društva tolerancija veoma važna, o ovoj se praktičnopolitičkoj vrlini retko govori, iako je promocija tolerancije jedanod ključnih zadataka javnog servisa. Na okruglom stolu koji je u septembru organizovao Helsinški odbor Dubravka Valić Nedeljković je istakle da se, nakon promocije rezultata istraživanja situacija na RTV polako menja na – bolje.

na rumunskom i rusinskom jeziku, o ovoj su temi češće govorili nego TV Dnevnik 1!!³⁹⁹

Napokon, kada je o Vojvodini reč, pitanje Kosova je itekako važno i sa stanovišta evropske orijentacije Vojvodine. Nezavisnost Kosova konzervativne snage koriste da bi doveli u pitanje i kompromitovali članstvo Srbije u Evropskoj uniji. Ukoliko bi te snage odnele pobjedu na budućim izborima, to bi Srbiju dodatno udaljilo od EU i, svakako, umanjilo šanse Vojvodini da popravi svoj ustavni položaj. Potiskivanjem i marginalizacijom proevropskih snaga, stvorio bi se prostor za tvrde nacionaliste i unutar manjinskih zajednica, pojačao bi se njihov pritisak u pravcu posebnih etnoteritorijalnih aranžmana, a interes za autonomiju Vojvodine opao. U tom pogledu karakteristična je izjava Andraša Agoštona, lidera Demokratske stranke vojvođanskih Mađara (DSVM), da je za DSVM prioritet personalna autonomija Mađara u Vojvodini, a da je autonomija pokrajine "srpsko-srpsko pitanje kojim mi ne treba da se bavimo".⁴⁰⁰ U društvenom i političkom životu Vojvodine dolazi, povodom Kosova, do produbljivanja političkih podjela na proevropske i nacional-patriotske aktere. Konceptije ovih aktera se veoma razlikuju. Vojvođanski autonomasi sadaju i čine tvrdo jezgro proevropskih snaga, ali ni oni samo, u zavisnosti od vrste autonomije za koju se zalažu, nisu homogeni.

399 Ovaj se podatak može tumačiti na različite načine. On je interesantan, jer između ostalog, govori o strahu manjina da bi mogli biti izloženi represiji ukoliko se pitanje Kosova reši suprotno interesima vladajuće elite. Preokupacija Kosovom je pogrešan način ne samo da se dokaže lojalnost državi, nego i pogrešan način da se preduprede neželjene, ali moguće neprijatnosti.

400 Dnevnik, 12. jun 2007.

Preporuke

- Mobilisati građane radi pružanja podrške evroatlantskim integracijama
- Nastaviti sa monitoringom internacionalnih organizacija međuetničkih odnosa u Vojvodini i stanja u ostvarivanju manjinskih prava
- Snažno podržati nastojanja Vojvodine da popravi svoj ustavni položaj, povrati materijalne pretpostavke svoje autonomije i zadobije ovlašćenja svojstvena modernoj evropskoj regiji

Posledice represivne politike u Sandžaku

Bošnjaci Sandžaka su tokom raspada Jugoslavije bili izloženi teroru, otmicama, likvidacijama – dakle, raznim oblicima nasilja, šikaniranja i maltretiranja, kao i destrukciji imovine. Osim toga, nasilni raspad Jugoslavije doveo je do promene statusa Muslimana koji su od naroda postali nepriznata i obespravljena nacionalna manjina, sa svim problemima koji iz takvog statusa proizilaze; drugo, etnički motivirano nasilje je produbilo etnokulturalne rasepe u Sandžaku i dovelo do problema u međuetničkim odnosima i, treće, eliminacionističke politike na jednoj, i brutalne negacije identiteta na drugoj strani, naterali su Bošnjake da jače naglase distinktivna obeležja svog identiteta što je, kao posledicu, otvorilo i pitanje integracije same bošnjačke zajednice.

Osim pomenutih, postoje i drugi problemi: problem privrednog zaostajanja Sandžaka, problem medijskog stigmatiziranja regiona kao mračnog mesta kriminalnih i ilegalnih aktivnosti, te problem političke kriminalizacije zahteva za uređenjem Sandžaka kao posebne teritorijalno-političke jedinice. Kada je o poslednjem reč treba reći da o ovom zahtevu nikada nije povedena otvorena i ozbiljna rasprava sa političkim vlastima, niti je među stanovnicima Sandžaka postignut konsenzus o ovom pitanju.

Nakon 5. oktobra 2000. godine došlo je do stanovitog psihološkog rasterećenja i uverenja Bošnjaka da će, participirajući u izgradnji demokratskog poretka, lakše ostvarivati neke svoje fundamentalne interese. To se, pre svega, odnosi na procese “izgradnje nacije”, ali isto tako i na zahteve za ostvarenjem pravde i kažnjavanjem ne samo počinilaca, nego i inspiratora i organizatora zločina nad Bošnjacima. U razgovorima koje su članovi Helsinškog odbora svojevremeno vodili sa predstavnicima Bošnjaka naglašeno je da će Bošnjaci preko zahteva za ostvarenjem pravde prosuđivati koliko je srbijansko društvo spremno da ide daleko u rasvetljavanju zločina, odnosno da li se i koliko emancipovalo od Miloševićeve politike.

Nažalost, Bošnjaci u svim dosadašnjim suđenjima nisu prepoznali političku volju da se sudi svima koji su, na ovaj ili onaj način, upleteni u zločine, niti je jasno i odlučno manifestovana volja da se osudi državna politika etničkog čišćenja.

Kada je reč o “izgradnji nacije”, pripadnici Bošnjačke manjine suočeni su sa nizom problema svojstvenih, svim novonastalim manjinama. Reč je, pre svega o manjku institucija neophodnih za očuvanje i razvoj kulture i nacionalnog identiteta. Deficit institucija se može objasniti tragičnim iskustvom Bošnjaka, jer je u uslovima snažnog nacionalšovinizma i etničkog čišćenja pitanje opstanka potisnulo sva druga pitanja, pa i ona koja se tiču institucionalne izgradnje bošnjačke zajednice.

U “izgradnji nacije” ključnu ulogu imaju elite, kulturna i politička, pre svega. i jedna i druga artikulišu odnos pripadnika vlastite grupe prema pitanjima koja zadiru u vitalne nacionalne interese. Kulturna elita sandžackih Bošnjaka je slaba i marginalizovana, lišena čvrstih i stabilnih institucionalnih uporišta. U Sandžaku nema nezavisnih časopisa, preko kojih bi, kako kulturna elita, tako i inteligencija Sandžaka, kritički reflektirala zbivanja u vlastitoj zajednici, zbivanja u Sandžaku, ali i u samoj Srbiji.

Javnim prostorom potpuno dominira politička elita. Problem sa političkom elitom je u tome što je ona potpuno antagonizovana, podeljena i opterećena sukobima. Doprinos takvoj situaciji dala je i Služba bezbednosti, koja u Sandžaku ima kontinuitet permanentnog destabilizovanja regiona. Ne samo da je to radila kroz zavađanje bošnjačkih lidera, već je, naročito tokom rata u Bosni, radila i na etničkom čišćenju regiona u skladu sa tezom o “zelenoj transverzali”. Nakon pada Slobodana Miloševića, ni demokratska vlada nije napravila nikakav napor da ih poništi.

Stalni sukobi unutar bošnjačke zajednice, ali i izvan nje, i naročito njihova brutalizacija proizvode niz štetnih posledica: 1. otežavaju proces integracije bošnjačke zajednice (unutar sebe, kao i u globalno društvo); 2. otežavaju njeno konstituisanje u zrelu naciju; 3. usporavaju procese modernizacije; 4. snaže predrasude o Sandžaku kao regionu sklonom radikalizaciji i nesposobnom za demokratiju.

Međutim, problemi Sandžaka ne mogu se razlučiti od stalne antiislamske i antimuslimanske kampanje u Srbiji u periodu od 2004. do 2007.

godine naročito u najvišim državnim institucijama kao što su policija i vojska. To predstavlja prećutni kontinuitet sa prethodnim etničkim sukobima iz devedesetih. Paljenja džamija u Beogradu, Nišu, u Novom Sadu i uništavanju nadgrobnih spomenika izuzetno retkih i izuzetno vrednih u Vojnom muzeju na Kalemegdanu, pa do upada u policijskim čizmama u džamiju u Sjenici 2007. godine je samo nekoliko upečatljivijih incidenata koji simbolišu tu kampanju. Kazne za prestupnike u Nišu bile su više nego simbolične, tokom farsičnog suđenja ročišta su zakazivana po deset puta. Reakcije na te presude su takođe bile indikativne. U tom smislu izjava tadašnjeg funkcionera Demokratske stranke Srbije Obrena Joksimovića o “muđžahe-dinskoj stranci” u skupštini Srbije, bojazni da ćemo imati, kako je rekao, Al Kaidu i Homeinija u skupštini kao “.. transmitere muslimanske fundamentalističke ideje... ” bila je više nego jasna poruka Bošnjacima.

Nastavak neizvesnosti

Tokom 2007. godine došlo je do niza incidenata, koji su uglavnom povezivani sa verskim pitanjima i odnosima unutar islamske verske zajednice. Religija je i u ovom slučaju služila samo kao pokriće, a podele unutar islamske zajednice odražavaju politička razmimoilaženja među bošnjačkim političarima, ali su i rezultat manipulacije delova vlasti u Beogradu. Vladajuće strukture u Beogradu, koje su od petooktobarskih promena u zakonodavnoj sferi nesumnjivo učinile pozitivne pomake na poboljšanju položaja etničkih manjina, u Sandžaku su nastavile da, po potrebi, menjaju svoje “miljenike” među bošnjačkim političarima, favorizujući povremeno Sulejmana Ugljanina, povremeno Rasima Ljajića.

Da politika stoji iza podela unutar islamske zajednice smatra i sociolog religije Mirko Đorđević. Po njegovom mišljenju to dokazuju i izjave pojedinaca da je novoformirana islamska zajednica koju predvodi reis-ul-ulema Adem Zilkić i čije je sedište u Beogradu državotvorna. “Jel to znači da ona koju predvodi Zukorlić u Novom Pazaru to nije? Ne mogu se tako deliti verske zajednice i vernici”, poručio je Đorđević na panel raspravi o

“Posledicama represivne politike države u Sandžaku”, Helsinškog odbora za ljudska prava.⁴⁰¹ Milan Vukomanović, profesor sociologije religije, zamera nadležnim državnim organima da nisu adekvatno odgovorili na povremene antimuslimanske ispade u Srbiji i podseća na minimalne kazne za vandale koji su zapalili nišku džamiju posle nereda 17. marta 2004. godine.

Vukomanović je, između ostalog, rekao: “Oni koji su zapalili beogradsku džamiju nisu ni kažnjeni. Takva dešavanja i mlak odgovor države pokreće pitanje da li aktuelna vlast nastavlja antimuslimansku politiku iz devedesetih godina”.⁴⁰² Vukomanović smatra da je država prekršila svoje zakone i direktno se umešala u sukob dve islamske verske zajednice: “Izazvan je, dakle, raskol u Islamskoj zajednici u Srbiji. Kome odgovara takav raskol? Kome je, početkom šezdesetih, odgovarao raskol u SPC i ko ga je izazvao? Učimo malo od istorije. Ponekad je reč o neznanju ili indiferentnosti, a nekad, opet, o vrlo lošim namerama kada je reč o odnosima unutar Islamske zajednice. Izgleda da je nekima u Beogradu to odgovaralo u skladu s principom – zavadi, pa vladaj”.

Otkrivanje i hapšenje grupe vehabija, kao i formiranje “nove” islamske zajednice, obeležili su prošlu godinu u Sandžaku i dodatno iskomplikovali imidž ove regije i posebno najvećeg grada Novog Pazara, koji se sem zbog incidenata na verskoj osnovi, u udarnim vestima redovno nalazio i u delovima “crne hronike” zbog otkrivenih lanaca trgovine ženama, drogom i prostitucijom. Iako su priče o navodnom islamskom fundamentalizmu u Sandžaku u delu kvazipatriotskih medija i struktura, tumačeni kao opasna najava separatističkih pretenzija, a vesti iz kriminalne sfere navodile na poređenje sa susednim Kosovom, u sandžačkoj regiji tokom prošle godine nisu zabeleženi ozbiljniji incidenti na etničkoj osnovi.

Vujica Tiosavljević, predsednik Opštinskog odbora Nove Srbije za Novi Pazar i zamenik predsednika SO, ocenjuje da su međunacionalni odnosi u tom gradu stabilni i dobri. “Međunacionalni odnosi su prirodni i normalni, ništa nije nametnuto. Istina, za vreme ratnih dešavanja na bivšim jugoslovenskim prostorima ti odnosi su bili poljuljani. Veliku ulogu u izgradnji

401 Danas, 3–4. novembar 2007.

402 Danas, 3–4. novembar 2007.

dobrih međunacionalnih odnosa imaju lokalna samouprava i Vlada Srbije koja je kroz velika ulaganja u razvoj ovog kraja doprinela da narod stiče poverenje u lokalnu samoupravu, vladu i državu".⁴⁰³ Ni predstavnici ostalih sredina u Sandžaku nisu iznosili ozbiljnije primedbe na međuetničke odnose. Na lokalnom nivou, u Novoj Varoši su strasti uzburkane zahtevom roditelja muslimanske veroispovesti da njihovoj deci u lokalnom obdaništu ne bude služena svinjetina, a u Priboju otporom koji su odbornici srpske nacionalnosti pokazali protiv uvođenja bosanskog u službenu upotrebu, na šta Bošnjaci imaju zakonsko pravo.

Istorijiski kontekst i demografija

Završetkom Prvog balkanskog rata, 1912. godine, Sandžak, koji je do tada bio deo Otomanske imperije, postaje deo tada nezavisnih monarhija Srbije i Crne Gore. Sandžak je podeljen tako da je Srbiji pripalo šest sandžačkih opština (Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Priboj, Prijepolje i Nova Varoš), a Crnoj Gori pet (Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Pljevlja i Berane). Prema rezultatima popisa održanog u Srbiji 2002. godine, u srbijanskom delu Sandžaka živi 235.567 stanovnika. Od toga Bošnjaka (ili Muslimana) 132.350, Srba 89.396, a ostalih oko 5000. U celoj Republici živi 136.087 Bošnjaka i 19.503 Muslimana, što čini oko dva odsto stanovništva Srbije. Zanimljivo je da su Bošnjaci u Sandžaku gotovo listom prihvatili poziv svojih kulturnih i političkih organizacija i po nacionalnoj pripadnosti izjasnili se kao Bošnjaci, čiji je maternji jezik bosanski. U ostatku Srbije, prihvatanje termina Bošnjak i bosanskog jezika išlo je teže. U Beogradu se samo 1188 građana izjasnilo kao Bošnjaci, a 4617 kao Muslimani. U Vojvodini je odnos po Bošnjake još lošiji. Tamo, po rezultatima popisa, živi tek 417 Bošnjaka i 3634 Muslimana.

Sa oko dva odsto udela u populaciji Srbije, Bošnjaci ne predstavljaju bitnu političku snagu, ali je stanje u Crnoj Gori potpuno drugačije. Bošnjaci u Crnoj Gori treći su narod po brojnosti. Od ukupno 672.656

403 Sandžak Danas, 12. januar 2007.

građana ove Republike Crnogoraca je 273.366 ili 40,64 odsto, Srba 201.892 ili 30,01 odsto, Bošnjaka 63.272 ili 9,41 odsto, Albanaca 47.682 ili 7,09 odsto, a Muslimana 28.714 ili 4,27 odsto. i u Crnoj Gori se intelektualna i politička elita ovog naroda podelila oko termina Bošnjak, ali ga je većina ipak na kraju prihvatila.

Ova regija nikada nije imala poseban status niti bilo kakav vid autonomije ni u vreme bivše Jugoslavije ni u teritorijalnoj podeli Srbije i Crne Gore. U sadašnjem Ustavu Srbije, Sandžak se ne pominje, kao što se ne pominju ni druge oblasti. Bošnjačke stranke odavno ne traže pokretanje pitanja statusa Bošnjaka i regije. Zadovoljavaju se time da Srbija bude decentralizovana i da garantuje manjinama opšta i manjinska ljudska prava, kao i ravnomernu zastupljenost u državnim organima, dok su ranije pominjane "više" teme o različitim stepenima autonomije do specijalnog statusa, što je polovinom devedesetih tražila sandžачka Stranka demokratske akcije, zaboravljene. Tokom poslednje dve decenije pritisci Beograda su bili veliki, posebno tokom rata u Bosni i Hercegovini (1992–95) kada je bošnjačko stanovništvo bilo izloženo represiji, etničkom čišćenju i ubistvima..

Među bošnjačkim stanovništvom Sandžaka prilično je jak osećaj regionalne pripadnosti, naročito u srbijanskom delu. Između bošnjačkih stranaka u srbijanskom i crnogorskom delu Sandžaka ne postoje posebne i bliske veze. Obe strane su mirno prihvatile nezavisnost Crne Gore i faktičko prerastanje Sandžaka u međudržavnu regiju. Nezavisnost Crne Gore nije izazvala nikakve turbulencije u samom Sandžaku, a nije se očekivalo ni da nezavisnost obližnjeg Kosova izazove bilo kakve ozbiljnije posledice. Naravno, ukoliko "neko" ne bude odlučio da izazove incidente.

Izbori i političko opredeljenje Bošnjaka

Na parlamentarnim izborima održanim u januaru 2007. godine, Lista za Sandžak Sulejmana Ugljanina nastupila je samostalno sa listom od 25 kandidata; Sandžačka demokratska partija Rasima Ljajića i Stranka za Sandžak Fevzije Murića na listi Demokratske stranke Borisa Tadića. Koalicija Bošnjački savez Sandžaka se podelila. Narodni pokret Sandžaka i Sandžačka demokratska unija podržali su LDP Čedomira Jovanovića, dok je Sandžačka alternative stala iza DS.

Ovakvo opredeljenje bošnjačkih stranaka nije iznenađenje, a predizbornu kampanju obeležile su česte posete ministara "narodnjačke koalicije". Dobre odnose koalicionih partnera "narodnjačke koalicije" i SDA, potvrdio je i lider SDA Sulejman Ugljanin na proslavi 17. rođendana svoje stranke. Govoreći o učincima SDA, Ugljanin je rekao: "Ostvarili smo pravo da imamo svoje simbole i institucije, što nas čini dostojnim suegzistencije sa ostalim koji to već imaju. Na principima uzajamnog uvažavanja, želje i spremnosti da unapredimo život u našim gradovima i u celoj zemlji, našli smo dobre i stabilne strateške partnere. Tako smo stekli prijatelje u NS i DSS, čiji je predsednik jedini od svih ljudi koji su nosili demokratski predznak javno priznao identitet Bošnjaka u ovoj državi. Stvoreni su uslovi da se Bošnjaci i druge manjine u ovoj zemlji oseće kao svoji na svome".⁴⁰⁴

Parlamentarni izbori u Novom Pazaru očekivani su sa dozom straha s obzirom na to da je 2006. godine tokom predizborne kampanje i lokalnih izbora bilo incidenata, ranjenih, a jedan čovek, kandidat za odbornika Liste za Sandžak u Novom Pazaru Ruždija Durović i ubijen. Zato je uoči parlamentarnih izbora stiglo niz apela uglavnom političkih partija za mir. Mustafa Cerić, reis ul ulema, apelovao je na muslimane u Sanžaku da tokom izbora, sačuvaju mir i prisebnost i izbegnu sukobe. "Nijedan politički cilj i interes nisu vredni prolivanja ljudske krvi. Kuran govori da je ubistvo jednog nevinog čoveka isto što i ubistvo celog čovečanstva...Od političara očekujem da svojim ponašanjem, posebno u obraćanju biračima, budu

404 Danas, 31. jul 2007.

dostojanstveni i tolerantni, te da na taj način doprinesu uspostavljanju demokratske izborne atmosfere”.⁴⁰⁵

U šest sandžackih opština biračko telo iznosilo je 199.098. Glasalo je 113.191, ili 56,85 odsto birača. Za DS 34.939 ili 30,87 odsto, Lista za Sandžak dobila je 29.357, ili 25,93 odsto, SRS 15.890, ili 14 odsto, DSS-NS 11.559 ili 10,21 odsto, LDP 6235, ili 5,5 odsto, a G17 Plus 3361 ili manje od tri odsto glasova. Ovakve rezultate obe vodeće sandžacke stranke proglasile su za svoj uspeh. Generalni sekretar koalicije Lista za Sandžak Nermin Bejtović izjavio je: “Ostvarili smo ubjedljivu pobjedu u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici i pobjednička smo koalicija u regionu”.⁴⁰⁶

Potpredsednik SDP i narodni poslanik Munir Poturak smatra da su građani Sandžaka prepoznali vrednosti koje mogu da promene situaciju i u državi i u Sandžaku: “Demokratska stranka je propagirala vrednosti evropskih standarda i na ovom području je duplo uvećala svoje biračko telo. Pokazali smo da je DS za Bošnjake i građane Sandžaka najbolja opcija”.⁴⁰⁷

Na predsedničkim izborima održanim u januaru i februaru 2008. godine, sandžacki Bošnjaci su takođe ubedljivo podržali DS, to jest predsedničkog kandidata Borisa Tadića. Mada je u prvom krugu *Lista za Sandžak* podržala svog koalicionog partnera Velimira Ilića, lidera Nove Srbije, ubedljiva većina Bošnjaka glasala je za Tadića, a relativno dobro je prošao i Čedomir Jovanović, lider LDP. U drugom krugu, 3. februara 2008. godine, od nešto više od 204.000 građana, glasalo je 135.468 ili 66,3 odsto. Tadića je podržalo 96.212, ili 71 odsto, a za Tomislava Nikolića (SRS) je glasalo 37.579 ili 28 odsto. Ubedljivu pobjedu Tadiću su doneli birači u većinsko bošnjačkim gradovima Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu. Ovakvo opredeljenje Bošnjaka pokazalo je da oni ne veruju da je promenjena retorika zamenika predsednika SRS Tomislava Nikolića dokaz da su radikali zaista promenili stav o nacionalnim manjinama. Izlaznost u drugom krugu predsedničkih izbora u većinsko bošnjačkim sredinama bila je rekordna, a

405 Sandžak Danas, 19. januar 2007.

406 Sandžak Danas, 26. januar 2007.

407 Sandžak Danas, 26. januar 2007.

opšti je utisak da Bošnjaci nisu toliko glasali “ZA” Tadića koliko su se opredeljivali “PROTIV” radikala Nikolića.

U vladajućim strukturama formiranim nakon parlamentarnih izbora, predstavnika sandžačkih Bošnjaka ima više nego ikada od obnove višestranačja. Funkcioner *Liste za Sandžak* Esad Džudžević izabran je za potpredsednika Skupštine, a njegov kolega Bajram Omeragić ostao je na čelu *Saveta za ravnomerni regionalni razvoj*. Lider SDP Rasim Ljajić postao je ministar za rad i socijalna pitanja, a ova stranka je dobila i nekoliko mesta državnih sekretara. U aktuelnoj Vladi Srbije nema ministarstva za ljudska i manjinska prava, a Ljajić, koji je u bivšoj državnoj zajednici bio ministar zadužen za taj sektor, izjavio je da je manje važno formalno pitanje da li će se ovom oblašću baviti ministarstvo ili posebna služba. On smatra da je “važno (je) da li u državi postoji politička volja da se nastavi ono što je u oblasti ljudskih prava započeto 2002. godine”. On je takođe ocenio da je u tom periodu urađen “veliki posao” za šta su tadašnje vlasti dobile priznanje i međunarodne zajednice.⁴⁰⁸

Esad Džudžević smatra da je njegov “izbor za potpredsednika Skupštine ispred Poslaničkog kluba manjina pozitivna poruka i poziv manjinama da još intenzivnije učestvuju u javnom životu Srbije”, te da on “očekuje učesće manjina u vladi i drugim državnim institucijama čime će se zaokuržiti dosta povoljan tretman manjina u našem društvu i praktično pokazati multietnički karakter”.⁴⁰⁹ Ovoliki broj bošnjačkih funkcionera u državnim strukturama nije bitnije uticao na poboljšnje opšte situacije u Sandžaku.

408 Agencija Beta, 17. maj 2007.

409 Danas, 1. jun 2007.

Islamska zajednica, objedinjavanje i razjedinjavanje

Raspadom Jugoslavije raspala se i tada jedinstvena organizacija Islamske zajednice SFRJ, čije su sedišta, Rijaset (vrhovno starešinstvo) i reis-ul-ulema (vrhovni verski poglavar) bili u Sarajevu. U bivšim jugoslovenskim republikama osnovane su islamske zajednice različitih nivoa i stepena međusobne povezanost. Na čelu Islamske zajednice Sandžaka od osnivanja (1993) nalazi se Muamer Zukorlić (1969), koji je najviše verske škole završio u Alžiru. Islamsku zajednicu Sandžaka Miloševićeva vlast nije priznala. Oni su za jedinog predstavnika islamske zajednice Srbije smatrali beogradskog muftiju Hamdiju Jusufspahića, koji je tokom višedecenijskog obavljanja ove funkcije bio blizak sa svim režimima u Beogradu, od Titovog komunističkog, preko Miloševićevog SPS, do sadašnjeg Koštuničinog.

Hamdija Jusufspahić je čak bio među osnivačima Stranke Jugoslovena koja se kasnije kolektivno učlanila u JUL Mirjane Marković, a većina muslimana mu "ne prašta" prijateljske susrete sa liderima radikala Vojislavom Šešeljem i Tomislavom Nikolićem. Jusufspahić je još pri kraju postojanja Rijasetu SFRJ smenjen sa položaja beogradskog muftije, ali on tu odluku ne samo da nije prihvatio već je svoje sinove Muhameda i Mustafu imenovao za imame i svoje zamenike. Muftija Zukorlić je prisnije veze sa vlastima uspostavio nakon 5. oktobra 2000. godine. Pokojnog premijera Zorana Đinđića ubraja u lične prijatelje. Đinđić je omogućio otvaranje Univerziteta u Novom Pazaru čiji je Zukorlić rektor. Đinđićeva udovica Ružica je na godišnjicu Univerziteta, proglašena za počasnog predsednika.

Iako su u početku Zukorlić i Ugljanin bili u dobrim odnosima, poslednjih godina je došlo do zaoštavanja. Tokom 2006. godine, sukob između muftije Zukorlića i Sulejmana Ugljanina kulminirao je podnošenjem krivičnih prijavi i Ugljaninovima pozivom Mešihat u da smeni Zukorlića, (što je Mešihat odbio i podržao muftiju) i vernicima da ne poštuju Zukorlića kao muftiju. Sam Ugljanin je izjavio da više ne priznaje ni Zukorlića za muftiju ni "njegovu" Islamsku zajednicu. Sukob između njih dvojice kulminirao je nakon septembarskog mitinga *Liste za Sandžak* uoči lokalnih izbora

2006. godine u Novom Pazaru. Islamska zajednica je optužila Ugljaninove simpatizere da su tokom završnog mitinga upali u zgradu Islamskog fakulteta koji je bio u fazi renoviranja i demolirali prostorije. Za to su optužili Ugljanina, a po džamijama je čitano obaveštenje o nemilom događaju koji je šokirao muslimane. Ugljanin je odbacio muftijine tvrdnje i optužio Zukorlića da je zloupotrebio svoj položaj radi sticanja bogatstva i da se meša u politiku podržavajući Ljajićevu stranu.

U poslednjih desetak godina, muslimanske verske organizacije na tlu bivše Jugoslavije pokušavaju da uspostave pokidane veze, te su gotovo svi uspostavili različite oblike saradnje. Islamske zajednice u Hrvatskoj i Sloveniji priznale su reis-ul-ulemu u Sarajevu za vrhovnog poglavara. Isto je učinila i IZ Sandžaka. Tokom 2003. godine muftija Zukorlić je pokrenuo inicijativu za objedinjavanje islamske zajednice na tlu Srbije. Ovu ideju su Jusufspahići odbacili, navodeći da su oni već registrovali Islamsku zajednicu Srbije. Iako je ova organizacija zaista zvanično registrovana, ona nikada nije funkcionisala na celoj teritoriji Republike. Nakon prvih nesuglasica, muftije Zukorlić i Jusufspahić su počele razgovore o objedinjavanju. Nakon niza susreta koje su od polovine 2006. godine vodili Muamer Zukorlić i Muhamed Jusufspahić videlo se da dogovor nije moguć. Islamska zajednica Sandžaka saopštila je da su Jusufspahićima izlazili u susret, ali da oni nisu ni na šta pristajali i najavili da će nastaviti proces objedinjavanja. Jusufspahići su, pak, za neuspeh pregovora optuživali Zukorlića koji nije hteo da odustane od predloga da buduća islamska zajednica prizna Rijaset u Sarajevu.

Na najavu iz Novog Pazara da će održati objediniteljski sabor Islamske zajednice Srbije (IZS), Jusufspahići su uzvratili tako što su 30. januara 2007. u Beogradu održali Sabor Islamske zajednice Srbije, koji je odlučio da osnuje Rijaset. U saopštenju sa Sabora, koji je bez medijske najave, održan u beogradskoj Bajrakli džamiji, navodi se da je odluka usvojena na Saboru kojem su prisustvovali predstavnici iz 52 opštine. "Odluku je doneo Sabor IZS čiji pripadnici poštuju pravni i teritorijalni integritet Srbije i zalažu se da vrhovna uprava islamske zajednice mora da bude u okviru Republike Srbije sa legitimnim pravom za uspostavljanje dobre saradnje sa islamskim zajednicama država u okruženju". Beogradski imam Muhamed Jusufspahić

je rekao da ova odluka ne znači prekid razgovora o formiranju jedinstvene IZ sa Mešihatom IZ Sandžaka.

U to vreme, Muamer Zukorlić i njegov zamenik Mevlud Dudić bili su u Sarajevu na sednici Rijasetu BiH, na kome je jedna od tačaka bio formiranje IZ u Srbiji. Dudić je ocenio da je "skup u Beogradu neozbiljan", te da su završili "sve pripreme za formiranje jedinstvene IZ Srbije". Muftija Zukorlić smatra da "Duhovna veza sa Sarajevom nije stvar naše odluke i želje, to je ono što ovu islamsku zajednicu čini tradicionalnom u smislu kontinuiteta, duhovnog i tradicionalnog legitimiteta. Pitanje duhovne veze sa Sarajevom nije pitanje odluke već pitanje vere i ne može biti predmet dogovaranja". Međutim, Muhamed Jusufspahić smatra da je "naš cilj je da imamo Rijaset u Beogradu, a ne u Sarajevu".⁴¹⁰ Početkom oktobra, Hamdija Jusufspahić se zvanično penzionisao, a za reis ul ulema Islamske zajednice Srbije izabran je Adem Zilkić, imam iz Tutina i nekadašnji odbor-nik SDA u tutinskoj Skupštini opštine. Zilkić i Zukorlić su rođaci, a Zilkić je samo koji mesec ranije podržavao Zukorlića. Na sednici u novopazar-skom hotelu "Tadž", usred Ramazana, imami bliski Jusufspahiću smenili su Zukorlića, (koji je u to vreme bio u Maroku). Sabor Islamske zajednice u Srbiji na sednici 6. oktobra, podržao je Zukorlića i pozvao "neposlušne" imame da se "pokaju".

Islamska zajednica Sandžaka nastavila je aktivnosti na ujedinjenju verskih organizacija. Objediniteljski sabor Islamske zajednice u Srbiji održan je 27. marta 2007. godine u Novom Pazaru. Usvojen je Ustav IZ u Srbiji, koja ima četiri muftijstva: sandžačko, preševsko, novosadsko i beogradsko. Reis ul ulema Mustafa efendija Cerić je u Novom Pazaru izjavio da je "Adresa IZ u Srbiji Novi Pazar. Oni koji to ne budu ili neće da znaju, to čine na vlastiti rizik i odgovornost. Iako nas Evropa doživljava da smo u nekoj močvari i uz neki svijet koji ne može da se prilagodi onome što oni zovu evropske vrijednosti, moraće da nas prihvati i prizna onakve kakvi smo. Mi smo ponosni što smo muslimani, ponosni smo na svoj moral i ono što jesmo". Za glavnog muftiju Islamske zajednice u Srbiji izabran je Muamer Zukorlić, a za vrhovnog verskog poglavara Mustafa efendija Cerić.⁴¹¹

410 Danas, 31. januar 2008.

411 Sandžak Danas, 30. mart 2007.

Cerić se pre dolaska u Novi Pazar, u Beogradu sastao sa predsednikom Srbije Borisom Tadićem. Njih dvojica su se, kako su saopštili iz Tadićevog kabineta, usprotivili svakom vidu ekstremizma i založili za pokretanje novog srpsko-bošnjačkog dijaloga “koji treba da doprinese izgradnji trajnog mira, stabilnosti i tolerancije među narodima na Balkanu”. Tadić i Cerić su se saglasili da je proces uspostavljanja jedinstvene Islamske zajednice u Srbiji pitanje o kome treba da se izjašnjavaju “građani Srbije muslimanske veroispovesti”. Održavanje Objediniteljskog sabora osudili su Islamska zajednica Srbije koju predvodi Hamdija Jusufspahić i Bošnjačko nacionalno vijeće Sulejmana Ugljanina. Savet za odnose sa verskim zajednicama BNVS “ne podržava aktivnosti kojima rukovodi Muamer Zukorlić i koji mogu da dovedu do daljeg produbljavanju podela među Bošnjacima i drugim muslimanima u zemlji”.⁴¹²

Nakon formiranja “paralelnih” islamskih zajednica, kreću međusobne optužbe o tome ko je pravi predstavnik muslimana na ovim prostorima. U borbu između islamskih zajednica u Novom Pazaru i Beogradu uključili su se i državni organi, stajući na stranu beogradske verske organizacije. Medijima je takođe ovaj sukob bio veoma privlačan. U tajnom izveštaju BIA, koji je objavio *Kurir*, ističe se: “Raspolažemo operativnim saznanjima da se predsednik IVZ Sandžaka Muamer Zukorlić dovodi u vezu sa licima koja su indicirana u međunarodnim razmerama kao nosioci vehabizma i ujedno članovi terorističke organizacije *Aktivna muslimanska omladina*, koju je polovinom 2002. Stejt department SAD stavio na listu terorističkih organizacija”. Zukorlić odgovara da je BIA samo potvrdila sumnje da radi na osporavanju objedinjavanja Islamske zajednice u Srbiji. “Ranije sam ime šefa BIA Radeta Bulatovića dovodio u vezu sa Sulejmanom Ugljaninom, onda kada je on bežao u Tursku u vreme Bulatovićevog konzulovanja”.⁴¹³

Zukorlić se pismom obratio Koštunici i Tadiću i zatražio na uvid dosijee saradnika tajnih službi iz redova IZ. “Posebno nas brinu brojne indicije i informacije o aktivnoj umešanosti obaveštajnih i bezbednosnih službi Srbije u aktivnostima protiv Islamske zajednice. Ovakve pojave izazivaju uznemirenost među muslimanima. Zato od vas očekujem da Islamsku za-

412 Sandžak Danas, 30. mart 2007.

413 Kurir, 20. april 2007.

jednicu zaštite od posledica nezakonitog delovanja pomenutih službi... Mi muslimani prihvatamo Srbiju za svoju domovinu i želimo da ravnopravno sa drugim građanima učestvujemo u njenoj izgradnji, ali za uzvrat tražimo od državnog aparata da nam omogući ambijent u kome ćemo se osećati bezbedno, dostojanstveno i udobno”.⁴¹⁴

Pojava vehabija

Poslednjih godina se među sandžačkim muslimanima pojavila grupa vernika ili vehabije, koji rigidnije tumače i praktikuju islam.⁴¹⁵ Procene o broju vehabija ne postoje, jer to nije jasno organizovana i strukturisana grupa. Lokalno stanovništvo u početku je na vehabije gledalo sa dozom straha, ali su vremenom navikli na njih. Oni se ističu specifičnim izgledom i oblačenjem, dužim bradama, kraćim pantalonama, a žene su im “pokrivene”. Vehabije su u pojedinim džamijama pokušavale da nametnu svoj način klanjanja, ali, kako im uglavnom nije uspevalo, povlačili su se. Do incidenta je došlo tokom 2006. godine kada nisu dozvolili održavanje koncerta grupe “Balkanika” u Novom Pazaru i kada je, nakon sukoba sa imamom i vernicima u Arab džamiji u centru grada, došlo do pucnjave.

Tokom prošle godine bilo je nekoliko, incidenata čiji su glavni akteri bili pripadnici ove grupe. Oni inače, ne vole naziv vehabije, već tvrde da su “pravi muslimani”. U selu Žabren, SO Sjenica, na planini Ninaja policija je 16. marta pronašla kamp vehabija, u kome se nalazio propagandni materijal, naoružanje, hrana... U Novom Pazaru i okolini tih dana je uhapšeno

414 Večernje novosti, 20. april 2007.

415 Milan Vukomanović, sociolog religije, kaže da su vehabije jedna marginalna pojava unutar islama i da nikad nije uhvatila korena na Balkanu. Vehabizam kao takav predstavlja jednu vrstu zloupotrebe islama. To je jedan pokret koji ima snažne misionarske ambicije, globalne ambicije, ali nije uhvatio korena svugde onako kako je kao vodeća politička ideologija, verska ideologija, imao temelje u Saudijskoj Arabiji, u matičnoj zemlji iz koje je ponikao kao jedna vrsta ideologije. Te misionarske tendencije nisu imale pogodno tle na Balkanu iz prostog razloga što je na Balkanu islam mnogo umereniji, odnosno liberalniji u smislu versko-pravne škole.

više pripadnika ove grupe, koji su odmah osumnjičeni za terorizam.⁴¹⁶ Nakon hapšenja vehabija na planini Ninaji, ministar policije Dragan Jočić izjavio je da je država odlučna u sprečavanju terorizma i da akcija razotkrivanja kampa vehabija u opštini Sjenica i hapšenje četvorice pripadnika te grupe pokazuje spremnost državnih organa da spreče svaki oblik nasilja i terorizma. On je istakao da ugrožavanje islamske zajednice na našoj teritoriji policija tretira kao “napad na državu Srbiju i napad na svakog njenog građanina”.⁴¹⁷

Potrugu za vehabijama policija je nastavila, te je 20. aprila došlo do oružanog sukoba u selu u Donja Trnava kod Novog Pazara. Policija je ubila Ismaila Prentića, ranila Senada Ramovića i uhapsila Safeta Bećirovića. U obračunu je ranjen jedan policajac. Ranjeni Ramović je u februaru pobjegao iz zatvora u Novom Pazaru. Ramović je od ranije poznat policiji jer je bio uhapšen zbog pucnjave ispred Altun alem džamije u Novom Pazaru, a sumnjičen je i za trgovinu belim robljem. Ramović je neko vreme živeo u Italiji i takođe se sukobio sa zakonom. Navodno ga je tamošnja policija sumnjičila za organizovanja prostitucije, te se zbog toga vratio u Novi Pazar. Ministar Dragan Jočić izjavio je da je, nakon sukoba u Donjoj Trnavi, policija potpuno odlučna da suzbije i iskoreni sve terorističke pretnje i da obezbedi mir i sigurnost za sve građane. “Srbi i Bošnjaci grade i gradiće prijateljske i najbolje moguće odnose, zajedničkim radom moramo da sprečimo sve ekstremne grupe da ugroze zajedničku budućnost”.⁴¹⁸

Reagovali su i bošnjački lideri. Rasim Ljajić ocenio je da je obračun policije sa vehabijama kulminacija krize od pojave te grupe u Sandžaku. Ljajić je izrazio nadu da će svi ljudi koji su sledili učenje vehabizma shvatiti “svu besmislenost i pogubnost njihove navodne misije”. Sulejman Ugljanin je, pohvaljujući efikasnost policije, izrazio nadu da “ovaj tragični događaj neće ugroziti stabilnost u našem gradu i regiji”. Muftija Muamer Zukorlić je sukob vehabija i policije prokomentarisao kao tragičnu zloupotrebu vere i zatražio da država iz temelja promeni odnos prema Sandžaku. “Ponovo upozoravam i očekujem da će se shvatiti ozbiljnost čitave situaci-

416 Sandžak Danas, 23. mart 2007.

417 RTS, 16. mart 2007.

418 Kurir, 21. april 2007.

je". Bošnjačko nacionalno vijeće je zabrinuto i poziva sve političke stranke i verske organizacije da učine sve kako bi se sačuvali mir i stabilnost u regionu. Sulejman Ugljanin je odgovornost za vehabije prebacio na Zukorlića: "Upozoravali smo na štetnu pojavu verskog ekstremizma u okviru IZS od kada je na njenom čelu Muamer Zukorlić".⁴¹⁹

U zatvoru se ubrzo našla grupa vehabija, protiv kojih je istragu preuzelo Specijalno tužilaštvo za organizovani kriminal i slučaj je proglašen državnim tajnom. Uhapšeni su: Senad Ramović, zvani Becan, Jasmin Smailović, zvanil Bilal, Adnan Hota, Nedžad Memić, Fuad Hodžić, zvani Fića, Mirsad Prentić zvani Beko, Erhan Smailović zvani Ekica, Senad Vejselović zvani Senko, Vahid Vejselović zvani Abdul Vahid, Mehmed Koljšija zvani Dino, Husein Čuljak, Aldin Pulić zvani Puljko, Bekto Memić, Safet Bećirović zvani Safko-Masko i Damir Berba zvani Abdurahman i Mesar.

Protiv njih je podignuta optužnica na osnovu Zakona o krivičnom postupku i Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala. Optužnica za terorizam i nedozvoljeno držanje oružja podignuta je protiv: Senada Ramovića, Jasmina Smailovića, Adnana Hota, Nedžada Memića, Fuada Hodžića, Mirsada Prentića, Erhana Smailovića, Senada Vejselovića, Vahida Vejselovića, Mehmedina Koljšija, Huseina Čuklja, Aldina Pulića, Bekta Memića, Safeta Bećirovića i Damira Berbe. Ramović se tereti i za ubistvo u pokušaju. Suđenje je počelo krajem januara 2008. godine. Vehabije su odbacili sve navode optužnice, tvrdeći da nisu teroristi, i da im "smeštaju" muftija Zukorlić i Državna bezbednost. Neki su, pak, tvrdili da Zukorlić stoji iza vehabija.

Adem Zilkić je takođe optužio Zukorlića za pojavu vehabija: "Vehabije su instalirane na ovim prostorima i vezane su za Zukorlića, koji je studirao u radikalno islamskoj državi Alžiru. Vehabije su strogo uz Zukorlića i njegova su udarna igla u svim aktivnostima".⁴²⁰ Muamer Zkorlić se branio od ovih optužbi i ukazivao na odgovornost Zilkića: "Ne plaše me Zilkićeve optužbe. On je marioneta Sulejmana Ugljanina (...) Vehabije nisu pod mojom kontrolom. U martu su planirali moju likvidaciju (...) Ugljaninova vizija je bila da svih 140 džamija pretvori u svoj predizborni mehanizam

419 Večernje novosti, 21. april 2007.

420 Gazeta, 4. decembar 2007.

(...) Napao nas je i deo državnog aparata predvođen bivšim ministrom vera Milanom Radulovićem, Ugljaninovi tajkuni, porodica Jusufspahć, a na kraju i grupa imama na čelu sa Zilkićem, koji su samo izazvali bes naroda...Radulović je pravio neke svoje projekcije kako ja vezujući se za Sarajevo ustvari pravio sistem unutar Srbije koji treba da bude protivteža RS. To je, najblaže rečeno, sramota".⁴²¹

Dragan Jočić, ministar policije, potvrdio je da je na više lokacija u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu u junu pronađeno 10.000 komada pušćane municije i 15 kilograma eksploziva, koja "potiče sa Kosmeta, a trebalo je da bude upotrebljena u terorističkim aktivnostima", te da jedna od meta bila je i policijska stanica.⁴²²

Hapšenje vehabija u beogradskim medijima izazvalo je veliko interesovanje. Dok se deo medija korektno bavio ovom temom i sem informacija pokušavao da otkrije i pozadinu pojave ovog islamskog pokreta među ovdašnjim muslimanima, koji su oduvek smatrani za umerene, veći deo se zadržao na senzacionalizmu. U medijima su se kao navodni poznavaoici islama pojavile osobe poznate sa početka ratova na tlu bivše Jugoslavije, poput Ljiljane Bulatović, Srđe Trifkovića, Miroljuba Jevtića, koji su nastavili da šire antimuslimansku propaganda i teoriju "zelene transversale". Beogradski tabloidi su se utrkivali ko će objaviti više tekstova o navodnim ćelijama Al kaide na Balkanu, Kosovu i Sandžaku kao leglu terorista.

Momir Stojanović, bivši šef Vojno bezbednosne agencije, izjavio je da "cilj vehabija u Novom Pazaru stvaranje islamske republike Sandžak, po ugledu na Iran i Saudijsku Arabiju". Takođe je izjavio da je "deo oružja iz BiH", mada ne "isključuje mogućnost da je nešto stiglo i sa Kosova". On je inače, smenjen pre dve godine zbog izjava o prisustvu operativaca na Kosovu i postojanju islamskih terorističkih grupa grupa u tadašnjoj SCG.⁴²³

Mada je istraga protiv vehabija proglašena za državnu tajnu, pozivanjem na "obaveštene izvore", *Politika* je objavila da se grupa vehabija koja je sredinom marta uhapšena u Novom Pazaru sumnjiči da je planirala da postavi eksploziv u objekte vodovoda, bolnice i trafostanice u ovom gra-

421 Gazeta, 4. decembar 2007.

422 Politika, 12. jun 2007.

423 Press, 4. maj 2007.

du. Ističe da je "Ovo organizovano zločinačko udruženje imalo je za cilj da destabilizuje bezbednost Srbiji. "Uhapšena grupa je bila dobro organizovana. Pored vojnih i terorističkih akcija, vehabije su se u kampovima obučavale i za pružanje prve pomoći, a da ništa nisu prepuštali slučaju pokazuje i to što su kupili veću količinu lekova i sanitetskog materijala".⁴²⁴ Pojedini štampani mediji su, takođe bez pozivanja na izvor, objavili i da su vehabije planirale terorističke akcije u Beogradu.

Počela je potraga za vehabijama i izvan Sandžaka. U Nišu je poslednjih meseci registrovana pojačana aktivnost radikalnim muslimana, poznatih kao vehabije i shodno tome pomno se prate i proveravaju sve njihove aktivnosti potvrđeno je *Politici* u izvorima bliskim organima bezbednosti u ovom gradu. *Politika* objavljuje da u ovom gradu ima 155 vehabija.⁴²⁵ Načelnik Policijske uprave u Nišu Zoran Stojanović je rekao da na njihovom području ima vehabija, ali da oni nisu vođe. "Te vehabije nisu ni nosioci ekstremističkih aktivnosti".⁴²⁶

Incidenti i bitka za džamije

Po formiranju dve verske organizacije ovdašnjih muslimana došlo je do niza verbalnih sukoba, ali i borbe za podršku lokalnih imama i džematlija (vernika). Jedna Islamska zajednica, čiji je glavni muftija u Srbiji Muamer Zukorlić, ima za vrhovnog poglavara reis-ul-ulemu Mustafu efendiju Cerića i Rijaset u Sarajevu, dok drugu Islamsku zajednicu Srbiji predvodi reis-ul-ulema Adem Zilkić, a vrhovni poglavar je Muhamed Jusufspahić muftija srbijanski.

U medijima su čak povremeno objavljivane informacije o pretnjama smrću. *Kurir*, visokotiražni tabloid, je objavio da su četvorica, neidentifikovani Noopazaraca u Nikšiću. navodno pokušali od lokalnih kriminalaca da kupe eksploziv koji im je "potreban za napad na jednog verskog

424 *Politika*, 17. maj 2007.

425 *Politika*, 27. april 2007.

426 *Danas*, 23. maj 2007.

poglavara u Sandžaku”. Muftija Zukorlić je potvrdio da je i on čuo za to, ali da ne zna da li je reč o novopazarskim vehabijama ili o političkoj provokaciji: “Imam slične informacije i shvatam ih veoma ozbiljno. Zbog toga ću, najverovatnije zatražiti od MUP da me obezbeđuje kratko”.⁴²⁷ Kasnije je Zilkić izjavio da ima informacija da je više atentata pripremano i on je zatražio zaštitu MUP.

Zanimljivo je da je Zilkić 27. marta 2007. godine prisustvovao Objediniteljskom saboru u Novom Pazaru i podržao odluke ovog tela i glasao za Zukorlića. Nekoliko meseci kasnije, u oktobru, sa grupom imama otkazao je Zukorliću lojalnost i priklonio se Jusufspahićima. Zilkić tvrdi da je 80 odsto vernika u Sandžaku na njegovoj strain, kao i imami, ali njegovi dosadašnji pokušaji da to pokaže, nisu uspeli. Njegov zvanični dolazak u Novi Pazar, 11. oktobra 2007. godine i pokušaj “ustoličenja” neslavno je prošao jer se više ljudi okupilo da ga izviždi no da ga pozdravi.

U različitim opštinama i selima, došlo je do podele imama na one za Zukorlića i ove za Zilkića. Prvi ozbiljniji sukob desio se u džamiji u Sjenici, 5. oktobra 2007. godine. Na zgražavanje muslimanskih vernika, u sukob se uključila i policija. Da bi razdvojili imame koji su se svađali ko je legalni i ko treba da vodi molitvu i džamiju, policajci su u čizmama upali u džamiju i fizički se sukobili sa Zukorlićevim pristalicama. Na vanrednoj konferenciji za novinare u Mešihatu Islamske zajednice u Srbiji saopšteno je da su policajci uvrnuli ruku potpredsedniku Mešihata Islamske zajednice u Srbiji Rešadu Plojoviću, dok je pendrekom u glavu udaren imam Elvedin Toković. Glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić uputio je pismo ministru unutrašnjih poslova Srbije Draganu Jočiću i izrazio ogorčenje zbog toga što je policija tukla imame: “Od vlade i od Vas očekujem da se istragom utvrdi da li je u pitanju umešanost Odeljenja unutrašnjih poslova u Sjenici, ili su u pitanju viši policijski, bezbednosni ili politički krugovi. Takođe, očekujemo najoštrije kažnjavanje odgovornih za ovaj gnusni čin”. On je podsetio da su “prema Zakonu o crkvama i verskim zajednicama, policija i drugi državni organi obavezni da zaštite funkcion-

427 Kurir, 12. maj 2007.

sanje legalnih i legitimnih organa Islamske zajednice i da su svetost verskih objekata i integritet velikodostojnika nepovredivi”.⁴²⁸

Dva dana kasnije, 7. oktobra 2007. godine napadnute su Regionalna i TV *Jedinstvo* u Novom Pazaru. U Regionalnoj je povređen radnik obezbeđenja, a u *Jedinstvu* uništena tehnika. Tri narodna poslanika Sandžacke demokratske partije objavili su da neće učestvovati u radu Skupštine Srbije sve dok policija ne kazni policajce koji su tukli službenike Islamske zajednice u Srbiji. Omerović je rekao da se “Poslanici SDP vratiti u skupštinske klupe kada ministar Dragan Jočić kazni one koji su organizovali, naredili i komandovali upadom u sjeničku džamiju. To nisu kriminalci, anonimne osobe već radnici MUP”. On je podsetio da u istoriji Srbije policija nikada nije upadala u verske objekte, “ni u vreme kraljevine, ni tokom Broza i Miloševića”, te da je ovaj akt skrnavljenja posebno ponižavajući, jer se desio u vreme Ramazana i večernje molitve. Meho Omerović je takođe podsetio da “Država Srbije izgleda na ovaj način pokazuje dvostruki aršin. Dok vladici Filaretu šalju ministre na poklonjenje, muftiji Islamske zajednice šalje policajce koji biju i maltretiraju”.⁴²⁹ Poslanici SDP posle samo 24 sata bojkota, vratili su se u parlamentarne klupe jer je MUP suspendovao odgovorene policajce.

Direktor policije Milorad Veljović izjavio je da će policija najodlučnije štititi javni red i mir: “Policija se ni na jedan način ne meša, niti će se mešati u religijske sporove. Ukoliko se utvrdi da se bilo koji pripadnik policije pozivao na navodna naređenja iz vrha Ministarstva i umešao u religijski spor biće najstrože kažnjen”.⁴³⁰

Muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić je povodom incidenata u Sjenici, Prijepolju i Novom Pazaru izjavio: “Ovo je alarmantna situacija. Država bi trebalo da se opredeli. Treba videti ko bije, a ko dobija batine. Činjenica je da pripadnici Islamske zajednice Srbije dobijaju batine od pripadnika IZ u Srbiji, koji iz Novog Pazara dolaze u druge sandžacke gradove i zavode red u džamijama. Gde god se pojave ljudi Muamera Zukorlića nastaju nemiri”. Muftija Jusufspahić kaže da “ničeg ne bi bilo da

428 Danas, 8. oktobar 2007.

429 Danas, 9. oktobar 2007.

430 Danas, 8. oktobar 2007.

Zukorlićev muftija novosadski i potpredsednik Mešihata Rešad Plojović, koji nosi oružje bez dozvole, nije počeo da zavodi red u Tutinu, Sjenici i Prijepolju". Muftija Jusufspahić ukazuje i da je "više nego očigledno da se u pitanje IZ umešala politika, o čemu govori i činjenica da su poslanici SDP Rasima Ljajića najavili povlačenje iz Skupštine Srbije dok se ne kazne policajci koji su u Sjenici tukli službenike IZ u Srbiji".

Esad Džudžević, potpredsednik Skupštine i poslanik Liste za Sandžak Sulejmana Ugljanina izjavio je da ni država ni političke stranke ne treba da se mešaju u "aktuelni konceptualni sukob" između dva viđenja organizovanja islamske zajednice u Srbiji. Istakao je da: "Država treba da omogući da vernici izaberu organizacionu strukturu koju smatraju adekvatnom. Ono što se desilo u Novom Pazaru, napadom na dve regionalne televizije, prevazilazi svaku meru".⁴³¹

Ubrzo su usledili sukobi i oko drugih džamija u Prijepolju, Tutinu, Novom Pazaru. Pokrenuti su i sudski sporovi o tome ko ima pravo da koristi i vodi pojedine džamije. Adem Zilkić je imenovan u Beogradu, a 11. oktobra 2007. je u Novom Pazaru na Gradskom trgu trebalo da bude održan njegov svečan doček i obraćanje vernicima. Doček, planiran uoči ramazanskog bajrama, predstavljao je Zilkićev fijasko jer se okupilo višestruko više njegovih protivnika nego pristalica. Građane podeljene u dve grupe, jedne koja podržava IZ Srbije i reisa Zilkića, druga IZ u Srbiji i muftiju Zukorlića, razdvajao je policijski kordon, te je fizički sukob sprečen. Dve strane su uzajamno razmenjivale uvrede. Zilkićeve pristalice vikale su "Pobeda", a Zukorlićeve "Izdaja" i "Idite u Beograd".

Iako se navodno Ministarstvo vera držalo po strani, ministar Radomir Naumov je u jeku sukoba primio delegaciju Islamske zajednice koju je predvodio Zilkić, a njegov savetnik Milan Radulović, bivši ministar vera, takođe član DSS, u više medijskih nastupa napadao je Zukorlića. Predsednik Skupštine Oliver Dulić (DS) dozvolio je Zilkićevoj Islamskoj zajednici da u zgradi Doma Narodne skupštine organizuje bajramski prijem. Bio je to prvi put da verska zajednica organizuje prijem u najvišoj zakonodavnoj instituciji.

431 Danas, 9. oktobar 2007.

Stranka za Sandžak, Sandžačka alternativa i Sandžačka demokratska unija pozvali su Radomira Naumova da podnese neopozivu ostavku na mesto ministra vera u Vladi Srbije. "Poziv smatramo opravdanim zbog većeg pristrasnog miješanja i indirektnog učesća u provociranju i generisanju problema koji su trebali dovesti do razdora u Islamskoj zajednici u Srbiji, čime bi se Islamska zajednica u Srbiji i Bošnjaci stavili pod kontrolu države ili nekih njenih struktura".⁴³²

Na dešavanja u islamskoj zajednici Srbije, reagovao je i Rijaset u Sarajevu, potpuno podržavajući Zukorlića. Reis-ul-ulema Islamske zajednice u BIH Mustafa Cerić uputio je otvoreno pismo predsedniku Srbije Borisu Tadiću u kojem ga podseća da su se na sastanku 26. marta 2007. godine saglasili da je Islamska zajednica u Srbiji autonomna u radu i da ima istorijsko i moralno pravo da bude u savezu sa IZ u BIH, kao što je i SPC iz BIH u savezu sa SPC u Beogradu. On u pismu ističe: "To je trebalo da znači da se vlasti Srbije neće mešati u unutrašnja pitanja IZ u Srbiji. Nažalost, poslednja zbivanja pokazuju da se vlast Srbije umešala u unutrašnja pitanja IZ u Srbiji na način da je dala administrativnu i medijsku podršku uspostavi institucije reis-ul-uleme u Srbiji za šta nema ni istorijskog ni stvarnog uporišta". To je, prema njegovoj oceni, isto kao kad bi se u BIH uspostavila institucija srpskog patrijarha i osporilo pravo Srbima da komuniciraju s Beogradom. Cerić je istakao da Srbija nema šerijatsku ni istorijsku osnovu za instituciju reis-ul-uleme, a Bošnjaci iz Sandžaka nemaju obavezu, ali imaju pravo na duhovnu vezu sa Sarajevom. U Cerićevom pismu piše da su muslimani u Srbiji savesni i odgovorni da mogu samostalno i slobodno odlučiti kakvu IZ žele i s kim da se udružuju.

Cerić dalje u pismu kaže: "Uveren u Vašu dobru volju i ne sumnjajući u Vašu predanost vraćanju poverenja između Bošnjaka i Srba koju ste pokazali Vašom posetom mezarju u Potočarima, nadam se da ćete poduzeti sve što je u Vašoj moći da IZ u Srbiji bude izraz stvarne volje muslimana". Iz Kabineta predsednika na ovo pismo je odgovoreno: "Predsednik Srbije Boris Tadić smatra da država ne treba da se meša u pitanja crkva i verskih zajednica. On se nada da će se tenzije smiriti i sporovi rešiti

432 Danas, 16. oktobar

međusobnim dijalogom na dobrobit svih građana".⁴³³ Veće interesovanje za islamsku zajednicu Demokratska stranka je pokazala tokom kampanje za predsedničke izbore, naročito pre drugog kruga, održanog 3. februara 2008. godine. Tada su ministri iz DS skoro svakodnevno obilazili Islamsku zajednicu u Srbiji i glavnog muftiju Muamera Zukorlića, tražeći njegovu podršku za Tadića. Iako se Islamska zajednica u Srbiji, poštujući nepolitički karakter verske organizacije, nije direktno izjašnjavala, Zukorlićeva naklonost Tadiću bila je očita. Za sandžačke Bošnjake njegov protivkandidat iz SRS Tomislav Nikolić i dalje je neprihvatljiv.

Početak novembra obeležen je i sukobom oko Altun alem džamije u Novom Pazaru. Grupa Zukorlićevih pristalica ušla je u džamiju, čiji je tadašnji imam stao uz Zilkića, sa obrazloženjem da treba da počnu renoviranje objekta. Za renoviranje su imali dozvolu Zavoda za zaštitu spomenika, ali je Adem Zilkić ocenio da nije reč ni o kakvom renoviranju već o pokušaju nasilnog preuzimanja džamije. Istovremeno iz Medrese (verske škole) u Novom Pazaru, „iz bezbedonosnih razloga“ je isključeno nekoliko đaka čiji roditelji podržavaju Zilkića. Među isključenima je i Zilkićev sin. Medresa je pod kontrolom IZ Muamera Zukorlića i rukovodstvo ove škole tvrdilo je da su đaci isključeni zbog sopstvene bezbednosti i kako bi bili izbegnuti mogući sukobi. U Islamskoj zajednici Adema Zilkića tvrdili su da je reč o odmazdi nad nedužnom decom. Zasedao je Rijaset Islamske zajednice Srbije. Zatražili su razoružanje Zukorlićevih pristalica, odgovornost načelnika SUP Muamera Nicevića, osudili upad u Altun alem džamiju i izbacivanje dece iz Medrese. Reis Adem Zilkić je rekao: „Situacija u Sandžaku se pogoršava i mogli bi izbiti sukobi među vernicima“.⁴³⁴ Esad Džudžević, predsednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća uputio je pismo ministri-ma Draganu Jočiću i Radomiru Naumovu i zatražio da preduzmu sve zakonom dozvoljene mere kako bi vernici i službenici IZS mogli slobodno da obavljaju verske obaveze.

Na ulici ispred Altun alem džamije Zilkićeve pristalice, predvođene imamom Hasibom Suljevićem, počele su višednevno klanjanje. Posle desetak dana, pokušaja upada u džamiju koji se završio incidentom u kome

433 Danas, 16. oktobar 2007.

434 Politika, 9. novembar 2007.

je povređen radnik obezbeđenja Islamske zajednice u Srbiji i jedan policajac, ulične molitve su prekinute, a radovi na renoviranju džamije privremeno prekinuti zbog obezbeđivanja dodatnih dozvola. Incident su osudile obe IZ uz međusobno prebacivanje optužbi. „Vernike koji su obavljali namaz na ulici napale su pristalice razrešenog muftije Muamera Zukorlića, koje su bacale kamenice i pucale na masu“, saopštio je Zilkićev Rijaset. Ispred Islamske zajednice koju predvodi Zukorlić Rešad Plojović je optužio Listu za Sandžak i njene aktiviste za incident.⁴³⁵ Ministarstvo vera pozvalo je muslimanske vernike da izbegavaju nasilje. Ministarstvo je pozvalo reis ul ulemu Adema Zilkića i glavnog muftiju Muamera Zukorlića da „odmah javno priznaju jedan drugoga onako kako ih priznaju država, njihovi verski sledbenici i vernici“.⁴³⁶

Osim stalnih tenzija i povremenih incidenata, nadležni su situaciju u Novom Pazaru ocenili kao mirnu. Mladen Kulibark, policijski general, je rekao da su „nadležne službe u Srbiji pojačale aktivnosti na praćenju bezbedonosne situacije na području opštine Novi Pazar, koja je zasad mirna i bez znakova narušavanja javnog reda“⁴³⁷.

Kao što su ramazanski bajram dočekali podeljeni, muslimanski vernici u Sandžaku su tako, decembra prošle godine, obeležili i Kurban bajram. Organizovane dve proslave Kurban bajrama. Zilkić i njegove pristalice klanjali su u Hali sportova u Novom Pazaru, a Zukorlić u Hajrudin džamiji. Na hodočašće u Meku odvojeno su poslali hadžije Zilkićeva i Zukorlićeva Islamska zajednica. Tokom proslave Kurban bajrama, Zilkić je obišao i Tutin i pokušao da uđe u džamiju u kojoj je decenijama služio, ali su ga u tome sprečile okupljene pristalice Muamera Zukorlića. Adem Zilkić je novinarima rekao da je vreme da se prestane s mržnjom među Bošnjacima, kao i da će muslimanima u našoj zemlji “telo uvek biti u Srbiji, a duša u Bosni”. On je naglasio da je “obavešten” da su pristalice Zukorlića, koji ne priznaje Islamsku zajednicu Srbije sa sedištem u Beogradu, “pozivane putem medija da brane centralnu tutinsku džamiju”.

435 Glas javnosti, 17. novembar 2007.

436 Glas javnosti, 18. novembar 2008.

437 Glas javnosti, 10. novembar 2008.

Imam Fahrudin Ćosović, koji podržava Zukorlića, rekao je novinarima da su se vernici okupili kako bi “zaštitili džamiju” od Zilkića i da je reč o “odbrani” verskog objekta. Adem Zilkić i Muamer Zukorlić uputili su odvojene poruke vernicima povodom Kurban bajrama. Reis-ul-ulema Zilkić je u svojoj bajramskoj poruci istakao: “Vreme je da mi Bošnjaci ostavimo svađu oko ičega, a da se ujediniamo oko svačega što donosi dobro čovečanstvu. Vreme je da stanemo u red savesnog i odgovornog čovečanstva, da osvajamo svet svojom finoćom, svojom dušom, lepotom svog govora i dobrotom svog bića, baš onako kako su naši čestiti preci to znali i umeli da rade”. Muftija Zukorlić je u svojoj poruci ocenio da “muslimani u Srbiji i ovaj Bajram dočekuju u atmosferi obespravljenosti Islamske zajednice i nastojanja cepanja džematskog i imamskog bića, temelja našeg opstanka i jedinog stožera stoletnog okupljanja muslimana”. Zukorlić je optužio Ministarstvo vera Srbije i lokalne samouprave u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici da krše Ustavom garantovanu autonomnost IZ i zakonske obaveze pružanja zaštite njenim legalnim i legitimnim organima. On je pozvao predsednika i premijera Srbije da u skladu sa zakonskom regulativom “Islamskoj zajednici obezbede ravnopravni status sa ostalim tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama, kako bi i muslimani mogli nastaviti da učestvuju u izgradnji stabilne i prosperitetne budućnosti svih građana ove zemlje u duhu tradicionalnih islamskih vrednosti tolerancije i mira”.⁴³⁸

Zaključci i preporuke

Jednostranim proglašenjem nezavisnosti Kosova položaj Sandžaka dodatno je iskomplikovan jer se ova regija nalazi u blizini ovog politički trusnog područja. Sandžak se nalazi na tromeđi Srbije, Crne Gore i BiH i na starije u ovoj regiji uticali su odnosi Beograda, Podgorice i Sarajeva. Sandžak potencijalno predstavlja oblast u koju bi kriza mogla da se prelije ukoliko Beograd nastavi sa svojim zapaljivom retorikom i provokacijama.

Proglašenje nezavisnosti Kosova, u delu srpske javnosti podgrejalo je i onako prisutna antimuslimanska osećanja, iako su poslanici bošnjačke nacionalnosti podržali sve poteze, rezolucije i odluke Vlade Srbije oko kosovske krize. Muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić se zvanično čak i usprotivio proglašenju nezavisnosti i pozvao Organizaciju islamske konferencije da povuče odluku o podršci nezavisnom Kosovu. U demonstracijama koje su, po proglašenju nezavisnosti Kosova, održane u nizu gradova Srbije, mogle su se čuti brojne antimuslimanske izjave i skandiranje, a na udaru demonstiranata našle su se radnje čiji su vlasnici islamske veroispovesti.

Policija je "odbranila" džamije u Beogradu i Nišu koje su demonstranti i sada pokušali da napadnu. U nemirima nakon 17. marta 2004. godine obe bogomolje su zapaljene, a kasnije obnovljene.

Tokom prošle godine država Srbija je nastavila politiku uključivanja etničkih manjina, pa i Bošnjaka, u državne institucije Srbije, ali se često (in)direktno postavljala kao arbitar unutarbošnjačkih političkih sukoba. Zvanični Beograd treba da prekine praksu manipulisanja bošnjačkim strankama i političarima, kako bi se stvorio prostor politički okvir koji bi regiji omogućio normalan politički život.

Učešće Bošnjaka u policiji i pravosuđu i dalje ne odgovara stanju na terenu.

Srbija je tokom prošle godine više investirala u razvoj infrastrukture Sandžaka, ali do privrednog napretka regije nije došlo. Ekonomska kriza bi mogla da podrije relativnu stabilnost regije u političkoj sferi. U Sandžaku sve više građana živi na rubu egzistencije, a stranih investicija gotovo da i nema. Zbog toga mlađi Bošnjaci mogu biti podložni uticaju vehabija, čiji

uticaj može biti zaustavljen jačanjem zvanične Islamske zajednice, stabilizacijom odnosa među bošnjačkim partijama, poboljšanjem standarda i obrazovanja.

Posebno je bitno da se država ne meša u probleme muslimanske verske organizacije. Uticaj vehabija i ostalih verskih i političkih ekstremista sigurno neće biti umanjem ukoliko Srbija nastavi da arbitrira u sukobu dve verske organizacije muslimana, tako što staje na jednu stranu. Među muslimanskim vernicima u Sandžaku, takva politika očito nije dobrodošla, pa nije čudo što većina sandžačkih Bošnjaka uzroke problema u svom kraju vidi uglavnom u Beogradu, ne isključujući, naravno, ni uticaj "svojih" političkih i verskih lidera.

VIII

Obrazovanje

Obrazovanje po inerciji

Obrazovni sistem u Srbiji je već godinama na marginama interesovanja državnih organa, vladajućih i opozicionih političkih partija. Ovim važnim delom društvene nadgradnje država, pa i mediji, bave se samo u ekscenim situacijama kao što su štrajkovi, droga ili nasilje u školama. Obrazovanje stagnira a srednjoškolci i studenti sve su manje spremni za znanje koje nameće budućnost. Umesto da budu centri i podsticaji razvoja nauke i obrazovanja univerziteti u Srbiji su dobrim delom steciste, posebno u društvenim naukama, retrogradne i nacionalističke svesti koja Srbiju sve više zatvara i udaljava od Evrope i njenih obrazovnih standarda.

Reforme školstva kasne a mladi Srbije stiču od osnovne škole do univerziteta nekvalitetno obrazovanje. Godinu studija uspešno završi tek 16 odsto studenata. Na poslednjem međunarodnom testiranju znanja Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj(OECD), poznatijem kao PISA test, učenici iz Srbije zauzeli su poražavajuće 41 mesto i poruku da naš obrazovni sistem ne priprema mlade za budućnost.

O zanemarivanju obrazovanja svedoči i podatak da su izdvajanja za obrazovanje u Srbiji najniža u Evropi – manje od tri odsto bruto društvenog proizvoda.⁴³⁹

Silovit zamah reforskih promena u obrazovanju, kojim je Srbija krenula 2000. godine posle rušenja režima Slobodana Miloševića, potpuno je zaustavljen ubistvom premijera Zorana Đinđića i padom njegove vlade 2003. godine. Rezultati su poništeni gotovo u potpunosti. U primeni je ostalo samo opisno ocenjivanje za prvake i novi predmeti poput veronauke i narodne tradicije.

439 Prema podacima Centra za obrazovnu politiku, oktobar 2007. godine UNESCO preporučuje da javni rashodi za obrazovanje čine oko 6%, što je i prosek za zemlje koje pripadaju OECD. Prema izjavi ministra Lončara 30. oktobra 2007. učešće obrazovanja u bruto društvenom proizvodu Srbije je manje od 3 odsto.

Od tada do danas ovim najmnogoljudnijim resorom sa više od 140 hiljada zaposlenih i gotovo 1,5 miliona učenika i studenata u vladi rukovode kadrovi nacionalističke i populističke desničarske partije DSS premijera Vojislava Koštunice. i dok je prva ministarka prosvete iz DDS prof. dr Ljiljama Čolić, ne samo stopirala reformu i ukinula kompjutere i smanjila fond časova stranih jezika u osnovnoj i srednjoj školi, već i osporila Darwinovu teoriju o nastanku ljudske vrste u korist Boga, zbog čega je pod pritiskom javnosti napustila funkciju, njen naslednik Slobodan Vuksanović (2005–2007) pokušavao je neprekidno da zarad tzv. nacionalnih interesa minimizira ogromne probleme obrazovnog sistema u Srbiji: “Ovi testovi (odnosi se na rezultate istraživanja PISA objavljene 2007.) su koncipirani tako da uvek neke države budu dobre a druge loše. Testiranje je relativna stvar. Naša deca nisu glupa. Odgovorno tvrdim da su naša deca posle skandinavskih zemalja najbolja. Naš obrazovni sistem uz sve mane je u samom svetskom vrhu...”⁴⁴⁰

Kao odlazeći ministar (posle parlamentarnih izbora januara 2007.) Vuksanović je ovako definisao svoj mandat ali i odnos DSS prema obrazovanju: “Čak i da niko ne zna šta sam uradio dosad zna Sveti Sava. Meni je to dovoljno i najvažnije”.⁴⁴¹

Posle negativnih ocena koje je naše obrazovanje posebno visoko školstvo dobilo na međunarodnim skupovima posvećenim ujednačavanju obrazovnog sistema u Evropi, u njegovom mandatu usvojen je *Zakon o visokom obrazovanju*⁴⁴² kojim se garantuje autonomija univerziteta, akademske slobode, poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda, zabranjuje svaka vrsta diskriminacije.

U 2007. godini u visokom i i višem obrazovanju, sa zakašnjenjem od dve godine formirana su u odnosu na vladu nezavisna tela:

- Komisija za akreditaciju fakulteta i viših škola
- Nacionalni savet za visoko obrazovanje.
- Konferencija univerziteta Srbije

440 Ekspres, 5. decembar. 2007

441 NIN, 3. april 2007

442 Službeni glasnik 76–05

Ispunjavanje preuzetih međunarodnih obaveza kao što je donošenje Zakona o visokom školstvu, usvajanje nacionalnih kriterijuma i standarda za akreditaciju... popravilo je u nadležnim telima Evrope rejting srpskih univerziteta.⁴⁴³

Bar prema izjavama za javnost, aktuelni ministar prosvete Budimir Lončar,⁴⁴⁴ docent na Pravnom fakultetu u Novom Sadu i funkcioner DSS manje se od svojih predhodnika bavi prosvetom a više odbranom stavova stranke o najznačajnijim političkim pitanjima. Par meseci posle dolaska na funkciju ministra prosvete je jasno oivičio svoju viziju razvoja obrazovanja u Srbiji kroz najavu neophodnosti donošenja strategije razvoja obrazovanja koja bi se temeljila na nacionalnom, korenima duhovnosti i dugoj prosvetnoj tradiciji Srbije.⁴⁴⁵ Gotovo da nije bilo javnog nastupa da ministar prosvete nije govorio o Kosovu.⁴⁴⁶

“Opočinjenost” Kosovom ministra Lončara je vermenom kulminirala, uvlačenjem dece u politiku i njihovom zloupotebom u dnevno-političke ciljeve. Ministar Lončar je naredio zatvaranje škola i obustavu nastave

443 Na ministarskoj konferenciji u Londonu 15. maja 2007. za približavanje bolonjskom procesu Srbija je dobila ocenu četiri. Pre dve godine reformski procesi u Srbiji ocenjeni su jedva prelaznom ocenom

444 Na ministarskoj konferenciji u Londonu 15. maja 2007. za približavanje bolonjskom procesu Srbija je dobila ocenu četiri. Pre dve godine reformski procesi u Srbiji ocenjeni su jedva prelaznom ocenom

445 “Nastojaću da u skladu sa dobrom i dugom prosvetnom tradicijom koju u Srbiji imamo sačuvamo sve one naše osobnosti kojima se možemo ponositi. Svakako da se koreni naše duhovnosti, ali i dela te tradicije nalaze na Kosovu i Metohiji. Zbog toga je neophodno ne samo da unapredimo i razvijemo obrazovanje u Srbiji, već i da učinimo sve na očuvanju našeg teritorijalnog integriteta kada je u pitanju budući status KIM. Ko ne razume značaj Kosova i Metohije za Srbiju taj verujem da ne razume ni pravi značaj obrazovanja u Srbiji”. NIN, 21. novembar 2007.

446 “Pored očuvanja teritorijalnog integriteta i suvereniteta zemlje predstojeća akreditacija fakulteta i univerziteta treba da bude jedan od najvažnijih zadataka”. Lončar na sednici Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje, www.mps.sr.gov.zu 26. oktobar 2007. Na sastanku sa ambasadorom Kine Guobangom Kosovo dominantna tema (www.mps.sr.gov.zu, 29. januar 2008) O Kosovu i nasilnom oduzimanju teritorije, Lončar govorio i na otvaranju muzeja Dosijetu Obradoviću u Čakovu u Rumuniji www.mps.sr.gov.zu 21. decembra 2007. i na zimskom susretu učitelja na Filološkom fakultetu u Beogradu.

u svim školama u Srbiji, na dan održavanja protestnog mitinga "Kosovo je Srbija" povodom samoproglašenja nezavisnosti Kosova. Reagovao je *Forum beogradskih osnovnih škola* i zatražio odgovornost ministra pošto je „odlukom da zatvori škole na jedan dan prepustio ulici desetine hiljada učenika“. Istim povodom portparolka Lige socijaldemokrata Vojvodine i narodna poslanica Aleksandra Jerkov podnela je nadležnom tužilaštvu krivične prijave protiv ministra za KIM Slobodana Samardžića i ministra prosvete Zorana Lončara čija je najveća obaveza, kako je rekla, briga o bezbednosti i obrazovanju učenika u Srbiji. Prema zvaničnim statističkim podacima⁴⁴⁷ u Srbiji ima:

- 3578 osnovnih škola sa više od 650 hiljada učenika i 47.569 nastavnika
- 249 specijalnih osnovnih škola
- 16 osnovnih škola za obrazovanje odraslih.
- 485 trogodišnjih i četvorogodšnjih srednjih škola sa 300 hiljada đaka i 27 hiljada nastavnika
- 39 specijalizovanih srednjih škola
- 198 fakulteta (privatnih i državnih) i 90 viših škola. U visokom i višem školstvu studira 300 hiljada studenata. Zaposleno je 7737 nastavnika i 4700 saradnika.⁴⁴⁸

Školovanje za zanimanja koja ne postoje

Osavremenjavanje programa je najbolnija tačka obrazovnog sistema od osnovne škole do fakulteta. Država svojim nečinjenjem podstiče konzervativne struje u redovima nastavnika da ništa ne menjaju u sistemu upravljanja i vrednovanja obrazovnih aktivnosti. Onima koji žele promene ne ostavlja se prostor za učešće u kreiranju programa zajedno sa roditeljima

447 Statistički godišnjak za 2006.

448 Prema podacima Centra za obrazovnu politiku 40 odsto studenata nikada ne završi studije. Odnos broja nastavnika i studenata na srpskim univerzitetima je 1:18

i lokalnom zajednicom. Na nacionalnom nivou ne postoje standardi o uspesima učenika i nastavnika. Zakonskim izmenama ustanovljeno je centralističko regulisanje obrazovnih aktivnosti. U osnovnim školama ponovo se primat daje detaljno određenom gradivu, a ne onome što dete treba da usvoji i zna po završetku osnovne škole.

Najmanje se u reformama odmaklo u srednjem obrazovanju, posebno u gimnazijama, za koje prema statističkim podacima kod mladih generacija opada interesovanje. Što se srednjih stručnih škola tiče, one su deklarativno krenule u reformu.⁴⁴⁹ Usvojena strategija razvoja srednjeg obrazovanja gotovo se i ne primenjuje u praksi. Srednje obrazovanje preopterećeno je enormnim brojem profila, najčešće potpuno zastarelim koji osposobljavaju mlade za zanimanja koja već odavno ne postoje. Istovremeno ne postoji čitav niz profila zanimanja koje nameću savremene tehnologije. Naše škole, po programima i zanimanjima znatno zaostaju sa evropskim sistemom kvalifikacija, a pomenuta usvojena strategija je u nesaglasnosti sa važećim zakonskim rešenjima. U 2007. godini niko od nadležnih organa nije pominjao neophodnost izmena zakona o srednjem obrazovanju. Ako se pojedine mere iz Strategije i primenjuju to se čini nelegalno.⁴⁵⁰

Ako se u jednoj zemlji kao što je Srbija obrazovanje od predškolskog do univerzitetskog odvija po inerciji, ako resorni ministri rabe učenike i nastavnike u političke svrhe, što je u svom kratkom mandatu pokazao ministar Lončar, stavljajući pitanje Kosova iznad aktuelnih problema prosvete u Srbiji, ako se zanemaruju uslovi u kojima se školuju manjinske i marginalne grupe poput Roma,⁴⁵¹ ako se u budžetskom finansiranju gotovo izjednačavaju škola i crkva, kako se onda može očekivati da obrazovni si-

449 Vlada Srbije je prošle godine usvojila Strategiju razvoja stručnog obrazovanja po kojoj se predviđa modernizacija obrazovnih programa, evluacija i sertifikacija, vertikalna i horizontalna prohodnost unutar sistema

450 Primer oglednih programa VET-EU program reforme srednjeg stručnog obrazovanja u saradnji sa nemačkom organizacijom za tehničku saradnju GTZ, u koje je uključen mali broj učenika iz pojedinih srednjih stručnih škola.

451 Prema istraživanjima UNICEF-a 75 odsto romske dece upiše osnovnu školu a završi je tek 20 odsto

stem pruža mladima bar minimalnu pismenost ili funkcionalna znanja primenljiva u životu.

Psiholog Tijana Mandić ocenjuje u „ovoj državi deca nisu prioritet. Obrazovni sistem je po sebi smušen, nejasan i u krajnjoj liniji prepušten pojedincu, nastavniku ili direktoru škole. Sistem nije usmeren ka učeniku i razvijanju kritičkog mišljenja kod njega. Ono što bi podrazumevalo socijalizaciju dece kroz obrazovni sistem je potpuno zapušteno.“⁴⁵²

Jedan od najporaznijih rezultata našeg obrazovnog sistema dogodio se prošle godine. Na najvećem i najbitnijem međunarodnom ispitivanju učeničkih postignuća u čitalačkoj, matematičkoj i naučnoj pismenosti tzv. PISA testu koji je 2006. sprovedla Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) učenici iz Srbije pokazali su katastrofalne rezultate zauzevši 41 mesto među 57 zemalja koliko ih je učestvovalo u testiranju. Osnovni cilj testiranja je zapravo utvrđivanje koliko su deca ovladala znanjima koja im pomažu da se snađu u relanom životu i da li su savladala tzv. naučnu pismenost. Testiranje se sprovodi svake tri godine, a Srbija u njemu učestvuje od 2001.

Prve, preliminarne rezultate ovog Programa za međunarodno testiranje učenika (Programme for International Student Assessment) javnosti Srbije, prezetovao je Branislav Petrović predsednik Republičkog sindikata obrazovanja.⁴⁵³ Stručnjaci nisu iznenađeni porazom pošto smo, kako kažu, “stabilno loši” i da svako istaživanje “o efektima osnovnog školovanja potvrđuje da naša deca imaju enciklopedijsko i nefunkcionalno znanje”. Podsećaju da je i prvo istraživanje o efektima osnovnog školovanja urađeno (Institut za psihologiju) sada već daleke 1989. godine, a zatim ponovljeno 2003. za potrebe UNICEF pokazalo da je naš obrazovni sistem neefikasan i da naši učenici imaju nefunkcionalno i reproduktivno znanje: “Sa takvim znanjem iz osnovne škole đaci nastavljaju srednjoškolsko obrazovanje, što za posledicu ima produkovanje nekompetentnog stručnog kadra. U tom vremenskom intermecu desio se rat i raspad zemlje, ali se obrazovni sistem nije urušio, već je ostao dosledno loš. Rezultati PISA

452 NIN 20. decembar 2007

453 Konferencija za štampu 3. decembar 2007.

testiranja ne predstavljaju obrazovni incident već hronično stanje koje traje dvadeset godina”⁴⁵⁴

Prašina o bruci našeg obrazovnog sistema i nebrige za intelektualnu budućnost generacija koje upisuju srednju školu brzo se slegla. Aktuelni ministar Lončar, povodom ovog slučaja koji će sigurno ostaviti duboke posledice u intelektualnom potencijalu Srbije jedva da se oglasio ustaljenom frazom da nije iznenađen ovakvim rezultatima i da je država glavni krivac:”Manje je, međutim, važno ko je krivac, ali taj izveštaj mora biti shvaćen ozbiljno”, da “Srbiji nedostaje strategija razvoja obrazovanja” i da “prosvetni sistem ne bi smeo da zavisi od političkih promena u vladi...”⁴⁵⁵ Zaboravio je, pritom, da je on treći po redu ministar prosvete iz DSS i da su od 2003. godine reforme obrazovanja u Srbiji, upravo zbog nacionalističke i retrogradne ideologije njegove partije, potpuno zaustavljene. Njegov predhodnik Vuksanović loše rezultate petnaestogodišnjaka iz Srbije na PISA testiranju protumačio je međunarodnom zaverom koja želi da diskredituje Srbiju.

Crkva i škola

Školstvo u Srbiji je na ivici kraha. Nastava je nekvalitetna, deca dobijaju ocene iz memorisanja a ne sposobnosti transfera znanja. Aktivnu nastavu, osim nezadovoljnih i podcenjenih, a sve češće i korumpiranih profesora, koči i zastarelo ustrojstvo nastave koje se svodi na čas od 45 minuta na kome se, po inerciji, predaje po zastarelim nastavnim planovima i programima. Obrazovne ustanove potresaju štrajkovi nastavnika koje zapravo niko ništa i ne pita.

Potpuno bez odjeka ostala je i peticija nekoliko stotina nastavnika stranih jezika koji su tražili da se u višim razredima osnovnih škola poveća nedeljni fond za izučavanje stranih jezika sa dva na tri časa. Obrazloženje je bilo da učenici sa dva časa nastave nedeljno ne mogu da savladaju

454 Politika, 4. decembar 2007.

455 Intervju ministra prosvete, NIN, 20. decembar 2007.

strani jezik i da su tri nedeljno zapravo evropski standardi. Nezadovoljstvo prosvetnih radnika izazvala je odluka Nacionalnog prosvetnog saveta o smanjenju fonda časova. Ne zna se da li je neko od nadležnih organa odgovorio na peticiju nastavnika.⁴⁵⁶ U prošloj godini ministar se uglavnom bavio Kosovom i kroz prizmu ovog “duhovnog centra srpskog naroda” pojašnjavao onako usput probleme obrazovanja.

Zahvaljujući pre svega retrogradnom zakonu, SPC sve sigurnije ulazi u državne strukture, pa i obrazovanje. Prema saopštenju Ministarstva vere⁴⁵⁷ versku nastavu kao izborni predmet u osnovnim i srednjim školama u Srbiji pohađa 56 odsto učenika. Iz ovog Ministarstva su takođe poručili da verska nastava ima za cilj da prenese učenicima osnovne informacije bez ikakve prisile. Za to je zaduženo 1700 veroučitelja, 200 predavača katoličkog katehizisa i 200 predavača Islamske verske zajednice. Na žalost ono što se u pojačanom intenzitetu dešava u školama, čak i u maloletničkoj populaciji (pojave nacionalne i verske netolerancije) upućuje na zaključak da ulazak crkve u školu nije doprineo razumevanju i poštovanju verskih različitosti. Resori vere i obrazovanja u Vladi Srbije pripadaju DSS, partiji čiji je lider V. Koštunica snažno naklonjen Crkvi, dok se njegovi ministri gotovo utrkuju u u svom dokazivanju “bliskosti” sa ovdašnjim crkvenim velikodostojnicima. Bez obzira na ustavnu odvojenost crkve od države, ministar Lončar se kao predstavnik sekularne vlasti i jednog od najvažnijih resora u državi, najotvorenije dosad izjasnio ko je u odnosu na relaciji obrazovanje-crkva u državi Srbiji važniji: “Posebno mi je zadovoljstvo što iz godine u godinu imamo sve veći broj đaka koji se opredeljuje za veronauku i tim pre je i obaveza države da podstiče duhovnu obnovu čitave naše države, pogotovo u crkvenom životu”.⁴⁵⁸

Kao potpisnik *Milenijumske deklaracije* Ujedinjenih nacija iz 2003. godine Srbija se obavezala da će do 2015 smanjiti broj polupismenog i nepismenog stanovništva, što je preduslov za smanjenje broja nezaposlenih i siromašnih. Vlada je tek krajem ove godine usvojila Strategiju za obrazovanje odraslih. S obzirom na sporost reformi u redovnim školama i na uni-

456 Blic, 6. juni 2007.

457 Pravda, 8. oktobar 2007.

458 Danas, 25–26. avgust 2007.

verzitetu, teško se može očekivati da će preuzeta međunarodna obaveza biti i ostvarena. Ohrabruje, međutim, činjenica da je u Srbiji sa narastjućom privatizacijom poraslo interesovanje odraslih stanovnika da se opismene i završe bar osnovnu školu.

U Srbiji, inače, oko 1,5 miliona ljudi nema osnovno obrazovanje. Najviše nepismenih ima u opštinama Bojnik, Gadžin Han, Žitorađa, Trgovište i Crna Trava (najnerazvijeniji delovi Srbije) gde je više od 10 odsto stanovništva nepismeno. U Srbiji na žalost ne postoji precizna statistika o broju nepismenih, a Miomir Despotović, andragog na Filozofskom fakultetu objašnjava: "Popisivač pita lice da li je pismen ili nepismen, dakle ovih 235 hiljada su oni koji su priznali da su nepismeni, a verovatno je ta brojka mnogo veća zato što jedan broj ljudi ili krije tu činjenicu sa razlogom ili bez razloga ili misli da je pismen ako ume da se potpiše".⁴⁵⁹

Ni 2007. godina nije u obrazovanju prošla bez štrajkova. Mesec dana (novembar – decembar) skraćanjem časova na 30 minuta zaposleni u srednjim i osnovnim školama predvođeni sindikatima pokušali su da upozore vladu na nedostojno niske plate nastavnog i nenastavnog osoblja. Ministar prosvete Lončar je u već poznatom maniru obećanja bez pokrića povećanje plata u 2008. godini i najavio početak rešavanja stambenih problema prosvetnih radnika, što niko od štrajkača nije tražio. Ali je zato Sindikat prosvetnih radnika Vojvodine zatražio ostavku ministra pošto je na RTV pretio prosvetnim radnicima i izneo niz neistina tvrdnjom da su plate prosvetara povećane za 22 odsto. Ministar je takođe izjavio da se "štrajkovima više štite fotelje samih sindikalnih lidera, nego položaj 142.000 zaposlenih u obrazovanju".⁴⁶⁰ Štrajk je okončan 12. decembra 2007. godine kompromisnim rešenjem: povećanjem plata, uz nova obećanja Vlade Srbije. Prosvetari su zapretili novim iznenađenjem početkom sledeće školske godine ukoliko država ne bude poštovala dogovor i data obećanja.

459 Radio b92, 24. novembar 2007.

460 Agencijske vesti 21. novembra 2007

Univerzitet: Poražena reforma

Bez obzira što su univerziteti u Srbiji u 2007. godini na ministarskoj konferenciji u Londonu dobili visoku ocenu (četvorku) za približavanje evropskoj asocijaciji visokog obrazovanja reforma univerziteta tapka u mestu. Osim zakonske regulative ni jedan princip Bolonjske deklaracije nije doveden do kraja.

Sušтина Bolonjske deklaracije usvojene 1999. godine je reforma visokog obrazovanja u Evropi. Dokument je potpisalo više od 40 zemalja u želji da se na evropskom prostoru obezbedi mobilnost studenata i nastavnika i prenošenje znanja sa jednog univerziteta na drugi. Diplome stečene na univerzitetima zemalja potpisnica bile bi automatski priznavane bez dodatnih uslovljavanja i ispita. Srbija je Bolonjsku deklaraciju potpisala 2003. godine. Od tada do danas malo toga urađeno.

Najveći kamen spoticanja bila je reforma nastavnih planova i studijskih programa. Prema planu, prošle godine je trebalo da počne upis na nove studijske programe. Teško je u ovom trenutku proceniti na kojim fakultetima se to i dogodilo. Stpenasto sticanje diploma trogodišnje tzv. bečelor studije za sada i četvorogodišnje ili petogodišnje master, koliko je javnosti dostupno, postoje samo na Arhitektonskom i Elektrotehičkom fakultetu, koji su i najdalje otišli u primeni novog načina rada. Suštinskih promena još nema ni u sistemu studiranja, institucionalnoj organizaciji ni u načinu finansiranja visokog školstva.

Još nije ni počela akreditacija državnih i privatnih fakulteta, inače, jedan od najvažnijih uslova iz Bolonjske deklaracije kojom se jasno propisuje broj i obaveze stalno zaposlenih nastavnika i saradnika, veličina studijskih grupa. Cela stvar kasni pošto većina fakulteta ne može da ispuni propisane kriterijume *Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje*. Najveći problemi su prostor a zatim višak ili manjak nastavnog kadra. Prema utvrđenim kriterijumima svakom studentu mora pripasti na fakultetima dva kvadrata za rad. Na svakom fakultetu dve trećine nastavnika moraju biti u

stalnom radnom odnosu. Najmanje 50 odsto nastavnog kadra moraju biti doktori nauka.⁴⁶¹

Prema najnovijim rokovima Nacionalnog saveta akreditacija bi morala da bude završena do 2009. godine. Proces provere validnosti svakog fakulteta će, prema prvim procenama Beogradski univerzitet koštati 14 miliona dinara. Proveri će u naredne tri godine biti podvrgnuto 200 visokoškolskih ustanova. Svrha akreditacije je svojevrсна provera vrednosti svake visokoškolske ustanove u obrazovnom i naučnom smislu. Ono što je još važnije, konačno ćemo saznati koliko fakulteta postoji u Srbiji i ko sve i pod kojim uslovima obrazuje mlade generacije.

U poslednje dve decenije, broj privatnih fakulteta, ali i odeljenja državnih fakulteta u Srbiji se enormno uvećao. Nastavu niko nije kontrolisao, mnogi su radili i bez odgovarajuće dozvole, a profesori su dobili siguran izvor dodatne zarade. Izostanak kontrole osnivanja i rada fakulteta stvarao je pogodno tlo za izvor korupcije, kupovanje ocena ali i pranje para.

Najava obavezne akreditacije podelila je univerzitetsku javnost. Jedni su kritikovali rigorozne kriterijume, dok su drugi izražavali sumnju da će ovaj ozbiljan i neophodan čin u sređivanju mreže visokog školstva u Srbiji uspeti, pošto za to u Srbiji ne postoji politička volja.⁴⁶²

461 "Nastavnik može da ima najviše šest časova nedeljno, odnosno ne može biti angažovan duže od 12 sati aktivne nastave u jednoj nedelji. Na prirodno-matematičkim naukama u grupi za predavanja može biti do 80 studenata, za vežbe 25, a za laboratorijske vežbe do 15 akademaca. Društveni fakulteti na predavanjima mogu da imaju od 200 do 300 studenata, u zavisnosti od smera, a na vežbama može biti do 50 studenata. Na fakultetima medicinskih nauka u grupi za teorijsku nastavu može biti najviše 80 studenata, dok na praktičnoj nastavi na pretkliničkim predmetima može biti maksimum 10, a na kliničkim pet studenata. Za tehničko-tehnološke nauke određeno je maksimum 180 akademaca na predavanjima, na vežbama do 60, a u laboratorijama do 20. Veličina grupa na umetničkim fakultetima može biti od dva do 20 studenata". Blic, 21. novembar 2007.

462 Prof. dr LJ. Rajić : "Postupak akreditacije nije usmeren na poboljšanje kvaliteta nastave i nauke već će deo ljudi bliskih vlasti uzeti novac za honorare. U Srbiji ne postoji državni plan razvoja univerzitetskog obrazovanja već je obrazovanje trenutno privatna stvar DSS. Kad bi se ozbiljno sprovela akreditacija, gotovo svi privatni fakulteti bili bi ukinuti, pre svega zbog nepostojanja odgovarajućeg

Akreditacija viših škola, koja je privedena kraju bila je prvi test u kome se pokazalo da se na ovom akademskom nivou ne ponaša baš akademski. Prema izveštavanju medija, bilo je pretnji upućenih članovima Komisije za akreditaciju koje bira Nacionalni savet, pokušaja podmićivanja i nastojanja da se po svaku cenu čak i falsifikatima dođe do akreditacije. Prema zvaničnim podacima Komisije 48 viših škola dobilo je akreditaciju dok je 27 odbijeno. Jedan broj viših škola nije ni aplicirao za ovu proveru i sticanje zvaničnog statusa više škole, dok je 18 viših škola dobilo akt upozorenja. Naknadno pozitivno rešenje o akreditaciji dobilo je 15 viših škola.

Ako bi se reforma najačeg univerzitetskog centra u Srbiji, Beogradskog univerziteta, merila samo ispitnim rezultatima generacije 2006–7 koja je započela studije po novom Zakonu o visokom obrazovanju, pravljenom na osnovu bolonjskih kriterijuma – rezultati bi bili više nego porazni. Od 9617 upisanih studenata, samo je njih 1534 položilo potrebne ispite. Dakle, samo je 16 odsto studenata uspešno da sakupi 60 bodova potrebnih za upis u narednu godinu studija.⁴⁶³

Predviđena prolaznost studenata po Bolonjskoj deklaraciji je 80 odsto upisanih. Međunarodna dokumenta koja bi morala važiti i za naše univerzitete predviđaju mere opterćenja studenata merene bodovima, (ESPB) bodovima, brojem koji pokazuje koliko je sati studentu potrebno da savlada neko gradivo i uključuje broj sati provedenih na predavanjima, vreme potrebno prosečnom studentu da nešto pročita. Broj bodova se na većini fakulteta određuje od oka, a Zakon o visokom školstvu Srbije ne propisuje detaljne standarde određivanja tih bodova, ostavljajući fakultetima da prema svom nahodjenju utvrđuju bodove. Katastrofalni podaci ukazuju na bar dve činjenice. Prvo, promene zahtevaju menjanje svesti i navika profesora prema nastavi i novim programima. Drugo, ako je promena uopšte bilo one nisu izvedene po kriterijumima koje potencira Bolonja: predava-

.....

nastavnog kadra. Diskutabilni su i pojedini državni univerziteti. U postupku akreditacije proći će loše samo oni koje niko ne štiti" Danas 3. april 2007.

463 Student Nemanja Stamenčić iz Studentske unije: "Ovo je pre svega minus za profesore. Politiku univerziteta vodi jedna konzervativna struja koja pruža veliki otpor promenama. Prolaznost je jedan od najboljih pokazatelja uspeha reforma i da bi se ona poboljšala treba promeniti program i način držanja nastave". Pravda, 18. maj 2007.

nja i vežbe su obavezni i znanja postignuta u nastavi čine 30 do 70 odsto od zaključne ocene na ispitu.

Po receptu omalovažavanja zakona – tipičnom za srbijansko društvo, Ministarstvo i Univerzitet saglasili su se sa kršenjem Zakona o visokom školstvu i odobrili da se u narednu godinu studija mogu upisati svi studenti koji su umesto 60 sakupili 37 bodova. Rektor Beogradskog univerziteta prof. Branko Kovačević smatra: “Moramo menjati Zakon jer su pojedine njegove odredbe neodržive”. Ne negira da su rezultati katastrofalni i da reforma na univerzitetu nije shvaćena na pravi način: “Profesori moraju da prihvate da ne mogu da predaju istoriju nauke već savremenu nauku i da studente uče praktičnim znanjima koja su primenljiva na tržištu rada. Osnovne studije nisu nauka već obučavanje za struku”.⁴⁶⁴

Evidentno je da je univerzitet pored SANU ili vojske jedna do najkonzervativnijih institucija u zemlji i da će bilo kakve reforme ići veoma sporo.

Više od godinu dana Vladi i Skupštini Srbije, Ministarstvu prosvete i univerzitetima je trebalo da odluče kako da reše problem zvanja iz predhodnog i sadašnjeg sistema studiranja. Tražeći izjednačavanje diploma studenti su štrajkovali u više navrata. Poput lova u mutnom fakulteti su mimo odluke nadležnih nerešeno stanje koristili da otvore naplatne šaltere za doškolovavanje za master, uzimajući studentima enormne sume novca. Oni koji su imali platili su, a oni koji nisu štrajkovali su. Skupština Srbije je 5. novembra 2007. godine “odlučila da se dosadašnja zvanja stečena osmim stepenom stručnosti automatski izjednače sa novim zvanjem master. Tako se Srbija priključila rešenjima koja su ozakonjena u Sloveniji, Hrvatskoj i Makedoniji”.⁴⁶⁵ Nešto kasnije to je u intervjuu NIN potvrdio i ministar Lončar: “U slučaju da akademska zajednica ne postigne saglasnost u pogledu načina primene zakonskih odredbi, a u svetlu autentičnog tumačenja zakona koji je nedavno usvojila Skupština država će morati da interveniše”.⁴⁶⁶ Početkom 2008. Ministarstvo je to i učinilo: naložilo je fakultetima da u dodatku diplome stoji da su „u skladu sa autentičnim tu-

464 Evropa, 27. septembar 2007.

465 Politika, 14. novembar 2007.

466 NIN, 21. januar 2007.

mačenjem Skupštine Srbije diplomirani i masteri izjednačeni u pogledu prava. ”

Odsustvo bilo kakvih evropskih ideja i vrednosti, osim u deklarativnom smislu, u kojima bi obrazovanje a pre svega visoko školstvo, morali da prednjače, kaos i dominantna nacionalistička svest najbolje studente ponovo opredeljuju na odlazak iz zemlje.

Zaključak

Jedina pozitivna stvar u poslednjih nekoliko godina je potpisivanje Bolonjske deklaracije. U 2007. godini to je dobra međunarodna ocena koju su u Evropi dobili srpski univerziteti za usvojenu zakonsku regulativu. Ako je suditi po javnim nastupima aktuelnog ministra prosvete, obrazovanje će u Srbiji i dalje favoriti. Na konferenciji za štampu, organizovanoj povodom 100 dana nove vlade⁴⁶⁷ ministar Lončar je nagovestio kontinuitet u obrazovnoj politici sa predhodnim vladama i ministrima prosvete iz DSS koji od 2003. godine zaustavljaju sve progresivne poteze u reformi obrazovnog sistema u Srbiji. Lončar je poručio da će se “prosvetna politika bazirati na tri osnovne pretpostavke: da prosvetni sistem ima strateški značaj za sveukupni razvoj Srbije, da zemlja ima dobru i dugu prosvetnu tradiciju i da je na osnovu toga potrebno nastaviti dobro osmišljenu i postupnu reformu”. U prvih sto dana rada novog prvog čoveka prosvete Ministarstvo se bavilo samo kadrovskim promenama, upisom učenika u osnovne i srednje škole i studenata na fakultete. Strategija obrazovne politike, kao dokument od nacionalnog značaja moraće da sačeka bolja vremena. Srbija nema ni zakone o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, o udžebenici, o učeničkom i studentskom standardu. Još u vremenu predhodnog ministra prosvete najavljene su izmene i dopune Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. Ni to do danas nije realizovano.

467 Sajt ministarstva obrazovanja 14. septembar 2007.

IX

Medijska scena

Igra bez pravila

Uprkos postojanju zakona koji regulišu medijska pitanja i brojnim pokušajima da se u medijima primene mehanizmi samoregulacije, tokom 2007. godine na medijskoj sceni Srbije nije se dogodio dugo očekivani korak unapred. Napadi na novinare postali su još žešći nego ranije, vlasnička transformacija medija dovela je do brojnih problema, politički i pritisci velikog kapitala na medije još su očigledniji, broj tabloida još je veći.

Opšte tendencije iz prethodnog perioda zadržane su: određeni broj tabloida otvoreno podržava ovu ili onu političku opciju, dovodi pod znak pitanja presude u slučajevima organizovanog kriminala, veliča optužene ratne zločince,...Ono što ipak predstavlja noviju tendenciju jeste otvorenije kršenje profesionalnih normi u kontekstu diskriminacije određenih grupa, kršenja prava na privatnost, objavljivanje sadržaja koji su u suprotnosti sa važećim medijskim i drugim zakonima. Dok su do sada bili primetne samo krupne "greške u koracima", mediji su u poslednjih godinu dana svakodnevno kršili osnovna profesionalna pravila, za šta nikome nisu odgovarali – nepostojanje mehanizma sankcija ili makar opomene medijima, na šta su medijski eksperti upozoravali godinama unazad, doprinelo je stvaranju medijske scene na kojoj pravila kao da ne postoje.

Čak i kad pravila postoje, vrlo često izgleda da se ona uspostavlja samo u odnosu na aktuelne političke ili druge potrebe vlasnika i onih koji na te vlasnike na ovaj ili onaj način utiču. Imajući pritom u vidu da je privatizacija medija obavljena prilično nevešto i netransparentno, kao i da pravi vlasnici medija u velikom broju slučajeva nisu ni poznati, jasno je kolike su u ovom trenutku mogućnosti za manipulaciju medijima i njihovu zloupotrebu.

Mediji su uglavnom puka transmisija poželjnog, očekivanog i zadataog, a sve manje posrednici između stvarnosti i javnosti. Povodom Kosova veoma su brzo obnovljeni stereotipi o narodima i etničkim zajednicama (Albanci, Slovenci, Muslimani...) koji su u medijima dominirali početkom

devedesetih godina. To pokazuje da tokom osam godina, koliko je prošlo od smene Miloševića, medijski prostor suštinski nije promenio vrednosnu matricu na kome počiva velikodržavna politika. Oslonjen na nacionalnu frustraciju zbog poraza takve politike preobraća se u cinizam prema glavnim akterima međunarodne politike koji se Srbijom iskreno bave sa namerom da Srbiji pomognu da izađe iz sopstvene prošlosti.

Novinari na meti

U noći između 14. i 15. aprila 2007. nepoznata lica postavila su dve bombe na prozor novinara nedeljnika *Vreme* DEJANA ANASTASIJEVIĆA. Jedna bomba je eksplodirala, pričinjena je veća materijalna šteta, ali nije bilo povređenih. Pošto je prethodno Anastasijević gostovao u emisiji "Kažiprst" Radija B92 i tom prilikom govorio o paravojnoj formaciji *Škorpioni*, prva pretpostavka bila je da iza ovog napada stoje upravo bivši pripadnici te formacije. Međutim, sam Anastasijević došao je do podataka koji upućuju da su ovaj napad organizovale pristalice predsednika Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja i bivšeg šefa DB Jovice Stanišića. U tekstu "Ko mi je stavio bombe na prozor" objavljenom 18. oktobra u nedeljniku "Vreme", Anastasijević objašnjava da je od ljudi iz Haškog tribunala saznao da je bio na spisku svedoka tužilaštva za suđenje Šešelju i Stanišiću i da zbog toga pretpostavlja kako njih dvojica mogu imati veze s napadom na njegovu porodicu.⁴⁶⁸ U međuvremenu, državni organi po tom pitanju nisu učinili zapravo ništa: iako su u danima neposredno posle ovog napada mnogi državni funkcioneri iskazali svoj šok i upozorili na opasnost od kršenja elementarnih ljudskih prava novinara, do kraja 2007. istraga o ovom slučaju nije dala nikakve rezultate.

Pored napada na Anastasijevića, tokom 2007. zabeleženi su i napadi na druge novinare i zaposlene u medijima. Na ultranacionalističkom veb sajtu predsedniku Nezavisnog društva novinara Vojvodine i dopisniku agencije Beta iz Novog Sada Dinku Gruhonjiću neonacisti su poručili da

468 Vreme, broj 876 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=516448>

će ga ubiti, a da njegova devetomesečna ćerka, osmomesečni sin i supruga "neće imati budućnosti". Pošto su na istom mestu objavljene Gruhonjićeva fotografija i kućna adresa, slučaj je okvalifikovan kao otvoreni poziv na ubistvo.

Među napadima koji su privukli veću pažnju javnosti takođe je i napad na novinara *Glasa javnosti* ZORANA ŠAPONJIĆA i fotoreportera *Večernjih novosti* MILANA CVETKOVIĆA koji su prebijeni 20. aprila 2007. na sahrani ve-habije Ismaila Prentića ubijenog u Novom Pazaru u sukobu sa policijom. Istraga ni u ovom slučaju nije dala konkretne rezultate.

Iako su posle ovih događaja, kao i posle niza drugih, uglavnom verbalnih pretnji novinarima reagovala medijska udruženja, sami mediji na momente nisu reagovali u skladu s profesionalnim pravilima, ali ni u skladu s nepisanim pravilima o kolegijalnoj solidarnosti. Posle napada na Anastasijevića i njegovu porodicu, pojavili su se izveštaji u kojima se navodilo kako je "napadnut stan novinara", dok je posle napada na Zorana Šaponjića jedna televizija objavila kako je Šaponjić bio u policiji i "prijavio i da je nepoznato lice pokušalo da mu otme fotoaparat". Nadležno ministarstvo kulture i informisanja u svim ovim slučajevima ostajalo je nemo, s izuzetkom ministra kulture Dragana Kojadinovića koji je u emisiji "Poligraf" 17. aprila 2007. poručio Dejanu Anastasijeviću da promeni stan i da svom detetu zabrani da se kući vraća u kasne noćne sate.⁴⁶⁹

Krajem novembra i početkom decembra 2007. u dva navrata sprečena je promocija emisije *Peščanik* Radija B92 u Arandjelovcu – to je najpre učinjeno odlukom direktora arandjelovačkog Doma kulture, a zatim fizički, prisustvom veće grupe pripadnika desničarskih stranaka i organizacija u sali u kojoj je promocija trebalo da se održi. U oba slučaja, to je obrazloženo „potrebom da se spreče sukobi“, a B92 izveštavao je da su sukobi bili „potencirani kampanjom u lokalnim elektronskim medijima“ gde se insistiralo na „navodno antisrpskom karakteru emisije *Peščanik*“.⁴⁷⁰ Posle ovih događaja protestovali su predsednik Srbije Boris Tadić, više demokratski orijentisanih stranaka, kao i medijska udruženja.

469 <http://www.b92.net/tv/poligraf>

470 B92, 4. decembar 2007.

Vlasnička prava

Dugo pripremana i najavljivana privatizacija medija učinila je medijski prostor Srbije još netransparentnijim, još zatvorenijim i još podložnijim političkim i drugim uticajima nego što je bio. Uprkos tome što su zvanični vlasnici medija (u skladu sa zakonima koji to propisuju) poznati⁴⁷¹, njihova direktna ili indirektna veza s tajkunima, određenim poslovnim krugovima ili političkim strankama utiče na uređivačku politiku i „usmerenje“ određenog medija, pa i na njegovo poslovanje. Nažalost, ova veza za sada je samo stvar spekulacija i ne može se konkretno dokazati: očigledni „tragovi“ postoje samo u situacijama u kojima vlasnici više medija plasiraju iste informacije u medije koje su kupili, čak i ukoliko priroda tih informacija nije u skladu s dotadašnjom uređivačkom politikom ili nije od javnog interesa za određenu lokalnu sredinu. Zahvaljujući činjenici da u medijima (pre svega lokalnim, koji su bili i najveće medijsko tržište u 2007) uglavnom rade honorarni saradnici, ovi slučajevi prošli su bez većih reakcija unutar samih redakcija – honorarci su radna snaga koja može biti otpuštena bez ikakvog obrazloženja i zbog straha od gubitka posla neskloni su da prijave ili reaguju na otvorena kršenja medijske slobode.

Problem takođe postoji s uticajem oglašivača na uređivačku politiku. Činjenica da su najveće kompanije, pa samim tim i najveći oglašni potencijal, u rukama nekoliko ljudi (bilo kroz vlasništvo, bilo kroz zastupništvo kompanija iz inostranstva), u direktnoj je vezi sa strahom vlasnika i urednika da se na bilo koji način „zamere“ tim pojedincima i o njihovim aktivnostima objektivno izveštavaju. U tom smislu, ilustrativan je primer magazina *Status* koji je u svom martovskom i aprilskom izdanju objavio intervju sa bivšim šefom Biroa za komunikacije Vlade Srbije Vladimirom Popovićem Bebom. Pošto je u martovskom izdanju objavljen prvi broj ovog intervjua, distribucija aprilskog izdanja bila je opstruirana i na taj način sudbina magazina dovedena je u pitanje. Naime, Popović je u intervjuu izneo niz optužbi na račun vlasnika „Delta holdinga“ Miroslava Miškovića, a pošto je on vlasnik niza supermarketa i drugih maloprodajnih objekata

471 Podaci o vlasništvu mogu se naći u Agenciji za privredne registre i www.apr.sr.gov.yu

kojima „pokriva“ čitavu teritoriju Srbije, *Status* je u aprilu mogao da se kupi jedino kod uličnih kolporterata. S druge strane, rukovodstvo *Večernjih novosti* zaustavilo je objavljivanje plaćene reklame *Statusa*, što je dovedeno u direktnu vezu s tezom da Miroslav Mišković ima vlasničkog udela u *Novostima* : iako zvanično nema akcije ovog dnevnika, postoje indicije da je privatizacija zapravo obavljena njegovim novcem. Glavni urednik *Statusa* Slaviša Lekić protestovao je protiv ovakvog ponašanja, ali mu nije preostalo ništa drugo, sem da apeluje na udruženja i organizacije koji se medijima bave: „*Status i ja nemoćni smo da se suprotstavimo otimanju vlasništva nad magazinom. Jedino nam preostaje da uputimo apel novinarskim udruženjima, nevladinim organizacijama i ljudima koji imaju hrabrosti da dignu glas protiv još jednog ubijanja javne reči i novina. Od ubijanja novina do ubijanja novinara, mali je korak*“.⁴⁷²

Inače, slučaj *Statusa* značajan je i zbog toga što se tu direktno postavilo pitanje skrivenog, nezvaničnog vlasništva nad medijima: baš kao što je u tom slučaju isticano kako Miroslav Mišković zapravo ima vlasničkog udela u *Novostima*, u slučaju nekih štampanih i elektronskih medija pominjana su imena drugih biznismena i medijskih mogula (osim Miškovića, često se spekulira o pravim dimenzijama medijskog uticaja vlasnika RTV *Pink* Željka Mitrovića i njegovom nezvaničnom vlasničkom uticaju na bar još dve televizije s nacionalnom pokrivenošću i bar još nekoliko dnevnih i nedeljnih izdanja). Prikriveni uticaj i učešće ovog ili onog kapitala u procesu privatizacije najteže je dokazati, što je verovatno i razlog zbog kojeg se ni mediji, a ni nadležne institucije, tim problemom još nisu ozbiljnije pozabavili.

Problem postoji i u medijima koji su u većinskom stranom ili mešovitom vlasništvu, gde su mehanizmi uticaja vlasnika ili njihovih predstavnika veoma suptilni i stoga netransparentni. Primera radi, osnivači kompanije *Politika novine i magazini* (PNM), predstavnici *Politike AD* i medijske korporacije WAZ potpisali su 11. oktobra 2007. ugovor kojim se uspostavljaju „novi odnosi u partnerstvu Politike a. d. i nemačkog izdavačkog koncerna WAZ koji su pre pet godina osnovali PNM“.⁴⁷³ Tim ugovorom prestao

472 Beta, 18. april 2007.

473 Politika, 25. oktobar 2007.

je da postoji dosadašnji Upravni odbor PNM, a konstituisana je Skupština PNM. Kao i u dotadašnjem odboru, interese oba osnivača u novoformiranoj Skupštini zastupa po troje predstavnika, ali je problem u tome što javnost, pa ni zaposleni u PNP, nisu obavješteni kakva su zapravo ovlašćenja Skupštine u odnosu na ranija ovlašćenja Upravnog odbora.

Savet i regulisanje

Zakonom o radiodifuziji predviđa da je jedna od dužnosti Republičke radiodifuzne agencije (RRA) da „donosi opšte obavezujuće uputstvo radi bližeg uređivanja određenih pitanja koja se odnose na sadržaj programa, nezavisno od postojeće prakse emitera“, odnosno „kodeks ponašanja emitera“.⁴⁷⁴ Poštujući tu odredbu, Etički savet RRA predstavio je 7. juna 2007. dokument koji je predstavljen ne kao „obavezujuće uputstvo“, već kao „Nacrt etičkog kodeksa za emitere“. Stručna javnost se o predstavljenom Nacrtu izjasnila prilično negativno. Prva i osnovna primedba ticala se činjenice da RRA svoj dokument označava kao etički kodeks iako je u svetu nezapamćeno da etički kodeks bilo koje profesije bude „oktroisan“ od strane nekog državnog organa (što RRA jeste): etički kodeksi u novinarstvu, baš kao i u drugim oblastima, jesu dokumenti koje donose profesionalna udruženja ili pojedinačne medijske kuće. Osim toga, ovaj dokument sadržavao je brojne elemente koji su već postojali u Zakonu javnom informisanju, kao i postojećim etičkim kodeksima (Kodeks novinara Srbije i Etički kodeks ANEM-a), pa se postavilo pitanje zbog čega se uopšte ističe nešto što su mediji inače obavezni da poštuju. Jedna od najbitnijih primedbi ticala se navoda iz uvodnog dela Nacrta, odnosno teze da „kodeks treba da ponudi niz čvrstih i jasnih principa, ali će njihova primena umnogome biti podložna kontekstu i odgo-varajućim prilagođavanjima“. Postavilo se, naime, pitanje o tome ko je autoritet koji će proceniti „kontekst“ i analizirati „odgovarajuća prilagođavanja“: problem koji i inače postoji u implementaciji različitih etičkih kodeksa, ali istovremeno problem koji se rešava unutar profesije.

474 Zakon o radiodifuziji, član 12.

Posle kraće javne rasprave, Savet RRA je usvojio veći broj najvažnijih primedbi i konačni dokument, donet 26. juna 2007. bio je daleko prihvatljiviji. Iz naziva je izbačena odrednica “etički”, većina elemenata koji su obrađeni u drugim dokumentima takođe je izbačena, a isto se desilo i s pitanjima “konteksta” i “prilagođavanja”. Ipak, čak i tako izmenjen, ovaj Kodeks ponašanja ima elemente koji su u najmanju ruku čudni, ako ne i diskriminatorni prema delu građana. Primera radi, iako su u Srbiji u službenoj upotrebi ćirilično i latinično pismo, u članu 10, tačka 1, navodi se: *“Ustanove javnog radiodifuznog servisa imaju obavezu da sav sopstveni pisani sadržaj (uključujući i teletekst) emituju na ćirilichnom pismu, osim ako je originalni dokument na latinici ili nekom drugom pismu. Kupljeni strani ili igrani programi moraju da se titlujju ćirilicom ili sinhronizuju na srpski jezik”*.⁴⁷⁵

Slično „lutanje“ Saveta RRA dogodilo se i u novembru 2007, kada je Agencija izdala obavezujuće uputstvo o direktnim prenosima sednica Skupštine Srbije na Radioteleviziji Srbije. Uz obrazloženje da između narodnih poslanika i predstavnika RTS nije postojao nikakav dogovor o prenosu sednica, Savet RRA je, naime, obavezao RTS da te skupštine prenosi – pravo koje joj je zakonski omogućeno kao instituciji koja ima ovlašćenje da donosi obavezujuća uputstva. Međutim, ustajući u odbranu svojih (pre svega ekonomskih) interesa, rukovodstvo RTS-a podnelo je Vrhovnom i Ustavnom sudu Srbije tužbu protiv Saveta RRA. Iako javnosti nisu u potpunosti objašnjeni razlozi za ovu tužbu, baš kao što joj u startu nisu objašnjeni ni razlozi donošenja obavezujućeg uputstva, Savet RRA je odmah po podnošenju tužbe, 20. novembra 2007, jednostavno odustao od svoje prvobitne namere i uputstvo preinačio u preporuku istog sadržaja.⁴⁷⁶ Zahvaljujući svemu tome, postavilo se pitanje šta zapravo želi Savet RRA i da li je reč direktora RTS Aleksandra Tijanića „jača“ čak i od reči državnog organa koji bi trebalo da se bavi regulacijom elektronskih medija. Takođe, ponovo se postavilo pitanje o pravu javnosti da zna šta se u i oko javnog radiodifuznog servisa zaista događa. Kao i u mnogo prilika do tada, ova pitanja ostala su bez odgovora.

475 Kodeks ponašanja emitera dostupan je na www.rra.org.yu

476 Odluka o preinačenju uputstva dostupna je na www.rra.org.yu

Iznad suda

Verovatno najveći u nizu skandala u vezi s funkcionisanjem Saveta Republičke radiodifuzne agencije dogodio se 10. jula 2007, kada je Vrhovni sud Srbije (VSS) doneo presudu kojom je uvažena tužba TV RTL i još sedam radio i TV stanica koje nisu dobile dozvole za emitovanje. Iako takva odluka Vrhovnog suda ne podrazumeva i automatsku izmenu odluku Saveta RRA (sud, po zakonu, samo utvrđuje da li su prilikom donošenja odluka poštovane zakonske odredbe), članovi Saveta reagovali su neprimereno svojoj funkciji i izneli niz optužbi na najviši sudski organ u državi. Zamenik predsednika Saveta Aleksandar Vasić je otvoreno optužio VSS za korupciju i rekao: "Nakon najnovijih pritisaka mogu pritisaka mogu javno da saopštim da dokle god smo predsednik i zamenik predsednika Saveta RRA Nenad Cekić i ja, RTL, upravo zato što krši Zakon o radiodifuziji, neće dobiti dozvolu za emitovanje programa, ma šta presuđivao Vrhovni sud Srbije". "Nejasno je koliko je 'miliona razloga' koje RTL priprema u svom lobiranju za sticanje dozvole za emitovanje programa u Srbiji uticalo na ovakvu presudu. Bez obzira na 'milione razloga' VSS ne može izdati dozvolu za emitovanje programa RTL". Osim toga, predsednik Saveta Nenad Cekić ocenio je kako je odluka VSS "školski primer državnog udara u političkoj teoriji i praksi" i pozvao predsednicu suda Vidu Petrović-Škero da podnese ostavku "ako ima imalo sudijske časti". Predstavnici VSS oštro su reagovali na ovakve optužbe. U saopštenju objavljenom 13. jula 2007. objašnjeno je da su "isti pojedinci iz Saveta RRA nekoliko puta bahato i besprizorno" ocenjivali odluke VSS, da "nisu dostojni svoje funkcije", kao i da "svojim postupcima omalovažavaju sud i pozivaju na nepoštovanje zakona, čime besprizorno podrivaju državni sistem". Konačno, istaknuto je i sledeće: "Takvo ponašanje predstavnika državnih organa samo podgreva agresivnost građana koji su nezadovoljni sudskim odlukama i potpiruje atmosferu u kojoj pojedinci, u ime pravde, uzimaju oružje u ruke i pucaju u sudije".

Višednevni sukob između predstavnika Saveta RRA i VSS nije promenio ništa u odnosima između medija, RRA i ostalih državnih institucija. Iako se mogla očekivati javna rasprava ili makar razmatranje ponašanja članova Saveta u parlamentu ili u vladi, ništa se od toga nije dogodilo.

Naprotiv, čini se da je ovaj događaj samo doprineo opštem utisku da nijedna institucija nema ingerencije nad Savetom RRA, da su njihove odluke neprikosnovene i da svako ko se usudi da ga kritikuje može da očekuje najoštrije i najuvredljivije reakcije.

Samoregulacija bez efekta

Uprkos činjenici da su krajem 2006. dva najveća profesionalna novinarska udruženja (Nezavisno udruženje novinara Srbije – NUNS i Udruženje novinara Srbije – UNS) usvojila jedinstveni *Kodeks novinara Srbije*, pokazalo se da to nije dovoljno da bi ovdašnji novinari poštovali osnovna pravila profesije.

Najflagrantniji slučajevi kršenja ovog kodeksa, kodeksa Međunarodne federacije novinara (članovi NUNS-a i UNS-a istovremeno su članovi i ove federacije i obavezni da poštuju njena pravila), ali i pojedinih odredbi Zakona o javnom informisanju, odnosili su se na način izveštavanja o zločinima i porodičnim tragedijama. Pravo na pretpostavku nevinosti svakog građanina bilo je poštovano samo u slučajevima koji nisu privukli veću pažnju javnosti, dok je u medijski naročito "atraktivnim" pričama ono bilo konstantno kršeno, uz navođenje svih detalja o osumnjičenim licima. Takođe, mediji nisu oklevali da svoju publiku "informišu" čak i onim aspektima zločina koji ne spadaju u domen javnog interesa. U jednom od takvih slučajeva, *Glas javnosti* je pred svoje čitaoce izneo čak i detalje o psihološkom stanju čoveka osumnjičenog za ubistvo, okolnostima ubistva koje novinar uobičajenim metodama nije mogao da sazna, a čitavu priču objavio pod naslovom *Rasporio ženu i izvadio joj creva*.⁴⁷⁷

Tokom godine, zahvaljujući vrlo specifičnim slučajevima zločina, kršenje prava na pretpostavku nevinosti preraslo je u širenje verske, diskriminacije na osnovu seksualne opredeljenosti i ostalih formi diskriminacije. U tom smislu, najviše pažnje izazvao je slučaj svirepog ubistva petogodišnjeg dečaka i njegovog ujaka u Novim Banovcima za koje je osumnjičen

477 *Glas javnosti*, 8. avgust 2007.

Danijel Jakupsek, mladić za kojeg je kasnije utvrđeno da je težak mentalni bolesnik i kojem su nadležni organi odredili doživotni boravak u duševnoj bolnici. Čim je slučaj objavljen, mediji su detaljno analizirali “satanistički” karakter zločina, opisivali “satanističke” knjige pronađene u Jakupsekovoj ličnoj biblioteci i do najsitnijih pojedinosti opisivali način na koji je iskasapio svoje žrtve. Istovremeno, pojavili su se naslovi *Ritualno ubistvo ili delo kanibala*⁴⁷⁸, *Monstrum ubio po satanističkom ritualu*,⁴⁷⁹ *Satanistički pir odneo dva života*⁴⁸⁰, itd. Sve to išlo je u prilog diskriminaciji manjih verskih zajednica koje javnost i inače često percipira kao “sekte”, njihovo delovanje u Srbiji učinilo još težim nego što inače jeste, a u sledećih nekoliko meseci svaki zločin izazivao je spekulacije o “novom napadu sekta”.

Kada je u novembru 2007. izvesni A. S. osumnjičen da je ubio svoju majku, činjenica da je osumnjičeni bivši učesnik programa *Veliki brat* i pritom deklarisan biseksualac, bila je polazna osnova za izveštavanje koje direktno diskriminiše homoseksualce i obiluje elementima koji se kvalifikuju kao govor mržnje. Posebno su diskriminatorni bili naslovi koji su iz dana u dan postajali sve “slikovitiji” i fokusirani isključivo na seksualnu opredeljenost osumnjičenog mladića.⁴⁸¹

Kako tokom 2007. nije funkcionisao Savet za štampu koji bi kontrolisao poštovanje kodeksa i važećih medijskih zakona, ovakvi slučajevi postali su uobičajena pojava na koju se nije osvrtila čak ni stručna javnost.

Novi tabloidi

Iako medijski eksperti konstantno upozoravaju na preveliki broj medija u Srbiji, tokom oktobra i novembra 2007, pojavila su se tri nova dnevna lista: tabloidi *Alo*, *Gazeta* i *Sutra*. Medijsko vlasništvo transparentno je jedino u

478 Glas javnosti, 4. septembar 2007.

479 Blic, 2. septembar 2007

480 Dnevnik, 3. septembar 2007

481 Topli brat ubio majku, Kurir, 4. novembar 2007; Ispovest gej ubice, Press 6. novembar 2007; Gej monstrum, Press, 7. novembar 2007.

slučaju dnevnika *Alo*, pošto je u pitanju izdanje *Ringier* medijske grupe, u kojoj se inače nalazi i *Blic*. U slučaju druga dva izdanja, o pravim vlasnicima i interesnim grupama koji iza njih stoje za sada se samo spekuliše. Poznato je jedino da je glavni urednik *Gazete* Antonije Kovačević, urednik s dužim stažom u tabloidima, dok je na čelu *Sutra* Željko Cvijanović, urednik nedeljnika *Standard*.

Izuzev dnevnika *Sutra*, čija je cena izjednačena s cenom većine drugih dnevnih izdanja, cena druga dva tabloida znatno je ispod tržišne (9, odnosno 10 dinara po primerku), koja ne pokriva čak ni troškove štampe – podatak koji je bitan upravo zbog spekulacija o interesnim grupama koje eventualno stoje iza njih, finansiraju ih i, samim tim, očekuju medijsku protivuslugu.

Sadržinski, ovi mediji nisu doneli ništa novo. U pitanju su klasični tabloidi već viđeni na ovim prostorima, s uobičajenim tabloidnim sadržajima i parolama. Postavlja se, međutim, pitanje o pravim ciljevima njihovog pojavljivanja. Pošto je ukupan tiraž svih dnevnih izdanja približno 800 hiljada primeraka, a nova izdanja ni do sada tu cifru nisu povećavala (dolzilo je samo do podele čitalaca i smanjenja tiraža postojećih dnevnika), jedna od logičnih pretpostavki bila je da je u pitanju priprema za predsedničke izbore koji su tokom oktobra najavljivani. Navodno, cilj vlasnika i njihovih mentora bio je da se utiče na određenu grupu birača, a u korist određene političke opcije. Predizborna kampanja, međutim, pokazala je da taj cilj nije ispunjen. Izuzev tabloida *Alo*, koji u političkom smislu nije doneo ništa što već ne postoji u dnevniku *Blic*, nijedan novi tabloid nije zabeležio neki zavidan tiraž, pa samim tim ni bitniji politički uticaj.

Međutim, ukoliko ova izdanja opstanu i tokom 2008, moglo bi se dogoditi da postojeći tabloidi postanu još "tabloidniji", odnosno da dođe do dodatnog snižavanja njihovog kvaliteta i još upadljivijeg kršenja profesionalnih standarda i normi. U konkurenciji jeftinijih, a njima sličnih dnevnih novina, čini se da im ništa drugo neće preostati ukoliko žele da opstanu.

Reality kriza

Sve vreći broj emisija tipa “reality show” uslovio je da se stručna javnost više i ne osvrće na njihove sadržaje, već samo na analizu fenomena. Uprkos tome, jedna od najpopularnijih emisija iz tog programskog korpusa izazvala je tokom 2007. ozbiljne rasprave. Posle emisije *48 sati svadba* koja je emitovana 2. i 3. oktobra, njen sadržaj postao je tema skupštinske rasprave i brojnih saopštenja nevladinih organizacija. Naime, u toj epizodi prikazan je par u kojem mladić redovno bije devojku s kojom želi da stupi u brak.

DEVOJKA: Moji nisu hteli ni da čuju za njega, ni da se pomirim s njim, zato što me je tukao.

NOVINARKA: Tukao te je??? Miroslave, čoveče!

MIROSLAV: Pa, nisam je tako jako tukao, malo, šamarčić.

NOVINARKA: Gde se žene tuku, čoveče!?

MIROSLAV: Pa dobro, nisam je baš tukao, nisam je baš ubijao.

NOVINARKA: Da sam znala, ne bih došla.

DEVOJKA: Nekoliko me puta istuče, pa ode, pa posle nedelju dana lepo, pa me opet istuče.

MIROSLAV: Lepo preko kolena, po guzi.

NOVINARKA: Što si ti sa njim?

DEVOJKA: Zato što ga volim.

NOVINARKA: Koliko te je puta istukao do sada?

DEVOJKA: Ne znam, ne može ni da stane na prste.

MIROSLAV: Nije toliko baš.⁴⁸²

Pošto je ovaj razgovor emitovan u udarnom terminu javnog servisa, poslanica LDP Milena Stanković reagovala je za skupštinskom govornicom ukazujući na skandalozno izdanje emisije “u kojoj je na najbeskrupulozniji i najotvoreniji način promovisano nasilje nad ženama”. U odgovoru na to izlaganje, generalni direktor RTS Aleksandar Tijanić istakao je da je u pitanju “deo hajke u kojoj LDP, deo radikala i deo socijalista, danima terorišu javnosti i skupštinsku govornicu koriste za iznošenje osuda protiv

političkih i drugih javnih protivnika”). Prema njegovim rečima, prikazana emisija je “izvanredna sociološka studija koja nije oda nasilju, već direktan pokušaj da se devojci i njenoj rodbini ukaže da to nije dobro – čak smatram da je voditeljka prešla granicu objektivnosti pokušavajući da devojku odvraći od braka.”⁴⁸³ Posle ovoga, Odbor za ravnopravnost polova Skupštine Srbije zatražio je da Tijanić podnese ostavku, ali se slučaj posle toga sveo na celodnevnu skupštinsku raspravu i sukob članica Odbora za ravnopravnost – članice iz redova DSS i NS tvrdile su da zapisnik sa sednice na kojoj se odlučivalo o zahtevu za smenu Tijanića “ne odgovara onome što se tada na sednici dogodilo”.

Republička radiodifuzna agencija saopštila je 5. oktobra da će se predstavnicima RTS-a 8. oktobra izjasniti o sadržaju sporne emisije pred članovima Saveta RRA i da će tada biti ustanovljeno da li se RTS oglasio o radiodifuzna pravila⁴⁸⁴. Na oficijelnom veb sajtu RRA odluka nije objavljena, mediji o tome više nisu izveštavali, a široj javnosti ostalo je nepoznato da li je RTS prekršio zakon ili ne.

Mediji u ogledalu

Nezavisno udruženje novinara Srbije, u saradnji sa Stratedžik marketingom sprovelo je u aprilu 2007. istraživanje “Novinari i novinarstvo u očima građana i novinara Srbije”. Istraživanje je značajno zato što neki njegovi rezultati jasno pokazuju razloge zbog kojih domaća medijska scena nikako da dosegne nivo zapadnoevropskih zemalja, pa čak ni zemalja u okruženju. Na listi profesija koje građani smatraju najviše korumpiranim, novinarstvo se nalazi na sedmom mestu (iza političara, sudija, advokata, lekara, profesora i bankara), a korumpiranim ga je ocenilo čak 37 odsto ispitanih građana. Ono što iznenađuje jeste da sami novinari još lošije ran-

483 Svi citati preuzeti iz Politike, 4. oktobar 2007.

484 Politika, 9. oktobar 2007.

giraju svoju profesiju – čitavih 41 odsto ispitanih novinara smatra da je novinarstvo korumpirano, a neverovatnih 81 odsto da je politizovano.

Kada je u pitanju kontrola informacija, 72 odsto novinara ocenjuje da postoji velika kontrola informacija koje se tiču finansijskih malverzacija političara, a njih 68 odsto kaže da ta kontrola postoji i u slučaju malverzacija tajkuna. Ispitani građani imaju nešto drugačiju percepciju: na pitanje ko u Srbiji postavlja ograničenja u prenošenju informacija, 62 odsto ispitanika navodi političare, 43 odsto vladu, a 29 odsto tajkune. Razlika u nalazima podložna je različitim tumačenjima, ali je vrlo verovatno da, upravo zbog kontrole informacija o kojoj govore ispitani novinari, građani nemaju pravu sliku o raspodeli moći “iza” medija i da je uticaj finansijskih moćnika zapravo mnogo veći nego što medijski konzumenti uočavaju.

Slična je situacija i sa generalnim stavom o postojanju cenzure, odnosno kontrole medija u Srbiji: i građani i novinari u velikoj većini smatraju da ona postoji, ali dok među građanima ima 13 odsto onih koji imaju utisak o nepostojanju cenzure, takvo gledište deli svega 3 odsto novinara.

Osim ovih, u istraživanju se nalaze brojni podaci koji ukazuju na loš status i imidž profesije, kao i na loše uslove rada i različite vrste pritisaka koje trpe novinari i mediji. Najbolja ilustracija ove situacije možda je odgovor na pitanje “Da li biste želeli da Vaše dete bude novinar?”

Negativan odgovor dalo je više od polovine novinara, a samo 4 odsto građana odgovorilo je pozitivno.⁴⁸⁵

Nezavisnost Kosova

Proglašenje nezavisnosti Kosova poslužilo je vladi da Srbiju uvede u stanje turbulencije što joj omogućilo svojevrsnu “internu agresiju” protiv svih koji drugačije misle. Odma nakon priznavanja nezavisnosti Kosova od strane vodećih međunarodnih aktera, počelo je fizičko i verbalno nasilje kojem su bile izložene i medijske kuće i novinari. Sedam i po godina posle demokratskih promena u Srbiji, novinari se ponovo optužuju za manjak patriotizma, pa čak i nacionalnu izdaju, samo zato što su objektivno informisali građane o onome što se dešavalo na uliocama 21. februara. Demonstranti su fizički nasrtali na izveštače B92, Bete, Blica, Studija B, Večernjih novosti, Foneta, RTS-a... kao i na reportere stranih medija. Nasilničko ponašanje prema medijima otvoreno podržavaju i podstiču pojedini partijski i državni funkcioneri, čemu se niko ne protivi. Stvaranje atmosfera linča nakon nezavisnosti Kosova revazilazi čak i ono što je radio Milošević sa medijima. Mediji generalno nisu bili nikad neslobodniji i pod pritiskom raznih centara moći i službi koji sprečavaju objektivno informisanje i otvaranje dijaloga unutar društva.

Nedeljnik *Evropa*, koji se profilisao kao izrazito liberalan i proevropski, list je zatvoren, navodno zato što se njegov vlasnik Milan Cepter povukao i z finansijskih razloga.

Zaključci i preporuke

Imajući u vidu velika ovlašćenja Saveta Republičke radiodifuzne agencije (RRA), ali i višegodišnje probleme koji se javljaju u radu ovog tela, nadležne institucije, pre svega Vlada Republike Srbije i Skupština Republike Srbije, trebalo bi da preispitaju rad ovog tela. Nijedna odluka RRA do sada nije prošla bez burnih reakcija javnosti, različitih spekulacija i sumnji u regularnost njihove delatnosti. Sve to stvara probleme u komunikaciji RRA sa medijima i javnošću, odnosno sa onim delovima društva u čijem bi interesu trebalo da radi.

Formiranje Saveta za štampu neophodno je ukoliko postoji želja za uređenjem medijske scene u Srbiji. Ovo telo trebalo bi da nadgleda da li i u kojoj meri štampani mediji poštuju zakone koji se na njih odnose, kao i profesionalne kodekse koji u Srbiji postoje. Prilikom formiranja Saveta, trebalo bi imati iskustva drugih država, u kojima postoji veoma uspešan mehanizam opomena medijima (tu su, pre svega, Žalbena komisija britanske štampe i nemački Savet za štampu). Naime, za razliku od elektronskih medija, gde je RRA ustanovila kakva-takva pravila i, u najvećem broju slučajeva uspela u kontroli njihovog sprovođenja, u domenu štampanih medija ne postoji nikakav nadzorni organ koji bi sprečio dodatno urušavanje kvaliteta ovdašnje štampe.

Ministarstvo unutrašnjih poslova trebalo bi da u što kraćem roku pronađe i sudskim organima prosledi osobe odgovorne za sve vrste napada na novinare. U suprotnom, ljudi koji i inače obavljaju opasan i stresan posao, biće pod još većim opterećenjem, u još većem strahu, što može da doprinese dodatnom snižavanju kvaliteta medija.

Bez obzira koliko bili uplašeni, novinari bi trebalo da svojim udruženjima ili drugim institucijama prijave slučajeve političkog ili bilo kog drugog pritiska. U tom smislu, i udruženja, ali i nadležne institucije, trebalo bi da obezbede mehanizme za finansijsku i drugu zaštitu ovakvih pojedinaca.

Šovinizam u medijima

Mediji u Srbiji tokom 2007 god. doprineli su eskaliranju (ne) verbalnog nasilja prema manjinskim grupacijama, a s obzirom na aktuelnu političku krizu povodom rešavanja kosovskog državnog pitanja, agresija je prvenstveno usmeravana prema Albancima. Kao jedni od najbitnijih kreatora javnog mnjenja štampani mediji su promovisali ideje netolerancije, netrpeljivosti i otvorenog rasističkog linča prema ovoj etničkoj grupi. Potrebno je napomenuti da sami novinari/ke uglavnom nisu ti koji direktno kreiraju takve diskriminatorne vrste značenja. Oni su najčešće "produžena ruka" zvanične politike Beograda, mnogih intelektualnih krugova i Spskog nacionalnog veća (SNV) na Kosovu koji su autentični proizvođači politike izolacije koja je dovela u pitanje s jedne strane opstanak mira i bezbednosti Srba na Kosovu a sa druge evropsku budućnost Srbije. Dakle, kao promotori poželjnih značenja formalnih i neformalnih centara moći, prorežimski listovi *Politika*, *NIN*, razni tabloidi (*Pravda*, *Kurir*, *Glas*, *Standard*, *Pres*) prezentuju govor mržnje prema svim etiketiranim "izdajnicima srpskog nacionalnog pitanja". Na udaru su etničke manjine, proevropski i proliberalno orijentisani mediji (B92), političke stranke okupljenje oko Liberalno demokratske partije, lideri tih stranaka (Čedomir Jovanović, Nenad Čanak, Nataša Mičić) i pojedine nevladine organizacije.

Iako svi pomenuti štampani mediji kontinuirano reprodukuju šovinizirani nacionalizam, među njima je moguće napraviti razlike s obzirom na vrstu retorike. Tako se npr. *Politika* karakteriše kao "ozbiljan" list koji se poziva na proverene izvore, objektivne činjenice, kolumniste (Slobodan Antić i Đorđe Vukadinović⁴⁸⁶) koji se oslanjaju na naučnu-analitičku percepciju političke stvarnosti. Isto važi za *NIN*. U pitanju je različita retorika (tj. odbrana ideologije) od one tabloidne koja je populistička, vulga-

486 Obojica su predavači na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Tokom 2007 god. učesnici brojnih televizijskih emisija koje su se bavile svim relevantnim političkim dešavanjima. Đorđe Vukadinović je glavni i odgovorni urednik prodesničarskog časopisa Nova srpska politička misao.

rizovana, najčešće ima anonimne izvore informisanja, tekstove potpisane pseudonimom i koja poseduje eksplicitniji govor mržnje. Ali ta naizgled razlika u stepenu nasilja koje se promovise može biti opasna zamka za javnost. Ako je "žuta štampa" izgubila kredibilitet zbog plasiranja lažnih informacija i ako svojim jezikom oštrije napada svoje "mete" to ne znači da je ona u suštini opasnija po čitaoce.

Ako napravimo grubu podelu osnovnog karaktera tabloida i ostalih prorežimskih listova, onda se razlika odnosi na stepen nasilne retorike i vrstu argumentacije kojom se izražava uglavnom istovetna matrica izveštavanja u obe grupe.⁴⁸⁷ Ta matrica je opstanak nacionalističkog diskursa devedesetih, posebno jer je u pitanju dovršavanje raspada SFRJ i ponovna kriza srpske strane zbog poraza koju donosi razbijanje iluzije o spajanju etničkih granica sa državnim. Ta kolektivna kriza identiteta pronalazi svoj ventil u antizapadnoj orijentaciji, satanizaciji proevropske i kosmopolitske misli, i pokušaju da se zaustave ekonomske i društvene promene kroz konzervativno-patrijarhalni vrednosni sistem. Istaknutu ulogu u reklamiranju ovog kursa imaju poznati književnici i medijske ličnosti koje čine specifičan imidž pojedinih novina. Tako za *Pravdu* piše Isidora Bjelica, za *Glas Brana Crnčević* (nekadašnji ratni dopisnik nacionalističkog lista *Duga*) za *NIN* Momo Kapor, a za *Politiku* politički analitičari Slobodan Antić i Đorđe Vukadinović, koji za razliku od prethodno navedenih daju svom listu kvazinaučnu notu a pri tom otvoreno podržavaju politiku Demokratske stranke Srbije (DSS) i aktivno rade na normalizaciji politike radikala.

Kolumnisti/kinje o "srpskim" državama, ne-evropskoj opciji i domaćim izdajnicima

U kolumnama pomenutih autora/ki konstruiše se jedna vrsta kolektivne predstave prošlosti a samim tim i sadašnjosti. Ona je izrazito antitapadnjačka sa animoziteteom koji se usmerava na neprijatelja koji se takođe kolektivno posmatra pa su na udaru čitave nacije, a ne samo pojedinci.

487 Time se ne tvrdi da je ekstremna količina govora mržnje koju plasiraju tabloidi normalizovana, već se ovim poređenjem pre želi ukazati na neopravdani kredibilitet npr. Politike koju ovaj list sebi pribavlja upravo kroz loš imidž npr. Kurira. To je pre svega bitno za javnost koja vrlo često kupuje iste novine po inerciji ili navici i tako podleže stereotipima o njihovom karakteru.

Ideja neprijatelja s druge strane služi “domaćem” mitu o zaveri svetskih moćnika, o “globalizaciji (koja) preti da nam izbriše istorijsko pamćenje, tradiciju i identitet”⁴⁸⁸. U pitanju je afirmisanje srbstva, shvatanje identiteta isključivo kroz nacionalni diskurs. Pri tome identitet pojedinca postaje podložan kolektivu, a što je odraz totalitarne misli koja ukida pravo na različitost. U okviru te ideologije logično je da su opasniji neprijatelji oni iznutra, tako da se sistematski promovise agresija prema medijskoj kući B92, LDP-u i “organizaciji nevladinih sobarica” (Brana Crnčević).

U “izbornoj trci” desničarska misao u strahu od moguće evropeizacije se pretvara u navijanje za koaliciju SRS-DSS: “Zbir zanimljivih nevladinih organizacija, a sad evo, i navodno kosmopolitski, a sigurno anacionalni eldepe vide izdvajanje Kosova iz Srbije kao demokratski potez koji Srbija, htela ne htela, ako hoće u EZ mora prihvatiti. Ne daj Bože da u koaliciji vladajućih stranaka pobedi sumanuta ideja da evropski put Srbije, ovakav kakav nam je ponuđen, nema alternative. Zbog toga je koalicioni sukob premijera Koštunice i predsednika Tadića zasada i logičan i koristan”⁴⁸⁹. Upadljiva je opaska o evropskom putu koji se navodno nameće Srbiji, a koja ima za cilj izazivanje suprotne reakcije čitalaca, jer kako nam objašnjava Kapor najveći srpski brend je *inat*. Ono što je karakteristično za pisanje i B. Crnčevića i M. Kapora jeste emotivno obojen nacionalizam – stil kome je Crnčević ostao veran još od svog ratno huškačkog pisanja s kraja 80-ih i tokom rata. Autor podvlači: “Jedna od najgorih osobina Srba je što krivca traže isključivo u sebi, Srbi se ponašaju kao da nije bilo 2. svetskog rata, kao da su sami sebi napravili Jasenovac. Najlakše je tražiti krivce u vladama Srbije i Crne Gore. Slovenačka vlada radi na razbijanju Srbije 20 godina, Hrvatska to čini 80 godina, makedonska vlada ni jedan dan nije priznala srpsku državu”.⁴⁹⁰ Milošević je za istog autora “ozbiljan državnik” koji državničke poslove obavlja “izvanredno” jer kaže se: “Jasno je da je Savez komunista Srbija optužen za boljševizaciju Srbije da bi proces stvaranja jedinstvene Srbije bio usporen. Srpskim se komunistima danas ne može (i ne sme) zameriti što žestoko i požrtvovano, ispravljaju političke

488 Momo Kapor, NIN, 7. februar 2007.

489 Brana Crnčević, Glas, 11. februar 2008.

490 Brana Crnčević, Večernje novosti, 16. maj 1991.

i državne greške svojih bivših glavara i što brane celinu koja je, uz trpeljivu saglasnost njihovih komunističkih prethodnika, rasparčana".⁴⁹¹ Kritika tadašnjeg zalaganja Ante Markovića i republičkih vrhova (osim srbijanskog) za konfederalno ustrojstvo Jugoslavije vodi ga satanizaciji Hrvata i Slovenaca dok se Srbi kroz antikomunističku matricu predstavljaju kao najveće i jedine žrtve socijalističke države:" Mi nemamo razloga da krijemo da naši neprijatelji imaju strateške ciljeve i da su oni dugoročni i nasleđeni".⁴⁹² Takva propaganda glorifikacije militantnog režima je imala podršku istog da ide do ekstremnog podstrekavanja rata:"Nismo do kraja razmršili tu zamršenu misao da je pijemont preseljiv, da se sada srpstvo najviše zastupa u Krajini, Vukovaru, Sarajevu. Dugoročno gledano, srpstvo koje ne bi odbranilo srpstvo izvan Srbije izgubilo bi mnogo. Vremenom bi se pokazalo da je u nekom nacionalnom odumiranju".⁴⁹³

Ako govorimo o današnjem medijskom prostoru koji dobija Brana Crnčević, posebno kada se bavi kosovskom problematikom, pitanje je koliko su čitaoci svesni neke doze popularnosti koja se daje nekadašnjim medijskim ratnim zločincima. Proizvodnju etničke netrpeljivosti prema albanskom stanovništvu Crnčević je sprovodi(o) kroz karikiranje izjava druge strane i manipulacijom emocija publike. Tako se npr. bavi jednim susretom književnika Srba i Albanaca iz 1988 god. kada u razgovoru "druga" strana prezentuje ilirsko poreklo Albanaca: "Može li potomak Ilira nekažnjeno silovati Srpkinjicu, ma kojoj etnogenetskoj grani na etnogenetskoj bukvi pripadala..."⁴⁹⁴ Dakle, ne samo što se Albancima odriče pravo da govore o svojoj istoriji i poreklu (bez obzira da li ta priča jeste ili nije opasan nacionalizam kao što jeste nacionalizam Srba kada polažu pravo na teritorije od Lazarevog doba do danas. Radi se o prisvajanju neprikosnovenog prava da samo Srbi mogu promovisati svoju istoriju) već se čitaocima najavljuju pretnje te druge strane. Tako se konstruišu navodne nasilne namere Albanaca:" Mladi albanolog misli o Ilirima, a ja o silovanju...Ja razmišljam o oskrnavljenom groblju a on o industriji (može li budućnost

491 Brana Crnčević, *Politika*, 7. februar 1990.

492 Na tribini SDS u Bjeljini, *Politika*, 1. novembar 1990.

493 *Ekspres politika*, 23. jun 1991.

494 Brana Crnčević, "Književni rat Srba i Albanaca", *Duga*, br. 371, 1988.

srpske Dečane pretvoriti u albansku trikotažu, prede li se već negde ta vunica)".⁴⁹⁵ Krajem 90-ih pisao je i o tome da se na Kosovu brane "ne samo Dečane nego i tereni iznad i ispod Dečana".

Danas o Kosovu Crnčević piše u kontekstu "otimačine" od strane Zapada, tako da se analiza te problematike povezuje sa antitapadnjaštvom. To naravno ima za posledicu kritiku politike DS-a koja se percipira kao preblaga u borbi za Kosovo i samim tim sabotiranje saradnje države sa EU: "Predsednik Tadić pokazuje svoj smisao za tragikomediju. Otimačina je otimačina, a tužba je papir koji otimačinu stavlja pod sumnju. Kad? Posle otimačine! Premijer Koštunica to radi ozbiljnije. On pokušava da otimače obeleži i locira pre otimačine. To budućoj tužbi daje kakav-takav smisao. Zbog toga Vlada Srbije ne bi smela, a zasada i ne može da potpiše varljive papire EZ koji bi stvorili privid da je Srbija, zbog ovoga ili onoga pristala na nezavisnost Kosova. ".⁴⁹⁶ Treba napomenuti da ova vrsta reklame predstavlja i direktno nasilje nad kosovskim Srbima, jer ako se politika većinskih stranaka zaista zalaže za njihova prava, a ne samo prebrojava glasačke listiće tih ljudi, onda je važno uvažiti ono što govore pojedini lideri Srba na KiM. Jedna od njih je Rada Trajković, predsednica Izvršnog odbora srpskog nacionalnog veća KiM, koja je nedavno u Beogradu imala nekoliko javnih nastupa u kojima kritikuje politiku Vojislava Koštunice: "Na pitanju destabilizacije Srba, na pitanju nemira, incidenata, novine se pune tekstovima. Vi znate da sve vesti počinju sa onim što je trenutno recimo u Mitrovici. Kaže se da su velike snage međunarodne zajednice trenutno oko suda, očekuje se intervencija...Sve te dnevne poruke govore da, evo, sad iza toga stoje lideri koji su u najbliskijoj vezi sa premijerom i na taj način se promoviše kobajagi neka velika borba premijera za prostor Kosova i Metohije...Gospodin Samardžić osim ideologije zaista nema nikakav projekat za Srbe na tom prostoru...Mi smo platili cenu onoga što je gospodin Samardžić promovisao-neizlazak na lokalne izbore pre proglašenja nezavisnosti".⁴⁹⁷

495 Ibid.

496 Brana Crnčević, Glas, 11. februar 2008.

497 Emisija Kažiprst, TV B92, 16. mart 2008.

Generalno kada je reč o statusu Kosova preovladavaju dvostruki aršini u analizi, pa npr. Bogdan Tirnanić koji piše za *NIN* i *Press*, prvo predviđa potpuno bez argumentacije da ako dođe "sačuvaj bože" do ujedinjenja Kosova sa Albanijom, Srbi će biti u stranoj državi. Ali nigde se npr. ne kritikuje otvorena zamisao naše javnosti o ujedinjavanju RS sa Srbijom, iako bi po istoj logici ujedinjenje Kosova sa većinskim albanskim stanovništvom sa Albanijom bilo moguće. Ali ovde se pre svega radi o percepciji međuetničkih odnosa autora, tj. strah da će neki narod negde biti u stranoj državi ustvari znači da su Albanci za Srbe sada de facto stranci i to nepoželjni.

Najekstremnije su ipak one izjave (posebno ako su potpisane od strane "nezavisnog političkog analitičara", na čemu argumenti prividno dobijaju na snazi) gde se kosovski problem predstavlja kao demografska opasnost: "Rekli bismo da se ovde, pre svega, radilo o seriji pogrešnih odluka i procena u vezi sa problemom Kosova, i to od strane raznih aktera, i u dugom periodu. Srbi su najpre, generalno potcenili razmere demografskog problema na Kosovu, odnosno vrtoglavi rast albanskog prirodnog priraštaja, što je, u kombinaciji sa pogromima za vreme nacističke okupacije i sistematskim poluvekovnim pritiscima, Srbe na Kosovu i Metohiji pretvorilo u apsolutnu i sve beznadežniju manjinu".⁴⁹⁸ Tretirati visok natalitet jednog naroda kao problem jeste rasizam. Da bi se dati citat tako okarakterisao dovoljna je činjenica što se on propagira u situaciji već iskonstruisane velikoalbanske pretnje, i što ideja o toj pretnji oličenoj u visokom natalitetu jeste implicitan poziv da se to pitanje rešava ili bar o tome razmišlja.

Da je ovaj diskurs netrpeljivog u pisanju o Albancima prisutan u štampi potvrdilo je istraživanje koje su krajem 2007 god. sprovedi Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) i kosovski istraživački tim. Oni su kako navodi Tanja Petrović (FPN) zaključili da se albanska strana ne doživljava kao pregovaračka, i da se umesto o Albancima govori o stranim silama (SAD, Rusija, EU). Važno je napomenuti da je medijska slika o Albancima takva da mi nikada ne vidimo te ljude kao stvarne, tj. nemamo priliku da ih vidimo u javnom životu iz koga su isterani. Ta slika je zato odraz i proizvođač stereotipa: "Mediji lako i često koriste kolektivne odrednice – srpski zločinci, četnici, Šiptari, Cigani, šiptarski ekstremisti, čime uvredljivo

498 Đorđe Vukadinović, *Politika*, 20. novembar 2007.

imenovanje uvodi u zonu normalnog i prihvatljivog. Iako pripadnike manjina uglavnom prikazuju u konfliktnim, čak kriminalnim aktivnostima, u velikom procentu njihovo ponašanje generalizuju kao tipično za veće, čak i čitave etničke grupe. Uz negativno imenovanje i ovakvo uopštavanje, moraju biti svesni da podgrevaju i proizvode diskriminativno uverenje da su 'svi oni isti'.⁴⁹⁹

Kako je celokupna politička scena preokupirana teorijom zavere svet-skih moćnika, dopisnici raznih medija i nezavisni politički analitičari su ideološki uobličili ideje koje u formi parola izjavljuju predstavnici konzervativnih partija na čelu sa premijerom. Upadljiva je npr. falsifikacija istorije tako što se tumače događaji tek nakon 90-ih kako bi se pojačalo antizapadno raspoloženje nakon NATO intervencije i ujedno izbrisali iz sećanja događaji od pre: "Sedam godina posle bombardovanja, sedam godina posle promene vlasti u Beogradu, i dalje su strahovito snažni i čvrsti ti stereotipi o Srbima i Srbiji u svetu, i oni u velikoj meri određuju položaj Srbije u ovim pregovorima o Kosovu".⁵⁰⁰ Takođe se podvlači kako nas neko upozorava na nešto, kako nam se "amputiraju delovi", nameće ili otima: "Čelnici najvažnijih država evropske zajednice nas svako malo upozoravaju da će Kosovo, ovako ili onako, biti proglašeno nezavisnom državom. To u Srbiji proizvodi nacionalnu i emocionalnu zbrku koju Amerika i EZ podgrejavaju svakojakim trikovima. Svi se trikovi pretvaraju u pojednostavljenu pretnju: Kosovo će biti nezavisno-milom ili silom!"⁵⁰¹ Priča o stereotipima nije isključena kao ni argumentacija o interesima svetskih sila, naročito SAD i Rusije, ali samo je pitanje u kom kontekstu se to interpretira. Pretenzije velikih sila ili demonstracija NATO-a ima svoju podršku i racionalno utemeljene, ali kada nacionalizam koristi istu argumenatciju on zaobilazi suštinski problem, a to je da je kosovska kriza prvenstveno unutrašnji problem, jer Srbija nikada nije priznala Albancima pravo na samoopredeljenje. Tako da kritika interesa Amerike i EU više služi kao amnestiranje sopstvenog šovinizma.

499 Snježana Milivojević, profesorka na FPN-u i stručnjak za analizu medija.

500 Đorđe Vukadinović, "Cena političke inercije i zakasnele odlučnosti", 22. novembar 2007. www.nspm.org.yu

501 Brana Crnčević, Glas, 11. februar 2008.

Zalaganje za ne-evropski put Srbije vrši se i prezentovanjem svih teškoća na tom putu kao da je to specijalno smišljen neprijateljski projekat za Srbiju. Takva argumenatacija u vreme izbornih kampanja cilja na apstinente, kao i na učvršćivanje pozicija onih koji su se već opredelili za okrenutost Rusiji ili neki "treći put". S. Antonić nam objašnjava kako: "Evrrealisti" upozoravaju da postupak pridruživanja podrazumeva nekih 35 stepenica koje valja preći. Mora se postići dogovor o 35 različitih poglavlja ekonomske i druge politike. Na svakoj od tih stepenica svaka zemlja članica EU, a ima ih 27, može da blokira dalje pregovore. i to kako na početku stepenice, tako i na njenom kraju. Miroslav Jovanović je izračunao da to daje tačno 1890 mogućnosti da se nekoj zemlji blokira pristup EU".⁵⁰² Vukadinović predlaže da se od tog puta i odustane jer je "evro-atlantski voz već daleko odmakao ... i koji nam je u međuvremenu već naneo ogromnu državnu štetu. Iako nema nikakve sumnje da smo dosta stradali što u vozu nismo bili od početka, veliko je pitanje da li nam je i ovo naknadno, bezglavo i zašto ne reći-nedostojno postpetooktobarsko ukrcavanje donelo išta dobro. " "Hteo sam samo da upozorim na jalovost, pa čak i potencijalnu opasnost od takvog haotičnog jurišanja i zakasnelog pokušaja da se uskoči u taj evro-atlantski voz koji je već u velikoj meri otišao...Smisao moje sugestije je zapravo sledeći: ako već ne može i ne uspeva, ne vredi nam više pokušavati da se prikačimo na taj vagon, već hajde da pogledamo šta još postoji na svetskim putevima, i da li se možda na horizontu pomalja još neka ponuda".⁵⁰³

Glorifikacija sopstvene nacije se obično sprovodi konstruisanjem opozicije sa dekadentnim materijalizmom koji nam nudi zapad. Tako je npr. u nemirima od 21. februara kada je došlo do paljenja ambasada i divljanja po ulicama Beograda a sve u ime mitinga za KiM, marginalna pojava opljačkanih butika dobila ogromnu medijsku pažnju. Povod je bio video snimak dve devojke koje su učestvovala u tome, a debate povodom toga su dobile više na značaju nego samo uništavanje državnčkih simbola stranih zemalja. U pitanju je frustracija, oskrnavljeni nacionalni ponos zbog

502 Slobodan Antonić, Politika, 20. decembar 2007.

503 Đorđe Vukadinović, "Cena političke inercije i zakasnele odlučnosti", 22. novembar 2007. www.nspm.org.yu

para patika, narušavanje "viših" ciljeva: "Ali, suština kosovske etike i jeste da postoje izvesne više vrednosti, one koje se ne mogu svesti na pivo i patike...Kosovska etika kaže da je svaki častan čovek deo jednog višeg sveta, sveta vrline i ljubavi, i da je taj svet, budući da pripada svim vremenima i svim narodima, nadmoćniji od „carstva zemaljskoga“, carstva hladne samoživosti, ćiftinskog hedonizma i prostačke površnosti".⁵⁰⁴ Upadljiva je hrišćanska retorika i satanizacija Evrope karakteristična za ekstremnu desnicu: "Ako mislimo da su firmirane patike tolika vrednost, da su brendirani parfemi tolika vrednost, da su četvrtaste flaše sa pićem tolika vrednost, onda naše mesto i nije na mitingu „Kosovo je Srbija“. Onda je naše mesto na mitingu „EU nema alternativu“ ili kakvom već sličnom „EU-ili-smrt“ mitingu". Kulturološkim razlikama koje treba da naglase superiornost srpske duhovnosti bavi se posebno Momo Kapor. U njegovim kolumnama na udaru je najčešće globalizacija koja engleskim rečima napada "naš mali siroti jezik", zatim Slovenci koji su nam ukrali "ajvar – taj srpski kavijar" i šljivovicu, ali ona nije "ni prineti našoj...verovatno što se u svakom gutljažu ovog pića krije karakter naroda koji ga spravlja".⁵⁰⁵

Antizapadnjaštvo je pogodno i za vraćanje na scenu "ratnih heroja", jer se ponovo ugrožena nacija brani osvetničkom ideologijom i pošto je navodno ugrožena sebi dozvoljava eskalaciju nasilja unutar države. Tako se npr. presuda Međunarodnog suda pravde po kojoj se Srbiji sudilo za genocid smatra u osnovi pozitivnom, a Šešelji (p)ostaje junak novog doba. Brana Crnčević tako reklamira "Šešelji šou u Hagu", veličajući njegovu genijalnost i harizmu. U okviru ovog oživljenog nacionalizma 90-ih, kao najveći neprijatelji i ujedno kao najveća opasnost prepoznata je proevropska orijentacija. Dovoljno je samo pomenuti javni poziv Velimira Ilića na linč stranke LDP, ili na izjave političara prema kojima su mediji (posebno se apostrofira na medijsku kuću B92) "krivi" za nered na ulicama Beograda, pa da sva medijska glasila dobiju zeleno svetlo za prebrojavanje "izdajnika".

Na tu temu posebno piše Isidora Bjelica: "Reakcije na haške presude vukovarskoj trojci pokazatelj su duboke patologizacije nekih domaćih

504 Slobodan Antonić, Politika, 28. februar 2008.

505 Momo Kapor, NIN, 27. decembar 2007.

profesionalnih i amaterskih antisrba⁵⁰⁶. Njeni tekstovi su uglavnom vrlo loše argumentovani i svode se uglavnom na vulgarizaciju žene u društvu. Opisi odoređenih ličnosti proliberalne orijentacije su obično “čobanice iz Titovog Užica”, “(ne) srpske heroine koje su kod Miloševića primale apanaže preko fondacija sa svih rajeva sveta”, zatim “izluđene feministkinje”, “nedoškoloovani mongoloidi” itd. Ali možda je ova retorika benignija od argumenata kojima Antonić opisuje nevladine organizacije: “ Oni (Vašington ili Brisel) preko svojih godišnjih programa finansiranja ovdašnjih medija, NGO, sindikata itd. određuju prioritete koje se kroz razne kampanje nameću domaćoj javnosti: suočavanje sa srpskim zločinima u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu, izgradnja Srbije kao multietničke i multikulturalne države, borba protiv terorizma (razume se – antiameričkim), Romi, homoseksualci, deca sa posebnim potrebama, humanizacija pitanja pasa i mačaka lotalica itd. ”⁵⁰⁷ Ako se analiziraju sve vrednosti koje su Srbiji “nametnute”, onda je upadljiva veza (sličnost žigosanja istih grupacija bilo na osnovu rasne pripadnosti ili osoba sa hendikepom) sa vrednostima koje odlikuju svaku prosečnu profašističku organizaciju poput Obraza ili Nacionalnog stroja.

Zaključci i preporuke

Čitalačka publika je preplavljena sadržajima koji su agresivno nacionalistički, koji ohrabruju netrpeljivost i nasilje prema etničkim, verskim ili rodnim manjinama, koji glorifikuju ratne zločince i negiraju zločine počinjene u ime srbijanskog naroda. Autori tih redova često za takvo pisanje koriste kao alibi svoj kulturni ili intelektualni kapital tj. najčešće ih šira publika prepoznaje kao stručnjake, popularne ili omiljene pisce. Da bi se razbila ta kolektivna amnezija preporuka je da se javnosti prezentuju biografije i izjave tih ljudi, naročito iz vremena s početka 90-ih (to bi moglo imati ulogu simboličke lustracije).

506 Isidora Bjelica, Pravda, 29–30. septembar 2007.

507 Slobodan Antonić, Misionarska inteligencija u današnjoj Srbiji.

Na osnovu već postojećih zakona (Zakon o javnom informisanju i Zakon o radiodifuziji) reguliše se zabrana diskriminacije na osnovu člana 38. Zakona o javnom informisanju: "Zabranjeno je objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo".⁵⁰⁸ Važno je apelovati na javnost da reaguje i podiže što veći broj tužbi jer dešava se da državne institucije ne reaguju adekvatno ili uopšte ne reaguju, jer lakše "izlaze na kraj" sa pojediničnim slučajevima.⁵⁰⁹ Veći broj tužbi, čak i kada ne bi stigao do sudske procedure koja zahteva količinu novca koju mnogi ne poseduju, bar bi diskreditovao urednika lista koji se tuži i obelodanio nefunkcionalnost odgovornih institucija, a što bi u narodu izazvalo poželjan bes.

Edukovati javnost o njihovim osnovnim građanskim pravima, pa između ostalog raditi na podizanju svesti o tome da je govor mržnje i kada mediji pišu politički nekorektnim jezikom, jer se time normalizuje korišćenje termina kao što su "Cigan", "Šiptar" ili objašnjavanje toga kakva je to žena koja je "kučka", a kakva "drolja"⁵¹⁰. To nikada nije diskriminacija koja se završava na verbalnoj osnovi.

508 Preuzeto sa sajta

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?t=Z&Id=84#.

509 Problem postoji i u samom zakonu po kome je moguće oslobađanje od odgovornosti po čl. 40 istog zakona: "Neće postojati povreda zabrane govora mržnje ako je informacija iz člana 38. ovog zakona deo naučnog ili novinarskog teksta, a objavljena je: 1) bez namere da se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica iz člana 38. ovog zakona, posebno ako je takva informacija deo objektivnog novinarskog izveštaja". Problem je ko će zaista da procenjuje šta je to "objektivno izveštavanje" i problem je što se apriori smatra da je objektivna spoznaja stvarnosti moguća.

510 Iz TV-e emisije "Glut frket" koju vodi Isidora Bjelica.

X

Nacionalne manjine

Merilo demokratije

Odlaskom Kosova, srpski nacionalni program doživeo je potpuni kolaps. Izlaz iz sadašnjeg traumatičnog stanja, nije u iščekivanju nove prilike i povoljnog rasporeda snaga na međunarodnoj sceni, pogodnom za realizaciju srpskih nacionalnih interesa, nego u privrednom razvoju, demokratiji i evropskim integracijama. Značajnu podršku takvoj orijentaciji Srbije pružaju pripadnici manjina.

Svoju pobjedu na izborima za predsjednika Srbije Boris Tadić je ostvario zahvaljujući glasovima manjinskih zajednica. Iako u Srbiji već niz godina ne postoji iole konzistentna manjinska politika, a samo je manjinsko pitanje marginalizovano i u senci pitanja Kosova, pripadnici manjina podržavaju proevropska nastojanja Srbije, svesni da na taj način mogu lakše ostvarivati svoja prava. Upravo takva nastojanja jasno su došla do izražaja u izbornom programu Ištvana Pastora. Koncipiran tako da bude prihvatljiv, kako za pripadnike manjina, tako i pripadnike etničke većine, naročito pristalice autonomije Vojvodine, Pastorov program⁵¹¹ evropeizaciju Srbije uzdiže kao strateški interes društva. Budući da je među kandidatima za predsjednika republike bio jedini iz redova manjinskih zajednica, kandidatura Ištvana Pastora⁵¹² ostaće, bez sumnje, zabeležena kao jedna od karakteristika minulih predsjedničkih izbora. Iza Pastorove kandidature stajala je Mađarska koalicija koju su činile tri stranke – Savez vojvođanskih Mađara (SVM), Demokratska stranka vojvođanskih Mađara (DSVM) i Demokratska zajednica vojvođanskih mađara (DZVM). Iako predsjednički

511 Pal Šandor je izjavio da bi Tadić trebalo da usvoji program Mađarske koalicije jer je on jači i bliži EU od programa predsjedničkog kandidata DS. Građanski list, 23. januar 2008.

512 U intervjuu datom novosadskom Dnevniku Pastor je izjavio da je prihvatio predsjedničku kandidaturu da bi govorio o tome kakva Srbija treba da bude da bi se u njoj bolje živelo. "O tome govore i svi drugi kandidati, ali mi u tu sliku moramo uneti ono što je specifičan zahtev manjina. Pored toga. Kandidaturom se pokazuje da se mi, kao manjinske stranke, ne bavimo samo klasičnim manjinskim pitanjima, nego da imamo stav i prema opštim državnim pitanjima. Konačno, motiv je i u tome da dokažemo da je mađarska zajednica intelektualno zrela i politička punoletna. Dnevnik, 9. januar 2008.

izbori nisu prvi zajednički nastup ove koalicije, oni su važni, jer se preko njih srbijanskoj javnosti želela uputiti poruka kako interesovanja manjinskih političara nisu ograničena samo na položaj manjina, nego se tiču i opštih pitanja, poput uređenja države, evropskih integracija, saradnje sa Haškim tribunalom, Ustava ili autonomije Vojvodine. Kada je, pak, o samoj mađarskoj zajednici reč, stvaranje Mađarske koalicije ocenjeno je kao korak u dobrom smeru. Na međustranačko povezivanje uticalo je nekoliko razloga, pre svega gubitak podrške u mađarskom biračkom telu – koalicija je jedan od načina da mađarske stranke povrate glasače koji su im na izborima u januaru okrenuli leđa.⁵¹³ Od međustranačkih odnosa opterećenih liderskim sujetama i rivalitetom stranačka kooperacija je mnogo efikasniji način unapređivanja interesa vlastite zajednice.

Tokom godine predstavnici mađarske, ali i ostalih manjinskih zajednica, u više su navrata iskazivali bojazan da bi ostvarivanje njihovih interesa i prava moglo biti u značajnoj meri otežano. Pomenuta bojazan odnosila se na posledice rešavanja kosovskog pitanja, ali i na niz drugih problema, poput problema u vezi sa readmisijom ili privatizacijom manjinskih medija. Poseban problem je potpuno ignorantski odnos i nespremnost političke elite da se zakonom reguliše pitanje izbora, nadležnosti i finansiranja nacionalnih saveta. Na sukobe unutar pojedinih zajednica, kao na primer u islamskoj, više puta je skretana pažnja i ukazivano na zakonska rešenja kojima se omogućuje diskriminacija.

Zakupljen pitanjem Kosova, srbijanski državni vrh je ova i sva druga pitanja gurao u stranu. U svom insistiranju da nikada neće odustati od Kosova i da nikada neće priznati "lažnu državu", državni vrh je ignorisao zabrinutost manjina. Izjave da je i rat legitimno sredstvo odbrane državnih interesa⁵¹⁴, popisivanje praznih kuća⁵¹⁵ ili deljenje ratnog ras-

513 Intervju I. Pastora, Građanski list, 5–7. januar 2008.

514 U jednoj TV emisiji Aleksandar Simić, savetnik premijera Vojislava Koštunice, izjavio je da bi Srbija i ratom trebalo da brani svoje interese.

515 Demokratska stranka vojvođanskih Mađara pozvala je građane mađarske nacionalnosti da ne puštaju u kuću policiju i civile koji popisuju prazne kuće, ističući da je neotuđivo pravo vlasnika da ne pusta u kuću lice koje ne poseduje zvanična dokumenta o aktivnostima koje sprovode. SVM je od ministra Jočića

poreda⁵¹⁶, samo su pojačavale bojazan i kod manjina stvarale osećaj nesigurnosti. Napokon, kada je kosovska skupština usvojila deklaraciju o nezavisnosti Kosova državni vrh je demonstrirao tragičnu nesposobnost da “kontrolise nezadovoljstvo” masa. Miting koji je u drugoj polovini februara organizovan u Beogradu izrodio se u vandalizam – u niz pljački, razbijanja izloga i napade na ambasade. Umesto oštre osude, pojedini ministri u vladi pokazivali su razumevanje za ovakve reakcije.⁵¹⁷ Pored napada na diplomatska predstavništva i prodavnice u kojima se prodaja roba stranih kompanija, stradali su i objekti čiji su vlasnici građani albanske nacionalnosti. U više gradova, Staroj Pazovi, Novom Sadu ili Somboru, na primer, razbijani su izlozi na burekdžinicama i pekarama. Jedna od najbizarnijih akcija organizovana je u Somboru u kome je, u blizini pekara čiji su vlasnici građani albanske nacionalnosti, besplatno deljen hleb. Vlasnici pekara, oni koji su akciju potpomagali određenim količinama (besplatnog) hleba, pravdali su je humanitarnim razlozima – navodnom brigom o velikom broju siromašnih građana. Međutim, o pravom karakteru ove akcije govori činjenica da je, uz hleb, građanima deljen i letak u kome stoji da.... novac kojim građani plaćaju hleb odlazi na Kosovo za kupovinu oružja. Od neformalne grupe građana koja je Kosovo branila bojkotom albanskih pekara, po međuetničke odnose mnogo je poraznija činjenica da lokalno građanstvo, lokalni mediji i lokalna samouprava nisu promptno reagovali. Imajući u vidu da u zaostrenim i krajnje etnifikovanim situacijama opada spremnost građana da se zauzmu i anga-

.....

zatražio objašnjenje za popisivanje praznih kuća. Ištvan Pastor, lider SVM, je izjavio: “bili bi smo zaprepašćeni ako bi ta akcija imala za svrhu da se pripremi prihvat ljudi koji će uskoro biti proterani iz Evropske unije”. Danas, 4. oktobar 2007.

516 Sa govornice republičkog parlamenta Draganu Šutanovcu, ministru odbrane, upućeno je pitanje, povodom poziva za novi ratni raspored, zašto građani dobijaju te pozive i da li je to prvi korak ka mobilizaciji? Šutanovac je odgovorio da se deli novi ratni raspored širom Srbije, a ne samo u opštinama u kojima žive Mađari, te da je sve u sklopu reorganizacije i buduće prrofesionalizacije vojske. Danas, 7. decembar 2007.

517 Izjavu Velimira Ilica da “demokratija jeste lomljenje prozora”, Dubravka Filipovska, potpredsednica Nove Srbije, je propratila rečima da je “Ilić bio realan” i postavila pitanje: “Šta je trebalo, da se pošalje slika da se niko ne bunji i da će sve za deset dana da legne?” Danas, 23/24. februar 2008.

žuju u zaštiti prava svojih sugrađana, posve se opravdanim pokazao zahtev koji su u novembru predstavnici nekoliko nevladinih organizacija uputili članovima misije EP da, nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, sa posebnom pažnjom prate zbivanja kako u Vojvodini, tako i u opštinama na jugu Srbije.

Osim zabrinutosti zbog fizičkih napada, predstavnici manjina iskazivali su bojazan da bi novi egzodus Srba sa Kosova, ukoliko do njega dođe usled "jednostranog priznavanja Kosova, mogao dovesti do promena etnicke strukture i narušavanja njihovih prava.⁵¹⁸ Promena etničke strukture pominjana je u vezi sa sporazumom o readmisiji.⁵¹⁹ Iako nijedan zvanični organ nije raspolagao pouzdanim podacima o broju povratnika, u javnosti su pominjane različite brojke – od četiri do 150 hiljada povratnika – predstavnici pojedinih manjinskih stranaka⁵²⁰ su upozoravali da Vojvodina⁵²¹ ne može da izdrži veliki broj povratnika i novu, "četvrtu ko-

518 U razgovoru sa Laslom Šoljomom, predsednikom Mađarske, delegacija Saveza vojvođanskih Mađara je istakla da bi Vojvodina, ukoliko se Srbima na Kosovu ne garantuje bezbednost, mogla biti suočena sa novim talasom prognanih i raseljenih, što bi povećalo socijalnu nesigurnost i dovelo do promena u etničkoj strukturi pokrajine. Građanski list, 1. jun 2007.

519 Skupština Srbije ratifikovala je 7. novembra sporazume sa EU o viznim olakšicama i readmisiji. Sporazumi bi trebalo da stupe na snagu 1. januara 2008. godine. Protiv ratifikacije Sporazuma o readmisiji glasali su poslanici Srpske radikalne stranke, Socijalističke partije Srbije, Saveza vojvođanskih Mađara i Romske partije.

520 Namera da se povratnici nasele u Vojvodini za nas je neprihvatljiva, poručio je Đorđe Čović, predsednik Demokratske zajednice Hrvata. Dnevnik, 19. oktobar 2007.

521 Dragoslav Petrović, šef poslaničke grupe Demokratske stranke, izjavio je da se Vojvodina nije institucionalno pripremila za povratnike. Sličnog mišljenja je bio i socijalista Živorad Smiljanić. "U Vojvodini imamo skoro 300 hilja nezaposlenih i dolazak nove grupe ljudi koja nema jasnu viziju gde će živeti i čime će se baviti može", po mišljenju Tihomira Simića, šefa poslaničke grupe Pokreta snaga Srbije, "izazvati krizu". S druge strane D. Petrović je podsetio da Vojvodina ima velikih problema sa natalitetom i da u njoj postoji niz kapaciteta, praznog prostora i praznih sela u koja bi se, smatra Velibor Radusinović, poslanik Demokratske stranke Srbije, mogli smestiti ljudi iz readmisije. On je istakao da u pokrajinskom budžetu ima dosta novca i da odgovarajući sekretarijati treba da pripreme programe kako da se povratnicima pomogne. Građanski list, 15. oktobar 2007.

lonizaciju". Andraš Agošton, lider DSVM, uputio je pismo Kingi Genc, ministarki spoljnih poslova Mađarske u kome je zatražio da Mađarska, kao članica EU, obrati pažnju na sprovođenje sporazuma o readmisiji. U svom pismu Agošton je upozorio da "postoji opasnost da se povratnici, većinom Romi s Kosova, upute prema Subotici, odnosno prema opštinama sa pretežno mađarskim živiljem".⁵²² Skupština opštine Senta 12. oktobra je donela odluku⁵²³ da ne može prihvatiti povratnike, jer za tako nešto u opštini ne postoje uslovi.⁵²⁴ U skupštinskoj odluci se navodi da svi povratnici treba da se vrata u ona mesta iz kojih su i otišli u inostranstvo.⁵²⁵ i predsednik opštine Bečej je upozorio da ova opština teško može prihvatiti ljude koji nemaju rešen stambeni i profesionalni status.⁵²⁶ Poslanik Laslo Đula podneo je, povodom potpisivanja Sporazuma o readmisiji, skupštini Vojvodine predlog deklaracije u kome se izražava spremnost Skupštine APV da učestvuje u procesu readmisije za sva lica koja nelegalno borave u zemljama EU, a koja su poreklom iz AP Vojvodine, ali i naglašava da Vojvodina nije u mogućnosti da učestvuje u eventualnim aktivnostima kolektivnog naseljavanja lica koja borave nelegalno u zemljama EU. Skupština nije raspravljala o ponuđenom predlogu deklaracije, jer, kako

522 U pismu Agošton je naveo da su Petar Lađević, direktor Službe za ljudska i manjinska prava, i Velimir Ilić, ministar infrastrukture, uputili pismo predsednicima 24 vojvođanske opštine i pozvali ih da razmotre mogućnost legalizacije i izgradnje romskih naselja o trošku Republike. Agošton je podsedio da u Srbiji postoje 194 opštine, da je pismo upućeno na adrese 39 opština, te da je među čak 24 opštine iz Vojvodine. Građanski list, 1. oktobar 2007

523 Tamaš Korhec, pokrajinski sekretar za propise, upravu i nacionalne manjine, izjavio je da je odluka senčanske opštine deklarativnog karaktera, kojom se želelo reći da opština nije u mogućnosti da prihvati veliki broj doseljenika. Dnevnik, 17. oktobar 2007.

524 Tu odluku smo usvojili zbog teške ekonomske situacije i velikog broja nezaposlenih u opštini, izjavio je Atila Juhas, predsednik opštine Senta. Iz Sente je, kazao je Juhas, od 1991. do 2002. godine otišlo deset odsto stanovništva i trenutno je osam odsto žitelja nezaposleno. Danas, 19. oktobar 2007.

525 Danas, 19. oktobar 2007.

526 "Imamo 4000 nezaposlenih i 2000 korisnika socijalne pomoći", izjavio je Dušan Jovanović, predsednik opštine. Građanski list, 17. oktobar 2007.

je rekao predsednik Kostreš, deklaracije, rezolucije i preporuke, prema Poslovniku, može podnositi samo Izvršno veće.⁵²⁷

Iako među povratnicima ima ljudi različitih nacionalnosti, u javnosti su najčešće pominjani Romi, pa su najžustrije reakcije dolazile od strane njihovih predstavnika. "Ogorčeni smo stavom odbornika iz Sente"⁵²⁸, izjavio je Vitomir Mihajlović, predsednik Nacionalnog saveta Roma. Sa govornice republičkog parlamenta Srđan Šajn, predsednik Romske partije, pozvao je policiju i tužilaštvo da ispituju da li Andraš Agošton širi nacionalnu mržnju i netoleranciju. Izražavajući očekivanje da će se članovi DSVM ograditi od svog lidera Šajn je naglasio da Agošton pominje Rome zato što "ne sme da udari one koji su politički organizovani i jaki".⁵²⁹ Osim predstavnika mađarske zajednice, Šajn je kritikovao i Službu za ljudska i manjinska prava, jer se odeljenje Službe zaduženo za readmisiju "bavi isključivo kancelarijskim poslom, a nema konkretnih projekata i kontakte sa ljudima na terenu".⁵³⁰ Po njegovom mišljenju Srbija u ovom trenutku nije spremna da prihvati povratnike, pa je najbolje rešenje da oni ostanu u zemljama EU, jer tamo imaju kakvu-takvu perspektivu i osnovne uslove za život".⁵³¹

527 Dnevnik, 7. decembar 2007.

528 Za novosadski Dnevnik Atila Juhas je izjavio da odluka Skupštine opštine Senta "nije ni nacionalistička, niti šovinistička, već jednostavno lokalpatriotska". Juhas je kao smešnu ocenio izjavu Petra Lađevića da se odlukom senčanske skupštine širi strah među manjinama, kako Mađarima, tako i Romima. Dnevnik, 31. oktobar 2007.

529 Dnevnik, 3. oktobar 2007.

530 Građanski list, 4/5. avgust 2007.

531 Dnevnik, 7. novembar 2007. "Nama ovde u Srbiji nema života, pukao nam je film jer niko neće da nam pomogne, već smo upućeni da zajedno sa našom decom prevrćemo po kantama za đubre i sakupljamo stari papir kako bi smo dnevno zaradili makar 300 dinara. Ne znamo kome da se žalimo, kome da se obratimo. Kad ih pošaljemo u školu našoj deci kažu da smrde. Kuću nemam, vode nemam... Srbija je skroz propala, ovde je bedan život. Ni na Kosovo ne mogu da se vratim, jer tamo je od Albanaca Romima život ugrožen. Svi misle samo da napune svoj budžet, a Romi su ovde gole guzice. Moraću ponovo da se pakujem i da bežim iz Srbije", izjavio je jedan od deportovanih Roma, Kenedi Hasani. Građanski list, 6. jun 2007. Na promociji publikacije "Kršenje ljudskih prava Roma vraćenih u Srbiju na osnovu Sporazuma o readmisiji", istaknuto je da samu deportaciju mnogi doživljavaju

Jedan od razloga za zabrinost manjina ticala se privatizacije elektronskih medija koja, prema slovu zakona, mora biti okončana do kraja 2007. godine.⁵³² Od strane predstavnika manjina isticano je da će se obaveznom privatizacijom ugroziti informisanje na jezicima manjina. Na skupu “Mediji i manjine u jugoistočnoj Evropi” naglašeno je da zbog velikih troškova emitovanja programa na manjinskim jezicima nema zainteresovanih kupaca,⁵³³ dok je na okruglom stolu Nezavisnog društva novinara Vojvodine istaknuto da privatni vlasnici neće imati komercijalnih interesa da zadrže programe na manjinskim jezicima.⁵³⁴ Na pitanje kako sačuvati medijsko bogatstvo i različitost pominjana su različita rešenja – od toga da se manjinski mediji izuzmu iz procesa privatizacije⁵³⁵, preko toga da se osnivačka prava nad elektronskim medijima prenesu, kao što je to bio slučaj sa štampanim medijima, na nacionalne savete,⁵³⁶ do osnivanja posebnih državnih fondova za finansiranje multietničkih programa.⁵³⁷ Predlog da se ovi mediji izuzmu iz procesa privatizacije podržalo je Izvršno veće Vojvodine⁵³⁸, ali i ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu Milan

.....

kao vrlo ponižavajuću, da mnogim Romima novac i imovina ostaju u zemljama iz kojih su vraćeni, da dolazi do razdvajanja porodica, da se teško ostvaruje pravo na obrazovanje, jer deca loše govore srpski, da povratnici ne uspevaju da nostrifikuju diplome, pa su na tržištu rada prijavljeni kao nekvalifikovani radnici, itd.

532 Mediji koji ne budu privatizovani biće, prema slovu zakona, ugašeni.

533 Danas, 23. april 2007.

534 Dnevnik, 10. april 2007.

535 Savez vojvođanskih Mađara je zahtevao da se u dnevni red Skupštine Srbije uvrsti Predlog zakona izmena i dopuna Zakona o radiodifuziji, ali je ta inicijativa odbačena. SVM je predložio da se iz procesa privatizacije izuzmu svi lokalni elektronski mediji koji na jezicima manjina nedeljno emituju program u trajanju od 800 minuta. Građanski list, 9. jul 2007.

536 Dragan Janjić, pomoćnik ministra kulture zadužen za medije, izjavio je da bi transfer osnivačkih prava bio jedno od mogućih rešenja: trebalo bi da u okviru nacionalnih saveta iznađeno načine za finansiranje medija na manjinskim jezicima, iz fondova države, donacija i drugih izvora. Građanski list, 9. jul 2007.

537 Po rečima Milorada Đurića, rešenje treba tražiti u izmenama Zakona o radiodifuziji ili da se preko osnivanja fondova stvore uslovi za održanje multietničkih programa na komercijalnim stanicama. Danas, 20. jul 2007.

538 Po rečima Bojana Pajtića, predsednika PIV, u Vojvodini postoji 21 medij čiji su osnivači lokalne samouprave i koji emituju programe na devet jezika, osim

Marković, koji je resorno zadužen i za ostvarivanja prava nacionalnih manjina. "Zaštita prava nacionalnih manjina jeste javni interes i od privatnih vlasnika", poručio je Pajtić, "niko ne može očekivati da brinu o multijezičnosti programa medija čija privatizacija mora da se završi 31. decembra".⁵³⁹ Poručujući da Ministarstvo na čijem je čelu "stoji na stanovištu da se mora zaustaviti privatizacija elektronskih medija koji izveštavaju na jezicima nacionalnih manjina",⁵⁴⁰ ministar Marković je naglasio da "osnivači ovakvih medija moraju biti upravo lokalne samouprave, a vlasništvo u njima mora biti javno".⁵⁴¹

U javnosti su se, međutim, čula i drugačija mišljenja. Tako je Slobodan Đorić, član Republičke radiodifuzne agencije, izjavio da privatizacijom⁵⁴² neće biti ugrožene stanice koje emituju programe na jezicima manjina. Ocenjujući rešenje da se manjinski mediji ne privatizuju kao neprincipijelno i loše Rade Veljanovski, profesor na Fakultetu političkih nauka, podsetio je da postoje i druga rešenja kako da manjinski mediji obezbede svoj opstanak. Manjinski mediji po njegovim rečima, mogu da apeluju na RRA da u okviru razvoja strategije radiodifuzije predvide dovoljan broj frekvencija za RTV stanice koje emituju program na manjinskim jezicima i da se tako transformišu u stanice civilnog sektora što zakon dozvoljava. "To što Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu i Izvršno veće pred-

.....

srpskog i na mađarskom, slovačkom, rusinskom, rumunskom, hrvatskom, te nemačkom, makedonskom i romskom jeziku. Dnevnik, 6. decembar 2007.

539 Danas, 6. decembar 2007.

540 Dnevnik, 6. decembar 2007.

541 Danas, 6. decembar 2007.

542 Na okruglom stolu koji je sredinom februara održan u Kragujevcu direktori i urednici medija čiji su osnivači lokalne samouprave – Kragujevac, Niš, Novi Pazar, Subotica – predložili su transformaciju ovih medija u regionalne javne servise. Upozoravajući da će se privatizacijom elektronskih medija u Srbiji upropastiti sistem javnog informisanja, oni su iskazali nevericu da će Nacionalni javni servis uspeti da nadoknadi njihov nestanak sa medijske scene, te da privatizacija nije garant profesionalnosti i objektivnosti. Slaviša Popović, direktor RTV Kragujevac, je izjavio da će sa promenom vlasničke strukture novac postati glavni urednik medija: "Kako u srpskoj privatizaciji ima mnogo prljavog novca, onda takav novac vodi u prljavu uređivačku politiku". Danas, 19. februar 2007.

lažu je loše rešenje, zbog toga što bi mediji i dalje ostali u rukama lokalnih političara”.⁵⁴³

Činjenica da na medijskom planu nema jasne strategije postala je očigledna i donošenjem zakona o lokalnoj samoupravi i gradu Beogradu gde se, upravo protivno Zakonu o radiodifuziji,⁵⁴⁴ predviđa mogućnost lokalnih samouprava da osnivaju lokalne medije. Sliku o manjkavostima državne manjinske politike, sem na medijskom planu, upotpunjuje i stanje u vezi sa centralnim institucijama manjinskih samouprava – nacionalnim savetima. Jednom broju nacionalnih saveta (mađarskom, slovačkom, hrvatskom, rusinskom, bugarskom, bošnjačkom, bunjevačkom...) je istekao mandat a novi nisu formirani, jer za njihov izbor ne postoje neophodne pravne pretpostavke. Donošenje zakona o nacionalnim savetima je više puta najavljivano, ali on, još uvek, nije donet.⁵⁴⁵ U maju 2007. godine, Služba za ljudska i manjinska prava je ponudila Nacrt zakona o izborima, ovlašćenjima i finansiranju nacionalnih saveta, ali ga nacionalni saveti nisu prihvatili. Svoje predloge zakona ponudili su i Centar za proučavanje etniciteta i Savez vojvođanskih Mađara. Krajem juna predstavnici saveta su se dogovorili da se formira ekspertska grupa (Marijana Pajvančić, Tibor Varadi, Goran Bašić) sa ciljem da izradi kompromisni predlog⁵⁴⁶ koji

543 Danas, 7. decembar 2007.

544 Dok Zakon o lokalnoj samoupravi, na primer, protivreči Zakonu o radiodifuziji, dotle Predlog zakona o Ustavnom sudu protivreči Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, jer ograničava njihova prava. Predlog zakona ne sadrži odredbu prisutnu u tzv. Zakonu o manjinama prema kojoj manjine kada su im ugrožena ustavna prava mogu podneti žalbu ustavnom sudu. Nacionalni saveti su upozorili vladu da se ovakvim rešenjem ukidaju stečena prava manjina, što ustav zabranjuje.

545 Početkom septembra u javnosti se pojavila informacija da bi se saveti, na temelju novog zakona, mogli konstituisati tek na proleće 2008. godine.

546 Najveći problem svih dosadašnjih predloga je, po rečima Lasla Jože, predsednika Mađarskog nacionalnog saveta, nedostatak konkretno, detaljno razrađenih odredbi o nadležnostima nacionalnih saveta u svim domenima koji ih se tiču. Finansiranje saveta pokriveno je na zadovoljavajući način, ali budućim zakonom bi, po Jožinom mišljenju, trebalo jasno odrediti da li će se sve kulturne, obrazovne i medijske aktivnosti manjina finansirati putem transfera preko nacionalnog saveta ili će se to vršiti na dosadašnji način, preko državnog i pokrajinskog budžeta i donacija na koje nacionalni saveti nemaju uticaja. Građanski list, 12. novembar 2007. Postoji

bi bio, nakon što ga nacionalni saveti razmotre, upućen Skupštini Srbiji na usvajanje.⁵⁴⁷ Kako bi se ubrzalo donošenje zakona predsednici nacionalnih saveta su zahtevali da se održi sednica republičkog Saveta za nacionalne manjine, ali je taj njihov zahtev ostao bez odgovora.

Sredinom godine lideri tri mađarske stranke⁵⁴⁸ uputili su pismo Kingi Gerc, ministarki vanjskih poslova Mađarske, u kome su naveli da posredan, elektorski način izbora nacionalnih saveta ne štiti interese njihove zajednice i zatražili da proveri da li u Savetu Evrope postoji dokument kojim se podržava elektorski način izbora nacionalnih saveta. Pismo mađarskih lidera Petar Lađević, direktor Službe za ljudska i manjinska prava, je ocenio kao neprimerenu internacionalizaciju. Agenciji *Tanjug* Lađević je izjavio da gotovo ni u jednoj zemlji ne postoje neposredni izbori za nacionalne savete na državnom nivou, te da je u Srbiji elektorski sistem izbora, jednostavno, najefikasniji sistem. U prilog svojoj tvrdnji Lađević je naveo tri razloga, prvi: "neposredni izbori podrazumevaju poseban manjinski birački spisak, a građani prema našem zakonodavstvu, nisu dužni da se nacionalno izjašnjavaju, a takvo izjašnjavanje bi moglo dovesti do nejednakosti građana pred zakonom", drugi: neke manjine nisu teritorijalno koncentrisane pa bi bilo veoma teško organizovati neposredne izbore i, treći: organizovanje neposrednih izbora je veoma skupo.⁵⁴⁹

U međuvremenu, pripadnici nemačke nacionalne manjine formirali su, polovinom decembra, svoj nacionalni savet.⁵⁵⁰ Pre toga, u martu

.....
još jedno pitanje oko koga nema konsenzusa, a to je način izbora nacionalnih saveta. Hoće li se saveti formirati na dosadašnji način, putem elektora ili putem neposrednih izbora. Koji god model zakona bude ponuđen, izjavio je Slavko Oros, predsednik rusinskog nacionalnog saveta, najbolje bi bilo kada bi u izboru ovih tela postojala alternative. Nacionalnim savetima bi trebalo ostaviti da sami odluče na koji će se način formirati. Dnevnik, 30. jul 2007. Mišljenje slično Orosovom izneo je i Jovan Radeski, predsednik makedonskog nacionalnog saveta.

547 Javnosti ni do danas nisu poznati rezultati rada ekspertske grupe.

548 Savez vojvođanskih Mađara, Demokratska stranka vojvođanskih Mađara i Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara.

549 Dnevnik, 26. maj 2007.

550 Za predsednika saveta izabran je Andreas Birgermajer koji je kao prioritet u radu ove organizacije istakao očuvanje nacionalnog identiteta, negovanje jezika

2006. godine u Boru je formiran Nacionalni savet Vlaha, ali se, nakon konstituisanja, suočio sa problemom registracije. "Smatramo da se ovde radi o namernoj opstrukciji Vlade Srbije", izjavio je Živoslav Lazić, predsednik Saveta. On je istakao da je Savet ispunio sve uslove potrebne za registraciju, ali da registracija izostaje zbog čega će Savet povesti upravni spor i na sudu tražiti zaštitu svojih prava.⁵⁵¹ Lazić je izrazio nezadovoljstvo Vlaha načinom ostvarivanja kolektivnih prava. Vlasi su podvrgnuti diskriminaciji i asimilaciji o čemu, sem podataka u vezi broja Vlaha, govori, po Lazićevim rečima, i činjenica da u "sferi obrazovanja ni u jednom udžebeniku nema ni slova o Vlasima. Vlasi imaju svoju tradiciju i kulturu, ali je sve svedeno na folklor i vlaško kolo".

Nezadovoljstvo odnosom države i položajem svoje zajednice iskazivale su i druge manjine, poput Bugara, Albanaca sa juga Srbije ili vojvođanskih Hrvata. Nekoliko organizacija bugarske nacionalne manjine⁵⁵² zatražilo je od Skupštine Srbije, Sobrajanja Bugarske i Evropskog parlamenta pomoć u rešavanju problema. Od Srbije se zatraženo da poštuje zakone koje je sama donela, da poštuje ljudska i manjinska prava Bugara, da omogući obrazovanje na bugarskom jeziku i službenu upotrebu bugarskog jezika pred državnim organima, da se poštuje nacionalni i kulturni identitet Bugara, da podstiče njihov ekonomski razvoj, stvori uslove za delovanje tržišne ekonomije i vladavine prava, te da opštini Bosilegrad vrati sela Klisura, Božica i Topli Dol koje su pripojene opštini Surdulica. Od Bugarske zatraženo aktivno učešće u obnavljanju nacionalnog i kulturnog identiteta, da se kod Beograda izbori za zaštitu prava i interesa Bugara, te da se u odnosima dveju država izbacij formulacija o bugarskoj manjini kao mostu saradnje, jer je ponižavajuća. Od Sofije se traži i da omogući slobodno kretanje

i kulture, ali i pokretanje "nezgodnih" pitanja, kao što su povratak imovine, rehabilitacija Nemaca stradalih u logorima i obeležavanje masovnih grobnica.

551 Zoran Lončar, ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu, je odgovorio da "vlada ne može da nas registruje, jer nije donet zakon o ministarstvima i njihovim nadležnostima. Međutim 14 maja, po Lazićevim rečima, formiran je i registrovan nacionalni savet Egipćana. Ako je to tako postavljam pitanje zašto onda nije registrovan i Nacionalni savet Vlaha". Danas, 19. mart 2007.

552 Reč je o sledećim organizacijama: Kulturno-informativni centar, Matica Bugara u Srbiji i Demokratski savez Bugara.

robe, ideja i kapitala, školovanje mladih na univerzitetima u Bugarskoj, otvaranje graničnog prelaza u selu Izvor, obnovu državljanstva za sve koji to žele i ukidanje viznog režima za stanovnike pogranične zone. Od Brisela je zatraženo aktivno prisustvo i monitoring nad celokupnim položajem bugarske manjine u Srbiji i uključivanje bosilegradske opštine u projekte prekogranične saradnje.⁵⁵³

U odnosu na druge manjine, Albanci sa juga Srbije su najmanje integrisani u društvene i državne strukture a odgovornost za to, po rečima Rize Halimija, predsednika Partije za demokratsko delovanje, snosi država. Nema spremnosti ministarstava za rešavanje praktičnih, konkretnih problema građana juga Srbije. Država ništa ne čini u prevenciji i ublažavanju teškog ekonomskog i političkog stanja.⁵⁵⁴ Sredinom septembra Halimi je oštro kritikovao odluku o reorganizaciji Koordinacionog tela za jug Srbije. Reorganizacija je, izjavio je Halimi, potrebna, ali nema smisla... da u tome ne učestvuje ni jedan nas predstavnik. Tim povodom, Halimi je uputio i pismo srbijanskom premijeru Koštunici u kome ističe da je u pitanju ozbiljan propust, te da time vlada šalje poruku da nije zainteresovana za integraciju Albanaca Preševske doline u insitucije sistema.⁵⁵⁵ Rasim Ljajić, predsednik Koordinacionog tela, odbacio je Halimijeve optužbe kao politikanstvo. On je agenciji *Beta* izjavio da su promene tehničkog karaktera, te da su o reorganizaciji obavestena rukovodstva tri opštine na jugu Srbije.⁵⁵⁶ Krajem septembra u Preševu su zasedali odbornici lokalnih sku-

553 Danas, 28. maj 2007.

554 Danas, 13. avgust 2007.

555 U pismu Halimi je naveo da je ekonomska situacija u ovom regionu pogoršana, stopa zaposlenosti albanskog stanovništva je ubedljivo najniža u državi, a opština Preševo najnerazvijenija u Srbiji sa šest puta manjim dohotkom od proseka u Republici. Halimi je obavestio Koštunicu da su prekinuti skoro svi dotoci kapitala i obustavljene započete investicije na izgradnji porodilišta i sportskog centra, te otvaranju učiteljskog fakulteta. Danas, 15/16. septembar 2007.

556 Ljajić je izjavio: "Neophodno je bilo uključiti ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja u rad Koordinacionog tela, jer je svrha njegovog nastanka regionalni razvoj. Ostale promene su čisto administrativne prirode i podrazumevaju svođenje osam radnih grupa na tri... s namerom boljeg koordinisanja rada. U radu Koordinacionog tela sada učestvuju tri relevantna ministarstva – regionalnog

ština albanske nacionalnosti i usvojili Političku deklaraciju u kojoj se ističe da je “Nacionalna skupština albanskih odbornika Preševske doline politički organ zadužen za donošenje strateških odluka”. Albanski odbornici su podržali Ahtisarijev plan za rešavanje statusa Kosova, jer predstavlja osnov za uspostavljanje trajnog mira i stabilnosti u regionu.⁵⁵⁷ U raspravi su neke od izjava srbijanskih zvaničnika – izjava državnog sekretara u Ministarstvu za KiM, da će se svim sredstvima sprečiti realizacija plana Martija Ahtisarija, uključujući i blokadu Kosova – ocenjene kao pretnja regionalnoj stabilnosti. Halimi je izrazio uverenje da se Srbi, ukoliko dođe do proglašenja nezavisnosti, neće osetnije iseljavati sa Kosova: “Jer da su, recimo, oni koji žive južno od Ibra želeli da napuste Kosovo, oni bi to učinili 1999. godine, kada je situacija bila neuporedivo teža nego danas... O nekakvom humanom preseljenju nema ni govora... Sigurno će biti pojedinačnih slučajeva iseljavanja, ali zaista ne verujem u masovnost te pojave”.⁵⁵⁸ Skender Destani, lider Demokratske unije doline, izjavio je da će Albanci sa juga Srbije, ukoliko Kontakt grupa ostane pri stavu da nema podele Kosova, svoje probleme rešavati unutar institucija države u kojoj žive. Ukoliko dođe do podele Kosova tražićemo da se Bujanovac i Preševo pripoje Kosovu.⁵⁵⁹

Poput Albanaca, svoje nezadovoljstvo odnosom države iskazivali su i pripadnici hrvatske zajednice. Tako je dvadesetak istaknutih javnih ličnosti političkog i kulturnog života hrvatske manjine, radi zaštite njezinog integriteta, uputilo otvoreno pismo predsedniku, premijeru i predsedniku Sabora Hrvatske. U pismu se navodi da se uvođenjem predmeta “Bunjevački govor s elementima nacionalne kulture” stvara osnova za poseban jezik i denacionalizaciju vojvođanskih Hrvata – Bunjevaca. Potpisnici pisma zatražili su od Hrvatske da preduzme odgovarajuće mere i spreči veštačku podelu hrvatskog autohtonog stanovništva na severu Bačke.⁵⁶⁰ Hrvatsko nacio-

.....

razvoja, socijalne politike i bezbednosti i ne postoji ni jedan racionalan razlog zbog kojeg bi neko mogao uputiti zamerke. Danas, 11. septembar 2007.

557 Danas, 1. oktobar 2007.

558 Dnevnik, 1. oktobar 2007.

559 Dnevnik, 7. jun 2007.

560 Danas, 2007. Deo hrvatskih intelektualaca u izdavanju jednog subetničkog supstrata

nalno vijeće je, takode, zatražilo da se povuče odluka pokrajinskog sekretarijata za kulturu o uvođenju bunjevačkog govora u vojvođanske škole, jer je nezakonita i usmerena na razbijanje hrvatske zajednice.⁵⁶¹ Tamaš Korhec, pokrajinski sekretar za upravu, propise i nacionalne manjine, odbacio je optužbe da Vojvodina krši prava hrvatske zajednice. On je izjavio da su Bunjevci kao manjina priznati na nivou države, a ne Vojvodine. "Vojvodina niti je pitana, niti je učestvovala u donošenju takve odluke. No, ako je neka zajednica već priznata, onda ta zajednica ima i određena prava i naša je dužnost da ta prava, pod jednakim uslovima, obezbedimo svima". Korhec je izrazio uverenje da ovaj slučaj neće proizvesti ozbiljne političke posledice, jer da je Hrvatska htela da pogorša odnose sa Srbijom zbog bunjevačkog pitanja, ona je to mogla da uradi već 2002. i 2003. godine.⁵⁶²

S druge strane, Nikola Babić, predsednik Nacionalnog vijeća Bunjevaca, izrazio je zadovoljstvo odlukom da se u osnovne škole, u sredinama gde žive Bunjevci, uvede pomenuti (fakultativni) predmet, ocenjujući da će upoznavanje sa bunjevačkom kulturom i tradicijom doprineti da oko 20 hiljada Bunjevaca očuva svoj identitet. On je izjavio da ne zna koliko će učenika izučavati ovaj predmet, pošto o tome treba da se izjasne njihovi

.....

hrvatskog naroda u zasebnu zajednicu prepoznaje rukopis iz Miloševićeva vremena. Tim izdvajanjem, želi se "trajno razbiti integrativni potencijal hrvatske zajednice i zadobiti pozamašan incidentalni resurs glede odnosa spram Republike Hrvatske". Ukazujući da je deklarisanje bunjevačke nacionalnosti i "posledica etničke mimikrije, jer je to izbor koji donosi veću sigurnost i bolju perspektivu negoli je to slučaj s izjašnjavaњem za Hrvata", Tomislav Žigmanov, publicist, je podsetio da su pojedinci koji danas insistiraju na pravima Bunjevaca 70-tih godina prošlog stoleća osnivali hrvatske kulturne institucije, a jedan broj njih poseduje i hrvatske putovnice. Davor Vidiš, generalni konzul Republike Hrvatske u Subotici, takođe je jednom prilikom izjavio da neki od pripadnika bunjevačke zajednice imaju hrvatske dokumente koje su stekli na osnovu činjenice da su se izjašnjavali kao Hrvati. Građanski list, 2. oktobar 2007. Vidišu je odgovorio Mirko Bajić, član Nacionalnog saveta Bunjevaca, tvrdnjom da su Bunjevci sredinom devedesetih, za vreme sankcija, smišljeno dobijali domovnice da bi se asimilirali u Hrvate, ili su ih mogli kupiti u Budimpešti. Po njegovom sudu te dokumente treba podvrgnuti reviziji, jer nisu u skladu sa zakonima Srbije i Hrvatske. Građanski list, isto.

561 Danas, 13. avgust 2007.

562 Dnevnik, 11.8, 2007.

roditelji, ali da "Time nismo razbili hrvatski korpus, kako nas optužuju, jer Bunjevci postoje vekovima na ovim prostorima".⁵⁶³

Divergentni odgovori na pitanje jesu li Hrvati i Bunjevci grane istog etničkog stabla ili je reč o dva zasebna etnička entiteta, proizvodi i izvesna trvenja u odnosima između njih. Jedan deo hrvatskih intelektualaca prepoznaje u tome rukopis Miloševićevog vremena i pokušaj da se politički oslabi hrvatska zajednica. Uticaj odgovarajućih državnih agencija još je očigledniji na primeru islamske zajednice u Sandžaku, odnosno Srbiji. Danas u Srbiji postoji Islamska zajednica Srbije i Islamska zajednica u Srbiji⁵⁶⁴, prvoj je sedište u Beogradu, drugoj u Novom Pazaru, prvoj je na čelu reis ul ulema Adem Zilkić, a drugoj glavni muftija Muamer Zukorlić, prva želi nezavisni Rijaset čije će sedište biti u Srbiji, druga priznaje reis ul ulemu u Sarajevu za vrhovnog poglavara i tamošnji Rijaset.⁵⁶⁵ Pošto su obe IZ tvrdile da su jedine legalne i legitimne institucije muslimana u Srbiji⁵⁶⁶, usle-

563 Građanski list, 4.9, 2007.

564 Obe IZ su upisane u državni registar crkava i verskih zajednica –

Islamska zajednica Srbije kao Rijaset, sa sedištem u Beogradu i Islamska zajednica u Srbiji, kao Mešihat, sa sedištem u Novom Pazaru.

565 Naša braća u Sandžaku, izjavio je krajem marta Hamdija Jusufspahić, žele da Mešihat IZ u Srbiji bude podređen Rijasetu IZ u BiH. "Mi se zalažemo za objedinjavanje muslimana Srbije pod nezavisnim Rijasetom IZ Srbije, čije će sedište biti u granicama Srbije". Danas, 27. mart 2007. Sličnog je mišljenja i Muhamed Jusufspahić: "najnormalnije je da centrala IZ Srbije bude u Beogradu, a ne na Baš čaršiji. To nema veze s DSS, to je državotvorni stav koji bi svaka stranka u Srbiji trebalo da podrži. Da li neko može da zamisli situaciju da, ako se verski službenici uvedu u vojnu službu, da vojne imame i muftiju postavlja reis ul ulema iz Sarajeva". Danas, 9. oktobar 2007. Po rečima Rasima Ljajića, javnost u Beogradu je "nasela" na priču da je reč o "konceptijskom sukobu unutar IZ, da jedni hoće prema Sarajevu, a drugi prema Beogradu, a to je laž". Šta je loše u tome što hoćemo da imamo duhovnu vezu sa muslimanima u Bosni, upitao je Ljajić. "Hoćemo li sada da osuđujemo Srbe iz Hrvatske, iz Bosne i Slovenije što hoće da imaju duhovnu vezu sa SPC u Beogradu. Ovde je duhovna veza sa Sarajevom predstavljena kao politički izbor između Sarajeva i Beograda, što je potpuno besmisleno". Danas, 12. oktobar 2007.

566 "Srbiji nema više islamskih zajednica, postoji samo jedna na čijem sam ja čelu. Muamer Zukorlić je ispostava islamske zajednice druge države", izjavio je Reis IZS Adem Zilkić. Novosti, 8. oktobar 2007.

dile su međusobne optužbe⁵⁶⁷, a potom i prvi sukobi. ⁵⁶⁸ Krivci za podele identifikovani su kako unutar islamske zajednice tako i izvan nje, u lokalnoj vlasti, ali i državnom aparatu.

U pismu koje je, u drugoj polovini aprila, uputio predsedniku Republike Tadiću, muftija Zukorlić je naveo da je IZ bila predmet “nekoliko organizovanih i dobro koordinisanih napada”, između ostalih i preko predsednika opštine Novi Pazar (koji je javno izjavio da Mešihat IZ Sandžaka ne postoji i da će ubuduće IZ biti u nadležnosti Bošnjačkog nacionalnog veća), odnosno obaveštajnih i bezbednosnih službi. Podsećajući da uloga pomenutih službi nije da se bavi organizovanjem IZ, muftija Zukorlić je od predsednika Tadića zatražio da zaštiti muslimane i IZ od njihovog nezakonitog delovanja. ⁵⁶⁹ Pre nego je muftija Zukorlić uputio svoje pismo, u javnosti se oglasio i Savet za odnose sa verskim zajednicama Bošnjačkog nacionalnog vijeća porukom da BNV ne podržava aktivnosti kojima rukovodi Muamer Zukorlić, a koje mogu dovesti do daljeg produbljivanja podela među Bošnjacima. U saopštenju je istaknuto i da prvi ljudi IZ pokazuju ambicije da učestvuju u političkom životu zloupotrebljavajući verske objekte i institucije, unoseći razdor i podele unutar bošnjačkog nacionalnog korpusa. Zabrinutost zbivanjima unutar islamske zajednice izrazio

567 Neravnomeran infrastrukturni razvoj, degradacija verskih službenika, otuđenje vernika, jednoulje, samo su neke od optužbi koje su od strane Rijasetu IZS izricane na Zukorlićev račun. Danas, 1–2. decembar 2007. Zukorliću je, pored toga prigovaran da se razmeće novcem, skupim blindiranim automobilima, uzurpacijom resursa IZ, proterivanjem učenih ljudi, itd. Novosti, 8. oktobar 2007. S druge strane, kao krivce za raskol muftija Zukorlić je naveo “imame izdajnike”, lokalnu vlast u Novom Pazaru, porodicu Jusufspahić, obaveštajne i bezbednosne strukture. U pismu koje je uputio predsedniku Republike muftija Zukorlić je tražio od predsednika Tadića da muslimane i Islamsku zajednicu zaštiti od posledica nezakonitog delovanja pomenutih službi. On je tražio i uvid u originalne dosijee saradnika obaveštajnih i bezbednosnih službi iz reda verskih službenika IZ od 1946 godine do danas. Danas, 20. april 2007.

568 Sredinom novembra, pred početak glavne molitve ispred Altum-alem džamije u Novom Pazaru, povređene su četiri osobe prilikom sukoba pristalica dve IZ. Prema pisanju medija, policija je uspela da spreči sukob većih razmera. Hasib Suljović, muftija IZS, izrazio je žaljenje zbog sukoba i za sve što se dogodilo okrivio muftiju IZuS Muamera Zukorlića. Danas, 17/18. novembar 2007.

569 Danas, 20. april 2007.

je i Rasim Ljajić, lider Sandžačke demokratske partije. On je izjavio da je nekim strukturama u Beogradu odgovaralo da postoje dve islamske zajednice, jer to slabi samu islamsku zajednicu, ali je kao epicentar krize naveo Sulejmana Ugljanina⁵⁷⁰ koji "hoće da ostvari potpunu kontrolu nad islamskom verskom zajednicom, da je koristi za finansiranje i političku promociju".⁵⁷¹

U želji da izbegnu dalje zaoštavanje problema koja bi, po Ljajićevim rečima, mogli eskalirati do "prolivanja krvi što bi bio apsolutni poraz svih nas", oba bošnjačka lidera oglasila su se, na inicijativu srbijanskog premijera, zajedničkim apelom svim Bošnjacima da pokažu punu odgovornost i ne dozvole da dođe do ugrožavanja javnog reda i mira, da zajedno sačuvaju mir, te da se pitanje rada IZ rešava saglasno unutrašnjim verskim pravilima. Zajednički apel, međutim, nije doveo do prestanka međusobnih optužbi.

Upozorenja da je država umešana u sukobe unutar islamske zajednice dolazila su i izvan Srbije. To je jasno istaknuto u pismu koje je Mustafa Cerić, reis ul ulema IZ u BiH, uputio predsedniku Republike Borisu Tadiću u kome se ističe da se "vlast Srbije umešala u unutrašnja pitanja IZ u Srbiji i dala administrativnu i medijsku podršku uspostavi institucije reis-ul-uleme u Srbiji".⁵⁷² Ponašanje državnih organa bilo je predmet kritika i drugim povodima. Zakon o izmenama i dopunama zakona o državljanstvu Republike Srbije sadrži odrebe prema kojima se pripadnicima srp-

570 Povodom optužni da je izazvao krizu unutar IZ Sulejman Ugljanin, predsednik opštine Novi Pazar, izjavio je da će obratiti Predsedniku Srbije i lideru Demokratske stranke Borisu Tadiću, jer su oni koji ga napadaju izabrani na listi te stranke: "Neće DS pljuvanjem po muslimanima dokazati proevropsku i proameričku privrženost". Dnevnik, 20. novembar 2007.

571 "Dve islamske zajednice znače da možete da koketirate i kalkulirate jednima i drugima. Ali, nemoguća je kohabitacija dve islamske zajednice". Na kritike druge strane da je "Zukorlićev čovek" – "veza između Zukorlića i Rasima Ljajića svima je, po rečima Muhameda Jusufspahića, poznata, kao i da Ljajićevi ljudi Zukorliću obezbeđuju podršku" – Ljajić je odgovarao da je "prvi kritikovao Zukorlića kada je bio pokrovitelj formiranja političke stranke. Prvi sam ga kritikovao što hoće da bude i verski i svetovni vođa". Danas, 12. oktobar 2007.

572 Danas, 16. oktobar 2007.

skog naroda, koji nemaju prebivalište na teritoriji Republike Srbije, kao i pripadnicima drugih naroda ili etničkih zajednica sa teritorije Republike, omogućuje primjem u državljanstvo Srbije. Ovakva rešenja, ocenjeno je, doneće više problema nego što će ih rešiti. Dok su prosrpske stranke u Crnoj Gori sa oduševljenjem pozdravile izmenu srbijanskog zakona, dole su ostale ostale stranke upozoravale da je reč o političkom pritisku i pozvale vlasti Crne Gore da ulože protest i demarš Srbiji zbog mešanja u unutrašnje stvari Crne Gore.⁵⁷³ "Srbija direktno krši Deklaraciju o državljanstvu savjeta Evrope iz 1997. godine", poručio je Miodrag Vuković, funkcioner vladajuće Demokratske partije socijalista, ističući pri tom da bi crnogorsko ministarstvo inostranih poslovalo trebalo da uputi protestnu notu savetu Evrope zbog diskriminacije Srbije u vezi sa dvojnim državljanstvom. Drugom prilikom, Vuković je podsetio da po važećim zakonima Crne Gore građani mogu imati samo crnogorsko državljanstvo i da se, ako uzmu državljanstvo druge države, automatski ispisuju iz crnogorskog.⁵⁷⁴ Rešenje je kritikovano i unutar Srbije. Stevan Lilić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, je ocenio da "sa stanovišta međunarodnog prava i dobrih političkih odnosa između Srbije i Crne Gore, ovakvo rešenje nije dobro, jer dovodi do situacije da se jedna država, u ovom slučaju Srbija, meša u unutrašnje stvari Crne Gore". Srbija, izjavio je Lilić, "ne može da pravno reguliše odnose u Crnoj Gori, niti da nudi crnogorskim državljanima iz te države svoje državljanstvo, a da prethodno nije postigla bilateralni sporazum o tom pitanju sa vlastima u Crnoj Gori."⁵⁷⁵

Veliko interesovanje za rešavanje pitanja državljanstva pokazivali u građani crnogorske nacionalnosti u Srbiji. Zahtevajući dvojno državljan-

573 Danas, 26. septembar 2007.

574 Građanski list, 9. jul 2007. Jusuf Kalamperović, ministar unutrašnjih poslova Crne Gore, izjavio je da "U principu male države, sa malim brojem stanovnika, čuvaju svoje državljanstvo i ne pristaju olako na dvojno državljanstvo. Mislim da će se i Crna Gora opredeliti za čuvanje svog državljanstva i da neće biti tako široke ruke". Danas, 21. jul 2007.

575 Dnevnik, 17. septembar 2007. Treba zabeležiti i izjavu Božidara Đelića, potpredsednika srbijanske vlade koji je izneo da je stav vlade da će za sve studente iz Crne Gore koji se izjasne kao Srbi u Srbiji važiti uslovi školovanja kao za građane Srbije. "Napokon, da oni koji se deklarišu kao Srbi negde imaju prednost". Građanski list, 9. jul 2007.

stvo, Udruženje Crnogoraca Srbije “Krstaš” upozoravalo je Crnogorce koji uzimaju državljanstvo Srbije da im preti tiha asimilacija. Nenad Stevović, predsednik “Krstaša” izjavio je da Crnogorci ne zahtevaju da ostvaruju bilo kakva posebna politička i izborna prava u Crnoj Gori, već samo šansu da ne budu asimilovani od strane nove države. “Građani Srbije s crnogorskim državljanstvom neće biti oslobođeni plaćanja poreza na kupovinu prvog stana, iako su rođeni u njoj. Isto tako, crnogorski državljani ne mogu da upisuju akcije u firmama u kojima su proveli ceo radni vek, ali sada ostaju bez prava na svoj deo vlasništva. Na pomolu je tih asimilacija, jer im se kod svake takve situacije sugerije da se upišu u knjigu državljana Srbije”.

576

Izvan pažnje javnosti tokom godine ostalo je pitanje Jugoslovena. Pozivajući se na tumačenje pokrajinskog Sekretarijata za upravu, propise i nacionalne manjine da Jugosloveni nemaju jedno od posebnih obeležja nacionalnih manjina, a to je sopstveni jezik, kojime se razlikuju od većine stanovništva, pokrajinski ombudsman je zaključio da se Jugosloveni ne mogu smatrati nacionalnom manjinom.⁵⁷⁷ Pitanje Jugoslovena postavilo se nakon što se Centar za razvoj civilnog društva iz Zrenjanina obratio pokrajinskom ombudsmanu predstavkom u kojoj se ističe da je ovakvim tumačenjem pokrajinskog sekretarijata za manjine povređen Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, a Jugoslovenima onemogućeno da budu članovi Saveta za međunacionalne odnose. Postojanje Saveta omogućeno je Zakonom o lokalnoj samoupravi i u više od polovine (preko 40) multietničkih opština u Srbiji (68) ova su tela i formirana. Međutim, odsustvo jasne regulative ne samo što ova tela dovodi u situaciju da ne mogu ispuniti svoju ulogu, nego njihov rad ponekad pretvara u karikaturu.⁵⁷⁸

576 Građanski list, 10. jul 2007.

577 Građanski list, 18. april 2007. Po tom tumačenju se onda ni Hrvati, Bošnjaci ili Crnogorci ne bi mogli smatrati posebnom manjinom, jer se ni njihov jezik ne razlikuje od jezika većine stanovništva!

578 U raspravi koju je beogradskom Medija centru organizovao Centara za razvoj civilnog društva iz Zrenjanina, navedene su brojne nedorečenosti u regulisanju rada ovih tela. Recimo, članovi Saveta za rodnu ravnopravnost u Loznici obavljaju i poslove iz nadležnosti Saveta, u Novom sadu radikalna većina imenovala je Savet u kojem petoro članova srpske nacionalnosti uvek mogu preglasati četiri člana iz redova

U raspravi posvećenoj funkcionisanju saveta za međunacionalne odnose, Vladimir Ilić, direktor Centra za razvoj civilnog društva, izneo je ideju da bi bilo dobro kada bi se ovim telima omogućilo da pozovu misiju OEBS-a kako bi ispitala stanje međunacionalnih odnosa u dotičnoj opštini. To je interesantna ideja, pitanje je da li je prihvatljiva donosiocima odluka. Jer, već su i najave dolaska monitoring misije parlamentarne skupštine Saveta Evrope, predviđene za kraj novembra, izazvale nedoumice oko toga šta je svrha ove posete, da li je reč o disciplinovanju Srbije ili o sticanju realnog uvida u stanje ljudskih i manjinskih prava.

Ne samo poseta monitoring misije, nego i 10 decembar 2007. godine, međunarodni Dan ljudskih prava, poslužili su kao zgodan povod da se javno iznesu ocene o stanju ljudskih i manjinskih prava u Srbiji. Za razliku od predstavnika zvaničnih vlasti, predstavnici nevladinih organizacija su bili mnogo kritičniji u svojim ocenama. Direktor Službe za ljudska i manjinska prava Petar Lađević stanje ljudskih prava je ocenio kao zadovoljavajuće, mada bi, kako je dodao, ono moglo biti i bolje. Govoreći o pravima nacionalnih manjina on je izjavio da je njegova služba u tom segmentu ispunila svoj mandat i da su manjinska prava na zadovoljavajućem nivou: "Ima, međutim, mnogo stvari koje su obećane a nisu ispunjene... a to se pre svega odnosi na zaokruživanje tzv. manjinskog zakonodavstva".⁵⁷⁹ Lađević je naglasio i da će se njegova Služba u narednom periodu posebno angažovati na zaštiti prava Roma, pošto njihova prava nisu poštovana a odnos prema njima utemeljen na predrasudama. S druge strane, Nataša Kandić, direktorka Fonda za humanitarno pravo je izjavila da se u društvu napadaju osnovna ljudska prava i da vlast nije u stanju da obezbedi njihovo poštovanje. Po njenim rečima na posebnom odstrelu su akti-

.....

manjina, a sličan je slučaj i u Žitištu, u Plandištu među članovima Saveta nema predstavnika srpske zajednice, u Priboju su svi članovi opštinske vlade istovremeno i članovi Saveta, itd. U raspravi je istaknuto da političke partije nemaju šta da traže u Svetima za međunacionalne odnose, te da izbor članova treba prepustiti nacionalnim savetima, kulturnim i drugim institucijama nacionalnih manjina. Vladimir Ilić, direktor Centra, je izjavio da bi bilo dobro i kada bi se ovim telima omogućilo da pozovu misiju OEBS-a da ispita stanje međunacionalnih odnosa u dotičnoj opštini.

⁵⁷⁹ Dnevnik, 10. decembar 2007.

visti i zaštitnici ljudskih prava. "Ako poredimo stanje ljudskih prava ranijih godina, ova godina je po mnogo čemu vraćanje unazad".⁵⁸⁰ Suočeni smo sa narastajućim negativnim trendovima politizacije javnog života. U Srbiji je, po mišljenju pokrajinskog ombudsmana Petra Teofilovića, uspostavljen hermetični sistem pratijske raspodele javnog sektora da je ljudima sve teže da nađu posao ako pripadaju pogrešnoj stranci. Kompletiranju slike treba, naglašava Teofilović, dodati i neizgrađenost mnogih institucija, poput Ustavnog suda, što ne doprinosi poboljšanju ljudskih prava i jačanju poverenja u institucije.⁵⁸¹ Teofilović je podsetio da Vojvodina nema mehanizme za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, iako su joj određene obaveze u toj nadležnosti.⁵⁸² Uprkos tome, na konferenciji koju je u Novom Sadu organizovao Vojvođanski centar za ljudska prava, istaknuto je da je manjine u Vojvodini daleko bolje ostvaruju svoja prava, nego što je to slučaj u ostatku Srbije.⁵⁸³

O stanju ljudskih prava u Srbiji govorilo se i povodom izveštaja Jelka Kacina, poslanika i izvestioca Evropskog parlamenta. U svom izveštaju Kacin je konstatovao da je Srbija napravila napredak, naročito u ekonomskoj sferi i oblasti zaštite ljudskih prava, te da je situacija u Vojvodini bolja, nego što je bila pre deset godina.⁵⁸⁴

Kacinove ocene nisu ostale bez reakcija kako aktera sa civilne, tako i aktera sa političke scene. Iz Centra za razvoj civilnog društva je upozoreno da Kacinove ocene u pogledu situacije u Vojvodini treba shvatiti „elastično“⁵⁸⁵, jer „iako je istina da je zabeležen pad broja etnički inspiri-

580 isto

581 Dnevnik, 11. decembar 2007.

582 Danas, 24. april 2007.

583 Na konferenciji je navedeno da su najugroženija prava pripadnika romske, albanske, aškalijske, hrvatske i mađarske manjine. Danas, 19. novembar 2007.

584 Dnevnik, 1. avgust 2007. Kacin je poručio da postoje oblasti koje još uvek nisu usklađene sa evropskim propisima, poput zaštite osnovnih ličnih prava i prava individualnih vlasnika, kao i zakonske zaštite malih i srednjih preduzeća.

585 Snežana Ilić, programska direktorka CRCĐ je izjavila da se ne seća „nekih prelomnih događaja 1997. godine, a i Kacin je u Vojvodinu stigao tek 2004. i 2005. godine u okviru delegacije EP koja je u Vojvodinu poslata nakon serije međuetničkih incidenata u to vreme“. Dnevnik, 6. avgust 2007.

sanih incidenata“, sociološka istraživanja ukazuju na to da situacija ispod površine baš i nije tako ružičasta: „težište incidenata se od kraja prošle godine na ovamo pomerilo na incidente na verskoj osnovi, čiji je broj u porastu. Zapravo, u Vojvodini godinama unazad nisu ostvareni neki značajniji pomaci u sferi poštovanja manjinskih prava, ako izuzmemo ulazak manjinskih stranaka u parlament na poslednjim izborima. Međutim, i to se temelji na dobronamernoj, ali nelegalnoj odluci Republičke izborne komisije koja je prekršila svoja ovlašćenja.“⁵⁸⁶ Uz sve to još smo „imali snižavanje institucionalnog nivoa državne brige o ljudskim i manjinskim pravima, odnosno ukidanje ministarstva i svođenje ove oblasti na vladinu službu, dok se republički Savet za nacionalne manjine... sastao samo jednom u poslednju godinu i po“.⁵⁸⁷ Kacinov izveštaj Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara ocenila je kao – nerealan. Lider stranke Andraš Agošton, ocenio je da se u Vojvodini još uvek prečesto dešavaju međunacionalni incidenti, pri čemu Mađari uvek izvuku deblji kraj. Mađari, u čitavom nizu slučajeva nisu, naglasio je Agošton, ni želeli da prijave incidente, „jer imaju osećaj da ne nailaze na potrebno razumevanje i podršku“.⁵⁸⁸ Agošton je poručio da će od mađarskih poslanika u Evropskom parlamentu tražiti da ne usvoje Kacinov izveštaj, kako bi se i na taj način skrenula pažnja na probleme koji u Vojvodini još postoje.⁵⁸⁹

Pozivajući se na izjavu srbijanskog premijera Vojislava Koštunice da Republika Srbija Albancima sa Kosova garantuje najpovlašćeniji status koji bilo koja manjina danas ima u svetu, veoma oštro je reagovao Pal Šandor, predsednik Demokratske zajednice vojvođanskih Mađara. Ističući da je košterniran ovom izjavom, jer premijer nacionalne manjine deli na manjine prvog i drugog reda, Šandor je u otvorenom pismu Koštunici napisao: „Ako polazite od pretpostavke da je Kosovo sastavni deo Srbije, kako to da

586 Dnevnik, 6. avgust 2007.

587 isto

588 Dnevnik, 13. avgust 2007.

589 Po rečima Antala Bozokija, predsednika NVO „Argus“, ni nevladine organizacije Mađara nisu zadovoljne izveštajem koji je Kacin poslao Evropskom parlamentu. Početkom novembra mađarske NVO su po tačkama sastavile izveštaj za posmatračku misiju SE, kako joj ukazale na probleme.

status najpovlašćenije manjine ne nudite Mađarima, koji učestvuju u političkom životu Srbije? Kako to da se status najpovlašćenije manjine ne nudi onima koji su lojalni građani, a nudi se onima koji nikako više ne žele biti u Srbiji?”⁵⁹⁰ Ištvan Pastor, predsednik Saveza vojvođanskih Mađara, ocenio je da je formulacija o najpovlašćenijoj nacionalnoj manjini nije primerna, jer može da iritira druge nacionalne manjine i kod njih pobudi razmišljanje o postojanju statusnih razlika manjinskih zajednica, ali je naglasio: „Nemam utisak da se manjine u Srbiji dele na one prvog i drugog reda, ali vidno je da pitanje Kosova odvlači kompletnu pažnju političke javnosti i sa manjinske problematike“.⁵⁹¹

Rešavanje statusa Kosova na još jedan se način reflektovalo na zahteve manjina, pre svega mađarske manjine kao najbrojnije i najbolje organizovane. Naime, od strane pojedinih političkih predstavnika Mađara zahtevano je da se položaj mađarske zajednice u Vojvodini reguliše na isti način kao i položaj srpske zajednice na Kosovu.

Po rečima Miroslava Samardžića, nije primereno praviti paralelu između Vojvodine i Kosova u pogledu stepena zaštite manjinskih prava, jer je „razlika između Vojvodine i Kosova drastična. Vojvodina nema podeljeno društvo, nema drastičan etnički sukob, nema spor oko teritorije. Ovde se stvari rešavaju na drugačiji način. Vojvodina nikako ne bi smela da stepen zaštite manjina razvija po uzoru na Kosovo. Svaka regija ima svoje sopstveno iskustvo na osnovu kojeg može da kreira i rešenja iz domena međuetničkih odnosa i zaštite manjina“.⁵⁹²

Sredinom godine, pozivajući se na anahronost i neprimerenost evropskim standardima manjinske zaštite, Bojan Pajtić, predsednik Izvršnog veća AP Vojvodine, najavio je izmenu Odluke o pokrajinskim izborima, jer ne garantuje svim manjinama da imaju svoje predstavnike u Skupštini AP Vojvodine.⁵⁹³ „Civilizacijska, politička i moralna obaveza Demokratske

590 Danas, 6. oktobar 2007.

591 Dnevnik, 6. oktobar 2007.

592 Dnevnik, 6. oktobar 2007. Samardžić je i ukazao na činjenicu da tamo gde postoji etnički sukob oblik zaštite manjina uvek drugačiji u odnosu na društvo gde takvog sukoba nema.

593 Danas, 7. maj 2007.

stranke kao partije koja se zalaže za evropsku budućnost Srbije jeste da u novu odluku o pokrajinskim izborima ugradi mehanizme koji će omogućiti da se multietnički karakter Vojvodine odslika i na strukturu njenog najvišeg predstavničkog doma. To je”, po rečima Pajtića, “najbolja garancija zaštite onih građana koji ne pripadaju većinskom narodu”. Na sednici pokrajinskog saveta nacionalnih zajednica odlučeno je da se za predstavnike manjina u budućem sazivu Skupštine Vojvodine rezervišu 12 poslaničkih mandata. Na sednici je, takođe, odlučeno da se poslanička mesta garantuju samo onim manjinama čiji broj nije manji od 10 hiljada pripadnika i koje imaju formirane nacionalne savete. “Na taj način, mandate u vojvođanskoj skupštini podeliće osam manjina – tri poslanička mesta rezervisana su za pripadnike mađarske, po dva za pripadnike slovačke i hrvatske manjine, a po jedno za Rusine, Rumune, Makedonce, Bunjevce i Rome”, dok će njihovi “nacionalni saveti biti zaduženi da konstituišu biračke spiskove”. Po rečima Bojana Pajtića, birački spiskovi će morati da “obuhvate više od 50 odsto birača određene nacionalne zajednice, da bi taj birački spisak bio validan, a oni stekli pravo na predstavnika u skupštini”.⁵⁹⁴ Međutim predlog koji su Demokratska stranka i Savez vojvođanskih Mađara usaglasili sa nacionalnim savetima, a podržao ga je i Pokret Snaga Srbije, doveo je vladajuću koaliciju u iskušenje. Zbog protivljenja četvrtog koalicionog partnera, Lige socijaldemokrata Vojvodine, ne samo da je otkazana sednica na kojoj je trebalo da se raspravlja o pomentom predlogu, nego je predsednik skupštine Bojan Kostreš inicirao promene Statuta APV i uvođenje čistog proporcionalnog sistema, kakav funkcioniše na republičkom, odnosno lokalnom nivou. Dragoslav Petrović, šef koordinacionog tela vladajuće skupštinske koalicije, izjavio je da koalicija neće podržati predlog koji

594 Građanski list, 23. maj 2007. Laslo Joža, koordinator nacionalnih saveta, izjavio je da je odluka novina u našoj politici i da su taj evropski potez pozdravili svi nacionalni saveti u Vojvodini. Treba reći da Skupština Vojvodine broji 120 poslanika, 60 poslanika se bira po većinskom, a 60 po proporcionalnom izbornom sistemu sa Vojvodinom kao jednom izbornom jedinicom, cenzusom od 5 odsto i prirodnim pragom za stranke manjina. Prema predloženim izmenama izbornih pravila, 60 poslanika bi se i dalje biralo po većinskom izbornom sistemu, a 48 po proporcionalnom, 12 mesta bi bilo rezervisano za predstavnike manjina.

su, osim poslanika Lige, podržali i Demokratska stranka Srbije, G 17 plus i Srpska radikalna stranka, jer je “predložena izmena Statuta od bitnog značaja i ona bi suštinski podrazumevala nov statutarni kat... i ne bi bila u duhu Ustavnog zakona”.⁵⁹⁵

Međutim, predlog sa kojim su izašle DS i SVM⁵⁹⁶ nije bio lišen ozbiljnih prigovora. “Ako žele demokratski legitimitet”, izjavio je Zoran Lončar, predsednik Pokrajinskog odbora DSS, “u te razgovore bi trebalo da budu uključeni svi politički činioци koji zainteresovani za učesće na izborima. A to znači ne samo skupštinska većina već i opozicija, ali i zainteresovane vanparlamentarne stranke”. Po Lončaru “nacionalni saveti nikako ne bi smeli da budu učesnici političkog života”, jer su, za razliku od stranaka, “nepolitička tela”.⁵⁹⁷ Milorad Mirčić, potpredsednik SRS, je bio još oštrij: “izmena izborne odluke kako bi se manjinama dali garantovani poslanički mandati je čista manipulacija DS”.⁵⁹⁸ Dušan Bajatović, SPS, je izjavio da je iznenađen što vladajuća većina polaže monopol na izborna pravila,⁵⁹⁹ a oštre kritike na račun DS pre svega, stigle su i od Ivane Dulić Marković,

595 Građanski list, 13. jun 2007. kako se menjaju okolnosti, tako se menjaju i stranački prioriteti. Liga je svojevremeno zagovala uvođenje kombinovanog sistema a danas optira za proporcionalni sistem. DSS je ostao dosledan u svom protivljenju mešovitom sistemu. Radikalima odgovara proporcionalni sistem, jer su na izborima osvojili bezmalo trećinu glasova (21 od 36). Demokratska stranka je bolje rezultate ostvarila po većinskom sistemu (20 od 35), LSVD više odgovara proporcionalni sistem, budući da su preko njega osvojili 6 od ukupno 7 mandata. Iza prividne političke korektnosti predloga DS i SVM kriju se uski stranački interesi da se preko manjina obezbedi kontinuitet u vlasti. Pošto se mandati manjina obezbeđuju preko proporcionalnog sistema, SRS ili LSVD onda ne bi mogli računati da će učestvovati u raspodeli 60, nego samo 48 mandata. Svoj gubitak DS bi kompenzovala manjinskim mandatima.

596 Andraš Agošton, predsednik DSVM, zatražio je od Ištvana Pastora da zakaže sastanak mađarskih partija zbog predložene izmene izbornih pravila. Po njegovom mišljenju predloženi izborni model je diktiran iz Beograda i štetan je za mađarske partije, jer smanjuje njihov politički značaj. Građanski list, 13. jun 2007.

597 Dnevnik, 22. maj 2007. Velibor Radusinović, Lončarov stranački kolega, je predlog izmene izbornih pravila nazvao čudnim: “Taj fenomen je bio svojstven Miloševićevom režimu, da se nameštaju izborna pravila tako da ja dobijem”. Dnevnik, 19. jun 2007.

598 isto

599 isto

potpredsednice G 17 plus. Ona je izjavila da DS, insistiranjem na promeni izbornih pravila, pokušava da prilagodi izborni sistem svojim potrebama, što je politička zloupotreba. Naročito je nedopustivo, po njenoj oceni, da se izborna pravila menjaju u izornoj godini.⁶⁰⁰ Po mišljenju Srđana Šajna, predsednika Romske partije, ideja da se manjinama garantuju mesta u parlamentu je dobra, ali bi, prema njegovoj proceni Romima morala pripasti dva mesta. On, međutim naglasio da nije "zato da bilo ko ima pravo da dva puta glasa – jednom za listu manjina, a jednom za stranačku listu – jer je to dvostruko pravo glasa. To nije u redu, jer je onda na delu diskriminacija većine".⁶⁰¹ Kritici je podvrgnut i predlog da se izrada biračkih spiskova poveri nacionalnim savetima. "Ne vidim da je korisno u jednom modernom svetu praviti segregacioni birački spisak... Na osnovu kog kriterijuma će se procenjivati da li je neko pripadnik nacionalne manjine ili ne? To nije moguće izvesti tako da bude dobro", izjavio je Marko Blagojević, programski direktor Cesida,⁶⁰² dok je Slobodan Antonić, politički analitičar, ideju da nacionalni saveti pripremaju biračke spiskove ocenio kao protivnu republičkom zakonu koji predviđa postojanje jednog i jedinog biračkog spiska.⁶⁰³

Ističući da su kriterijumi za utvrđivanje garantovanih mandata potpuno arbitrarno utvrđeni, Miroslav Samardžić, politikolog, smatra da bi se predlog DS i SVM mogao podvesti pod pojam pozitivne diskriminacije, ali bi morao da važi samo za one manjine koje su u posebno nepovoljnom položaju i koje zbog malobrojnosti ne mogu imati svoje predstavnike. Samardžić smatra da za Mađare, budući da čine približno 14 odsto stanovništva u Vojvodini, nije potrebno uvoditi mere posebne zaštite. Te mere, uostalom, može uvoditi samo Republika. Samardžić je postavio i pitanje da li pokrajina može uređivati vođenje biračkih spiskova i da li mimo Republike može proširivati nadležnosti nacionalnih saveta? Takođe, nije propustio priliku da podseti na političke rizike predloženih izmena izbornih pravila. "Zaštićeni" poslanici nacionalnih manjina mogli bi da budu,

600 Dnevnik, 11. jul 2007.

601 Dnevnik, 17. jul 2007.

602 Građanski list, 21. jul 2007.

603 Dnevnik, 22. jun 2007.

budući da bi mogli biti izabrani sa veoma malim brojem glasova, jezičak na vagi koji odlučuje o skupštinskoj većini, a to bi moglo voditi povećanju etničkih napetosti. Po njegovom mišljenju, ako se izmene prihvate to će značiti da će SVM većito biti na vlasti u Vojvodini, a da će srpske nacionalističke stranke biti potisnute u poziciju beznadežne manjine, pa će, u želji da poprave svoje pozicije, nastojati da ubede vojvođanske Srbe da su diskriminirani.⁶⁰⁴

Višemesečna sporenja oko izmene izbornih pravila okončana su tako što su ključni zagovornici promena odustali od svojih predloga.⁶⁰⁵ Iz Saveza vojvođanskih Mađara je poručeno da je za ovu stranku prihvatljivije da odustane od uvođenja garantovanih mandata, nego da to pravo ne može da iskoristi zbog nedostatka vremena za njegovu realizaciju.⁶⁰⁶ Dušan Elezović iz Demokratske stranke je, nakon ovakvog stava SVM, izjavio da Demokratama ne preostaje ništa drugo nego da i oni odustanu od predloženih izmena.⁶⁰⁷ Po oceni Ane Tomanove – Mankanove, predsednice slovačkog nacionalnog saveta, od izmene izbornih pravila nije trebalo odustati. Ona je naglasila da je pokrajinski savet za nacionalne manjine podržao izmenu izbornih pravila, ali da nacionalne savete niko nije obavestio i konkludovao o povlačenju predloga.

604 Samardžićev komentar objavljen je na sajtu Nove srpske političke misli. On smatra da je "najbolje rešenje čist proporcionalni sistem sa Vojvodinom kao jednom izbornom jedinicom i prirodnim pragom za manjine. U tom slučaju nije neophodno da se prave posebni birački spiskovi... Ovakav sistem omogućava svim iole brojnijim nacionalnim manjinama da budu zastupljene u Skupštini Vojvodine, a svaki pripadnik manjine može sam odlučivati o tome da li da glasa za svoju nacionalnu stranku ili za neku stranku iz šireg društva. Najbolja su ona rešenja koja nude više opcija i omogućavaju autonomno odlučivanje pojedinca".

605 Regionalni odbor za pomoć izbeglicama Vojvodine zatražio je od predsednika Skupštine i pokrajinske vlade da, kao i za nacionalne manjine, obezbede garantovana mesta i za izbegla i raseljena lica iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Kosova. Građanski list, 21. maj 2007.

606 Dnevnik, 21. avgust 2007.

607 Dnevnik, 4. septembar 2007.

Zaključci i preporuke

Probleme u vezi sa ostvarivanjem prava i položaja nacionalnih manjina trebalo bi sagledavati u kontekstu dva šira problema – Kosova i evropskih integracija. Nastojanja da se sve političke aktivnosti podrede očuvanju Kosova vode, u slučaju manjina, produžavanju stanja “bespravlja”. Višegodišnje ignorisanje zahteva da se zakonom uredi pitanje izbora nacionalnih saveta poprima obrise smišljene i cinične (anti)manjinske politike. Zabrinutost pojačava i činjenica da u društvu postoji infrastruktura za izlivanje šovinizma, te da vlast toleriše postojanje formalnih i neformalnih organizacija, poput Nacionalnog stroja, Rasionalista, Obraza, Divizije Krv i čast i drugih. U situaciji kada se jedan deo vlade koristi pitanjem Kosova da bi otvorio vrata političkoj samovolji, pozivanje na ustav i stećena prava manjina, gubi na značaju.

- Energično nastaviti započeti proces evropskih integracija
- Podršku koju tom procesu daju manjine pretočiti u celovitu i koherentnu manjinsku politiku
- Nastaviti proces izgradnje manjinskog zakonodavstva, donošenjem zakona o nacionalnim savetima i drugih pravnih propisa
- Preispitati politiku privatizacije medija koji informišu na jezicima manjina
- Pojačati monitoring evropskih institucija u vezi poštovanja ljudskih i manjinskih prava u Srbiji i Vojvodini

XII

Srbija i Haški sud

Strategija podrivanja

Nakon smrti Slobnodana Miloševića (2005) i posebno nakon presude Međunarodnog suda pravde u Hagu (24. februar 2007) gotovo da je prestao interes srpskih vlasti za rad Haškog tribunala. Mada je presuda MSP utvrdila odgovornost Srbije za nesprečavanje genocida u Bosni, presuda je amnestirala Srbiju od učesća u ratu u Bosni. i pored ozbiljnim implikacijama ove presude za državu Srbiju, srpska vlada se prema njoj ponaša ignorant-ski. Zvaničnici Srbije su i tokom 2007, kao i prethodnih godina, ponavljali kao mantru da Srbija čini sve da se završi saradnja sa tim sudom, da je državni interes da se optuženi za ratne zločine nađu u Hagu i da postoji rešenost i politička volja da se u potpunosti ispuni sopstvena i međunarodna obaveza. Međutim, 2007. godine saradnja sa Hačkim tribunalom gotovo je zamrla. Na sve primedbe i izveštaje Karle del Ponte povodom svake posete Beogradu, iz kabineta predsednika i premijera saopštavano je da državni organi i institucije rade svakodnevno sve što je u domenu njihovih nadležnosti kako bi se locirali i uhapsili preostali haški begunci. Karla del Ponte je do kraja svog mandata očekivala "pozitivne rezultate", posebno (i pre svega) izručenje Ratka Mladića Hagu. U oproštajnoj poseti Beogradu rekla je da sa mesta glavne haške tužiteljke odlazi "razočarana", pre svega zato što se Ratko Mladić nije našao na optuženičkoj klupi Tribunala.

Poslednje tri godine njenog mandata protekle su u medijskom ratu sa Beogradom. Ona je stalno ponovljala da je "sigurna" da se Ratko Mladić krije u Srbiji, a Radovan Karadžić negde u regionu i podvlačila da je njena dužnost da kao tužilac Haškog tribunala od Srbije traži da učini sve na hapšenju preostale četvorice haških optuženika, bez obzira gde se oni nalazili. Takve njene tvrdnje u Beogradu su tumačene kao "metod pritiska", a ne proizvod informacija, njene ocene da Beograd ne saraduje dovoljno s Tribunalom prihvatane su sa "iznenađenjem", a njeno zalaganje da Evropska unija ne potpiše Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Srbijom dok se ne ostvari potpuna saradnja s haškim sudom izazivalo je

kritike na račun Tribunala da "stalno isporučuje nove zahteve". Njeni zahtevi su u suštini, pokazalo se, išli na ruku premijeru Vojislavu Koštunici, koji je to koristio kao argument protiv EU. To mu je pomagalo dosta dugo da prikrije vlastitu odgovornost za sve veće udaljavanje Srbije od EU.

Kada je krajem maja 2007. godine uhvaćen Zdravko Tolimir, penzionisani general Vojske RS (prema tvrdnjama srpskih vlasti uhapšen na teritoriji RS, prema samom Tolimiru uhapšen je u Beogradu), optužen kao glavni saučesnik Ratka Mladića za genocid u Srebrenici, ali i kao šef njegovih jataka u Beogradu, mnogi su mislili da je to bio uvod u hapšenje samog Mladića. Do kraja godine, međutim, Hag je od zvaničnika Beograda dobijao već višegodišnja "uveravanja": da sve čine da lociraju tog haškog begunca, ali da u tome ne uspevaju. Činjenica je, međutim, da su tokom prošle godine Hagu izručena dva optuženika, od kojih je jedan uhapšen u Crnoj Gori, a da su četvorica još na slobodi, odnosno u bekstvu. Na teritoriji Crne Gore uhapšen je penzionisani general MUP Srbije Vlastimir Đorđević, optužen za ratne zločine nad kosovskim Albancima 1999. Do "pune" saradnje sa Tribunalom ostalo je da se isporuče još četvorica optuženika: Goran Hadžić, Stojan Župljanin, Ratko Mladić i Radovan Karadžić.

Medijska slika Haškog tribunala

Bez obzira na nesuradnju, Haški tribunal je tokom 2007. svakodnevno bio prisutan u medijima u Srbiji i to na nekoliko nivoa. Na jednom je bila ukupna saradnja Srbije sa Haškim sudom, na drugom su bili pojedinačni slučajevi, a na trećem glavna haška tužiteljka Karla del Ponte, čiji je mandat na tom mestu istekao krajem 2007. godine.

Pojedinačni slučajevi suđenja, osim izuzetno (Haradinaj, Šešelj) nisu izazivali veću medijsku pažnju niti poseban medijski angažman, već su uglavnom pokriveni agencijskim izveštajima, ili o njima nije ni pisano.

Ukupna saradnja s Tribunalom praćena je u rasponu od stalnih upozorenja i podsećanja pojedinih (manjeg broja medija) da je to ne samo

uslov za evroatlantske integracije Srbije, već i njena obaveza prema samoj sebi – do kritika samog Tribunala što ‘stalno isporučuje nove zahteve’ i ponavljanja da je to ‘politični’, a pre svega “antisrpski” sud.

Konačno, o Karli del Ponte, najneomiljenijem liku u srpskoj javnostii, često je pisano i govoreno pristrasno, u negativnom kontekstu, s potpunim odsustvom ukusa i stvaranjem slike o njoj kao o “srbomrziteljki” koja se zaintačila da smesti Srbe u Sheveningen po svaku cenu. Glavna haška tužiteljka je toliko bila prisutna u medijima, da je u većini novina imanovaana samo sa “Karla”.

O saradnji sa Tribunalom

O saradnji sa Tribunalom mediji su uglavnom pisali povodom poseta glavne haške tužiteljke Karle del Ponte Beogradu ili njenih izveštaja, od čega je zavisilo približavanje Srbije evropskim integracijama. Bavljenje temom ratnih zločina i ratnih zločinaca izvan tog konteksta, uglavnom nije postojalo u Srbiji. Osim toga, njeno uslovljavanje išlo je na ruku antievropskom premijeru i zato su njene izjave često stavljane u funkciju pojačavanja antievropske atmosfere u društvu. Zato je medijska slika o Tribunalu uglavnom bila fokusirana na to da od izručenja Ratka Mladića zavisi evropska perspektiva Srbije. Ratko Mladić se u medijima uglavnom i pojavljivao u tom kontekstu – da li je pretresan neki objekat u potrazi za njim i šta su izjavljivali zvaničnici o tim potragama. Kada su tehnički pregovori o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom (EU) usaglašeni (10. septembar), većina medija je upozorila da njegovo parafiranje zavisi od te saradnje. “Karla drži pečat” (*Novosti*), “Mladić i dalje karta za Evropu” (*Glas*), “Oli Ren čeka ocenu Karle del Ponte” (*Politika*).

Mediji su učestvovali u simulaciji saradnje države sa Haškim tribunalom. Svaki negativan izveštaj Karle del Ponte i očekivanja Tužilaštva da se preduzmu konkretne akcije “pošto su prošli godišnji odmori”. “Tužilaštvo spremno za Karlu del Ponte”, bili su praćeni izjavama zvaničnika. Na primer, minisata pravde Dušana Petrović i tužilac za ratne zločine Vladimira

Vukčevića, su uvek navodili da su zadovoljni učinkom i da je Beograd spreman da preuzme slučajeve iz Haga nakon prestanka rada Tribunala. ⁶⁰⁸ Tom prilikom su se oglašavali i predstavnici MUP: Aleksandar Kostić, načelnik Službe za otkrivanje ratnih zločina MUP, je *Danasu* dao intervju u kome govori o nekoliko slučajeva potraga za haškim beguncima, kriterijumima rada službe i šteti koju država trpi zbog tih bekstava. ⁶⁰⁹

Svaki dolazak Karle del Ponte u Beograd praćen je u svim medijima s naglaskom da od njenog izveštaja Briselu zavise dalji koraci približavanja Beograda Evropskoj uniji. *Glas* je, najavljujući posetu u septembru 2007, u naslovu napisao da "Karla preslišava Tadića i Koštunicu". *Novosti* dan kasnije obaveštavaju o razgovorima haške tužiteljke u Beogradu s naslovom "Karla opet zadovoljna", dok *Blic* "saznaje" da je del Ponteova postavljala svojim domaćinima i "nezgodna" pitanja povodom odsustva saradnje u prethodna tri meseca. *Danas* je izvestio da je sastanak protekao "u korektnoj atmosferi", ali da je glavna tema bio Ratko Mladić.

Izveštaj Karle del Ponte Briselu sa preporukom da Srbija mora da ispunji haški uslov u srpskim medijima je predstavljen na način da je Brisel jedva dočekao da dalje zamrzava put Beograda ka EU: Zvanični Brisel juče je brže bolje pohitao da razočara sve koji su se, ohrabreni izjavom slovenačkog premijera Janeza Janše, ponadali da ćemo prečicom do kandidature za EU, piše list, koji u podnaslovu navodi da je time evropski komesar Oli Ren "umirio" Karlu del Ponte. ⁶¹⁰ Taj izveštaj su preneli svi mediji, jer je od njega zavisilo očekivano potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, a koji je tim izveštajem bilo odloženo.

Nakon odlaganja potpisa, mediji su o tome pisali sa bombastičnim naslovima "Srbija talac haških begunaca", uz konstataciju da je "umesto očekivanog potpisa na Sporazum o pridruživanju, Savet ministara EU papire vratio u fioku i time stavio Srbiju na čekanje do kraja oktobra, kada je bio planiran novi dolazak Karle del Ponte u Beograd. *Politika* je pod naslovom "Beograd iznenađen izveštajem Del Ponteove" prenela reagovanja pojedinih

608 *Glas javnosti*, 14. septembar 2007.

609 *Danas*, 20. septembar 2007.

610 *Glas javnosti*, 2. oktobar 2007.

političara na izveštaj haške tužiteljke, koji uglavnom ocenjuju da je odluka Brisela da odloži potpisivanje sporazuma sa Beogradom – loša.⁶¹¹

Učestale posete Karle del Ponte (25. oktobra) Beogradu pre kraja mandata izazivale su veliko interesovanje medija koji su tu posetu najavljivali kao ‘ponovnu proveru saradnje sa Hagom’ (*Blic*). Kako su razgovori bili hermetički zatvoreni za javnost, oslanjali su se na saopštenja i sopstvene izvore. Dnevnik *Danas* je na naslovnoj strani preneo izjavu Karle del Ponte “ne želim da budem prepreka na putu Srbije u EU, *Blic* “Volje ima, čekaju se dela”, dok su *Novosti* prenale intervju sa predsednikom Nacionalnog saveta za saradnju sa Tribunalom Rasimom Ljajićem koji je, između ostalog, rekao da Karla del Ponte nema poverenja u srpske političare.

Glas je o poseti Karle del Ponte izvestio s naslovom o “poruci” haške tužiteljke: Uhapsite Mladića, pa sporazum sa EU, a *Politika* da je “Srbija rešena da okonča saradnju sa Tribunalom”. U posebnom tekstu “Zbogom Karla”, list navodi da je to verovatno poslednja poseta Karle del Ponte Beogradu i prenosi njene reči na seminaru u Beogradu o Srbiji i evropskim integracijama i njenu nadu da će do kraja godine Mladić biti u Hagu.

Izveštavanje medija o njenim posetama jasno je pokazalo da neće biti hapšenja Mladića do kraja njenog mandata i da je Beograd ‘likovao’ zbog svoje ‘uspešne’ saradnje sa tužiteljkom. Mnogi mediji su kraj njenog mandata iskoristili za pravljenje neke vrste bilansa ove institucije. Nedeljnik *NIN* je u tekstu pod naslovom “Fajront u Hagu” o Tribunalu pisao u potpuno negativnom kontekstu, kao sudu koji nije želeo samo da sudi, već “da piše istoriju i ima monopol nad pravom i pravdom (...) Kako nestaje para, tako na pozornicu isplivava i profesionalni i moralni bankrot institucije koja je pre 15 godina pompezno oglašena za Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (...) Suština neuspeha haškog suda je u spoju neverovatne arogantnosti, nesposobnosti i ogromnih ambicija, posebno nekih iz tužilaštva, da se usput sudi, a da se, u stvari, piše istorija i ima monopol nad pravom i pravdom”.⁶¹²

611 *Politika*, 17. oktobar 2007.

612 *NIN*, 4. oktobar 2007.

U okviru iste teme, *NIN* objavljuje i tekst o navodnom "ratu haških tužilaca", prenoseći prepucavanja na realaciji bivše portparolke Tužilaštva Florens Artman – Džefri Najs (bivši tužilac) koja je optužila Najsa da je tražio povlačenje optužbi protiv Slobodana Miloševića za genocid i zločin protiv čovečanstva, a ovaj tvrdio da to nije tačno. Uz kompilaciju jedne radio emisije (*Peščanik*) i zagrebačkog *Jutarnjeg lista*, *NIN* u podnaslov izvlači: Kako su se Florens Arman i Karla del Ponte udružile protiv Džefri Najsa. ⁶¹³ U *Jutarnjem listu*, naime, Hartmannova "sugerira vezu između Geoffreyja Nicea i britanskoga Foreign Officea, detaljno navodeći slučajeve u kojima je Nice tražio da se Miloševića oslobodi najteže od svih optužbi, posebno za genocid u Srebrenici i Sarajevo." Džefri Najs je odgovorio na njene optužbe: "Izjave o meni u vašem listu pripisane knjizi gospođe Hartmann su netočne, neprovjerene i neosnovane i čini se da imaju samo jednu svrhu, a to je da štite poziciju gospođe Del Ponte po principu "napad je najbolja obrana." Sve teme identificirane u knjizi u stvari identificiraju slabe točke vladavine gospođe Del Ponte kojih je ona očito vrlo svjesna. Napadajući cijeli svijet da bi obranila nasljednje svoje šefice, Hartmannova je u stvari otvorila poklopac Pandorine kutije same gospođe Del Ponte jer primjeri o njenom neprofesionalnom ponašanju i nepotrebnoj politizaciji Tužilaštva tek trebaju ugledati svjetlo dana u potpunosti. ⁶¹⁴

Najs je inače *Jutarnjem listu* izjavio i to: "Moj pristup problemu optužnice u dijelovima Sarajeva i Srebrenice je doveo do dodatnog dokaznog materijala. S druge strane sam proces odlučivanja koji sam ja inicirao na moju vlastitu odgovornost je protekao u demokratskom i transparentnom duhu stvarajući široku podršku u timu da se zadrže ove dvije optužbe. i na kraju sve to je ostalo zabilježeno u zapisnicima sastanaka i pismenim izvještajima koje sam dobivao od svojih suradnika. Niti u jednoj fazi ovog procesa gospođa Hartmann nije učestvovala, ali je to izgleda ne sprječava da izražava vrlo jake stavove o meni i o ovoj temi. Gospođa Hartmann nije niti istražitelj niti pravnik te njena stručnost proizlazi iz njenog novinar-

613 Ibid.

614 Jutarnji list, 17. septembar 2007

skog rada i rada glasnogovornice gospođe del Ponte (...) To je za administraciju Ujedinjenih Naroda da istraži. ”⁶¹⁵

Koristeći se ovim ‘sukobom’ *Politika* je u tekstu pod naslovom “Samouništavanje Haškog tribunala”, podsećajući na međusobne optužbe Artmanove i Najsja, konstatovala da to samo doprinosi “utisku da je reč o instituciji (Tribunalu) u odlasku, u kojoj vlada izvestan stepen rasula”. List i navodi da će generalni sekretar UN Ban Ki Mun, pre nego što odluči o nasledniku Karle del Ponte, “možda morati da se pozabavi stanjem u sudu ili barem Tužilaštvu”. U tekstu pod naslovom “Tribunal Beogradu (opet) ne veruje”, navodi se da je Karla del Ponte i poslednji put iz Beograda ispraćena sa “punim koferom obećanja”. Zoran Dragišić, sa Fakulteta za bezbednost, je izjavio da su sva obećanja srpskih zvaničnika da će uhapsiti haške optuženike bili samo taktički trikovi, te da su razlozi za ta obećanja bili političke prirode i skoro uvek u vezi sa rokovima za približavnje Srbije EU.⁶¹⁶

Odlazak Karle del Ponte mnogima je poslužio da se uključe u raspravu o dometima Haškog tribunala. U tom smislu *NIN* je takođe objavio veliki tekst “Atomska bomba u sudnici” u kome je, kako je navedeno u uvodu, preneo mišljenja svetskih stručnjaka o Tribunalu, njegovom uticaju na međunarodno pravo ili pojmu pravde uopšte. *NIN* se posebno bavio “jednom od spornih doktrina odgovornosti pred međunarodnim krivičnim tribunalima: udruženi zločinački poduhvat, navodeći da će se taj, jedan od najkontroverznijih pojmova tog suda, naći pred sudom vodećih svetskih pravnika. Navodi se da mnogi naučnici postavljaju pitanje da li “takva međunarodna krivična suđenja mogu doprineti svojoj proklamovanoj svrsi – postizanju univerzalne pravde i pomirenju među narodima, ili samo služi kao surogat suda istorije, konstruisanog da opravda prošle i buduće postupke najmoćnijih država.”⁶¹⁷

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je u martu 2007. organizovao panel na temu “Nasleđe Miloševićevog suđenja”. To je jedna od prvih diskusija na tu temu, ali i uopšte o nasleđu Haškog tribunala. Glavni

615 Ibid.

616 Glas javnosti, 6. decembar 2007.

617 NIN, 13. decembar 2007.

zastupnik optužbe protiv Slobodana Miloševića, ser Džerfri Najs, jedan od uvodničara panela, smatra da je najveća, dugoročna vrednost suđenja Miloševiću doprinos svesti da se slični događaji više nikad ne ponove. "Bez obzira na to koliko su suđenja pred Haškim tribunalom nesavršena, ona ostavljaju za sobom ogroman materijal, dokumenta i svedočenja koji, da nije bilo tog suda, možda nikada ne bi bili otkriveni". On je rekao da "Film iz Kule, kao jedan od temeljnih dokaza iznetih na suđenju Miloševiću, ne ostavlja sumnju da je on još 1991. godine znao da će biti formirane 'crvene beretke', a sličnu težinu neporecivosti zločina ima i video zapis na kojem pripadnici paravojne jedinice Škorpioni likvidiraju šestoricu srebreničkim Muslimana".⁶¹⁸ Govoreći o ideološkoj instrumentalizaciji prava u Srbiji kao "maniru svih vlasti", drugi uvodničar, advokat Srđa Popović ukazao je na činjenicu da je dobar deo Srbije suđenje Miloševiću doživljavao i još doživljava kao nepravdu učinjenu "heroju koji je uhapšen uz pomoć domaćih izdajnika". i da je suđenje okončano i presuda doneta, smatra Popović, ona bi u Srbiji bila dvojako interpretirana: u delu javnosti kao neminovnost, a u drugom delu kao nepravda. A istoričarka Latinka Perović, rekla da je ključno je pitanje da li je suđenje Slobodanu Miloševiću "ispad ili izraz jedne istorijske tendencije". "Impuls za kvalitetno suočavanja sa prošlošću mora doći iznutra, iz samog društva, kao što se to dogodilo u Nemačkoj i Francuskoj". Sara Daregshori, autor izveštaja Hjuman rajts voča "Odmeravanje dokaza: lekcije iz sudskog procesa protiv Slobodana Miloševića", istakla je značaj ovog suđenja za proces tranzicione pravde, dok je Obrad Savić iz Beogradskog kruga govorio o razgraničavanju prava i pravde.⁶¹⁹

618 www.helsinki.org.yu

619 Ibid.

O Karli del Ponte

Pisanje pojedinih tabloida o glavnoj haškoj tužiteljki često je bilo ne samo zlonamerno, dakle neprofesionalno, već i ispod svake granice dobrog ukusa. Karli del Ponte nisu bili osporavani samo profesionalni i moralni kvaliteti, već su na nišanu takvih medija bili i njen fizički izgled i atributi žene. Njeno medijsko nadmudrivanje sa srpskim zvaničnicima na kraju njenog mandata koštalo ju je razočarenja u Beograd i njegove namere. Ona je do poslednjeg dana izražavala nadu da će Ratko Mladić završiti Hagu do karaj njenog mandata. Njena frustracija je tim veća, jer je u puno situacija išla na ruku Beogradu, očekujući hapšenje Mladića. Čak je pristala i na dil da se dokumenti vezani za odgovornost vojske u slučaju Milošević zatamne i ne predaju Međunarodnom sudu pravde, odnosno bosnaskoj delegaciji.

Medijska kampanja protiv nje izašla je van svakog okvira dobrog ukusa. Povodom njene izjave ljubljanskom *Dnevniku* da Srbija “nema pameći ni kulture za ulazak u EU” izašao je tekst pod naslovom “Pogana Karla”. Tekst je opremljen karikaturom (s napomenom “rogovi joj dobro stoje”) i fotografijom Del Ponteove uz citat izjave generalnog sekretara Srpske radikalne stranke Aleksandra Vučića – “Hitlerovi nacisti su male mace u odnosu na govor mržnje Karle Del Ponte”. Tekst je kompletiran i izjavom funkcionera DSS Nebojše Bakareca da je takva izjava del Ponteove “Jadna i neinteligentna”.⁶²⁰

Povodom izjave Karle del Ponte nemačkom *Špiglu* da je 80 odsto sigurna da će do kraja godine Ratko Mladić biti uhapšen i izručen Tribunalu, tabloid *Press* je objavio njenu fotografiju uz legendu “što je babi milo, to joj se snilo” i uz podnaslov “Hag i srpske vlasti nemaju nikakve informacije o Mladiću, izjava Karle del Ponte o skorom hapšenju jeste samo njena nada”. Tabloid *Sutra* je početkom decembra, povodom naslednika Karle del Ponte, belgijskog pravnika Serža Bramerca, pisao da je Bramerc “sušta suprotnost “ svoje prethodnice, da “nije sklon agresivnom i ucenjivačkom ponašanju”.

620 Kurir, 19. mart 2007.

Glas je u tri nastavka krajem decembra "otkrivao" nove detalje iz biografije Karle del Ponte, navodeći u samom uvodu da je "kontroverzna Švajcarkinja... kompletnu svoju dosadašnju pravničku karijeru prodala ličnim interesima i interesima onih koje je umesto utuživanja – vešto branila!" U tekstu punom proizvoljnosti i bez pozivanja na izvore, Karli del Ponte se osporava profesionalnost i pripisuje sumnjiva moralnost. Tvrdnja da je posao glavne haške tužiteljke dobila od nakadašnje američke šefice diplomatije Medlin Olbrajt ("srbomrziteljke) na jednom aerodromskom susretu, završava se u tekstu konstatacijom da Karla del Ponte odlazi sa tog mesta "tmurna i ljuta", jer zadatak koji joj je poverila Olbrajtova nije obavila".⁶²¹

Oproštajna poseta Karle del Ponte Beogradu početkom decembra iščekivana je u medijima s posebnim interesovanjem, ali i zburanim komentarima. Tabloid *Gazeta* je u tome otišao najdalje, objavivši tekst "Karla se oprašta od Mladića", uz napomenu da ona završava mandat haške tužiteljke "praznih ruku", jer je najverovatnije da se Mladić i ostali optuženici neće naći u Hagu do kraja godine. Na istoj strani, list objavljuje pamfletički pod naslovom "Del Ponte u seksu bolja od Šakire", a dan kasnije, zahtev Karle del Ponte da EU ne potpiše Sporazum o stabilizaciji sa Srbijom dok se ne preda Ratko Mladić (što su preneli svi mediji), naslovio sa "Poslednji udarac".⁶²²

Nekoliko dnevnika je povodom odlaska Karle del Ponte sa mesta glavne haške tužiteljke objavilo intervju sa njom. U tim intervjuima je izrazila svoje razočarenje i nezadovoljstvo što Mladić još nije u Hagu⁶²³. *Novostima* je, rezimirajući svoj osmogodišni rad u Tribunalu, u intervjuu "Napuštam Hag razočarana" izjavila da je "neko u Srbiji opstruisao postragu za Mladićem".⁶²⁴ Oproštajni intervju sa Karlom del Ponte napravio je i *Blic* u kome ona uglavnom ponavlja svoje tvrdnje o opstrukciji vlasti u Beogradu da uhapsi Mladića. Na pitanje o broju optuženih i osuđenih Srba, Hrvata i Muslimana, haška tužiteljka je odgovorila da nikada nije

621 *Glas javnosti*,

622 *Gazeta*,

623 *Danas*, 17. decembar 2007.

624 *Večernje novosti*, 22. decembar 2007.

pravila takvu računicu jer ne veruje u relevantnost nacionalne pripadnosti onih koji su osuđeni.⁶²⁵

Diplomatska inicijativa koju je Karla del Ponte započela početkom februara da bi zemlje EU uverila da prekid pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju sa Srbijom treba da ostane na snazi sve dok Beograd ne ostvari punu saradnju sa Hagom (što podrazumeva i hapšenje Ratka Mladića), komentarisana je na različite načine u medijima. *Politika* je na kraju te tronedeljne inicijative objavila tekst u kome navodi da se ta inicijativa za del Ponteovu može proceniti bezuspešnom, jer je samo od belgijskog šefa diplomatije dobila podršku zahtevu da se prema Beogradu "zaoštri".

O Karadžiću i Mladiću

Radovan Karadžić, kao haški optuženik, uglavnom nije postojao za medije u Srbiji (smatra se da je on u nadležnosti BiH), ali je on, raznim povodima, veoma često bio u beogradskim dnevnicima, posebno u tabloidima i najčešće bez podsećanja na optužnicu protiv njega. U tim medijima, povodom raznih potraga za Karadžićem, njegov 'slučaj' tretiran je navijački, podsticanjem da se ne preda i osudom njegovih "progonioca".

O Ratku Mladiću pisano je uglavnom u kontekstu evrointegracija, kada su prenošene izjave raznih zvaničnika da se za njim obavlja potraga, da se "ne zna tačno gde je" itd.

Veliki publicitet dobila je informacija od 12. oktobra 2007. godine da će država Srbija platiti milion eura za dojavu o Ratku Mladiću (i 250.000 eura o kretanju haških begunaca Stojana Župljanina i Gorana Hadžića. Mediji su tu informaciju plasirali s očiglednim čuđenjem: "Milion eura za Ratka!" (*Kurir*), "Milion eura za Mladića" (*Glas*), "Želite li da postanete milioner?!" (*Press*), "Srbija nudi za Mladića milion eura" (*Blic*), "Srbija nagrađuje milion evra za Mladićevu glavu" (*Pravda*). Pravda je uz taj tekst opremila i izjavama Karadžićevog brata Luke (Srbi neće izdati mog brata)

625 Blic, 25. decembar 2007.

i Jova Đoga (hapšen zbog navodnog skrivanja Mladića) koji je rekao da je raspisivanje nagdare – beščašće.

Tabloid *Kurir* je objavio tekst pod naslovom “Lovci na glave”, u kome tvrdi da su Beograd preplavili strani plaćenici, ali da su u nedoumici da li za informacije o haškim beguncima da traže milion dolara od srpske vlade ili pet miliona dolara od SAD, čija je agencija *Rewards for Justice* toliko ponudila za Mladića jula 1995⁶²⁶. Politika je na naslovnoj strani najavila tekst “Prijavi Ratka Mladića na 9191” u kome navodi da je od objave nagrade, taj broj zvalo “više građana” i tražilo dodatna objašnjenja, uz ostalo da li će im biti zaštićen identitet i kako se isplaćuje nagrada⁶²⁷. A nedeljnik *Svedok* u velikom tekstu piše da je raspisivanje konkursa i nagrada “denuncijantima bivšeg komandanta RS ponovo postala obavezna tema histeričnih predstavnika evroatlantista i internacionalista, i udvoriučkih medija”.⁶²⁸ Valdimir Vukčević, specijalni tužioc za ratne zločine, je tom prilikom poručio javnosti da je “Srbija važnija od Mladića”, da je “kažnjavanje zločinaca plemenit poosao”.⁶²⁹

Čitava medijska priča oko hapšenja Mladića bila je farsa i bilo je očigledno da je to samo predstava za tužiteljicu Karlu del Ponte. Čak i *Press* konstatuje da “Srbi ipak neće da cinkare Mladića”, navodeći da posle skoro mesec dana od raspisivanja nagrade od milion doilara ona nije dala nikakve rezultate.⁶³⁰

Medijsko prisustvo Karadžića se obnovilo kada je banjalučki “Fokus” objavio faksimil “tajnog sporazuma” iz 1996, prema kome se Karadžić dogodio sa bivšim američkim diplomatom Ričardom Holbrukom da se povuče iz politike u zamenu za ‘oslobađanje’ od haškog gonjenja. Mediji, posebno tabloidi, (*Kurir* u tekstu “Američki dil sa Radovanom”) i *Novosti* (na sopstveno pitanje “Koliko ima istine o sporazumu Karadžića i Holbruka”) pokušali su da odgovore izjavom Vladimira Nadadzina, tadašnjeg šefa kabineta jugoslovenskog šefa diplomatije, koji tvrdi da se sporazum Holbruk-

626 *Kurir*, 14. oktobar 2007.

627 *Politika*, 16. oktobar 2007.

628 *Svedok*, 23. oktobar 2007.

629 *Standard*, 26. oktobar 2007.

630 *Press*, 8. novembar 2007.

Karadžić nalazi pohranjen u MIP Srbije i, takođe, tvrdnjom Karadžićevog brata Luke Karadžića da sporazum postoji.⁶³¹ i mnogi tv-programi su bili posvećeni toj temi sa tezom da Srbija nije odgovorna za hapšenje Radovana Karadžića već SAD, jer je on pod njenom zaštitom.

I knjiga bivše portparolke haškog Tužilaštva Florens Attman naišla je na prilično interesovanje medija u Srbiji, ali pre svega u delu u kome i ona potvrđuje postojanje dogovora Holbruk – Karadžić i iznosi tvrdnju da je Ričard Holbruk glavni arhitekt strategije da se Karadžić povuče iz politike a da zauzvrat neće biti isporučen Hagu. Međutim, u odnosu na medijsku pažnju u BiH, u Srbiji je njena knjiga bila manje eksponirana. Čak je i promocija te knjige u Srbiji bila odložena.

Politika je povodom tvrdnji Florens Artman, 21. septembra na naslovnoj strani objavila veliki tekst s najavom “Radovanov jatak Ričard”, u kome prenosi i faksimil sa potpisima Karadžića i Holbruka o tom dogovoru i sugerise da takav dogovor verovatno postoji. List navodi da Amerika ima dugu tradiciju “nekonvencionalnih” diplomatskih operacija, te da je “sasvim moguće” da je Holbruk ponudio Karadžiću takav dogovor. *Politika* objašnjava i zašto bi takva ponuda mogla biti izneta – eventualno svedočenje Karadžića o pozadini uloge SAD, Francuske, Velike Britanije i Nemačke u ratu u BiH moglo bi, navodi list, ozbiljno da šteti “mnogima na Zapadu, i bivšim i sadašnjim”.⁶³² Tabloidi su podsetili na jedanaestu godišnjicu od povlačenja Radovana Karadžića sa svih funkcija navodeći da je to učinio “poštujući sporazum koji je prethodno potpisao sa Ričardom Holbrukom”. Brojni intervjui sa Lukom Karadžićem, bratom Radovana Karadžića (“Ne predaj se brate, nikada!) su bili u funkciji autentičnosti takve tvrdnje.⁶³³

Mnogi mediji su “obeležili” i 12. godišnjicu od podizanja optužnice protiv Karadžića i Mladića, objavivši njihove fotografije uz naslov “12 godina na slobodi”. U tekstu se citiraju izjave pojedinih funkcionera SRS i SPS – da je Hag “grobница naših državnika i oficira”, ali i Demokratske stranke, koji su naveli da tu dvojicu optuženih treba hapsiti. “Za većinu građana Republike Srpske Karadžić je heroj, a ne zločinac”.

631 Kurir, 22. mart 2007.

632 Politika, 21. septembar 2007.

633 Pravda, 19. jul 2007.

Za razliku od većine medija, koji rutinski prenose informacije o pretresu kuća Karadžićevih rođaka u potrazi za njim, tabloid *Pravda* uvek od toga pravi posebnu temu, sa bombastičnim naslovima, izjavama i fotografijama i, najčešće, citirajući Karadžićevog brata Luku. Povodom privođenja sestre, snaje i sinovice Radovana Karadžića od strane crnogorske policije polovinom godine, taj list je objavio izjavu Luke Karadžića u kojoj on kritikuje crnogorskog predsednika Filipa Vujanovića, pitajući se da li on "po Karlinom (del Ponte), naređenju prebrojava sve Karadžiće".

Luka Karadžić je na celoj strani *Pravde*, posvećenju haškim optuženima, pod naslovom "Karadžići uzvraćaju udarac" izjavio da će on tužiti crnogorske inspektore zbog maltretiranja porodice, a u kolumni Isidore Bjelice, povodom privođenja Karadžićevih rođaka, govori se o progonu te porodice ("dok nevladine ne protestuju zbog toga") i navodi da se na jedan mig Karle del Ponte "teror udesetostručio".⁶³⁴

Svi mediji u Srbiji preneli su transkript koji su banjalučke *Nezavisne novine* objavile o razgovoru Karle del Ponte i Dragana Kalinića, predsednika Skupštine RS iz maja 2004 u kome tužiteljka navodi da još istražuje postojanje dogovora Holbruk-Karadžića, kao i potonju izjavu bivše portparolke Tužilaštva Florens Artman da je taj transkript autentičan. Mediji su preneli izjavu Karle del Ponte da je "Karadžić pregovarao s Hagom o predaji 1999.", ali da je on kasnije odustao. Karla del Ponte je u razgovoru s Kalinićem, navodno, izrazila sumnju da je postojala namera da Karadžić bude ubijen.⁶³⁵ Brojni mediji su objavili šire izvode iz razgovora Karle del Ponte i Kalinića pod naslovom "Karadžić neće živ stići u Hag"⁶³⁶ ili "Pretila mu likvidacija" i podnaslovom "Karadžić znao da živ neće stići u Hag ako ga uhapsi NATO ili SFOR".

Deo stenograma je objavljen u *Pravdi*, uz naslov "Sfor sprema likvidaciju" i uz komenar Luke Karadžića da je siguran da njegov brat nikada nije hteo da se preda Tribunalu. List je sproveo i anketu s pitanjem "Da li je Radovan Karadžić živ", i svih sedmoro anketiranih je odgovorilo potvrdno. Nastavljajući da brani lik i delo Karadžića i da napada Tribunal, *Pravda*

634 *Pravda*, 21. do 22. jula 2007.

635 *Glas javnosti*, 2. oktobar 2007.

636 *Politika*, 2. oktobar 2007.

je objavila intervju sa svojim redovnim "gostom", akademikom Kostom Čavoškim pod velikim naslovom "Prljave ruke haškog tribunala". Povod je bila zabrana ulaska sinu Karadžića u Strbiju, što Čavoški navodi kao "stravičan civilizacijski sunovrat".⁶³⁷ Dosta publiciteta dato je pozivu Ljiljane Karadžić, supruge Radovana Karadžića da se ovaj preda, kao i njenim izjavama o pritiscima na nju i njenu porodicu. "Živimo u paklu"⁶³⁸ i živimo o strahu da ćemo svi završiti u zatvoru".⁶³⁹

O suđenju Ramušu Haradinaju

Mediji su s velikom pažnjom pratili optužnicu, a potom i početak suđenja Ramušu Haradinaju (5. mart) bivšem komandantu OVK i kosovskom premijeru koji je zajedno sa potčinjenima Idrizom Baljajem i Ljahom Brahimajem optužen za zločine nad Srbima, Albancima i Romima u dečanskom kraju od marta do avgusta 1998. Mediji su takođe detaljno pratili izjave svedoka optužbe i, posebno, prenosili informacije o zastrašivanju i navodnom ubijanju tih svedoka u tom procesu. Više je medijski bilo pokriveno suđenje Haradinaju nego što je to bila "Vukovarska trojka". Medijska pažnja za ovo suđenje je i deo političkog konteksta, posebno od kada je postalo jasno da Kosovo neumitno ide ka nezavisnosti. Preko ovog slučaja stvarana je slika o Albancima kao kriminalnoj zajednici koja nije sposobna da stvori državu. Taj stereotip se i inače uklapa u percepciju o Albancima.

Uvodne napomene Karle del Ponte na tom suđenju, u kojima je pripadnike OVK nazvala "gangsteri u uniformama" koji su okrvavili ruke, ne samo da su široko citirane, već su bile i stalni šlagvort, posebno tabloidima, za utrkivanje u sličnim kvalifikacijama samog Haradinaja: "ubica", "krvnik", "zločinac". Ovakav nastup tužiteljke je bez presedana u pravnoj praksi, pa i Haškog tribunala. Takve kvalifikacije nisu korišćene ni u jednom drugom

637 Pravda, 22–23 septembar 2007.

638 Večernje novosti, 5. oktobar 2007.

639 Nedeljni telegraf, 24. oktobar 2007.

slučaju, što samo govori o frustraciji i činjenici da suđenje Haradinaju nije dobro pripremljeno i da ne postoje relevantni dokazi za navode tužbe.

Politika je svoj izveštaj o tome naslovlila sa "Del Ponteova: Haradinaj gangster krvavih ruku", *Novosti*: "Gangster krvavih ruku". Isti list je 18. februara 2007. godine na naslovnoj strani najavio Tanjugovu informaciju da je haški svedok Beriša usmrćen u Podgorici, uz podnaslov, da je Beriša stradao u saobraćajnoj nesreći, a na unutrašnjoj strani da je "učutkan svedok protiv Haradinaja". *Danas* je takođe na naslovnoj strani, sa znakom pitanja, preneo vest B92 da je "ubijen svedok na suđenju Ramušu Haradinaju".

Novosti su početkom maja iznelo tvrdnju, pozivajući se na izvore iz Tribunala, da je ubijeno bar deset svedoka (naslov), odnosno da su "likvidirani svi oni koji su mogli i hteli da svedoče o zločinima kosovskog kasapina". *Novosti* su prenele i imena ubijenih, uz napomenu da su svi potencijalni svedoci Haradinaju zastrašivani ili podmićivani novcem iz kriminalnih delatnosti.

Novosti su početkom marta u dva nastavka pisale o Haradinaju. U prvom, s nadnaslovom "Ubica" i naslovom "Ubijao Srbe!" prenosi se Haradinajeva "kriminalna i zločinačka biografija" od 1991. i navodi da se Haradinaj "naširoko hvalio zločinačkim snovima i podvizima". Prenosi se i citat iz predgovora Haradinajeve knjige "Priče o ratu i slobodi" u kome autor navodi da je "likvidirao srpske policajce, ubijao srpske civile, uklanjao neposlušne Albance.

Dan kasnije, *Novosti* su objavile tekst "Ušivali zasoljene rane", ilustrovan fotografijama ubijenih uz legendu "Žrtve koljača Ramuša Haradinaja pronađene pored njegovog štaba u Glođanu kod Dečana". U tekstu se takođe navodi da je Haradinaj "lično izvršio 67 ubistava, naredio 267 i izveo 400 otmica Srba"-sve prema prijavama koje su protiv njega podizale srpske vlasti. U tekstu se takođe tvrdi da je Haradinaj imao podršku međunarodne zajednice, da je bio pulen bivšeg predstavnika UNMIK-a na Kosovo Sorena Jesena Petersena i da je jedini haški zatvorenik kome je odobreno da se bavi politikom.

Politika je prenela Tanjugovu informaciju, koji je citirao Los Anđeles Tajms da "Podrška koju bivši kosovski premijer uživa među zvaničnima UN

i SAD nameće pitanje da li suđenje može biti fer i da li među Albancima i Srbima UN mogu biti posmatrane kao pravičan posrednik. List je tekst naslovio sa "Specijalni tretman za Haradinaja".⁶⁴⁰ *Politika* je polovinom novembra na naslovnoj strani objavila tekst "Zatiranje svedoka protiv Haradinaja", prenoseći izveštaj iz Haga da je Albanac sa Kosova Sadri Selca uhapšen zbog nepoštovanja suda. "Treći kosmetski Albanac, koji je u strahu od odmazde odustao da svedoči o zločinima jednog od vođa OVK, optužen je za nepoštovanje suda i priveden u Hag", izvestila je *Politika*.

Tabloid *Press*, navodeći da je Karla del Ponte u pravu što je Haradinaja nazvala "gangsterom krvavih ruku", tekst ipak naslovljava još težom kvalifikacijom – "Haradinaj monstrum". *Press* navodi da je novinar tog lista imao uvid u Haradinajev haški dosije i da se uverio da je on "prepun stravičnih, bestijalnih zločina". U tekstu se nabrajaju pojedini zločini iz optužnice. Pozivajući se takođe na navode iz optužnice, nekoliko dana kasnije, *Press* se bavi kriminalnom delatnošću Haradinaja. U tekstu pod naslovom "Gangster", list navodi da se "bivši kosovski premijer godinama bavi ilegalnom trgovinom oružjem, drogom, cigaretama, alkoholom, reketiranjem, ucenama, pa i likvidacijama srpskih i albanskih pojedinaca."

O suđenju "vukovarskoj trojci"

Oslobađanje Miroslava Radića, kapetana bivše JNA od optužbe za zločine u Vukovaru (optužen u okviru tzv vukovarske trojke, sa Miletom Mrkšićem i Veselinom Šljivančaninom, koji su proglašeni krivim), beogradska štampa dočekala je sa neskrivenim iznenađenjem, ali i kao potvrdom da Tribunal, koji je nevinog Radića optužio – greši.

Presuda „vukovarskoj trojci“ Miletu Mrkšiću, Veselinu Šljivančaninu i Miroslavu Radiću, optuženim za ratni zločin na farmi Ovčara kod Vukovara 1991. izazvala je veliko negodovanje u Hrvatskoj, dok je u Beogradu primljena sa velikim odobravanjem. Ta presuda je izazvala i šire reakcije, posebno stručne javnosti.

640 *Politika*, 13. juli 2007.

Tužilaštvo je teretilo "trojku" da je odgovorna za streljanje više od 250 hrvatskih zarobljenika, prethodno izvedenih iz bolnice u Vukovaru. Sudsko veće proglasilo je Mrkšića krivim za pomaganje i podržavanje ubistva, mučenja i okrutnog postupanja prema ratnim zarobljenicima na poljoprivrednom dobru Ovčara, kod Vukovara, 20. novembra 1991. godine. Mrkšić je znao da su Teritorijalna odbrana i paravojska pretnja ratnim zarobljenicima na poljoprivrednom dobru Ovčara i ipak je povukao vojnu policiju koja je čuvala zarobljenike, čime je pomogao i ohrabrio pripadnike TO i paravojsku da počine krivična dela, istaknuto je u odluci. Sudsko veće je navelo da je na suđenju dokazano da su na Ovčari ubijene 194 identifikovane osobe, ali da nije dokazano da su Mrkšić (60), Šljivančanin (54) i Radić (45) bili učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, niti da su naredili snagama na Ovčari da počine zločin. Sudsko veće je ustanovilo da Šljivančanin nije imao ovlašćenja nad TO i paravojskom, već da je imao komandna ovlašćenja nad vojnom policijom, koja nije počinila nijedno krivično delo iz optužnice.

Međutim, Sudsko veće nalazi da je Šljivančanin proveo neko vreme na Ovčari i mogao je da vidi brutalno ponašanje pripadnika Teritorijalne odbrane i paravojske nad ratnim zarobljenicima, ali nije upotrebio nijednu od mera da to spreči, niti da pojača zaštitu zarobljenika. Zbog toga je Šljivančanin proglašen krivim za pomaganje i podržavanje mučenja ratnih zarobljenika, a nije kriv po ostalim tačkama optužnice, ukazalo je Sudsko veće. Sudsko veće je odlučilo da Radić nije kriv ni po jednoj tački optužnice i navelo da nema dokaza da je Radić bio na Ovčari 20. novembra 1991. godine, niti da je pomagao krivična dela iz optužnice. Sudsko veće smatra da tužilaštvo nije dokazalo da je Radić znao da su njemu potčinjeni vojnici počinili zločine na Ovčari.

Suđenje "vukovarskoj trojci" počelo je u oktobru 2005. godine, tokom postupka saslušano je 88 svedoka i podneseno više od 800 dokaznih predmeta. Optužnica nije obuhvatala navode o napadu na Vukovar, razaranja tog grada i zločin protiv civilnog stanovništva. Ovakva presuda⁶⁴¹ iza-

641 Detaljniji elementi presude iz saopštenja Sudskog veća:

Pretnosno veće Međunarodnog suda danas je osudilo Mileta Mrkšića i Veselina Šljivančanina, bivše više oficire Jugoslovenske narodne armije (JNA), na 20 odnosno

.....

5 godina zatvora za njihovu ulogu u pogubljenjima na Ovčari. Trećeoptuženi, Miroslav Radić, oslobođen je krivice po svim optužbama.

Mrkšić je proglašen krivim za pomaganje i podržavanje zločina ubistva, mučenja i okrutnog postupanja počinjenih nad 194 nesrpska zarobljenika koji su odvedeni iz Vukovarske bolnice nakon što su u novembru 1991. godine taj hrvatski grad zauzele snage JNA i srpske paravojne snage. Šljivančanin je proglašen krivim za pomaganje i podržavanje mučenja zarobljenika.

U vreme počinjena zločina, Mrkšić je bio pukovnik JNA i komandant svih srpskih snaga, uključujući JNA, Teritorijalnu odbranu i paravojne snage, na području Vukovara. Radić je bio kapetan JNA i komandovao je jednom pešadijskom četom u sastavu 1. bataljona 1. gardijske motorizovane brigade. Šljivančanin je bio major JNA i u vreme na koje se odnosi optužnica bio je šef organa bezbednosti kako u Gardijskoj motorizovanoj brigadi, tako i u Operativnoj grupi Jug.

Prema navodima optužnice, približno 20. novembra 1991, nakon što je okončana okrutna opsada Vukovara koja je počela u avgustu te godine, vojnici JNA i srpske paravojne snage, pod komandom i kontrolom Mrkšića, Radića i Šljivančanina, odveli su iz Vukovarske bolnice oko 260 nesrba, prebacili ih u zgradu na poljoprivrednom dobru Ovčara, gde su ovi premlaćivani, mučeni i na kraju ubijeni. Optuženi su se teretili za zločine protiv čovečnosti i ratne zločine zbog svog navodnog učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je imao za cilj lišavanje života i zlostavljanje zarobljenika, te zbog lične i komandne odgovornosti za mučenja i pogubljenja.

Pretno veće je utvrdilo da je na osnovu dokaza s ekshumacija masovne grobnice na Ovčari i kasnije provedenih autopsija utvrđen identitet 194 nesrpske žrtve čija imena se navode u optužnici. Pretno veće je naglasilo da nalazi tog Veća ne isključuju da je više od 200 lica, od kojih je 194 identifikovano, umrlo na Ovčari tog dana.

Pretno veće je odbacilo sve optužbe kojim su se ova trojica teretila za zločine protiv čovečnosti i zaključilo da su lica koja su srpske snage ubile na Ovčari "posebno odabrana zbog toga što se znalo ili verovalo da pripadaju hrvatskim snagama u Vukovaru. Srpske snage koje su zlostavljale i pogubile te žrtve delovale uz znanje da su žrtve ratni zarobljenici, a ne civili. "

U vezi s navodnim postojanjem udruženog zločinačkog poduhvata, Pretno veće je zaključilo da ne postoje neposredni dokazi koji to potvrđuju. U presudi se navodi da "prema zaključku Veća, dokazi ne potvrđuju da su se ova trojica optuženih, ili ijedan od njih, pridružili bilo kojem zločinačkom poduhvatu u cilju počinjenja krivičnih dela navedenih u optužnici. "

Pretno veće je utvrdilo da su stvarni počinioци ubistava i mučenja i premlaćivanja bili pripadnici snaga srpske teritorijalne odbrane, pod vođstvom Miroljuba Vujovića, od kojih su mnogi bili s područja Vukovara, i srpske paravojne snage. Ubistva, mučenja i

zvala je oštre reakcije u hrvatskoj javnosti. Tako je premijer Hrvatske Ivo Sanader konstatovao: “Želim reći da je ovo po meni poraz ideje Haškog suda”, i istaknuo kako je RH članica UN-a, koji je osnovao Haški sud te će uložiti oštar protest Savetu bezbednosti. Sanader je rekao kako očekuje da će i “Tužiteljstvo sa svoje strane uložiti žalbu”, ako, kako je rekao, “želi biti dosljedno”⁶⁴². Kliment Vilijamson, američki ambasador za ratne zločine je rekao da ima “razumevanje za duboku frustraciju i razočarenje koje osećaju kako oni koji su preživeli vukovarski užas tako i porodice vukovarskih žrta-

.....

premlaćivanja nisu naredili ni Mrkšić niti Šljivančanin.

Mile Mrkšić je proglašen krivim za pomaganje i podržavanje ubistva jer, iako je znao za prisustvo Teritorijalne odbrane i paravojnih snaga na Ovčari i za pretnju koju su oni predstavljali po ratne zarobljenike, navodno kao odgovor na pritisak lokalnih srpskih vlasti, on je povukao jedinice JNA koje su čuvale zarobljenike, što je imalo za posledicu da su snage Teritorijalne odbrane i paravojne snage bile u mogućnosti da te zarobljenike liše života. Snage JNA pod njegovom komandom prethodno su uspostavile nehumane uslove zatočenja, a on nije delovao efikasno kako bi osigurao da stražari JNA adekvatno štite zarobljenike od mučenja od strane snaga srpske teritorijalne odbrane i paravojnih snaga.

Veselin Šljivančanin je proglašen krivim za pomaganje i podržavanje mučenja zbog toga što nije obezbedio adekvatnu stražu JNA na Ovčari ili se pobrinuo da stražari JNA na Ovčari pod njegovom kontrolom preduzmu mere kako bi sprečili snage Teritorijalne odbrane i paravojne snage da premlaćuju zarobljenike.

Na osnovu dokaza je utvrđeno da je Miroslav Radić bio u Vukovarskoj bolnici 19. novembra 1991. i da su vojnici JNA pod njegovom komandom prvobitno obezbeđivali bolnicu. Dalje je utvrđeno da je Miroslav Radić bio prisutan u krugu bolnice u jutro 20. novembra 1991, ali da nije učestvovao u razdvajanju zatočenika u grupe ispred bolnice. Pretresno veće je dalje zaključilo da optužba nije utvrdila da je Miroslav Radić znao ili imao razloga da zna da su vojnici pod njegovom komandom počinili zločine na Ovčari. Pretresno veće je naložilo da se on odmah pusti na slobodu.

Prvobitna optužnica protiv Mrkšića, Šljivančanina i Radića izdata je 7. novembra 1995. Mrkšić se nalazi u pritvoru Međunarodnog suda od 15. maja 2002, dok je Šljivančanin prebačen u pritvor 1. jula 2003. Obojici optuženih će se u izdržavanje kazne uračunati vreme koje su proveli u Pritvorskoj jedinici Međunarodnog suda. Predsedavajući sudija Parker je izdao nalog da se Miroslav Radić odmah pusti iz pritvora.

Izvor: ICTY, Hag, 27. septembra 2007.

642 Izvor: <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-ce-uloziti-prosvjed-vijecu-sigurnosti.html>

va u vezi presuda". A Piter Galbrajt, bivši američki ambasador u Hrvatskoj je rekao da ne može da shvati kako nekom može da bude izrečena kazna zatvora od 5 godina za ubistvo preko 200 ljudi".

Zvanične reakcije iz Beograda bile su više nego cinične. Tako je Rasim Ljajić, šef Nacionalnog veća za saradnju sa Haškim tribunalom, izjavio da reakcije u Hrvatskoj na presudu Vukovarskoj trojci "samo mogu da uzburkaju emocije, što nam sada nije potrebno". Još je dodao: "Bilo kakvi komentari, pogotovo oni iz Hrvatske, ne bi bili mudri. Čak ni ja sam nisam komentarisao ove presude, iako bi moglo što šta da se kaže u vezi presuda Haškog tribunala".⁶⁴³ Ipak, najciničnija je izjava Tibora Varadija, pravnog zastupnika Srbije pred Međunarodnim sudom pravde, koji je rekao da će presuda "vukovarskoj trojci" drastično umanjiti šanse Hrvatske da pred tim sudom dokaže da je Srbija u ratu početkom devedesetih počinila genocid u toj zemlji.⁶⁴⁴

Bivši ambasador SAD u Beogradu Vilijam Montgomeri je u svojoj redovnoj nedeljnoj kolumni u *Danasu* povodom presude "vukovarskoj trojci" pisao veoma kritično o Haškom tribunalu: "Još jednom suprotno svom cilju da pomogne pomirenje i donese osećanje pravde u region, Haški tribunal je nenamerno uradio suprotno". On takođe tvrdi da Tribunal, 12 godina nakon okončanja rata u Hrvatskoj, taj rat praktično održava u životu, "bilo u potrazi za preostalim beguncima (i povezanim uslovljavanjem EU i SAD), bilo posetama regionu Karle del Ponte, suđenjima, a sad čak i presudama".⁶⁴⁵

Mediji su likovali. "Prvi Srbin koji je pobedio Hag", pisale su tim povodom *Novosti*, sumirajući na celoj strani sve procese u Tribunalu protiv Srba, uključujući i optuženike koji su u međuvremenu umrli. *Novosti* naglašavaju da ta presuda "baca novo svetlo na "prirodu" rata u Hrvatskoj i sve što se dešavalo početkom 90-tih.⁶⁴⁶ *Press* je takođe naglasio da je Radić prvi Srbin koji je oslobođen u Tribunalu i prenosi atmosferu sa beogradskog aerodroma gde je Radić dočekam "gromkim aplauzom, srpskim za-

643 Fokus, 28. septembar 2007.

644 Radio televizija Vojvodine, 1. oktobar 2007.

645 *Danas*, 6–7 oktobar 2007.

646 *Večernje novosti*, 29. septembar 2007.

stavama “ i uzvicima “Bravo Srbije. ” List u podnaslovu prenosi i izjavu Radića da “u Haškom sudu ne postoji pravda, ali da poručuje svima da se za nju bore”.⁶⁴⁷

Kurir u tekstu “(Ne)pravda” piše da je presuda “vukovarskoj trojci” podelila javnost – da jedni tvrde da je to prva pravedna presuda, dok drugi smatraju da je reč o političkoj odluci, da se “udovolji Srbima u ovoj fazi pregovora kada se lomi oko statusa Kosova”.⁶⁴⁸

Svi mediji su preneli reagovanja iz Hrvatske koja izražavaju ogorčenje i razočarenje zbog te presude. Beogradski dnevници su takođe pisali da se o tome “s povišenim tonovima raspravljalo i u Saboru”.

Pišući o tim reagovanjima, *NIN* početkom oktobra u tekstu “Baždarenje istine” navodi da za mnoge stanovnike Vukovara Hag “nije ništa drugo nego mesto gde se sastaje grupa pokvarenih ljudi koji mrze Hrvatsku”. Taj nedeljnik takođe piše da kreatori javnog mnjenja u Hrvatskoj sugerišu da je “vest iz Haga šokantna, zemlja je ponižena, za njen narod nema pravde, sudije su benevolentni snobovi, a tužiocu flegmatični diletani. Hrvatski političari su konsternirani, užasnuti i zaprepasćeni”. List izvodi zaključak da je Hrvatska shvatila da se presudom iz Haga svode prvi rezultati interpretacije rata i da u tome ‘zvanični Zagreb za sada gubi”.

Politika (8. oktobar) je na prvoj strani najavila tekst “Lažni svedoci u Haškom tribunalu” u kome postavlja pitanje da li će “Srbija ikada saznati imena ljudi koji su u Hagu davali neistinite iskaze u zamenu za imunitet ili novi identitet na Zapadu”. Pozivajući se na zaključke presude “vukovarskoj trojci”, u kojima se navodi da pojedina svedočenja nisu bila “do kraja istinita” ili da su bila “namerno lažna i izmišljena”, list navodi da je to bila prilika za Tribunal da prvi put u njegovoj istoriji neko odgovara za “davanje lažne izjave nakon davanja svečane izjave”. List postavlja i pitanje kako je uopšte moglo da se desi da “neko poput Miroslava Radića uopšte bude optužen u Hagu”.⁶⁴⁹ U istom broju *Politika* objavljuje i tekst pod naslovom “Trideset na jednoga”, u kome se prenosi geneza suđenja Radiću i izvodi iz svedočenja pojedinih zaštićenih svedoka, a u podnaslovu se navodi da su

647 Press, 29. septembar 2007.

648 Kurir, 29. septembar 2007.

649 Politika, 8. oktobar 2007.

“novinar iz Srbije i lekar iz Hrvatske bili među navodnim očevicima koji su bezuspešno pokušali da uvere haške sudije da je Miroslav Radić bio na mestima na kojima nije bio i da je odgovoran za zločine za koje nije ni znao”.

Dragoljub Ojdanić u nemilosti medija

Dragoljub Ojdanić, nekada ispraćen kao srpski heroj u Hag, optužen za progon kosovskih Albanaca 1999, našao se u nemilosti gotovo svih medija kada je u julu, prilikom njegovog kratkotrajnog puštanja na slobodu, otkriveno da njegova porodica još koristi rezidenciju u Beogradu namenjenju načelniku Generalštaba Vojske Jugoslavije, iako se on već osam godina ne nalazi na toj funkciji. Potom je odjeknula i dobro medijski primljena odluka ministra odbrane Dragana Šutanovca da zabrani korišćenje vojnih objekata haškim optuženicima.

Press je tim povodom, pod naslovom “Bahati Ojdanić”, uz fotografije i rezidencije (220 m²) i stana koji Ojdanić poseduje (330 kvadrata), pisao da porodica Ojdanića sve vreme praktično živi bez troškova koje snosi vojska. *Novosti* su takođe pisale da porodica Ojdanić neće da se iseli iz rezidencije u već otkupljenu vilu, “jer čeka da država popravi krov”. List je takođe objavio fotografije i rezidenciju i vilu Ojdanića.

Pravda je jedan od retkih listova koji je tih dana, uoči Ojdanićevog kratkotrajnog dolaska u Beograd (polovina jula), pozitivno pisao o njemu. List je preneo intervju sa njegovom suprugom pod naslovom “Pobediće moj Dragoljub i Hag”, u kome ona kaže da je on ceo život posvetio vojsci i otažbini”. Zahtev ministarstva odbrane da se isele iz rezidencije prokomentarisala je da je, “ogorčena” i sa “Sramota šta nam rade”, bez ikakvog obrazloženja, osim da u rezidenciji nije sama, već sa decom.

Ostali begunci

Penzionisani general MUP Srbije Vlastimir Đorđević, optužen za ratne zločine nad kosovskim Albancima 1999, našao se u žiži medijske pažnje kada je uhapšen u Crnoj Gori (sredina juna) i odmah prebačen u Hag, pošto se nekoliko godina krio u Rusiji. Svi mediji preneli su agencijske izveštaje o tome da se Đorđević pred Tribunalom izjavio da nije kriv.

Pozornost medija u Srbiji privuklo je i suđenje bivšem komandantu Armije BiH Rasimu Deliću, optužnom za zločine mudžahedina nad hrvatskim i srpskim zarobljenicima i civilima 1993. i 1995. u centralnoj Bosni. Pojedini dnevници su u detalje preneli potresna sveočenja optužbe, pa su *Novosti* (6. oktobar) izveštaj sa tog suđenja naslovili sa "Odsecali glave Srbima"

Zdravko Tolimir, penzionisani general Vojske RS, haški begunac uhvaćen krajem maja i isporučen Hagu 12. jula, bio je tih dana veoma prisutan u medijima, ali ne zbog zločina koje ga terete (optužen kao glavni saučesnik Ratka Mladića za genocid u Srebrenici, ali i kao šef njegovih jatoka u Beogradu), već zbog mesta hapšenja. Prema tvrdnjama srpskih vlasti, uhapšen je na teritoriji Republike Srpske, čiji je državljanin, a prema samom Tolimiru, uhapšen je u Beogradu, a potom prebačen u RS, pa u Hag.

Zaključci i preporuke

Vlada premijera Vojislava Koštunice je okretanjem prema Rusiji odustala od saradnje sa Haškim tribunalom čime je potpuno zaustavila proces približavanja Srbije EU. Jedan od najvažnijih uslova za potpisivanje Sporazuma o pridruživanju i stabilizaciji sa EU je i saradnja sa haškim tribunalom. Taj uslov se koristi kao argument da Zapad ucenjuje Srbiju i da stalno stvara nove prepreke za SSP. Vojislav Koštunica je veoma vešto (koristeći medije) promovisao vlastiti antizapadni stav. Nakon što je Rusija otvoreno stala iza Srbije po pitanju Kosova, Vojislav Koštunica je do kraja otkrio da saradnja sa Haškim tribunalom nije prioritet, a time ni EU.

Saradnja sa Haškim tribunalom je od početka u medijima komercijalizirana i nije bilo napora, kako od strane Vlade Srbije, tako i od predstavnika EU, da se o toj saradnji govori, između ostalog, i kao o vrednosnom sistemu neophodnom za priključenje EU.

I nakon izbora planiranih za maj 2008. godine i eventualnog potpisivanja SSP, neophodno je stvarati društvenu klimu hapšenje Ratka Mladića i drugih begunaca, ne smao zbog saradnje sa Haškim tribunalom, već i zbog jasne poruke da to znači prekid sa Miloševićevom politikom.

Neophodno je organizovati panele, seminare i sl. o Haškom tribunalu i njegovoj zaostavštini kako bi stvarao neophodan okvir za razumevanje prethodne dve decenije.

Slučaj “Škorpioni”: negiranje genocida

Slučaj *Škorpioni*⁶⁵⁰ na najbolji način ilustruje kako srpska elita konstruiše memoriju vezano za ratne doganjanja u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1995 godine. Prikazivanje dokumentarnog filma o ubijanju šest muslimanskih dečaka pred Haškim tribunalom je verovatno najdrastičniji primer suočavanja (šok terapija)⁶⁵¹ sa počinjenim zločinima nad Bošnjacima. Međutim, istovremeno odnos srpske elite prema slučaju *Škorpioni* je primer kako srpska elita prerađuje nedavnu prošlost, odnosno relativizuje odgovornost za počinjeni zločin. Ta prerada se svodi na to da su „zločini činjeni sa svake zaraćene strane u građanskom ratu“, a „građanski ratovi su uvek bili patogeno ostrašćeni. Užasne su mržnje sa bliskih otstojanja“.⁶⁵² Kao dokaz za ovu tezu srpska strana je podigla spomenik srpskim žrtvama u Bratuncu⁶⁵³ nekoliko kilometara od Srebrenice. Time je napravljena simetrija koja umanjuje osećanje odgovornosti za Srebrenicu. Međutim, za srpsku elitu Srebrenica je dodatno traumatična jer je genocid dokazan i pred Haškim tribunalom za bivšu Jugoslaviju a zatim je potvrđen i pred Međunarodnim sudom pravde. Zato se upravo na primeru Srebrenice najbolje očituje srpski nacionalizam koji negira genocid⁶⁵⁴, dok se u etnocentričnoj kulturi sećanja na taj zločin sve prebacuje na kriminalce. Srpska vlast je odmah nakon prikazivanja filma pred Haškim tribunalom počela suđenje „kriminalcima“ i u srpskoj javnosti u velikoj meri uspela da taj

650 Škorpion je automatski pištolj češkog dizajna sa sklopivim kundakom koji se preklapa preko cevi, kao škorpijin rep, uz koji se standardno pakuje i prigušivač.

651 Ona nije uspela jer je srpska elita negirala involviranost Srbije u taj zločin

652 Danko Popović, pisac (Knjiga o Milutinu), Ogledalo, 14. novembar 2007.

653 Kao povod uzet je događaj iz 1993 godine. Naime, na pravoslavni božić 1993. godine srpsko selo Kravice je napala bosanska armija. Broj ubijenih bio je 35 (od toga 11 civila) a ranjenih 36. (Podaci preuzeti od Istraživačko dokumentacionog centra, Sarajevo)

654 Očito da srpskoj eliti najteže pada to što je pred svetskom javnošću teško poricati genocid u Srebrenici.

zločin trivijalizuje. Obezličanjem genocidnog zločina u Srebrenici srpska strana je pokušala da taj zločin pretvori u obični ratni zločin. Kreiranjem simetrije, sećanje na genocid u Srebrenici, koje Bošnjaci organizuju svake godine 11. jula dobilo je pandan i na srpskoj strani sa jednim danom razlike (12. juli). Srpska politička klasa ne negira zločin u Srebrenici (relativizira broj nastradalih i smanjuje ga na 3000), ali zato skoro svaka javna ličnost iz Srbije (pogotovo političari) kada pomene Srebrenicu odmah podseća i na srpske žrtve u Bratuncu.

Jedinica *Škorpioni* nastala je na samom početku rata na prostoru SFRJ. Na početku rata u Hrvatskoj osnovan je veliki broj (para)vojnih formacija koje su najčešće radile pod kontrolom MUP-a Republike Srbije ili JNA. Jedinica *Škorpioni* osnovana je u jesen 1991. godine uz pomoć Željka Ražnatovića – Arkana i Radovana Stojčića – Badže (koji je u tom trenutku bio visoki oficir Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije) u Erdutu, sabirnom centru svih srpskih vojski tokom ratova u bivšoj SFRJ. Najvažnija imena u jedinici *Škorpioni* bila su i ostala dva brata Slobodan Medić – Boca i njegov brat Aleksandar. Slobodan Medić je proglašen za komandanta jedinice, a njegov brat za zamenika. Što se samog procesa osnivanja jedinice tiče, Slobodan Medić je, na glavnom pretresu tokom suđenja za ubistvo šestorice Bošnjaka u Srebrenici 1995. godine, izjavio: “Jedinica *Škorpioni* formirana je još 1991. godine u sastavu Vojske Jugoslavije kao redovna jedinica, i delovala je na području Bosne i Hrvatske. Posle prestanka ratnih operacija u Bosni i Hrvatskoj prevedena je u Srbiju, a ljudstvo je povučeno. Jezgro jedinice je sačuvano, kako su pravila nalagala i kakvo smo uputstvo dobili i kako bismo mogli da obezbedimo ljude za normalan život”⁶⁵⁵.

U narednih nekoliko godina sve do Erdutskog sporazuma koji je potpisan u novembru 1995. godine ratni put *Škorpiona* sastojao se uglavnom u trgovini hrastom i naftom, premda je jedinica bila u senci Srpske dobrovoljačke garde Željka Ražnatovića Arkana koja je u Hrvatskoj imala poseban status kada je raspolaganje opljačkanih dobara u pitanju. Ipak, jedinica se obogatila pre svega obezbeđivanjem poslovanja Naftne industrije Krajina, i trgovinom vrednom hrastvom šumom. “Usputne delatnosti” sastojale su se u pljačkama “oslobođenih” teritorija u Republici

655 Vreme, Ubod Škorpiona, 25. decembar 2003.

Hrvatskoj. Formalno 1992. godine jedinica biva inkorporirana u sastav oružanih snaga Republike Srpske Krajine. Dobili su nove uniforme i ambleme: žute škorpije na crnoj podlozi.

U ovom periodu pripadnici jedinice *Škorpioni* su u posedu legitimacija Službe državne bezbednosti Srbije koje su im izdavane na period važenja do šest meseci⁶⁵⁶.

Kraj rata za jedinicu *Škorpioni* značio je kraj sigurnog profita i povlačenje u Srbiju. Međutim, zbog zasluga u ratovima, jedinica na kraju rata u Hrvatskoj, 1995. godine, stiče poseban status. Naime, odlukom MUP-a Srbije, jedinica *Škorpioni* inkorporirana je u rezervni sastav Specijalnih antiterorističkih jedinica MUP-a Srbije, čime je država Srbija i formalno uvela ovu jedinicu u svoj sistem.

Međutim, pljačka resursa u Hrvatskoj, trgovina naftom, ukradenim automobilima, hrastovinom i ostalim ratnim plenom nije ono što je proslavilo ovu jedinicu. Dva su događaja izdvojila ovu oružanu formaciju koja je od svojih prvih dana, pa do trenutka raspuštanja, delovala isključivo u okviru nadležnosti države Srbije. Prvi događaj koji je "proslavio" jedinicu jeste ubistvo šestorice Bošnjaka 1995. godine u Srebrenici, a drugi je zločin na Kosovu, kada su pripadnici ove jedinice, delujući kao deo aktivnog sastava Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ), ubili devetnaest kosovskih Albanaca, većinom žena i dece, u martu 1999. godine.

"Škorpioni" i Srebrenica

Tokom suđenja Slobodanu Miloševiću pred ICTY u junu 2005. godine pušten je snimak koji je, čak i u medijski blokiranoj Srbiji, makar na nekoliko dana, izazvao šok i preko potrebni sudar sa realnošću događaja u Srebrenici 1995. godine. Naime, na snimku se jasno vidi egzekucija šestorice Bošnjaka (trojca su u trenutku egzekucije bila maloletnici) na obroncima planine Jahorina, u blizini sela Trnovo u Bosni i Hercegovini. Ubijeni su Srebreničani Azimir Alispahić (17), Safet Fejzić (17), Sidik Salkić (36),

656 Ibid.

Smail Ibrahimović (35), Juso Delić (16) i Dino Salihović (20). Šokantni snimci egzekucije, u prvi mah su izazvali reakcije mnogih političara, javnih ličnosti, udruženja građana. Međutim, povodom snimka nije se oglašio predsednik vlade, Vojislav Koštunica. Čedomir Jovanović, predsednik Liberalno demokratske partije ovako je komentarisao ovu činjenicu: „To nije uradio, baš kao što nikad nije progovorio o Sarajevu, Dubrovniku, Vukovaru, Peći, Prištini... Koštunice, pitamo te ko je ubio stotine hiljada nedužnih ljudi“⁶⁵⁷.

Takođe, nakon puštanja ovog snimka u javnost usledila je za srpske prilike neobično promptna reakcija države⁶⁵⁸, koja je iste noći uhapsila ubice sa snimka. Nakon toga usledilo je i suđenje koje je počelo u novembru 2005. godine. Epilog je sudska presuda koja je doneta u aprilu 2007. godine kojom je Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu osudilo četvoricu pripadnika jedinice *Škorpioni* na kaznu u ukupnom trajanju od 58 godina, dok je jedan od optuženih oslobođen. Na po 20 godina zatvora osuđeni su Slobodan i Branislav Medić, zbog ratnog zločina nad šestoricom civila. Na 13 godina zatvora osuđen je Petar Petrašević⁶⁵⁹, a na pet Aleksandar Medić. Takođe, u Hrvatskoj je uhapšen Slobodan Davidović koji se vidi na snimku, gde je osuđen na 15 godina zatvora.

Ulica Rahmana Morine broj 7

Zločin u Ulici Rahmana Morine broj 7. dogodio se 28. marta 1999, svega četiri dana nakon početka NATO bombardovanja Srbije. Tog dana je u grad upućena specijalna jedinica *Škorpioni*, koja se u trenutku nalazila u redovnom sastavu Specijalnih antiterorističkih jedinica (SAJ) MUP-a Srbije. Tokom sudskog postupka nepobitno je utvrđeno sledeće: da je komandant jedinice Slobodan Medić – Boca odmah otišao na sastanak u

657 Blic "Koštunica ćutao", 5. jun 2005.

658 Srbijanska vlada je bila u posedu snimka nekoliko meseci pre prikazivanja filma u Hagu, te zato ne čudi da su u roku od 24 sata locirali sve pripadnike ove grupe i odmah ih pohapsili.

659

komandu grada, dok je svojim podređenima naredio da ostanu u autobusima dok se ne vrati; da ga pripadnici jedinice nisu poslušali, već su u grupama krenuli napolje i razišli se po okolnim kućama, navodno tražeći smeštaj; da su tokom traženja smeštaja pojedinci pljačkali radnje, preteresali civile zatečene u kućama i na ulici i uzimali im zlato i novac; da se ubrzo nakon ulaska jedne grupe *Škorpiona* u kuću punu civila u ulici Rahmana Morine iz dvorišta te kuće začula rafalna paljba, nakon čega je u dvorištu zatečena gomila leševa; da je neposredno nakon toga na poprište stigao komandant jedinice Slobodan Medić – Boca i naredio *Škorpionima* da se vrate u autobuse; te da je jedinica odmah vraćena nazad u Srbiju, a zatim razdužena i rasformirana.

Tom prilikom Saša Cvjetan je sa nekoliko drugih pripadnika jedinice *Škorpioni* pucao i ubio članove porodice Bogujevci: Špetima (10), Špenda (13), Noru (15), Salidu (39), Šefćetu (43) i Šehidu (69).

Ubijeni su i Aljbion (2), Mimoza (4), Arber (7), Fitneta (36), Isma (69) i Dafina Durići (69), kao i Fezdrija (21) i Nefisa Ljugaljiu (54). Teško su ranjeni Jehona (1), Genc (6), Ljirije (9), Fatos (13) i Saranda (14) Bogujevci.

Već krajem maja iste godine, dakle dok je rat još trajao, uhapšena su dva pripadnika jedinice *Škorpioni*, Dejan Demirović iz Beške i Saša Cvjetan iz Novog Sada. Demirović je u istrazi izjavio da je bio u pomenutom dvorištu sa nekolicinom svojih kolega koji su saterali grupu civila u ćošak, da su se u jednom trenutku začuli rafali, te da se u strahu za svoj život sakrio. Cvjetan je, pak, rekao da su iz kuće izveli grupu civila, te da je nakon pretresanja i koškanja Bocin rođeni brat Dragan, zvani Gulja, inače komandir voda *Škorpiona*, rekao da ih sve treba pobiti. "Tada sam pucao ja, pucao je i Guljo i onaj mladić koji ih je pretresao, a pucalo je još šest do sedam ljudi. Svi pogođeni su popadali jedni preko drugih na gomilu."⁶⁶⁰

Istražni sudija Mijat Bajović iz Prokuplja, koji je saslušao obojicu osumnjičenih, propustio je, međutim, da Cvjetanu dodeli advokata, zbog čega je ovo priznanje poništeno, kao pravo ništavno. Sudenje se zbog nesposobnosti suda u Prokoplju seli u Beograd gde se konačno donosi presuda kojom je Saša Cvjetan osuđen na dvadeset godina zatvora zbog ratnog zločina nad civilnim stanovništvom, presuda je postala pravosnaž-

660 Ibid.

na u toku 2007. godine. Dodatno, 19. oktobra 2007. godine u Sremskoj Mitrovici uhapšena su četvorica bivših pripadnika jednice *Škorpioni* osuđeni za ovaj zločin, čime je, prema rečima glavnog tužioca za ratne zločine Vučkovića: „slučaj u ulici Rahmana Morine završen“⁶⁶¹.

“Škorpioni” i država Srbija – relativizacija zločina

Srbijanska javnost nije pokazala veće interesovanje za jedinicu *Škorpiona* sve do pojavljivanja snimka egzekucije šestorice Bošnjaka 2005. godine. Do tada, njihovo ime uglavnom se dovodilo u vezu sa zločinom nad kosovskim Albancima u Podujevu 1999. godine. Te 2005. godine, neposredno nakon pojavljivanja snimka egzekucije, u javnosti se ponovo pokrenula debata o učešću države Srbije tokom etničkog čišćenja u Bosni i o genocidu u Srebrenici. Neverovatno je da će snimak, pa nakon toga i suđenje *Škorpionima*, poslužiti vlastima, odnosno celokupnom establišmentu u Beogradu, da, uz pomoć sopstvenog sudstva, relativizuju kako zločin u Srebrenici tako i sopstveno učešće u najvećem zločinu na tlu Evrope nakon Drugog svetskog rata.

Odmah nakon emitovanja snimka, pokrenuta je rasprava i u parlamentu Republike Srbije o genocidu u Srebrenici. Predlog narodnih poslanika Žarka Koraća i Nataše Mičić da se usvoji deklaracija⁶⁶² o Srebrenici kojom bi se osudili zločini koje su Srbi počinili nad Srebreničanima, odbacena je konsenzusom gotovo svih političkih stranaka u parlamentu. Na ovu inicijativu odgovorio je i tadašnji predsednik Skupštine Srbije Predrag Marković: „Skupština Srbije ne može biti nadležna da raspravlja o pojedinačnom događaju, koji se pritom dogodio van naše teritorije“⁶⁶³. Reakcije velikog dela javnosti: političara, stranaka i drugih javnih ličnosti na pojavljivanje snimka, ali i predlog grupe poslanika o osudi zločina u Srebrenici bile su oštre.

661 www.b92.net

662 Deklaracija je sačinjena uz pomoć grupe nevladinih organizacija iz Srbije.

663 Večernje novosti „Svi za osudu“, 4. jun 2005.

Na ovom mestu važno je pojasniti da je snimak egzekucije prvi put otvorio važno pitanje i za Srbiju i za region, a to je pitanje učesća države Srbije u genocidu u Srebrenici. Zbog nespremnosti srpske elite da se bavi ovim istorijskim teretom na prikladan način reakcija je morala biti jaka i morala je doći iz svih centara moći, i od vlasti i od opozicije. Reakcija je morala biti jaka i blagovremena kako bi se sprečilo otvaranje ozbiljne i preko potrebne diskusije u srbijanskom društvu.

Zapravo, prikazani snimak nije dotakao samo pitanje učesća države Srbije i njenih institucija u genocidu u Srebrenici, snimak je otvorio i vrlo važno i tabuirano pitanje u Srbiji, a to je pitanje odgovornosti Srpske pravoslavne crkve. Naime, na snimku (na samom početku) vidi se ritual blagosiljanja članova jedinice *Škorpioni*, neposredno pred odlazak na zadatak. Na video zapisu vidi se kako otac Gavriilo, starešina manastira Privina Glava, blagosilja članove jedinice rečima: „Braćo, Turci se povampiriše. Hoće srpske svetinje. Daj vernoj vojsci tvojoj da bude na savlađivanje neprijateljskog naroda“⁶⁶⁴.

Da bi bila sprečena ozbiljnija rasprava o posledicama prikazanog snimka političari i drugi nacionalni radnici pokrenuli su drugu vrstu diskusije o genocidu u Srebrenici. Tako su se bavili raznim temama. Ministar unutrašnjih poslova Drgan Jočić bavio se psihoanalizom: „bili su infantilni, želeli su da se prikažu“⁶⁶⁵. Milorad Vučelić visoki funkcioner Socijalističke partije Srbije, bavio se pitanjem krivice: „radi se o nametanju krivice, zato jer je desetogodišnjica Srebrenice, jer počinju pregovori o statusu Kosova, jer se stvara atmosfera za eventualno hapšenje Mladića. Zato je neko skrivao ovaj zločin sve do sada“⁶⁶⁶. Za pojavljivanje ovog snimka visoki funkcioner Srpske radikalne stranke Milorad Milčić okrivio je deo nevladinih organizacija u Srbiji, te je zatražio da se „utvrdi kakva je veza Nataše Kandić, direktorke Fonda za humanitarno pravo, Sonje Biserko i Sonje Liht sa prostitucijom i trgovinom belim robljem“⁶⁶⁷. Vršilac dužnosti vođe Srpske radikalne stranke Tomislav Nikolić osetio je duševan bol zbog javne diskusije

664 Danas, „Jeromonah Gavriilo se ne kaje što je blagosiljao Škorpione“, 9. jun 2005.

665 Večernje novosti „Imam petoricu u paketu“, 4. jun 2005.

666 Danas, 18. jun 2005.

667 Večernje novosti, „Nasilje nad Srbijom“, 9. jun 2005.

o srpskim zločinima tokom ratova „Boli me što u Srbiji svi govore o zločinima koje su počinili Srbi, a niko ne govori o zločinima koje su počinili mislimani. Ako je neko od Srba u RS počinio zločin, kakav je to greh za Srbiju“⁶⁶⁸. Tako je i generalni sekretar Srpske radikalne stranke Aleksandar Vučić izjavio je da je „cilj medijske hajke koja se vodi protiv srpskog naroda i države neometano hapšenje Ratka Mladića i formalno ukidanje Republike Srpske“⁶⁶⁹.

Pored Miloševićevih socijalista i Šešelji-Tomić radikala, u javnu polemiku na sraman način uključila se i Demokratska stranka. Naime, u ovakvim situacijama DS se najčešće držao po strani. Po pravilu, stranka predsednika Republike oglasila bi se šturim saopštenjima ili izjavama u kojima bi se načelno osudili zločini *svih strana u ratu, ubica svih nacionalnosti*. Ovaj put se oglasio osnivač Demokratske stranke, jedan od najuticajnijih ljudi u DS-u, ali i u Srbiji Dragoljub Mićunović, koji je pitanje krivice podigao na jedan viši nivo, odnosno na nivo režima Slobodana Miloševića, sa kojim, navodno, država Srbije nikada nije imala bilo kakve veze. On je utvrdio „da država Srbija i njen narod nisu zločinački, već je to pitanje zločinačkog karaktera jednog režima“⁶⁷⁰.

Za funkcionera DSS Dragoljuba Kojčića puštanje snimka predstavlja je deo zavere međunarodne zajednice, jer je po Kojčiću „cilj da javnost Srbije doživi osećaj kolektivne krivice, kako bismo lakše progutali kaznu koju su nam namenili. Kazna će sigurno biti u obliku rušenja dejtonske pozicije RS, ili prihvatanje tužbe BiH prema SCG, a ne isključujem i pripremu terena za nezavisnot Kosova i Metohije. Srbima sledi ponovo garanje u inferioran položaj“⁶⁷¹.

Puštanjem snimka streljanja očigledno je započet proces relativizacije učešća države Srbije u genocidu u Srebrenici, ali i, sasvim neverovatno, proces relativizacije odgovornosti same jedinice *Škorpioni*. Visoki funkcioner Demokratske stranke Srbije, narodni poslanik Đorđe Mamula (branilac optuženog Saše Cvjetana) nudi sledeće objašnjenje: “Na snim-

668 Nacional „Zločina nije bilo!, 10. jun 2005.

669 Kurir“ Vučić: Ovo je hajka na Srbiju“, 6. jun 2005.

670 Večernje novosti „Kriv režim“ 4. jun 2005.

671 Nacional „Bestijalnost pojedinca za osudu celog naroda?“, 6. jun 2005.

ku se vidi da su samo dve osobe pucale u zarobljenike, a ne cela jedinica. Treba da odgovaraju onda samo pojedinci. Već je u toku prekrivični postupak za četvorcu uhapšenih "Škorpiona" koji se nalaze u CZ-u. Oni su posle zadržavanja u policiji predati Sudu za ratne zločine. Novinari su zarobljenici senzacije i objavili su greškom da je uhapšeno desetak bivših "Škorpiona". Deo štampe uporno brani optužnicu više od tužioca, a deo je ruši više od zastupnika osumnjičenih. Neko diriguje javnim mnjenjem" – kaže Mamula i pojašnjava da je moguće da je snimak prodao neko od "Škorpiona". "Snimak deluje užasno i svaki zločin treba osuditi, ali zanimljivo je da se u javnosti na puštaju filmovi o stravičnim stradanju Srba u Sarajevu, Krajini, u operacijama "Oluja i "Bljesak". Trebalo bi da su žrtve iste, a o krivici neka odlučuju sudovi" – poručuje Mamula⁶⁷².

Tako *Škorpioni* postaju instrument u postupku dokazivanja nevinosti države, jer se uz pomoć jedinice celokupna odgovornost kako za Srebrenicu, tako i za druge zločine počinjene u ime države Srbije svaljuje na grupu patoloških ličnosti, koji samoorganizovano bez ikakve pomoći države i bez motiva čine zločine. Konkretno, uprkos brojnim dokazima (snimcima, izjavama svedoka), država Srbija će uz pomoć spopstvenog sudstva „dokazati“ da ona i njeni državni organi nisu učestvovali u pokolju u Srebrenici, već da su zločine počinile paravojne formacije koje, praktično, nisu bile pod komandom ni Srbije, ni Republike Srpske, već su delovale u spopstvenoj organizaciji. U presudi koju je u aprilu 2007. godine donelo veće kojim je predsedavala sudija Gordana Božilović Petrović⁶⁷³ pominje se teza da je u osnivanju ove jedinice eventualno učestvovala nepostojeća i međunarodno nepriznata Republika Srpska Krajina, čime se nešto malo krivice svaljuje na tu nepostojeću tvorevinu.

Do kakvih je zaključaka došlo veće kojim je predsedavala sudija Božilović-Petrović? Predsedavajuća se bavila i karakterom samog rata u Bosni, zatim poreklom žrtava, kao i samom jedinicom *Škorpioni*, njihovim nastankom i delovanjem, što nije bio posao suda. Najpre, predsedavajuća je zaključila da je rat u Bosni i Hercegovini bio građanski, komplikovan po svojoj prirodi, te je teško bilo utvrditi tačno poreklo jedinice *Škorpioni*,

672 Izvor: <http://www.b92.net/info/iz-dubine-duse/izjava.php?ID=126-1962005>

673 Sudija Božilović-Petrović smenjena je u oktobru 2007. godine, zbog neefikasnog rada.

poreklo žrtava... Dodatno, u presudi za ubistvo šestorice Srebreničana, sud će utvrditi i to da ubijeni čak ne pripadaju žrtvama Srebrenice. Naime, sud nije mogao jasno ustanoviti odakle žrtve potiču i to uprkos brojnim izjavama porodica i rodbine nastradalih koje tvrde drugačije⁶⁷⁴. Porodice žrtava svedočile su na sudu da su nastradali dovedeni u Trnovo iz Srebrenice, iz koje su nestali nakon ulaska srpskih snaga u taj grad⁶⁷⁵.

Ali suština presude jeste pokušaj distanciranja države Srbije od ove jedinice koja jeste bila njen zvanični deo na ovaj ili onaj način. O direktnoj umešanosti Srbije u genocid u Srebrenici postoje brojne indicije, tako u filmu Lazara Stojanovića „Škorpioni, spomenar“ emitovanog na dan izricanja presude na Televiziji B92, jedan od sagovornika govori i to da su na vozilima u kojima su zarobljenici dovedeni na streljanje bile policijske tablice MUP-a Srbije sa brojevima M-606-...

Sudbina jedinice *Škorpioni* govori o novom pristupu moderne, demokratske države Srbije, koja uz pomoć svojih sudova, medija, u sadejstvu celokupne elite, pokušava dokazati svojoj ali i međunarodnoj javnosti putem korišćenja pojedinaca, nesumljivih ubica, da ona nije imala nikakve veze sa zločinima počinjenim tokom devedesetih godina na prostoru bivše Jugoslavije. Jedno je sigurno – svi mogu biti krivi, ali država Srbija nikako. Krivica za ubistva od Hrvatske preko Bosne do Kosova svaljuje se na misteriozne paramilitarne formacije koje su se na ratnim područjima stvorile naizgled same od sebe, bez pomoći države. Etnička čišćenja, ispostavlja se, sprovedena su na nivou opštine, a same zločine počinili su isključivo bolesni umovi pojedinaca. Upravo *Škorpioni* predstavljaju paradigmu takve prakse. Ovu jedinicu, od njenog osnivanja do rasformiranja, kontrolisala je država Srbija. Njeno osnivanje odigravalo se pod budnim okom visokih oficira policije Srbije, koji su je na kraju formalno rasformirali. Međutim, javnost Srbije, njene sudove, političke stranke i javne delatnike danas jedino zanima nevinost države. Ta ista država koja je formirala jedinicu *Škorpiona*, u sudskom postupku, pred sopstvenim sudom, uspešno je „dokazala“ sopstvenu nevinost.

674 Danas, „Škorpionima maksimalne kazne“, 11. april 2007.

675 Danas, „Presuda Škorpionima politički motivisana“, 13. april 2007.

Na kraju vredi pomenuti da je ova jedinica, izgleda, aktivna i danas. Naime, u aprilu 2007. godine izvršen je atentat na novinara nedeljnika *Vreme* Dejana Anastasijevića. Dejan Anastasijević je dugogodišnji novinar nedeljnika *Vreme*. Bio je izveštač sa ratišta na prostorima bivše Jugoslavije devedesetih godina, svedočio je u Hagu na suđenju Slobodanu Miloševiću, dok je poslednjih godina angažovano pisao o kriminalu i ratnim zločinima. Napad na novinara nedeljnika *Vreme* dovodi se u vezu sa njegovim gostovanjem u emisiji "Kažiprst" radija B92 u kojoj je komentarisao presudu *Škorpionima* u specijalnom sudu. Ni šest meseci nakon pokušaja ubistva novinara Anastasijevića policija nije uspela da utvrdi identitet počilaca, i mada je nekoliko bivših pripadnika jedinice *Škorpioni* bilo uhapšeno u vezi sa ovim događajem. Uhapšeni su ubrzo pušteni na slobodu.

Sudski proces protiv *Škorpiona*, kao i kampanja koja se odigrala u junu 2005. godine pokazuje da Srbija nije spremna da preuzme svoj deo odgovornosti za ratove na prostoru bivše Jugoslavije. Reakcija srpske elite na zahtev da se odredi prema zločinu u Srebrenici bila je najpre neumesna, ali predstavlja i dokaz da upostavljanje vrednosne vertikale u odnosu na Srebrenicu, još uvek nije moguće izvesti sa aktuelnom elitom. Poseban problem kada je u pitanju uspostavljanje ovog balansa predstavlja i jedan relativno nov pristup međunarodne zajednice. Međunarodna zajednica prestala je insistirati na ozbiljnom pristupu temi ratnih zločina. To najbolje svedoči i neizručenje Ratka Mladića i Radovana Karadžića Haškom tribunalu, odnosno ambivalentan odnos međunarodne zajednice u pogledu međunarodnog suda pravde. Takođe, presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu u tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije⁶⁷⁶ još jednom je pokazala nesprenost međunarodne zajednice da "interveniše" u slučaju srpskog prevladavanja prošlosti. Zapravo, čini se, da presuda predstavlja popuštanje zvaničnom Beogradu u trenutku završne faze pregovora o statusu Kosova. Ipak, presuda konstatuje odgovornost države Srbije, ali isključivo u oblasti nesprečavanja genocida, odnosno, pomaganja izvršiocima "zajedničkog zločinačkog poduhvata", i to u smislu pružanja utočišta, Ratku

676 Formalno pravni naziv tužbe je: tužba Bosne i Hercegovine protiv SRJ za genocid, međutim pravni naslednik SRJ jeste Srbija, tako da se u praksi presuda odnosi isključivo na Srbiju. Presuda je saopštena 26. Februara 2006. godine.

Mladiću pre svih. Presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu u Srbiji (ali i u Republici Srpskoj) izazvala je šizofrenu reakciju koja se sastojala u kombinaciji slavlja i negodovanja zbog presude. Najvažniji deo presude za srbijansku elitu bilo je nepominjanje direktnog učešća Srbije u genocidu u Srebrenici, a za međunarodnu zajednicu najvažnije je bilo to što je sud potvrdio postojanje genocida u Srebrenici⁶⁷⁷. Presuda Međunarodnog suda pravde u Beogradu je, praktično, izazvala konsenzus na nivou medija i političkih partija. Ocenjeno je da će presuda doprineti pomirenju naroda na Balkanu (sic!), odnosno, da presuda donosi preko potreban balans u politici međunarodne zajednice prema Balkanu⁶⁷⁸. U BiH presuda je dovela do talasa nezadovoljstva u Bosni i Hercegovini. Presuda je dovela do novog talasa destabilizacije inače nestabilne zemlje (sličnu, sasvim opravdanu reakciju videli smo i u Hrvatskoj u novembru mesecu 2007. godine nakon sramne presude "Vukovarskoj trojci" za zločin počinjen na poljoprivrednom gazdinstvu na Ovčari; tom prilikom Mile Mrkšić osuđen je na 20 godina zatvora, Veselin Šljivančanin na 5, a Miroslav Radić je oslobođen odgovornosti za zločin na Ovčari). O samoj presudi najbolje govore i reakcije žrtava, odnosno, porodice žrtava genocida u Srebrenici: „Evo me u Beogradu sjedim i kažem da molim sve ljude dobre volje da nam pomognu da izručimo ratne zločince, bez obzira kojoj vjeri oni pripadaju. Ja sam živi svjedok Srebrenice, istina se mora znati, mi bez istine ne možemo dalje. Koliko god vi meni ne bi vjerovali da se Srebrenica nije desila, ja sam uporna da jeste. A često idem putem Sarajevo – Srebrenica, pa nekad zamišljam, stvarno bi mi bila želja da negdje sretnem Radovana Karadžića, pa da mogu ja s njim da odem u policijsku stanicu i da kažem – evo, dovela sam ga...U Srebrenici je za par dana nestalo hrane. Znači, kada su ušle paravojne formacije iz Srbije, to su bili šešeljevci, arkanovci, nekakvi Bijeli orlovi. Oni su došli iz Srbije po zadatku, po spisku, znači nešto je tu prije bilo organizovano i mi muslimani nismo znali šta će da se desi. Ja sam, recimo, u mojoj zgradi imala samouslugu, tako da nisam imala mno-

677 "Tužiteljka je vrlo zadovoljna. Pozdravljamo odluku suda koja potvrđuje da je masakr u Srebrenici kvalifikovan kao genocid, rekla je potparolka tužiteljke u Hagu Kavran", Politika, 26. Februar 2007.

678 Politika, "Tačka na prošlost", 27. februar 2007.

go zaliha u kući. Imali smo veliki priliv izbjeglica iz istočne Bosne, sa devet opština je sav narod došao u tu malu Srebrenicu. U miru 5600 je bilo stanovnika u gradu, odjednom je došlo jedan val, jedan stampedo naroda i u toj maloj Srebrenici naselilo se 60.000 izbjeglica. Sve što je nicalo iz zemlje, mi smo to pojeli. Evo, moja Đeca, jedan je bio tek pošao u prvi osnovne, a drugi u peti razred, sigurno 99 odsto ovdje u Srbiji stanovništva neće vjerovati da moja Đeca 21 dan, sem vode, ništa u usta nisu stavila... Ja sam išla u Jasenovac da vidim šta je se tamo desilo, pa bih ovog puta pozvala svu omladinu iz Srbije, ako ne vjeruje, neka dođe u Potočare. Tamo je Jasenovac i neka pogledaju... Kad kažete da se ne slažu Srbi, da neće da nas čuju, da ne vjeruju da se desila Srebrenica, moram im reći da su autobusi i kamioni koji su u koloni bili parkirani za srebrenički narod svi bili iz Srbije – bili su autobusi 7. Juli Šabac, bili su Strela Valjevo, bili su Raketa Titovo Užice i dalje da ne nabrajam. "679.

Događaji vezani za *Škorpione* svedoče o još jednom, daleko ozbiljnijem propustu međunarodne zajednice. Naime, predstavnici međunarodne zajednice propustili su da nakon petooktobarskih promena ozbiljnije pristupe problematici suočavanja sa prošlošću u Srbiji. Dakle, očigledno je da Srbija nema dovoljno veliki potencijal da se izbori sa ovim pitanjem, odnosno, kod elite ne postoji prevaga moralnosti u odnosu na događaje dvedesetih, kako kod onog dela elite koji je najodgovorniji za ono što se dogodilo, tako i kod onih aktera u srpskom društvu koji nisu imali veze sa zločinima, ali od koji se upravo očekivalo da artikuliraju na dovoljno odgovoran način pitanje krivice države i odgovornosti građana. U atmosferi gde je međunarodna zajednica izgubila energiju da Srbiju privuče evropskim vrednostima, a gde je elita potpuno apsorbovana pitanjem sopstvenog samoodržanja, genocid u Srebrenici postaje tema od sporedne društvene važnosti, pitanje kojim se bavimo isključivo svakog avgusta meseca, kojom prilikom ćemo se, možda, setiti i ubica iz jedinice *Škorpioni*.

XIII

Redefinisanje
spoljnopolitičke
orijentacije

Profilisanje antievropske opcije

Međunarodna aktivnost Srbije i njene diplomatije nedvosmisleno pokazuje odsustvo jasno definisane spoljnopolitičke orijentacije i geostrateškog opredeljenja zemlje. U procepu između dve struje, nacionalističko-kozervativne i demokratsko-proevropske koje su se tokom 2007. godine međusobno razdvajale sve dramatičnijim međusobnim jazom na unutrašnjoj sceni, spoljnopolitička aktivnost je lavirala između evropske orijentacije, tzv. "trećeg puta" navodne neutralnosti i, konačno, zaokreta prema Istoku, odnosno potpunog i neupitnog oslonca na Putinovu Rusiju. Ta kolebljivost i u velikoj meri, svesno kreirana konfuzija ne samo da su u znatnoj meri usporili približavanje evropskim integracijama, već su ih krajem 2007. i, naročito početkom 2008, brutalno otvoreno doveli u pitanje.

Praktično, celokupna međunarodna i diplomatska aktivnost Srbije tokom 2007. godine bila je fokusirana na navodnu odbranu Kosova. U tom kontekstu najvećim diplomatskim uspehom smatra se činjenica da je odluka o statusu Kosova blokirana u Savetu bezbednosti UN, da je posredovanjem međunarodne "trojke" (Amerika, Rusija, EU) proces dodatno prolongiran, odnosno da je rešavanje statusa Kosova preneto u 2008. godinu. Taj diplomatski "uspeh" postignut je uz svesrdnu pomoć Rusije, koja je slučaj Kosova iskoristila za sopstveno repozicioniranje u međunarodnim odnosima. Koristeći energetske rasurse kao "oružje" u diplomatskom nadmetanju prvenstveno sa evropskim partnerima, Vladimir Putin je na kraju drugog predsedničkog mandata uspeo da Rusiji generalno vrati značajniju ulogu u međunarodnim poslovima, s time što je u tom novokreiranom odnosu snaga Srbija bila jedna od važnih tačaka na kojima su se oni prelamali.

Taj obrt do koga je došlo 2007, kapitalizovao je ucenjivačku politiku Beograda, koju su ovdašnje vlasti počele da praktikuju još 2006. godine (kada je došlo do suspenzije pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i

pridruživanju sa EU). Za međunarodnu zajednicu i naročito za Evropsku uniju to je svakako dodatni izazov u njenom nastojanju da Srbiju održi na evropskom kursu. Naime, iako je, prema svim anketama, raspoloženje građana Srbije za članstvo u Evropskoj uniji nesporno – i u 2007. godini iskazivalo se u procentu od blizu 70 odsto – ono u političkoj eliti nema konzistentnog reprezentanta, koji bi društvenu energiju i potencijale Srbije kanalisao u tom pravcu. Naprotiv.

Podrška Rusije u slučaju Kosova, koristi se za diskreditovanje evropsko-američke, odnosno politike Zapada uopšte. To je najpre (početkom leta) postalo vidljivo kroz sve glasnije i masovnije protivljenje eventualnom članstvu Srbije u severnoatlanskoj alijansi (pod izgovorom da se na Kosovu konstituiše “NATO država”), bez obzira na to što su sve novopriključene članice Evropske unije prethodno postale članice NATO. Srbija je u decembru 2006. godine pristupila *Partnerstvu za mir*. Kada je krajem 2007. godine postalo jasno da je gotovo dvogodišnjem uspešnom manevrisanju sa odgađanjem rešavanja statusa Kosova došao kraj, Briselu je upućena nedvosmislena poruka: “Evropa će... morati da bira da li hoće da potpiše *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* sa Srbijom ili će, pod pritiskom SAD... doneti odluku o slanju svoje civilne misije na Kosovo kako bi započeo da se sprovodi odbačeni Ahtisarijev plan o nadziranoj nezavisnosti Kosova, odnosno o otimanju dela teritorije Srbije”⁶⁸⁰.

Paralelno, nastojanje Evropske unije (EU) da u Srbiji podstakne evroentuzijazam nije rezultiralo željenim efektom. Iako je EU, revidirajući sopstvene uslove i kriterijume, učinila dva značajna pomaka – obnavljanjem suspendovanih pregovora o *Sporazumu o asocijaciji i pridruživanju* (SSA) u junu i njegovima parafiranjem, u novembru – spoljna politika Srbije i njena diplomatska aktivnost, na kraju i ekonomska politika, je gotovo u potpunosti “putinizovana”. Taj formalni zaokret zapravo je kristalisao suštinu: srpska elita, proizašla iz duboko ukorenjene patrijarhalo-autoritarne tradicije srpskog društva nije spremna za moderni evropski vrednosni sistem, uokviren u kontinentalnim institucijama i organizacijama, prvenstveno u EU i NATO. To je, sasvim sigurno i osnovni razlog što u Srbiji, uprkos načelnom opredeljenju za priključivanje evropskim integracija-

680 Pismena izjava Vojislava Koštunice, *Danas*, 4. januar 2008.

ma, nije do sada postignut opštedruštveni konsenzus na državnom nivou, odnosno što priključenje evroatlanskim integracijama nije definisana državna politika.

Sposobnost priključivanja evroatlanskim integracijama istočnoevropskih, bivših socijalističkih zemalja, iz Brisela je odmeravana pomoću tri kriterijuma 1/ politički – stanje demokratije, manjine, ljudska prava; 2/ ekonomski – da je privreda spremna da bude konkurentna na evropskom tržištu i 3/ administrativni – aparat sposoban da donosi i sprovodi zakonsku regulativu. Kako ocenjuje Vladimir Međak iz Kancelarije za pregovore sa EU Vlade Srbije, sve zemlje u tranziciji su dobro stajale sa druga dva, a zaostajale sa prvim kriterijumom, dok “mi imamo dobra dva druga, ali prvi, sa stanovišta nacionalnog konsenzusa ne postoji”⁶⁸¹.

Promene unutar EU

Od samita Evropske unije u Solunu pre pet godina (juni, 2003) kada je zemljama zapadnog Balkana otvorena evropska perspektiva, samo Srbija i Bosna i Hercegovina još nisu potpisale *Sporazum o asocijaciji i pridruživanju* (SSP). Naime, Hrvatska i Makednolja su već u statusu kandidata za članstvo, dok Crna Gora (od jeseni 2007) i Albanija na osnovu potpisanih SSP intenzivno rade na ispunjavanju neophodnih uslova za što brže priključivanje najznačajnijoj evropskoj integraciji.

Tokom protekle četiri godine i sama Evropska unija je prolazila kroz različite faze sopstvenog razvoja i transformacije. U međuvremenu je broj članica sa 15 porastao na 27, što je uhodanu, ne samo birokratsku, strukturu stavilo pred nove izazove. Nakon što su Francuska i Belgija na referendumu (2005), odbile prihvatanje evropskog ustava, Briselu je bilo potrebno izvesno vreme da krizu do koje je zbog toga došlo prevaziđe. To je uspešno okončano u jesen 2007, prihvatanjem tzv. Lisabonskog ugovora, kojim je, praktično deblokirana institucionalna paraliza EU. Osim što novousvojeni dokument omgućuje bolje funkcionisanje u “proširenom

681 Intervju za Radio B92, 21. novembar 2007.

sastavu”, njegovim je donošenjem omogućeno i primanje novih članica, što bi za Srbiju trebalo da bude izuzetno važno.

Još veće iskušenje za najmoćniju kontinentalnu asocijaciju predstavljao je povratak Rusije i njenog uticaja na svetsku, a time, naročito, i na evropsku scenu. Rusija je iskrsla kao najspornija tema u Evropskoj uniji. “Devedesetih godina prošlog veka članice Evropske unije jednostavno su postizale saglasnost u zajedničkom nastupu prema Moskvi. Okupljale su se oko strategije demokratizacije i privlačenja Zapadu slabe i zadužene Rusije. Ta strategija je sada istrošena. Rastuće cene nafte i gasa učinile su Rusiju snažnijom, manje kooperativnom i iznad svega manje zainteresovanom da se priključi Zapadu”⁶⁸².

Ta nova situacija dovela je do unutrašnjih podela u EU. One se manifestuju ne samo odsustvom jedinstvene strategije prema Rusiji, već i različitim političkim pristupom prema Kremlju pojedinih članica. Generalno, unutar Evropske unije za sada postoje dve škole mišljenja, kada je reč o aktuelnom ruskom evropskom izazovu. Po jednim, Rusiju treba tretirati kao potencijalnog partnera koji se u orbitu EU može uvući kroz proces “puzeće integracije” uz uključivanje Rusije u što je moguće više institucija i ohrabrivanje ruskih investicije u energetske sektor EU čak i ako Rusija ponekad krši pravila. Po drugoj školi mišljenja, na Rusiju se gleda i, ona se tako i tretira, kao opasnost. Zagovornici ove teorije podržavaju “meko ograničavanje” Rusije njenim isključivanjem iz G8, širenjem NATO, podrškom antiruskim režimima, izgradnjom raketnog štita, isključivanjem Rusije iz investiranja u evropski energetske sektor...⁶⁸³

682 U oktobru 2007. godine formiran je Evropski savet za spoljne poslove, novi evropski think-tank posvećen prvenstveno pitanjima spoljne politike Evropske unije. Članovi su, između ostalih, bivši nemački ministar spoljnih poslova Joška Fišer, bivši šef poljske diplomatije Bronislav Geremek, bivši italijanski premijer Đulijano Amato, italijanska ministarka za Evropu Ema Bonino, bivši evropski komesar Kris Paten, profesor oksfordskog Univerziteta Timoti Garton Eš, bivši finski predsednik Marti Ahtisari, predsednik Instituta Otvoreno društvo Džordž Soros. Jedna od prvih publikacija Saveta je “Revizija moći u odnosima EU – Rusija”, čiji su autori Mark Leonard, izvršni direktor Saveta i Niku Popesku, saradnik Saveta. Iz rezimea publikacije, *Danas*, 30. novembar, 1–2 i 3. decembar 2007.

683 Ibid.

U svakom slučaju, odnosi sa novoprofilisanom Rusijom biće u narednim godinama jedna od osnovnih preokupacija EU u traganju za maksimalno mogućim jedinstvenim pristupom i politikom u odnosu prema najmoćnijem, često nepredvidivom, susedu. Kada je reč o Srbiji u tom kontekstu, indikativno je da je EU, nakon višemesečnih unutrašnjih sporenja i rasprava postigla saglasnost da se, kada je reč o Kosovu, "ujedini" naspram Rusije. Kada je postalo jasno da će Rusija u Savetu bezbednosti UN blokirati usvajanje nove rezolucije kojom bi bio otvoren put ka nadgledanoj nezavisnosti Kosova i primeni Ahtisarijevog plana, EU je u dogovoru sa Sjedinjenim Američkim Državama usaglasila stav da na Kosovo pošalje svoju civilnu misiju, a da članice individualno priznaju nezavisnost Kosova.

Otklon prema evroatlantskim integracijama

U prvoj polovini 2007. godine međunarodna aktivnost Srbije bila je znatno limitirana činjenicom da je Srbijom do maja upravljala "tehnička vlada" prethodnog premijera Vojislava Koštunice. Kada je konačno postignut aktuelni koalicioni sporazum sa nepromenjenim premijerom na čelu, međunarodna zajednica je to prihvatila kao dokaz da su u Srbiji i dalje dominantne demokratske, proevropske snage. U skladu sa takvim vrednovanjem unutrašnjopolitičke situacije, i sa svešću da se, sa jedne strane primiče rasplitanje kosovskog čvora u korist nezavisnosti pokrajine, kao i da, sa druge strane, insistiranje na isporučivanje četvorice preostalih optuženika za ratne zločine (Ratka Mladića u prvom redu) ne proizvodi željeni efekat, Evropska unija je početkom jula obnovila pregovore o *Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)*.

Taj značajni ustupak međunarodnih aktera srpskoj političkoj eliti nije, međutim, prihvaćen kao dobrodošao gest ohrabrenja i podsticanja unutrašnjih procesa na evropskom kursu. Odnosno, to je manje-više tumačeno kao "normalno" uzmicanje briselskih birokrata pred svim nepravdama

koje su Srbiji činjene (pogotovo NATO intervencija, 1999) i još uvek se čine (rešavanje statusa Kosova).

Ili, još preciznije, kampanja koja je u javnosti bez istinskog povoda pokrenuta i trajala tokom letnjih meseci formalno se odnosila na protivljenje priključenju Srbije severno-atlanskom savezu. Iza floskule da se na Kosovu stvara "NATO – država" (termin je prvi upotrebio ministar za prosvetu, Zoran Lončar?!), novinski stupci najtiražnijih i najuticajnih listova, kao i televizijske i radijske emisije, stavljeni su u pogon propagandne mašinerije vladinih ministara, premijerovih savetnika, vladi lojalnih analitičara i novinara. Mile Savić, savetnik premijera, ističe: "Ako je za Srbiju dobrovoljno odricanje od suvereniteta nad delom teritorije uslov severno atlanske integracije, onda to znači da se od nje traži da sama potvrdi legitimitet sopstvenog razbijanja. Time bi se, ujedno, zatvorio krug i dobilo naknadno opravdanje za bombardovanje NATO-a. " On zaključuje da proizlazi da je "severno atlanska integracija" Srbije mogućna jedino pod uslovom da se integriše samo jedan njen deo. Dakle, prvo podela Srbije a potom garancija suvereniteta nad ostatkom teritorije. Drugim rečima, NATO je prvobitno bombardovanjem bez odobrenja UN narušio integritet Srbije da bi je potom kao umanjenu državu integrisao i tako utvrdio sopstveni projekt stvaranja nezavisne države Kosovo".⁶⁸⁴ Citat je preuzet samo kao ilustracija niza sličnih napisa, koji su se vrlo brzo pretvorili u opšteprihvaćenu mantru (uključujući, znači, i pisma čitalaca u štampanim medijima), utemeljenu u i inače, rezervisanom stavu prema severno-atlanskom paktu srbijanske javnosti (prema svim ispitivanjima javnog mnjenja poslednjih godina, procenat građana Srbije koji se zalažu za učlanjenje u NATO znatno je niži od procenta opredeljenih za EU). Ova kampanja je, pokazalo se ubrzo potom, bila uvertira u još otvoreniju i agresivniju diskreditaciju Evropske unije, koju je vodila i usmeravala Vlada Srbije, do mere, kako kaže Jelko Kacin, da "potezi koje vuče premijer Koštunica teško mogu biti razumljivi iz evropske perspektive"⁶⁸⁵.

684 Zatvaranje kruga, NIN, 19. avgust, 2007.

685 Moskva koristi Beograd za svoje potrebe, Danas, 12. februar 2008.

Gest dobre volje EU

Nakon što je u maju, posle višemesečnog natezanja, formirana vlada, obnovljeni su pregovori o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa Evropskom unijom. Ti pregovori bili su suspendovani godinu dana ranije (3. maja 2006), zbog toga što Srbija nije ispunjavala obaveze prema Haškom tribunalu. Praktično, od trenutka kada je, početkom 2004, Vojislav Koštunica prvi put postao premijer, nijedan optuženik nije uhapšen i isporučen Hagu. S obzirom da šestorica optuženih nisu pristala da se dobrovoljno predaju, saradnja Srbije sa Hagom je de facto bila obustavljena, što je rezultiralo suspenzijom pregovora sa EU.

Iako u međuvremenu nije došlo do promene ponašanja Beograda u odnosu na hapšenje i isporučivanje osumnjičenih za ratne zločine – četvorica, na čelu sa Ratkom Mladićem su i dalje na slobodi – Evropska komisija je donela odluku da obnovi pregovore, bez obzira na to što je Vojislav Koštunica ostao premijer (u vladi većinu sada ima Demokratska stranka Borisa Tadića). Na tragu tog gesta dobre volje Brisela, u okviru Kancelarije za pridruživanje EU nastavljene su neophodne pripreme, tako da je u septembru uspešno održana poslednja runda tehničkih pregovora Srbije i EU.

Kreiranje raspoloženja u javnosti išlo je, međutim, drugim tokom. Osim što je udvorički odnos prema Rusiji i naročito prema njenom predsedniku Putinu dobijao iracionalne dimenzije⁶⁸⁶, komentatori i analitičari sve češće dovode u pitanje “jednosmernu” spoljnopolitičku orijentaciju Srbije, navodno, samo prema EU. Uz teze da u Srbiji nikada nije sprovedeno jasno referendumsko izjašnjavaње građana o geostrateškoj orijentaciji zemlje, da EU Srbiji stalno ispostavlja nove uslove, da je Srbiji u interesu da podjednako razvija odnose i sa Istokom i sa Zapadom, da su “svetski moćnici” (Amerika i EU) arogantni prema Srbiji i sl. praktično se obavlja priprema javnog mnjenja za zaokret vlade u odnosu na jedno od ključnih strateških prioriteta promovisanih u trenutku njenog inaugurisanja (na-

686 U 2007. godini ruski predsednik postao je počasni građanin u desetak gradova i mesta, gotovo da nije prošao ijedan dan a da u novinama bilo kojim povodom nije objavljena Putinova slika, njegove velike fotografije nose se na masovnim skupovima.

stavak evropskih integracija je u koalicionom sporazumu vladajućih stranaka pozicioniran na drugom mestu).

Sušтина stava koji se sugeriše javnosti je: “Još od pada Miloševića, politika Unije prema Srbiji predstavljala je kombinaciju sitničavog ucenjivanja i arogantnih lekcija (...) Čak ni u stvarima gde je Evropska unija pomogla Srbiju, kao što je finansijska pomoć u godinama neposredno posle pada Miloševića, ili otpis dve trećine državnih dugovanja, zbog iscrpljujuće politike sitničavih ucenjivanja, Unija nikada kod stanovništva nije dobila priznanje kakvo bi se moglo očekivati. Koncesije su davane preko volje, i odmeravane na kap. Jedna godina je uludo straćena kada je Evropska unija odlučila da prekine pregovore sa Srbijom... , da bi se posle ti pregovori nastavili iako osnovni uslov nije bio ispunjen. Ostao je gorak ukus uslovljavanja i ucenjivanja”⁶⁸⁷

Paralelno sa ktitikama na ovaj način, prostor dobijaju i zalaganja za preispitivanje spoljnopolićke orijentacije Srbije, sa stanovišta promenjene geopolitićke situacije u svetu i, pozicije Srbije u tom kontekstu. U tom smislu prof. Svetozar Stojanović, jedan od važnih članova Saveta za spoljnu politiku Ministarstva inostranih poslova Srbije⁶⁸⁸, savetodavnog tela, sugeriše: “Srbija ponovo dobija na važnosti koja je u nesrazmeri sa njenom stvarnom snagom. Štaviše, srpsko pitanje postalo je evropsko, pa čak u izvesnoj meri i svetsko. Propala su nastojanja ‘ahtisarijevaca’ da dokažu da je slučaj KiM jedinstven i da prema tome ne može biti presedan (...) Taj slučaj je čak postao daleko više od presedana – manifestacija promenjene konstelacije moći u svetu. Pa čak i nagoveštaj nastajanja novog ‘novog svetskog poretka’. Na srpskom slučaju na probi je interes, samopouzdanje i verodostojnost ne samo SAD nego barem još dve velesile, Rusije i Kine... Zato se sadašnja Srbija nalazi pred teškim pitanjem: kako istovremeno očuvati dobre odnose sa SAD i Rusijom. Naša osnovna tema će još zadugo biti: jedan mali narod i njegova država spram dominantnog sveta, i to sveta u kojem se odnedavno ponovo značajno menja odnos snaga. Zbog toga

687 Sa Zapada s ljubavlju, Politika, 23. januar 2008

688 Prof. Stojanović je takođe predsednik Srpsko-amerićkog društva prijateljstva

se povećava prostor za odbranu naših nacionalnih interesa, uključujući i one na Kosmetu i Republici Srpskoj“. ⁶⁸⁹

U atmosferi takvog “preispitivanja” u Briselu je (ipak) 7. novembra potpredsednik vlade Božidar Đelić parafirao Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, ali to “svitanje evropske zore za Srbiju” (komentar Oli Rena, prilikom potpisivanja) nije u Beogradu izazvao plimu evroentuzijazma. Indikativno je, međutim, spomenuti da na formalnom nivu evropska orijentacija zemlje nije dovođena u pitanje. Uoči čina parafiranja SSP, premijer Koštunica je izjavio da je važno da što pre dođe i do njegovog potpisivanja: “To je značajan signala za priliv novih investicija, za razvoj naše privrede, za otvaranje novih radnih mesta, što sve, naravno, vodi boljem standardu građana Srbije”. Ta njegova izjava, objavljena na sajtu vlade sadrži i (njegovo) podsećanje na činjenicu da je vođenje evropskih integracija nešto “što smo zacrtali kao programski prioritet vlade”⁶⁹⁰. Premijerov savetnik za evropske integracije Milan Parivodić je istim povodom izjavio da Srbija više nema nikakve prepreke da se *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* potpiše u februaru ili martu i pri tom ocenio da za njegovo potpisivanje, ispunjenje haških obaveza nije nužno. ⁶⁹¹

Evropske teme su nakon briselske epizode medijski brzo bile marginalizovane. Izrazitiji impuls njihovoj promociji nije dalo ni dodatno parafiranje okvirnog sporazuma o korišćenju milijarde eura iz *Fonda za pretpriступnu pomoć* (IPA) koja bi se Srbiji nepovratno ustupila u periodu od narednih 5 godina, koga je u Briselu krajem novembra parafirao vice-premijer Đelić.

Umesto toga, ubrzo je sledio neskriveni antizapadni zaokret premijera Vojislava Koštunice. Bez obzira na to što većinu u vladi čine ministri Demokratske stranke i G17 plus, vladina manjina sa premijerom na čelu osujetila je briselske napore da Beograd održi na proevropskom kursu.

Dva događaja, početkom decembra, ubrzala su Koštuničino javno protivljenje evroatlanskim integracijama (do kojih njemu iskreno, pokazalo se, nikada i nije bilo stalo). Najpre su 10. decembra 2007. godine i formalno

689 Razlozi za samopouzdanje, Politika, 13. novembar 2007.

690 Oli Ren: Prekretnica za Srbiju, Danas, 7. novembar 2007.

691 Ibid.

okončani pregovori Beograda i Prištine (bez mogućnosti daljnjih nastava-ka). Samo dan kasnije, 11. decembra 2007. godine raspisani su izbori za predsednika Srbije (bez prethodnog dogovora sa premijerom, koji je inače, bio protiv predsedničkih izbora). Kada je, pre kraja decembra, u opticaj – iz Brisela – puštena mogućnost da Srbija 28. januara 2008, potpiše SSP (što je, naravno, shvatano kao podrška Borisu Tadiću u predsedničkoj trci sa vođom radikala Tomislavom Nikolićem), vlada se svom propagandnom žestinom obrušila na, već trasirani evropski put zemlje. Antievropska kampanja obrazložena je činjenicom da će buduću civilnu misiju na Kosovo, kada proglasi nezavisnost, poslati Evropska unija, a za to nema ni odluke Saveta bezbednosti (gde je blokira Rusija), ni saglasnosti Beograda. Vojislav Koštunica je to komentarisao na sledeći način: “Dolazak Misije EU značio bi početak sprovođenja odbačenog Ahtisarijevog plana i početak sprovođenja jednostrane nezavisnosti. Zato Srbija najenergičnije unapred odbacuje ovakvu protivpravnu odluku o dolasku Misije EU“. Istom prilikom je naglasio da “ko ima nameru i želi da mu Srbija bude partner mora znati da Srbija prihvata partnerstvo samo kao cela a ne prepolovljena država”⁶⁹².

Protokom vremena takva je retorika samo pojačavana, uz sve naglašenije signale da Srbija (odnosno njena vlada) ne želi potpisivanje SSP sa Evropskom unijom. Najpre se, tokom decembra, sugerisalo da bi Evropa trebala u tekstu *Sporazuma* da precizira da “poštuje suverenitet i teritorijalni integritet Srbije”, što bi podrazumevalo “nemoguću misiju” promene već pripremljenog teksta. Posredstvom medija, naročito onih uticajnih, poput *Politike*, naslovima i opremom tekstova, auditorijumu se “otkriva” da Evropa igra dvostruku igru, odnosno da je ubrzano približavanje Srbije EU naknada za nezavisnost Kosova. Na to se nadovezuju ankete koje pokazuju da građani Srbije razumeju o čemu se, zapravo radi; agencija *Publikum* polovinom decembra objavljuje istraživanje iz koga proizlazi da čak 75 posto ispitanika ne pristaje na “trampu” Kosovu za EU.⁶⁹³

Kreiranje antievropskog raspoloženja sve više dobija na intenzitetu i raste obrnuto proporcionalno briselskim ponudama. Rezime je novo-

692 Ibid.

693 Protiv trampe 75 odsto građana Srbije, *Politika* 15. decembar 2007.

godišnje poruke koju je Srbiji uputio evropski komesar za proširenje, Oli Ren, svodi se na: "... Srbija se nalazi na raskrsnici – ona je blizu da kompletira pomirenje s prošlošću, a istovremeno čvrsto i potpuno stupa na svoje pravo mesto, a to je put evropske integracije. Evropska komisija je angažovana na tome da evropska perspektiva Srbije postane realna, što će joj omogućiti da oslobodi svoj ogromni intelektualni i ekonomski potencijal. Ne treba nikad zaboraviti da je naš zajednički cilj vredan svih napora: EU je zajednica zasnovana na vrednostima kao što su mir, sloboda, solidarnost i vladavina zakona. Zajednica neće biti potpuna sve dok Srbija i region Zapadnog Balkana kao celina ne bude integrisana u Uniju".⁶⁹⁴

Na to, u pisanoj izjavi, uzvratilo je srbijanski premijer Koštunica tvrdnjom da je Evropa ta koja mora da napravi izbor – hoće li (sa Srbijom) da potpiše SSP ili će, pod pritiskom SAD, doneti odluku o slanju svoje civilne misije na Kosovo, kako bi započeo da se sprovodi odbačeni Ahtisarijev plan o nadziranoj nezavisnosti Kosova, odnosno o otimanju dela teritorije Srbije: "... Došli smo, dakle, do tačke kada EU mora da napravi izbor da li hoće celu i međunarodno priznatu Srbiju za svog partnera ili pak hoće da stvara kvazidržavnu tvorevinu na teritoriji Srbije".⁶⁹⁵ U sličnom duhu i tonu su i izjave DSS ministara u Vladi Srbije, kao i njihovih koalicionih partnera iz Nove Srbije Velimira Ilića. Da je SSP "evropski izbor" tvrdi i ministar energetike Aleksandar Popović i dodaje: "Svakako, da bi iz ekonomskih razloga bilo dobro da se Sporazum potpiše, ali ako zbog toga treba da damo deo svoje teritorije, za nas u DSS nema nikakve dileme. Država je važnija i starija od bilo čega, pa i od IPA fondova"⁶⁹⁶.

U medijskim komentarima upućenih na evropske adrese ima i puno cinizma sa porukom da Evropljani ne razumeju snagu srpskih emocija kada je reč o Kosovu. Veoma uticajna glavna i odgovorna urednica *Politike* navodi: "Zapadne agencije tumače briselski predlog kao nadoknadu Srbiji za skori gubitak Kosova.... ponudu će i najveći evroentuzijasti teško videti kao velikodušnu. Imam predlog za razmišljanje. Ako Oli Ren želi da nam olakša gubitak Kosova, možda bi sa svojim evropskim kolegama mo-

694 Zajednički cilj vredan je svih napora, *Danas*, 31. decembar 2007 – 2. januar 2008.

695 Evropska unija da odluči da li želi sporazum sa Srbijom, *Danas*, 4. januar 2008.

696 Država nam je važnija od evropskih fondova, *Danas*, 14. januar 2008.

gao da razmisli o sledećoj nadoknadi: katedrala Svetog Pavla u Londonu, Bogorodičina crkva u Parizu, crkva Svetog Petra u Rimu. I, za dobru meru, Eskorijal u Španiji”.⁶⁹⁷

Od početka 2008. godine, kada je preuzela šestomesečno predsedavanje EU, u medijskoj kampanji koja je povremeno nalikovala pozivima na linč kao glavna meta isturena je Slovenija i njeni najviši državni funkcioneri (u masovnim neredima koji su krajem februara, nakon proglašenja nezavisnosti Kosova izbili u Beogradu, osim američke, fizičkim nasrtajima bila je najizloženiya slovenačka ambasada). Stalna dopisnica Politike iz Ljubljane, Svetlana Vasović Mekina denuncirola je slovenačku spoljnu politiku i diplomatiju kao bespogovorne poslušnike Vašingtona, koje i u Evropskoj uniji predvode bitku za nezavisnost Kosova. U *Politici* je 24. januara objavljen transkript poverljivog razgovora političkog direktora MSP Slovenije Mitje Drobniča sa Danijelom Fridom i drugim funkcionerima Stejt departmenta, vođen u Vašingtonu krajem decembra 2007. godine. Razgovor koji se odnosio na koordinirani pristup Evropske unije i SAD proglašenju nezavisnosti Kosova, objavljen u *Politici* pod naslovom “Vašington diktira, Evropa statira”, dan pre nego što je objavljen u begradskom listu bio je postavljen i na sajt Vlade Republike Srbije.

Danima nakon toga *Politika* je, sa potpisom istog autora, objavljivala serijal o spoljnoj politici Slovenije od 1996. godine (?!), zasnovan takođe, na poverljivim dokumentima iz arhiva slovenačkog Ministarstva spoljnih poslova. Osim što u tekstovima u svakoj prilici diskredituje Sloveniju, Svetlana Vasović Mekina (koja je inače, za 2007. godinu dobila godišnju novinarsku nagradu *Politike*), podrugljivo, cinično i uvredljivo piše o slovenačkim državnim funkcionerima, naročito o Dimitriju Rupelu, Janezu Janši i Jelku Kacinu. Kada je predsednik Slovenije, nakon demoliranja slovenačke ambasade u Beogradu zatražio od srbijanskih vlasti “izvinjenje i odštetu”, *Politika* je, pod naslovom “Odšteta”, objavila komentar svoje slovenčke dopisnice, u kome, između ostalog stoji: “... Pitanje odštete za polupane prozore i izvinjenje za nanetu sramotu, koje je Srbiji u ovako osetljivom trenutku bacio pred noge prvi političar Slovenije (predsednik, Danilo Tirk, pr. a.), jeste dobar putokaz. Dilema je šta Srbija da traži od

697 *Politika*, 8. januar 2008.

Slovenije, koja kao predsedavajuća Evropske unije, kao i kontingent njenih vojnika, stacioniran na Kosovu, nije učinila baš ništa da spreči kršenje međunarodnog prava i jednostrano otimanje dela srpske teritorije. Izvinjenje? Odštetu? Ili Oboje?”⁶⁹⁸

U međuvremenu u Evropskoj uniji nije došlo do konsenzusa da Srbija u predvečerje drugog kruga predsedničkih izbora (28. januara) potpiše *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* (Holandija je ostala dosledna stavu da Srbija prethodno mora da izruči Ratka Mladića Haškom tribunalu). Umesto toga, u Briselu je dogovoreno da se Beogradu ponudi “prelazni” *Politički sporazum* koji bi na neki način, održavao Srbiju na evropskom putu. Međutim, nakon što je u drugom krugu za predsednika Srbije izabran Boris Tadić – sa sloganom “Osvojimo Evropu zajedno” – premijer Koštunica je blokiranjem vlade (odbijanjem da sazove sednicu) onemogućio donošenje odluke o pristupanju *Političkom sporazumu* (7. februara 2008). Ta njegova opstrukcija koja je duboko razočarala zvaničnike Evropske unije (Oli Ren: “razočaran sam što se Koštunica odrekao sopstvenog stava”... neki političari već traže razvod, a još ni venčanje nije dogovoreno”), u Beogradu nije izazvala veći potres.

Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova (17. februara 2008), normalizacija odnosa i nastavak procesa približavanja Uniji, nisu bili više tema u zvaničnom Beogradu, pogotovo nakon rušilačkih demonstracija čije su mete bile ambasade zemalja koje su priznale Kosovo (ali i Hrvatske, koja nije priznala novostvorenu državu), strane banke, restorani i prodavnice uvoznih proizvoda.

Srbija je početkom 2008. godine ponovo krenula u samoizolaciju. Po mnogo čemu atmosfera u zemlji podseća na početak devedesetih godina prošlog veka. Javnoj poruzi i ozbiljnim pretnjama izložene su malobrojne političke partije – prvenstveno LDP – nevladine organizacije i malobrojni mediji (B92 u prvom redu) koji se zalažu da, bez obzira na gubitak Kosova, Srbija ne odustane od svoje evropske budućnosti. Iz zemalja koje su priznale Kosovo srpski ambasadori su povučeni, a ambasadorima tih zemalja koji su ostali u Beogradu uskraćen je pristup do vodećih državnih funkcionera.

698 Ibid.

Iako se probuđeno antizapadnjaštvo prelamalo preko odnosa sa Evropskom unijom, srpska elita arhineprijateljem smatra zapravo Sjedinjene Američke Države. Odnosi Srbije i SAD gotovo da nikada nisu bili niži u stogodišnjoj istoriji otkako postoje. Antiamerikanizam koji je sinonim za antizapadnjaštvo kao da prerasta u svojevrsnu ideologiju koja utočište traži na Istoku (Putinova Rusija), izdvajajući Srbiju kao svojevrsni anahronizam u sopstvenom okruženju (sve susedne zemlje, osim Bosne i Hercegovine, su ili već u članstvu evroatlanskih integracija, ili su na putu da to uskoro postanu). Pokazalo se, naime da je vladajućoj garnituri kojom dominira premijer Vojislav Koštunica, "lažna država" Kosovo bila samo katalizator za profilisanje suštinske antizapadne projekcije budućnosti Srbije.

Zaključci i preporuke

Sadašnja međunarodna pozicija i orijentacija Srbije postala je (ne)očekivano veliki izazov za brojne međunarodne organizacije i aktere koji se njome bave već gotovo dve decenije. U mnogo čemu pojednostavljena percepcija srbijanskog društva, doprinela je, između ostalog, i mnogim pogrešnim procenama i, sledstveno tome, neadekvatnim potezima međunarodnih činilaca u komunikaciji sa srbijanskim vlastima. U sadašnjoj nacionalnoj frustraciji zbog nezavisnosti Kosova – koju naglašeno indukuje vlada premijera Koštunice – problemi u odnosima sa Zapadom su multiplikovani.

Izlaz iz sadašnje “no where” situacije podrazumeva realno sagledavanje kapaciteta srbijanskog društva (ne samo srbijanske politike) i, prvenstveno njegove elite. Dominantno konzervativna i patrijarhalna, narodnjačka elita vešto manipuliše sa većinski neobrazovanim stanovništvom skromnih prohteva i svedenih interesovanja nespremno za suštinske sistemske promene.

Milena Dragičević–Šišić, profesor dramaturgije na beogradskom Fakultetu dramskih umetnosti i sociolog kulture, komentarišući rezultate istraživanja koje je na temu srpskih kulturnih vrednosti krajem prošle godine sprovedla redakcija lista *Politika*, konstatuje: “Vrednosno i mentalno nismo deo Evrope”.⁶⁹⁹

Inače ovo istraživanje pokazalo je da samo 39, 2 odsto građana Srbije izjavilo da je za njih kultura važna; takođe, da 32,4 odsto građana nije zainteresovano da upoznaje ljude iz drugih država; da gotovo 50 odsto ispitanih nema želju da nauči neki strani jezik; da 75,4 odsto građana nije zainteresovano za kulturu i umetnost iz drugih zemalja; i, konačno da samo jedan odsto građana govori neki od jezika naroda koji žive na teritoriji Srbije, a da to nije srpski jezik.⁷⁰⁰

U periodu nakon svrgavanja režima Slobodana Miloševića na obrazovno-kulturno-vrednosnom planu nije došlo do bitnijih pomaka na bolje. U toj situaciji sadašnju generaciju mladih koja je odrastala i sazrevala

699 Srbija i Evropa ne razmišljaju na isti način, *Politika*, 8. januar, 2008.

700 Ibid.

devedesetih godina prošlog veka, koje su obeležili ratovi i režim Slobodana Miloševića, aktuelni režim i njegovi medijski epigoni vide kao najpouzdaniji oslonac u svom "ratu" protiv Zapada. "... Na scenu je izašla generacija koja menja stereotip po kome u Srbiji raste generacija anacionalnih, apolitičnih devojaka i momaka koje samo zanimaju šengenske vize, avganistanski prah i honkonški plazma ekrani. Ali, koliko su "novi klinici" neskloni autizmu establišmenta devedesetih, toliko im je muka i od demokratske "kooperativnosti" pred silom "koja Boga ne moli" – i što se pretvara u ponižavajuću snishodljivost... To je samosvest bez kompleksa koja na mufljuski krik Dimitrija Rupela odgovara SMS-kampanjom: "Srbi i svi ostali građani Srbije, stupite u trenutni bojkot slovenačkih i hrvatskih proizvoda..." U pohvalu onim koji su na demonstracijama u Beogradu nasrnuli na ambasade i predstavništva stranih banaka i kompanija, Slobodan Reljić, glavni i odgovorni urednik *NIN*, ističe da je „to psihologija, koja ne namerava da čeka da uđe u Evropsku uniju da bi počela da radi nešto za sebe i svoj narod”.⁷⁰¹

Na isti način mladost Srbije doživljava i premijer Koštunica, po kome je "pre svega mladost Srbije poručila da je Srbija za pravo, pravdu i slobodu i da obacuje politiku sile zapadnih zemalja". Iako se ovakve ocene teško mogu odnositi na celokupnu mladu populaciju u Srbiji, izvesno je da su zatvorenost zemlje, izolacija, nomogućnost mladih da putuju u druge zemlje (vize), loš obrazovni sistem, medijska i druga propaganda doprinele profilisanju širokog kruga mladih ljudi koji reprodukuje matricu svojih roditelja. Uz pomoć i podršku Srpske pravoslavne crkve poslednjih godina, prema svim indicijama, povećan je broj članova konzervativno-nacionalističkih i klero-fašističkih organizacija (*Dveri, Nacionalni stroj, Obraz...*), a osnovane su i neke nove ("1389", koja je sopstvenu promociju posredstvom grafita u Beogradu i drugim gradovima Srbije počela sa parolom "Ne damo Kosovo", da bi je krajem 2007, i početkom 2008. godine aktuelizovala porukom "Nikad Evropska unija").

Politička, institucionalna i društvena kriza do koje je došlo nakon proglašenja nezavisnosti Kosova pokazala je da u Srbiji ni osam godina nakon svrgavanja Slobodana Miloševića nije došlo do neophodnog demokratskog

701 Generacija koja raste, *NIN*, 21. februar 2008.

iskoraka koji bi podrazumevao društveni i politički konsenzus o evropskoj budućnosti. Iako je to prvenstveno unutrašnja potreba i unutrašnja obaveza, Srbija, kako se čini, nije u stanja da sama iznedri i aktivira taj unutrašnji potencijal. Pomoć iz međunarodne zajednice, koja je i do sada bila prisutna i izdašna, morala bi da bude sveobuhvatno razrađena u strateškom smislu – kontinuirana i orjentisana prema nosiocima liberalnih ideja u političkim partijama, civilnom sektoru, medijima, omladinskim, studentskim i sindikalnim organizacijama, malim i srednjim preduzećima. Samo uz stvaranje kritične mase nove intelektualne, političke i kulturne elite, moguće je stvoriti uslove za stvarne promene, nalik onima koje su sličnim potencijalom raspolagale dok je na čelu vlade bio dr Zoran Đinđić i koji je njegovim ubistvom, urušen.

Rusifikacija Srbije

Zahvaljujući svom energetsom bogatstvu i rastu cena nafte i gasa, Rusija je povratila ulogu globalne i strateške sile, što se odrazilo i na njenu spoljnu politiku. Prve vidljive promene počele su nakon konfrontirajućeg govora predsednika Vladimira Putina u Minhenu na Konferenciji o bezbednosti (februar 2007). Osim toga, Putin je Rusiju uveo u proces restauracije, odnosno ponovnu centralizaciju države. Uspostavlja se vlast centra, nakon delimične dezintegracije posle sloma Sovjetskog Saveza. Centar gotovo potpuno diktira rusku unutrašnju politiku i ekonomiju uz demokratsku formu i tržišnu orijentaciju.

U međunarodnoj politici Rusija koristi slabost SAD i Evrope kako bi obnovila svoju imperijalnu politiku. Takav razvoj nije bezbedan, pogotovo za Evropu koja ima strateški interes za modernizaciju i demokratizaciju Rusije. Povratak Moskve imperijalnoj spoljnoj politici i jedva maskiranom autoritarizmu naišli su na punu podršku srpske političke klase, koja je dobrovoljno postala instrumentom ruske politike u njenoj konfrontaciji sa EU i SAD. Narednih nekoliko godina biće kritične u pogledu ponašanja Rusije kada je reč o odnosima sa Zapadom. Pred njom su dva izbora: bliska saradnja ili nastavak podrivanja EU zbog njene energetske zavisnosti od Rusije.

Premijer Vojislav Koštunica je svoju prorusku orijentaciju javno definisao krajem 2006. kada je prvi put izneta teza o neutralnosti Srbije sa osloncem na Rusiju. Tada počinje osporavanje članstva u EU kao prioritetu Srbije. U javnosti se kroz medije od tada plasiraju prednosti Rusije kao partnera u odnosu na Zapad. Podršku takvoj orijentaciji Srbije dao je takoreći ceo konzervativni i narodnjački blok, što uključuje i podršku Akademije, crkve i penzionisanog dela vojske koji još uvek ima uticaja. Koincidencija ruskog interesa da preko Srbije markira svoje interese na Balkanu i interesa Srbije da spreči nezavisnost Kosova su u toku 2007. godine došli do izražaja. Kako u okviru Saveta bezbednosti tako i u okviru Trojke.

Tokom dve poslednje godine, domaći kontrolisani mediji isforsirali su u javnosti predstavu o Putinu-nadžoveku, koji je iz postsovjetskog haosa na volšeban način podigao tradicionalnog rivala Zapada, "jeljcinskom zaverom" uniženu pravoslavnu Rusiju, i vratio joj oreol svetske sile: ona ponovo "mora da se pita" o svetskim poslovima. Pogotovo, i o Kosovu. Jer, Rusija "neće dopustiti" da se Kosovo oduzme Srbiji!

Posle sloma Sovjetskog Saveza, proširivanja Evropske unije i širenja bezbednosne strukture NATO sa Zapada do Crnog mora, o Rusiji i Balkanu se na takav način dugo nije govorilo.

U januaru 2008, srpska vlast je, prvi put od nestanka Kominterne osetila potrebu da se, pre jednih važnih izbora u zemlji, verifikuje i u Moskvi. Priznavanje uticaja "dobrih veza sa Kremljom" unutar srpskog biračkog tela novi je elemenat unutrašnjeg prestrojavanja na srpskoj političkoj sceni. Sa druge strane, to takođe svedoči o obnovljenom uticaju Rusije na odlučivanje u srpskim političkim poslovima. Ili, onog na šta je možda mislio predsednik Vladimir Putin, kada je posle posete Zagrebu, u Turskoj pomenio tradicionalne interese Rusije na Balkanu: "Balkan i Crno more su uvek bili zona naših posebnih interesa" i "prirodno je da se ponovo rastuća Rusija tu vraća".⁷⁰²

U januaru 2008. godine, četvorica srpskih glavnih političkih aktera, predsednik Srbije Boris Tadić, predsednik vlade Vojislav Koštunica, ministar za kapitalne investicije Velimir Ilić, premijerov partner "narodnjak" (DSS-NS) i potpredsednik Srpske radikalne stranke Tomislav Nikolić, otputovali su u Moskvu, grabeći, svaki za sebe, priliku da budu "viđeni uz Putina".

Funkcionalizacija "Kosova", koga Srbija i Rusija, saradjući međusobno "neće dati", uprkos "osvetničkom" pritisku Vašingtona i NATO pakta koji na Balkanu (na Kosovu), žele "NATO-državu", kao ofanzivni bedem za svoj kasniji "napad i na Rusiju", delo je političke arhitekture premijera Koštunice, valjano i brižljivo dograđivano naročito tokom dve poslednje godine. On konstatuje da je "sada je više nego ikada jasno da je surovo rušenje Srbije u bombardovanju NATO imalo samo jedan pravi cilj, a to je da se pokrajina Kosovo i Metohija pretvori u prvu NATO državu na

702 Moscow Turns Its Attention To The Balkans, RFE/RL, 27. jun 2007.

svetu. Bespravna izgradnja ogromne američke vojne baze Bondstil i Aneks 11 Ahtisarijevog plana koji utvrđuje da je NATO konačan organ vlasti na Kosovu, otkrivaju pravi cilj zašto je Srbija bezumno razarana i zbog čega je 17. februara protivpravno proglašena država NATO”.⁷⁰³

Uzajamna bliskost

Raspuloćenost do koje je Srbiju dovela njena podeljena elita, privukla je pažnju Rusije. Putinov režim je prepoznao nešto sebi blisko kod srpskih nacionalista. i Kremlj i šaroliki srpski tabor, miloševićevaca, šešeljevaca, deesesovaca i drugih, uzajamno su skloni uverenju da su njihove države, Jugoslavija kojom je u viziji Miloševića trebalo da dominira Srbija i Sovjetski Savez, kao proširena država Rusije, žrtve poretka posle hladnog rata. U krajnjoj liniji, agresivne ekspanzije Zapada.

I jedna i druga strana pokazuju sklonost ka bekstvu od suočavanja sa stvarnošću, time i sa pravim uzrokom kriza i sloma njihovih državnih integracija. Rusija je izgubila vlast nad sovjetskim republikama, ali Moskva se oseća pogođenom i gubitkom Istočne Evrope, smatrajući krivcem, za prvo Jeljcina, a Gorbačova, vinovnikom drugog.

Putin smatra da je Sovjetski Savez trebalo reformisati, a ne raspustiti. i Rusija i njeni srpski partneri pokazali su sklonost da u posthladnoratovskom obrtu vide, pre svega, prst spoljne (zapadne) zavere, umesto da se okrenu korenitim reformama, na šta bi upućivao pristup analizi iz suprotnog pravca. Obe strane su sa nelagodnom, umesto sa ohrabrenjem i očekivanjima, doživljavale okruženje kome objektivno ne pripadaju (pravna država, odgovornost, integritet ličnosti, slobode građana, prava manjinskih naroda ...). U Rusiji, Milošević je bio i ostao cenjen, zbog odbijanja da se povinuje takvoj Evropi, a Putinova “suverena demokratija”, kao sistem vrlo doziranih sloboda, visokocentralizovane vlasti i svemoći Kremlja, podseća na “vrednosti” koje su osamdesetih i devedesetih, u otporu demokratiji promovisane u Beogradu.

703 Izjava Tanjugu 23. marta 2008.

Želeći da je potčini, Miloševićeva Srbija je izgubila Jugoslaviju (jedino logično rešenje tradicionalnog "srpskog pitanja"). S time, što je Putin zadržao Čečeniju, a Milošević izgubio Kosovo.

Antievropska Srbija je sklona izjednačavanju ta dva slučaja, Čečenije i Kosova, aludirajući na krajnju efikasnost primene vojne sile. To je izgleda, jedino u šta veruje i dalje, uprkos teškom iskustvu Srbije. U Srbiji ne žele da vide da Čečenija, na kraju, nije ni zadržana ruskom silom, bez obzira što je rat u toj republici vođen u dva navrata (1994/95. i 1999. godine). Ne vide da je rat, naprotiv, samo ogolio činjenicu da Rusija nije u stanju da problem reši vojnom silom (štaviše, da i nema dovoljno obučenu i borbeno motivisanu silu!), s obzirom da je ishod izborni uslugama Čečenaca prebega na stranu Kremlja, u zamenu za bogatstvo i njihovu apsolutnu vlast u Čečeniji.⁷⁰⁴ Time je ruskom ratu oduzet njegov rusko-čečenski, a pridodat mu unutar-čečenski karakter, što je Moskvi bilo izuzetno važno. Putin se izvukao iz obruča međunarodne osude, a Rusija je ostala u sukobu, sada kao pomagač strane izabranika Kremlja, Kadirova, svim snagama armije, policije i milijardama pristiglih petro – dolara.

Za razliku od Putina, Milošević, a kasnije i Koštunica nisu, u svom kosovskom zapletu imali nekog albanskog Kadirova. Nije ga bilo, ili ga Milošević nije ni tražio. Kako, za razliku od Rusije, Srbija nije raspolagala arsenalom "zastrašivanja", vinovnik rata sa Albancima kažnjen je za pokušaj "ratnog rešenja" na način na koji Kremlj nije mogao biti sankcionisan za razaranje Čečenije.

U najkraćem, to su neki od elemenata koji su Moskvu i Miloševića učinili bliskim, a u nastavku, Moskvu i Koštunicu, s njegovom "koalicijom" u Skupštini (DSS-NS, SRS, SPS). U osnovi njihovog međusobnog razumevanja je ideja o prećutnom otporu evropskom i svetskom poretku, sadejstvom neformalnog "pakta" Rusije i Srbije o nepovinoivanju. Saveznik Rusa u ovome nije mogao da bude nijedan od iskrenih pobornika "srpskog oktobra". Ni slučajno nije, na primer, mogao biti Zoran Đinđić, o kome reporter državno kontrolisanog kanala ruske televizije kaže ono što Moskva, na

neki drugi način ne bi pustila u javnost, ali možda isto misli – da je Đinđić “zaslužio metak u čelo”, jer je bio “marioneta Amerikanaca”.⁷⁰⁵

Instrumentalizacija Srbije protiv EU i SAD

Izabranik Rusije u Srbiji je Vojislav Koštunica. Koštuničino “Kosovo” koje Srbija i Rusija “neće dati”, uprkos nastojanju Vašingtona i NATO pakta, ponudilo je dvema stranama model saradnje. Rusija je obećala blokiranje odluke o nezavisnosti Kosova u Savetu bezbednosti UN. U Beogradu je sponatno prihvaćeno da Srbija sledi vođstvo Moskve, koja je gotovo automatski preuzela inicijativu. Dve politike lako su se slile u jednu (ili se možda srpska spoljna politika svela na rusku), s tim što je Moskva, ne gubeći iz vida da je vlada koaliciona, ukazivala ko je u Srbiji njen poželjni favorit. Miloševićeva porodica, politički i poslovni klan iz vremena devedesetih dobili su u Rusiji utočište, postavši most ruske saradnje sa srpskom nacionalističkom opozicijom i Koštuničinim Beogradom. Veza s demokratskim krilom vlasti ograničena je na formalnu, a dinamizam najaktivnije saradnje, usmeravan je deesesovsko-radikalnim kanalom.

U Srbiji je ruska predusretljivost nagrađena povlasticama ruskom kapitalu u privatizaciji preostalog državnog vlasništva i učešćem Srbije u ruskim energetskeim projektima za Evropu. i jedno i drugo je usmeravano kroz resore koje unutar vlade drže DSS i NS, što znači, bez uvida javnosti u tok i krajnje oblike saradnje. (Milijardera Deripasku primio je, na primer, Koštunica lično, ponudivši mu da kupi rudnik bakra u Boru).

Tokom decembra 2007 / januara 2008, poput senzacije otkriveno je da su Srbija i Rusija pred potpisivanjem sporazuma o energetskeoj saradnji, a da se dugo nije znalo šta podrazumeva projekat tzv. južnog toka ruskog gasa u Evropu. Jasno je samo, da je rusifikacija Srbije usputni, što ne znači manje važan, cilj evropske gasifikacije, gasom iz Rusije. Uz “Kosovo”, “energetske saradnju” i “strateško partnerstvo”, Rusija je požurila da se ubaci u borbu za “Zapadni Balkan”, pre nego što se Srbija i ostatak tog prostora

dogovore o uključivanju u EU i evroatlantske strukture Zapada. Prolaz toka "kroz Srbiju", koja postaje "nezaobilazni segment" u daljem snabdevanju Evrope, sa izgledima da osigura "ne samo energiju nego i enormne tranzitne prihode", trebalo bi da ukaže da Srbima budućnost nije u vezivanju sudbine uz Evropsku uniju.

Borislav Milošević, brat Slobodana Miloševića i bivši ambasador SRJ koji je ostao da živi u Rusiji, kaže: "Što se tiče budućnosti Srbije, mislim da pristupanje Evropskoj uniji i NATO-u, nije jedini izbor Srbije". On smatra "da mi treba da saradujemo sa Evropom i Amerikom, a da smo u strateškom partnerstvu s Rusijom, i u tesnim vezama s Kinom, Indijom i drugim zemljama".⁷⁰⁶ Zvuči kao pasus iz spoljno-političkih stavova DSS, saopštanih u Beogradu, mada je intervju dat u Moskvi. Ali, usredsređena na neočekivanu mogućnost, Moskva očigledno primećuje da zbivanja primiču srpske aktere kritičnom opredeljenju, s, verovatno, dugoročnim posledicama, te sa više samopouzdanja veruje u jačanje snaga kontinuiteta u Srbiji, na anitizapadnom kursu Miloševića iz 1989. "Kosovo" i gasovod su nešto čime se u pravom trenutku može pridodati njihovoj političkoj težini. Ruski ambasador u Srbiji, Aleksandar Aleksejev, međutim kaže da članstvo Srbije u EU ne bi imalo nikakvog negativnog uticaja na međusobne odnose. Međutim, kada je članstvo NATO u pitanju on smatra da "to ne bi pomoglo našim bilateralnim odnosima".⁷⁰⁷

706 "Serbians Will Never Accept Kosovo Independence, Moscow News – March 6, 2008.

707 Danas, 15–16 mart 2008.

Bizarnosti energetskog sporazuma

U avionu za Moskvu, uoči iznuđenih predsedničkih izbora Vojislav Koštunica i Velimir Ilić, predsednik vlade i ministar za investicije, priželjkivali su da ih u Kremlju dočekaju raširenih ruku. Njihova ozarena lica uz “velikog Putina”, trebalo je Srbima da pošalju poruku da Rusija, koja je “ponovo svetska sila koja se pita”, s naročitom pažnjom prima vladu koja Srbiju, okruženu “neprijateljskom” okolinom Evrope i NATO pakta, pokušava da vodi putem usamljenog, ali odlučnog balkanskog saveznika i velikog pravoslavnog prijatelja.

Povod za put bio je “energetski sporazum”, u nadležnosti vlade i vladinih ministara (DSS-NS), koji je trebalo da bude potpisan u Rusiji. Međutim, pompeznost čina koja se očekivala, bila je namenjena biralištu kod kuće. Računalo se da bi dolazak Putinu mogao eventualno pomoći Velimiru Iliću, kandidatu na predsedničkim izborima (20. januara 2008.). Ministar nije mogao da računa da će biti izabran, ali verovao je, kao i njegov politički saveznik, da će kandidatura njemu i Koštunici doneti ono zbog čega je i istaknuta – da njihove sledbenike u biračkom telu demotiviše da eventualno glasaju za Borisa Tadića.

Koliko ovo nije bilo bez osnova, potvrdio je sopstvenim odlaskom u Moskvu Boris Tadić, predsednik Srbije. Tadić se pridružio podeli “svetlosti pozornice”, koristeći, kao i njegovi rivali, bizarnost potpisivanja sporazuma o energetske saradnji Srbije i Rusije. Međutim i golim okom se moglo videti da u kremaljskoj epizodi, gas nije ono što je najvažnije. Sve je udešeno tako da gas bude u vezi s izborima.

Predsednik Tadić (DS), proglašen u Evropi “zapadnjakom”, nije želeo da ta njegova reputacija odzvanja u srpskom uhu bez protivreže. Mogućnost da i sam bude u Moskvi, onemogućila je Koštunicu i Ilića da sa šefom Kremlja budu “nasamo”. Ali, i da pokaže da je i predsednik Srbije “i za saradnju sa Rusijom”, bez obzira na opredeljenje da pristupi Evropskoj uniji.

Međutim, Putin nije dopustio da gosti sami režiraju, za njih izuzetno važan događaj. Primiti u Kremlju, u jednom za Srbe važnom trenutku njihovu nesložnu vlast, a zanemariti opoziciju, koja toj vlasti upućuje glavni

izborni izazov, bilo bi kratkovidno. Pogotovo što je izazivač Srpska radikalna stranka. Moskva ne gubi iz vida višegodišnju opredeljenje SRS za vazalni odnos Srbije prema Rusiji, još od svojevremene inicijative za savez Rusije, Belorusije i Srbije, sve do nedavnog priželjkivanja u rusku guberniju preobražene Srbije.

Izostavljen iz razgovora "o gasu", kandidat Šešeljevih radikala, potpredsednik stranke Tomislav Nikolić pozvan je u Moskvu odvojeno, uoči odlučujućeg drugog kruga izbora, počašćen i politički validnijim razgovorom, ako se uzme u obzir da je ostao pun sat s Dmitrijem Medvedevom, u tom trenutku samo potencijalnim "prestolonaslednikom" predsednika Rusije. Pratilac, prevodilac i jedini svedok razgovora gosta i domaćina bio je Borislav Milošević.⁷⁰⁸ U vaganju učinka ovih neobičnih srpskih posetilaca, više je dobio Nikolić, mada je poslednji prispeo. Bilo je jasno da u Moskvi nije "zbog gasa". A primljen je na nivou u ravni Putinovog uticaja, s obzirom da je sreo Putina-repliku aktuelne politike.

708 Moscow News – March 6, 2008.

Zaključak

Nadmetanje najuticajnijih političara u Srbiji u dokazivanju dobrih pozicija u Moskvi, ukazuje da je 2008. godine Rusija, a ne Evropa, uticajni spoljni faktor srpskih izbora. Osim pitanja, kako se došlo do okolnosti, toliko različite u odnosu na masovno opredeljenje u oktobru 2000. i šta je Rusiju učinilo najvećim srpskim prijateljem, nameće se i ono o mogućnosti Rusije da ispuni srpska očekivanja, odnosno da li ima snage da se vrati bipolarnom odmeravanju sa Zapadom?

Na ovo poslednje pitanje, odgovor bi mogao glasiti: za sada, ne. A verovatno, ne i u doglednoj budućnosti. Ruski interesi su u saradnji sa Zapadom, ali uz jednu bitnu razliku. U odnosu prema Rusiji zapadne zemlje generalno nastupaju u "jedinственom frontu". Cilj Putinove politike (energijom i na druge načine) i jeste, međutim, da "važnije" partnere u EU navede da u saradnji s Moskvom raspoznaju sopstvene "interese" na račun kolektivnih. Gasovod do Nemačke (Severni tok) položen je na dno Baltika, s namerom da se zaobiđu baltičke zemlje i Poljska. Kroz Poljsku prolazi "sovjetski" gasovod za Nemačku. Politička poenta "toka" je u tome da postoji mogućnost da se gas zapadnim državama propusti i mimo Poljske, u slučaju da Moskva nekada primeni pritisak na Varšavu, i reši da "zavrne" poljski ventil. Propuštanje gasa direktno Nemačkoj (i otuda, Holandiji i Britaniji), ima izrazit politički kontekst. Reč je o pokušaju Moskve da sebi izabere za partnere "važnije", naspram "manje važnih" aktera. U principu, zemlje "starog Zapada", nasuprot novoprispelim. Takođe, one s kojima se tobože, može govoriti razumno, umesto "antiruskih ksenofoba" (kako se Jastržemski jednom izrazio o Poljskoj). Evropi od 27 članica, Rusija, zapravo, dobacuje "jabuku razdora". Moskva računa da će vremenom na taj način možda poništiti, ili bar ublažiti efekat istočnoevropskih prebega pod kišobran Zapada, posle sloma SSSR.

Kada je reč o tome da li će Rusija ispuniti "srpska očekivanja", prema nekim istraživanjima bezmalo četiri petine Srba već imaju osećaj da im je sve i rečeno i obećano. Ono što je teško proceniti je stepen eksplozivnosti apatije i beznađa. Demobilisani ruski general Leonid Ivašov, očekuje da će Srbi na Kosovu "oružjem napasti NATO, a pre svega Amerikance". U

tome će im pomoći dobrovoljci iz Rusije i zemalja njene Zajednice. Ivašov je izjavio: "Ljudi, koji su spremni da se bore za pravdu čak i oružjem, naći će se u mnogim zemljama uključujući i Rusiju". Gotovo da nekoga savetuje. Ivašov proročki predviđa "iznuđenu oružanu ilegalnu borbu Srba, kojima će pomoći Srbi iz Srbije, Crne Gore i Republike Srpske". "To će se osetiti i u Makedoniji, i u Grčkoj, i u samoj Srbiji i Bosni i Hercegovini. U suštini, zahvatiće celi Balkan. A dalje, nestabilnost će se preneti i na celu Evropu. "

Slučajno ili ne, "prognoza" bivšeg šefa Ministarstva odbrane Rusije za međunarodne odnose, objavljena je na njegovoj specijalno sazvanoj konferenciji za štampu, nedelju dana pre nego što su se u Kosovskoj Mitrovici sukobili UNMIK policija, KFOR i pobunjeni Srbi. Šta od toga što ruski general "predviđa" jeste, a šta nije deo "akcionog plana" Koštunice, radikala i Rusa?

Deo čijeg je "plana" pisanje kontrolisane štampe da se "sada vidi" zašto nije trebalo reformisati srpsku vojsku iz Miloševićevog vremena, i da je možda "vreme da Srbija promeni vojnog saveznika"? Ambasador Rusije pri NATO Dmitrij Rogozin "ne razume tih 19 odsto stanovnika Srbije" koji su za NATO. "Zar nisu i na njihove glave padale bombe NATO-a?"⁷⁰⁹

Očigledno je da zaglibljenost SAD u ratovima, promišljanje Evrope oko zaokruživanja (proširenja) EU i fantastična cena energije, uskoro možda i vode, navode Moskvu na zavodljivu pomisao, da budućnost obećava novo globalno "mešanje karata" i dominaciju drugačijim sredstvima. U vreme kada Gruzija i Ukrajina žele u NATO, njoj ne smeta što na Balkanu ima priliku da iritira rivale. Na Srbiji je, međutim, da odluči da li je potrebno da to bude na njen Srpsko pitanje bi trebalo da bude na njen račun, nakon godina besmislenog otpora u Miloševićevo vreme.

709 Tanjug, specijalno za Politiku 5. mart 2008.

XIV

Nezavisnost Kosova

Efekat nezavisnosti Kosova na političku scenu Srbije

Status Kosova postao je međunarodna tema od prvorazrednog značaja, posebno nakon što je Rusija čvrsto zauzela stav da “nema rešenja bez saglasnosti obe strane”. Pri tome, Rusija je u Savetu bezbednosti blokirala donošenje nove rezolucije koja bi zamenila Rezoluciju 1244. i na Kosovo uvela evropsku misiju. Stoga, je status Kosova⁷¹⁰ još jednom postao osetljivo i potencijalno destabilizirajuće pitanje Balkana.

Nedorečenost Rezolucije 1244. u pogledu statusa, prinudila je Savet bezbednosti da traži novo tumačenje koje će omogućiti transfer UN misije na Kosovo u EU misiju. S obzirom da se Rezolucija 1244. odnosila na SRJ (Srbija plus Crna Gora), te da je došlo da raspada te državne zajednice, pitanje statusa Kosovo je postalo legitimno onog trenutka kada se Crna Gora osamostalila. Međunarodna zajednica je odlagala rešavanje statusa tako što je kosovskim vlastima postavila gotovo neostvarive zahteve “standardi pre statusa” koji se, između ostalog, odnose i na manjinska prava. Frustracija Albanaca je kulminirala događajima od 17. marta 2004. godine. Tada je, naime, došlo do napada na srpske enklave i proterivanja Srba. Tom prilikom je ubijeno 19 civila (od toga 11 Albanaca), 900 osoba je povređeno, a više od 4000 ljudi je nasilno proterano iz svojih domova.

Ovi događaji su doveli do ubrzanog usvajanja kriterija za rešavanje statusa od strane Kontakt grupe (isključuje se podela, kao i vraćanje ingerencije Beograda i zabranjuje se ujedinjenje sa susednom zemljom, misli se na Albaniju), i razmišljanja o budućem statusu. Za specijalnog izaslanika UN za Kosovo, 2005. imenovan je Marti Ahtisari, a američka administracija je imenovala je Franka Viznera za svog predstavnika u pregovorima.

710 Sadašnji status Kosova je definisan Rezolucijom 1244 iz juna 1999. godine.

Rezolucija autorizuje međunarodne vojno i civilno prisustvo na Kosovu bez vremenskog ograničenja. KFOR (NATO mirovna misija) je zadužen za obezbeđivanje sigurnosti, dok je Misija UN na Kosovu (UNMIK) dobila administrativni mandat.

Neuspešni pregovori o statusu Kosova

Pregovori, na kojima je srpska strana insistirala, su pokazali da su pozicije Srba i Albanaca nepomirljive i da nije moguće kompromisno rešenje. Albanci su čvrsto stajali na stanovištu da nezavisnost nema alternativu, dok su Srbi tvrdili da je Kosovo neotuđivi deo države Srbije. Srpski predstavnici su se pozivali na Ustav Srbije, usvojen krajem 2006. godine. Vodeće političke partije u Srbiji SRS, DSS i DS, odnosno Nikolić-Koštica – Tadić su postigle konsenzus u vezi sa Kosovom upravo uoči donošenje novog Ustava. Njihov slogan je bio “više od autonomije manje od nezavisnosti”. Ova pozicija srpske pregovaračke delegacije nije bila uverljiva, imajući u vidu da je Slobodan Milošević rušenje Jugoslavije počeo upravo ukidanjem autonomije Kosovu i Vojvodini. Posrednik u bečkim pregovorima bio je Marti Ahtisari koji je na kraju neuspešnih pregovora izašao sa vlastitim predlogom koji je generalni sekretar UN Ban Ki-Mun podneo Savetu bezbednosti 26. marta 2007. godine. Predlog M. Ahtisarija išao je u susret svim zahtevima srpske strane, uključujući i neku vrstu “meke” podele kroz decentralizaciju Kosova. Decentralizaciju je srpska strana nametnula nakon događaja od 17. marta 2004. godine. Ahtisarijev predlog predviđa nadziranu nezavisnost Kosova. Supervizor bi bila međunarodna zajednica. Predviđeno je da Kosovo ima pravo na zaključivanje međunarodnih sporazuma sa međunarodnim organizacijama, kao i da uspostavi svoje “bezbednosne” strukture (Security forces) i vlastiti službu bezbednosti.

Poseban odeljak sporazuma odnosi se na položaj srpske manjine na Kosovu. Šest većinskih srpskih opština bi uživale veoma visoku autonomiju, uključujući i veliku finansijsku podršku iz Beograda, ali transparentnu. Lokalna policija bi ujedno bila i deo centralizovane policijske strukture. Vladina i sudska tela takođe treba da odraze kosovsku etničku strukturu. Kosovo bi dobilo i novi ustav koji bi garantovao manjinska prava. UNMIK bi bio zamenjen novim međunarodnim civilnim predstavnikom (ICR) nesto slično visokom predstavniku u Bosni. ICR bi birala Međunarodna upravljačka grupa sastavljena od vodećih zemalja. ICR bi bio iz EU, a Amerikanac bi bio zamenik.

Strategija Srbije prema statusu Kosovu i pregovorima formulisana je osnivanjem Ministarstva za Kosovo i Metohiju 15. maja 2007 godine.⁷¹¹ Bez obzira što su cirkulisale brojne varijante⁷¹² o rešavanju statusa, u suštini, zvanično je dominirala samo jedna – očuvanje celovitosti teritorije RS i opstruiranje nacionalnog samoopredeljenja kosovskih Albanaca. To je i formalno potvrđeno izjavom V. Koštunice o tome da vlada “formira ministarstvo za Kosovo i Metohiju da bi na delu potvrdila da će za Vladu Srbije Kosovo uvek biti pokrajina unutar Srbije, i to ministarstvo na svaki način mora još više da pomogne svakom našem građaninu u Pokrajini”.⁷¹³ Za ministra novoformiranog ministarstva za KiM 2007. godine postavljen je savetnik premijera Srbije Slobodan Samardžić, koji je do tada bio član pregovaračkog tima Beograda.⁷¹⁴ Sama strategija predstavljala je kontinuitet sa politikom prethodne vlade (Koštuničine), a oslanjala se na argumentaciju koju je koristio i Slobodan Milošević.

Shodno tome, svi srpski akteri su odbili Ahtisarijev predlog, pa su na insistiranje srpske strane pregovori nastavljeni u drugoj polovini 2007. godine. Posrednik je bila *Trojka* na čelu sa nemačkim ambasadorom Wolfgangom Išingerom. Pregovori su završeni 10. decembra 2008, bez ikakvog pomaka bilo koje strane. Ambasador Išinger je više bio skoncentrisan na postizanje jedinstva unutar EU, posebno na zajedničkom stavu u vezi sa novom misijom EU koja će zameniti UNMIK.

Ruska uloga tokom cele 2007, bila je ključna za ponašanje srpske pregovaračke strane koja je dobila uveravanja da će Rusija blokirati novu

711 Ministarstvo za KiM je preuzelo funkcije koje je ranije obavljao prvo Savezni komitet za saradnju sa misijom UN na Kosovu i Metohiji na čijem je čelu bio Stanimir Vukićević (sada ambasador u Moskvi), a posle dolaska DOS-a na vlast kratko vreme Momčilo Trajković, zatim je formiran Koordinacioni centar za Kosovo i Metohiju koji su vodili Nebojša Čović (2001–2005) i Sandra Rašković-Ivić (2005–2007).

712 One su bile deklarativno pomirljivog karaktera, kao npr. Hong Kong model za Kosovo ili model Olandskih ostrva. A suštinski, to je bila kupovina vremena zarad mobilizacije nacionalističkih snaga u zemlji, koje bi odigrale ulogu u izbornoj podršci DSS-u (pre svega) i odvaraćanju pažnje građana od loše socijalno-ekonomske situacije.

713 Preuzeto sa sajta <http://www.pressonline.co.yu/vest.jsp?id=11199>

714 Osim njega članovi tima su bili i savetnik predsednika Srbije Leon Kojen i predstavnici Srba sa Kosova Marko Jakšić, Milorad Todorović i Goran Bogdanović.

rezoluciju o Kosovu u Savetu bezbednosti. Time je uloga Rusije postala ključnom u rešavanju statusa Kosova, s obzirom da je sprečila donošenje nove rezolucije koja bi bila osnova za priznavanje nezavisnosti Kosova. Rusija je svoj zahtev da se status Kosovo može rešavati samo kroz razgovore Beograda i Prištine, pravdala argumentom da bi to bio presedan za nove secesije u bivšom Sovjetskom Savezu. Ruski diplomatski predstavnik u Trojci Hardčenko je izjavio da "EU može da radi bilo šta, ali je to apsolutno nelegalno jer u odnosu na Kosovo važi Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1244. Takva pitanja može da rešava samo SB UN, a ne Priština ili EU".⁷¹⁵ Naime, Rusija bi taj presedan sigurno primenila na Gruziju, Moldaviju i Azerbejdžan, gde je podržala secesionističke pokrete. Srpska politička klasa je bila ohrabrena ovakvim ruskim stavom i to se u velikoj meri reflektovalo na njen antievropski stav u poslednjih godinu dana.⁷¹⁶

Ruska odluka da blokira Savet bezbednosti u donošenju nove rezolucije imala je za posledicu odlaganje nezavisnosti na neko vreme. Odluka o odlaganju uzela je u obzir i najavu predsedničkih izbora u Srbiji, u čemu je Francuska imala odlučujuću ulogu. Naime, išlo se na ruku predsedniku Borisu Tadiću, kako nezavisnost Kosova ne bi bila dominantna tema u predsedničkoj kampanji. Kosovski lideri su takođe bili pod pritiskom da oldože proglašenje nezavisnosti. Ceo scenario proglašenja odvijao se pod budnim okom međunarodne zajednice kako bi se izbeglo bilo kakvo nasilje ili provokacija srpske strane.

SAD i Velika Britanija su imale ključnu ulogu u stavljanju na dnevi red kosovske nezavisnosti. SAD su tokom 2007. godine u Senatu usvojile nekoliko rezolucija kojima se podržava nezavisnost Kosova. Američki Senat je 7. oktobra 2007. godine doneo Rezoluciju 237. koja podupire napore da se nađe "sporazum za budućnost Kosova" jer, kako se ističe, nerešen status Kosova "nije održiv". Pre toga je 7. januara 2007. senator Lantos uveo rezopluciju 36. koja traži da SAD izrazi podršku nezavisnosti Kosova. A 29. marta 2007. senator Lieberman je uveo Rezoluciju 135. kojom se takođe, traži da SAD podrže nezaviosnost Kosova. U njoj se insistira "da, ukoliko Savet bezbednosti UN ne usvoji rezoluciju koja podržava Ahtisarijev plan,

715 Kosovapress, 17. januar 2008.

716 www.b92.net 17. januar 2008.

SAD i druge zemlje treba da priznaju nezavisnost Kosova". Maja 2007 senator Bean je uveo Rezoluciju 445. kojom se traži da SAD ne prizna Kosovo unilaterarno.

S obzirom da je Rusija blokirala Savet bezbednosti, međunarodni pravnici su potražili interpretaciju Rezolucije 1244. u drugom ključu. Tako se u jednom izveštaju pravnih stručnjaka koji je naručilo Ministarstvo spoljnih poslova Nemačke kaže da "Rezolucija 1244, ne zabranjuje jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova niti priznavanje njene državnosti od ostalih zemalja". Stručnjaci su ocenili da odredbe preambule Rezolucije gde se traži očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Savezne Republike Jugoslavije (sada Srbija), podrazumevaju samo prelaznu fazu koja je stvorena Rezolucijom 1244.⁷¹⁷

Politički vrh Srbije bio je svestan u kom pravcu ide status Kosova, ali je ipak izabrao da se konfrontira sa većim delom međunarodne zajednice. Premijer Vojislav Koštunica je poručio da jednostrano proglašenje "lažne države Kosovo" predstavlja završni čin politike koja je započeta agresijom NATO na Srbiju 1999. godine. Premijer Vojislav Koštunica je na pregovorima u Badenu (26. decembar 2007), izneo stav da Srbija neće odustati od Kosova. Bez obzira na to, njegova poruka, u suštini, izdvaja s delove Kosova gde Srbi čine većinu. Čak ni rešenje koje podrazumeva visoki stepen autonomije ne predviđa samoupravu Albanaca na celom Kosovu. On je tada rekao: "Pokušajte da razumete argument da je srpski narod pre osam vekova sagradio manastire Gračanicu i Visoke Dečane, Pečku patrijaršiju i Bogorodicu Ljevišku, i da to pripada nama, srpskom narodu, Srpskoj pravoslavnoj crkvi i državi Srbiji. Mi tražimo da se u to ne dira, a prihvatamo da vi, saglasno dogovorenom rešenju o suštinskoj autonomiji, sami uređujete svoj život, da podižete i čuvate svoje svetinje i grdate svoju budućnost. Na Kosovu ima dovoljno mesta i da Srbija sačuva svoju državnost, svoj narod i svoje svetinje, i da vi imate svoj sistem zasebne autonomne vlasti. Srbija vama ne može nametnuti svoje institucije, ali ni vi Srbiji ne možete nametnuti nezavisnost Kosova i Metohije, jer je drugačije zapisano u Povelji UN i Ustavu Srbije. "

I ocena zvanične Rusije se kreće u istom okviru. A predsednik Boris Tadić je izjavio da će Srbija učiniti sve da se “poništi samovoljno i protivpravno proglašena nezavisnost Kosova”. On je građane Srbije pozvao da celom svetu pokažu kako se protive stvaranju kvazidržave na svojoj teritoriji. Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije podnelo je krivičnu prijavu protiv trojice najviših zvaničnika Kosova, predsednika vlade Hašima Tačija, predsednika Kosova Fatmira Sejdiua i protiv predsednika kosovskog parlamenta Jakupa Krasnićija zbog, kako se navodi, “proglašenja lažne države na tlu Srbije”. Obrazloženje je da je prema članu 8. Ustava Republike Srbije teritorija Republike Srbije jedinstvena i nedeljiva, a granica Republike Srbije nepovrediva i da se menja isključivo po postupku predviđenom za promenu Ustava.

Ustav Republike Srbije iz 2006. godine tretira Kosovo kao integralni deo Srbije, čime je direktno suprotstavljen međunarodnoj zajednici, odnosno EU i SAD, i njihovom “otimanju” Kosova. Taj Ustav obavezuje državu da i primenom sile obezbedi opstanak Kosova u Srbiji. I pre nego što je Kosovo steklo nezavisnost, Tomislav Nikolić, potpredsednik SRS, je u maju 2007, dok je kratkotrajno predsedavao Skupštinom, upozorio na mogućnost uvođenja vanrednog stanja. Vanredno stanje je visilo u vazduhu i nakon 17. februara 2008. godine. Nezadovoljni ishodom predsedničkih izbora, premijer Vojislav Koštunica i lider Srpske radikalne stranke Tomislav Nikolić su rešili da isprovociraju nove izbore (uz slogan “Kosovo je Srbija”) sa nadom da će pobediti antievropska opcija. Planiranje novih parlamentarnih izbora baš u vreme proglašavanja nezavisnosti Kosova bitno je uticalo na karakter predizborne kampanje. Politička elita je stavljena u jedinstven front (osim manjih izuzetaka, poput LDP) za odbranu Kosova.

Reakcije na proglašenje nezavisnosti

Reakcije srpske elite na proglašenje nezavisnosti Kosova bile su očekivane. Bez obzira na činjenicu da su "svi znali" da će Kosovo postati nezavisno, mediji su obnovili stereotipe o Albancima⁷¹⁸ ali i drugima (svim onima koji su priznali Kosovo), koji su u njima dominirali početkom devedesetih godina. To pokazuje da tokom osam godina, koliko je prošlo od smene Miloševića, medijski prostor suštinski nije promenio vrednosnu matricu na kome počiva velikodržavna politika. Ono što je najupadljivije u tim reakcijama jeste neodustajanje od velikodržavne politike i nepristajanje na nestanak Jugoslavije. Svi susedi, posebno Hrvatska, bili su upozoreni iz Beograda da će snositi posledice ukoliko priznaju Kosovo. Hrvatskoj je čak poručeno da joj se neće priznati AVNOJ granice (današnje granice Hrvatske).

Vlada Srbije je donela odluku o poništenju „protivpravno proglašene lažne države na teritoriji Srbije. “⁷¹⁹ Veliki broj srpskih političara je izjavio da „Kosovo nikada neće postati član UN“⁷²⁰, te da je “proglašena nezavisnost nelegalan čin”⁷²¹. Vuk Jeremić, šef srpske diplomatije išao i dalje, najavljujući da “zemlje koje priznaju nezavisnost Kosova ne mogu u budućnosti računati na iste, dobre odnose sa Srbijom”⁷²². Tri vodeća politička lidera Srbije Vojislav Koštunica, predsednik Vlade Srbije, Boris Tadić, predsednik Republike i Tomislav Nikolić, zamenik predsednika SRS su se povodom nezavisnosti Kosova založili za „puno nacionalno i državno je-

718 Momo Kapor, pisac, nezavisnost Kosova prokomentarisao je na sledeći način: “U ovom poslednjem slučaju proglašenja nezavisnosti i otcepljenja radi se suštinski o sukobu sa poludivljim plemenima, koja ne poseduju nijedan dokaz da su imala civilizaciju i kulturu, nijedan spomenik, nijedan hram, nijedan stari rukopis, nijednu fresku. Njihove džamije sagrađene su od kamenja koje su izvukli iz ruševina palata naših divnih careva. Od kamenja su samo isklesali rupe za konopce svojih magaraca. To su njihove jedine skulpture u istoriji. Nemaju nijednog pisca, nijednog slikara koji bi svojim značajem prešao njihove nove granice... ”, NIN, 6. mart 2008.

719 Press, 17. februar 2008

720 Ibid.

721 Ibid.

722 Ibid.

dinstvo", što je bio pokušaj eliminisanjea svakog alternativnog mišljenja, posebno onog koji uvažava relanost na Kosovu. ⁷²³

Nije izostala ni reakcija Srpske pravoslavne crkve. Sinod SPC je proglašenje nezavisnosti Kosova ocenio kao „ništavan akt nasilja nad pravom i pravdom". Izuzimanje Kosova iz sastava Srbije je „nasilje svojstveno samo periodima okupacije i tiranije". Proglašenje nezavisnosti Kosova je kao „novo ozakonjenje otomanskog vekovnog nasilja i njegovih posledica na ovim prostorima, kao i ponovna primena fašističkog rešenja kosovskog pitanja iz Drugog svetskog rata"⁷²⁴.

Islamska zajednica na čijem čelu je muftija Jusufspahić, stavljena je u funkciju nepriznavanja Kosova. Naime, Islamska zajednica Srbije na čijem je čelu muftija Jusufspahić, je uputila apel svim islamskim zemljama da prilikom donošenja odluke o eventualnom priznavanju Kosova uzmu u obzir i interese muslimana u Srbiji. Muhamed Jusufspahić rekao je da zajednica muslimana čija je domovina Srbija osuđuje proglašenje nezavisnosti Kosova, kao akt političkog nasilja koji može da produbljuje neslogu među narodima sveta.

Najveći bes elite okrenuo se prema Zapadu. Vojislav Koštunica je poručio svetu da je Srbija „odbila da se ponizi, držeći se čvrsto prava i odbijajući da se povinuje sili. Jednostrano proglašenje lažne države pod starateljstvom SAD i EU predstavlja završni čin politike sile koja je započeta agresijom i bezumnim bombardovanjem Srbije i potom nastavljena dolaskom NATO trupa na Kosovo i Metohiju. " Dragan Đilas (DS) je pokušao odgovornost ipak da prebaci na SAD. On je rekao da je "Evropa svoju politiku prema Kosovu formirala pod velikim pritiskom Amerike. Jednostavno, Evropa ne želi da joj Kosovo ugrožava odnose sa Amerikom. "⁷²⁵

Međunarodna zajednica je jasno stavila do znanja Srbiji da priznanjem Kosova ubrzava svoj ulazak u EU. Međutim, političari u Srbiji kategorički su odbacili svaku mogućnost „trgovine sa Kosmetom". Dragan Đilas (DS) je insistirao na tome da " Srbija nikada i ni pod kojim uslovima neće pristati na nezavisnost svoje pokrajine", dok je Velimir Ilić, ministar

723 Ibid.

724 Ibid.

725 Ibid.

za infrastrukturu i lider NS, konstatovao da Srbija nije “banana država da trgujemo svojom teritorijom”. Bratislav Grubačić, diplomatski analitičar, je izjavio da je realno očekivati „takvu nepristojnu ponudu” Amerikanaca za Kosovo. No, on ipak smatra da će “oni (SAD) svakako pokušati da nas odobrovolje, ali mislim da će to jako, jako teško ići”.⁷²⁶ Srbija je naravno pokušala da pošalje i poruku preko premijera RS Milorada Dodika a to je podela Bosne. On je, naime, rekao “kako će te zapadne zemlje nama i drugim narodima objasniti da ne priznaju pravo koje su dale Albancima u Srbiji, iako su nacionalna manjina”.⁷²⁷ Mladen Ivanić, lider Partije demokratskog progresa u RS, je najavio: “Što se tiče Republike Srpske, ako se i dalje nastave pritisci na nju i njeno osporavanje u BiH, bićemo prinuđeni da tražimo neki novi svoj put”.⁷²⁸

Tomislav Nikolić, zamenik predsednika SRS, je građane Srbije težio time da “tri velike sile nikada neće priznati nezavisnost Kosova, a to su Rusija, Kina i Indija”. Poručio je da će Kosovo ponovo biti srpsko. Kosovski Albanci su uz saglasnost SAD i mnogih država EU krenuli opasnim putem nezavisnosti lažne države i Srbija mora biti spremna na te provokacije”.⁷²⁹ U javnostui su se čuli i pojedini racionalni glasovi koji su ukazivali na novonastalu realnost. Dušan Lazić, bivši diplomata, je izjavio: “Moramo da shvatimo da se Deklaracija o nezavisnosti Kosova poziva na Ahtisarijev plan prema kome se administrativne granice pretvaraju u državne. Iako taj plan nije prošao u Savetu bezbednosti, realnost je da se uveliko sprovodi. Zato je ravno nemogućem da se sve usvojene odluke promene samo zato što se nisu ispunila očekivanja naših zvaničnika da će očuvati celo Kosovo”.⁷³⁰

Sva nacionalna frustraciju zbog poraza velikodržavne politike usmerila se prema glavnim akterima međunarodne politike, koji se Srbijom iskreno bave sa namerom da joj pomognu da izađe iz sopstvene prošlosti. Glavni i odgovorni urednik najuticajnijeg dnevnog lista u Srbiji, *Politika*,

726 Press, 18. februar 2008.

727 Politika, 17. februar 2008.

728 Ibid.

729 Politika, 18. februar 2008.

730 Danas, 9. mart 2008.

povodom nezavisnosti Kosova u komentaru kaže sledeće :“Srbi su mali narod koji ima nezgodnu naviku da se suprotstavlja jačima od sebe. Porazi koje smo proteklih decenija doživeli ostavili su traume na nacionalnoj psihi. Zadatak je vlasti da na nezavisnost Kosova reaguje kao što bi svaka suverena država reagovala na gaženje suvereniteta i otimanje teritorije, ali i da pri tom vodi računa da se pola stanovništva plaši koliko Tomislava Nikolića toliko i revanšizma naših zapadnih prijatelja“. ⁷³¹

Podela i nakon nezavisnosti

Mnogi analitičari, bez obzira na očiglednu činjenicu da nema povratka kada je reč o nezavisnosti Kosova, insistiraju na nastavku pregovora. Promoviše se rektifikacija kao rešenje. Njome bi, kako tvrde, Kosovo bilo podeljeno na dve zone po načelu 12:12. Srbija bi time izgubila 12 odsto ukupne teritorije, ali bi isto toliko izgubilo Kosovo. ⁷³² Objavljeno je niz članaka, studija i knjiga na temu podele i to upravo nakon što je Kosovo priznato. Među najnovijim knjigama je i knjiga “Kosovo i Metohija”, dr Milovana Radovanovića koja ima za cilj, kako se navodi, da pomogne orijentaciju u haosu i osvetli novi put i rešenje. A taj novi put, i posle svega što se desilo, jeste podela Kosova. Autor sa žaljenjem ističe da je “Kosovo izgubljeno zato što su Srbi 1912. godine dozvolili da Albanci ostanu na Kosovu umesto da ih uklone i trajno reše albansko pitanje”.

Sudeći i po izjavama članova bivšeg pregovaračkog tima, pitanje podele Kosova još uvek je aktuelno. ⁷³³ Za tzv. funkcionalnu podelu Kosova zalaže se Marko Jakšić i kritikuje predsednika Tadića koji odbija taj plan. U tom smislu je dao izjavu za agenciju Beta da je na „sastanku sa ministrom za Kosovo i Metohiju Slobodanom Samardžićem zajednički izraženo žaljenje što se mišljenje Tadića (o planu) apsolutno poklapa sa mišljenjem (kosovskog premijera) Hašima Tačija””. ⁷³⁴ Ministar Samardžić je odabacio optuž-

731 Politika, 18. januar 2008.

732 Slobodan Marković, Izlazna strategija Srbije na Kosovu i Metohiji, Hereticus, Vol. V (2007), No. 3–4; u istom broju videti Jovana Trkulju Jovu Bakića, Slavišu Orlovića, Nevena Cvetičanina

733 Predlog ministra Samardžića o funkcionalnom razdvajanju Srba i Albanaca još uvek je predmet razmatranja Ujedinjenih nacija.

734 Preuzeto sa sajta www.b92.net. 31. mart 2008.

be da se zalaže za podelu Kosova. Međutim, svi argumenti idu u prilog optužbi, jer Samardžić je po diktatu vlasti iz Beogarda sistematski proizvodio razdor između Srba i Albanaca. Prvo su to bili pozivi na bojkot lokalnih izbora, a zatim poziv Srbima da napuste kosovske institucije nakon proglašenja nezavisnosti, uz obećanje da će od države mesečno primati 16.000 dinara (zbog neuplaćenog novca od strane Ministarstva za KiM, usledio je bojkot radnika Kazneno-popravnog doma Lipljan u Gračanici).⁷³⁵ Uz poziv da ne učestvuju u radnom procesu, Samardžić izjavljuje u Orahovcu 4. februara 2008. : “Ovde smo da im kažemo da će država uložiti u Orahovac, otvoriti radna mesta i omogućiti ljudima da žive od svog rada, a ne od socijalne ili humanitarne pomoći”⁷³⁶.

Odlaganje rešavanja statusa Kosova nakon NATO intervencije, ali i stalno podilaženje Srbiji, podhranili su očekivanja Srbije da će ostvariti svoje ciljeve, ne samo na Kosovu, već i u Bosni. Niko nije očekivao takvu rusku reakciju, pogotovo što je u okviru Trojke ruski predstavnik bio kooperativan. U svom odličnom eseju “Rusija, Kosovo i Evropa” Wolfgang Petrič, bivši austrijski ambasador u Srbiji i visoki predstavnik u BiH, ističe da je “Kosovo, na neki način, postalo žrtvom lošeg tajminga i stalnog odlaganja, kao i parcijalnog pristupa Zapada jugoslovenskom konfliktu od samog početka”. On takođe tvrdi da odlaganje (koje još traje) jugoslovenskog konflikta – poglavlje Kosova moglo je biti zatvoreno znatno ranije –

735 Ovom odlukom u pitanje je dovedena egzistencija 2300 radnika srpske nacionalnosti, koji su radili do proglašenja nezavisnosti 17. februara. Koliko se manipuliše životima ljudi na Kosovu najbolje govori ova činjenica, jer se radnici Lipljana, grada južno od Ibra ostavljaju bez posla uz lažna obećanja, a sa druge strane vode se pregovori o njihovom teritorijalnom otcepljenju (ako se sever pripoji Srbiji, onda 80.000 Srba južno od Ibra je “otpisano”). Tema sudbine Srba u enklavama je ona koja se licemerno izbegava i prepušta neodgovornim izjavama npr. Olivera Ivanovića koji izjavljuje za Kurir kako “ne verujem da će biti incidenata i opasnosti po njih jer su Amerikanci, Evropska unija i NATO upozorili Albance da ne smeju da prave ništa što bi naškodilo njihovim planovima za nezavisnost”. Dakle on upućuje poruku mira tako što polazi od pretpostavke da je bezbednost za Srbe u enklavama zagarantovana režimskim kalkulisanjima albanske strane. To može da znači da je u pitanju samo vremenski faktor kada će ponovo da nastupi navodni alabanski teror.

736 www.b92.net

može se posmatrati kao kolateralna šteta koju je prouzrokovao nedavni povratak Rusije na svetsku scenu, kao i njena reakcija na neosetljivo ponašanje Zapada u ophođenju sa ranjenim divom u posthladnoratovskom periodu.⁷³⁷

737 Wolfgang Petrisch, Russia, Kosovo and Europe,
Sudosteuropa Mitteilungen, Januaray 2008

XV

Srbija i susedi

Hrvatska: spora ali ipak normalizacija odnosa

U odnosima na relaciji Beograd-Zagreb, hrvatska strana pokazuje veću toleranciju i strpljenje. Hrvatska je igrala veoma konstruktivnu ulogu u regionalnim odnosima, posebno kada je kosovsko pitanje stavljeno na dnevni red. Normalizacija odnosa između ove dve zemlje od velikog značaja je i za čitav region, i ima posebno važan odjek na zbivanja u Bosni. Saradnja između dveju zemalja na nivou državnih odnosa u 2007. godini odvijala se bez posebnih zategnutosti, ali i dalje u sence brojnih nerešenih pitanja⁷³⁸. Ponašanje Srbije odvijalo se na dva koloseka. Jedan na predsedničkom nivou (Boris Tadić) koji je pokazivao veću fleksibilnost, i drugi na nivou vlade (Vojislav Koštunica) koja je često bila tvrdokornija neuračunljiva. Zbog te dvojnosti, Hrvatska je u 2007. godini morala vešto da balansira u svojoj spoljnoj politici prema Srbiji.

Međutim, postoji jedan dubinski nivo, kako kaže Latinka Perović, koji ne samo da utiče na ove pojedinačne odnose između Srba i Hrvata, nego i dugoročno određuje odnose u regionu. Ona to naziva *stanjem duha* između dva naroda. Taj domen odnosi se, pre svega, na kretanja u intelektualnoj

738 Jedno od mnogobrojnih pitanja koje pokrenuto u prethodnoj godini jeste status imovine bivše SFRJ. Tako Ministarstvo odbrane Hrvatske potražuje deset milijardi dolara od Beograda, „pozivajući se na procene svojih eksperata da je vojna imovina SFRJ vredela 70 milijardi dolara“, na šta je iz Beograda odgovoreno da se Srbija neće upuštati u „dalje podele imaginarne imovine“. Savet za sukcesiju vojne imovine, koji deluje pri hrvatskom Ministarstvu odbrane, sastoji se od 22 ekspertske grupe sačinjene od vojnih i civilnih stručnjaka. Predsednik Saveta Želimir Latković izjavio je da Hrvatsku zanima nadoknada imovine „otete iz Hrvatske za vreme rata“, tvrdeći da je „vojna imovina najveća stavka celokupne deobne mase bivše države, između 80 i 90 odsto“, te da Savet interesuje „isključivo finansijska odšteta za vrednost otete imovine“. U Beogradu se, sa druge strane, tvrdi da stavka „vojna imovina“ ne postoji u sporazumu o sukcesiji. Pitanje sukcesije se razmatra na državnom nivou. „Hrvatska na mala vrata traži milijarde kao ratnu odštetu“, Blic, 5. jul 2007.

eliti jednog i drugog naroda koja u velikoj meri utiču i na ponašanje političke elite. U društvima kao što su srpsko i hrvatsko društvo, intelektualna elita reprodukuje političku elitu, tako da politička elita reflektuje i ona dubinska kretanja između dva naroda.⁷³⁹

U protekloj godini srbijansko društvo je bilo potpuno apsorbovano pitanjem rešenja statusa Kosova. Zbog gubika rejtinga Vojislava Koštunice i DSS, za njih je pitanje Kosova, pre svega, pokušaj političkog opstanka. Frustracija još jednim porazom dovela je Srbiju u stanje „neuračunljivosti“ čak kada je u pitanju i njena budućnost. Sve zemlje u regionu pokazale su razumevanje za novu realnost u regionu, a vlada Ive Sanadera je bila posebno oprezna u slučaju Kosova. Predsednik Stjepan Mesić je ipak u nekoliko navrata upozorio Beograd da je odgovoran za stanje na Kosovu.⁷⁴⁰

Hrvatska: Na kraju evropskog puta

U protekloj godini Hrvatska je ostvarila nekoliko uspeha na domaćem i međunarodnom planu, zbog čega sada ide u red gotovo konsolidovanih evropskih demokratija. Najpre, u Hrvatskoj su sprovedeni parlamentarni izbori koji su, prema ocenama međunarodnih posmatrača,⁷⁴¹ bili fer i slobodni. Rezultat ovih izbora je „nova stara“ vlada Ive Sanadera, koji je u postizbornom periodu uspeo da obezbedi podršku, uključujući i Srpske

739 www.helsinki.org.yu

740 Stjepan Mesić izjavio da je Srbija izvor nestabilnosti u BiH i na Kosovu i Metohiji.

Izjavio je da Srbima ne odgovara „demokratski uređeno Kosovo“. Za Dojče vele, Mesić je izjavio da Beograd „nikada nije poslao poruku Srbima u BiH da su oni građani BiH, da svoju politiku moraju da kreiraju u BiH“... „i da nemaju rezervnu domovinu“. „Isto tako nismo čuli iz Beograda da kažu: Srbi na Kosovu, vi ste građani Kosova, vi morate učestvovati u kreiranju regulativa na Kosovu, bilo ono autonomija ili samostalna država“. „Mesić optužio Srbiju, RS i Rusiju“, Politika, 26. novembar 2007.

741 Na ovim izborima međunarodnih posmatrača bilo je rekordno malo, jer je procenjeno da Hrvatska može samostalno i bez posebnog nadzora da sprovede slobodne i fer izbore.

demokratske samostalne stranke⁷⁴² (koja je dobila i mesto potpredsednika⁷⁴³) za sastavljanje nove vlade. ⁷⁴⁴ Mada je Socijaldemokratska partija Zorana Milanovića u predizbornoj fazi tretirana kao favorit, HDZ je ovojio 66 saborskih mesta, deset više od SDP.

Važno dostignuće, a to su pokazali najnoviji, kao i prethodni izbori, da je srpska zajednica u Hrvatskoj uspeła da se vrlo jasno profilise kao konstruktivni faktor u hrvatskom društvu. Ona se polako izvlači iz pozicije taoca vezano za devedesete i sve više postaje samostalni politički faktor.

742 Podrška SDSS postojala je i u prethodnom sazivu parlamenta, ali nije uključila i ulazak predstavnika SDSS u vladu Republike Hrvatske.

Podrška je bila definisana sporazumom između SDSS i HDZ.

743 Na ovo mesto izabran je Slobodan Uzelac. Njegovi resori su: regionalni razvoj, obnova i povratak.

744 Novu vladu hrvatskog premijera Ive Sanadera izglasala su u subotu uveče, 12. januara 2008, 82 poslanika od ukupno 153 koliko ih ima novi saziv Sabora. Vlada ima 17 članova, od toga su četiri potpredsednika vlade, među kojima je jedan iz redova srpske zajednice, 13 su članovi Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) premijera Sanadera, dva iz Hrvatske seljačke stranke (HSS), jedan iz Hrvatske socijalno-liberalne stranke (HSL) i jedan iz Samostalne demokratske srpske stranke (SDSS).

Predsednik HDZ Ivo Sanader biće premijer u drugom mandatu, a za potpredsednike vlade izabrani su Jadranka Kosor (HDZ) u resoru društvenih delatnosti, spoljne politike i ljudskih prava, Damir Polančec (HDZ) u resoru privrede, Đurđa Adlešić (HSL) u resoru unutrašnje politike, Slobodan Uzelac (SDSS) u resoru regionalnog razvoja, obnove i povratka. Jadranka Kosor istovremeno je i ministarka porodice, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, a Polančec je paralelno i ministar privrede, rada i preduzetništva. Gordan Jandroković (HDZ) novi je ministar spoljnih poslova, Berislav Rončević (HDZ) je ministar unutrašnjih poslova, Ivan Šuker (HDZ) ostaje ministar finansija, kao i Ana Lovrin (HDZ) ministarka pravde, a Branko Vukelić (HDZ) postao je ministar odbrane. Božidar Kalmeta (HDZ) vršiće funkciju ministra mora, saobraćaja i infrastrukture u drugom mandatu, Marina Matulović-Dropulić (HDZ) je ministarka zaštite životne sredine, prostornog uređenja i građevinarstva, a Darko Milinović (HDZ) novi je ministar zdravstva i socijalne politike. Božo Biškupić (HDZ) je u drugom mandatu ministar kulture, Dragan Primorac (HDZ) i dalje je ministar nauke, obrazovanja i sporta, a Petar Čobanković (HDZ) je na čelu novoformiranog Ministarstva regionalnog razvoja, šumarstva i vodne privrede. Ministarstvo turizma, takođe novo, vodiće Damir Bajs (HSS), a njegov stranački kolega Božidar Pankrećić je ministar poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja.

Evropsko opredelenje Hrvatske (za razliku od Srbije, gde su svaki novi izbori i dalje presudni za eventualni evropski put zemlje), više ne dovodi u pitanje izbor bilo SDP ili HDZ kao vodeće stranke u vladi. Naime, u Hrvatskoj je postignut politički konsenzus u odnosu na evropske integracije, što se i u predizbornoj kampanji moglo primetiti. Tačnije, tokom kampanje, dve najveće parlamentarne stranke "nadmetale" su se u dokazivanju sposobnosti da se društvo i država brže i lakše uvede u Evropsku uniju. Takođe, na nivou podrške građana evro-atlantskim integracijama, došlo je do određenog pomeranja, posebno kada je reč o članstvu NATO⁷⁴⁵.

Tokom 2007. godine Hrvatska je zabeležila još dva velika uspeha. Prvi je izbor Hrvatske u Savet bezbednosti na mesto nestalne članice tog tela, a drugi je otvoreni poziv Hrvatskoj da u 2008. godini pristupi punopravnom članstvu u NATO.

Ulaskom u Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija, Hrvatska pokazuje da uživa potpuno priznanje međunarodne zajednice, ali i činjenicu da je zemlja na kraju 2007. godine spremna za potpuno zaokruženje evroatlantskih integracija. Treba istaći da je Beograd pružio nedvosmisleni podršku hrvatskoj kandidaturi za nestalnog člana Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija od momenta kada je ona započela lobiranje za to. To su bili jasni politički gestovi koji su govorili o tome šta vlada, odnosno administracija u Beogradu planira i kako gleda na odnose sa Zagrebom. Teško je iz današnje perspektive zaključiti da li je to bio rezultat promišljene politike ili inicijative pojedinaca. Pre bi se moglo zaključiti da nema konzistentnog, jasnog, razmatranja u vladi i u drugim resorima politike, planiranja spoljne politike i odnosa sa susedima. Svojevremeno je ministar Goran Svilanović, odmah nakon što je Hrvatska počela pregovore sa EU, otišao u Zagreb i podržao hrvatski napredak na putu prema Briselu.

Međutim, Evropska unija u slučaju Hrvatske i dalje postavlja predušlove do završnog čina pridruženja, možda, i teže u odnosu na neke nove članice EU, na primer Bugarsku i Rumuniju, koje su u EU primeljene posle

745 „Istraživanje agencije GFK pokazuje da prvi put u poslednjih desetak godina više od polovine građana Hrvatske podržava njen ulazak u vojni savez NATO“. U odnosu na 43 odsto, koliko je iznosila dva meseca ranije, prema pomenutom istraživanju, ona sada iznosi 52 odsto, dok se 25 odsto ispitanika u Hrvatskoj protivi tom vojnom savezu.

dugogodišnjeg procesa pregovaranja, uz određene uslove koji su nastavili da važe i posle učlanjenja. U izveštaju Komisije EU koji je objavljen u julu 2007. godine (samo sedam meseci nakon pristupa ovih zemalja EU) ove dve zemlje su kritikovane za stanje u pravosuđu koje je neprihvatljivo, zatim za stepen korupcije koji je najveći u odnosu na sve zemlje EU i za broj plaćenih ubistava koja su u porastu. EU je konstatovala propuste u raznim oblastima, od raspodele subvencija u poljoprivredi u Rumuniji do neispravnosti najvećeg dela aviona kojima raspolaže Bugarska nacionalna avio kompanija⁷⁴⁶. Iz tih razloga Hrvatsku očekuje možda još jedan težak posao, a to je da ubedei birokrate u Briselu da se Unija sa ovakvim tipom problema neće baviti kada Hrvatska postane punopravni član. U tom smislu, EU je u više navrata upozorila Hrvatsku na propuste, pre svega, u oblasti pravosuđa⁷⁴⁷. Osim toga, EU i dalje ima posebna očekivanja od Hrvatske u odnosu na manjine, posebno povratka i položaja Srba u Hrvatskoj.

Hrvatska je u prethodnom periodu rešila dva vrlo važna problema gledano kroz kontekst evro-atlanskih integracija. Prvi je završetak saradnje sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. Drugi je rešavanje odnosa sa Slovenijom, ali i Italijom, i na moru i na kopnu⁷⁴⁸.

746 . "Bulgaria and Romania face EU rebuke", International Herald Tribune, 26. jun 2007.

747 Hrvatska je od zvaničnika Evropske unije dobila poziv da ubrza reforme, uz napomenu da datum pristupanja neće biti utvrđen dok pregovori ne uđu u završnu fazu, što se očekuje do kraja 2009. godine. Ginter Glozer, nemački ministar spoljnih poslova u Evropskom parlamentu istakao je „da je korupcija i dalje ozbiljan problem u Hrvatskoj i da je potrebno ubrzati reforme“. Hrvatska je u pregovorima sa Evropskom unijom počela da pregovara o šest od 33 poglavlja.

„Datum pristupanja Hrvatske EU tek pri kraju pregovora“, Danas, 26. april 2007.

748 Sukob Italije i Slovenije sa Hrvatskom zbog proglašenja zaštićene ekološko ribolovne zone (od strane Hrvatske) nastao je kao posledica odluke hrvatskog Sabora o proglašenju tog pojasa 3. septembra 2003. na osnovu konvencije UN o pravu mora iz 1980. i na osnovu razgraničenja epikontinentalnih pojasa Italije i SFRJ iz 1968. Ova odluka nazvana je Protected Ecological Fishery Zone (ZERP). Pojas seže od teritorijalnog mora Hrvatske prema pučini i iznosi 23.870 kvadratnih kilometara. ZERP je trenutno zamrznut za zemlje članice EU zbog zahteva Italije, Slovenije i EU komisije. ZERP se danas primjenjuje u Jadranu samo na Crnu Goru i Albaniju. U Hrvatskoj su se SDP i HNS zalagali za odlaganje primene plana ZERP, jer očito koči pregovore s EU, a pitanje ribarstva se može rešiti u okviru poglavlja ribarstva. Protiv odluke o odlaganju

Na osnovu svih do sada objavljenih analiza EU (pre svega na osnovu godišnjeg izveštaja EU komisije za sve zemlje Balkana za 2007. godinu), Hrvatska je postigla najveći uspeh u procesu pridruženja u odnosu na sve zemlje bivše SFRJ, izuzev Slovenije.⁷⁴⁹ Nedovoljno efikasno pravosuđe i korupcija⁷⁵⁰ ostaju najveći problemi Hrvatske u postupku priključenja EU, a to su ujedno i teme na kojima će Evropska komisija najviše insistirati u procesu pregovora u naredne dve godine⁷⁵¹.

U toku 2007. godine Hrvatska je izgubila jednog od najprominentnijih političara Ivicu Račana, predsednika SDP i bivšeg premijera. Većina medija podsetila je na njegov doprinos u približavanju Hrvatske EU, te da je za vreme njegovog mandata Hrvatska potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, zatim popravila odnose sa međunarodnom zajednicom

.....

primene plana ZERP bio je HSS (Hrvatska seljačka stranka, partner HDZ-a).

Dakle, ZERP je sada ponovno odgođen i to pitanje je skinuto sa dnevnoga reda u pregovorima sa EU. Međutim, to nije sve što se tiče međudržavnih odnosa Hrvatske i Slovenije kada je reč o Jadranskom moru. Još uvek postoji problem oko Savudrijske vale (Hrvatska je "unilateralno" promenila istorijski naziv Piranskog zaliva u "Savudrijska vala") u Istri, koju Slovenija smatra delom svoje teritorije. Naime, Badinterova je komisija odlučila da granična linija ide sredinom Piranskog zaliva. Eventualna promena granične linije u korist Slovenije dovela bi do toga da Slovenija ima pristup teritorijalnom moru, koje sada nema. Dogovoreno je da se taj problem reši na sudu u Hagu, što je u Hrvatskoj dočekano kao dobra pozicija, a u Sloveniji kao popuštanje. U proces pred sudom ide celokupna granica, i kopnena i morska. Rešavanjem ovih otvorenih pitanja, Hrvatska je praktično rešila poslednje susedske probleme, što je ujedno predstavljalo preduslov EU komisije u procesu priključenja.

749 "Croatia dreams of escape from the usual western Balkan troubles", *The Economist*, 15. novembra 2007.

750 Prema izveštaju udruženja „Transparensi Internešenal“ u kome je ocenjivana korupcija u Hrvatskoj u 2007. godini, na skali od 1 (nema korupcije) do 5 (potpuna korupcija). Prema mišljenju građana, hrvatsko pravosuđe je na vrhu liste korumpiranosti sa ocenom 4,3, zdravstvo je ocenjeno sa 4,2, privreda i političke stranke ocenjene su ocenom 4, zakonodavstvo 3,9, mediji 3,5, obrazovanje 3,3, komunalne usluge 3,1, vojska 2,8, kao i nevladine organizacije, i crkva ocenom 2,6. tekst „Korupcija u Hrvatskoj najprisutnija u pravosuđu, zdravstvu i privredi“, *Danas*, 8–9. decembra 2007.

751 Izvor: INDEX.hr: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/svijet/23/quotnato.php>

Odnosi između Srbije i Hrvatske u 2007. godini

Najveće opterećenje u odnosima je interpretacija rata iz devedesetih godina. Srbija je i ove godine podsetila na *Oluju* i *Bljesak*, ali i na Jasenovac⁷⁵², zatim na pitanje izbeglica i njihov povratak⁷⁵³, dok su se u Hrvatskoj, kao i svake godine, javnost prisećala zločina počinjenih u Hrvatskoj tokom rata devedesetih godina. Osim ekonomskih odnosa koji su još uvek ograničeni, najvažnije teme koje se stalno drže po strani su svakako manjine i izbeglice.

Kada je reč o izbeglicama, Srbija je od samog početka opstruirala povratak i ta tema je isključivo bila u funkciji ucene Hrvatske. S druge strane, bolji tretman povratnika u Hrvatskoj sigurno bi otvorio vrata određenom broju izbeglica, što svedoči da je koncept etničkih država još uvek na delu. Kada je reč o hrvatskoj manjini u Srbiji, veoma malo se govorilo o njihovom statusu i represiji nad njima tokom devedesetih. I sada se to marginalizuje, iako bi aktuelno suđenje Vojislavu Šešelju u Hagu moglo da bude pravi povod za to.

752 Obeležena je godišnjica proboja zatvorenika iz logora Jasenovac, Na komemoraciji u Jasenovcu Mesić je istakao je da je važno da „sećanje ostane živo“, te da „uspomena ne umre zajedno sa žrtvama“. On je naglasio da je to bilo poprište zločina, a „režim koji je taj zločin organizirao bio je zločinački“.

„Mesić osudio veličanje ustaštva“, *Danas*, 23. april 2007.

753 „Šef misije OEBS-a u Hrvatskoj Horhe Fuentes dotakao je i najosetljivije pitanje“ „prilikom predstavljanja periodičnog izveštaja o izvršavanju obaveza Hrvatske prema povratnicima iz ratnog zarobljeništva“, ocenivši da se rešavanje problema stanarskih prava na stanove koji su srpskim izbeglicama oduzeti tek pokrenulo da mrtve tačke. Stanovi su, inače, bili oduzeti pod „izgovorom da su neopravdano bili izvan njih duže od šest meseci (što se inače nije na takav način primenjivalo na ostale izbeglice, jer im se izbeglištvo priznavalo kao opravdano)“. Prema Fuentesu, Hrvatska bi trebalo da reši pitanje kompenzacije do kraja (2007. prim. aut.) godine, kada OEBS napušta Hrvatsku. Kako piše *Politika* u istom tekstu, Sanader je, prilikom susreta sa delegacijom izbeglih Srba potvrdio da odbija da isplati bilo kakvu naknadu za stanove oduzete Srbima. „Hrvatska mora pomoći Srbiji oko izbeglica“, *Politika*, 23. jula 2007.

U interpretaciji ratne prošlosti učinjen je izvestan pomak kroz sudske procese, ne samo pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, već i pred nacionalnim sudovima. Međutim, treba istaći da haške presude, kada je reč o Hrvatskoj, nisu na adekvatan način tretirale sukob u Hrvatskoj, što se odrazilo i na presude za Dubrovnik i Vukovarsku trojku. Amnestirana je uloga JNA kao glavnog aktera tokom rata u Hrvatskoj. Nacionalna suđenja su jako važna i nesumnjivo je na tom planu učinjen napredak, ali su i ona još uvek u senci relativizacije vlastite odgovornosti. To se odnosi, prvenstveno na suđenja koja se odvijaju u Srbiji i na opstrukcije sa kojima se ona suočavaju. Ovladavanje prošlošću i kroz sudske procese, otvara prostor za rešavanje drugih ključnih i veoma kompleksnih pitanja.

Ekonomski odnosi

Najvažnija oblast u odnosima Hrvatske i Srbije u 2007. godini bila je ekonomija i regionalna saradnja⁷⁵⁴, što je prvi pravi znak poboljšavanja odnosa između dve zemlje. Prethodna godina pokazala je da Srbija i Hrvatska nastavljaju da razvijaju ekonomsku saradnju dinamičnim tempom. O tome govori i podatak da je prošle godine robna razmena Srbije i Hrvatske iznosila oko milijardu dolara, što je oko 40 odsto više nego u 2006 godini. Hrvatska, gledano kroz regionalni kontekst, jeste jedan od ekonomskih lidera na Balkanu. Hrvatska ekonomija već nekoliko godina pokazuje stalni rast, i mada je prethodna godina od strane dela analitičara ocenjena kao ne sasvim uspešna⁷⁵⁵. Hrvatska je u poslednjih nekoliko godina postala veliki ulagač u okolnim zemljama, pre svega u Srbiji. Srbija je vrlo značajno izvozno područje za Hrvatsku, odnosno treća zemlja po veličini hrvatskih ulaganja. Hrvatske investicije u Srbiju dostigle su 400 miliona dolara. Deficit⁷⁵⁶ u robnoj razmeni za prethodnu godinu iznosi oko 300 miliona

754 „U Zagrebu je održan Energetski samit zemalja jugoistočne Evrope kome su prisustvovali šefovi država regiona i Rusije“, samitu je prisustvovao Boris Tadić, šefovi država iz regiona i Rusije. Hrvatski predsednik Mesić izjavio je da „povratak na staro više nije moguć“, te da iskreno veruje „da je balkansko bure baruta napokon prazno“. Skup o energetske saradnji je važan korak na evropskom putu kako Hrvatske tako i Srbije. Samit je završen zajedničkom izjavom devetorice predsednika da „energenti kao razvojni resurs moraju biti dostupni svim zemljama i da se neće koristiti kao sredstvo političkog pritiska“.

„Mesić: Balkansko bure baruta napokon prazno“, *Danas*, 25. jun 2007.

755 Primera radi, Bonitetska kuća D&B podigla je ocenu kreditnog rejtinga Hrvatske sa dosadašnjih DB3d na DB3c što predstavlja napredak, ali što i dalje znači da je Hrvatska i dalje u grupi zemalja sa blagim rizikom za ulagače. Dodatno, kako prenosi Ekonomist, Hrvatska je vrlo blizu kritične tačke u zaduživanju jer će sav prirast bruto domaćeg proizvoda morati da se daje za servisiranje inostranog duga, koji je već dostigao 35 milijardi evra. Hrvatska zaduženost u inostranstvu već je veća od 87 odsto BDP-a, a u prošloj je godini, u odnosu na 2006, spoljni dug povećan 12,5 odsto.

Izvor Emportal: <http://www.emportal.co.yu/vesti/region/43400.html>

756 Hrvatska je u Srbiju izvezla robu vrednu 650 miliona dolara, dok je uzvoz srpske robe iznosio 350 miliona dolara, čime je zabeležio deficit na strani Srbije od 300 miliona dolara, Izvor: Emportal.

dolara u korist Hrvatske. Ulaganja Srbije u Hrvatskoj još su beznačajna, pa se u Srbiji se često postavljaju pitanja o tome da li je srpski kapital poželjan u Hrvatskoj⁷⁵⁷. Prvi veliki ulaz srpskog kapitala očekuje se u skorijoj budućnosti i to od onog dela srpskih privrednika (preciznije, tajkuna) koji su dovoljno (regionalno posmatrano) snažni da uđu na hrvatsko tržište⁷⁵⁸.

Ekonomske odnose Srbije i Hrvatske treba posmatrati u kontekstu nekoliko makroekonomskih činjenica koje bitno opredeljuju kvalitet i dimenzije tih odnosa.

Prvo, postoji distorzija između tranzicionih trendova u Hrvatskoj i Srbiji. Hrvatska je u poslednjoj analizi zemalja u jugoistočnom evropskom regionu Evropske banke za obnovu i razvoj za 2006/07 godinu (u 14 kategorija) oce-

757 Tako je u jeku izborne kampanje u leto 2007. godine, kandidat SDP-a za premijera Ljubo Jurčić izjavio: "Zna se tko je činio zločine. Rane su još sveže. Ne treba stvarati neugodu hrvatskim građanima", rekao je Jurčić komentirajući da li bi, na primjer, kombinat Vupik prodao srpskom tajkunu Miroslavu Miškoviću. "Drugdje bih mu možda i prodao tvrtku, ali u Slavoniji sigurno ne bih. Kolektivni osjećaji građana postoje, sve što se događalo za vrijeme rata još je sveže", objašnjava, između ostalog, Jurčić. Večernji list, 19. avgust 2007.

758 Potpredsednica kompanije Delta Milka Forcan najavila je da će ova kompanija uskoro ući na hrvatsko tržište. Milka Forcan je u intervjuu za zagrebački Jutarnji list rekla da je u Hrvatskoj raspoloženje prema investicijama iz Srbije još negativno, ali je uprkos tome najavila dolazak Delte u Zagreb. Uпитana zbog čega se Delta, kao najveća kompanija u Srbiji, nije već pojavila kao investitor u Hrvatskoj, Milka Forcan je rekla: "Uz lidersku poziciju u Srbiji, trenutno smo prisutni na još četiri tržišta, a ove godine planiramo ulazak na još tri nova. Iskreno, i među ta tri nova za ovu godinu još nije planirana Hrvatska."

"Prema našim procenama, klima u Hrvatskoj još nije pozitivna, pa čak ni neutralna prema kapitalu iz Srbije. U svakom poslu čeka niz prepreka, ali mi smo spremni suočavati se sa njima i rešavati ih, ali kada uz sve to postoji i pritisak javnog mnjenja, negativna atmosfera, to je dodatna otežavajuća okolnost", rekla je ona i dodala da je sporazum o saradnji sa Agrokorom već bio potpisan i da su vođeni dugi, detaljni razgovori o pokušaju povezivanja trgovačkog dela dve kompanije, ali da je to stalo i da se i Agrokor i Delta sada razvijaju samostalno, a time se sve više udaljavaju. Forcan je na kraju samo rekla da će Delta ipak ući na hrvatsko tržište, i to uskoro, ali i da više o tome za sada ne može ništa reći.

njena kao zemlja sa najboljim rezultatima u tranziciji sa prosečnom ocenom 3,6, dok je Srbija pri samom dnu sa prosečnom ocenom od 2,7.

Drugo, makaze nivoa ekonomske razvijenosti između Hrvatske i Srbije znatno su se raširile posle raspada Jugoslavije – u korist Hrvatske. Na kraju prošle godine može se konstatovati da je Hrvatska sa oko 4,4 miliona stanovnika imala BDP veći od 34 milijardi eura (oko 7700 eura *per capita*), dok se procenjuje da je Srbija sa oko 7,7 miliona stanovnika imala BDP od oko 31 milijardi eura (znači, nešto iznad 4000 eura *per capita*). Dakle, Hrvatska je danas dvostruko razvijenija od Srbije, dok je 1990. godine bila razvijenija za oko 25 odsto.

Razlike u standardu građana i kupovnoj snazi između Hrvatske i Srbije su veoma velike. Dok je prosečna neto mesečna zarada u 11 meseci 2007. godine u Hrvatskoj bila oko 630 eura, u Srbiji je iznosila oko 330 eura (u BiH je 336 eura). Velika je razlika i u visini potrošačkih kredita.

Osim toga, hrvatska privreda je znatno uključena u međunarodno tržište, njen izvoz iznosi 49,7 odsto BDP, dok izvoz Srbije jedva prelazi 20 odsto učešća u domaćem BDP. A ovaj pokazatelj je ključan za procenu kreditnog kapaciteta dve države na međunarodnom tržištu kapitala.

Robna razmena između Srbije i Hrvatske u snažnom i kontinuiranom je porastu posle 2000. godine. U tom razdoblju ukupna razmena je udvadesetostručena i za prošlu godinu se procenjuje da je dosegla ukupnu vrednost u oba pravca od oko 850 miliona dolara. Preciznije rečeno, ukupna razmena je prošle godine za 11 meseci dosegla vrednost od 776,8 miliona dolara (dok se za 12 meseci ovde koristi procena), dok je 2000. godine iznosila samo 37,6 miliona dolara. U 2007. godini, u odnosu na 2006. godinu, obim razmene je uvećan više od 38 odsto, što je nešto niže od ukupnog porasta razmene Srbije sa svetom u toj godini (porast od 38,8 odsto).

U robnoj razmeni između dve zemlje konstantan je debalans izvoznog uvoznih tokova u korist Hrvatske, koji se vrednosno širi, naročito poslednjih godina. Prošle godine je, prema podacima za 11 meseci, Hrvatska u Srbiju izvezla robe za 475 miliona dolara (ukupan uvoz Srbije u istom razdoblju iznosio je 16,4 milijardi dolara), a iz Srbije uvezla robe za 301,8 miliona dolara (ukupan izvoz Srbije je u istom razdoblju iznosio oko 8 milijardi dolara). Procenjuje se da je saldo razmene u pravcu srpskog deficita

do kraja godine povećan više od 200 miliona dolara (procenjuje se da je bio dvostruko veći nego 2006. godine).

Ukupna razmena sa Hrvatskom predstavlja samo oko 3,2 odsto razmene Srbije sa inostranstvom (koja je u 11 meseci 2007. godine ukupno iznosila 24.428 miliona dolara). Pri svemu tome treba imati na umu da je Hrvatska u srpskoj razmeni sa svetom 2007. godine ipak bila na 7 mestu na listi zemalja izvoza, a na 10 mestu na listi zemalja uvoza. Pošto je sporazum CEFTA ratifikovan u Skupštini Srbije 2007. godine, može se proceniti da on dosad nije, a verovatno i neće dovesti do bitnih promena na rang listi najkrupnijih spoljnotrgovinskih partnera kod obe zemlje. Zemlje CEFTA sa 8,1 odsto učestvuju u ukupnom izvozu Srbije, a sa 31,4 odsto u njenom ukupnom uvozu.

Lavovski deo spoljnotrgovinske razmene Srbije i Hrvatske zauzimaju kupoprodajni poslovi – to jest, oni obuhvataju više od 90 odsto te razmene. Kompenzacioni i poslovi oplemenjivanja su malo zastupljeni – što ukazuje na nerazvijenost viših oblika industrijske saradnje dve zemlje.

Glavni izvozni proizvodi Srbije u Hrvatsku su etilen (između 7 i 8 odsto ukupnog izvoza) i poluproizvodi od čelika (oko 7 odsto). Glavna uvozna roba su laka ulja (15–16 odsto), polietilen (oko 4 odsto) i cigarete (oko 3 odsto). U tom smislu glavne firme u razmeni dve zemlje su HIP Petrohemija, US Steel Serbia iz Smederava, Rovita iz Beograda i zagrebačka INA.

Zvanično, prema podacima Hrvatske narodne banke, Hrvatska je od 1993. godine do danas u Srbiju uložila 382 miliona evra – to jest, svaki peti euro koji je u tom razdoblju uložila u inostranstvo (ukupno je uloženo 2,1 milijardi evra). Zanimljivo u BiH je uloženo 381 milion eura, a u Sloveniju samo 73 miliona eura. Ako imamo na umu da su između 2000. i 2006. godine, strani investitori u Srbiju investirali 5810 miliona eura, izlazi da je hrvatski kapital u toj sumi učestvovao sa blizu 6,6 odsto.

Ustvari, obim međusobnog investiranja između Hrvatske i Srbije izgleda da se ne može precizno dimenzionisati. Prema izjavi Rada Pribičevića iz Denjub fuds grupe u Beogradu i u Srbiji ima 600 miliona eura hrvatskog kapitala. Tu postoji izvesna misterija, a verovatno i izvesno posredništvo trećih zemalja ili investicionih fondova. Može se pretpostaviti da su međunarodne banke (Hypo Alpe Adria, Rafajzen, ERSTE banka i druge

prebacivale kapital iz Hrvatske u Srbiju). Inače, nepoznat je iznos srpskih ulaganja u Hrvatsku, ali je realno reći da je zanemarljivo mali, ukoliko i tu nema skrivenih indirektnih ulaganja.

Indikativno je da u Hrvatskoj ima samo 7 predstavništava srpskih firmi, dok u Srbiji ima 160 predstavništava hrvatskih firmi. To znači da srpsku robu u Hrvatskoj prodaju uglavnom hrvatske firme, a hrvatsku robu u Srbiju uglavnom hrvatske firme. Prema hrvatskim izvorima u proseku se samo jedna srpska firma godišnje interesuje za osnivanje svoje firme u Hrvatskoj. Privredna komora Srbije nema predstavništvo u Zagrebu, a Hrvatska komora ima predstavništvo u Beogradu. (Ove podatke treba posmatrati u kontekstu činjenice da slovenačke kompanije u Srbiji imaju oko 400 svojih preduzeća).

Najveći pojedinačni investitor u Srbiju je Ivan Ergović, vlasnik Nekse grupe. On je preuzeo tri preduzeća za proizvodnju građevinskog materijala u procesu privatizacije: „Jelen Do“, „Stražilovo“ i „Polet“. Ukupne investicije su dosad dosegle oko 50 miliona eura. Po uspehu, izdvaja se i kompanija „Magma“ u vlasništvu Goranke i Biserke Fižulić, koja u Srbiji ima 24 prodavnice u pet gradova. Ova firma je preuzela i srpsko preduzeće MPC „Kozmolina“ i tako postala glavni distributer igračaka u Srbiji. Zanimljivo je i ulaganje u Srbiju Emila Tedeskog vlasnika hrvatske „Atlantik grupe“, koja je kupila srpsku „Multivitu“.

Često spominjana saradnja beogradske Delta grupe Miroslava Miškovića i zagrebačkog Agrokora u vlasništvu Ivica Todorića ostala je na nivou mega medijske priče. Međutim, Todorić je, ipak, postao jedan od značajnijih investitora u Srbiji: vlasnik je fabrike smrznute hrane i sladoleda „Frikom“, fabrike jestivog ulja „Dijamant“ u Zrenjaninu i maloprodajnog lanca *Idea* koji ima prodavnice u Beogradu, Subotici, Leskovcu i Nišu.

Hrvatske firme su, u malom broju, učestvovala u privatizaciji društvenih firmi u Srbiji, dok srpske firme nisu učestvovala u privatizaciji hrvatskih firmi. Poslednjih godina kao da stvari kreću u negativnom pravcu u Srbiji, ali i u Hrvatskoj. Hrvatska Nekse grupa izbegnuta je u privatizaciji Fabrike crepova i opeke „Toza Marković“ u Kikindi, trgovačka firma „Pevac“ nije dobila dozvolu za kupovinu građevinskog zemljišta u Srbiji. Poznat je

slučaj da je Denjub fudrs grupa (Salford) praktično izbačen iz postupka privatizacije Karlovačke mlekare, pošto je dominantni mlekar u Srbiji.

Mnogo se špekuliše o tome čiji je stvarno kapital određenih zatvorenih investicionih fondova koji investiraju u Srbiju i Hrvatsku – ali je malo dokaza da je preko njih došlo do skrivene infiltracije kapitala iz jedne u drugu zemlju. Kod otvorenih investicionih fondova razmena kapitala je u pivoju. U Srbiji je 2007. godine u Beogradu osnovan i ćerka firma hrvatskog Fima proaktiva, koji je u prvoj godini okupio 2000 ćlanova i raspolaže kapitalom od 13,5 miliona eura. Treba imati u vidu da je u Srbiji u otvorene investicione fondove dosada uloženo prosečno 7 eura po stanovniku, a u Hrvatskoj 500 eura po stanovniku (u Sloveniji 700).

Ogromna je razlika u snazi Zagrebaćke i Beogradske berze. Dok je prva prošle godine imala promet od oko 8,7 milijardi evra, druga je imala samo 2 milijarde, uprokos velikom godišnjem porastu prometa od 60 odsto.

Odnose između dve zemlje delimićno opterećuje i problem povraća-ja imovine određenih kompanija koje su, gotovo listom, u međuvremenu privatizovane, pa se povraćaj može izvesti u najvećem broju slučajeva samo u novcu. Najkrupniji slučajevi: Beoptrol i Jugoslovenski naftovod – praktično su zamrznuti i nejasan je pravni sadržaj ovih problema.

Neshvatljivo je mali obim razmene hrane, pogotu izvoza sveže hrane iz Srbije u Hrvatsku, naroćito u turistićkoj sezoni – Hrvatska najveći deo voća i povrća uvozi. Srpska hrana, naroćito sveža, može biti konkurentna na hrvatskom tržištu, bliža je i dovoljno kvalitetna.

Turistićki promet između Srbije i Hrvatske je daleko ispod mogućnosti. Tek u 2007. godini poćeli su redovni turistićki aranžamni, a zajednićko ulaganje beogradske agencije „Džoli travel“ sa hrvatskom agencijom „Adriatik“ stalno uvećava broj putnika – procenjuje se da ih je 2007. godine bilo blizu 30.000.

Specijalni aranžamni između srpskih i hrvatskih kompanija su retki. Krajem prošle godine ćitavu senzaciju je izazvao sponzorski ugovor beogradske firme „Komtrejd“ (preko svoje firme „Nju tehnlodži“ u Hrvatskoj) sa košarkaškim klubom Cibona u Zagrebu (vrendost posla 55.000 eura).

Van ekonomskih, odnosi Hrvatske i Srbije su još uvek nestabilni. U protekloj godini moglo se detektovati na desetine primera u poboljšavanju odnosa dve zemlje⁷⁶⁰, ali, početkom 2008. godine, nakon što je priznato Kosovo, hrvatska ambasada u Beogradu bila je demolirana uz američku i još nekoliko zapadnih ambasada. To ukazuje da se Srbija teško miri sa raspadom Jugoslavije, za šta Hrvatsku i Sloveniju smatra glavnim krivcima. U vezi sa priznanjem Kosova, Hrvatska je strogo vodila računa o tajmingu, ali je Vuk Jeremić, ministar inostranih poslova, ipak izjavio da će to priznanje imati „negativne posledice na međusobne odnose“.

Ima još primera sa obe strane koji govore o negativnom nasleđu nedavne prošlosti. Na primer, koncert pevača Marka Perkovića – Tompsona, poznatog po šovinističkim pesmama koje glorifikuju ustaštvo, emitovan je na HRT. Koncert je održan 17. juna 2007. i njemu je prisustvovalo je 40.000 ljudi. Izraelski centar Simon Vizental optužio je vladu Hrvatske da prikazivanjem koncerta odobrava poruke mržnje, budući da je televizija afirmativno prikazivala ustaše i ultranacionalističke simbole na koncertu⁷⁶¹. Ovakvi i slični događaji se u srbijanskim medijima koriste kao dokaz da je Hrvatska, pre svega, ustaška i kao takva neprihvatljiva za Srbe. Taj odnos prema Hrvatskoj neguje jedan deo intelektualne elite koja je učestvovala u definisanju srpskog nacionalnog programa i pripremama rata (deo Akademije i SPC, te onaj deo elite koji i dalje profiliše Hrvatsku isključivo kao ustašku i genocidnu tvorevinu).

.....

u Srbiju "Odnosi Srbije i Hrvatske", www.helsinki.org.yu

760 Hrvatska televizija prenela je da je „Boris Tadić prvi visoki funkcioner Srbije koji se izvinio građanima Hrvatske zbog zločina u proteklom ratu“, za razliku od Koštunice, koji to nije učinio ni krajem 2000. godine povodom samita, rekavši da „jednostrano izvinjenje ne bi ništa značilo“. Tadić je dodao da je Ratko Mladić „jedna od najtamnijih stranica naše istorije“, te da ne prihvata da je „ono što je on učinio učinio deo moje nacionalne kulture“. Tadić je čestitao Dan državnosti Hrvatske, i istakao značaj boljih bilateralnih odnosa. Tokom emitovanja intervjua, na pitanje „da li će budući odnosi Srba i Hrvata biti bolji ili lošiji“, većina gledalaca HRT-a (njih 2184) smatra da će odnosi biti bolji, a 873 gledalaca su bila drugačijeg mišljenja. Danas, 25. juni 2007.

761 „Sanader: Hrvatska nije stvorena na ustaštvu“, Danas, 3. juli 2007.

Istovremeno, Srbija nije ništa uradila kako bi se saznale sudbine oko 500 nestalih ljudi iz Vukovara⁷⁶². U 2007. godini otvorena je i telefonska linija, kako bi eventualni svedoci mogli anonimno da dostave informacije o nestalima i masovnim grobnicama, ali bez uspeha. Upravo se Vukovar može uzeti kao neka vrsta *case study* kada su odnosi Srbije i Hrvatske u pitanju.

Izvod iz emisije radija Slobodna Evropa „Vukovar leči svoje rane“ svedoči da na nivou svakodnevnog života na obe strane među građanima preovlađuje želja za bržom normalizacijom. Na pitanje: „*Da li je moguć suživot Srba i Hrvata u Vukovaru?*“ Boro Rkman, izvršni tajnik Samostalne demokratske srpske stranke odnose između Srba i Hrvata danas opisuje na sledeći način: „*Mislim da je prošlo vrijeme kada je to bio paralelni život. Mi sada živimo zajednički život, zajedno radimo, zajedno se školujemo, zajedno idemo na sportska natjecanja...*“ „*Odnosi se poboljšavaju iz dana u dan. Ja sam optimista*“ A drugi učesnik u dijalogu, Vladimir Emedi, dogradonačelnik Vukovara i jedan od lidera lokalnog HDZ kaže: „*Svaka nečasna radnja i svaki zločin ima svoje ime i prezime.*“

762 Nakon šesnaest godina, uspostavljena je rečna veza između Vajske i Vukovara, na osnovu projekta vlade Holandije koja je uložila 1,5 miliona evra kako bi trajekt besplatno prevezio 50 hiljada stanovnika ovih dvaju gradova. Projekat su, takođe, podržale vlasti Vukovara sa jedne, i Bača sa druge strane granice. „*Ponovo skelom između Hrvatske i Srbije*“, Danas, 3. jul 2007.

Zaključci i preporuke

Ukoliko se Srbija na narednim izborima (maj 2008) opredeli za izolaciju i protiv evropske orijentacije, odnosi Srbije sa regionom će stagnirati, ako ne biti i degradirani. U tom smislu doći će do usporavanja već postignutog nivoa odnosa između dve zemlje, koji su, imajući u vidu društveno-političke okolnosti zadovoljavajući.

Svi susedi su, posebno Hrvatska, u prethodnom periodu pokazali izuzetno strpljenje i želju da se odnosi poboljšaju. To pokazuje da postoji svest da je regionalna integracija u evropske procese imperativ i da se Srbija percipira kao važan činilac u tom procesu.

Bez obzira na izborne rezultate, neophodno je, osim zvaničnim kanalima, održavati intenzivnu komunikaciju na nivou civilnog društva, pre svega u oblasti kulture i obrazovanja. To je jedini način da se uzajamno približe i razumevanje i interpretacija događaja iz devedesetih.

Radi približavanja regionalnih elita, neophodno je raditi na približavanju mladih elita kroz razne programe razmene i zajedničkih programa koji bi omogućili njihovo upoznavanje, što je imperativ i garancija za stabilne buduće odnose.

Neophodno je intenzivirati kulturnu razmenu kroz otvaranja tržišta za produkcije iz celog regiona. Tu se pre svega misli na izdavaštvo.

BiH kao talac Beograda

Prethodna godina pokazala je da je Bosna i Hercegovina konačno postala apsolutni talac politike Srbije, ali i Republike Srpske. Bosna i Hercegovina u ovom trenutku politički je blokirano društvo koje zbog rešavanja pitanja statusa Kosova polako postaje predmet trgovine u regionu. BiH ni u ovoj godini nije rešila dva najvažnija pitanja za svoju evropsku budućnost, a to su problemi reformisanja policije⁷⁶³ sa jedne strane i pitanje saradnje sa haškim tribunalom sa druge. Rešenje oba problema u rukama su funkcionera iz Republike Srpske, odnosno, u rukama zvaničnog Beograda, što ostatak BiH i dalje čini taocem politike vlade Republike Srbije.

Kada je krajem 2007. godine postalo jasno da će se status Kosova rešiti za par meseci Beograd i Banja Luka sinhronizovano su počele kampanju otvaranja pitanja samoopredeljenja Republike Srpske u novonastaloj situaciji⁷⁶⁴. Dakle, ideja kompenzacije Kosova za Republiku Srpsku aktuelizo-

763 Tokom 2007. godine, reforma policije zaokupljivala je kako predstavnike međunarodne zajednice u BiH i tamošnje političke lidere, tako i medije i širu javnost. Reforma, tj. ujedinjavanje policije predstavlja jednu od tačaka oko kojih se lome koplja. Kako bi se postigao uspeh, potrebno je da sve strane budu spremne na kompromis, za šta, očigledno ne postoji politička volja, posebno od strane političara iz Republike Srpske. I za sam ishod reforme policije može se reći da je problematičan, te je jedina tačka uočljivog slaganja političkih aktera to da je model reforme teško primenljiv na složen sistem kakav postoji u BiH. Zamenik visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH Rafi Gregorijan izneo je polovinom februara 2007. plan za reformu policije u BiH. On je predložio opstanak policija RS i Federacije BiH, kao i da Republika Srpska bude podeljena na pet funkcionalnih regija, koje se poklapaju sa sadašnjim centrima bezbednosti. Ni ovaj predlog nije naišao na opšte odobravanje, te Sulejman Tihić, predsednik Stranke demokratske akcije, optužio međunarodnu zajednicu da je podlegla pritiscima Milorada Dodika. Bošnjački lideri odbili su Gregorijanov predlog.

764 Tako je Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini Miroslav Lajčak morao reagovati izjavom da Kosovo i BiH nisu povezani na bilo koji način i ponovio da nijedan entitet nema pravo na otepljenje od BiH.

“BiH ima svoje prioritete i poslove koje treba da uradi. Oni nikako ne mogu biti povezani sa Kosovom. Ja shvatam psihološki uticaj koji je situacija na

vala se u 2007. godini što je dovelo do toga da se reforme u BiH potpuno zaustave posebno kada je reforma policije u pitanju.

Sada ostaje otvoreno pitanje da li će Beograd i u budućnosti insistirati na nacionalnom planu ujedinjenja svih Srba, konkretno ujedinjenja sa Republikom Srpskom. Jedno je sigurno, a to je da će međunarodna zajednica uložiti ogroman trud da se BiH stabilizuje i konsoliduje kao jedinstvena država, ali to će zavistiti od stepena podrške koju će Srbije, eventualno, nastaviti da daje rukovodstvu u Banja Luci. Dokle, god političari u Republici Srpskoj na Bosnu i Hercegovinu gledaju kao na prelazno rešenje, odnosno, dokle god budu gledali u Srbiju kao u rezervnu državu proces evropskih integracija BiH biće neizvestan.

Od potpisivanja Dejtonskog sporazuma 1995. godine kamen spoticanja u BiH bio je "višak" ustavnih prava koje uživa Republika Srpska, odnosno njena elita, koja u bliskoj saradnji sa Beogradom ostaje trajni protivnik redefinisanja odnosa u BiH. Insistiranje političke elite u RS da težište odnosa u BiH mora ostati u pravima entiteta ostvarenim kroz trajno slabu konfederaciju, ostaje primaran politički kurs premijera Dodika.

Međutim, Evropska unija je, ipak, na koncu 2007. godine odlučila da parafira Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Bosne i Hercegovine i Evropske Unije. Pregovori o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju počeli su u novembru 2005. godine, a okončani u decembru 2006. godine.

Najznačajniji dokument koji je prethodio odluci Evropske unije o parafiranju Sporazuma je Mostarska deklaracija o saglasnosti za reformu policije⁷⁶⁵. Mostarska deklaracija, ipak, je samo početak postupka reforme policije, koja je još predstavlja neizvestan proces. Reforma policije ostaje preduslov za konačno potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU.

.....

Kosovu imala u celom regionu, ali isto tako mislim da nikome nije u interesu destabilizacija situacije u BiH", izjavio je Lajčak. Izvor: Beta, 5. mart 2008.

765 BiH parafirala Sporazum sa EU, Radio Slobodna Evropa, 4. decembar 2007.

Važna novina u političkom životu BiH jeste da je slovački diplomata Miroslav Lajčak⁷⁶⁶ preuzeo funkciju visokog predstavnika i specijalnog predstavnika EU u Bosni i Hercegovini 1. jula 2007. godine⁷⁶⁷. Lajčak (što se

766 Lajčak je rođen 20. marta 1963. godine u Popradu u Slovačkoj. Diplomirao je pravo na Univerzitetu Komenijus u Bratislavi, a proučavao je međunarodne odnose na Državnom insitutu za međunarodne odnose u Moskvi. Takođe je diplomirao u Evropskom centru za bezbednosne studije Džordž C. Maršal, u Garmiš-Partenkirhenu u Nemačkoj.

Lajčak je počeo karijeru 1988. godine, kada se zaposlio u ministarstvu spoljnih poslova Čehoslovačke – otprilike pet godina pre nego što se zemlja mirno podelila na Češku Republiku i Slovačku 1. januara 1993. godine. Njegovo prvo službovanje u inostranstvu odvelo ga je u Moskvu 1991. godine. Radio je čehoslovačkoj amabasadi, a posle janura 1993. godine u slovačkoj ambasadi u ruskoj prestonici.

Od 1993. do 1994. Lajčak je bio šef kabineta tadašnjeg ministra inostranih poslova Jozefa Moravčika. Moravčik je kasnije postao predsednik vlade. Lajčak je 1994. godine postao ambasador Slovačke u Japanu i na tom mestu je ostao do 1998. godine.

Od 1998. do 2001. bio je šef kabineta slovačkog ministra inostranih poslova Eduarda Kukana – takođe je bio njegov specijalni pomoćnik dok je Kukan obavljao dužnost specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a za Balkan.

Lajčak je 2001. godine upućen u Beograd za ambasadora Slovačke u Saveznoj Republici Jugoslaviji (kasnije Srbiji i Crnoj Gori), Albaniji i Makedoniji. Lajčak je igrao ključnu ulogu u nadgledanju referenduma o nezavisnosti u Crnoj Gori 21. maja 2006. godine, u svojstvu ličnog izaslanika visokog predstavnika EU za spoljnu politiku i bezbednost Havijera Solane. On je bio vrlo angažovan u višemesečnom procesu pripreme plebiscita, delujući kao posrednik u unutrašnjim sporovima između vladajućih i opozicionih stranaka.

Slovački diplomata izabaran je na funkciju glavnog izaslanika međunarodne zajednice u BiH – šestog po redu od kada je to mesto uspostavljeno u sklopu Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine – u trenutku kada se nalazio na funkciji generalnog direktora za politička pitanja u ministarstvu inostranih poslova svoje zemlje.

Funkciju je preuzeo od Nemca Kristijana Švarc-Šilinga, za koga se prvobitno smatralo da će biti poslednji visoki predstavnik u BiH. "Nameravam da nastavim da gradim na temeljima koji su izgrađeni u poslednjih 12 godina implementacije mira i da radim zajedno sa liderima Bosne i Hercegovine na tome da ovu zemlju postavimo čvrsto na put ka EU", rekao je slovački diplomata kada je preuzimao novu funkciju

Lajčak tečno govori engleski, nemački, ruski i bugarski jezik, kao i bosanski, hrvatski i srpski.

767 „Savet za implementaciju mira doneo je odluku da se u junu zatvori Kancelarija visokog predstavnika za BiH, odnosno da preraste u kancelariju specijalnog

može videti iz njengove biografije) je iskustan političara, sa dobrim poznavanjem odnosa u regionu.

Međutim već na samom početku njegovog mandata došlo je do ozbiljnog sukoba između Milorada Dodika i Lajčaka nakon što je Visoki predstavnik međunarodne zajednice iskoristio svoja ovlašćenja i naredio usvajanje mera⁷⁶⁸ koje bi trebalo da povećaju efikasnost parlamenta i vlade BiH, na šta su političari u Republici Srpskoj reagovali pozivanjem na "demokratsku pobunu" i ocenama da su te mere "štetne". Stranke iz Federacije BiH podržale su ove odluke visokog predstavnika. Mere Visokog predstavnika predstavljale su pokušaj deblokiranja rada najvažnijih institucija u BiH, što je kod političara u RS izazvalo pravu pobunu⁷⁶⁹. Miroslav Lajčak zapravo je nametnuo izmene Zakona o Savetu ministara BiH, kojima se obezbeđuje kvorum za rad ukoliko sednici prisustvuje većina ministara. Parlamentu BiH naredio je da do 1. decembra izmeni poslovnik o radu, kako bi se omogućilo zasedanje u slučaju da sednici prisustvuje većina članova, bez obzira na to koliko je prisutnih iz nekog entiteta. Do sada, za održavanje sednica Saveta ministara i parlamenta bilo je neophodno prisustvo većine predstavnika svakog entiteta, što je bio razlog za česte blokade u radu tih institucija. Lajčak je poručio da je ovo samo početak aktivnosti na doslednom provođenju Dejtonskog sporazuma, kako bi se ojačala funkcionalnost države.

.....

predstavnik Evropske unije. "„Dejton i Hag nemaju cenu", Novosti, 25. januar 2007.

768 "Ne treba izazivati međunarodnu zajednicu", Danas, 22. oktobar 2007.

769 Premijer RS Milorad Dodik, optuživši Miroslava Lajčaka za "bezočnu primenu sile u politici" i dovođenje države u "delegantnu situaciju". "Ne treba izazivati međunarodnu zajednicu", Danas, 22. oktobar 2007.

Presuda za genocid

Međunarodni sud pravde je 26. februara 2007. godine doneo presudu u sporu po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore za kršenje Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Ovaj višegodišnji spor, kao i sama presuda, imali su veliki odjek u javnosti Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Sud je presudom potvrdio da je u Srebrenici u julu 1995. godine počinjen genocid nad bosanskim Muslimanima, što se podudara sa presudama Haškog tribunala za ratne zločine. Prema presudi Međunarodnog suda pravde, Srbija nije proglašena krivom za izvršenje, podstrekivanje ili saučesništvo u genocidu, međutim proglašena je krivom za nesprečavanje genocida. Srbija je, takođe, proglašena krivom za to što Međunarodnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju nije izručila Ratka Mladića, koji je optužen za genocid i saučesništvo u genocidu.

Srbija i dalje ne ispunjava svoje obaveze koje su presudom Međunarodnog suda pravde predviđene, budući da, pored deklarativne saradnje sa Haškim tribunalom, izostaju izručenja optuženika za ratne zločince za koje se smatra da su na njenoj teritoriji.

U srpskoj javnosti, retki su bili oni koji su bili nezadovoljni ovom presudom, smatrajući da je odgovornost države Srbije veća od one koja je u postupku dokazana.

Međunarodni sud pravde nije naložio izvinjenje, te je Srbiji ostalo da položi moralni test. Otud nije iznenađujuće da je, umesto izvinjenja, usledila deklaracija Skupštine Srbije kojom se osuđuju svi zločini, praktično ikada počinjeni na tlu Evrope.

Dok je predsednik Srbije, Boris Tadić, pozvao Skupštinu da osudi genocid u Srebrenici, Demokratska stranka Srbije i Radikalna stranka insistirale su na osudi svih zločina.

Presudu Međunarodnog suda u Hagu zvanični Beograda je dočekao sa "olakšanjem". Bez obzira na to što je presudom potvrđen genocid u Srebrenici, kao i odgovornost Srbije za njegovo nesprečavanje, politička klasa Srbije osporava i takvu presudu koja je očigledno svojevrsni politički kompromis međunarodnih aktera. Tako ambivalentna formulacija u

presudi, ne samo da je izazvala nezadovoljstvo Bošnjaka, već će biti i povod za buduća sporenja oko karaktera rata i uloge Srbije u njemu.

Presuda Međunarodnog suda dovela je i do pogoršanja odnosa u BiH, dovodeći, sasvim opravdano, u pitanje legitimnost postojanja Republike Srpske, što je izazvalo oštre reakcije političara RS⁷⁷⁰.

Tokom 2007. godine počela je sa sprovođenjem ideja o izdavanju Srebrenice iz teritorijalnog sastava Republike Srpske. Naime, Skupština opštine Srebrenica usvojila je rezoluciju kojom se traži izdvajanje te opštine iz ingerencija Republike Srpske.

Srpski odbornici napustili su sednicu pre glasanja o usvajanju dokumenta, uz obrazloženje da nemaju mandat za narušavanje ustavno-pravnog poretka Republike Srpske i kršenje Dejtonskog sporazuma. Dve vizije prošlosti, potpuno različita tumačenja presude Suda pravde u Hagu i duboka neslaganja oko budućnosti tog grada, pretvorili su vanrednu sednicu opštinske skupštine u višesatnu raspravu. Tada još uvek aktualni Visoki predstavnik u BiH Kristijan Švarc-Šiling rekao je da odluka o izdvajanju Srebrenice iz RS nije u skladu sa Dejtonskim sporazumom.

770 Haris Silajdžić, bošnjački član Predsedništva BiH i predsednik Stranke za BiH izjavio je da je njegov „krajnji politički cilj ukidanje Republike Srpske“, i dodao da je „ podela BiH na dva entiteta posledica genocida, ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti“. On je, takođe, izjavio da su zločine u BiH „počinile vlasti RS“, dodavši da on „maksimalno politizuje genocid“ kako bi došao do svog političkog cilja – ukidanja dejtonskog uređenja BiH.

Dok je predsednik RS Milan Jelić Silajdžićevu izjavu protumačio kao primer „zlonamernog tumačenja presude“, Milorad Dodik naglasio je da je njegova „ustavna obaveza da štiti republiku i njene interese“, te da on i njegova stranka „prihvataju BiH ovakvu kakva jeste, sve dok god se ne dovodi u pitanje postojanje RS“.

„Silajdžić teži ukidanju RS“, Politika, izdanje za BiH, 17. mart 2007.

Ekonomija

Ekonomski odnosi su oduvek bili potencijal za razvoj dobrosusedskih odnosa zemalja u regionu. Takav je slučaj i sa ekonomskom saradnjom Srbije i Bosne i Hercegovine.

Sporazum CEFTA iz 2006 predstavlja dobru šansu za unapređenje privrede celog regiona putem otvaranja privreda zemalja Zapadnog Balkana i stvaranja zajedničkog tržišta čime će se povećati konkurentnost kompanija zemalja obuhvaćenih sporazumom.

Spoljnotrgovinska razmena Republike Srbije i Bosne i Hercegovine, u zadnjih nekoliko godina, beleži kontinuiran rast od 20 – 30% na godišnjem nivou i sa suficitom na srpskoj strani. Ovaj rast je, između ostalog, rezultirao i iz potpisivanja Sporazuma o slobodnoj trgovini između SR Jugoslavije i Bosne i Hercegovine 1. februara 2002. godine. Imajući u vidu komplementarnost naše dve privrede, postoji značajan prostor za unapređenje saradnje i povećanje međusobne razmene.

Vrednost robne razmene između Srbije i Crne Gore i BiH je tokom 2005. iznosila 1040,7 mil. USD, pri čemu je izvoz iz SCG 748,4 mil. USD, a uvoz iz BiH 292,3 mil. USD. U periodu januar – jul 2006. godine izvoz iz Srbije iznosi 379 mil USD, a uvoz iz BiH 163 mil USD.

Zaključak

Redefinisanje odnosa u okviru BiH ostaje prvi preduslov za razvoj zemlje. Mogućnost uspostavljanja kvalitetnih odnosa između Srbije i BiH jedino je ostvariva ukoliko Beograd odstupi od destabilizirajuće prakse spram BiH, i ukoliko se zvanični Beograd, makar formalno, izvini na odgovarajući način žrtvama i porodicama žrtava rata u BiH. Drugim rečima, odnose Srbije i BiH nemoguće je kvalitativno popraviti, ukoliko srpski politički vrh ne pokaže iskreno kajanje za zločine počinjene devedesetih godina dvadesetog veka. Politika agresija i etničkog čišćenja koja je za posledicu imala ubistvo preko 100.000 ljudi, desetine hiljada silovanja, i raseljavanje preko 2 miliona ljudi u Srbiji nikada nije – makar ni formalno – osuđena adekvatnim delovanjem parlamenta Republike Srbije, Predsednika Republike ili vlade. A o konkretnoj materijalnoj kompezaciji nikada nije bilo ni reči.

Međutim, normalizacija odnosa unutar Bosne i Hercegovine na duže staze neće biti moguća ukoliko Beograd ne odustane od svojih imperijalističkih pretenzija u regionu. Drugim rečima, razmena Kosovo za Republiku Srpsku nije moguća, i zato je važno da Beograd konačno pošalje jasnu poruku građanima Republike Srpske da je Bosna i Hercegovina njihova zemlja, a ne Srbija.

Slovenija: nedostižan san

U 2007. godini Slovenija je bila prinuđena da, kao član EU i kao predsestavajući EU od januara 2008. godine, na sebe preuzme važnu ulogu u regionu, posebno kada je reč o rešavanju kosovskog čvora. Najdirektnija posledica uloge koju je Slovenija imala u 2007. i početkom 2008. godine jesu narušeni međudržavni odnosi između dve zemlje, jedna vandalizovana ambasada⁷⁷¹ i veliki problemi koje trenutno osećaju slovenački investitori u Srbiji, kompanija Mercator pre svih.

Uloga koju je Slovenija imala tokom proglašenja nezavisnosti Kosova nije bila ni manja ni veća od bilo koje druge zemlje EU koje su priznale ili najavile priznanje Kosova, ali je bes organizovane hajke koja je harala ulicama Beograda 17. februara bio posebno fokusiran na slovenačko prisustvo u Beogradu, kako diplomatsko, tako i privredni.

Ipak, vredi pomenuti i špijunsko-trilerski zaplet koji je, zahvaljujući dopisnici lista *Politka* iz Ljubljane, Svetlani Vasović-Mekini obelodanjen na stranicama najstarije dnevne novine na Balkanu. Radi se o objavljivanju „vašingtonskih beleški“ koje su otkrile dogovor američke administracije sa slovenačkom diplomatijom kako da vodi spoljne poslove Evropske unije u odnosu na Kosovo. Ovaj diplomatski skandal, poslužio je kao još jedan primer teorije zavere protiv Srbije.

771 Slovenački ministar spoljnih poslova Dimitrij Rupel poslao je protest šefu diplomatije Srbije Vuku Jeremiću zbog upada u Ambasadu Slovenije u Beogradu i ugrožavanja bezbednosti diplomata i imovine. U saopštenju slovenačkog Ministarstva spoljnih poslova navodi se da je „ministar Rupel zahtevao da srpske vlasti garantuju bezbednost slovenačkim diplomatama i drugim slovenačkim državljanima“ i dodaje da je „srpski ministar obećao odgovarajuće mere“. „Zabrinuti smo“, dodaje se u saopštenju Ministarstva u Ljubljani, „zbog informacija o nasilju, koje povremeno prati proglašenje nezavisnosti“ i osuđuje „svaki oblik nasilja i netolerancije, a pre svega pretnja ljudima i imovini“. „Rupel protestovao zbog upada u Ambasadu Slovenije“, *Danas*, 18. februar 2008.

Slovenija je u 2007. godini potpuno zaokružila svoju evropsku realnost. Ulazak u euro⁷⁷² i Šengen zonu, ali i preuzimanje uloge predsjedavajućeg EU na šest meseci početkom 2008. godine, pokazatelji su da je Slovenija 17 godina nakon raspada SFRJ uspela u potpunosti da postane jedna *success story*, čak i u odnosu na druge novopridošle članice EU.

Dodatan problem u odnosima dve zemlje predstavlja frustracija jednog dela javnosti u Srbiji koji i dalje krivi Sloveniju za početak raspada SFRJ, pa se tako kod jednog dela srbijanskih medija Slovenija i dalje predstavlja kao zemlja koja sabotira Srbiju, iako se u praksi pokazalo sasvim suprotno. Naime, Slovenija se smatra predvodnikom ideje o što bržem prijemu Srbije u EU, odnosno, Slovenija je jedna od 11 zemalja⁷⁷³ koje su tražile hitno potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Tako se, konkretno, slovenački premijer u pismu predsedniku Evropske komisije založio za to da Srbija što pre postane kandidat za članstvo u EU. "Moramo da dokažemo Srbiji da je naša podrška evropskoj perspektivi te države realna", napisao je Janša⁷⁷⁴.

772 i dalje se vode debate oko toga da li je rastuća inflacija u Sloveniji posledica ovog poteza. Kao jedan od razloga za porast cena navodi se uvođenje eura, tačnije zaokruživanje u eurima. Sa druge strane, kao prednost uvođenja eura navodi se da će privreda delovati u bitno stabilnijoj makroekonomskoj sredini, pojednostaviće se poslovanje građana i preduzeća, a trebalo bi da poraste i privlačnost Slovenije za strane investicije.

„Ulazak eura kao veliki prasak“, Danas, 15. januar 2007.

773 Za ubrzani prijem Srbije 11 zemalja EU, Blic, 3. oktobar 2007.

774 Srbiji uskoro status kandidata?, Izvor: B92, Beta, 30. septembar 2007.

Ekonomska saradnja

Privredna saradnja između Srbije i Slovenije je u stalnom usponu. Robna razmena je u periodu od 2000. do 2006. povećana za gotovo petnaest puta. Slovenačka ulaganja⁷⁷⁵ u Srbiju, po broju investicija na prvom su mestu, dok su po vrednosti u samom vrhu, odmah posle investitora u oblasti duvanske i pivarske industrije, kao i cementara. Prema statističkim podacima, slovenačke investicije u Srbiji iznose 500 miliona eura, zaključno sa 2006. godinom. Ali, ova ulaganja su znatno veća zbog ugovorenih investicionih obaveza preduzeća i orijentaciono, premašuju 700 miliona eura.

Do sada je u Srbiji otvoreno više od 300 slovenačkih firmi i predstavništava. Slovenački privrednici dosta ulažu u trgovinu, prehrambenu i metaloprerađivačku industriju, grade nova postrojenja i hipermarkete, učestvuju u "grin fild" investicijama... Istovremeno, samo dva srpska preduzeća uspeła su da u Sloveniji otvore svoja predstavništva – JAT i "Dalas".

Proteklih godina bilo je bezuspešnih pokušaja da firme iz Srbije uđu na slovenačko tržište. Propao je pokušaj "Delte" da preuzme "Mercator", kao i engleskog "Salforda" da preuzme "Ljubljansku mlekaru", jer su slovenački mediji tvrdili da iza njega stoji kapital srpskih tajkuna.

U medijima u Srbiji često se može naići na tvrdnju da je izostanak preduzeća i robe iz Srbije na slovenačkom tržištu ima političku pozadinu, odnosno da je reč o vrsti tihe političke zabrane ulaska srbijanskog kapitala. Međutim, postoje i oni koji smatraju da je loša pozicioniranost robe iz Srbije pre svega posledica nekonkurentnosti domaćih proizvoda. Takođe treba istaći da je samo u 2006. godini izvoz u Sloveniju porastao za čak 64 odsto.

775 Najznačajnije investicije slovenačkih preduzeća u Srbiji u 2002. godini ostvario je "Impol", kupio je Valjaonicu bakra u Sevojnu za sedam miliona eura, zatim "Kolinska" kupuje "Palanački kiseljak" za 2,5 miliona eura, iste godine "Mercator" ulaže 40 miliona eura u izgradnju Tržnog centra u Novom Beogradu. Jedna od većih investicija u 2005. svakako je potez "Kolinske" i "Droge", koje su tada poslovale kao jedinstveno preduzeće, da kupe 75 odsto akcija "Grand proma" za 52,5 miliona eura. "Mercator" je 2006, između ostalog, postao većinski vlasnik Holding "Rodić" MB za 150 miliona eura.

Takođe, poruke predzećima i investitorima iz Srbije da ulažu u slovenačku privredu stižu od strane najviših slovenačkih funkcionera. Tako je slovenački ministar spoljnih poslova poslao otvoren poziv srpskim preduzećima da investiraju u slovenačku privredu: "Želimo i da srpski privrednici u Sloveniji vide svoju poslovnu šansu. Slovenija je za njih otvorena, kao što je Srbija pristupačna našim kompanijama." Šef slovenačke diplomatije šanse za ulagače iz Srbije vidi u drugom krugu privatizacije. "

Predsednički izbori u Sloveniji 2007. godine

Krajem 2007. godine u Sloveniji su održani predsednički izbori na kojima je pobedio dr Danilo Tirk. Iako je zauzeo drugo mesto u prvom krugu predsedničkih izbora, Tirk je odneo pobedu u drugom krugu održanom u novembru. Na drugi krug izbora je izašlo nešto više glasača nego u prvom krugu – 44, 4 odsto, što i dalje predstavlja jako nizak nivo odziva, naročito u poređenju sa prethodnim izborima. Prema rezultatima, nekadašnji slovenački diplomata i profesor prava, Danilo Tirk dobio je 69,9 odsto glasova, dok je evropski poslanik i kandidat slovenačkih narodnjaka, Lojze Peterle dobio 30,1 odsto glasova. Danilo Tirk je imao podršku vodećih opozicionih levičarskih stranaka, dok je Lojze Peterle imao podršku umereno desničarske koalicije premijera Janeza Janše.

Novi slovenački predsednik Danilo Tirk položio je 22. decembra 2007. u Državnom zboru svečanu zakletvu kao treći predsednik Republike Slovenije od njenog osamostaljenja. Tirk je bio prvi ambasador Slovenije u UN, a 1998–99. godine je i predsedavao Savetom bezbednosti UN. Kako prenosi BBC⁷⁷⁶, Tirkova pobjeda na izborima potvrđuje rastuće nezadovoljstvo Slovenaca vladom premijera Janeza Janše i predstavlja podsticaj opozicionim socijaldemokratama pre parlamentarnih izbora koji se očekuju u jesen 2008. godine. Dodaje se i da su birači uglavnom nezadovoljni

776 BBC na srpskom, internet stranica BBC. Serbian. com

zbog relativno velike stope inflacije od kada je, početkom 2007. godine u Sloveniji uveden euro.

Bilateralni odnosi

Mnoštvo bilateralnih problema koji postoje u odnosima između Slovenije i Hrvatske posledica su suživota u bivšoj Jugoslaviji: problem određivanja granice, naročito u Piranskom zalivu⁷⁷⁷, kao i eventualni izlazak Slovenije na otvoreno more.

Zatim, tu je i problem nuklearne elektrane u Krškem, kao i pitanje štediša Ljubljanske banke. Prepiranje povodom spora oko granice koristi se, na obema stranama, za kratkotrajne političke ciljeve.

“Izbrisani”

Još jedan problem u Sloveniji jesu tzv. „izbrisani građani“. Reč je „brisanju“ koje je slovenačka država izvela 26. februara 1992. godine. Radilo se o 18.305 izbrisanih lica, od kojih je 80 odsto Srba⁷⁷⁸.

Slovenija, ipak, ni u 2007. godini nije usepla u potpunosti da reši problem “izbrisanih” građana, uglavnom srpske nacionalnosti. bez obzira na odluku Ustavnog suda iz 2005. godine koja jasno propisuje da se svim izbrisanim vratu nezakonito oduzeta prava na stalni boravak u Sloveniji, slovenačka vlada “rešava” ovaj problem donošenjem Ustavnog zakona, koji predviđa samo individualno rešavanje državljanškog statusa. Oštećeni građani u individualnom pristupu vide pokušaj unošenja političkog aspekta u rešenje statusa, jer Ustavni zakon predviđa negativno rešenje statusa građana koji su počinili neko krivično delo. Pretpostavlja se da se na spisku izbrisanih nalazi oko 18.000 građana. Neuspeh vlade Slovenije da reši

777 Detaljnije o ovom međudržavnom problemu pogledati prethodno poglavlje: Hrvatska.

778 „Janšino slepilo“, Politika, 1. decembar 2006.

i opšte pitanje manjina, tj. da ukine podelu na autohtone i neautohtone, odnosno "nove" manjine, verovatno je privremen, jer se u proces umešala i Evropska unija, i to nakon nekoliko uspešnih akcija "izbrisanih" i dobrog dela nevladinog sektora u Sloveniji.

Problem sa kojim se izbrisani građani suočavaju jeste u tome što nemaju mogućnost ostvarenja zdravstvene zaštite, ne poseduju lična dokumenta, što dovodi do mnoštva teškoća, među kojima su: izlazak iz zemlje, registracija vlasništva automobila, nekretnine...

Većina ovih stanovnika Slovenije, ipak, sada ima državljanstvo i rešen status; međutim, oni zahtevaju da im se nadoknade prava za sve godine unazad, kada su bili bez posla, penzionog i zdravstvenog osiguranja. To od aktuelne slovenačke vlasti traži i Ustavni sud Slovenije, koji je presudio u korist „izbrisanih“. Pošto vlast ne pristaje na plaćanje odštete, „izbrisani“ su uložili tužbu u Briselu (ili u Strazburu?)

Izvestan broj ovih građana pokušao je da reguliše svoj status pre novembra 2003, kada je na snagu stupio novi zakon o državljanstvu⁷⁷⁹. Slovenački parlament je tada usvojio zakon o državljanstvu za više hiljada građana bivše SFRJ koji su pre 1992. godine izbrisani iz evidencije ličnih podataka. Ovim zakonom se retroaktivno vraća "status lica sa stalnim boravkom svim građanima koji su nezakonito izbrisani iz državnih registara 1992. godine, čime su lišeni svih prava". Slovenačka vlada je postupila po nalogu Ustavnog suda, koji je od nje u aprilu zatražio da vrati ovim licima građanska prava. Prema podacima slovenačkog Ministarstva unutrašnjih poslova, više od 30.000 državljana bivše SFRJ u Sloveniji izbrisano je iz evidencije nakon što je ta bivša jugoslovenska republika 1991. godine proglasila nezavisnost. Oko 11.000 ljudi napustilo je zemlju, ali više od 18.000 je ostalo, od kojih je 2500 imalo dozvolu za privremeni boravak, a 4200 do usvajanja novog zakona nije imalo nikakav status.

Za odnos Slovenije prema romskoj nacionalnoj manjini može se, u najmanju ruku, reći da je dvojak. Naime, sa jedne strane, Slovenija predstavlja prvu državu Evropske unije koja ima poseban zakon o zaštiti Roma. Sa druge strane, ne mogu se ignorisati slučajevi iseljavanja Roma, kao ni oštre reakcije stanovništva koje bi u takvim situacijama usledile. Primer

optužnice koja je podignuta zbog govora mržnje na slovenačkoj državnoj televiziji⁷⁸⁰ predstavlja primer adekvatne reakcije; međutim, potrebno je još mnogo rada kako bi se poboljšala slika u društvu o Romima, kao i njihov položaj.

Krajem 2006, Evropski centar za romska prava (ERRC) i slovenački Amnesty International uputili su pismo slovenačkom premijeru Janezu Janši povodom prisilnog iseljavanja stanovništva iz sela Ambrus, nakon postupaka ne-romske skupine. Naime, nakon što je jedan ne-romski građanin bio povređen, stanovnici naselja Ambrus optuženi su za ovaj napad, što je izazvalo burnu reakciju rulje koja je Romima iz ovog naselja pretila iseljenjem, pa čak i smrću. Greška koju je vlast napravila, i zbog koje je kritikovana od strane pomenutih organizacija, jeste neblagovremena reakcija policije u zaštiti romskog stanovništva i njihove naseobine. Usledilo je i pismo Odbora UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava, u kome se navodi da je nedopustiva bilo kakva vrsta diskriminacije, uključujući rasnu diskriminaciju prilikom nasilnog iseljavanja. U pismu se, dalje, navodi da, popuštanjem pred netolerancijom većine, vlast može podsticati diskriminaciju na rasnoj osnovi⁷⁸¹.

Reagovao je i slovenački ombudsman za ljudska prava Matjaz Hanzek, koji je izjavio da je ovim događajima ozbiljno ugrožena vladavina prava, te da postoji opasnost da se ovako nešto može ponoviti u budućnosti.

Nakon nasilnog iseljavanja romske porodice Strojan iz sela Ambrus i rušenja njihovih kuća (nelegalno izgrađenih objekata), reagovao je i predsednik Slovenije, Janez Drnovšek, koji je, kao lični gest, porodici pokušao da doturi dva kontejnera za stanovanje, u čemu ga je sprečila okupljena rulja. Porodica Strojan je sklonjena u vojni objekat⁷⁸².

Kao još jedan problem koji je posledica raspada bivše Jugoslavije, ostalo je nerešeno pitanje isplate penzija slovenačkim osiguranicima iz Srbije. Pregovori tokom marta 2007, nisu doneli željene rezultate. Tokom prve polovine 2007. trebalo je da se zaključi Sporazum o socijalnom osiguranju, pregovori su započeti, pa prekinuti još 2002. godine. Kao glavna prepre-

780 Ibid.

781 ERRC, European Roma Rights Centre, internet stranica.

782 "Vlast sklonila Rome u rezervat", Politika, 26. januar 2006.

ka zastoja u ovim pregovorima, prema slovenačkim organima, navodi se činjenica da je Srbija propustila da dostavi relevantne podatke, tj. konkretne generalije o slovenačkim osiguranicima iz Srbije⁷⁸³.

Zaključci i preporuke

Ukoliko Srbija tokom ove godine bude izašla iz samoizolacije odabrane zbog proglašenja nezavisnosti Kosova, i ukoliko Srbija konačno ispuni najosnovniji uslov, a to je hapšenje i izručenje Ratka Mladića u Hag, Slovenija sigurno može biti jedan od najozbiljnijih partnera kada je reč o ulasku Srbije u EU. Dalji razvoj međudržavnih odnosa, pre svega razmena mladih ljudi, mogao bi postati osnova za razvoj odličnih dobrosusedskih odnosa. Na ovakav se razvoj događaja čeka promena politike Beograda, koja bi nakon parlamentarnih izbora u maju 2008. godine mogla, uz mnogo napora demokratskog bloka, i da se ostvari.

783 "Slovenija: hitan sastanak o srpskim penzijama", Politika, 8. mart 2007.

Makedonija: zamrznuti odnosi

Odnose Srbije i Makedonije možda najbolje definiše izjava bivšeg premijera Makedonije Vlada Bučkovskog ⁷⁸⁴ “da je prosto neshvatljivo da smo u prethodnih nekoliko godina sa svim susedima imali intezivniju saradnju nego sa Beogradom, iako su naše veze najčvršće upravo sa Beogradom, a naši odnosi tradicionalno dobri”⁷⁸⁵. Naravno, kada je reč o Makedoniji, ekonomska saradnja je od najvećeg značaja u odnosima dve zemlje. Srbija je godinama jedan od najvećih privrednih partnera Makedonije, tako je u 2007. godini ukupna razmena u oba pravca bila blizu milijardu dolara. Kosovo je značajna izvozna destinacija za makedonsku privredu. Pretpostavlja se da su stvarne brojke o izvozu na Kosovo dvostruko veće od 214 miliona dolara, koliko beleži zvanična statistika.

Srbija je u poslednjih nekoliko godina, posebno tokom intezivnih pregovora o budućem statusu Kosova navodila kao svoj najozbiljniji argument u procesu pregovora *regionalnu nestabilnost* do koje je došlo u slučaju proglašenja nezavisnosti Kosova. Proglašenjem nezavisnosti Kosova još uvek nismo svedoci ovakvih događaja.

Upravo je Makedonija trebala biti primer *par excellence* dramatičnog razvoja događaja u regionu.

784 Politička sudbina bivšeg premijera karakteristična je za tranzicione zemlje u okruženju.

Naime, protiv bivšeg premijera u ovom trenutku sprovodi se nekoliko istraga.

Bučkovski se tako tereti za sklapanje štetnog ugovora i nabavku rezervnih dijelova za bugarske tenkove T-55, četiri puta skuplje od realne cene, koji nikada nisu bili ugrađeni. On se sumnjiči da je sa direktorom skopske firme “Metalski zavod – Tito” Mitretom Petkovskim, koji se već nalazi u pritvoru, oštetio budžet zemlje za tri miliona eura.

Za isto delo, u 30-dnevnom pritvoru se već su se našli bivši načelnik Generalštaba makedonske vojske, general Metodija Stamoliski, načelnik logistike u ARM Nelko Menkinovski i Aco Đurčevski, tadašnji savetnik u resoru odbrane.

785 „Bez promena granica“, Politika, 28. februar 2006.

Odnosi Srbije i Makedonije nisu se pomerili sa mrtve tačke od 2005. godine kada su se zbog sukoba Srpske pravoslavne crkve (SPC) i Makedonske pravoslavne crkve (MPC) sukobile i dve države, i od tog trenutka, praktično, zamrzle dobrosusedske odnose. Osim toga, nerešen status Kosova u poslednjih nekoliko godina opterećivao je rešavanje graničnih pitanja između Srbije i Makedonije, sada, Kosova i Makedonije.

Ipak, uprkos opterećenim odnosima koji su posledica uticaja klerikalizma u politici obe vlade i srpska i makedonska strana smatraju da su bilateralni odnosi dve zemlje stabilni i u stalnom usponu, te da su ekonomski odnosi u posebnom usponu već duži niz godina.

Prema rečima makedonskog predsednika Branka Crvenkovskog, tradicionalna saradnja dve zemlje nije "rezlutat samo kratkoročnih procena ili samo akutelnih političkih garnitura, već je posledica realnih, racionalnih i dugoročnih interesa sa obe strane"⁷⁸⁶.

Zapravo, glas razuma tokom perioda najintezivnije krize u odnosima dve zemlje sa obe strane predstavljali su predsednici Crvenkovski i Tadić. Tako je Tadić posetio Makedoniju, a Crvenkovski Srbiju i u oba navrata poslata je poruka pomirenja. Tako je Crvenskovski konstatovao da je odluka Srpske pravoslavne crkve da ne prizna Makedonsku pravoslavnu crkvu apsolutno neprihvatljiva i u suprotnosti sa interesima makedonskog, ali i srpskog naroda, a Tadić smatra da odluka SPC ne sme da remeti odnose Makedonije i Srbije.

Podsećanja radi sukob između SPC i MPC potiče iz 1967. godine kada je MPC proglasila autokefalnost od kada je Srpska pravoslavna crkva poziva da se vrati pod njeno okrilje. Ovaj višedecenijski sukob između dve crkve kulminirao je 2005. godine kada je Srpska pravoslavna crkva, ignorišući postojanje samostalne Makedonske pravoslavne crkve pokušala da izdavanjem *Tomosa o autonomiji pravoslavne Ohridske arhiepiskopije* osnuje vlastitu crkvenu organizaciju na teritoriji Makedonije. Tom prilikom Zoran Vraniškovski (vladika Jovan) imenovan je za arhiepiskopa ohridskog i mitropolita skopskog, čime su SPC i dežurni nacionalni radnici u Srbiji pokazali nerazumevanje za političku i versku realnost u Makedoniji,

786 „Neka crkve same rešavaju spor“, NIN, 8. septembar 2005.

te još jednom pokazali čak i svoje teritorijalne pretenzije ka Makedoniji⁷⁸⁷. Dodatno, izdavanjem *Tomosa*, SPC je otvorila Pandorinu kutiju u odnosima Srbije i Makedonije, stvarajući nove, sasvim nepotrebne tenzije u odnosima između dve zemalje. Sukob je konačno eskalirao hapšenjem vladike Jovana (Zorana Vranišovskog) zbog pronevere 57.000 eura, što je dovelo do ozbiljnog zaoštavanja odnosa, pre svega zbog neprimerene reakcije vlade Vojislava Koštunice i tadašnjeg ministra vera Milana Radulovića, koji su neprimerenim postupcima i izjavama doveli do nepotrebnog zaoštavanja u odnosima dve zemlje.

Usledila su uslovljavanja i pretnje iz Beograda. Tako je zabranjeno makedonskoj državnoj delegaciji, odnosno delegaciji MPC da se 2. avgusta 2005. godine služi liturgija u manastiru Prohor Pčinjski, na Ilindan, zatim je ministar kapitalnih investicija Velimira Ilić vratio dva aviona državne aviokompanije JAT iz Skoplja, uprkos važećem ugovoru o iznajmljivanju letelica. Epilog ove sudsko-crkvene drame usledio je u aprilu 2007. godine kada je vladika Jovan pušten na slobodu zahvaljujući odluci suda u Velesu⁷⁸⁸.

787 Aleksandar Vučić: „Naš interes u budućnosti su dobri odnosi sa Makedonijom po mogućnosti da jednog dana sa njom napravimo neku federaciju ili konfederaciju. Zato prema makedonskom narodu ne treba praviti loše tenzije, nego odlično i jasno reagovati prema makedonskom rukovodstvu i reći Crvenkovskom, da je njegovo ponašanje nedozvoljeno“, „Putinov model korupcije“, *Novosti*, 6. avgust 2005.

788 Osnovni sud u Velesu donio je juče oslobađajuću presudu za vladiku Jovana, egzarha Ohridske arhiepiskopije Srpske pravoslavne crkve, koga je makedonsko tužilaštvo teretilo za navodno prisvajanje novca u vrijeme dok je bio na čelu tri eparhije kanonski nepriznate Makedonske crkve.

Sudsko veće, kojim je predsedavao Valentin Zafirov, donelo je oslobađajuću presudu uz obrazloženje da delo za koje je bio optužen vladika Jovan "nije krivično delo po makedonskom Zakonu o krivičnom postupku". Vladika Jovan, čije je svetovno ime Zoran Vranišovski, drugi put je oslobođen optužbi pred sudom u Velesu, pošto je isti sud već doneo oslobađajuću presudu, koju je Apelacioni sud u Skoplju ukinuo i predmet vratio veleskom sudu tražeći da ponovo "preispita dokaze i donese novu presudu".

U završnoj riječi vladika Jovan je naglasio da trošenje crkvenih para nije predmet rada tužilaštava i sudova, te da crkva ne vodi knjigovodstvo i da je odvojena od države.

Vladika Jovan bio je optužen da je u periodu od četiri godine, u vreme dok je bio vladika Makedonske crkve u njene tri eparhije – Prespansko-pelagonijskoj,

Međutim, tokom 2007. godine došlo je do nekoliko novih incidenata u odnosima dve crkve, koji su zapravo posvedočili o izuzetno napetoj situaciji u Sinodu Srpske pravoslavne crkve. Naime, u relativno kratkom roku od strane nekolicine članova Sinoda SPC stiglo nekoliko protivrečnih poruka ka MPC, koje su u javnosti stvorile prilično konfuziju. Najpre je veliku reakciju u Sinodu izazvala izjava mitropolita zagrebačko-ljubljanskog Jovana: "da je pravoslavna ohridska arhiepiskopija makedonska crkva i da za srpske vernike SPC treba da osnuje svoju eparhiju u Makedoniji". Mitropolit Jovan, inače člana Sinoda, je izneo navedeni predlog u susretu sa predsednikom makedonskog Sobraanja Ljupčom Georgijevskim u Zagrebu. Odmah je nastupio odgovor iz SPC: "Sinod SPC distancira se od izjave zagrebačko-ljubljanskog mitropolita Jovana da se na teritoriji Makedonije osnuje eparhija SPC". Za SPC je jedino Pravoslavna ohridska arhiepiskopija kanonska i legitimna crkva u Makedoniji i ona opslužuje i vernike srpske etničke zajednice u Makedoniji, piše list. "Svaka druga izjava, ukoliko postoji i ako je njena interpretacija istinita, a nije u smeru toga da je samo Pravoslavna ohridska arhiepiskopija jedina kanonska crkva na teritoriji Makedonije, može se tumačiti samo kao individualni stav⁷⁸⁹". Ovo predstavlja dokaz da zbog bolesti Patrijarha Pavla i činjenice da on ne vodi crkvu, što traje već izvesno vreme, u Sinodu postoje razmimoilaženja u odnosu na brojna pitanja, a odnos sa MPC je samo jedan primer unutrašnje borbe za budućeg patrijarha SPC.

Takođe, u 2007. godini usledila je inicijativa patrijarha Pavla upućena poglavaru MPC, arhiepiskopu Stefanu o početku razgovora o autokefalnosti Makedonske crkve. Međutim, ubrzo je usledila relativno oštra reakcija Sinoda SPC, koja je uslovlila početak bilo kakvih razgovora prisustvom vladike Jovana, što je pak, za makedonsku stranu neprihvatljivo. Sveti

.....

Povardarskoj i Bregalničkoj, prisvojio 325.000 evra. Presuda mu je izrečena zbog pronevere 57.000 evra koje je skopski biznismen Trifun Kostovski, sada gradonačelnik Skoplja, donirao za rekonstrukciju crkve Sv. Pantelejmon u Velesu. Vladika Jovan je u vreme doniranja novca bio na čelu jedne eparhije Makedonske pravoslavne crkve.

789 "Za SPC jedina legitimna crkva Pravoslavna ohridska arhiepiskopija", *Danas*, 23. april 2007.

Sinod SPC je okarakterisao pismo patrijarha Pavla upućenog arhiepiskopu Stefanu kao "ličnu prepisku Patrijarha i arhiepiskopa Stefana!⁷⁹⁰".

Još jedna inicijativa, upućena je od strane makedonske vlade o mogućnosti izgradnje hrama Srpske pravoslavne crkve, ako u Srbiji dobiju zgradu za makedonsku crkvu⁷⁹¹. Odnos MPC i SPC neće biti moguće razrešiti dok Srpska pravoslavna crkva ne reši sopstvene unutrašnje konflikte koji su posledica, praktično, odsustva patrijarha Pavla zbog starosti

790 Sekretar sinoda SPC Sava Jović rekao je skopskoj televiziji Kanal 5, da je sabor SPC odlučio da nikakvi razgovori o autokefalnosti makedonske crkve neće biti vođeni bez prisustva Vraniškovskog, koji je egzarh srpskog patrijarha u Makedoniji i koji je odslužio zatvorsku kaznu od godinu dana zbog finansijskih malverzacija.

Jović nije želeo da govori o pismu koje je, navodno, patrijarh srpski Pavle nedavno uputio poglavaru MPC, arhiepiskopu Stefanu.

Mediji u Skoplju su, pozivajući se na crkvene izvore, objavili su da je patrijarh u pismu pristao na obnavljanje pregovora sa MPC. "To je privatna prepiska. Pitajte Stefana za sadržinu pisma", rekao je Jović.

Agenciji Beta je izvor u MPC rekao da arhiepiskop Stefan o pismu nije obavestio ni svoje sveštenstvo i da bi to trebalo da učini na sutrašnjoj sednici.

Sinod SPC nije pristajao na obnavljanje pregovora sve dok vladika Jovan ne bude oslobođen, dok MPC ne pristaje na razgovore ako u njima učestvuje i Jovan, koga je makedonska crkva raščinila pre dve godine.

Makedonska pravoslavna crkva je kanonski nepriznata, a samostalno je proglasila autokefalnost 1967. godine od kada je Srpska pravoslavna crkva poziva da se vrati pod njeno okrilje.

Izvor: Beta, 25. april 2007.

791 Makedonska vlast spremna je da dozvoli izgradnju objekta Srpske pravoslavne crkve u Makedoniji pod vođstvom vladike Jovana Vraniškovskog pod uslovom da Makedonska pravoslavna crkva dobije objekat u Srbiji, izjavio je predsednik Udruženja Makedonaca u Vojvodini Dragan Velkovski.

Velkovski je za novosadski Građanski list rekao da je to rezultat sastanka u Ministarstvu inostranih poslova Makedonije, na kom je bio s predsednikom Nacionalnog saveta Makedonaca Jovanom Radeskim i predsednikom Makedonske zajednice u Srbiji Gojkom Ilijevskim.

On nije mogao da kaže da li je taj predlog zvanično poslat u Ministarstvo inostranih poslova Srbije. "Smatram da je predlog dobar jer stvara uslove za pomirenje SPC-a i MPC-a", kaže Velkovski.

"Makedonska crkva u Vojvodini?" 25. juli 2007.

Izvor: www.b92.net

i bolesti sa mesta prvog čoveka crkve. Trenutno se u SPC odvijaju *primaries* sa neizvesnim ishodom imena narednog Patrijarha, i mada nije tajna da sve funkcije u SPC trenutno obavlja jedno od 15 dece Milene i Ćira Radovića, Risto, poznatiji pod duhovnim imenom Vladika Amfilohije⁷⁹². Prema nezvaničnim procenama Radović trenutno ima najveće šanse da postane naredni Patrijarh SPC.

792 Vladika Amfilohije, osim političke uloge koju u poslednjih nekoliko decenija igra pre svega u Crnoj Gori, ostao je upamćen i po dva govora izrečena na dvema sahranama. Prvi je sramni govor upućen porodici (i celokupnoj srbijanskoj javnosti) ubijenog premijera Srbije Zorana Đinđića 2003. godine:

„... ne zna koja je rana dublja, ova Zoranova, otvorena rukom bratomrznje ili ona Milice Rajić, poginule od bombardovanja 1999.godine ili ona zaklane Marice Mirić iz Bijelog Polja, kod Peći, sahranjene uoči Vidovdana iza oltara Pečke patrijaršije te iste godine, ili bezbrojne one rane nezaceľjene, otvorene na ovim našim prostorima u vreme bezumlja poslednjeg građanskog rata i bombardovanja. Ako je ubistvo jednog čoveka, Zorana Đinđića, toliko veliko zlo, koliko li je tek veliko zlo pogibija i stradanje tolikih ljudi u nedavnim ratovima kod nas i u svetu, koliko zlo i nevino proľivene krvi čekaju u naše dane irački narod od rata koji mu preti. “

Drugi govor održan je na sahrani majke haškog optuženika Radovana Karadžića:

“Majka Jovanka upisuje se danas među majke besmrtnice. Ona spada među majku sedam brata Makavija, koji su svoj život žrtvovali za svetinju Jerusalima. Među majku Jugovića, koja je devet sinova žrtvovala za veru, Hrista i otadžbinu. Majku Jevrosimu, kraljevića Marka... Tamo gde su one i majka vladike Rada Tomova, Gospod će upokojiti i majku Jovanku. Ona je svoj porod naučila da nema ničeg svetijeg od vere i služenja čistog obraza Bogu i svom narodu. Blago tom narodu koji ima ovakve majke. “

Republika Makedonija, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, Republika Makedonija – Skoplje, Република Македонија⁷⁹³

Proglašenjem nezavisnosti Kosova došlo je i do zategnutosti u političkom životu Makedonije. Najpre je iz sastava vladajuće koalicije istupila Demokratska partija Albanaca jer je najveća makedonska partija VMRO-DPMNE odbila da udovolji zahtevima DPA o hitnom priznanju nezavisnog Kosova. Odnose u koaliciji već duže vreme opterećuju i druge teme, pre svega usvajanje dodatnih prava Albanaca u Makedoniji, kao što je priznavanje albanskog jezika kao drugog zvaničnog jezika.

Međutim, dva problema u 2007. pa tako i u 2008. godini posebno opterećuju Makedoniju. Prvi problem su evropske integracije, a drugi je nemogućnost postizanja dogovora sa susednom Grčkom oko imena⁷⁹⁴ ove

793 Dve zemlje su se sporazumom iz 1995. obavezale da pregovorima reše spor oko prava Makedonije na taj naziv. Smatrajući ga delom svoje istorije, Grčka osporava pravo Makedonije da koristi taj naziv još od 1991. kada je Makedonija proglasila nezavisnost. Grčka je aprila 2005. godine predložila naziv "Republika Makedonija – Skoplje", napisano na ćirilici, ali je predlog odbila makedonska strana. Zatim je Grčka predložila novi ćirilčni naziv "Republika Makedonija", što je Makedonija odbila tražeći da se ime Makedonije u diplomatskim odnosima može pisati i latiničnim pismom. Makedonija ostaje na poziciji dvojne formule – Republika Makedonija u međunarodnoj zajednici i ime koje prihvataju obe strane u svojim odnosima. Vlada u Skoplju smatra da, ukoliko bi prihvatila grčki predlog, onda bi Makedonija bila jedina država u svetu čije se ime piše ćirilicom i čijim se prevodjenjem gubi termin Makedonija.

794 Državni vrh Makedonije razmatrao je i najnoviji predlog imena, koji je dao specijalni izaslanik UN Metju Nimic na sastanku makedonskih i grčkih pregovarača, održanom u sedištu UN u Njujorku. Predsednik Makedonije Branko Crvenkovski, premijer Nikola Gruevski i ministar spoljnih poslova Antonio Milošoski razmatrali su Nimicov predlog za prevazilaženje razlika s Grčkom o upotrebi ustavnog imena Republike Makedonije, ali nisu nakon sastanka davali izjave za novinare. Iz vladinog kabineta je saopšteno da će stav makedonskog državnog vrha biti iznet posle povratka makedonskog pregovarača Nikole Dimitrova iz SAD. U nedostatku zvaničnih

bivše jugoslovenske republike. Nepostizanje ovog dogovora već je donelo najdirektniju posledicu u vidu odbijanja Grčke⁷⁹⁵ da se Makedonija pozove u članstvo NATO saveza na samitu u Bukureštu u aprilu 2008. godine.

Ipak, Makedonija pokazuje veliki napor u pravcu evroatlantskih integracija. Makedonija je još 2005. godine postala kandidat za članstvo u EU, dok kod stanovništva evroatlantske integracije nailaze na veliko odobravanje. Tako je anketa koja je sprovedena 2007. godine pokazala da podrška za ulazak zemlje u NATO premašuje 90 odsto među ispitanicima. Takođe Makedonija je u oktobru 2007. godine sa EU postigla okviran dogovor oko implementacije predpristupnih (IPA)⁷⁹⁶ fondova. U naredne četiri

.....

informacija makedonski i grčki mediji spekuliraju da je Nimic predložio ime Republika Makedonija – Skoplje. On je nakon jučerašnjeg sastanka odbio da obelodani ime, ali je rekao da je ono "pravično, časno i da ima u vidu geografsku dimenziju". Makedonski mediji, pozivajući se na diplomatske izvore, javljaju da novi predlog Nimica predviđa ime koje bi bilo prihvatljivo samo za međunarodnu upotrebu, dok bi se ustavno ime i dalje koristilo za unutrašnju upotrebu. Nakon susreta s Nimicom, makedonski pregovarač Dimitrov oputovao je u Vašington, gdje će se sastati sa predstavnicima Stejt departmenta. Paralelno s Nimicom i američka administracija posreduje u sporu grčke i makedonske strane o imenu. Takođe je najavljen i susret makedonskog ministra spoljnih poslova Antonija Milošskog i njegove grčke koleginice Dore Bakožani na sastanku ministara spoljnih poslova EU ovog vikenda u Sloveniji. Bakožani je ponovila juče novinarima u Atini da Grčka ne odustaje od veta ukoliko Makedonija ne promijeni ustavno ime i ponudi kompromis koji odgovara Grčkoj. Makedonija i Grčka se već 17 godina spore oko imena, jer Grčka ne priznaje ustavno ime svog severnog suseda zbog istoimenog regiona na svojoj teritoriji.

795 Zanimljivi su pokazatelji o ekonomskoj razmeni između Grčke i Makedonije, koji uprkos lošim bilateralnim odnosima pokazuju da su ove dve zemlje strateški partneri u oblasti ekonomije. Što se tiče ekonomskih odnosa, treba reći da su oni pod direktnom kontrolom grčkog kapitala, gde spadaju: Stopanska i Alfa banka, cementara Usje, rafinerija OKTA, pekara Žito luks i marketi Veropulos. Grčke investicije u Makedoniju su u stalnom porastu. 2001. godine iznosile su 174 miliona evra, 2002. godine 213, 2003. godine 223, 2004. godine 264, 2005. godine 279 miliona evra i 2006. godine 320 miliona evra. Čini se da se investitori neće povlačiti iz Makedonije uprkos narušenim političkim odnosima dveju zemalja. "Spor oko imena neće uticati na grčke investicije" 24. mart 2008. Izvor <http://www.emportal.co.yu>

796 Kako je u Briselu saopštila Evropska komisija, danas je usvojena strategija finansijske potpore iz Programa predpristupne pomoći (IPA) zemljama kandidatima

godine Makedonija će dobiti ukupno 300 miliona evra od Evropske Unije iz fonda predpristupne pomoći. Makedonija je prva zemlja u regionu koja je potpisala sporazum o korišćenju IPA fondova, a na sastanku je rečeno da će reforma policije biti prvi projekat⁷⁹⁷.

Ekonomija

Makedonija je u spoljnotrgovinskoj razmeni sa inostranstvom u januaru 2000. godine ostvarila deficit od 182,9 miliona dolara, što je 45 odsto više u poređenju sa istim mesecom 2007. U januaru 2008. godine, obim ukupne robne razmene sa svetom povećan je 32,3 odsto, kako je saopštio Državni zavod za statistiku. Makedonski izvoz u januaru težio je 268 miliona dolara, dok je uvoz dostigao 451 milion dolara. Pokrivenost uvoza izvozom je 59,4 odsto. Deficit se objašnjava povećanim uvozom sirove nafte, električne energije i motornih vozila. Od makedonskih proizvoda najveće učešće u izvozu ima feronikl, proizvodi od gvožđa i čelika, odeća i duvan, zatim, vino i sveže grožđe, ističe se u saopštenju. U Makedoniji stopa zaposlenosti iznosi samo nešto više od 30 odsto, dok ovaj pokazatelj razvitka ekonomije, poređenja radi, u Sloveniji iznosi 65.2 odsto, što je iznad proseka EU-15. Hrvatska je i dalje 10 odsto ispod proseka EU-15. Nezaposlenost u regionu smatra se ozbiljnim problemom, s obzirom da je većina nezaposlenih starije dobi ispod 30 godina⁷⁹⁸.

.....

i potencijalnim kandidatima za članstvo u EU za period od 2007. do 2009. godine. Crna Gora će dobiti 97,3 miliona evra pomoći, Bosna i Hercegovina 226 miliona, Kosovo (na temelju rezolucije SB UN 1244) 199,1 milion, Hrvatska 438,5 miliona, **Makedonija 210,4 miliona**, Turska 1,6 milijardi evra, dok je za zajedničke projekte planirano 402,7 miliona evra. Evropski komesar Oli Ren izjavio je tim povodom da je "suština procesa proširenja EU da političke, ekonomske i institucionalne reforme dovedu do opipljivih rezultata u praksi u svim tim zemljama".

797 "Makedonski trgovinski deficit u januaru veći za 45 odsto",

10. mart 2008. Izvor <http://www.emportal.co.yu>

798 "Nezaposlenost mladih postaje ozbiljna zabrinutost u jugoistočnoj Evropi", 17. jul 07 Izvor: Southeast European Times

Zaključak

I mada se Makedonija u poslednjih 20 godina bori sa specifičnim problemima od kojih su najteži: siromaštvo, međuetničke tenzije i sukobi, opstrukcija susedne Grčke u procesu integracije zbog imena države, ratno okruženje i raspad Jugoslavije, Makedonija, ipak, pokazuje znake oporavka, dok međunarodna zajednica, uprkos određenim propustima pokušava, najpre, kroz asistenciju u procesu tranzicije da Makedoniji omogući ulazak u EU u narednih 10 godina. Odnosi Srbije i Makedonije zavisice od eventualnih rešenja u oblasti, ipak, malog broja otvorenih međudržavnih pitanja koje političke elite moraju implementirati bez uticaja Srpske pravoslavne crkve ili Makedonske pravoslavne crkve.

Crna Gora: neprihvatanje realnosti

Srbija se, mada je priznala nezavisnu Crnu Goru (sa izvesnim zakašnjenjem), nije emotivno pomirila s tom činjenicom. Crna Gora je proglasila nezavisnost nakon referenduma koji je održan 21. maja 2006. godine nakon čega su je priznale sve države sveta. Ubrzo je primljena u UN i ostale međunarodne organizacije. Crnu Goru je prvo priznao predsednik Boris Tadić (na pritisak EU), dok je premijer Vojislav Koštunica to učinio tek na pritisak ruskog predsednika Vladimira Putina. Srbija je imenovala svog ambasadora tek nakon više od godinu i po dana od crnogorske nezavisnosti. Crna Gora je poslala svog ambasadora u Beograd ubrzo pošto je stekla nezavisnost.

Srpska politička elita i dalje pokušava da, preko Srpske pravoslavne crkve i srpskih političkih partija, utiče na politička zbivanja u Crnoj Gori. Iskoristila je donošenje zakona o državljanstvu da eksponira u srpskim medijima lidere prosrpskih partija u Crnoj Gori koji su uzeli srpsko državljanstvo.

Za razliku od Srbije, Crna Gora je novim ustavom koji je usvojen nakon referenduma definisala svoj evropski put. Ustavom je ta država profilisana kao građanska i demokratska, sekularna, zasnovana na ljudskim pravima i slobodama, sa parlamentarnim sistemom vlasti.

Crna Gora je potpisala *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU*, što je dokaz više njene evropske orijentacije u kojoj je znatno napredovala od kako je postala samostalna država. Srbija se, naprotiv, sve više udaljava od Evropske unije i navedenog sporazuma zato što je deo političke elite restaurirao i učvrstio Miloševićevu politiku. Crna Gora je izrazila spremnost da postane članica NATO. Srbija je takvu mogućnost odbacila uz snažnu antiameričku i antinatovsku kampanju i propagandu. Odnosi između dve države stagniraju jer Srbija odugovlači sa potpisivanjem međudržavnih sporazuma i protokola o saradnji.

Srpska pravoslavna crkva

Kao stožer srpskih nacionalističkih snaga u Crnoj Gori, Srpska pravoslavna crkva demonstrira negativni stav prema crnogorskoj nezavisnosti. Crkva ne priznaje crnogorski narod, za nju je to srpski narod. Ona ne priznaje ni crnogorski jezik i tvrdi da je njegova promocija u zvanični jezik upere-na protiv srpskog naroda u Crnoj Gori i protiv Srpske pravoslavne crkve. Srpska pravoslavna crkva imala je isti stav kao i zvanična srpska politika uoči referendumu – bile su otvoreno protiv nezavisnosti, a za državno zajedništvo sa Srbijom.

Srpska pravoslavna crkva je u Crnoj Gori zaposela mnogobrojne manastire proglašavajući ih svojom svojinom. Ona ima neprijateljski stav prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi kojoj ne dozvoljava da vrši svoje obrede u pravoslavnim hramovima koji su bili u njenom posedu do Podgoričke skupštine odnosno prisajedinjenja Crne Gore Srbiji 1918. Pri tome, Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi nije dozvoljeno da se registruje u Srbiji i da izgradi svoju crkvu u Lovćencu, sa obrazloženjem da nije kanonski priznata. Ovo obrazloženje je dato od strane vladinog resornog ministarstva, što ukazuje na usku saradnju crkve i države u Srbiji.

Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori organizovano preuzima autentično istorijsko crnogorsko kulturno nasleđe, posebno sakralno, koje proglašava srpskim. To se naročito odnosi na sakralne objekte crnogorske "Svete gore" na Skadarskom jezeru, zatim Ostrog, Cetinje i dr. Istovremeno, u Crnoj Gori sve više niču novi srpski sakralni objekti obavezno vizantijskog stila.

Mitropolit Amfilohije Radović je eksponent srpskih nacionalista i Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori je Amfilohije Radović. On u svojim javnim istupima negira Crnogorcima pravo na naciju napadajući u tom smislu i novi ustav Crne Gore. Otvoreno se suprotstavlja vlastima po mnogim pitanjima i na taj način se direktno meša u političke procese u Crnoj Gori. Zapretio je crnogorskim vlastima da će ih stići „božja kazna“ ukoliko nastave da „podstiču“ proces osamostaljivanja Kosova. Stalno potencira vezu sa Srbijom i da je crnogorski narod zapravo srpski i da se radi o jednoj, nedeljivoj zemlji i narodu.

Vladici Filaretu su crnogoske vlasti zabranile ulazak u Crnu Goru sredinom avgusta jer se nalazi na spisku osoba koje pomažu optuženima za zločine pred Haškim tribunalom. Ministar vera Srbije Radomir Baumov je rekao da će se Beograd truditi da se episkopu Filaretu omogući ulazak u Crnu Goru i da to „neće raditi na silu, nego apelima i molbama“.

Crnogorska opozicija

Crnogorska opozicija je doživela dva teška poraza – na referendumu i parlamentarnim izborima koji su usledili nakon sticanja nezavisnosti. Time je pokazala da nije dorasla istorijskom trenutku u kojem se nalazi Crna Gora niti da može predstavljati bilo kakvu alternativu vladajućoj koaliciji (Demokratska partija socijalista i Socijaldemokratska partija) koja je svoj legitimitet i legalitet potvrdila i na referendumu, pobedom ideje nezavisnosti, i na parlamentarnim izborima, osvajanjem apsolutne vlasti.

Veći deo crnogorske opozicije čine prosrpske stranke, koje su pod direktnim uticajem Srpske pravoslavne crkve koja je osnovala *Vijeće narodnih skupština* da bi predupredila političke procese u Crnoj Gori, posebno da bi sprečila referendum i uticala na postreferendumska zbivanja. Prosrpske stranke su i pod snažnim i otvorenim uticajem zvaničnog Beograda, što je naročito došlo do izražaja ne samo tokom referendumske kampanje nego i nakon sticanja nezavisnosti Crne Gore. Posebno su uticali da Zakon o državljanstvu Srbije omogući državljanima Crne Gore da dobiju srpsko državljanstvo. Lideri tih stranaka, posebno Andrija Mandić, čelnik Srpske liste, su se javno hvalili da su uzeli srpsko državljanstvo što je imalo i svojevrsni medijski odjek.

Prosrpske stranke u Crnoj Gori nisu priznale rezultat referenduma, odnosno nezavisnost Crne Gore. One ne priznaju ni crnogorske državne simbole, niti crnogorski narod i jezik. Deluju na istim linijama kao i Srpska pravoslavna crkva. Prosrpske stranke ne priznaju ni novi Ustav Crne Gore. Andrija Mandić je, nakon usvajanja ustava u crnogorskom parlamentu, naložio svim Srbima u Crnoj Gori da ge ne poštuju, odnosno da

ga bojkotuju. Građanski orijentisan, ali manji deo opozicije u Crnoj gori čine albanske, hrvatske partije i *Pokret za promene* Nebojše Medojevića. Ova potonja stranka je pomogla svojim glasovima da se u parlamentu donese novi ustav ali je imala neutralan i ambivalentan stav prema referendumu koga nije direktno podržala.

Zaključci

Kao mlada država, Crna Gora je razvila bogatu diplomatsku i privrednu aktivnost kako u regionu tako i u okviru EU ali i šire. Crna Gora ima diplomatska predstavništva u najuticajnijim svetskim centrima. Kao sused njoj je stalo do što je moguće boljih odnosa sa Srbijom. Međutim, od Srbije zavisi kako će se ti odnosi razvijati;

Pred Crnom Gorom stoje mnogi izazovi među kojima je svakako na prvom mestu borba protiv korupcije i kriminala. Međutim, čvrstina kojom se opredelila za evropski put i integracije sigurno će pomoći da se ti problemi uspešno savladaju;

Težnje srpske elite da zadrži Crnu Goru u svojoj orbiti su nerealne posebno imajući u vidu tempo i kvalitet političkih procesa Crne Gore, koja je okrenuta emancipovanom multietničkom crnogorskom društvu.

Crna Gora je postala važan faktor stabilnosti u regionu, zahvaljujući svojoj evropskoj, modernoj i demokratski profilisanoj eliti.
